

145469

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ORTA ÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI

Mehmet Celâl VARIŞOĞLU

18. YÜZYIL DİVAN ŞİİRİNDE
İSTİARE, MECAZ VE MAZMUN KAVRAMLARI
VE
YÜZYILIN ŞİİRİNE GENEL BAKIŞ

DOKTORA TEZİ

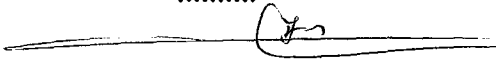
145469

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Ahmet KIRKKILIÇ

ERZURUM - 2004

TEZ KABUL TUTANAĞI
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu çalışma, Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalının Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalında jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak Kabul edilmiştir.

.....

Prof.Dr. Ahmet KIRKKILIÇ

Danışman/ Jüri

Prof.Dr. Gönül AYAN

Jüri

Prof.Dr. Mukim SAĞIR

Jüri

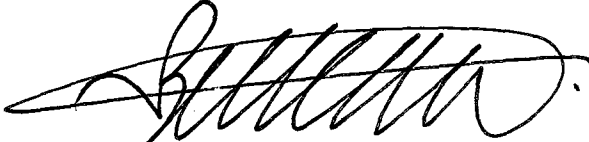
Yard.Doç.Dr. Turhan KAYA

Jüri

Yard.Doç.Dr. Ali KAFKASYALI

Jüri

Yukarıdaki imzalar, adı geçen öğretim üyelerine aittir. 16 / 07 / 2004

Prof.Dr. Vahdettin Başçı

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET	V
ABSTRACT	VII
ÖN SÖZ	IX
KISALTMALAR DİZİNİ	XIII
TABLolar DİZİNİ	XV
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	19
1. İSTİARE, MECAZ VE MAZMUN KAVRAMLARI	21
1.1. İstiare	21
1.2. Mecaz	35
1.3. Mazmun	75
İKİNCİ BÖLÜM	147
2. POETİKA-ŞİİR ELEŞTİRİSİ	149
2.1. Divan Şiirinin Genel Karakteristiği	149
2.2. 18. Yüzyıla Gelindiğinde Divan Şiirinde Poetik Durum	156
2.3. Yüzyıla Başında ve Sonunda Damgalarını Vuran İki Şair:	162
2.3.1. Nedim	162
2.3.2. Şeyh Galib	178
2.4. 18. Yüzyıl Şairlerinin Şiir Anlayışlarını Ortaya Koyan Temel Kavramlar ...	196
2.4.1. Belâgat	197

II

2.4.2. Bıkr.....	200
2.4.3. Fıkr	217
2.4.4. Hayal	223
2.4.5. Hüner.....	235
2.4.6. Kalem	241
2.4.6.1. Hâme	241
2.4.6.2. Kalem.....	254
2.4.6.3. Kilk.....	260
2.4.7. Mana.....	273
2.4.8. Nükte.....	371
2.4.9. Söz.....	419
2.4.9.1. Güft ü gü	419
2.4.9.2. Söz.....	427
2.4.9.3. Sühan.....	433
2.4.9.4. Zebân.....	447
2.4.10. Şiir	455
2.4.10.1. Gazel	455
2.4.10.2.Eş'âr	460
2.4.10.3. Nazm	468
2.4.10.4. Şi'r.....	494
2.4.10.5. Tab'	504
2.4.11. Şair	528
2.5. Şiir Tarzıyla İlgili Kelimeler	537
2.5.1. Bazar.....	537
2.5.2. Kâle	538

III

2.5.3.Kumaş.....	540
2.5.4. Meydan.....	543
2.5.5. Tarz.....	546
2.5.6. Vadi.....	548
2.6. Yenilik Düşüncesi	552
2.6.1. Köhne	562
2.6.2. Nev	564
2.6.3. Tâze	581
2.6.4. Yeni	591
2.7. Nabi Eleştirisi	593
2.8. Şairlerin İran Şiiri Karşısında Takındıkları Tutum	606
2.9. Yüzyılın En Önemli İki Mesnevîsinin Üslûp Özellikleri	609
2.9.1. Hüsn ü Aşktaiki üslûp ve şiir anlayışı	609
2.9.2. Lutfiyye’de üslûp ve şiir anlayışı	620
2.10. 18.Yüzyıl Divan Şiirinde Sadeleşme Eğilimine Bir Örnek: Hâtem Divanı’nda Deyimler	622
2.11. 18.Yüzyıl Edebî Hayatında Polemikler.....	634
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	637
3. 18.YÜZYIL ŞİİRİNİN GÖNDERGELERİ.....	639
3.1. İstanbul	641
3.2. Lâle Devri.....	656
3.3. Reform.....	664
3.4. Saray- Otorite	674
3.4.1. Otoritenin merkezi: İstanbul.....	678

IV

3.5. 18. Yüzyılda Değişimin Üç Önemli Göstergesi	700
3.5.1. III. Ahmed	700
3.5.2. III. Selim.....	708
3.5.2.1. Kasıde vü Medhiyye Be-Rikâb Şâh-ı Devrân Esbak Şehîd Sultân Selîm Hân-ı Sâlis Rahmetu'llâhi Aleyh.....	727
3.5.3. Damat İbrahim Paşa	752
3.5.3.1. Der-Vasf-ı Sa'd-Âbâd u İstanbul Der-Zımn-ı Medh-i İbrâhîm Pâşâ	754
3.6. Sosyal Ve Tarihî Olaylar	772
SONUÇ.....	783
KAYNAKÇA	789
KAVRAM, KİŞİ VE YER ADLARI İNDEKSİ	815
ÖZ GEÇMİŞ.....	865

ÖZET**18. YÜZYIL DİVAN ŞİİRİNDE İSTİARE, MECAZ VE MAZMUN
KAVRAMLARI VE YÜZYILIN ŞİİRİNE GENEL BAKIŞ****Doktora Tezi****M. Celal VARIŞOĞLU****Danışman: Prof. Dr. Ahmet KIRKKILIÇ****2004- SAYFA: 857+XVI**

JÜRİ : Prof. Dr. Ahmet KIRKKILIÇ
: Prof. Dr. Mukim SAĞIR
: Prof. Dr. Gönül AYAN
: Yard. Doç. Dr. Ali KAFKASYALI
: Yard. Doç. Dr. Turhan KAYA

18. yüzyıl, Divan şiirinin güçlü şairler yetiştirdiği son yüzyıldır. 16. asırda klâsikleşen Divan şiiri, 17. yüzyılda kasidede, gazelde, mesnevîde, rubaîde ve diğer nazım şekillerinde güçlü şairler yetiştirmiştir. 18. yüzyıla gelindiğinde ise, şairler önceki şairlerin tarzlarını kabul etmekle beraber yeni çıkış noktaları aramışlardır. Bu arayışları şiirlerinde yer alan bazı kelimelerden hareketle görebiliriz. İstiare, mecaz ve mazmun kavramlarının yanı sıra poetik arayışları ifade eden; aynı zamanda asıl konuya da derinlik kazandıran kelimeler önemli mesajlar verirler. Yüzyılın başında Nedim, çağdaşı şairlerden farklı bir yol izlemiş; şiire şehir hayatını aktarmıştır. Yüzyılın ikinci yarısında ise Şeyh Galib, *sebkihindînin* ve Mevlevîlik felsefesinin hâkim olduğu şiiriyle farklı bir yer edinmiştir. Yüzyıldaki diğer şairler de toplumsal hayatta yaşanan olayları şiirlerine yansıtmışlardır. Yüzyıl şiirine baktığımızda Lâle Devri İstanbul'unun, toplumsal yozlaşmanın, Batı karşısındaki kompleksin ve III. Selim devri ıslâhatlarının izlerini görebiliriz.

ABSTRACT

**THE METAPHORE, TROPE AND PUN OF THE OTTOMAN POETRY İN
THE 18TH CENTURY AND GENERAL VIEW TO THE POEM OF 18TH
CENTURY**

Ph. D. Thesis

M. Celal VARIŞOĞLU

Supervisor : Prof. Dr. Ahmet KIRKKILIÇ

2004- PAGE: 857+XVI

JURY : Prof. Dr. Ahmet KIRKKILIÇ

: Prof. Dr. Mukim SAĞIR

: Prof. Dr. Gönül AYAN

: Assist. Prof. Dr. Ali KAFKASYALI

: Assist. Prof. Dr. Turhan KAYA

18. century is the last century of the Ottoman poetry, the big poets had been in this century. The Ottoman poetry became a classic in 16. century and the big poets educated with kaside, gazel, mesnevî, rubaî and the others arts in 17. century. The poets of 18. century sought that a new way in the poem. Nedim had pursued a new way and transferred the lifetime of Istanbul city. Şeyh Galib worked up sebkîhindî and philosophy of Mevlâna. The other poets of 18. century worked up the social life. If we look over poetry of 18. century, we can see Istanbul in Lâle Era and the sign of degenerated society and the complex of toward to western countries and reforms in age of III. Selim.

ÖN SÖZ

18. Yüzyıl Divan Şiiri, genel anlamda Türk edebiyatında oldukça önemli bir ayrımda durmaktadır. 17. yüzyılda Nabi ile başlayan hikemî şiir tarzı, etkisini 18.yüzyılın bazı şairlerinde de sürdürmüştür. Şiir adına pek de yeni söylemlerin görülmediği bu tarz şiirlere karşın, Nedim'in şiiri ve yüzyılın sonunda yetişen Şeyh Galib'in şiiri, asrın şiirinde önemli değişimleri işaret eder. Her şeyden önce Nedim'de mahallî hayat biraz daha ön plândadır. Diğer şairlerin sosyal eleştiri bağlamında gündemlerine aldıkları sosyal hayat, Nedim'in şiirinde tabii bir dekor gibi asılıdır. Bu sebeple Nedim'in şiiri, klâsik şiirin minyatürü andıran görünüşünün aksine çağdaş resim sanatını çağrıştırmaktadır.

Bu çalışmamızda Divan şiirinin bu yüzyılda bulunduğu konumu zaman zaman diğer dönem şairlerinin şiirleriyle de karşılaştırarak ele almaya çalıştık. Anlamsal yüzeyleri geniş kelimeler olan istiare, mecaz ve mazmun kavramları genel anlamda bir şairin şiirini, şairlik başarısını ve dönemi içerisinde değerlendirecek olduğunda da o dönemin genel şiir anlayışını ele veren kavramlardır. Çalışmamızı bu düşünce temeline oturtmaya çalıştık.

Birinci bölümde istiare, mecaz ve mazmun kavramları üzerinde durduk ve bu kavramlarla ilgili olarak geniş bir taramaya gittik. Gerek Türkiye'de gerekse Ortadoğu ülkelerinde ve batılı ülkelerde bu kelimelerle ilgili teorik çalışmaları elimizden geldiğince temin etmeye çalıştık. Bazı kaynaklara internet yoluyla ulaşırken bazılarını da dostlarımız vasıtasıyla temin ettik. Kelimelerle ilgili teorik yaklaşımları, karşımıza çıkan beyitlerde birebir karşılaştırma imkânını bulduk. Kaynaklarda ileri sürülen görüşler kelimelerin semantik olarak ne kadar geniş bir düzleme sahip olduğunu gösterdi. Nitekim beyitlerde de geniş bir düzlemlerle karşılaştık. Bu geniş semantik düzlem, tezimizin daha sonraki bölümlerini şekillendirdi.

Klâsik Divan şiiri çalışmalarında özellikle de mazmun konusunda izlenegelen yöntem, herhangi bir beyti ele almak ve beytin çağrışımlarını tespit ederek, 'bu beytin mazmunu şudur' diye ifade etmek, aynısını bir sonraki beyitte tekrar etmek

şeklindedir. Bu yaklaşımın karşısında değiliz; fakat bu bağlamda gazelin mazmunu, kasidenin mazmunu, herhangi bir şairin şiirinin mazmunu nedir? diye daha genel bir soru sormamız da gerekmez mi? Çalışmamızda bu sorunun cevabını aradık ve cevabı bulmaya çalıştık. Teker teker beyitleri seçer ve bunların mazmunlarını kendimizce bulabilirdik. Fakat şiirin geneli düşünüldüğünde bu parça parça beyitler, bizi herhangi bir genellemeye ulaştırmazdı. Anlam sadece beytin içerisinde kalırdı ve çerçevesinin dışına çıkamazdı. 'Bu ise 'Gazelin mazmunu nedir?', 'Kasidenin mazmunu nedir?' sorularına cevap oluşturamazdı. Nedim'in İstanbul şehrine dair yazdığı, Damat İbrahim Paşa'ya övgüler yağdırdığı kasidesinin beyitlerini teker teker ve birbirinden bağımsız bir şekilde ele aldığımızda o kasidenin mazmununu, mecaz yoluyla ya da eğretilmeyle verilmeye çalışılan mesajı algılamış ya da vermiş olamayız. Şiirin genelindeki mazmunu, verilmek istenen özü ya da düşünceyi ancak bütüncül bir yaklaşımla görebiliriz. Öte yandan verilmek istenen genel mesajı görebilmek ve bunu diğer şairlerle ve devirlerle kıyaslamak geniş bir kelime taraması gerektirir. Çalışmamızda şiirin bu yönünü gösteren kelimeleri divanlarda, mesnevîlerde teker teker aradık. Elbette her şairin özellikle tercih ettiği, diğer şairlere göre az sayıda ya da daha fazla kullandığı kelimeler bulunmaktaydı. Dolayısıyla şairleri ortak bir kelime hazinesinden hareketle değerlendirmemiz yanlış olacağından, kelime tercihleri, bizi sonuca ulaşmaya yaklaştırdı.

Şairlerin poetik kaygılarını ve şiire yaklaşımlarını kelime taramalarından hareketle ikinci bölümde ele aldık. Taradığımız her kelimeyle ilgili tespitlerimizi daha somut hâle getirmek için de çalışmanın sonunda bunları tablolar ve grafikler hâlinde sıraladık. Grafiklerdeki eğriler şairlerin hangi kelimeyi şiirsel anlamda daha fazla ya da daha az tercih ettiğini gösterdiği gibi, poetik duruş açısından birbirleriyle olan farklarını da ortaya koydu. Bu bölümde ayrıca 18.yüzyıl şiirindeki yenilik düşüncesini sergileyen kavramları irdeledik. Bu yenilik kaygısını ortaya koyan Nabi eleştirisini ve şairlerin İran şiirine karşı aldıkları tavrı göstermeye çalıştık. Öte yandan devrin iki önemli mesnevîsindeki (Lutfiyye-Hüsn ü Aşk) üslûp özelliklerini ele alarak iki şairin şiire bakışını tespit etmeye çalıştık. Bu bölümde son olarak devir şiirine hâkim olan sadeleşme eğilimini Hatem örneğiyle belirtmeye çalıştık ve Nedim ile Taib arasındaki polemige değindik.

Üçüncü bölümde yüzyıl şairlerinin gönderme yaptıkları kavramları ve kimseleri konu edindik. Son bölümde, ortaya koyduğumuz değerlendirmenin daha rahat görülebilmesi için III. Selim ve Damat İbrahim Paşa örneklerinde onlara arz edilen birer kasideye bütüncül bir açıdan yaklaştık. Bu yaklaşımımızda semantik ve semiyotik bir bakış açısı kullandık. Ayrıca bu örneklerde, çalışmamızda ortaya koymayı hedeflediğimiz teoriyi pratiğe dökmeyi amaçladık.

Çalışmamızda eksikliklerin bulunacağını biliyor, gözümüzden kaçan noktalarda okurların hoşgörüsüne sığınıyoruz.

Çalışmamın hazırlanış aşamasında yardım ve desteklerini gördüğüm birkaç ismi burada zikretmek istiyorum. Türkiye’de temin etmekte zorlandığım İngilizce bazı kaynaklara ulaşmamı sağlayan, bu kaynakların fotokopilerini gönderen öğrencim Baran DURAN’a; yine ulaşamadığım Arapça ve Farsça kaynakları Mısır El-Ezher Üniversitesi Kütüphanesi’nden temin ederek gönderen Veli TÜRK MENOĞLU’na; Arapça ve Farsça kaynakları çevirmemde bana yardımcı olan dostum Murat ÖTÜNÇ’e; tez seçiminden itibaren çalışmamın her safhasında yardım ve desteklerini gördüğüm hocam Prof. Dr. Ahmet KIRKKILIÇ’a ve son olarak, çalışmamın bu hâle gelmesinde sürekli yanımda hissettiğim, sevgisini ve çabalarını benden esirgemeyen eşim Behice VARIŞOĞLU’na teşekkürü bir borç bilirim.

KISALTMALAR DİZİNİ

- age. : Adı geçen esere
agm. : Adı geçen makale
agy. : Adı geçen yazar
AKM : Atatürk Kùltür Merkezi
AP : Ahmed Paşa Divanı
ay. : Aynı yer
B : Baki Divanı
bk. : Bakınız
C : Cihanşah Divanı
CS : Cem Sultan Divanı
ev : Çeviren
E : Esrar Dede Divanı
F : Fuzulî Divanı
G : Gazel
H : Hayalî Divanı
HA : Hùsn ü Aşk
Ht : Hatem Divanı
K : Kaside
KR : Koca Ragıb Paşa Divanından Seçmeler
LM-F : Leylâ ile Mecnun-Fuzuli
LM-N : Leylâ ile Mecnun-Ali şir Nevayi
N : Nedim Divanı

- Na : Nabi Divanı
NB : Necatî Bey Divanı
neşr : Neşreden
Nf : Nef'î Divanı
Nl : Nailî Divanı
ölm: : Ölüm tarihi
R : Rubaî
S : Sabit Divanı
SV : Sünbülzade Vehbî Divanı
ŞE : Şeyhülislâm Es'ad Divanı
ŞG : Şeyh Galib Divanı
Şh : Şeyhî Divanı
Şİ : Şeyhülislâm İshak Divanı
ŞY : Şeyhülislâm Yahya Divanı
T : Tarih
Tb : Osmanzade Taib
TTK : Türk Tarih Kurumu
V : Enderunlu Vâsıf Divanı
vd. : Ve diğerleri
Yay. : Yayınları
YE : Yunus Emre Divanı
Z : Erzurumlu Zihnî Divanı

TABLOLAR DİZİNİ

	<u>SAYFA</u>
Tablo 1.	53
Tablo 2.	65
Tablo 3	67
Tablo 4.	69
Tablo 5-6	71
Tablo 7.	73
Tablo 8	129
Tablo 9	137
Tablo 10	139
Tablo 11	141
Tablo 12-13	143
Tablo 14-15	145
Tablo 16	207
Tablo 17	211
Tablo 18	213
Tablo 19	215
Tablo 20	221
Tablo 21	233
Tablo 22	239
Tablo 23	271
Tablo 24	277
Tablo 25	281
Tablo 26	283

Tablo 27	.....	285
Tablo 28	.....	347
Tablo 29	.....	351
Tablo 30	.....	353
Tablo 31	.....	355
Tablo 32	.....	357
Tablo 33	.....	359
Tablo 34	.....	361
Tablo 35	.....	363
Tablo 36	.....	365
Tablo 37	.....	367
Tablo 38	.....	369
Tablo 39	.....	389
Tablo 40	.....	417
Tablo 41	.....	425
Tablo 42	.....	431
Tablo 43	.....	445
Tablo 44	.....	453
Tablo 45	.....	535

GİRİŞ

18. YÜZYILIN GENEL GÖRÜNTÜSÜ

Kuruluş ve gelişme devirlerini tamamlayarak üç kıt'aya yayılan büyük bir devlet hâline gelen Osmanlı Devleti, Karlofça Anlaşması (1699)'ndan sonra bir dağılma sürecine girmiştir. Toplumun her sahasında yavaş yavaş başlayan çözülme, 17. yüzyıldan itibaren devleti karanlık sona doğru yaklaştırmaya başlamıştır. Özellikle devlet teşkilâtında önemli yere sahip olan ilmiye, kalemiye ve seyfiye gibi sınıfların yozlaşmaya başlaması, çöküntünün başlıca sebepleri arasındadır. Kadılar, müftüler, müderrisler ve diğer din görevlileri bu üç sınıftan en önemlisi olan ilmiye teşkilâtına mensuptu. Öte yandan, vezire denk bir hiyerarşik konumda olan şeyhülislâmlar, kazaskerler ve divan üyelerinden defterdarlar ve nişancılar da bu sınıfın mensubuydu. Devlet için hassas diyebileceğimiz noktalarda bulunan bu makam sahiplerini yetiştiren kurumun, ilmiyenin bozulması doğal olarak devletin düzenini de bozacaktır. ¹ Osmanlı Devleti'nin ilk veziri Alâaddin Paşadan Çandarlı Halil Paşa dönemine kadar sadece yukarıdaki görevliler değil; veziriazamlar da ilmiye sınıfından gelmekteydi. Fatih'in Çandarlı Halil Paşayı görevinden alması ve hayatına son verdirmesi, Ulemânın devlet içindeki konumunu etkileyen ilk olay olmuş; bu dönemden sonra Veziriazamlık makamı Devşirme-Kul bürokrasisine geçmiştir. ² Fakat veziriazamlık dışında kamunun ve bürokrasinin diğer kısımlarında etkili olan ilmiye sınıfının 17. yüzyılda bozulmaya başlaması, devlet içinde bazı dengelerin değişmesine neden olmuş ve toplumdaki aksaklıklara da temel olmuştur. Öte yandan bir tekke-medrese kavgası başlamış; Kadızadeliler-Sivâsîler çekişmesi toplumsal dengeyi yaralamıştır. ³

¹ Kayhan Atik, *XVIII.Yüzyıl Osmanlı Aydınlarına Göre İlmîye Teşkilatındaki Çözölmeye İlişkin Tespit ve Teklifler*, **Türkler**, c.11, s.47.

² Ejder Okumuş, *Osmanlı Devleti'nde Değişim Süreci ve III.Selim Öncesi Yenileşme Çabaları*, **Türkler**, c.11, s.28.

³ Memet Karagöz, *Osmanlı Fikir Hayatında Kadızâdeliler*, **Türkler**, c.11, s.141-154; Mustafa İsen, *Başlangıçtan XVIII.Yüzyıla Kadar Türk Edebiyatı*, **Türkler**, c.11, s.571.

15. ve 16. yüzyılda en yüksek seviyelerini yaşayan, 17. yüzyılda devletin diğer birçok kurumuyla birlikte bozulmaya başlayan medreselerde bu dönemden itibaren ilmî hürriyet kalkmış; iltimas ve siyaset bu kuruma da tesir etmiştir. Medrese eğitimi daha çok Fıkıh ve Arapça öğretimiyle sınırlı hâle gelmiştir. ⁴

Gelibolulu İsmail, Osmanlı Devleti'nde medreselerde başlayan bozulmaları ilk olarak Kanunî Sultan Süleyman döneminde başladığını belirtir. Ona göre medreselerde meydana gelen bozulma sebepleri şunlardır:

“1. Mevalizadelerin zuhuru

2. İlmi saiklerinin ağa ve paşalara intisapları

3. Müderris ve kadıların cehaleti

4. Cehaletle fazlın birbirinden fark olunmaması”⁵

Medreseler, müspet ilimlere karşı menfî bir tutum takınmaya⁶; âlimler bilimle alâkasız konuları tartışmaya başlamıştır. ⁷ Özellikle İstanbul, Bursa, Edirne gibi merkezî yerlerdeki medreseler, araştıran ve düşünen insan değil; devlet memuru yetiştiren kurumlar hâline gelmişlerdir. ⁸ Öte yandan medrese eğitimi sonrası tayinlerde liyakat değil, iltimas ve kayırmaca ön plâna çıkmıştı. ⁹ III. Murat döneminde Kadızade Ahmed Şemseddin Efendinin ‘gökleri rasat etmek uğursuzluk getirir’ sözleri Tophane’deki rasathanenin yıkılmasına sebep olmuştur. ¹⁰

Medreselerdeki bu başıbozukluk kendini 16. yüzyılın sonundan itibaren göstermeye başlamış; bu meyanda ilk ıslâhat çabaları bu dönemde başlamıştır. İlk olarak, 15 Ekim 1577’de III. Murat, veziriazama bir ferman göndermiş ve fermanında, ‘medreselerdeki usulsüzlüklerin önlenmesini’ istemiştir. ¹¹

⁴ Mustafa ŞANAL, *Kuruluşundan Ortadan Kaldırılışlarına Kadar Olan Süre İçerisinde Medreseler*, <http://yayim.meb.gov.tr/yayimlar/143/17.htm>.

⁵ Komisyon, *Osmanlı Ansiklopedisi*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1993, c. II s.63

⁶ Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul 1991, s.103.

⁷ Salih Özkan, : *Türk Eğitim Tarihi*, Tolunay Yayınları, Niğde 1997, s. 63.

⁸ Şehabettin Tekindağ, : *Cumhuriyetin 50. Yılında İstanbul Üniversitesi*, "Medrese Dönemi", İstanbul 1973, s.31.

⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, : *Osmanlı Tarihi (I-IV)*, Cilt:I, TTK Yayınları, Ankara 1989, s. 241.

¹⁰ Adnan Adıvar, age., s.105.

¹¹ Ersoy Taşdemirci, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Medreselerin Bozulmaları, Islah Etme Teşebbüsleri ve Kapatılmaları*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.:4, Kayseri 1990, s.531.

“Medreselerin ıslâhı hakkında III. Ahmet zamanında da bazı emirler verilmiştir. Ancak ıslâh işi I. Mahmud devrinde daha ciddi olarak ele alınmıştır. I. Mahmud, Anadolu Kazaskeri Murtaza Efendiyi Şeyhülislâmlığa getirmiş ve veziriazam vasıtasıyla Şeyhülislâma gönderdiği fermanla müderrislik ve mülâzemet yolunun rüşvet ve iltimastan temizlenmesini istemiştir. Medreselerde ıslâhata teşebbüs eden diğer bir hükümdar da III. Selimdir. Kadılık ve müderrislik makamlarının ıslâhı için çaba harcamıştır. Rüşvet ve iltimasın kaldırılmasını, imtihansız rüüs verilmemesini isteyen bir ferman yayınlamıştır.”¹²

İnkırazın sebebi sadece ilmiye sınıfının yozlaşması değildi. Kaybedilen savaşlar sonrası elden çıkan topraklar, tebaayı Balkanlar’dan Anadolu’ya doğru itmiş; yerleşme konusunda problem yaşayan göçmenler, Celalî isyanları ve diğer iç karışıklıkların getirdiği huzursuzluklar, konargöçerlerin yerleşik hayata zorlanması, beraberinde işsizlik, ekonomik sıkıntı ve ahlâkî çöküntü getirmiştir.¹³

Osmanlıların gerilemeye başladığını gösteren ilk anlaşma 1606 yılında Avusturya ile imzalanan Zitvatoruk Anlaşmasıdır. Bu anlaşma ile ilk kez olarak, Osmanlı padişahı, Habsburg monarkına imparator sıfatını tanımıştır.¹⁴

18. yüzyılın başında da ordunun durumu içler acısıydı. Askerler önceki zaferleri çoktan unutmuş; peşpeşe gelen yenilgiler dolayısıyla tüm cesaretini ve inancını kaybetmişti. Ahmed Refik, Marki do Bonnak’ın Sefâretnamesi’nden aldığı şu cümlelerle 18. yüzyılın başında askerin içinde bulunduğu ruh hâlini verir: “Askerler, başlarında iyi kumandanlar olmadığı için savaşa korka korka gidiyorlardı. Bu korkaklık Saray-ı Hümayuna kadar sirayet etmişti. Esasen padişah, yaratılışı itibarıyla savaşçı olmadığı için, Avusturyalıları payitahtın kapısının önünde görmekten sürekli bir korkuya kapılıyordu. O hâle gelmişti ki, Avusturya imparatoru yeni bir sefere devam edecek olursa Osmanlıları İstanbul’dan da çıkarabilirdi. Fakat sadrazam imparatorun sarayındaki nifakı ve padişahın barışsever bir insan olduğunu

¹² Mustafa ŞANAL., agm., s.4

¹³ Osman Horata, *Zihniyet Çözülüşünden Edebî Çözülüşe: Lâle Devri’nden Tanzimat’a Türk Edebiyatı, Türkler*, c.11, s.575.

¹⁴ Ejder Okumuş, agm., c.11, s.28.

bildiği için bu durumdan yararlanmış, kendisine sunulan teklifleri tamamen kabul etmiş, aslında utanç verici olan, fakat o sırada muhakkak gerekli bulunan anlaşmayı imzalayarak barışın gerçekleşmesini sağlamıştı. O sırada Fransa sefiri do Bonnak, İbrahim Paşayı Edirne’de, çadırında ziyaret ettiği zaman, İbrahim Paşa Pasarofça anlaşması hakkında sefire şu mütalâada bulunmuştu.

‘- Şu gördüğünüz askerle, özellikle bütün devletlerin bizden yüz çevirdiği bir zamanda, er geç bize samimi bir sevgi göstereceğinden emin bulduğumuz Fransa’nın Avusturya imparatoru hesabına İspanya’ya karşı savaşla meşgul olduğu bir zamanda, biz nasıl harp edebiliriz? Ali Paşa bu memleketi perişan etti. Bu zararı gidermek için zamana ve sükûnete ihtiyaç vardır. Düşmana verdiğimiz yerleri almak, sonra düşünülecek bir iştir. Fransa yine eski prensiplerine dönecek, Türkiye’nin küçülmesinin kendisi için ne kadar zararlı olacağını anlayacaktır. Daha şimdiden harikulade işlerinden bahsedilen genç kralınız da hakkımızda ecdadı gibi düşünecektir. O zaman o da anlayacaktır ki, Fransa ile bizim düşmanlarımız aynıdır. Onların kuvvet kazanmaları, her iki devlet için de zararlıdır. Bu sebeple, iki devletten birinin veya her ikimizin bu tehlikenin önünü aldirmek yahut durdurmak için teker teker veya birlikte hareket etmemiz lazımdır. ‘

İbrahim Paşanın bu mütalâasını Marki do Bonnak da tasvip etmişti. ”¹⁵

Önemli bir diğer ayrıntı da Hollanda hükûmetinin 18. asır boyunca Osmanlılar ve diğer Batılı ülkeler arasında arabuluculuk yapmasıdır. Bunda Osmanlıların yaptığı savaşların kendi ticaretlerini etkilemesinin payı büyüktü. ¹⁶

“XVI. yüzyılda Kanuni’nin padişah, Sokullu’nun vezir, Sinan’ın mimar, Baki’nin şair, Ebussuud Efendi’nin bilgin olarak tamamladığı muhteşem uyumlu tablo gitmiş, onun yerine kolay etki altında kalan zayıf karakterli padişahlar, yozlaşmış ilmi anlayış, para karşılığı alınıp satılan görevler, sık sık karşılaşılan aziller ve bütün bunların sonucunda ortaya çıkan istikrarsızlık topluma hâkim olmuştur.” ¹⁷

Kamu alanındaki çözülme aslında daha önceleri başlamış ve işaretleri önceden belirmiş olmasına karşın yeteneksiz yöneticiler, zamanında önlem

¹⁵ Ahmed Refik, Lâle Devri, Timaş Yayınları, İstanbul, 1997, s.22-23.

¹⁶ G.R.B. Erdbrink, At The Threshold Of Felicity. Ottoman-Dutch Relations During The Embassy Of Cornelis Calkoen At The Sublime Porte 1726-1744, Ankara 1975, s.39.

¹⁷ Mustafa İsen, agm., s.563.

alamamışlardır. Bozulma sürecini kanun-ı kadimden ayrılmaya bağlayan ve çareyi Kanunî devrinin ihtişamlı günlerine dönmekte gören Osmanlı yönetimi, askerî alanda ıslâhata girişmiş; ancak yapılan ıslâhatların, yetersizliği görülmüştür. Sanayi devrimi ile ilerleme kaydeden, yeni fethettiği sömürgelerle ham madde ihtiyacını karşılayan, bilim ve düşünce hayatındaki yeniliklerle de dünya dengelerinin değişmesinde önemli roller edinen Avrupa¹⁸, ilk olarak 18. yüzyıl sonlarında Osmanlının da dikkatini çekmiştir. Avrupa'nın askerî- teknik üstünlüğü kabul edilerek yapılan yeni düzenlemelerde ise, Avrupa örnek alınarak kanun-ı kadimden uzaklaşmıştır. Bu örnekler devletin yapısına birer şablon gibi monte edilmeye çalışılmış; sosyo-kültürel dokudan bağımsız yapılan bu girişimler de olumlu sonuçlar vermemiştir. Birer taklit ve iktibas seviyesindeki bu yenileşme çabaları ile Osmanlı tarihi için yeni bir süreç başlamıştır. Başta savunma alanı olmak üzere kültür, bilim ve sanat hayatında da batıya yöneliş başlamıştır.

Sosyal hayattaki gerileme, etkisini ancak bir asır sonra hissettirecek, Divan şiiri 18. yüzyılda da etkisini sürdürecektir. “Bu yüzyılda devletin idarî cihetten gerilemesine mukabil yine de Divan edebiyatı gelişmiştir denilebilir. Sosyal hayattaki gerileme, bu edebiyatta ancak bir asır sonra tesirini gösterebilmiştir.”¹⁹

İlmiye teşkilâtındaki bozulma 18. yüzyılda da sürmüş; mansıplar yeteneksiz kişilere verilmeye başlanmış, bu da devletin kötü idareciler tarafından yönetilmesine sebep olmuştur. Önceki yüzyıllarda bu çarpıklık divanlarda ve mesnevîlerde satır aralarında yer bulurken 18. yüzyılda bizatihi bu yaraya temas eden eserler de kaleme alınmıştır. Defterdar Sarı Mehmed Paşa, Nesâyihu'l-Vüzerâ ve'l Ümerâ'sıyla (1714-1717); İbrâhim Müteferrika, Usûlü'l-Hikem Fî Nizâmü'l-Ümem adlı eseriyle (1726); Canikli Ali Paşa, Tedbîr-i Cedîd-i Nâdir'le (1776); Süleymân Penah Efendi ise ‘Mora İhtilâli Tarihçesi’ veya ‘Penah Efendi Mecmûası’nda (1770-1780)²⁰ konuyu ayrıntılarıyla ele almışlardır.

Osmanlılar 18. yüzyıla da büyük sıkıntılarla başlamıştır. Yüzyılı karşılayan en önemli huzursuzluk, Edirne Vak'ası (21 Temmuz 1703) olarak bilinen isyandır.

¹⁸ Suraiye Faroqi, İktisat Tarihi, Türk Tarihi (Osmanlı Devleti) III, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1999, s.191-218.

¹⁹ Ahmet Kırkkılıç, 18.yy. Divan Edebiyatı, Atatürk Üniversitesi Kâzık Karabekir Eğitim Fakültesi Matbaası, Erzurum, 1993, s.18.

²⁰ Ejder Okumuş, agm., s.28.

Sorunu daha önemli hâle getiren unsur, Osmanlı hanedanının tarihinde ilk defa, bu isyanla birlikte tartışılmaya başlanmış olmasıdır. İçteki huzur ortamının sağlanması 1718'leri bulmuş; dışarıda da Pasarofça Anlaşması ile savaflara bir ara verilmiştir. Bu anlaşma ile aynı zamanda Avrupa'nın teknik üstünlüğü de kabul edilmiş olduğundan bir arayış hissedilmeye başlanmış; Avrupa'nın askerî gücünün kaynağı ve diplomasisi hakkında bilgi edinmek üzere ilk defa Paris, Viyana, Londra gibi şehirlere elçiler göndermiştir.²¹

Osmanlılar, "kurdukları devletin büyüklüğüne ve medeniyetlerinin üstünlüğüne inanmalarından gelen bir gurur"la²² siyasî ve coğrafi ilişkiler dışında, Batı medeniyetini geç fark etmişlerdir. 18. yüzyılın başlarında Osmanlı ülkesiyle Batı arasında bir uçurum mevcuttu. "On sekizinci asrın başlarında, Rönesans'ı ve onun hayata getirdiği feyizli değişiklikleri idrak eden, coğrafi keşifler sayesinde Amerika'yı kendisine eklemek ve eski dünyanın mühim bir kısmında doğrudan doğruya faaliyete geçmek suretiyle sahasını ve istihsâl imkânlarını iki yüz yılda birkaç misli genişleten, kültür birliğinin şuuruna ermiş, skolâstik zihniyetin ve feodal sistemin dar ve kat'î çerçevelerinden çıkarak kendisine yeni hayat şekilleri yaratmağa başlamış olan bir Avrupa karşısında, ilmî hayatı durmuş, iktisadî nizâmı ve istihsâl kuvvetleri birbiri peşinden gelen devamlı harpler, isyanlar ve iğtişâşlarla altüst olmuş, birçok sahalarda tekâmülün mucizesini unutmuş bir Osmanlı imparatorluğu mevcuttu."²³

1718'den itibaren başlayan barış döneminde, Avrupa'nın sadece askerî yönü değil; sosyal ve kültürel hayata ilişkin bazı öğeleriyle, sanatsal faaliyetleri de taklit edilmeye başlanmıştır. Sonradan Lâle Devri olarak adlandırılacak olan ve 1730'a kadar devam eden bu dönemde III. Ahmed ve Damat İbrahim Paşanın çabalarıyla İstanbul'da imar faaliyetleri başlamıştır. İmar faaliyetlerinin merkezi ise Kâğıthane'dir. Lâle Devri aynı zamanda güzel sanatların ve tefekkürün de kutsandığı bir devirdir.²⁴

²¹ Osman Horata, agm., s.573.

²² Orhan Okay, *Edebiyatımızın Batılılaşması Yahut Yenileşmesi, Büyük Türk Klâsikleri*, İstanbul 1988, c. 8, s. 302.

²³ Ahmet Hamdi Tanpınar, 19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 1997, s. 42.

²⁴ E. Ziya Karal, *Garpulasma Hareketinin Başlangıcı, Tanzimat*, 1940, s.15.

İstanbul'daki imar faaliyetlerinin en görkemlisi Sadabad kasrıdır. Padişahın bizzat katıldığı muhteşem bir törenle açılan saray, o tarihten itibaren şairlerin, devlet adamlarının, musikişinasların, zevk erbabının eğlence mekânı olmuştur. Saray yaşamında giyim-kuşamda, dekorasyonda, sanat faaliyetlerinde ve hayatın birçok alanında lüks ve israfın arttığı görülmüş; Batılı ressamalara portrelerini çizdiren devlet erkânı, pahalı samur kürkler giyerek yeni moda oluşturmaya çalışmışlardır. Devletin üst kademelerinden başlayarak, evlerde alçak divanların yerini koltuklar ve iskemleler almaya başlamıştır. Batı tarzı giyim-kuşam da moda olmuştur. Özellikle bahçe kültüründe, çılgınlık derecesine varan bir lâle merakı başlamıştır. Ender bir lâle soğanı için yüzlerce altın verilmiştir.

Lâle Devri'nde lüks, sefa ve israf gibi olumsuzluklar dışında olumlu gelişmeler de olmuştur. Bilim, kültür ve sanat etkinlikleri bakımından önemli adımlar atılmıştır. Beşir Ağanın²⁵ da girişimleri ile²⁶ kütüphaneler tesis edilmiş; İbrahim Müteferrika tarafından matbaa kurulmuştur. Ayrıca sadrazamın teşvikiyle Arapça ve Farsça'dan çeviriler yapmak üzere bir heyet oluşturulmuştur. Bu gelişmeyi Osmanlı düşüncesi bakımından bir uyanış dönemi olarak adlandırabiliriz.²⁷ Ancak Müteferrika'nın ölümüne kadar faaliyetlerini yürüten matbaa, hattatların isyanı üzerine kaldırılmıştır. Bu olumlu gelişmeler de Lâle Devri kadar kısa sürmüştür. Devrin zevk düşkünlüğü için yapılan masraflar, sadrazama karşı olanların kullandıkları bir silah olmuştur. Sadrazam ve yakınlarına karşı halk kıskırtılmış ve devir, kanlı bir şekilde Patrona Halil isyanı ile sona erdirilmiş; devrin simgesi durumunda olan Sadabad kasrı da yerle bir edilmiştir. Lâle Devri, toplumdaki değişim ve yenilik rüzgârının kendisini en çok hissettirdiği bir devir olmuştur. Ayrıca devre damgasını vuran bir başka olay, III. Ahmed'in şehzadelerinin sünnetleri dolayısıyla yapılan tören olmuştur. Osmanlı hayatında önemli yer tutan bu sünnet

²⁵ Beşir Ağa ve Ağalık müessesesi hakkında bk.: Zeren Tanındı, *Topkapı Sarayı'nın Ağaları ve Kitaplar*, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 3, S.3, 2002, s.41-56; Abdülkadir Özcan, *Beşir Ağa*, Türk Diyanet Vakfı *İslâm Ansiklopedisi*, 5 (1992), s. 555; Semavi Eyice, *Beşir Ağa Camii*, Türk Diyanet Vakfı *İslâm Ansiklopedisi*, 6, (1992), s.1; a.y., Eyice, *Beşir Ağa Külliyesi*, Türk Diyanet Vakfı *İslâm Ansiklopedisi*, 6 (1992), s.1-3; İsmail Erünsal, *Beşir Ağa Kütüphanesi*, Türk Diyanet Vakfı *İslâm Ansiklopedisi*, 6 (1992), s. 3-4; Doris Behrens Abouseif, *Beşir Ağa Sebilküttâbi*, Türk Diyanet Vakfı *İslâm Ansiklopedisi*, 6 (1992), s.4.

²⁶ İsmail Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi*, II, Ankara, 1988, s. 77-80.

²⁷ Bekir Karlığa, *Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin Yeni Bulunan Bir Fizik Kitabı Tercümesi ve XVIII. Yüzyıl Başında Osmanlı Düşüncesi*, *Bilim Felsefe Tarihi*, İstanbul 1991.

törenleri²⁸ genellikle görkemli törenlere sahne olmuş; devletin gücü bu törenler dolayısıyla Batılı elçilere ve devlet adamlarına gösterilmeye çalışılmıştır. 16. ve 17. yüzyıl toplumsal hayatı düşünüldüğünde törenlerin bir başka fonksiyonu daha vardı. Bu düğünlerde, savaştan ve diğer sosyal ve ekonomik sıkıntılardan bunalan halk, rahatlama imkânı buluyordu. Düğün dolayısıyla yapılan eğlenceler Levnî tarafından minyatüre aktarılmıştı.²⁹

III. Ahmed'in tahttan indirilmesi üzerine tahta geçen I. Mahmud döneminde yapılan savaşların bazılarında askerî başarılar elde edilmiş; bu zaferler, Belgrat Anlaşması'na kadar sürecek yeni bir barış dönemini de beraberinde getirmiştir. Bu dönemde de Lâle Devri'nin sefalarını anımsatacak eğlenceler düzenlenmiştir. İstanbul'da ve diğer şehirlerde kütüphaneler inşa edilmiş; Yalova'da kâğıt fabrikası kurulmuştur. Batı tarzı askerî disipline önem verilmiş ve Humbaracı Ahmed Paşa'nın yardımıyla, yeni bir ocak kurulmuştur. Fakat yeniçerilerin baskısı sonucunda bu ocak tekrar kaldırılmıştır.

1756- 1763 yılları arasında sadrazamlığa getirilen Koca Ragıp Paşa, askerî ıslâhatlar yapmaya devam etmiş, savaşlardan uzak kalmaya çalışmıştır. Baron de Tott'un yardımı ile Tophane ıslâh edilerek yeni toplar döktürülmüştür. 1768'de Ruslarla yapılan savaş, ağır kayıplara sahne olunca, III. Mustafa üzüntüsünden ölmüş; yerine kardeşi I. Abdülhamid geçmiştir. Onun döneminde imzalanan Küçük Kaynarca Anlaşması Osmanlı Devleti'ne yüklediği ağır şartlarla yeni bir süreci başlatmıştır.

Savaşlarda alınan ağır yenilgiler, devletin güçsüzlüğünü iyice meydana çıkarmış; I. Abdülhamid de bu nedenle, askerî ıslâhatlara büyük önem vermiştir. Tersanede matematik eğitimi veren bir mühendishane, istihdam okulu ve deniz mühendishanesi açılmıştır. Matbaa yeniden kurularak başına Beylikçi Raşid Efendi getirilmiştir. Yapılan bu ıslâhatlar, Osmanlının kendini yenilemesine yeterli olamamış; Avrupa'nın kat ettiği mesafe karşısında, Osmanlının köhneleşmiş yapısı fazla direnememiştir. Bu sebeple yeni bir düzenleme ve yapılanma ihtiyacı açıkça ortaya çıkmıştır.

²⁸ Mehmet Arslan, *Osmanlı Döneminde Padişah Çocuklarının Doğumları Münasebetiyle Yapılan Şenlikler Ve Vilâdet- Nâme- i Hadice Sultân, Türklük Bilimi Araştırmaları*, S.4, 1997, Sivas, s.21.

²⁹ Esin Atıl, *Levnî ve Surnâme*, Koçbank Yayınları, İstanbul, 1999;

I. Abdülhamid'den sonra tahta, iyi bir eğitim gören ve reformcu olan III. Selim geçmiştir. Askerî ve idarî alanda yaptığı ıslâhatları ile dikkat çeken padişah, Fransa, İngiltere gibi ülkelere de elçiler göndermiş, bu elçilerden, buldukları ülkelerin askerî, ve idarî özelliklerini kaleme almalarını istemiştir. Nizam-ı Cedîd adı verilen, yeni disiplin anlayışına uygun olarak yetiştirilen bir ordu kurulmasına karar veren III. Selim, yeniçerilerin isteklerini de sınırlamış; yeni kurulan orduya talim mecburiyeti koymuştur. Deniz mühendishanesinin yanında bir de kara mühendishanesi kurmak istemiş; devletin bilim, sanat, ticaret alanlarında Avrupa'daki gelişmelere uyum sağlamasına çalışmıştır. “ Bu dönemdeki devlet ve toplum yapısını yeniden düzenleme çalışmaları, amaçlanan sonuçlara tümüyle ulaşmasa da, daha sonraki dönemlerde bu yoldaki çabaların sürdürülmesi zorunluluğunun ilke olarak benimsenmesinde önemli bir etken olmuştur. Bu nedenle, 18. yüzyılın son yılları ile 19. yüzyılın ilk yıllarını içine alan 1789-1807 tarihleri arasındaki 18 yıllık dönem, Osmanlı tarihinde nizam-ı cedid yani yeni düzen dönemi olarak adlandırılmıştır. ”³⁰

III. Selim döneminde sosyal alanda da bazı düzenlemeler yapılmış; lüks ve gösteriş yasaklanmıştır. Fakat tüm iyi niyetlere rağmen bu yenilikleri uygulayabilecek yeterli eğitimi almış yöneticiler bulunamamış, ıslâhatlar beklenen sonucu vermemiştir. Yeni kurulan askerî sistemde Avrupaî tarzın ve üslûbun çok belirgin olması, isyana sebep olmuş; etrafındakilere güvenmeyen padişah, ocağı kaldırdığını ilân ederek yeniçerilere yeniden saha açmıştır. Askerî ve sosyal alanda yapılmaya çalışılan yenilikler de var olan düzeni değiştirmeye yetmemiştir.³¹

18. yüzyıl tüm bunların yanında, Osmanlı Devleti için büyük yangınların, depremlerin, salgın hastalıkların da yaşandığı bir devir olmuştur.

17. yüzyılda şair sayısı 16. yüzyıldakine oranla bir hayli fazladır. İstanbul Kütüphanelerde Divanı olan ve bu yüzyılda şiir yazmış şair sayısı 153'tür.³²

Gibb, 17. yüzyıldan ‘Son Klâsik Çağ’ olarak söz etmiş ve Nef’î’de, Nabi’de ve onları takip edenlerde Fars şiiri etkisinin en yüksek noktada olduğunu belirtmiştir. Durumu, “Tan ağarmadan önceki vakit, gecenin en karanlık olduğu zamanıdır”

³⁰ Cem Dilçin, *Şeyh Gâlib'in Şiirlerinde III.Selim ve Nizâm-ı Cedîd*, *Türkoloji Dergisi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, XI. Cilt, S.1, s.209, Ankara, 1993.

³¹ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c.IV, 1. Kısım,

³² Komisyon, *Yazma Divanlar Katalogu*, cilt II, XVII. Asır, İstanbul 1959.

sözleriyle değerlendiren Gibb, bu etkinin bir başka gelişimin müjdecisi olduğunu ifade etmiştir.³³

Gibb'in bu görüşüne karşılık Fuat Köprülü onun gibi düşünmez. 17. yüzyıl Türk şiirini ahenk ve zarafet açısından İran şiirinden hiç de aşağıda görmez. "Bu asrın ilk senelerinden başlayarak şairlerimiz bilhassa kaside ve gazel nevîlerinde, Acemlere hattâ fâikiyet iddiasında bulduklarını görüyoruz, şairlerimiz yalnız mesnevî tarzında Acem edebiyatının tefevvukunu kabul ederek bu sahada onlarla rekabete çalışıyorlar. Bu asrın ilk nısfında yetişen mesnevîcilerin buna muvaffak olduklarını ve muasır olan Acem şairlerinden asla geri kalmadıklarını söyleyebiliriz. Câmî ile büyük klâsik devri kapanan İran edebiyatı, Osmanlı şairleri nazarında artık eski manevî nüfuzunu kaybetmiştir."³⁴

Ziya Paşa da Harabat Mukaddimesi'nde 17. yüzyıla ve tüm edebiyatımıza damgasını vuran iki büyük şairi, Nefî'yi ve Nabi'yi, şiire ve ifadeye getirdikleri parlaklıktan ve güzellikten dolayı övmüştür.

"İstanbul iken makar-ı irfân

İstanbul iken mutâf-ı büldân

Yapdı iki taşralı bu hâli

Vanlı birisi biri Ruhâlî

Ya 'nî biri Nef'î-i sühan-ver

Hem diğeri Nâbî-i mu'anber

Bunlardır eden lisânı tevsî'

Bunlardır eden beyânı tenvî'

Bunlar verdi zebâna zînet

Bunlar verdi beyâna sûret

Türkî dili evvel idi yektâ

Etdi onu Fârsî dü bâlâ

³³ JW.Gibb, A History of Ottoman Poetry, (Edward G. Browne), London, Luzac, 1900-1909, volume III., page 245.

³⁴ Fuat Köprülü, Eski Şairlerimiz 2 Divan Edebiyatı Antolojisi, İstanbul 1931, s. 324.

*Hem öyle yakışdı iki cevher
Gûyâ ki karışdı şîr ü şekker
Yâhud iki bahr-ı ilm ü irfân
Birleşdi berâber oldı ummân”³⁵*

Hasibe MAZIOĞLU da edebiyatımızın İran edebiyatı tesirlerinden bu yüzyılda kurtulmaya başladığını ifade eder. Bu yüzyılda edebiyat devrinin ruhunu da taşımaktadır. Devrin şiir anlayışı ve şairleriyle ilgili görüşleri şu şekildedir: “XVII. asırda Nefî’nin kasidelerindeki ifade ahengi ve ihtişamı, Şeyhülislâm Yahya’nın gazellerindeki ince ve zarif aşk hisleriyle şiirimiz bir kat daha gelişir ve güzelleşir. Nailî başta olmak üzere XVII. asrın birçok şairleri muhayyileyi derinliğine işleterek ölçülü bir ifade ve temiz bir dille şiirimizi bir kuyumcu itinası ile işlerler, ince motiflerden meydana gelen bir dantelâ hâline getirirler. Asrın sonunda Nabi, şiirde his ve hayalden ziyade tefekkürü yer veren hikemî vadiye meyletmek suretiyle bir yenilik göstererek oldukça açık ve selis bir ifadeye ulaşır. Şiirimizde İran modelleri tesirini yine hissettirmekle beraber şairlerimiz güzele ulaşmanın gururu içindedirler. Artık onlarca İran üstatlarının eserleri bir ideal değil, bir mukayese konusu olmuştur. Yalnız burada şu noktayı kısaca belirtmek gerekir. Eski şiirimiz ne kadar kaideci ve esasları belli olursa olsun devrin ruhunu taşımıştır.”³⁶

Bu yüzyılda şairler kendilerini İran şairleri ile mukayese eder hâle gelmişler; İranlı şairleri örnek almamaya başlamışlardır. Aslında bu tutum daha 16. yüzyılda başlar. Gelibolulu Âli, Mecmaü’l-Bahreyn³⁷ adlı eserinde, Hafız-ı Şirazî’nin bir kısım gazellerini tanzir ederek şiirlerini Hafız’ınkilerle mukayese etmiştir.³⁸ Nefî de Ünsî’nin kendisini öven kıt’asına teşekkür ettiği mektubunda, ondan Nazirî’nin divanını kendisine göndermesini rica etmiş³⁹ ve mektubunun son kısımlarında sebkihindî şairlerinden Urfî’den söz ederek şehirde bu divandan daha üstün bir divan göremediğini belirtmiştir. Bu satırlar, “İran edebiyatını, devrin ulaşım güçlükleri sebebiyle günü gününe takip edemeseler bile tahminen otuz sene ara ile takip edebildiklerini göstermektedir. Yine Nefî’nin, kasidelerinin fahriyelerinde şiir

³⁵ Ziya Paşa, Harabat, Mukaddime, İstanbul 1291, s. 9.

³⁶ Hasibe Mazioğlu, Nedim’in Divan Şiirine Getirdiği Yenilik, Akçağ Yayınları, Ankara, 1957, s. 1.

³⁷ Abdülkadir Karahan, Âli’nin Bilinmeyen Bir Eseri, Mecma’u’l-Bahreyn, V. Tarih Kongresi, Ankara 1960

³⁸ Âli, Mecma’u’l-Bahreyn, Millî Kütüphane Yazmalar A. 136

³⁹ Fatma Tulga Ocak, Nefî Konusunda Yeni İki Belge, Hacettepe Beşerî Bilimler Dergisi, C. 10, S. 4.

yazmaya başladığı ilk yıllarda Hafız, Sa'dî, Selman, Enverî, Muhteşem-i Kâşanî daha sonra Kemal-i İsfahanî, Hakanî, Urfî-i Şirazî, Feyzî-i Hindî gibi tanınmış İran şairleriyle kendini mukayese etmesi, hatta kendini onlardan üstün görmesi kendine güven ve millî ruh üstünlüğünün delilleri olmakla birlikte, divan şairlerinin daima İran edebiyatını yakından takip ettiklerini de gösteren bir delildir.⁴⁰

17. yüzyıl her ne kadar Nefî, Nailî, Şeyhülislâm Yahya, Nabi gibi büyük şairleri yetiştirmiş olsa da Nailî ve Neşatî'den sonra, Lâle Devri'ne gelinceye dek büyük şair yetişmemiştir. Bu yüzyıl edebiyatının en önemli özelliği, üslûpta bir değişimin, bir yenilenmenin ortaya çıkmasıdır.⁴¹ Toplumsal hayattaki bozulma bu yüzyılda şiirin mecrasını birazcık da olsa değiştirmiş; XVII. yüzyıl edebiyatında hiciv ve hezel alanında şiirler yazılmıştır. Bu yüzyıldaki eserler, daha önceki yüzyıllarda Letaif kitaplarında toplanan eserlerden farklı olarak kaba bir hâl almış; eserlere küfür ve müstehcenlik içeren beyitler de girmiştir: "Artık Şeyhî'nin Harname'si, Fuzulî'nin Şikâyetname'si gitmiş, onun yerine Nefî'nin Sîham-ı Kaza'sı, Küfrî-i Bahayî'nin Divan'ı, daha sonra da Kânî'nin Hırrename'si ve Sururî'nin Hezeliyat'ı gelmiştir."⁴²

17. yüzyıl, şerh edebiyatımızın da en zengin olduğu asırdır. 9 ve 10. yüzyıllarda Arap edebiyatında gelişmeye başlayan, 15. asır İran edebiyatında tasavvufî eserlerin hâkim olduğu şerh edebiyatı, bizde 15. asırla beraber gelişmeye başlamış; 17. ve 18. yüzyıllarda ise İsmail b. Ahmed-i Ankaravî ile İsmail Hakkı-yı Burusevî gibi iki ismi armağan ederek en zengin dönemini yaşamıştır.⁴³

18. yüzyılın sosyal ve siyasî alanındaki çözülüş, bilim, kültür ve sanatta da kendini göstermiştir. Önceki asırlarda yakalanan çizgi devam ettirilmekle birlikte, birbirinden bağımsız şekillerde yapılan hamlelerle küçük değişimler peşinde koşulmuştur. Bunlar, sanatta ve edebiyatta, köklü bir değişim yaratmamıştır. Osmanlılarda Batı taklit edilirken Batıda da Osmanlı yaşantısından ve giyim zevkinden oluşan bir tarz, moda hâline getirilmiştir. Batıya gönderilen elçiler, devletin ihtiyacı olan yenilikleri aktarmak yerine, yüzeyde kalan kültür öğelerini aktararak yeni ve taklide dayalı bir modanın doğmasına yardımcı olmuşlardır.

⁴⁰ Fatma Tulga Ocak, *XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Divan Edebiyatı ve sebkihindî*, **Türkler**, c.11, s.733-734.

⁴¹ Mustafa İsen, *agm.*, s.564.

⁴² Mustafa İsen, *agm.*, s.563.

⁴³ Amil Çelebioğlu, *Yunus'un Bir Şiirinin Şerhi*, Kültür Bakanlığı Millî Kütüphane Başkanlığı **Yunus Emre Sempozyumu-Bildiriler-** (2-5 Mayıs 1988), Ankara, 1990, s. 95-104.

Özellikle Yirmisekiz Çelebi Mehmed'in Sefaretnamesi bu alanda dönüm noktasıdır. Daha önce hiçbir eserde, bu kadar aşırı hayranlık ifadelerine rastlanmamıştır. 18. yüzyılda her alanı kısa sürede saran batılılaşma hareketi, sanat faaliyetlerini de hemen etkisi altına almış ve gözle görülür ilk etki mimarîde gerçekleşmiştir.⁴⁴ Ayvazoğlu bu eserden "İlk Batılılaşma programımız" diyerek söz eder ve eserin önemini vurgular: "*Osmanlı sarayında ve bürokrasisinde yepyeni hevesler uyandıran bu ünlü sefâretnamede, ayrıntılara dikkat eden, fakat üstünlüklerin kaynağı üzerinde hemen hiç kafa yormamış ve soru sormamış bir Osmanlı aydınıyla karşılaşılır. Yirmisekiz Çelebi Sefaretnamesi, eski ve büyük bir medeniyeti temsil eden, gururu yaralanmış bir elçinin düşünce katına ulaşamayan ilginç izlenimleridir.*"⁴⁵

18. yüzyılda edebiyatta da durum siyasî ve sosyal hayatla paralellik arz eder. Aslında mazmunları, mefhumları, dünya ve hayat görüşü pek değişmeyen, kendi kalıpları içinde gelişmesini sürdüren ve dış etkilere karşı kapalı olan bu edebiyatta, dış etkilerin ilk anda kendini gösterip hâkim olması beklenemez.⁴⁶ Ancak bu sırada, önceki asırların zevkleri doğrultusunda gelişen klâsik çizgi takip edilmekle birlikte; çok daha ince, renkli, yerlilik arzusunu ön plâna çıkaran bir yol da izlenmiştir. "*Anlamdan ziyade sese önem veren, açık, tabii, zarif bir söyleyişe dayanan klâsik üslûp; klâsik üslûp içinde kalmakla birlikte ses yerine anlamı (fikri) ön plâna çıkaran tebliğî (hikemî, didaktik) üslûp; anlamın ön plâna çıktığı, girift ve yeni mazmunlarla yüklü muğlak, tasannulu söyleyişe dayanan bedîi üslûp (sebkihindî) ve konuşma diline ait deyişlerle yüklü, külfetsiz, açık bir söyleyişe yaslanan mahallî/folklorik üslûp, bu dönemin belirgin çizgileri olur. Fakat, bu sırada şairler daha çok Hint üslûbuyla zirveye çıkan külfetli, sanatkârane söyleyişe tepki olarak nesir üslûbuna doğru açılan tasannudan uzak, açık, zarif ve külfetsiz bir söyleyişi tercih ederler. Nedim'de zarif bir senteze ulaşan bu üslûp, daha çok sebkihindî öncesi, yani Bakî, Şeyhülislâm Yahya gibi şairlerin elinde ifadesini bulan, şairlerin kudemâ tarzı dediği klâsik üslûptur.*"⁴⁷ Siyasi ve sosyal hayattaki kargaşaya karşılık, bu dönemde edebiyat hayatı önceki asrın devamı olarak olgunluk dönemini yaşamaya devam

⁴⁴ Hatice Aynur, *18.Yüzyıl İstanbul Çeşmeleri, 18.Yüzyılda Osmanlı Kültür Ortamı*, Sanat Tarihi Derneği Yayınları, İstanbul, 1998, s.33-42; Sinan Güler, *18.Yüzyılda Hassa Mimarlar Teşkilâtı, 18.Yüzyılda Osmanlı Kültür Ortamı*, Sanat Tarihi Derneği Yayınları, İstanbul, 1998, s.145-150.

⁴⁵ Beşir Ayvazoğlu, *Geleneğin Dircnişi*. Ötüken Yayınları, İstanbul, 1996, s.18.

⁴⁶ Fatma Tulga Ocak, agm., s.733.

⁴⁷ Osman Horata, agm., s.576.

etmiştir. 17. yüzyıl şiirinde, hikemiyat ve hünerle yakalanmaya çalışılan yenilik çizgisine, bu asırda günlük hayatı ve konuşma dilinin imkânlarını şiire taşıyarak varılmaya çalışılmıştır.

Türk şairleri, kendi klâsiklerinin yanında Fars edebiyatından Urfî-yi Şirazî, Sâib-i Tebrîzî, Kelîm-i Kâşanî, Talib-i Amûlî ve Şevket-i Buhârî gibi Hint üslûbunun önemli temsilcilerini örnek almaya, kendilerini onlarla karşılaştırmaya devam etmişlerdir. 17. asırda belirgin bir şekilde ifade edilmeye başlanan Fars şairlerine üstünlük iddiası bu asırda da devam etmiş, küçümseyici edayı güçsüz şairler dahi sürdürmüştür. 18. yüzyılda Fars etkisi, Arpaeminizade Sami ve Hoca Neş'et'le birlikte yeniden canlanmış, Şeyh Galib'le sebkihindî'nin imaj sistemi en yüksek ve yoğun bir şekilde işlenmiştir.

Şair kadrosu bakımından bu yüzyıl zengin dönemdir. Sabit'ten itibaren "her taşın altından bir şair" in çıkması sık sık eleştirilmiştir. Safayî, Salim, Belîğ, Ramiz, Silahdarzade Mehmed Emin, Safvet, Es'adzade, Enderunlu Akif tezkirelerine göre, bu asırda yetişen şairlerin sayısı 1322'dir.⁴⁸

İstanbul, bu asırda da sanat ve edebiyat hayatının merkezidir. Edirne, Bursa, Erzurum, Mora, Kerkük, Kırım gibi bazı merkezlerde doğan devrin önde gelen sanatçıları, bir sebeple İstanbul'a gelerek, kendilerini gösterme fırsatı bulmuşlardır. İstanbul dışında da Diyarbakırlı Hamî ve Agâh gibi bazı şairlerin etrafında küçük muhitler oluşmuştur.⁴⁹

18. yüzyıl sosyal hayatı, teşrifat düşkünlüğü ve yaşadığı kibarlık "bu asırda zevkin incelmesine sebep olmuş, şiire ve sanata karşı rağbeti artırmıştır. Bu devir Osmanlı cemiyetinde zevkin en çok incelendiği, zarafetin son derece arttığı bir devir olmuştur. Nedim:

Gülelim oynayalım kâm alalım dünyâdan

mısrayla bu devrin zihniyetini ifade etmiştir.⁵⁰

Bir nazire edebiyatı görünümü kazanan bu asır şiirinde, gazelde Nabi, kasidede Nef'î en çok tanzir edilen şairlerdir. Devrin başında Nedim, sonunda da

⁴⁸ Halil Çeltik, *18. Yü. Tezkirelerinde Divân Şairleri*. *Journal of Turkish Studies*, 1998, S.22, s.49-85.

⁴⁹ Osman Horata, agm., s.577.

⁵⁰ Hasibe Mazioğlu, agc., s. 9.

Şeyh Galib, şairlerin ilgi odağı olmuşlardır. Yenilik peşinde koşan şairler bunu kafîye ve rediflerle sağlamaya çalışmışlar; bu yenilik arzusu, şekil ve içerik yönünden klâsik estetiğin sınırlarında çözümlere de yol açmıştır. Şairler iç ve dış gerçekliğe daha fazla yönelmişler, “sosyal hayat ve zihniyet dünyasındaki değişimin iz düşümleri az da olsa edebiyatta görülmeye başlamıştır. Bu dönemde tasavvufî aşk birkaç temsilci dışında pek görülmemiştir. Kadim, her dem taze konu olan aşk, geleneksel soyut kalıplarından çıkıp Nedim, Enderunî Fazıl gibi şairlerin elinde daha gerçekçi, yer yer müstehcen ve bayağılık boyutlarında ifade edilmeye başlanmıştır. Fakat, şairlerin bu tavırları tepkilere yol açmış, Nedim ahlâk bozuculukla suçlanırken; Fazıl’ın Zenanname’si Tanzimat döneminde bile müstehcen bulunarak toplatılmıştır.”⁵¹

Devir şiirinin en önemli taraflarından biri de şairlerin şiirlerinde musiki terimlerine çokça yer vermesi olmuştur.⁵² Bu, aynı zamanda 17. yüzyılda İtrî ile başlayan ve yüzyılın sonlarında Dede Efendi ile zirveye çıkacak musiki rüzgârının gücünü de göstermektedir. Devletin askerî, siyâsî ve sosyal açıdan zaafa uğraması şiiri ve musikiyi etkilememiştir. Samiha Ayverdi durumu, “yüksek ve yükselen bir san’at için, gene yüksek ve yükselen bir medenî ve içtimaî hayat lâzımdır, kanununa uymuyorsa da gerçek buydu.”⁵³ diyerek özetler.

Devrin bir özelliği de müşterek gazel sayısındaki artıştır. Nedim ve Şeyh Galib bu tarza ilgi göstermemişlerdir.

Genellikle taklit seviyesinde şiirler yazılması ve şair geçinen insanların kendilerini büyük şairlerle kıyaslayarak ön plâna çıkarmaları, şairler arasında polemîğe ve vekâletnamelerin yazılmasına neden olmuştur. Osmanzade Taib, resmî fermanla reis-i şairan seçildikten sonra III. Ahmed için yazdığı kasidesinde; çağdaşı şairleri değerlendirmiş ve gerçek şairle şair geçinenleri ayırmaya çalışmıştır.⁵⁴ Daha sonra da Seyyid Vehbî’yi bu iş için vekil bırakmıştır. Vehbî de kendisinden sonra Nedim’i görevlendirmiş, onun da Selim Efendiyi vekil bırakmasını tavsiye etmiştir.

⁵¹ Osman Horata, agm., s.578.

⁵² Mehmet Celâl Varışoğlu, *Türk-İslâm Sanatlarının Felsefesi Bağlamında Müzik-Şiir Yakınlaşması ve Hâtem Divanı’nda Musiki, Türklük Bilimi Araştırmaları*, Niğde, 2003, S. 14, s.187-218; Mehmet Arslan, *Nedim Divanında Musiki, Osmanlı Makaleleri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2000, s.43-86; Mustafa Arslan, *Sâmî Divanı’nda Musiki, İlmî Araştırmalar*, İstanbul, S.6, s.35-62.

⁵³ Samiha Ayverdi, *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları*, Kubbealtı Neşriyatı, IV.Baskı, İstanbul, 1999, s. 511.

⁵⁴ Mustafa Yatman, *Osmanzade Tâib Divanından Seçmeler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989, s.6

Nedim'in ölümü üzerine, asrın sonunda sultanu'ş-şuara seçilen Sünbülzade Vehbî, sühan redifli kasidesinde çağdaşı şairleri isim vermeden hicvetmiştir.⁵⁵

Bu asırda, diğer asırlarda da zaman zaman görülmekle beraber klâsik nazım şekillerinin yanı sıra heceyle yazılan bazı şarkı ve koşmalar da vardır.⁵⁶ Eski nazım şekilleri içinde, yeni konular daha fazla görülmeye başlamıştır. “*Kaside, tarih, mesnevî, musammat ve gazeller arasında içeriğiyle dikkati çeken orijinal şiirlere rastlanmaktadır. Bu dönemde, önceki asırlara göre mesnevî sahasında azalma görülmektedir. Buna karşılık, gazeller ve tarihler ile şarkı, tahmis, murabba, muhammes gibi musammatların sayısında artış olmuştur.*”⁵⁷

Bu asırda başta Nedim olmak üzere, Şeyh Galib, Raşid, Nahifî, Sami, Neylî, Çelebizade Asım, İzzet Ali Paşa, Kâmî, Vahid Mahtumî, Mehmed Emin Belîğ, Fıtnat, Haşmet, Naşid, Sünbülzade Vehbî, Esrar Dede ve Pertev gazelleriyle tanınan şairlerdir. Nedim, gazelleriyle kendisine has yeni bir çizgi oluşturmuş, Nedimâne tarzın doğmasını sağlamıştır.⁵⁸ Nedim'i İzzet Ali Paşa takip etmiş; Vahid, Neylî, İsmail Belîğ, Çelebizade Asım ve Seyyid Vehbî de Nedim tarzında şiirler söylemişlerdir. Sünbülzade Vehbî ve Neylî, Nabi ve Nedim tarzlarının her ikisinden de etkilenmişlerdir.

Bu asır, önceki dönemlere göre realist ve orijinal mesnevîlerin sayısındaki artış bakımından önemli olmasına rağmen, Şeyh Galib'in Hüsn ü Aşk'ı mesnevî sahasında en önemli eserdir. Refî-i Amidî ise Galib'in beş beytine nazîre söyle, sözünden hareketle ve Nabi'ye yönelttiği eleştiriden dolayı Hüsn ü Aşk'a bir nazire yazmış; fakat Can u Canan isimli bu naziresi basit bir taklit seviyesinde kalmıştır. Na'tî'nin (Edhem ü Hümâ), İsmail Belîğ'in (Sergüzeştname-i Fakır Be-Azimet-i Tokat, Bursa Şehrengizi), Fennî'nin (Sahilname), Vahid'in (Lâlezâr ve Yenice Şehrengizi), Nayî Osman Dedenin (Miraciye), Örfî Mehmed Paşanın (Leylâ vü Mecnun), Enderunlu Fazıl'ın (Hubanname, Zenanname ve Defter-i Aşk), Subhizade Feyzî'nin (Hamse⁵⁹), Şeyhülislâm İshak'ın (Bi'setname), Sünbülzade Vehbî'nin

⁵⁵ Süreyya Ali Beyzâdeoğlu, Sünbülzâde Vehbî, İklim Yayınları, İstanbul, 1993, s.91.

⁵⁶ Muhsin Macit, *Mahâlîleşme Cereyanı ve Nedim*, Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s.712.

⁵⁷ Osman Horata, agm., s.578.

⁵⁸ Muhsin Macit, Nedim, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000, s.18.

⁵⁹ Mehmet Arslan, Hamse: Subhizâde Feyzî, Dilek Matbaası, Sivas, 1999.

(Şevkengiz, Lutfiye⁶⁰) ve Nahifî'nin (Mesnevî tercümesi) eserleri devrin diğer önemli mesnevîleridir. Neylî'nin manzum mektubu da mesnevî şeklinde yazılmış orijinal bir eserdir.⁶¹

Bu yüzyılda önceki yüzyılda da görülen hicve ve sosyal tenkite fazlaca yer verilmiştir. Yüzyılın en önemli hiciv ve hezl şairleri Hevayî (Kuburîzade Abdurrahman), Osmanzade Taib, Haşmet, Kânî ve Sururî'dir.

Asır şiirinde sebkihindî'nin çetrefil üslûbu devam ederken, diğer taraftan da mahallî ve günlük konuşma dilinin külfetsiz söyleyişi tercih edilmiştir. Önceki asırlarda da yerli söyleyiş vardır; ancak bu asırda bilinçli bir çaba ile konuşma diline yönelme olmuştur. Şeyh Galib, bu yönelişin etkisiyle bir gazel ve heceyle şarkı, Nedim ise heceyle iki koşma yazmıştır. Vahid ise, heceyle yazdığı 30'un üzerindeki şiirleriyle bunlar arasında farklı bir yere sahip olmuştur. Bu asırda âşık edebiyatı sanatçılarının aruzla şiir yazmaya başlamaları, şiirlerini teşbih ve mecaz sistemine, klâsik söyleyişe daha fazla yaklaştırmaları, aynı kültürün ürünü olan bu iki edebiyat disiplininin birbirine daha fazla yakınlaşmasına neden olmuştur.

Bu asırda şiire yerli hayat zevki ve halk dili de etki etmiş ve özellikle yüzyılın başında Sabit'in çizgisini devam ettiren Nedim'de kemalini bulmuştur.

Nesir alanında nazma göre daha başarılı olan Kânî ve Dürrî, önemli eserler vermişler; özellikle Kânî, mahallî söyleyişlerle yeni bir yol açmıştır. Bu asırda, sade dille yazılan münşeatlarda da artış olmuştur. Asrın münşeât sahibi isimleri Osmanzade Taib, Raşid, Çelebizade Asım, Razî, Nahifî, Koca Ragıb Paşa, Nevres-i Kadim, Atıf, Kânî ve Beylikçi İzzet Beydir.⁶²

Bu yüzyılda, âşık tarzı edebiyat geleneği ise en verimsiz dönemini yaşamıştır. Önceki asırda Âşık Ömer ve Gevherî'de başlayan klâsik şiire ait nazım şekillerine, kelime ve terkiplere yönelme eğilimi; bu asırda daha fazla önem kazanmıştır. Abdî, Âşık Halil, Nakdî, Sırrî gibi âşıklar, klâsik estetiği, hecenin yanında aruzu da

⁶⁰ Süreyya Ali Beyzadeoğlu, Sünbülzade Vehbî: Lutfiyye, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1996.

⁶¹ Komisyon, Büyük Türk Klâsikleri, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1988, c.6, s.200.

⁶² Osman Horata, agm., s.582.

kullanarak şiirler yazmışlardır. Asrın diğer dikkate değer isimleri ise, Âşık Derûnî, Âşık Kâmil, Hükâmî, Kâtibî, Levnî, Şermî ve Talibîdir.⁶³

Mevcudiyetini iki kolda devam ettiren 18. yüzyıl edebiyatında, âşık edebiyatı ile divan edebiyatının birbirine yaklaştığı görülür. Ortak kültür öğelerini kendilerine malzeme yapan bu iki edebiyat, birbirlerine bazı unsurlar vermiştir. Bu açıdan 18. asır Âşık şiirinin özelliklerini sıralamak gerekir:

19. asra gelindiğinde ise Vâsıf'ın şehir hayatını konu edindiği ve Nedim tarzını sürdürmeye çalıştığı şiiriyle karşılaşırız. Fakat Vâsıf, bunu yapmaya çalışırken şiiri kaybetmiştir. “*Vâsıf'ın pitoresk aşkı, halk ifadesine ve halk hayatına merakı, halk tiplerini yakalamağa çalışması, gündelik hayatın ve duyguların üzerinde ısrarla durması, ister istemez onun şiirini mahiyetinin dışına çıkarır, onu, eseri bir türlü doğmayan bir örf romanının ve bir halk tiyatrosunun, şiirin çerçevesini iyiden iyiye zorlayan, hatta onun dışında yeni bir nevi görünen, yarıda kalmış mahsûlleri hâline getirir.*”⁶⁴

19. asır divan şiirini gelişimini üç farklı yolda sürdürür. Bunlardan birincisi, “Nedim’de ifadesini bulan ‘mahallîleşme’ akımını sürdürme eğilimi”; ikincisi, dinî-tasavvufî kaygıların hâkim olduğu yapı; üçüncüsü ise, özellikle “17. yüzyılın büyük şairlerini örnek alan ve Encümen-i şuara adıyla şiire yeniden can verme çabası”dır.⁶⁵

⁶³ Komisyon, Büyük Türk Klâsikleri, 6. cilt, s.200.

⁶⁴ Ahmet Hamdi Tanpınar, age., s. 84.

⁶⁵ İsmail Ünver, XIX. Yüzyıl Dîvân Şiiri, Büyük Türk Klâsikleri, c. 8, s. 100.

1. İSTİARE, MECAZ VE MAZMUN KAVRAMLARI

1.1. İstiare

Oluşumunu ve çıkış noktasını Arap edebiyatında aradığımız Divan şiirinde bu terimin –dolayısıyla diğer terimlerle birlikte- görülmesi de Arap edebiyatı döneminde başlar. İstiare kelimesini terim anlamında ilk defa Ebû Emr b. Alâ (ö. 154/771) kullanmış ve bu terimi İmrü'ü'l-Kays'ın atı ile ilgili olarak yaptığı 'kaydü'l-evâbid' ifadesiyle örneklendirmiştir. Daha sonra Hammâd er-Râviye, Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ⁶⁶, Asmaî ve Yahya b. Ziyâd el-Ferrâ⁶⁷ bu terimden bahsetmişlerdir. ⁶⁸ İstiare ile ilgili (bir edebiyat terimi olarak) ilk tanımını “*bir şeyi, yerine geçebilecek bir başka şeyin adıyla adlandırma*” ise Câhiz yapmıştır. ⁶⁹ Câhiz'den sonra, Ebü'l-Hasan el-Cürcânî, istiareyi “*asıl anlam yerine ödünç alınan anlamla yetinilen, ibarenin nakledilenden başka bir ibare yerine kullanıldığı tür*”⁷⁰ şeklinde tanımlamıştır. Fakat özellikle tanımların yapılmaya başlandığı ilk dönemlerde beyân konusu üzerinde uzman âlimler bu konuda uzlaşmamış, ortaya farklı farklı tanımlar çıkmıştır. Tanımlamadaki ihtilaflar, istiarenin teşbih ya da mecaz türlerinden hangisine ait olduğu konusunda odaklaşmış⁷¹; Abdülkâhir el-Cürcânî⁷² ve Câhiz⁷³ gibi âlimler istiareyi teşbih türü olarak kabul ederken Fahreddin er-Râzî⁷⁴ ve Sekkâkî⁷⁵ mecaza ait sanatlardan saymışlardır.

⁶⁶ Ma'mer b. Müsennâ, Nekkâ'iz, Leiden, (1905-1908), c.I, s.275; c.II, s.589.

⁶⁷ Yahya b. Ziyâd el-Ferrâ, Me'âni'l-Kur'ân (neşr. Ahmed Yûsuf Necâfi-M. Ali en-Neccâr), Kahire, 1955, c.II, s.91, 156, 263.

⁶⁸ İsmail Durmuş -İskender Pala, *İstiare* maddesi, *İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, 2001, c.23, s.315.

⁶⁹ Ebû 'Osmân 'Amr b. Bahr el-Câhiz, el-Beyân ve't-tebyîn (I-III), Kahire, 1968, c.I, s.153, 284; c.III, s.55; el-Hayevân (I-VII), (tahkik: Abdüsselâm Hârûn), Beyrut, 1955, c.II, s.280-283; c.IV, s.273-278.

⁷⁰ Ebü'l-Hasan el-Cürcânî, El-Vesâta beyne'l-Mütenebbî ve Husûmihi (neşr.: M.Ebü'l-Fâzî İbrâhim- Ali M. El-Bicâvî), Kahire, 1370-1951, s.41.

⁷¹ Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 5.baskı, TDK Yayınları, Ankara, 1999, s.412.

⁷² Abdülkâhir el-Cürcânî, Esrârü'l-Belâğa, (tahkik: Mahmûd Muhammed Şâkir), Matbaatü'l-Medenî, Kahire, 1991, s.20; Delâ'ilü'l-İ'câz, 3.baskı, (tahkik.: Mahmûd Muhammed Şâkir), Matbaatü'l-Medenî, Kahire, 1992, s.67.

⁷³ Câhiz, el-Beyân ve't-tebyîn, c.I, s.153, 284; c.IV, s.55; Kitâbü'l-Hayevân, c.II, s.280-283; c.IV, s.273-278.

⁷⁴ Fahreddin er-Râzî, Nihâyetü'l-İcâz fi Dirâyeti'l-İ'câz, Kahire, 1894, s.81.

İstiare konusuna her ne kadar belâgat kitaplarında ve beyân ilmine dair eserlerde yer verilmiş ve bu konuda görüş belirtilmiş olsa da hususî olarak istiareyi konu edinen eserler de yazılmıştır. Bunlar arasında Ebü'l-Kasım es-Semerkindî'nin er-Risâletü's-Semerkindiyye adlı eseri⁷⁶, Yûsuf Müsellem'in en-Nazariyyetü'l-İstibdâliyye li'l-İsti'âre⁷⁷ adlı eseri, Ebü'l-Meyâmin Mustafa Efendiye ait Risâle fi'l-İsti'âre⁷⁸ isimli eser, Sabbân, Ahmed Dahlan ve Ali Kuşçu'nun el-İsti'ârât adlı eserleri⁷⁹, Arapzade Mehmed Emin Efendiye ait er-Risâletü'l-Emîniyye fi'l-İsti'âre⁸⁰ adlı eser, Ahmed b. Muhammed el-Hamevî'nin Dürerü'l-İbârât ve Gururü'l-İşârât fi Tahkîki Me'âni'l-İsti'ârât'ı⁸¹ sayılabilir.

Yukarıda istiare ile ilgili ilk tanımın Cahiz tarafından yapıldığını söylemiş ve Ebü'l-Hasan el-Cürcanî'nin istiare tanımını vermiştik. İstiare kelimesi sözlüklerde, ödünç alma, birinden eğreti bir şey alma; bir kelimenin manasını geçici olarak başka bir kelime hakkında kullanma⁸²; bir şeyi kaldırmak ve onu bir yerden alıp başka bir yere koymak veya bir şeyden faydalanmak üzere onu birisinden ödünç olarak istemek⁸³ şeklinde tanımlanır. Belâgat âlimleri istiareyi, hakikî mananın kastedilmesine engel bir karinenin bulunması şartıyla bir kelime ya da terkinin benzeşme ilgisiyle, geçici olarak başka bir kelime için kullanılması şeklinde tarif

⁷⁵ Ebü Ya'kûb Yûsuf b.Ebî Bekr Muhammed b.Ali es-Sekkâkî, Miftâhu'l-Ulûm, (tahkik: Naim Zerzur), 2.baskı, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye Yayınları, Beyrut, 1987, s.174.

⁷⁶ Bu esere daha sonra çok sayıda şerh ve haşiyeye yazılmıştır. bk.: Carl Brockelmann, Geschichte der Arabischen Litteratur, I-II, Leiden, 1943-49; Geschichte der Arabischen Litteratur Supplementband, I-III, Leiden 1937-42.

⁷⁷ Yermük 1410/1989.

⁷⁸ Süleymaniye Kütüphanesi, Kasıdecizâde Mustafa Sırrı, nr.:675/29, vr.: 119-129.

⁷⁹ Brockelmann, Geschichte der Arabischen Litteratur, c.II, s.235; Geschichte der Arabischen Litteratur Supplementband, c.II, s.259, 399, 571, 810.

⁸⁰ Çorum İl Halk Kütüphanesi, nr. 2368/1

⁸¹ Kahire, 1407/1987.

⁸² Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, II.Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 1993, s.453; Atilla Özkırmırlı, Türk Edebiyatı Ansiklopedisi, Cem Yayınevi, 5.baskı, İstanbul, 1990, c.3, s.690; Atilla Özkırmırlı, Genel Kültür Ansiklopedisi, Sabah Yayınları, C.2, s.1019; Yeni Türk Ansiklopedisi, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1985, c.4, s.1545; Ana Britannica, Ana Yayınları, İstanbul, 1992, s.90.

⁸³ Eyyub b.Musa el-Hüseynî Ebü'l-Bekâ', el-Külliyât, (tahkik: Adnan Derviş-Muhammed el-Misrî, 2.baskı, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1993, s.100; es-Seyyîd Ahmed el-Hâşimî, Cevâhiru'l-Belâga fi'l-Mcânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî', (tahkik: Yûsuf es-Sameylî), el-Mektebetü'l-'Asriyye Yayınları, Beyrut, 1999, s.258; Ebü Ya'kûb Yûsuf b.Ebî Bekr Muhammed b.Ali es-Sekkâkî, Miftâhu'l-Ulûm, (tahkik: Naim Zerzur), 2.baskı, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye Yayınları, 1987, Beyrut, s.369; Muhammed b.Ali b.Ali et-Tahânevî, Keşşâfü Istilâhâti'l-Fünûn (I-IV), (tahkik: Ahmed Hasan Besec, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye Yayınları, Beyrut, 1999, c.3, s.221; M.Kaya Bilgegil, Edebiyat Bilgi ve Teorileri I (Belâgat), Ankara, 1980, s.154; Mecdüddin Muhammed b. Ya'kûb Firuzâbâdî, el-Kâmûsü'l-Muhît, Mektebetü Tahkîküt-türâs fi Müesseseti er-Risâle Yayınları, Beyrut, 1987, s.573; Ebü'l-Fadl Muhammed b.Mükrim b.Ali b.Ahmed İbnü Manzûr, Lisânü'l-Arab I-XV, Beyrut, tarihsiz, c.IV, s.618-619; Arslan Tekin, Edebiyatımızda İsimler ve Terimler, Ötüken Yayınları, 1995, İstanbul, s.309.

etmişlerdir. ⁸⁴ İstiare konusunda -belâgat âlimlerinin ve konunun uzmanlarının görüşleri doğrultusunda- her ne kadar böyle genel bir tanım yapsak da, uzmanlar küçük nüanslarla farklı tanımlar da ortaya koymuşlardır. Ebü'l-Hasan el-Cürcânî, istiarenin tanımını, “asıl anlam yerine müstear (ödünç alınan) anlamla yetinilen, ibarenin nakledilenden başka bir ibare yerine kullanıldığı tür” olarak yapmış, benzeyen ve kendisine benzetilen arasındaki ilginin benzeşme ilgisi, amacının da bu benzeşmede yakınlık sağlamak olduğunu vurgulamıştır. ⁸⁵ Fahreddîn er-Razî, İbn Ebü'l-İsba', Şehabeddin Mahmûd el-Halebî gibi belâgat âlimleri, Cürcânî'nin tanımladığı bu amacı “*teşbihte mübalağa sağlamak*” şeklinde ifade etmişlerdir. ⁸⁶

Rummânî, istiareyi “İzah için ibarenin sözlük anlamından başka anlama aktarılması”⁸⁷ şeklinde tanımlamış; İbn Sinân el-Hafâcî, ise bu tanımdaki “izah için” ifadesini, benzeyenin (müşebbeh) durumunun benzetme yoluyla açıklığa kavuşturulması şeklinde değerlendirmiştir. ⁸⁸ Ebû Hilâl el-'Askerî ise Rummânî'nin “izah için” ifadesini “*bir amaç için*” şeklinde değiştirmiş ve istiarede kelimenin

⁸⁴Ebû Ali el-Hasan el-Kayravânî el-Ezdi İbnü Râşik, el-'Umde fi Mehâsini's-Şi'r ve Âdâbih ve Nakdih I-II, (tahkik: Muhammed Karakazan, Dârü'l-Ma'rife Yayınları, Beyrut, 1988, c.I, s.462-463; Tabâne Bedevî, Mu'cemü'l-Belâgati'l-'Arabiyye, 4.baskı, Dârü İbn Hazm Yayınları, Beyrut, 1997, s.462-469; İbnü Kuteybe, Te'vilü Müškili'l-Kur'ân, (tahkik: es-Seyyid Ahmed Sakr), Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye Yayınları, Beyrut, 1981, s.369; Abdülkâhîr el-Cürcânî, Esrârü'l-Belâğa, s.30; el-Hâtib Muhammed b.Abdurrahman el-Kazvîni, el-İzâh fi 'Ulûmi'l-Belâğa I-II, (tahkik: Muhammed Abdülmü'min Hafâcî), 5.baskı, Beyrut, 1980, c.II, s.407; İbnü Manzûr, age.; Sadüddin et-Teftâzânî, el-Mutavval 'ala't-Telhîs, Matbaa-i 'Âmire, İstanbul, 1891, s.354; a.mlf., Muhtasarü'l-Meânî, Beyrut, 1965, s.324; Muhammed b.Abdullah Bedrüddîn ez-Zerkeşî, el-Bürhân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân I-IV, (tahkik: Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, Dârü'l-Ma'rife Yayınları, Beyrut, 1972, c.III, s.435-436; Firûzâbâdî, age., s.573; Ebü'l-Bekâ, age., s.100; et-Tahânevî, age., c.III, s.221; el-Hâşimî, age., s.258; Ali el-Cârim-Mustafa Emin, el-Belâgatü'l-Vâzîha, Mısır, 1959, s.77; es-Sekkâkî, age., s.369; Nasrullah b.Muhammed Ziyâüddin İbnü'l-Esîr, Kıyâfetu't-Tâlib fi Nakdi Kelâmi's-Şâ'ir ve'l-Kâtib, (tahkik: Nûrî Hammûdî el-Kaysî-Hâtim Sâlih ed-Dâmin-Hilâl Nâcî), Musul, 1982, s.158; Abdülazîz 'Atîk, 'İlmü'l-Beyân, Dârü'n-Nehdati'l-'Arabiyye, Beyrut, 1985, s.167; Ahmed Mustafa el-Merâgî, 'Ulûmü'l-Belâğa, Beyrut, 1984, s.238; Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî, el-Belâgatü'l-'Arabiyye, Üsûsühâ ve Ulûmühâ ve Fünûnühâ I-II, Dârü'l-Kalem Yayınları, Beyrut, 1996, c.II, s.229-230; İrfân Matrâcî, el-Câmi' li fînûni'l-lugati'l-'Arabiyye ve'l-'Arûz, Beyrut, 1987, s.137; Mecdî Vehbe-Kâmil el-Mühendis, Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-'Arabiyye, Mektebetü Lübnân en-Nâşirûn Yayınları, 2.baskı, Beyrut, 1984, s.27-30; Ahmed Matlûb, Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-Belâgiyye ve Tatavvürühâ, 2.baskı, Mektebetü Lübnân en-Nâşirûn Yayınları, Beyrut, 1996, s.82-104; Komisyon, el-Belâgatü ve'n-Nakd I-II, 7.baskı, Riyad, 1984, c.II, s.53; Mehmed Rifat, Mecâmi'u'l-Edeb, (İlm-i Beyân), Dersaadet Matbaası, İstanbul, 1890, s.284-285; Tâhîrî'l-Mevlevî, Edebiyât Lugati, İstanbul, 1973, s.71; M.Kaya Bilgegil, age., s.154; Muhammed Said İsbir-Bilâl Cüneydî, eş-Şâmil, Beyrut, 1998, s.89; Câhiz, el-Beyân ve't-tebyîn, c.I, s.153, 284; c.IV, s.55; a.mlf., Kitâbü'l-Hayevân, c.II, s.280-283; c.IV, s.273-278; Ahmed Cevdet Paşa, Belâgat-i Osmâniyye, (Haz. Turgut Karabey-Mehmet Atalay), Akçağ Yayınları, Ankara, 2000, s.94; Muallim Naci, Istilâhât-ı Edebiyye, (Haz. Yekta Saraç), Risale Yayınları, İstanbul, 1996, s.52; Türk Ansiklopedisi, M.E.B. Yayınları, Ankara, 1972, c.20, s.370; Ana Britannica, s.90; Cem Dilçin, age., s.412; Türk Ansiklopedisi, c.20, s.370; Şahin Baranoğlu, *Dil, Mecaz, Gramer, Journal of Turkish Studies*, S.24, Harvard, 2000, s.67.

⁸⁵ Ebü'l-Hasan el-Cürcânî, age., s.41.

⁸⁶ İsmail Durmuş-İskender Pala, agm.

⁸⁷ Rummânî, en-Nüket fi İ'câzi'l-Kur'ân (Selâsü Resâ'il fi İ'câzi'l-Kur'ân içinde, neşr.: Muhammed Halefullah-M.Zağlûl Selâm), Kahire, Dârü'l-Ma'rif Yayınları, (tarihsiz), s.79.

⁸⁸ İbn Sinân el-Hafâcî, Sırrü'l-Fesâha, Beyrut, 1982, s.118.

gerçek anlamından mecazî anlama aktarılmasındaki amacın, kapalı anlamın açık duruma getirilmesi olduğunu belirtmiştir.⁸⁹

İstiare sanatını teşbihin bir türü sayan Abdülkâhir el-Cürcânî, bu terimi, “*bir şeyi diğer bir şeye benzetmek isterken açıkça teşbih etmek yerine kapalı bir şekilde teşbih etmek*”⁹⁰ olarak tanımlamıştır. Başka bir eserinde ise asıl anlamının dışında başka bir anlam için kullanılan her ibarenin istiare olamayacağını, uygun bir ilginin de gerekliliğini; bu bağlamda özel isimlerin istiare olamayacağını ifade etmiştir.⁹¹ Cürcânî, benzeyen ve benzetilenin her ikisinin de kullanıldığı örnekleri istiare saymaz; çünkü ona göre benzetmelerde her iki öge de asıl anlamlarını korurlarken istiarede, istiare yapılan söz mecazî anlama aktarılır.⁹² İbnü'n-Nâzım ise istiarede gerçek anlamın kastedilmediğini belirten bir karineyi şart olarak görür.⁹³

İstiare terimiyle ilgili olarak yaptığımız divan taramalarında⁹⁴ bu terimin, mecâz, bîkr, nükte ve mazmun terimlerinden farklı olarak, 17. ve 18. yüzyıl şairlerinin bir kısmı⁹⁵ tarafından kullanıldığını gördük. Karşılaştığımız bu beyitlerde istiare terimi; *istiâre*⁹⁶, *isti'âre-i şevk*⁹⁷, ve *isti'ârât*⁹⁸ şekillerinde geçmektedir. Yine istiare terimi bu beyitlerin beşinde benzetme anlamında⁹⁹, dokuz tanesinde terim olarak ve başka edebiyat terimleriyle birlikte¹⁰⁰ kullanılmıştır.

İstiare konusuna “*Varlığın Mana ve Mazmunu*” adlı eseriyle değinen Şahin Uçar, konuya edebiyat sanatçısının ihtiyaçları açısından yaklaşmış ve edebiyatçının benzetme ihtiyacını, kendi üst-dilinin kavramlarını inşa etme sürecine bağlamıştır. Ona göre istiare “*dilde mevcut olan kelimeleri kullanarak (yeni ve farklı bir dilin*

⁸⁹ Ebû Hilâl el-'Askerî, Kitâbü's-Sına'ateyn (neşr.: Müfid M.Kumeyha), Beyrut. 1984. s.295.

⁹⁰ Abdülkâhir el-Cürcânî, Delâ'ilü'l-İ'câz, s.67.

⁹¹ Abdülkâhir el-Cürcânî, Esrârü'l-Belâğ, s.374-375.

⁹² Abdülkâhir el-Cürcânî, age., s.219-224.

⁹³ İbnü'n-Nâzım, El-Misbâh fî 'İlmi'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî', Kahire, 1341, s.61.

⁹⁴ Taradığımız kaynaklar; Yûnus Emre, Şeyhî, Cem Sultan, Ahmed Paşa, Necâtî, Nevâî, Baki, Fuzuli, Hayâlî, Nabi, Nef'î, Nâ'ilî, Sabit, Nedîm, Şeyh Galib, Esrâr Dede, Hâtem, Şeyhülislâm Es'ad Efendi, Şeyhülislâm İshak Efendi, Erzurumlu Zihni, Vâsîf divanları ve Fuzuli'nin Leylâ vü Mecnûn; Ali Şîr Nevâî'nin Leylâ vü Mecnûn ve Şeyh Galib'in Hüsn ü Aşk isimli mesnevileridir.

⁹⁵ Şeyhülislâm Yahya, Bosnalı Sabit, Nâ'ilî, Şeyh Galib, Şeyhülislâm Es'ad, Şeyhülislâm İshak, Nahîfî ve Sünbülzâde Vehbî.

⁹⁶ S, G.304/2; HAŞ - 511.b.; ŞE, G.41/4; ŞE, G.180/2; Şİ, G.103/1; Şİ, G.129/4; Nahîfî, Türk Klâsikleri c.6, s.332.

⁹⁷ ŞY, G.254/1; Na, K.3/11

⁹⁸ HAŞ, b.1744; SV, s.97.

⁹⁹ HAŞ - 511.b.; İS G.129/4; Nahîfî, B.Türk Klâsikleri - G.1/6; ŞY- G.254/1; Na, K.3/11.

¹⁰⁰ S- G.304/2; ŞG-HAŞ - 511.b.; ŞE - G.41/4; ŞE - G.180/2; Şİ - G.103/1; Şİ - G.129/4; Nahîfî, Büyük Türk Klâsikleri - G.1/6; HAŞ - 1744; SV, s.97.

kavramları için yeni kelimeler icat etmek yerine, daha pratik olan 'benzetme' yoluyla dilde mevcut olmayan yeni kavramlar icat etmek için yapılır. ¹⁰¹ Konuyla ilgili uzun değerlendirmesinde Uçar, mazmun terimiyle istiare arasında bir ilişki olduğunu vurgular. Mine Mengi'nin, "*mazmunların önemli bir kısmı, aslında açık istiaredir*" açıklamasına da atıfta bulunan yazar, mazmun kelimesinin dahi (bu arada dildeki tüm kelimeler gibi) bir nevi istiare olduğunu belirtir: "*Mazmun her şeyden evvel, bir sembole dönüşmeden önce bir istiaredir.*" ¹⁰²

Cem Dilçin de "*Divan edebiyatındaki mazmun (klişeleşmiş mecaz)ların çoğu açık istiare durumundadır.*" ¹⁰³ diyerek mazmunlarla açık istiareler arasında bağ kurar.

Kocakaplan, istiareyle teşbih arasındaki münasebetten bahseder. "*Teşbihle yakınlık gösteren bir sanattır. Bilindiği gibi teşbih en az iki öge ile yapılır: Benzeyen ve (kendisine) benzetilen. İşte benzetme bu iki ögeden sadece biri ile yapılırsa istiare meydana gelir.*" ¹⁰⁴

İstiare, bir terim olarak ortaya atılmadan çok daha öncelere dayanır. Şahin Uçar, denemesinde Kuranikerim'den '*Bismillâh. Ve alleme 'l-Âdeme esmâ'e küllehâ.*' (ve Âdeme bütün isimleri öğretti) mealindeki ayeti alıntılıyarak insan isimlerinin (benzer bir ilgiyle tüm varlıkların isimleri için de söyleyebiliriz) aslında birer istiare olduğunu ve bu yönüyle istiarenin kullanımının insanlık tarihi kadar eski olduğu görüşünü ortaya atar: "*Başlangıçta, benzetilen şeyin (nesnelere) yerine konmuş olması bakımından, dilin bütün kelimeleri birer 'istiare' idi: İptidaî zihniyette kelime ile nesne aynı şey sayılır. Kelime, yalnızca semboldür ve nesnelere delâleti haritanın araziye delâleti kadardır.*" ¹⁰⁵ İnsanlık tarihi kadar eski olan istiare sanatı batı edebiyatında karşımıza "metafor" kelimesiyle çıkar ve Aristo, şiirin tarifini temelde hayal kelimesi üzerine kurarak "*Güzel metaforlar yapma kapasitesi üstün şairliğin işaretidir.*" der. İngiliz şair Day Lewis, şiirsel hayal konusunda, 'imaj' ya da 'hayal'i şiirin değişmeyen unsuru sayar ve şöyle der: "*İmaj, şiirde sabit bir unsurdur. Lafızlar, vezinle ilgili unsurlar, hatta konular değişebilir, ama istiare-o, şiirin vazgeçilmez kanunu ve temel taşı yerinde kalır.*" Yine bu yazar, John Dryden (ölm.

¹⁰¹ Şahin Uçar, Varlığın Mana ve Mazmunu, İz Yayıncılık, İstanbul, 1995, s.25-26.

¹⁰² Şahin Uçar, age., s.22; 48.

¹⁰³ Cem Dilçin, age., s.412.

¹⁰⁴ İsa Kocakaplan, Açıklamalı Edebi Sanatlar, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1992, s.63.

¹⁰⁵ Şahin Uçar, age., s.24.

1700)'den şunu nakleder: “*İstiare yapma, başlı başına şiirin hayatiyetinin zirvesidir.*” Robert Frost (ölm. 1963) ise şiiri, “bir şey söyleyip başka bir şey kastetmektir” şeklinde tarif eder.¹⁰⁶ Doğuda ise İbni Haldun “*Şiir, istiare ve tavsif üzerine inşa edilen belîğ kelâmdır; istiare ve evsaftan hâli kelâm, şiir değildir.*”¹⁰⁷ sözleriyle bu sanata işaret eder.

Şahin Uçar, şiir dilinin gramerini teşkil eden unsurlar arasında istiareyi de önemli sayar: “*Mecaz (figüre of speech) ve metaforlar (istiare), paradokslar (çelişki), alegori ve parable (temsili hikâye ve deyişler), allusion (telmih, gönderme), velhasıl, doğrudan anlatımda, felsefi düşüncede, yahut nesirde bulunmayan pek çok unsur, şiir dilinin kendine mahsus gramerini teşkil ederler.*”¹⁰⁸

İstiare edebî sanat olarak da, sözlü dilde temel bir ihtiyaç olarak da kullanılmış; fakat özellikle tasavvufî sembolizmin oluşum yıllarında kendisine ihtiyaç duyulmuş ve bu sembolik dilin oluşumunda sıklıkla başvurulmuştur. Konuya ilişkin değerlendirmelerde bulunan Ebu Hamid Muhammed Gazâlî, İhyâu Ulûmi’-d-Dîn adlı eserinde, “...*kalbine yüce Allah’ın sevgisi galip gelen kimse, zülfün siyahlığından küfrün karanlığını, yüz aydınlığından iman nurunu düşünür. Vuslat zikredilince yüce Allah’ın likasını, firak zikredilince merdûdlar zümresinin Hak’tan ayrı kalışını, vuslat ruhunu altüst eden rakip tabiri zikredilince de yüce Allah’a yakınlaşmayı zora sokan dünya engel ve afetlerini düşünür.*”¹⁰⁹ der.

İstiare sanatını, anlatılmak istenen asıl anlamı, başka başka kelimelerin arasına gizlemek olarak değerlendiren Schimmel ise “*Asıl manayı gizlemek için de kelimeler kullanılır, hatta bunun için binlerce tasvir yapılır.*”¹¹⁰ der ve Mevlâna’ya ait aşağıdaki örneği verir:

“*Bir bakkal bir kadını seviyordu. Hanıma, hizmetçisiyle haberler gönderip: ‘Ben şöyleyim, böyleyim; âşığım, yanıyorum. Rahatım, huzurum yok. Bana zulmediliyor. Dün şöyleydim. Dün akşam böyle oldum.’ gibi uzun uzun*

¹⁰⁶ M.Şeffî Kedkenî, *Şiirsel Tecrübe, Tahayyül, Hayâl ve Tasvir*, (çev.Dr.Yakup Şafak), **Yedi İklim**, Temmuz 1997, S.88, s.48.

¹⁰⁷ Şahin Uçar, age., s.56.

¹⁰⁸ Şahin Uçar, age., s.38.

¹⁰⁹ Ebu Hâmid Muhammed Gazâlî, *İhyâu Ulûmi’-d-Din*, (Çev. Müeyyedüddin Muhammed Hârezmî, Haz. Hüseyin Hıdîv-i Cem), Tahran, 1359, s. 824-825.

¹¹⁰ Annemarie Schimmel, *Ben Rüzgârım Sen Ateş*, (çev. Senail Özkan), Ötügen Yayınları, İstanbul, 1999, s.56.

masallar okudu. Hizmetçi de hanımın yanına gelip: 'Bakkalın selâmu var; diyor ki: Gel sana şunu yapayım bunu edeyim.' dedi. Hanım: 'Bu kadar soğuk mu söyledi?' deyince, câriye: 'O uzun söyledi, fakat demek istediği buydu.' cevabını verdi. 'Esas olan maksattır, geri kalanı baş ağrısı.' dedi."¹¹¹

İranlı âlim Kedkenî, istiare terimiyle batılıların "imaj" kelimesi arasında bağlantı kurarak istiare, imaj, hayal ve tasvir kelimelerinin semantik düzlemde birbirlerine ne kadar yakın olduklarını vurgular:

"Batılı münekkitlerin 'imaj' dedikleri şey, hakikatte şiirde ortaya konulan sanatsal ifadenin bütün imkânlarıdır ki temelini teşbihin türleri, istiare, mecazî isnat, sembol ve zihinsel tasavvurları gösteren muhtelif şekiller meydana getirmektedir. İmajın hem sözlük, hem terim manasıyla ister zihnî, ister maddî olsun - bir şeyin tasviri karşılığında olduğu göz önünde tutularak denilebilir ki, modern edebî tenkitte ve batıdaki belâgat kitaplarında 'imaj' diye adlandırılan - ve bazı çağdaş yazarlarımız tarafından 'tasvir' olarak anılan şey, klâsik Arap ve Fars edebiyatlarında kullanılan 'hayal' kelimesi mukabilindedir. Zira imaj kelimesi sözlükte tasvir, gölge, hayal anlamlarına geldiği gibi felsefî bakımdan da edip ve münekkitlerin kullandıkları terim anlamına yakın bir kullanım alanına sahiptir."¹¹²

Tanpınar ise Divan şiirinin ait olduğu imaj sistemini tanıtırken av-muharebe ve bezm ile ilgili unsurları zikreder ve 'aşk'ın her iki tabakayı birden yansıtan bir istiare olduğunu belirtir:

"Eski şiirde aşk, bir cemiyet haddini, hatta dinle ve tasavvufla beraber alınırsa iki haddi, yahut fenomenolojist lügati kullanırsak iki tabakayı birden veren bir istiare idi. Zaten Ortaçağ sanatlarında alegori esastır."¹¹³

Tanpınar aynı eserinde istiare terimini 'saray istiaresi' şeklinde tamlamayla kullanmış ve bu tamlamadan hareketle klâsik şiirimizdeki sembolizmi çözmeyi amaçlamıştır.¹¹⁴

¹¹¹ Mevlânâ, Fîhi Mâfih, çeviren: Meliha Ülker Anbarcıoğlu, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1990, Fasıl 19, s.134; www.mewlana.co.nr

¹¹² M.Şefî Kedkenî, *Şiirsel Tecrübe, Tahayyül, Hayâl ve Tasvir* 2, (çev.Dr.Yakup Şafak), **Yedi İklim**, Temmuz 1997, S.89, s.41.

¹¹³ Ahmet Hamdi Tanpınar, 19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi, s.9.

Cenab Şehabeddin, Divan şiirine ve şairine dair yapmış olduğu değerlendirmede istiare sanatını örnek verir. Şairin, hislerini anlatamadığı zamanlarda tabiatı bir sığınak olarak kabul ettiğini ve tabiata ait unsurları istiare yoluyla kullandığını; fakat bu tasarrufun Divan şiirini aynı daire etrafında dönmeye mecbur ettiğini belirtir:

“Bu mecbûriyet üzerine gül ü bülbül, şem’ u pervâne gibi eczâ-yı kâinât âsâr-ı kalemiyesine nüfûz etmiştir. Eğer tabiat-ı muhîtadan iktibâs ve istiâre etmeksizin bir hissi, kâbil-i sem’ ve rû’yet olacak derecede anlatmak dâima mümkün olsa idi, sanırım ki, âsâr-ı eslâfta hiçbir sâye-i mevcûdât göremeyecek, ancak yazarların hissiyât ve infî’âlâtı arasında icâle-i efkâr edecektik”¹¹⁵

Divan şiirinden yararlanan önemli isimlerden biri olan Behçet Necatigil, batılı şairlerin eski Yunan ve Hıristiyan mitoslarından faydalanmalarını örnek gösterir ve günümüz Türk şairlerinin de Divan şiirinin mitolojik dünyasından yararlanmaları gerektiğini söyler:

“Divan şairlerinin sürekli gönderme yaptıkları menkabeler, dervişlerin hayatları ve kerametleri, Kısâs-ı Enbiyâ, baştan sona istiareler dünyasıdır. Şair de, şiir okuyucusu da köklerine inebilmek için bunları bilmek zorundadır. Esasen efsaneler olmadan, şiir yazmak mümkün değildir.”¹¹⁶

İstiare konusuna mazmunla ilgili değerlendirmesinde değinen Mine Mengi ise konuyu edebî sanat bağlamında ele alır ve istiare teriminin oluşumuyla ilgili yorum yapar:

“Divan şiirinin kendi iç gelişimi içerisinde, önce benzeyen-benzetilen ilişkisinin doğrudan sergilendiği, yani teşbih sanatının ağır bastığı benzetmelerin, giderek yerini dolaylı benzetmelere yani istiarelere bıraktığı görülmektedir. Yüzyıllar ilerledikçe, benzetmenin ana unsurlarından benzeyenin az kullanılır olması, diğer benzetme sanatları ile birlikte daha çok açık istiarelerin ön plâna geçmesine neden olmuştur. Mazmunların, divan şiir dilinde ortaya çıkışı ise, açık istiarelerin kullanımının artması ile ilgilidir.

¹¹⁴ Ahmet Hamdi Tanpınar, age., s.5.

¹¹⁵ Cenab Şehâbeddin, *Tabî'ata Karşı Şâ'ir*, *Servet-i Fünûn Mecmuası*, nr, 340, 4 Eylül 1313, s. 18-19.

¹¹⁶ Behçet Necatigil'le *Şiir Üzerine Bir Sohbet Gerçek Dergisi*, Mayıs 1979, s. 11.

Çünkü, divan şiirinde rastladığımız mazmunların önemli bir kısmı aslında açık istiarelerdir. Ancak, burada her açık istiaresinin mazmun olmadığını, fakat tek kelime kullanımına dayanan her mazmunda açık istiare bulunduğunu belirtelim.”¹¹⁷

Yine Mengi, Divan edebiyatı üzerinde fikir yürütürken bu dönem sanatında amacın, sanatta eksiksiz ve kusursuz olanı, kısacası ‘mutlak güzel’i yakalamak olduğunu; bunu yapacak sanatçının ise gerçekten koparak hayal dünyasına yöneldiğini, ideal güzeli burada tanımlamaya çalıştığını ve bunu yaparken doğada ya da gerçekte bulunan bazı varlıklarla benzerlik ilişkileri kurduğunu, bu durumun sanatçıyı giderek kalıp benzetmeleri kullanmaya zorladığını ve sonuçta açık istiarelerin yaygınlaştığını belirtir.¹¹⁸

Mehmed Çavuşoğlu ise şairlerin yeni mazmun bulmada, ‘teşbihin bir ileri derecesi’ olan istiareden yararlandıklarını belirtir:

“Divan şairi iki hüneri yeni mazmun bulmakta, mana yaratmakta çok kullanmıştır: Hüsn-i ta’lil ve teşbih”, “edebî sanatlar denilen bir sürü hüneri bilmek gerekiyordu. Teşbihin en ileri derecesi istiare denilen hünerdir.”¹¹⁹

İbn-i Reşîk el-Kayrevânî, el-Umde adlı eserinde şiiri tanımlar ve çerçeveyi oluştururken istiareyi vurgular: *“Şiir, ancak güzel bir teşbihi, gönül alıcı bir istiareyi ihtiva eden ve bunların ötesinde veznin ayrıcalığını taşıyan sözdür.*” Aynı eserde belâgatın tarifi hususunda Aristo’nun şu sözü nakledilir: *“Belâgat, güzel istiarelerdir.*”¹²⁰

Freud’un bilinçaltının işleyişinde belirlediği ve ‘yer değiştirme’ (displacement) ve ‘yoğunlaştırma’ (condensation) olarak adlandırdığı süreçler, Krusevski ve Jakobson tarafından yapısal dilbilimin ilk dönemlerinde farklı bir yoldan, ‘metonimi’ [düzdeğişmece, mecazı mürsel] ve ‘metafor’ [eğretileme, istiare] kavramlarıyla ortaya atılmıştır.¹²¹

¹¹⁷ Mine Mengi, *Mazmun Üzerine Düşünceler*, *Dergâh*, C.III, S.34, s.10.

¹¹⁸ Mine Mengi, *Divan Şiiri Yazıları*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000, s.52.

¹¹⁹ Mehmed Çavuşoğlu, *Divan Şiiri*, *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, (Haz. Mehmet Kalpaklı), YKY, 1999, s. 195.

¹²⁰ M.Şefîî Kedkenî, *Şiirsel Tecrübe, Tahayyül, Hayâl ve Tasvir*, s.48.

¹²¹ Victoria Holbrook, *Aşkın Okunmaz Kıyıları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s.63.

Ebu Hamid Gazalî, şiir diliyle felsefe dili arasındaki farkı ortaya koyarken istiareyi ayırım noktası olarak sunar:

“Gazalî’ye göre şiir diliyle felsefe dili arasında fark vardır ve esas olarak şiir dili ihbarî değildir. Şiirde kullanılan tabirlerin hiçbiri zorunlu olarak tek bir anlama delâlet etmez. Genel olarak her tabir istiare yoluyla, taşıdığı anlamın dışında kullanılabilir. Şiir, kelimelere bu gücü tam anlamıyla verir. Bunu Ebu Hamid ekolü öğrencilerinden biri olan Aynu’l-Kudât Hemedânî, mektuplarının birinde şairane bir tarzda dile getirmiştir. Onun söyledikleri, içlerinde maşukun gözünün, zülfünün vb. betimlendiği şiirlere ilişkindir: ‘Delikanlı! Bu şiirleri bir ayna bil. Bilesin ki aynanın kendi yüzü yoktur; fakat ona kim bakarsa kendi yüzünü görebilir. Aynı şekilde bilesin ki, şiirin kendisinde hiç anlam yoktur. Fakat herkes ondan kendi çağının geçer akçesini ve işinin kemalini görebilir. Şiirin şairinin kastettiği anlamı vardır ve başkaları kendileri başka anlamlar yüklüyorlar dersen; bu, bir kimsenin, ‘Aynanın yüzü, ayna ustasının yüzüdür. ‘ demesine benzer.’”¹²²

Lois Massignon “İslam Halklarının Sanatsal Yaratım Yöntemleri” başlıklı makalesinde istiareyi bir mecaz sanatı olarak örneklendirir ve bu sanatın doğuda nasıl kullanıldığını, Batı şiirindeki tersinde bir çizgide nasıl ilerlediğini belirtir:

“Burada mecaza bir tek örnek vereceğim: İstiare, İslâm şiirinde insanı ilk çarpan şey, istiaresinin bir tür cansızlığıdır. Sanki gerçekdışı kılınmaya çalışılmıştır, istiarede aşağı doğru inen bir gidiş vardır, insan hayvanlarla, hayvan genellikle bir çiçekle ve çiçek de bir taşla kıyaslanır: Lâle bir yakuttur.

İmrü’l-Kays’ın, bir öyküsünde ‘bu lekeli çiçek’ karşımıza çıkar ve şair, avlanırken ok atıp vurduğu bir ceylânın kanayan yarısından söz eder. Demek ki yapılmak istenen, düşünceyi imgeler aracılığıyla canlandırmak, önümüze karikatürler çıkarmak, yaratıcıyı taklit etmek, artık canlı olmayana can vermek değildir. Tam tersine, şeyleri, duyumsadığımız şeyleri şu anda nasılsalar öyle ele almak, yani donmuş, cansız halleriyle işlemek söz

¹²² Aynu’l-Kudât Hemedânî, Nâmehá, (Tashih: Alinakî Münzevî - Afif Aşîrân), Tahran, 1969, c. I, s. 216.

*konusudur. İstiare kesinlikle duygular uyandırmaya çalışmaz; onlar anıları olduğu gibi, betimsel bir biçimde ele alırlar; çünkü bir şeyden söz etmenin onu yeniden yaşatabileceğine inanmazlar; onlarda sevgiliyle geçen anları şiirler yoluyla yeniden yaşatan Batı şairlerinin putlaştırıcı yanılması bulunmaz.*¹²³

Victoria Hollbrook, Şeyh Galib'in Hüsn ü Aşk'ıyla Fuzulî'nin Leylâ ile Mecnun'unu karşılaştırırken Mecnun açısından Leylâ'nın gösterge, Tanrı'nın ise gösterilen olduğunu ve aslında Leylâ'nın, Mecnun'un Tanrı eğretilmesi olduğunu belirtir.¹²⁴

Tasavvufi sembolizmi ve bu sembolizmi oluşturan sembolik dili konu edinen yazısında Beşir Ayvazoğlu, şiiri bir istiareler âlemi olarak görmektedir: *“Varlıkta tecelli eden ilâhî güzellik, sufi şairler tarafından teşbih yoluyla araştırılmakta, çok zaman müşebbeh (benzeyen) gizlendiği için şiir bir istiareler âlemi hâline gelmektedir.”*¹²⁵

Ebû Hamid Muhammed Gazâlî, istiarenenin dildeki gücünü ortaya koyar: *“İstiareler yoluyla başka anlamlara hamledilmeyecek hiçbir söz yoktur.”*¹²⁶

Ayvazoğlu teşbihin tanımını verdikten sonra, bu terimin söz konusu tanımdan hareketle (aralarında anlam ve şekil bakımından ilgi kurulabilen iki şeyden zayıf olanın kuvvetliye, ednânın a'lâya benzetilmesi), varlık ve durumların ardındaki gizli birliği araştırmak anlamına geldiğini belirtir. Ayvazoğlu mecaz ile sembol (istiare) ve alegori arasında pek fark görmez:

“Esasen teşbihin tabii sonucu olan mecaz ile sembol ve alegori ile arasında pek fark yoktur. Kelime mecaz hâline geldiği zaman, birbirine benzetilen şeylerin sınır çizgileri belirsizleşmekte, iki şey garip bir şekilde birbirine karışarak zengin ve müphem bir çağrışımlar dizisi meydana getirmektedir. Hegel, bu belirsizliğin çağrışımlar önce ayrı ayrı, sonra birlik halinde kavrandığında ortaya çıktığını söyler. Bu şekilde anlaşıldığında, karışık

¹²³ Lois Massignon, *İslâm Halklarının Sanatsal Yaratım Yöntemleri*, (Çev. Ali Berktaş), Sanat Dünyamız, YKY, İstanbul, 1999, S.73, s.50.

¹²⁴ Victoria Holbrook, age., s.261.

¹²⁵ Beşir Ayvazoğlu, *Aşk Estetiği*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1993, s.174.

¹²⁶ Ebu Hâmid Muhammed Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Din*, (tercüme: Mueyyeduddin Muhammed Hârezmî, Haz. Hüseyin Hıdîv-i Cem), Tahran 1359, s. 824-825.

ve mistik karakteriyle bütün bir tarih dönemine tekabül ettiğini, Doğu sanatının olağanüstü ürünlerine uygun düştüğünü söyleyen Hegel'e göre, sembol (istiare), Doğu milletlerinin fikirlerini dile getirmeye çalıştıkları bir anıtlar ve amblemler düzenini belirlemektedir."¹²⁷

İstiare terimine divanlarda pek rastlamayız. Taradığımız divanlarda da bu terim karşımıza malum edebî sanatın ifadesi olarak çıkar. Kelime, Nahifî'de, Sünbülzade Vehbî'de, Şeyh Galib'de, Şeyhülislâm Es'ad'da, Şeyhülislâm İshak'ta, Mezakî'de, Fehim'de, Nabi'de karşımıza bu şekilde çıkar. Nahifî,

*Teşbih-i nâkıs oldu sana mâhdır demek
Mâhın sana müşâbeheti isti'âredir*¹²⁸

beytinde terimi teşbih sanatıyla ilişkili olarak verir ve 'müşebbeh'in eksikliğinin teşbihi istiare yapacağını belirtir.

Sünbülzade Vehbî ise söz üzerine yazdığı 'sühan' redifli kasidesinde istiareyi kinâye, hakikat ve mecâz kelimeleriyle bir arada kullanır ve kelimeyi yine edebî sanat olarak değerlendirir.

*İsti'ârât ü kinâyât ü hakikatle mecâz
Dâima olmadadır câri-i mecrâ-yı sühan*¹²⁹

Galib, terimi, aşağıdaki ilk beyitte hem benzetme anlamında hem de edebî sanat anlamında kullanmıştır:

*Nûr-ı siyeh olsa pâre pâre
Etmem ben o zülfe isti'âre*¹³⁰

İkinci beytinde ise istiare kelimesini sözünün altındaki gerçek anlam olarak verir:

*Gel kulma mecâzıma mücâzât
Kim bu söz içindir isti'ârât*¹³¹

¹²⁷ Beşir Ayvazoğlu, age., s.173-174.

¹²⁸ Komisyon, Büyük Türk Klâsikleri, c.6, s.332

¹²⁹ SV, s.97.

¹³⁰ HA, b.511

¹³¹ HA, b.1744

Es'ad tespit ettiğimiz iki beytinde de kelimeyi edebî sanat terimi olarak ele alır:

Olan mecâzı dahi isti'âreden câri
Anın hakikat-i hâli riyâya mâ'ildir¹³²
Kim eyler idi tasaddî mecâzı tahyile
Hakikat olsa teşâbih ü isti'âre ile¹³³

Şeyhülislâm İshak Efendi, her iki beytinde de, kelimeyi hem edebî sanat bağlamında hem de tasavvufî anlamda ele alınabilecek şekilde kullanır:

Zuhûrumuzda hafâ bed'en âşikâre değil
Mecâzımız da hakikatde isti'âre değil¹³⁴
Kumâş-ı cân sezâ-yı tagarruz olsun mı
Ki zîb-i dûş ola penc rûz isti'âre ile¹³⁵

Fehim, kelimeyi edebî sanat bağlamında görenlerdendir.

Teşbih ü isti'ârene tahsîn senün Fehîm
Çok şâ'irü'n bu şi'r-i pür-efsûn sükûndur¹³⁶

Mezakî ise şiirin nasıl olması gerektiğinden bahsederken, 'nazm-ı sâde' terkiibini kullanır ve edebî sanattan yoksun şiirin güzel olmayacağını, şiiri ancak istiareli sözlerin süsleyebileceğini belirtir.

Mezâkiyâ gazel-i nükte-perverân-ı hayâl
Pü'r-isti'âre olur böyle nazm-ı sâde degül¹³⁷

Yine bir başka beyitte kelime edebî sanat bağlamında ele alınır:

İştikâk-ı isti'ârât ile şi'r-i Şevket'in
Şimdi düzdân-ı ma'ânî şân u şevket bağladı¹³⁸

¹³² ŞE, G.41/4

¹³³ ŞE, G.180/2

¹³⁴ Şİ, G.103/1

¹³⁵ Şİ, G.129/4

¹³⁶ Tahir Üzgör, Fehîm-i Kadîm Divanı: Hayatı, Sanatı, Divanı ve Metnin Bugünkü Türkçesi, AKM, Ankara, 1991, s.400.

¹³⁷ Ahmet Mermer, Mezâkî: Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divan'ının Tenkitli Metni, AKM, Ankara, 1991, s.459.

¹³⁸ Hikmet Feridun Güven, Klâsik Türk Şiirinde Hiciv, Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 1997, s.191.

Nabi, tespitlerimize göre, bu kelimeyi Divan'ında dört yerde kullanmıştır. Bu beyitlerde de istiare terimi edebî sanat bağlamında ve 'klişe söz, klişe benzetme' anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır. Karşılaştığımız ilk beyitte şairlerin ömürler boyunca istiare aradıklarını belirtir:

*'Aceb ki mâlik-i genc-i hayâl iken şu'arâ
Yine güzârdadır ömri isti'âre ile¹³⁹*

İkinci beytinde ise nesirden söz eder ve nesrin pek de çekici olmadığını vurgularken teşbih ve istiare sanatlarını zikreder:

*Şâyânter olmaz inşâ destâr-ı i'tibâre
Bî-reng ü bûy teşbîh bî-nakş isti'âre¹⁴⁰*

Üçüncü beyti, aynı zamanda bir poetik haykırıdır. Şairler Necatî'den itibaren şiiri aynı zamanda bir poetika sahası olarak kullanmışlar ve şiirle, şairle ilgili görüşlerini beyitlerde, satır aralarında, kimi zaman açık kimi zaman da gizli bir şekilde vurgulamışlardır. Nabi özellikle 17. yüzyıl ve 18. yüzyıl şairleri tarafından çokça kullanılan 'tâze' kelimesini istiare bağlamında ele almıştır. Aşağıdaki beytinde, şairlerin artık kullanıla kullanıla eskimiş istiarelerden vazgeçmelerini, yeni yeni manalar aramaları gerektiğini söyler:

*Bî-tâze isti'âre olma lugâtde lezzet
Âhû-yı gayb-ı ma'nî düşmek gerek şikâre¹⁴¹*

Nabi'nin istiare konusunda karşılaştığımız son beytinde ise şair, kelimeyi bir diğer edebî sanatla, kinaye ile birlikte kullanır. Bu beyit de bir poetika denemesidir. Şair, 'sâde kelimesini 'açık, anlaşılabilir' anlamında kullanır ve böyle bir beyte güzellik katacak sanatın istiare olduğunu belirtir:

*Kinâye vesme-i ebrû-yı beytdür Nâbî
Kelâm-ı sâdede hüsn olmaz isti'âre gibi¹⁴²*

¹³⁹ Na, G.709/4.

¹⁴⁰ Na, G.709/4; G.802/1.

¹⁴¹ Na, G.802/3.

¹⁴² Na, G.831/9

1.2. Mecaz

Mecaz ise belâgat kitaplarında ‘hakikat’ kavramının zıddı olarak ortaya atılır ve “kelimenin esas manası dışında başka bir manada kullanılması”¹⁴³ şeklinde tanımlanır. Sözlüklerde mecaz kelimesi “gelip geçilen yer, gelip geçmek, gelip geçilen zaman”¹⁴⁴ manalarıyla da karşımıza çıkar. Beyan terimi olarak ise “hakikî ve mecazî mana arasında bir münasebet olduğu ve hakikî manayı kastetmeye engel olan bir karine bulunduğu için vazedildiği manadan ayrı bir manaya kullanılan kelimeye el-mecâz el-lugavî”¹⁴⁵ denir. Wellek ve Warren, mecazı “bir ismin veya deyim’in aslında doğrudan doğruya ait olmadığı bir şey için kullanılması”¹⁴⁶ olarak tanımlarlar. Devellioğlu, kelimenin edebî manasını “Kendi öz manasıyla kullanılmayıp, benzerlikle, benzetme yolu ile başka bir manada kullanılan söz.” olarak verir.¹⁴⁷ Tahirü’l-Mevlevî, kelimeyi “Lügatte ‘geçilip gidilen yer’ demek olan mecaz, beyan tabirlerindedir. Hakikat, mecaz, kinaye diye üçe ayrılan kelime

¹⁴³ es-Sekkâkî, age., s.358-361; Şerefüddin, Hüseyin b.Muhammed et-Tîbî, et-Tibyân fi İlmi’l-Meânî ve’l-Bedî’ ve’l-Beyân, (Tahkik: Hâdî ‘Atiyye Matarü’l-Hilâlî), Mektebetü’n-nehdedî’-Arabiyye Yayınları, Beyrut, 1987, s.218; et-Teftâzânî, el-Mutavval ‘ala’t-Telhîs, s.348; a.mlf., Muhtasarü’l-Meânî, s.318; İbnü Manzûr, age., c.5, s.326; Kazvîni, el-İzâh, 2-392; ‘Ali b.Muhammed b.Ali el-Cürcânî, et-Ta’rifât, (Tahkik: İbrâhîm el-Ebyârî), Dârü’l-Kitâbi’l-‘Arabî Yayınları, Beyrut, 1992, s.121-122; et-Tahânevî, age., c.2, s.453-455; el-Merâgî, age., s.227; ‘Abdurrahmân Hasan Habenneke, age., c.2, s.218; ‘Abdülazîz ‘Atîk, age., s.136; Abdülkâhîr el-Cürcânî, Esrârü’l-Belâğa, s.350; Ahmed Matlûb, age., s.473; Ebü’l-Bekâ, age., 361-362; Bedevî, Tabâne, age., s.176-177; Muhammed Said İsbir-Bilâl Cüneydî, age., s.453; Nusreddin Bolelli, Belâgat, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, s.76; Türk Ansiklopedisi, M.E.B. Yayınları, Ankara, 1972, c.23, s.350; Ana Britannica, c.15, s.473; Atilla Özkırmırlı, Genel Kültür Ansiklopedisi, c.3, s.1388; Atilla Özkırmırlı, Türk Edebiyatı Ansiklopedisi, s.825; Beşir Ayvazoğlu, Aşk Estetiği, s.173; Ferit Devellioğlu, age. s.593; İsa Kocakaplan, age., s. 97.

¹⁴⁴ Muhammed Said İsbir-Bilâl Cüneydî, age., s.808; el-Kazvîni, Telhîs ve Tercümesi, (Yayına Hazırlayan: Sadi Çöğenli-Mustafa Kılıç-Nezvat H.Yanık), Huzur Yayınları, İstanbul, 2001, s.200-201; a.mlf., el-İzâh fi ‘Ulûmi’l-Belâğa, c.II, s.392-394; Ebü Ali el-Hasan el-Kayravânî el-Ezdzî İbn Raşîk, el-‘Umde fi Mehâsini’-Ş-Şî’r ve Âdâbih ve Nakdih I-II, (Tahkik: Muhammed Karakazan), Dârü’l-Ma’rife Yayınları, Beyrut, 1988, c.I, s.455; Ahmed Matlûb, age., s.591-595; es-Sekkâkî, age., s.359-361; İbnü Manzûr, age., c.V, s.326; et-Tîbî, age., s.218; et-Teftâzânî, el-Mutavval ‘ala’t-Telhîs, s.352-354; a.mlf., Muhtasarü’l-Meânî, s.319-323; ‘Ali b.Muhammed b.Ali el-Cürcânî, age., s.258; Fîrûzâbâdî, age., s.651; et-Tahânevî, age., c.II, s.289; Ebü’l-Bekâ, age., s.361-363, 804; el-Hâşimî, age., s.250-252; el-Merâgî, age., s.229; Abdurrahmân Hasan Habenneke, age., c.II, s.217-218; Bedevî, Tabâne, age., s.147; Yeni Türk Ansiklopedisi, c.6, s.2244; Ferit Devellioğlu, age. s.593.

¹⁴⁵ Nusreddin Bolelli, age., s.76; İbnü’l-Esîr, age., s.157; el-Kazvîni, el-İzâh fi ‘Ulûmi’l-Belâğa, c.II, s.394-395; İbn Raşîk, age., c.I, s.456-460; Abdülkâhîr el-Cürcânî, Esrârü’l-Belâğa, s.352; Ahmed Matlûb, age., s.591-595; es-Sekkâkî, age., s.362-364; İbnü Manzûr, age., c.V, s.326; et-Tîbî, age., s.218; et-Teftâzânî, Muhtasarü’l-Meânî, s.322; ‘Ali b.Muhammed b.Ali el-Cürcânî, age., s.257-259; Fîrûzâbâdî, age., s.651; et-Tahânevî, age., c.II, s.289-292; Mecdî Vehbe-Kâmil el-Mühendis, age., s.334; Ebü’l-Bekâ, age., s. 805; el-Hâşimî, age., s.251-252; el-Merâgî, age., s.229; Abdurrahmân Hasan Habenneke, age., c.II, s.217, 221-222; Bedevî, Tabâne, age., s.150; Ali el-Cârim-Mustafa Emin, age., s.71; Abdülazîz ‘Atîk, age., s.143; İrfân Matrâcî, age., s.135; Yeni Türk Ansiklopedisi, c.6, s.2244.

¹⁴⁶ R. Wellek-A. Warren, Edebiyat Biliminin Temelleri, Çev: Ahmet Edip Uysal, Ankara, 1983, s. 248.

¹⁴⁷ Ferit Devellioğlu, age. s.593.

nevilerinin ikincisidir. Kelime, vazolunduğu manada kullanılırsa hakikat olur. Bir münasebetle asıl manasından başka bir manaya nakledilirse ve kendi manasında kullanılmasına 'karîne-i mânia' bulunursa mecaz olur. ”¹⁴⁸ şeklinde tanımlar.

Can Esintisi'nde mecazî şiir dilinin oluşumuna değinilir ve iki grup kelimededen söz edilir. Bu kelimeler başlangıçta tasavvufî şiire özgü anlamlar içermezken mutasavvıfların âşikane şiirler yazmaya yönelmelerinden sonra sembolik ve mecazî anlamlarıyla kullanılmışlardır:

“Bir grup, zülûf, yanak, ben, göz, kaş, naz, konuşma [hitâb) ve serzenişte bulunma [itâb] gibi maşukun sıfat ve fiillerini anlatan bakış [nazar] konusuyla ilgili kelimelerden oluşmaktaydı; ikinci grup ise aşk, sarhoşluk, gam, tasa ve mutluluk gibi, temelde âşîğın hâlleriyle ilgili kelimelerden ya da bu hâllere yol açan bade, kadeh, hum, humhane, harabat ve meyhane gibi nedenleri ve araç gereçleri ifade eden kelimelerden oluşmaktaydı. ”¹⁴⁹

Muhsin Macit de bir yazısında, mecazlara dayalı sembolik dilin oluşumunu tasavvufî kaygılara bağlar: “Mutasavvıfların oluşturduğu mecaz ve mazmunlara dayalı sembolik dilin, günlük dilden sapmayla oluşturulan bir üst dile, yani şiire dönüştürülmesi kolay olmuştur. ”¹⁵⁰

Aynı konuya değinen Ayvazoğlu mecazın teşbihle bağlantısına ve tasavvufî sembolizmin ortaya çıkışına dikkati çeker: “Mecaz, teşbihin kısaltılmış ve daha güçlendirilmiş şeklidir ve bütün dillerin tabiatında vardır. Mithos'ların, buna bağlı olarak anthropomorphisme'in de mecazlardan kaynaklandığını biliyoruz. Bu dil hâdisesi, kanun kaçakları tarafından gizli dil yapımında kullanıldığı gibi (argo), mistik şairler de yalnız kendilerine verildiğine inandıkları ilâhî bilgileri mecazların arkasına gizlemişlerdir. Tasavvufî sembolizm böyle doğar. ”¹⁵¹

Mecazî ifadeler dinî kitaplarda da esastır: “Dinî metinlerdeki ana fikrin verilebilmesinin ve hakikatlerin anlatılabilmesinin ancak iki düzen arasında

¹⁴⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, age., s.96.

¹⁴⁹ Can Esintisi, s.443.

¹⁵⁰ Muhsin Macit, *Gelenek, Tasavvuf ve Ali Günvar'ın Şiiri*, *Yedi İklim*, Aralık 1995, S.69, s.9.

¹⁵¹ Ayvazoğlu, age., s.173.

benzetmeler yapmak suretiyle mümkün oluşunun verdiği tabii zorunluluk sebebiyle dini kitaplarda kullanılan tarz, mecazî ifade tarzıdır.”¹⁵²

Schimmel de aynı düşüncelere sahiptir ve söz konusu düşüncesini desteklemek amacıyla, mecazî ifade tarzına Kur’anıkerim’den örnek vererek Bakara suresi 31. ayeti

وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ
 أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَٰؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣١﴾¹⁵³

yorumlar:

“Allah Âdem’e adları öğretti , yani ona yaratılmışlara hükmetme kuvvet ve kudretini verdi; zira adlarını bilmek, söz konusu şeylere sahip olmak manasına gelir.”¹⁵⁴

Mecazî bahis konusu yapan ve bu bağlamda Mevlâna’dan örnek veren Schimmel, Allah ve güneş mecazına örnek verir ve mecazî bir örtü olarak değerlendirir:

“Çıplak gözle güneşe bakmak mümkün olmadığı gibi, Allah’ın nuru da, her şeye nüfuz edecek kadar parlak ve gözlere nihandır. Bu itibarla O’nun tanınip bilinebilmesi için örtüye, renkli camlara ihtiyaç vardır. Mevlâna Celâleddîn Rumî, Mesnevî’deki beyitleri şerh ederken Hüsâmeddîn’i, güneşe fazla yaklaşmaması konusunda sık sık ikaz eder.”¹⁵⁵

Benzer düşünceyi içeren bir beyit de Fuzulî’de vardır:

*Hûb-sûretlerden ey nâsîh beni men etme kim
 Pertev-i envâr-i hurşîd-i hakikattir mecâz*¹⁵⁶

¹⁵² Ananda Kentish Coomaraswamy, Figures of Speech or Figures of Thought, Londra, 1946, s.91.

¹⁵³ “Ve -Allahu Teâlâ- bütün eşyanın isimlerini Adem’e bildirdi. Sonra da bu eşyayı meleklere göstererek bunların isimlerini bana haber veriniz. Eğer siz doğru söylüyor iseniz, diye buyurdu.” Ömer Nasuhi Bilmen, (2002), Kur’an-ı Kerim ve Türkçe Meali, İpek yayınevi, İstanbul.

“Ve Ademe bütün esmayı ta’lim eyledi, sonra o âlemîni melâikeye gösterip "Haydin davanızda sadıksanız bana şunları isimleriyle haber verin" buyurdu.” Elmalılı Hamdi Yazır, Kur’an-ı Kerim ve Türkçe Meali, Gerçek Hayat Yayınları, İstanbul, 2002.

¹⁵⁴ Schimmel, age., s.101.

¹⁵⁵ Annemarie Schimmel, age., s.78.

¹⁵⁶ F, G 114/6

Çünkü söz aynı anda hem gizlemekte hem de açığa çıkarmaktadır:

“Nasıl ki güneşe bir örtü ve renkli gözlük camları olmadan bakılamazsa, Tanrı'nın pür güzelliği ve cemali de kendi çıplak ışığını hem gizlemek hem de bu suretle tecelli etmek için semboller ve kelimelere ihtiyaç duyar. Veya yanan ateşe vasitasız olarak atlamak mümkün müdür? Oysa hamamda ateşin faydasını görürüz.”¹⁵⁷

Schimmel, Mevlâna'nın Kur'anıkerim'deki En'âm suresi 32.¹⁵⁸,

وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَلِلدَّارِ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ

يَتَّقُونَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٣٢﴾

Ankebût suresi 64.¹⁵⁹,

وَمَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَهْوٌ وَلَعِبٌ

وَأَنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ لَوْ كَانُوا

يَعْلَمُونَ ﴿٦٤﴾

Muhammed suresi 36.¹⁶⁰

¹⁵⁷ Schimmel, age., s.55; Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Mesnevî, (çev: Şefik Can), Ötüken Yayınları, İstanbul, 1997, b. 229, c.5, s.35; Abdülbâki Gölpinarlı, Mesnevî ve Şerhi, 3.Baskı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, b.229, s.37.

¹⁵⁸ “Ve dünya hayatı bir oyundan, bir eğlenceden -oyalanmadan-başka bir şey değil. Ve elbette âhret yurdu takva sahipleri için hayırlıdır. -Buna- akıl erdiremez misiniz?” Bilmen, a.g.e.

“Dünya hayat, bir oyundan, bir oyalanmadan başka nedir? Elbette dâri Âhret korunan müttekiler için daha hayırlıdır, hâlâ akıllanmayacak mısınız?” Elmalılı, a.g.e.

¹⁵⁹ “Bu dünya hayatı eğlenceden ve bir oyundan başka bir şey değildir. Ve hakikaten ahiret yurdu ise elbette ki, daimî hayat O’dur, eğer bilecek olsalar idi.” Bilmen, a.g.e.

“Bu Dünya hayat bir eğlence ve oyundan ibaret ve hakikaten son yurt (dâr-ı Âhret) işte halîs hayat o amma bilselerdi.” Elmalılı, a.g.e.

¹⁶⁰ “Şüphe yok ki, dünya hayatı, bir oyundur ve bir eğlencedir ve eğer iman ederseniz ve ittikada bulunursanız size ücretlerinizi verir ve sizden -bütün-mallarınızı da istemez.” Bilmen, a.g.e.

“Dünya hayat bir oyun ve eğlenceden ibarettir, halbuki siz iman eder de iyi korunursanız size hem ecirlerinizi verir hem de sizden bütün mallarınızı istemez.” Elmalılı, a.g.e.

أَتَمَّا الْحَيَوةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَإِن تَوَمَّنُوا وَتَتَّقُوا يَبُوتِكُمْ
أُجُورَكُمْ وَلَا يَسْتَلِكُمْ أَمْوَالِكُمْ ﴿٣٦﴾

ve Hadîd suresi 20.¹⁶¹

اعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَوةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ
وَتَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ كَمَثَلِ غَيْثٍ أَعْجَبَ الْكُفَّارَ
نَبَاتُهُ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرِيهَ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَكُونُ حُطَّلًا وَفِي الْآخِرَةِ
عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٌ وَمَا الْحَيَوةُ الدُّنْيَا إِلَّا
مَتَاعٌ الْغُرُورِ ﴿٢٠﴾

ayetlere telmihle yaptığı aşağıdaki,

“Cenâb-ı Hakk ‘Dünya oyundur, oyuncaktır. Siz de çocuklarsınız. ‘diye buyurdu. Sen de oyunu oynuncağı bırakmadıkça çocuksun; ruh arınmadıkça nasıl temiz olabilirsin?..”¹⁶²

açıklamasından yola çıkarak, söz ile bu sözün arkasındaki gerçek arasındaki ilişkiyi mecazların gerekliliği bağlamında vurgular: “Tıpkı bir çocuk gibi normal insan da, ileride hayata alışmak için oyuncaklara ihtiyaç duyar. O, mektepte kitaplar okuyan bir öğrenci gibidir.”¹⁶³ Bu sebeple, “mecazlar, teşbihler ve geçmiş günlerden masallar normal okuyucular için lüzumludur. Misâl, eşitliğe benzemez. Meselâ ârîf ferahlığa ve zevke ‘bahar’ adını vermiştir. Keder, üzüntü, sıkıntıya da ‘sonbahar’ der.

¹⁶¹ “Biliniz ki, dünya hayatı şüphe yok, ancak bir oyundur ve bir eğlencedir ve bir süstür ve aranızda bir öğünmedir ve mallarda ve evlatça bir çoğalıştır. Bir yağmur misâli gibi ki: Onun bitirdiği ot, ekincilerin hoşuna gider, sonra kurur. Artık onu sararmış görürsün sonra da kırık bir çöp olur. Ve ahirette şiddetli bir azap vardır ve Allah’tan bir mağfiret ve bir rıza vardır. Dünya hayatı ise ancak bir aldanıştan başka değildir.” Bilmen, a.g.e.

“Biliniz ki, dünya hayatı bir oyun, bir eğlence, bir süs ve aranızda bir tefahur ve mal ü evladda bir çokluk yarışından ibarettir, bir yağmur temsili gibi ki otu rençberleri imrendirmişti, sonra heyecana gelir, bir de görürsün sararmıştı, sonra da olur bir çörçöp, âhirette ise şiddetli bir azâb bir de Allahdan bir mağfiret ve rıdvan vardır. Dünya hayât bir aldanış metâından başka bir şey değildir.” Elmalılı, a.g.e.

¹⁶² Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Mesnevî, b. 3431-3432, c.1, s.217.

¹⁶³ Annemarie Schimmel, age., s.55.

Sevinç, memnunluk, bahara veya üzüntü ve keder sonbahara nereden benzer? Bu ancak misâldir ve bu olmadan o mana kavranamaz, tasavvur ve idrak edilemez.”¹⁶⁴

Livingston da benzer düşüncededir ve geleneksel birçok eserde, toplumda hitap edeceği, yöneleceği kitleye göre farklı anlaşılabilir manaların bulunduğunu belirtir: “*Birçok geleneksel eserin umumiyetle en azından lafzî (zahirî), manevî (bâtinî), mecazî (rumuzlu) ve ilâhî âlemlerle ilgili (hakikî) olmak üzere dört çeşit manasının olduğu görülebilmektedir. Meselâ Origen, İncil’in üç türlü yorumlanabileceğine inanmaktadır: 1. Alelâde insanlar (avam takımı) için lafzî manasıyla (zahirî-kelime manasıyla); 2. Manevî veya psişik olarak (insanın haricî Ben’inin psikolojik yönüyle); 3. O kapasiteye sahip olanlar için bâtinî veya ruhî boyutuyla (hakikî manasıyla).*”¹⁶⁵

Ayvazoğlu, Aşk Estetiği’nde, şiirde kullanılan kelimelerdeki mecaz-hakikat ilişkisini ortaya koyar ve konuyu diğer İslâm sanatlarını da dâhil ederek ele alır. Oluşan tasavvufî şiir diliyle birlikte bu kelimelerdeki mecazî çağrışımların kendisini hissettirdiğini ve şairin kastetmese bile şiirin semantik olarak mecazî bir boyutunun olabileceğini vurgular:

“Bütün müslüman sanatçıların sufi oldukları veya olmaları gerektiği söylenemez. Fakat hepsinin içinde var oldukları estetik, tasavvuf tarafından şekillendirilmiştir. Bir sathı arabeskle donatan, bir taç kapının yahut mihrabın mukarnaslarını oyan taşçı ustası, belki farkında değildir ama, çoklukta birliği anlatmaktadır. Sufi bir şairin dilinde, tuzaklarla dolu süflî ‘kesret’ âleminin sembolü olan zülûf, sufi olmayan bir şairde, ‘kesret’i ifade etmese bile mutlaka ‘tuzak’ imajıyla birlikte vardır. Yani, sufi şairle sufi olmayan şairin söylemek istedikleri belki birbirinden farklı, fakat davranış biçimleri aynıdır. Nitekim tasavvufî gayelerle yazılmayan bir şiiri bile, tasavvufa göre yorumlamak mümkündür. Çünkü aynı gerçeklik kavrayışına dayanır.”¹⁶⁶

¹⁶⁴ Annemarie Schimmel, age., s.55

¹⁶⁵ Ray Livingston, Geleneksel Edebiyat Teorisi, çev.Necat Özdemiroğlu, İnsan Yayınları, İstanbul, 1998, s.189.

¹⁶⁶ Beşir Ayvazoğlu, age., s.107-108.

Can Esintisi'nde mecazî şiir dilinin oluşumunu anlatılır ve dilin dış dünyayı ve bu dünyadaki varlıklar arasındaki ilişkileri anlatmakta yaşamadığı güçlükleri, kendi doğal sınırları dışında bulunan iç dünyayı yansıtmaya çalışırken yaşadığı belirtilir. Fakat iç dünyayı yani küçük âlemi anlatabilmek için doğal dilden yararlanmak kaçınılmazdır. Her iki dünya da birbirinden farklı olduğundan ve aynı kelimelerin her iki dünyadaki kavramları karşılamaları güç olduğundan gidilmesi gereken iki yol vardır ve bunlardan birisi tercih edilmelidir:

*“Bunlardan biri, soyut kavramlar üretmek ve bunlar için özel kelimeler ihdas etmektir. Bu, filozofların eskiden beri yapa geldikleri bir iştir. İkinci yol ise, iki anlamsal alanı bulunan bir dil yaratmaktır.”*¹⁶⁷

Mevlâna, söz ve gerçek arasındaki ilişkiden bahsederken adını kullanmadan mecaza atıf yapar:

*“Kardeşim, hikâye ölçeğe benzer. Mana da içindeki tanedir. Akıllı kişi, mana tanesini alır, alınıp götürülse bile ölçeğe bakmaz.”*¹⁶⁸ *Onlar tıpkı “limana ulaşılmıncaya kadar ihtiyaç duyulan kule fenerlerine benzerler.”*¹⁶⁹

Kedkenî, mecazî ve beyan kapsamındaki diğer mecaz sanatlarını, şiirsel estetik açısından önemli bulur:

*“İslâm belâgatinde beyan ilmi içerisinde açıklananların tamamını, bazı tasarruflarla, imaj konusu olarak değerlendirmek mümkündür. Zira mecaz, onun çeşitli türleri ve teşbih, şiirsel hayalin aslî unsurlarıdır ve her dilde şiirin özü, beyan ilmindeki bu meseleyle ilgilidir.”*¹⁷⁰

Mengi, mecazî divan şiirindeki iç geometrinin bir gereği olarak görür:

*“Benzetme ilişkisi, gerçeğin dolaylı anlatımı nedeniyle işin içerisine mecaz sanatının girmesini de gerektirir. Çünkü mecazî anlatım, edebiyat sanatının, konumuz daha çok divan şiiri ile ilgili olduğuna göre, özellikle divan şiirinin iç yapısının ya da iç geometrisinin gereğidir.”*¹⁷¹

¹⁶⁷ Can Esintisi, s.224.

¹⁶⁸ Mevlana, Mesnevî, b.3622-3623, c.2, s.528; Gölpinarlı, b.3630-3631, s.495.

¹⁶⁹ Annemarie Schimmel, age., s.57

¹⁷⁰ M.Şefîî Kedkenî, *Şiirsel Tecrübe, Tahayyül, Hayâl ve Tasvir*, s.48.

¹⁷¹ Mine Mengi, *Mazmun Üzerine Düşünceler*, *Dergâh*, c.III, S.34, s.11

Tural, mecazın ortaya çıkışını entelektüel birikimlere dayandırır: “*Kelimelerin sözlük anlamları dışında başka anlamlara delâlet etmesi mecaz olarak nitelenir. Mecaz da daha çok entelektüel birikimlerin sonucunda ortaya çıkar.*”¹⁷²

Mecaz ve hakikat konusu Fuzulî'nin Leylâ vü Mecnun mesnevîsinde de önemli bir yer tutar ve Fuzulî, Mecnun'un ağızıyla 'sûret' ve 'mecâz' kelimelerini kullanır:

*Îrâdet zâyi etmez ehl-i ma'nâ sûreten hergiz
Hakikat cevherin vecd-i mecâza pâymâl etmez*¹⁷³

Mehmet Kahraman bu beyti tasavvuf ve ilâhî aşk çerçevesinde değerlendirir:

“Mecâz ve hakikat olarak adlandırılan, dünyaya ilişkin varoluşlarla yaratıcıya ilişkin varoluşlar, insan için taşıdıkları değerleri içinde gündeme getirirler. Leylâ'yı sevmek bir mecaz, Allah'ı sevmek bir hakikattir. Mecnun, burada, hakikati seçtiğini doğrudan söylemez; ama 'ehl-i ma'nâ'nın, mecazın vereceği vecdle, hakikat cevherini ayaklar altına alamayacağını ifade eder; dolayısıyla böylece kendi seçimini de ortaya koymuş olur.”¹⁷⁴

Latifî, tezkiresinde kendinden önceki şairler üzerinde değerlendirmelerde bulunurken mecaza değinir ve eski şairlerin, söze, halkı yanıltmak amacıyla mecaz giysisi giydirdiklerini belirtir:

“Zümre-i irfândan mahfî vü mestûr degüldür ki şi'rün ekser mevâdd ü mebâhisi ibârât-ı şem' ü şâhid ü şarâb ve isti'ârât-ı mey ü mahbûbdur, ekâbir-i meşâyih-i selef taglît-i 'avâm için libâs-ı mecâzda göstermişlerdür.”¹⁷⁵

Evin, mecazın şiir diline giriş sebebi olarak önceki şairlerin söylediği sözü özgün bir şekilde söylemek zorunluluğunu gösterir: “*Orta çağlardan beri şiir, diğer şiirleri taklit ederek yazıldığından şiir dilini mecazlar istilâ etmişti. Eğer şiirin belirli*

¹⁷² Sadık Kemal Tural, *Edebiyat Bilimine Katkılar*, Ankara, 1992, s.10.

¹⁷³ LM-F, b.2676.

¹⁷⁴ Mehmet Kahraman, *Delisi, Hece*, Mart 1998, S.15, s.48.

¹⁷⁵ Latifî, *Tezkire*, Halet Efendi 342, vk. 117a.

anlamları taşıması isteniyorduydu, şiir geleneğini sürdüren soyut anlam sanatlarının bir yana atılması gerekmektedir.”¹⁷⁶

Ayvazoğlu Divan şiirini kavrayabilmek için mecazı bütün incelikleriyle kavrayabilmeyi şart olarak görür ve İbnü'l-Arabî'nin şiir tarifini örnek olarak verir:

“Şiir, der İbnü'l-Arabî, ‘bilmeceler, özetler, semboller ve tevriye sahasıdır. Kendi şiirlerimizin hepsi kadın isimleriyle sıfatlarına, nehirlere dair çeşitli suretlerde söylenmiş ilâhî bilgilerdir’. İbnü'l-Arabî'nin ‘bilmeceler, özetler, semboller’ dediği şiir dünyasına girebilmek için belâgat ilminin ikinci kısmı olan beyan bilgisinde, eskilerin geniş olarak izah ettikleri mecazı bütün incelikleriyle kavramış olmak gerekir. Teşbih, mecaz, istiare, kinaye ve bunlara bağlı ifade yolları, divan şiirinin, hatta nesrinin temelini teşkil etmektedir.”¹⁷⁷

Divan şairi, mecazı istese de istemese de kullanmak zorundadır. Mecazî ifade tarzı onun varlık gösterebilmesi için şart olarak görülür. Şair, mecaz yoluyla kelimeleri istediği şekle sokmaya çalışacaktır. Fakat bunu yapması kolay değildir; çünkü alan sınırlıdır:

“Şair, mecaz yoluyla ve mecazî varlık alanının sırrını keşfetmek, görünen varlıkta içkin (immanent) olan ‘aşkın’ı (transcendant) yakalamak gayesindedir. Kelimeler, şairin istediği şekle girebilen bir çeşit plâstiktir artık, istediği gibi oynayabilir. Fakat oynayacağı alan sınırlıdır: Beyit, yani iki mısradan oluşan birim.”¹⁷⁸

Ezra Pound, şiiri tanımlarken mecazı hareket noktası olarak alır: *“Şiir duyusal dışı düşüncenin sanatkârane mecaz vasıtasıyla duyusal terimlerde anlatımıdır ve benzetmeyle lâfızlandırılan imgelerin düşüncüyü taçlandırmasıdır.*”¹⁷⁹

Mazmun kelimesinin eksiksiz ve net bir tanımının yapılamayışı zaman zaman mecaz ve mazmun kelimeleri arasında bir anlam kargaşasının doğmasına sebep olmuş; mecaz tanımı içinde alabileceğimiz bazı örneklerin mazmun tanımlanırken

¹⁷⁶ Ahmet O. Evin, *Origins and Development of the Turkish Novel*, Minneapolis: Bibliotheca, 1983, s.11-12.

¹⁷⁷ Beşir Ayvazoğlu, age., s.168-169.

¹⁷⁸ Beşir Ayvazoğlu, age., s.167-168.

¹⁷⁹ Ezra Pound, *Imgeçiliğe Dair*, (çev: Süleyman Sahra), Hece, Mayıs 1998, S.17, s.30.

kullanılması bu kargaşanın sürmesine neden olmuştur. Mine Mengi, yazısında buna değinir:

“Mazmunun değişik edebî sanatlarla olan yakınlığı, onu bazı sanatlardan ayırmamızı da güçleştirmektedir. Örneğin, Çihâr-Yâr-ı Güzîn, Şîr-i Yezdân, Hayder-i Kerrâr, Dürr-i Yetîm, Monlâ-yı Rûm v. b. mecazları ele alalım. Bu mecaz örneklerinden Çihâr-Yâr-ı Güzîn ile Monlâ-yı Rûm’u mürsel mecaz olarak kabul edebilmemize karşın; ötekilere, kuruluşlarında benzetme bulunduğu için mürsel mecaz demek zor. Ancak, anılan, v. b. mecazlara, mecaz olmalarının yanı sıra, Şîr-i Yezdân, Hayder-i Kerrâr ve Dürr-i Yetîm örneklerinde görüldüğü gibi kuruluşlarında benzetmeden de yararlanılmış olması, arkalarında telmih unsurunun bulunması ve yüzyıllardan beri aynı biçim ve anlamı koruyarak kalıplaşmaları nedeni ile pekâlâ mazmun gözü ile de bakabiliriz; fakat, bilindiği gibi bunlar mazmun olarak değil, mecaz olarak tanınırlar.”¹⁸⁰

Yahya Kemal mecaz kelimesini, Ömer Hayyam’dan çevirdiği bir rubaîde kullanır:

*“Biz kuklalarız oynatan üstâd felek
Zannetme mecazdır bu hakikat gerçek
Varlık sahnında oynadık bir müddet
Sandûk-ı adem ka’rına indik tek tek.”¹⁸¹*

Fakat şiir ona göre sadece mecaz oyunlarından ibaret değildir. İçerisinde bir anlam taşımaktadır.¹⁸²

Divan şiirindeki mecaz sistemi aynı zamanda şairin elini kolunu bağlamaktadır. Söylenmemiş kelime yoktur; dolayısıyla şairin yeni bir şey söylemesi zordur ve söylenmiş daha iyi söylemesi gerekmektedir. Bu, şairin söylemesi gereken fikri ifade ederken daha da seçici olmasını gerektirir. *“Kelimeleri büyük bir titizlikle*

¹⁸⁰ Mine Mengi, agm., s.11

¹⁸¹ Yahya Kemal Beyatlı, Hayyam Rubâilerini Türkçe Söylemiş, Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1963, s. 25.

¹⁸² Ömer Faruk Huyugüzel, Doğumunun Yüzüncü Yılında Yahya Kemal Beyatlı, İstanbul, 1984, s. 90.

seçen, çağrışımları beytin arka plânında daha girift bir biçimde düzenleyerek asıl güzelliğe biraz daha yaklaşmayı deneyen şairin davranışı, bir sathı arabeskle yahut girift geometrik bir kompozisyonla tezyin eden sanatçının tavrından farklı değildir.
»183

Yaptığımız divan taramalarında ‘mecâz’ kelimesiyle beraber ‘hakikat’ kelimesini de taramak lüzumu hissettik. Taradığımız divanların bazılarında mecaz kelimesiyle karşılaşmadığımız için bu eserlerdeki hakikat kelimesini de değerlendirmeye almadık. İçinde mecaz ve hakikat kavramlarının yer aldığı beyitlerin çoğunda bu terimlerin tasavvufî kaygılarla kullanıldığını gördük. Dolayısıyla bu kelimeleri en çok kullanan şairlerin de şiirlerinde tasavvufî öğelere daha fazla yer veren şairler olduğunu söyleyebiliriz. Öte yandan bu kelimenin ilişkili olduğu diğer kelimenin onun hangi anlamda kullanıldığını göstereceğini düşündüğümüzden mecaz terimini kullanıldığı terkiplerle, divanlarda ve mesnevîlerde karşılaştığımız şekillerde sunuyoruz:

Ârâyiş-i bâzâr-ı hakikat¹⁸⁴, âsâr-ı hakikat¹⁸⁵, âsâr-ı mecâz /hakikatdir¹⁸⁶, aşk-ı hakikat¹⁸⁷, aşk-ı mecâz¹⁸⁸, aşk-ı mecâz/ efsâne-i hakikat¹⁸⁹, aşk-ı mecâzi¹⁹⁰, âşüfte-i hüsn-i mecâz¹⁹¹, bâde-i hum-ı mecazi¹⁹², bahs-i hakikat/ tahkik-i mecâz¹⁹³, bâzi-i mecâzi¹⁹⁴, behcet-i gülzâr-ı mecâz¹⁹⁵, câm-ı mecâz¹⁹⁶, çerâğân-ı hakikat¹⁹⁷, dâmen-i hakikat¹⁹⁸, deryâ-yı hakikat¹⁹⁹, devlet-i ‘aşk-ı hakikât/ bâdiye-i ‘aşk-ı mecâz²⁰⁰, divân-ı hakikat/ mecâz²⁰¹, eflâk-i hakikat²⁰², ehl-i hakikat

¹⁸³ Beşir Ayvazoğlu, age., s.166.

¹⁸⁴ Z, G.126/1;

¹⁸⁵ ŞG, G 296/7

¹⁸⁶ E, G 1/2

¹⁸⁷ ŞG, Muhammes 2/4

¹⁸⁸ NI, Müseddes III, 9/3

¹⁸⁹ NI, G 146/1

¹⁹⁰ Nf, K 34/8

¹⁹¹ Na, G 391/3

¹⁹² ŞY, G 307/3.

¹⁹³ Nf, K 34/10

¹⁹⁴ Na, G 387/6

¹⁹⁵ Z, G.296/2

¹⁹⁶ Revâni, İşretnâme/631

¹⁹⁷ ŞG, G 300/6

¹⁹⁸ ŞE, G.99/5

¹⁹⁹ E, G.27/8

²⁰⁰ Na, G 570/6

*yolu/ ehl-i mecâz*²⁰³, *ehl-i hakikat/ ma'nâ-yı mecâz*²⁰⁴, *ehl-i Hakk/ esrâr-ı hakikat*²⁰⁵, *emvâc-ı mecâz/ dürr-i hakikat*²⁰⁶, *erbâb-ı hakikat*²⁰⁷, *esbâb-ı mecâzî*²⁰⁸, *fark-ı mecâzî vü hakikat*²⁰⁹, *fark-ı mecâzî vü hakikî*²¹⁰, *fürûğ-ı hakikat/ reh-i mecâz*²¹¹, *gam-ı aşk-ı mecâz*²¹², *gaym-i mecâz / nûr-ı hakikat*²¹³, *genc-i hakikat*²¹⁴, *gonce-i hakikat/ nihâl-i mecâz*²¹⁵, *gûş-ı hakikat*²¹⁶, *hakikat bâğî*²¹⁷, *hakikat cevheri/ ehl-i mecâz*²¹⁸, *hakikat ehlî*²¹⁹, *hakikat hattı/ meşk-i mecâz*²²⁰, *hakikat neş'esi*²²¹, *hakikat sırrı*²²², *hakikat sırrı/ 'aşk-ı mecâz*²²³, *hakikat yolu*²²⁴, *hakikat*²²⁵, *hakikat/ 'ibârât-ı mecâz*²²⁶, *hakikat/ mecâz âyinesi*²²⁷, *hakikat-dân*²²⁸, *hakikat-gû / mecâz*²²⁹, *hakikat-ı hüsn-i mecâz*²³⁰, *hakikat-i mezheb*²³¹, *hakikat-pişe/ rüsvâ-yı mecâz*²³², *hakikî*

²⁰¹ Na, G 163/3

²⁰² Z, Mesnevî 1/32

²⁰³ Nf, K 34/5

²⁰⁴ Şİ, G 71/8

²⁰⁵ F, G 5/4

²⁰⁶ Na, K.1/24

²⁰⁷ V, 188 Muhammes /5; ŞG, Mesnevî 9, Hikâye-i Bu Hafz-ı Haddâd Bâ-Şibli Rahmetü'llâhi Aleyhi'l-Bârî, 8.b.; E, G.94/6

²⁰⁸ Na, T.127/6

²⁰⁹ Na, G 331/7

²¹⁰ Nf, K 34/7

²¹¹ ŞE, G 166/4

²¹² V, G 83/7

²¹³ ŞE, K. 1/49

²¹⁴ ŞG, Terciibent 5/5.bent

²¹⁵ Na, G 695/5

²¹⁶ KR, G.12/6; E, G.237/4

²¹⁷ ŞG, Terciibent 3/5.bent

²¹⁸ LM-F, b. 2734

²¹⁹ ŞG, Terciibent 2/6.bent; KR, G.1/2; KR, G.22/1

²²⁰ F, G 250/3

²²¹ ŞG, K 22/3

²²² B, G 312/1; B, G 453/4

²²³ B, G 453/4

²²⁴ B, G.536/4

²²⁵ B, G 348/9; F, G 1/3; ŞG, T 13/5; ŞG, Terciibent 10/4.bent; ŞG, Tahmis 18/3; ŞG, Şarkı 11/2; ŞG, Mesnevî 4, Hikâyet-i Bülbül ü Ta'riz-i Kaz, 43.b.; KR, G.9/6; KR, G.17/7; F, Mukattaat 11; V, G.126/4; ŞG, G 127/6; HA, b.149; N K.15/15; N K.15/38; N K.29/11; N Kit'a 45/17; E, G.215/3; E, G.261/2; E, Kit'a 1/7; E, Kit'a 1/14; E, Rubaî. 139/1; ŞE, Tahmis 1/6; ŞE, G.147/3; ŞE, G.160/5; Şİ, İlahi 5 /3; Şİ, İlahi 5/5; Z, G.178/6; Z, G.220/7; F, LM, b. 2221; V Tarih 50 /9.

²²⁶ ŞE, G 168/3

²²⁷ ŞE, G 57/5

²²⁸ E, Kit'a 1/16

²²⁹ Z, K.18/44

²³⁰ NI, G 263/2

²³¹ E, Rubaî 59/1

²³² E, Tahmis 10/5

*aşk/ehl-i hakikat*²³³, *hakikî ışk / ışk-ı mecâz*²³⁴, *hâme-i mecâz/ meşşâte-i 'arûs-ı hakikat*²³⁵, *hançer-i 'aşk-ı mecâzi*²³⁶, *harîm-i kûy-ı hakikat/ mecâz*²³⁷, *havsala-i hakikat/ tenûk-zarf-ı mecâz*²³⁸, *hayâlât-ı mecâz/ merâyâ-yı hakikat*²³⁹, *hemreng-i hakikat/ mecâz*²⁴⁰, *hestî-i mecâzi*²⁴¹, *hevâ-hâh-ı mecâz*²⁴², *hûn-ı Mansûr-ı hakikat*²⁴³, *hüsn-i mecâz*²⁴⁴, *ışk-ı hakikî/ışk-ı mecâz*²⁴⁵, *ışk-ı mecâzi*²⁴⁶, *ifşâ-yı esrâr-ı hakikat*²⁴⁷, *isnâd-ı mecâzi/hakikat*²⁴⁸, *isti'ârât ü kinâyât ü hakikatle mecâz*²⁴⁹, *kantara-i mecâz*²⁵⁰, *Kemal-i me'âl-i hakikat*²⁵¹, *ketm-i hakikat*²⁵², *lâle-i bâğ-ı hakikat*²⁵³, *mahz-ı hakikat*²⁵⁴, *mazhar-ı işrâk-ı envâr-ı hakikat*²⁵⁵, *mecâz ateşi*²⁵⁶, *mecâz ehli/ ehl-i hakikat*²⁵⁷, *mecâz*²⁵⁸, *mecâz/ bî-hakikat*²⁵⁹, *mecâz/ ders-i hakikat*²⁶⁰, *mecâz/ enfâs-ı hakikat*²⁶¹, *mecâz/ hakikat*²⁶², *mecâz/ hakikat-i hâl*²⁶³, *mecâz-ı aşk*²⁶⁴, *mecâz-ı pür-*

²³³ F, LM, Mecnûn dilinden gazelden, b. 2729

²³⁴ C, 124/5

²³⁵ Na, G 201/4

²³⁶ V, K.8/3

²³⁷ Z, G.60/5

²³⁸ NI, G 285/6

²³⁹ ŞE, G 78/4

²⁴⁰ NI, Müseddes V, 7/1

²⁴¹ İlâhî- SÂMÎ klasikler 13.bend/1

²⁴² NI, G 294/2

²⁴³ E, G.59/4

²⁴⁴ Na, G 429/1

²⁴⁵ C 182/2

²⁴⁶ NB, G 589/6

²⁴⁷ E, G.216/2

²⁴⁸ SV klasikler, K./24

²⁴⁹ SV klasikler, 28

²⁵⁰ ŞY, G 253 /5

²⁵¹ Z, G.75/6

²⁵² E, G.4/5

²⁵³ ŞG, G 316/6

²⁵⁴ ŞG, G 302/6

²⁵⁵ N K.15/1

²⁵⁶ E, G 77/7

²⁵⁷ F, LM, b.2773

²⁵⁸ A, LM b.3402; Nf, G 25/4; H, G 335/5; ŞG Terciibent 2 /5.bent; ŞG, G 90/6; ŞG, G 203/6; HA, b.1744; N K.17/17; N K.24/3

²⁵⁹ ŞE, Tahmis 2/5

²⁶⁰ Na, K.28/9

²⁶¹ ŞE, G 12/5

²⁶² F, LM, b.2798; H, K 23/34; V, G.17/4; V, G 17/4; Na, G 78/3; NI, G 104/3; ŞE, G 180/2; Şİ, G 103/1; Z, G.151/4; Nf, K 57/36; ŞG Terciibent 12 /3.bent; ŞG, G 63/4; ŞG, G 88/7; E, Musammat 18/ Murabba/2; E, G 179/4.

²⁶³ ŞE, G 41/4

²⁶⁴ ŞG, G 131/2

televvün/ nûr-ı hakikat²⁶⁵, mecâzi²⁶⁶, medrese-i hakikat²⁶⁷, mest-i mey-i aşk-ı mecâzi²⁶⁸, mest-i sahbâ-yı mecâz²⁶⁹, mihr-i hakikat²⁷⁰, nakş-i hakikat²⁷¹, neşve-i câm-ı hakikat²⁷², nûr-ı hakikat²⁷³, pertev-i envâr-i hurşid-i hakikat/ mecâz²⁷⁴, pîş-i hakikat/ mecâz²⁷⁵ sâki-i hakikat/ harâbât-ı mecâzistân²⁷⁶, pül-i mecâz-ı fenâ/ hakikat²⁷⁷, râh-ı hakikat²⁷⁸, reh-i hakikat/ mecâz²⁷⁹, reh-i 'irfân-ı hakikat²⁸⁰, ruhsâre-i hakikat²⁸¹, rûy-ı hakikat²⁸², rûy-i hakikat/ nümûde-sûret-i âyîne-i mecâz²⁸³, rûsûm-ı mecâz²⁸⁴, sâdiku'l-kavl-i hakikat²⁸⁵, sâgar-ı bi-reng-i sahbâ-yı hakâyık/ leb-rîz-i çirk-âb-ı mecâz²⁸⁶, salâ-cûy-ı mecâz²⁸⁷, sâlik-i etvâr-ı hakikat²⁸⁸, sâlik-i râh-ı hakikat²⁸⁹, saltanat-ı Mısr-ı hakikat²⁹⁰, selâtin-i hakikat-dihim²⁹¹, ser-geşte-i câm-ı mecâzi²⁹², ser-hadd-i iklim-i mecâzi/ nûr-ı hürşid-i hakikat²⁹³, ser-i ehl-i mecâz/hakikat²⁹⁴, sevdâ-yı mecâz²⁹⁵, sûret-i mecâzi²⁹⁶, şarâb-ı mecâzi / câm-ı hakikat²⁹⁷, şems-i hakikat²⁹⁸, taleb-i hakikat/ râh-ı

²⁶⁵ ŞE, G. 80/6

²⁶⁶ Na, G 146/2

²⁶⁷ E, G.232/3

²⁶⁸ V, G 44/7

²⁶⁹ NI, G 167/2

²⁷⁰ E, G.248/27; E, Kit'a 5/1

²⁷¹ ŞE, Müsemmen 1/8

²⁷² V, K.15/8

²⁷³ ŞG, Terciibent 2/2.bent; E, G.182/6; E, Ebyât 32

²⁷⁴ F, G 114/6

²⁷⁵ Na, G.262/7

²⁷⁶ Na, G 283/2

²⁷⁷ KR, G 17/3

²⁷⁸ F, G 1/1; V, 75 Murabba/3

²⁷⁹ KR, G 13/6

²⁸⁰ V, 221 Müseddes/2

²⁸¹ B, G 122/1

²⁸² Z, G.277/5

²⁸³ ŞE, G 94/4

²⁸⁴ Na, G 290/2

²⁸⁵ ŞE, Müsemmen 1/6

²⁸⁶ Na, G 166/1

²⁸⁷ NI, G 312/2

²⁸⁸ ŞG, K 9/2

²⁸⁹ E, Kit'a 3/1

²⁹⁰ ŞG, G 304/2

²⁹¹ E, Rubaî 26/2

²⁹² Na, G 312/4

²⁹³ Z, G.149/3

²⁹⁴ ŞY, G 82/5

²⁹⁵ V, 222-Müseddes

²⁹⁶ A, LM b.3409

²⁹⁷ ŞY, G.38/3

*mecâz*²⁹⁹, *tarîk-i şehîr-i hakîkat/ hevâ-yı kûy-ı mecâz*³⁰⁰, *tecerriid-pîşe-i aşk-ı hakîkat*³⁰¹, *ummân-ı hakîkat/ mecâz*³⁰², *vâreste-i sürme-i mecâz*³⁰³, *vâsıl-ı sırr-ı hakîkat*³⁰⁴, *Yûsuf-ı mısır-ı hakîkat*³⁰⁵, *zebân-ı hakîkat*³⁰⁶.

Mecaz terimi, taradığımız eserlerde yukarıdaki şekillerde geçer. Terimin daha çok tasavvufî kaygılarla kullanıldığını yukarıda belirtmiştik. Terimi, daha çok, Sebkihîndî'nin etkili olduğu şairlerin tercih etmiş olması, onun tasavvufî kaygılarla kullanılmış olmasının bir sonucudur. Bu eserlerde tespit ettiğimiz mecaz ve onunla ilişkili olduğunu düşündüğümüz hakikat kelimelerinin sayısı 178'dir. Fakat bu sayının tek başına bize bir mesaj vermeyeceğini düşündüğümüzden, kelimeyi bir de esere ve şaire göre sınıflandırmayı düşündük. Oluşturduğumuz tablomuzda bu kelimeleri en çok tercih eden şairler olarak Şeyh Galib'le ve Esrar Dede ile karşılaştık. Bu manzara yukarıdaki tespitimizi destekler mahiyettedir. Her iki şair de Mevlevîdir ve şiirlerinde tasavvufî ögeler oldukça fazla bir yer tutmaktadır. Onları Nabi ve Şeyhülislâm Es'ad takip eder. Nabi'nin de şiirlerinde tasavvufî ögelere yer vermiştir; fakat Nabi'de göz önünde bulundurmanız gereken en önemli konu, divanının hacimli olmasıdır. Dolayısıyla divanını ortalama bir divan olarak düşündüğümüzde bu rakam fazla değildir. Şeyh Galib, Esrar Dede ve Nabi'yi bir şeyhülislâm olan Şeyhülislâm Es'ad takip eder.³⁰⁷

Konuya yüzyıl olarak yaklaştığımızda da kelimenin kullanımının 15. yüzyıldan 16. yüzyıla gelindiğinde arttığını; 17. yüzyılda özellikle Nabi ve Nailî'nin bu kelimelere itibar ettiklerini; 18. yüzyıla gelindiğinde ise Şeyh Galib, Esrar Dede, Şeyhülislâm Es'ad'da ve hatta Vâsîf ve Zihnî'de kelimenin kullanım oranının oldukça yükseldiğini görürüz.³⁰⁸

²⁹⁸ ŞG, T 51/4; E, G.92/9; E, G.247/4

²⁹⁹ F, LM, Dibace II

³⁰⁰ Na, G 480/5

³⁰¹ ŞE, G.77/2

³⁰² V, G 107/4

³⁰³ Na, R 12

³⁰⁴ ŞE, Kit'a 1

³⁰⁵ ŞG, Terciibent 5/1-6.bentler

³⁰⁶ ŞG, G 180/2

³⁰⁷ bk.: Tablo 1 ve Tablo 2

³⁰⁸ bk.: Tablo 2.

Terimi bir de nazım şekilleri açısından değerlendirdiğimizde diğer nazım şekillerine oranla çok büyük bir farkla gazelin tercih edildiğini söyleyebiliriz.³⁰⁹

Terimi tercih eden ilk üç şairin şiirlerine nazım şekli tercihi açısından baktığımızda da gazelin ön plânda olduğunu söyleyebiliriz. Şeyh Galib, kelimeyi sadece gazellerinde değil; terciibentlerinde de kullanmıştır. Öte yandan bu terimi çeşitli nazım şekillerinde de kullanmıştır.³¹⁰ Esrar Dedenin ise gazelin yanında kelimeyi kıt'alarında ve rubailerinde de kullandığını görürüz.³¹¹ Nabi ise terimi daha çok gazellerinde tercih etmiştir.³¹²

Kelimenin tasavvufî çağrışımlara da açık olmak kaydıyla, edebî sanat bağlamında kullanıldığı beyitler ise şunlardır:

Hayalî kelimeyi '*hakikat*' kelimesiyle ilişkili kullanmış ve şiir üzerine görüş bildirmiştir. Hayalî, şiirin mecâzî ifadelerle süslü olsa bile gerçek düşüncüyü de göstermesi gerektiğini ifade eder:

*Şi'r oldur kim mecâz iken hakikat bahş ola
Ermedi bî-zek ana illâ ki akl-ı dûrbîn³¹³*

Nef'î, kelimeyi yine şiir bağlamında kullanır ve şiirin erbâbı tarafından yazılması gerektiğini ifade eder:

*İ'tibâr etse de nazm ehline eşrâfî ede
İ'tibâr-ı müteşâbih ne hakikat ne mecâz³¹⁴*

Nabi, hakikat ve mecazın edebî sanatların iki şubesi olduğunu belirtir ve kelimeyi bu anlamda kullanır:

*Bu arsâda iki şehrüz hakikat ile mecâz
Muvafik âb u hevâmuz hudûdumuz birdür³¹⁵*

Kelimeyi yine edebî sanat anlamına gönderme yaparak kullanır:

Hurûf u nokta-i ebru vü hâle eyle nazar

³⁰⁹ bk.: Tablo 3-Tablo 4

³¹⁰ bk.: Tablo 5.

³¹¹ bk.: Tablo 6.

³¹² bk.: Tablo 7.

³¹³ H, K 23/34.

³¹⁴ Nf, K 57/36

³¹⁵ Na, G 78/3

*Mecâz ders-i hakîkiye çünki ebceddür*³¹⁶

Terim, Sünbülzade Vehbî'nin, devrinin şiir anlayışını ve şairlerini değerlendirdiği 'Sühan Kasidesi'nde karşımıza iki yerde çıkar: Şair, ilk beytinde, söz söylemesini bilmeyen, kuru şairlik iddiasında bulunan müteşairlere çatar ve böyle bir kimseye şairlik iddia etmenin mecaz olduğunu belirtir:

*Şâiriyyet ana isnâd-ı mecâziye çıkar
Bilmeye ol ki hakikatle mu'eddâ-yı sühan*³¹⁷

İkinci beytinde şair, kelimeyi, istiare, kinaye ve hakikat terimleriyle birlikte kullanır:

*İsti'ârât ü kinâyât ü hakikatle mecâz
Dâimâ olmadadır cârî-i mecrâ-yı sühan*³¹⁸

Kelime Galib'de, Divan'ında bir, Hüsn ü Aşk'ında da bir defa olmak üzere üzere iki yerde edebî sanat bağlamında kullanılmıştır. İlk beyitte kelime, şiirde, hakikat ve mecazın kullanıldığını belirtir:

*Sühan olup gül-i ra'nâ-yı reng-bû Gâlib
Ne denlü varsa hakikat mecâz matlabdır*³¹⁹

Hüsn ü Aşk'ta da kelime, istiare terimiyle bir arada kullanılmış ve benzetmelerin mecazî sözlerin birer amacı olduğunu belirtmiştir:

*Gel kulma mecâzıma mücâzât
Kim bu söz içindir isti'ârât*³²⁰

Şeyhülislâm İshak ise kelimeyi istiare ve hakikat terimleriyle birlikte kullanır:

*Zuhûrumuzda hafâ bed'en âşikâre değil
Mecâzımız da hakikatde isti'âre değil*³²¹

Kelime Şeyhülislâm Es'ad'da da edebî sanat olarak anlamını çağrıştıracak şekilde kullanılır:

³¹⁶ Na, K.28/9

³¹⁷ SV, s.97.

³¹⁸ SV, s.97.

³¹⁹ ŞG, G 88/7.

³²⁰ HA, b.1745

³²¹ Şİ, G 103/1

*Olan mecâzı dahî isti'âreden câri
Anın hakikat-i hâli riyâyâ mâ'ildir³²²*

Enderunlu Vâsıf, mecazın da hakikatin de doğru yerde ve doğru zamanda kullanılması taraftarıdır:

*Hakikatde mecâzı etme isti'mâl her yerde
Ruhun ister mi gâze hiç diler mi vesme ebrular³²³*

Şairlerin mecaz kelimesiyle ilgili kullanımlarını özetleyecek olursak, mecazın şiirde gerçek düşüncenin dile getirilmesinde bir araç olduğu, şiirden anlayanlar tarafından bilinçli bir şekilde yapılması gerektiği, edebî sanatların iki önemli şubesinden birisi olduğu, şiirde zaman zaman istiare, kinaye ve hakikat terimleriyle birlikte kullanıldığı, doğru yerde ve doğru zamanda kullanılması gerektiği ifade edilmiştir.

---

³²² ŞE, G 41/4

³²³ V, G.17/4

TABLO 1

YE	AP	NB	Şh	LM-A	C	CS	B	F	LM-F	H	NI	Na	Nf	ŞY	S	N	ŞE	ŞI	Ht	ŞG	HA	E	V	Z	I	
ârâvîş-i																									1	
hakikat																										
âsâr-i hakikat																										
âsâr-i mecâz /hakikat																										
aşk-ı hakikat																										
aşk-ı mecâz																										
aşk-ı mecâz/ efsâne-i hakikat																										
aşk-ı mecâzî																										
âşûfte-i hûsn-i mecâz																										
bâde-i hum-ı mecazî																										
bâhs-i hakikat/ tahkik-ı mecâz																										
bâzî-i mecazî																										
behce-i gülzâr-i mecâz																										
câm-ı mecâz																										
çerâğân-ı hakikat																										
dâmen-ı hakikat																										
deryâ-yı hakikat																										
devlet-i hakikat/ bâdiye-i 'aşk-ı mecâz																										
dîvân-ı hakikat/ mecâz																										
eflâk-ı hakikat																										
ehl-i hakikat yolu/ ehl-i mecâz																										
ehl-i hakikat/ manâ-yı mecâz																										
ehl-i Hakk/ esrâr-ı hakikat																										
envâc-ı mecâz/ dîr-ı hakikat																										

TABLO 1

	YE	AP	NB	Şh	LM-A	C	CS	B	F	LM-F	H	NI	Na	Nf	ŞY	S	N	ŞE	Şİ	Ht	ŞG	HA	E	V	Z	İ	
erbâb-ı hakikat																											
esbâb-ı mecâzî													1									1					
fark-ı mecâzî vü												1															
hakikat														1													
fark-ı mecâzî vü																											
hakikî																											
fürûğ-ı hakikat/ reh-i																											
mecâz																											
gam-ı aşk-ı mecâz																											
gaym-ı mecâz / nûr-ı																											
hakikat																											
genc-i hakikat																											
gonce-i hakikat/																											
nihâl-i mecâz																											
gûş-ı hakikat																											
hakikat bâği																											
hakikat cevheri/ ehl-i																											
mecâz																											
hakikat ehli																											
hakikat hattı/ meşk-i																											
mecâz																											
hakikat neşesi																											
hakikat sırı																											
hakikat sırı/ 'aşk-ı																											
mecâz																											
hakikat yolu																											
hakikat																											
hakikat/ 'ibârât-ı																											
mecâz																											
hakikat/ mecâz																											
âyinesi																											
hakikat-dân																											
hakikat-gû / mecâz																											
hakikat-ı husn-i																											
mecâz																											
hakikat-i mezheb																											

TABLO 1

	YE	AP	NB	Şh	LM-A	C	CS	B	F	LM-F	H	NI	Na	NF	ŞY	S	N	ŞE	Şİ	Ht	ŞG	HA	E	V	Z	I	
hakikat-pîşc/ rûsvâ-yi mecâz																											
hakîkî aşk/ehl-i hakikat										I																	
hakîkî aşk / işk-i mecâz						I																					
hâme-i meşâte-i hakikat													I														
hançer-i 'aşk-i mecâzî harâm-î kûy-î hakikat/ mecâz																											
havsalâ-i hakikat/ tenûk-zarf-î mecâz												I															
hayâlât-î mecâz/ merâyâ-yi hakikat																											
hemreng-i hakikat/ mecâz												I															
hevâ-hâh-î mecâz hûn-î Mansûr-î hakikat																											
hûsn-î mecâz işk-î hakîkî/îşk-î mecâz																											
işk-î mecâzî işâ-yi esrâr-î hakikat kantara-î mecâz																											
kemâl-î me'âl-î hakikat ketm-î hakikat																											
lâle-î bağ-î hakikat mahz-î hakikat																											
mazhar-î işrâk-î envâr-î hakikat																											
mecâz atışı mecâz ehli/ ehli-î																											

TABLO 1

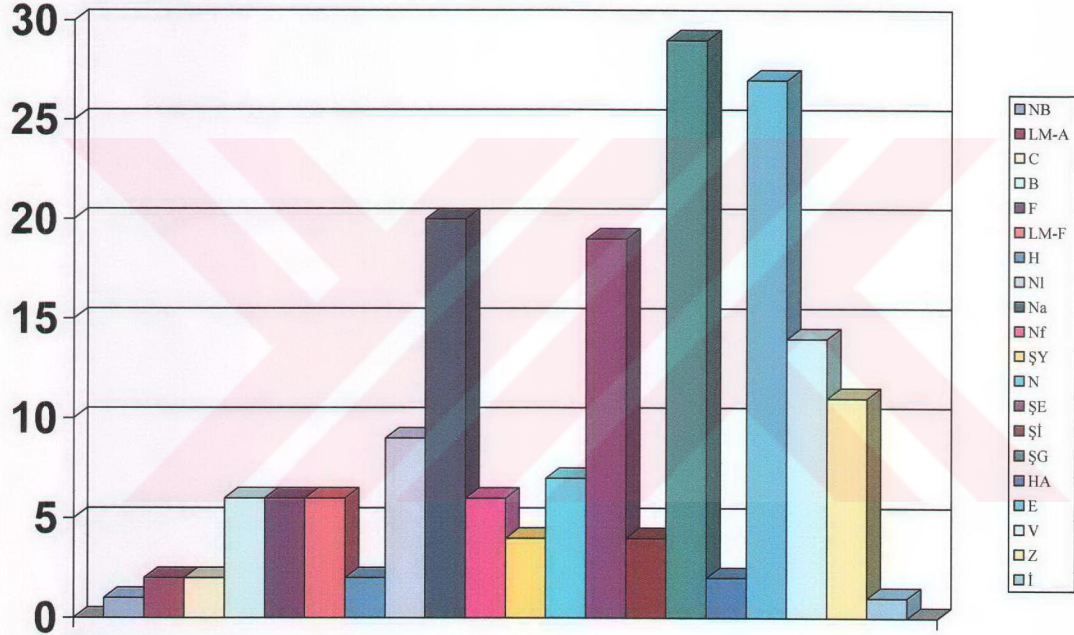
	YE	AP	NB	Şh	LM-A	C	CS	B	F	LM-F	H	NI	Na	Nf	ŞY	S	N	ŞE	Şİ	Ht	ŞG	HA	E	V	Z	İ	
hakikat																											
mecâz					1						1			1			2					3	1				
mecâz/ bi-hakikat																			1								
mecâz/ ders-i hakikat												1															
mecâz/ enfâs-i hakikat																			1								
mecâz/ hakikat											1	1	1	1					1	1		3	2	2	1		
mecâz/ hakikat-i hâl																			1			1					
mecâz-ı aşk																			1								
mecâz-ı pür-televvün/ nûr-i hakikat																			1								
mecâzi												1															
medrese-i hakikat																							1				
mest-i mey-i aşk-ı mecâzi																								1			
mest-i sahbâ-yi mecâz												1															
mihri-i hakikat																											
nakş-ı hakikat																											
neşve-i câm-i hakikat																											
nûr-i hakikat																											
pertev-i envâr-i hurşîd-i hakikat/ mecâz									1													1		2			
piş-i hakikat/ mecâz																											
sâkı-i hakikat/ harâbât-i mecâzistân																											
râh-i hakikat																											
reh-i 'irfân-i hakikat									1																		
ruhsâr-e-i hakikat																											
rûy-i hakikat																											
rûy-i hakikat/ nûmdede-sûret-i âyine-i mecâz																											
rûsum-i mecâz																											
sâdiku'l-kavî-i																											

TABLO 1

	YE	AP	NB	Şh	LM- A	C	CS	B	F	LM- F	H	NI	Na	NF	ŞY	S	N	ŞE	ŞI	Ht	ŞG	HA	E	V	Z	I	
hakikat																											
sâgar-ı												1															
sañbâ-yı																											
leb-rîz-i												1															
mecâz																						1					
saîk-üly-i mecâz																											
saîk-i evât-i hakikat																							1				
saîk-i râh-i hakikat																											
saîk-üly-i Mecrâ-i																							1				
hakikat																											
selâfîn-i hakikat- dâhîm																											
ser-geşte-i câm-i mecâzî												1															
ser-hadî-i ikîm-i mecâzî/ nûr-i hürşîd-i hakikat																									1		
ser-i mecâz/hakikat														1													
sevûd-ı mecâz																											
sûret-i mecâzî																											
şarâb-i mecâzî / câm- ı hakikat																											
şems-i hakikat																											
taieb-i hakikat/ râh-i mecâz										1																	
tarik-i şehri-i hakikat/ hevâ-yı kûy-i mecâz													1														
teccerrüd-pîşe-i 'aşk-i hakikat																											
'ummân-ı hakikat/ mecâz																											
vâresite-i sûrme-i mecâz																											
vâsıl-ı sırr-ı hakikat Yûsuf-ı msr-ı																											

TABLO 1

	YE	AP	NB	Şh	LM- A	C	CS	B	F	LM- F	H	NI	Na	Nf	ŞY	S	N	ŞE	Şİ	Ht	ŞG	HA	E	V	Z	I
hakikat																										
zebân-ı hakikat.																										
TOPLAM	0	0	1	0	2	2	0	6	6	6	2	9	20	6	4	0	7	19	4	0	29	2	27	14	11	1
																										178

TABLO 2

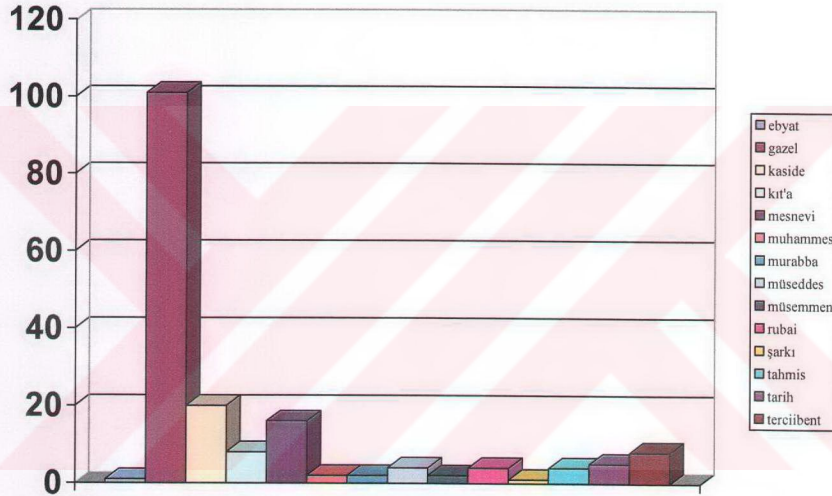
Mecâz Kelimesinin Şairlerdeki Kullanım Oranı

TABLE 3

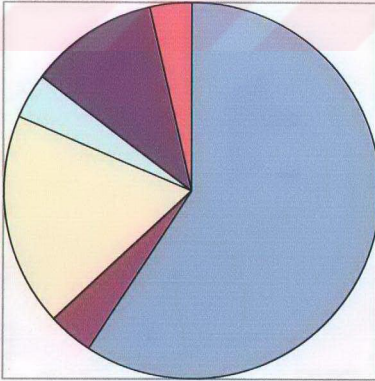
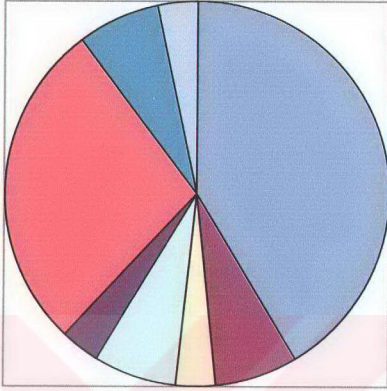
	NB	LM-A	C	B	F	LM-F	H	NI	Na	Nf	ŞY	N	ŞE	Şİ	ŞG	HA	E	V	Z	İ
--	----	------	---	---	---	------	---	----	----	----	----	---	----	----	----	----	---	---	---	---

EBYAT																		1			1
GAZEL	1		2	6	5		1	7	16	1	4		13	2	12		16	6	9		101
KASİDE							1		2	5		6	1		2			2	1		20
KİT'A					1							1	1				5				8
MESNEVİ		2				6								2	2	2			1	1	16
MUHAMMES															1			1			2
MURABBA																	1	1			2
MÜSEDDES								2										2			4
MÜSEMME													2								2
RUBAİ									1								3				4
ŞARKI															1						1
TAHMİS													2		1		1				4
TARİH									1						2			2			5
TERCİBENT															8						8
TOPLAM	1	2	2	6	6	6	2	9	20	6	4	7	19	4	29	2	27	14	11	1	178

TABLO 4

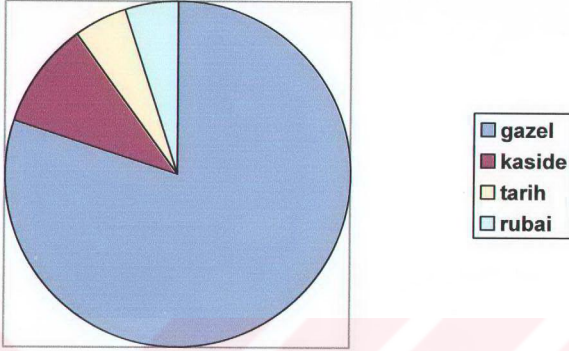
TABLO 5
Şeyh Galib'de Mecâz Kelimesinin Nazım Şekillerine Göre Oranı

TABLO 6
Esrar Dede'de Mecâz Kelimesinin Nazım Şekillerine Göre Oranı

TABLO 7

Nabi'de Mecâz Kelimesinin Nazım Şekillerine Göre Oranı

1.3. Mazmun

Tanım

Mazmun terimi sözlüklerde ‘anlam, kavram’ olarak geçer ve kelimenin kökü olarak ‘zımn’ gösterilir.³²⁴ Devellioğlu kelimenin bu anlamıyla ilgili olarak ‘bikr-i mazmun’ terimini açıklar: “İlk defa söylenmiş mazmun.”³²⁵ “Nükteli, cinaslı, sanatlı söz veya bir cümle, beyit ya da beyitler içinde gizli olan sanatlı anlam”³²⁶ olarak da değerlendirilen kelime, edebiyat terimi olarak ‘belli bir kavramı anlatan, çağrıştıran kalıplaşmış söz’ anlamını taşır ve örnek olarak, boy yerine servi kelimesinin kullanılması gösterilir: “Bir bakıma sanatlı söz sayılabilecek mazmunlar, anlam olayları sonucu kalıplaşmış sözcüklerdir. Başka deyişle, bir sözcüğe şairlerce değişik anlamlar yüklenmiş, o sözcük asıl anlamı dışında yan anlamlarıyla kalıplaşmıştır.”³²⁷

Mehmet Kaplan, terimi, ‘kelimelerin çeşitli anlamları arasındaki gizli münasebet’ olarak tanımlar: “Onlar (divan şairleri) kelimelerin çeşitli manaları arasında gizli münasebet kurarlar. Buna mazmûn denilir.”³²⁸

Halûk İpekten de mazmunu aynı tanım çerçevesinde ele alır ve “Bir manayı açıkça değil; zımnen bazı işaretler ve alâmetler söyleyerek anlatma sanatıdır”³²⁹

³²⁴ Şemseddin Sami, Kamus-ı Türkî, Çağrı Yayınları İstanbul, 1978, s.1361; İbnü Menzûr, Lisânü'l-'Arâb, Zımn Mad. C.13, (3. Baskı) Beyrut, 1994, s.62-63; Hüseyin Remzi, Lügât-i Remzî, C.II, İstanbul, 1305, s.572; Muallim Nâci, Lügât-ı Nâci, Çağrı Yayınları İstanbul, 1978, s.791; Sir James W. Redhouse, Turkish and English Lexicon, Çağrı Yayınları İstanbul, 1992, s.1886; Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi, İstanbul, 1993, s.590; TDK Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, C.II, Ankara, 1989, s.998; İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Akçağ Yayınları Ankara, 1993, s.106-107; Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, c.15, İstanbul, 1992, s.7895; Arslan Tekin, Edebiyatımızda İsimler ve Terimler Sözlüğü, İstanbul, 1995, s.380; Mustafa Nihat Özön, Edebiyat ve Tenkit Sözlüğü, İstanbul, 1954; Mine Mengi, *Mazmun Üzerine Düşünceler*, 34; Mine Mengi, age., s.22; Türk Edebiyatı Ansiklopedisi, Dergah Yayınları, *Mazmun* maddesi.

³²⁵ Ferit Devellioğlu, age. s.590.

³²⁶ Şemseddin Sami, age., s.1361; İbnü Menzûr, age., s.62-63; Hüseyin Remzi, age., s.572; Muallim Naci, age., s.791; Redhouse, age., s.1886; Ferit Devellioğlu, age., s.590; TDK Türkçe Sözlük, s.998; İskender Pala, age., s.106-107; Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, s.7895; Arslan Tekin, age., s.380; Mustafa Nihat Özön, a.g.e.; Mine Mengi, *agm.*, s.34; Mine Mengi, age., s.22; Şahin Uçar, age., s.23.

³²⁷ Atilla Özkırımlı, Türk Edebiyatı Ansiklopedisi, Cem Yayınevi, c.3, s.816, 5.baskı, İstanbul, 1990; Genel Kültür Ansiklopedisi, Sabah Yayınları, C.3, s.1386; Mine Mengi, *agm.*, s.34; Türk Edebiyatı Ansiklopedisi, Dergah Yayınları, *Mazmun* maddesi.

³²⁸ İnci Enginün- Zeynep Kerman, Mehmet Kaplan'dan Seçmeler C.I-II, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları Ankara, 1988, s.83.

diyerek tanımlar. Bir makalesinde ise ‘zımn’ kelimesiyle ilgili olarak, “ödenen şey, ödenmesi gereken borç demektir”, der ve mazmunun “meczaz” anlamında da kullanıldığını; edebiyatta ise, “doğrudan söylenmeyip, zımnen, işaretlerle, imalarla söylenen şey” olduğunu belirtir. Mazmunun “en açık anlamıyla bilmece” olduğunu ifade eden yazar, aynı zamanda mazmunun “şairle okuyucu arasında yapılmış bir ön anlaşma ve benzetmelere dayanan bir unsur” olduğunu ifade eder.³³⁰

Kelime, İslâm Ansiklopedisi’nde de karşımıza bir hukuk terimi olarak çıkar: “1. Şer’î kanunların zaman (kefâlet) kısmında bir istulah olup, aşağıdaki tabirlerde tesadüf edilir; mazmun anhû (borçlu), mazmun lehû veya aleyhî (alacaklı), mazmun (bihî) (ödenmesi gereken şey.) 2. Fıkıh eserlerinde borçlar hukukuna ait meselelere temas eden kısımlarda, mazmun, tekeffül edilen, yani ödenmesi taahhüt edilen şey manasına gelir.”³³¹

Terimi, “bir şeyi o şeyin vasıflarını veya o şeyi tedaî ettirecek kelime ve kavramları zikrederek bir ibarenin içinde gizlemektir”³³² şeklinde tanımlayan Ali Nihad Tarlan’inkine benzer bir tanım da İskender Pala yapar: “Bir mana veya mefhumu özelliklerini çağrıştırmak kelime grupları içinde gizleme sanatı”³³³ dır.

Ömer Faruk Akün, mazmun terimini, “Esas itibarıyla daha çok bir objenin veya bir hâlin kendisini söylemek yerine, bağlı unsurlarda mevcut vasıflardan birini veya daha fazlasını belirtecek ipuçları verilmesi suretiyle dolaylı bir şekilde ifade olunması demektir.”³³⁴ şeklinde tanımlar.

Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı adlı eserde, mazmun kelimesiyle, ‘bilinmeyen, açıklamaya, şerhe muhtaç sözler’ kastedilir. Eserdeki ‘Tebrik ve

³²⁹ Halûk İpekten, Fuzuli, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, s.114.

³³⁰ Halûk İpekten, *Divan Şiirinde Mazmunlar*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi I, Erzurum, 1993, s.13.

³³¹ İslâm Ansiklopedisi, c.7, s.429;

³³² Mehmet Çavuşoğlu, *Divanlar Arasında*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998, s.39.

³³³ İskender Pala, *Mazmunun Mazmunu*, *Dergâh*, S.35, İstanbul, 1993, s.10.

³³⁴ Ömer Faruk Akün, *Divan Edebiyatı Maddesi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C.9, İstanbul, 1994, s.422.

Teşekkürler' başlıklı takrizde Tahir Olgun, mazmun için, 'Divanlarda duran kapalı sözler' ifadesini kullanır.³³⁵

Şahin Uçar ise, dildeki her kelimenin mazmun olduğunu belirtir: “*Şüphesiz, her sözün bir manası ve mazmunu olması gerekir ve semantik (anlambilim) açısından her kelime bir mazmundur.*”³³⁶

R. Wellek-A. Warren, mazmun (imaj, imge, metafor) terimini “*duygularla ilgili özellikler veya duygularla estetik unsurların meydana getirdiği şiir, müzik ve resmin paylaştığı, felsefe ve diğer pozitif ilimlerde bulunmayan bir birleşim*”³³⁷ olarak tanımlarlar.

Tanpınar da, mazmunu tanımlarken 'kapalı âlem' ifadesini kullanır. Bu kapalı âlemde her kelime birbiriyle ilişkilidir:

*“Mazmun Müslüman süsleme sanatlarındaki o girift ve tenazurlu şekiller -arabeskler- gibi her tarafı birbirine cevap veren kapalı bir âlemdi. Bu kapalı âleme her kelime kendi hususî manaları ve çağrışımlarıyla gelir, ancak bilmece çözüldüğü zaman gizliden gizliye kurmuş olduğu bu kıyaslarla ve oyunun araya koyduğu psikolojik mesafeden söylemek istediğini söyler, yahut çok defa ima ederdi.”*³³⁸

Ayvazoğlu, mazmunun, beyitteki simetrik çağrışımlar olduğunu belirtir: “*Divan şairi kendini çağrışımların seline bırakmaz; onları düzene sokarak simetrier elde etmeye, hendesî bir bütünlük kurmaya, daha doğrusu bir çeşit arabeske ulaşmaya çalışır. İşte mazmun, çağrışımların, nüansların vb. beyitte girdiği düzenin adıdır.*”³³⁹

Mazmun terimi ile ilgili anlam karmaşasının sebebi, aslında üzerinde son yıllara dek durulmamış olmasıdır. Tarlan'a göre son yıllara dek, bu edebiyat üzerinde durulmayan noktalar şunlardır: “*1. İç dokunuşu ve dâhilî tenazuru; 2. Mazmun hususiyeti; 3. Şiirlerin tasavvufla alakaları ve kullanılan istilahlara şairlere göre*

³³⁵ Ahmet Talât Onay, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı, (Haz.Cemâl Kurnaz), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları Ankara, 1992, s.LXV. (Divânlarda duran kapalı sözler/ Bilgin ilmiyle olmuş müfesser)

³³⁶ Şahin Uçar, age., s.35.

³³⁷ R. Wellek-A. Warren, age., s. 248.

³³⁸ Ahmet Hamdi Tanpınar, age., 11-12.

³³⁹ Beşir Ayvazoğlu, Aşk Estetiği, s.175.

manalandırılması; 4. Bu istihlahların asırlar boyunca dünyevî ve âşıkane mevzulara geçerken aldıkları şekiller. ”³⁴⁰

Mengi, Tarlan’ın görüşlerine katılır ve mazmun terimi üzerindeki anlam karmaşasını geçmişte terimleşmemiş olmasına bağlar.³⁴¹

Tanpınar, mazmunun ne Arap şiirinde ne de İran şiirinde bizdeki derecesine yükselmediğini belirtir. Mazmunun bizdeki yeri ise, Divan şiirini bir hüner, oyun hâline getiren paradoksa bağlıdır:

“Eski edebiyatın en şaşırtıcı tarafı lafız ve mana sanatlarının arasında gidip gelen bir şiir telâkkisinin emrinde başka dillere ait bütün incelikleri, dilin dehasına yabancı bir nazım sistemi ile beraber bir lezzet vasıtası olarak almasıdır. Her şairin İran veya Arap şiirindeki örneklere göre seçtiği son derecede keyfî kendi varlığıyla hiç bir alâkası olmayan bir dil kullanması, müşterek bir lügatin ta Tanzimat’a kadar teşekkül etmemesi eski şiiri tamamıyla bu oyunların eline verecek, daha doğrusu onu zihnî bir oyun, bir nevi hüner hâline getirecekti. Arap şiirinde pek az rastlanan, İran şiirinde hiçbir zaman bizimki derecesine yükselmeyen mazmunun eski şiirdeki büyük yeri bu paradoksa bağlıdır. ”³⁴²

Şahin Uçar, mazmun ile imaj kelimesi arasındaki benzerliğe dikkat çeker ve, *“tabii olarak mazmun imajla başlar, ancak sonunda basit bir imaj olmaktan çıkarak sembol olur.* ”³⁴³ der.

Ö. Faruk Akün ise mazmunu sembol olarak görmeye karşıdır: *“Sembol, birbirinden çok farklı yorumlarla ifade edilirken, mazmunda herkesçe aynı şekilde bulunabilecek belirli bir mana vardır. Belirli tasavvurları taşıyan, belirli kelimeler arasında kurulan bağlantı ile meydana gelen mazmunda, şairin ne demek istediği, anahtarı belli bir şifre gibi çözülebilir.* ” der. Akün yine, mazmunu basit ve karmaşık olmak üzere iki gruba ayırır. Ona göre, birinci grupta *“basit denilen ve gül denilince*

³⁴⁰ Ali Nihat Tarlan, Ali Nihat Tarlan’ın Makalelerinden Seçmeler, *Divan Edebiyatında San’at Telakkisi*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1990, s.140-141.

³⁴¹ Mine Mengi, *age.*, s.50.

³⁴² Ahmet Hamdi Tanpınar, *19’uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, s.11.

³⁴³ Şahin Uçar, *Tarih Felsefesi Yazıları*, Vadi Yayınları, Ankara, 1994, s.210.

bülbülün ortaya çıkması gibi kolayca farkına varılan mazmunlar"; ikinci grupta ise *"karmaşık olarak ifade edilen ve dış mananın ardında birden fazla mananın ve birçok bağlı unsurun iç içe bulunduğu mazmunlar"* bulunmaktadır. Yine değerlendirmesinde, *"divan şiiri geleneğinde ve şairlerin nazarında önemli olanın karmaşık yapıdaki mazmunlar"* olduğunu belirtir.³⁴⁴

Yahya Kemal, mazmunu şairlerin yegâne amacı olarak görür. Şiirlerin birçoğunun mazmuna kurban gittiğini ve bu mazmunların, şiiri yeknesaklaştırdığını belirtir:

*"İran'dan meşk etmiş olduğumuz aruzlu şiirimizde esas mazmundu. Şair, bakir, ustalıklı, hasılı işitilmemiş mazmunun peşinden koşardı; manzumeyi her türlü haşivden azade bir terkip hâline getirmeyi hiç düşünmezdi. Yegâne derdi yeni mazmunu bulmaktı. Mazmun fikir miydi? His miydi? Müşahede miydi? Bunu Allah bilir; bazen bunlardan biri idi, ekseriya da hiçbiri değildi. Mazmun bir oyuncaktı. 'Silk-i tesbih-i dür-i seb'al-mesânîdir sözüm' gibi bir mısra hakikaten çok göz kamaştırıcı, söylenmesi için çok ilme, hünere ihtiyaç hissettiren bir kuvvettir. Lâkin nihayet bir mazmundan ibarettir. Böyle bin, yüz bin mazmundan yine bir şiir çıkamadı. Nef'i gibi yaradılışı coşkun, natıkası revân olduğu iyi hissedilen bir şair bıraka bıraka ne bırakabilirdi? Hakikat budur ki o ve onun gibi niceleri mazmuna kurban gittiler. Eski şiirimizin en muteber divanlarını ele almaya gelmez. Yeknesaklıktan Fuzulî ve Nedim gibi şairler bile gözden düşer."*³⁴⁵

Bu yapıyı tenkit eden Erbay, Tanzimat sonrası aydınların mazmun konusundaki eleştirilerini iki noktada toplar: *"Birincisi, mazmunların akla, mantığa ve hakikate uymaması; ikincisi, aynı mazmunların bütün divan şairleri ve onları takip edenlerce hiçbir değişikliğe uğratılmadan kullanılmış olmasıdır."*³⁴⁶

³⁴⁴ Ömer Faruk Akün, agm., s.423.

³⁴⁵ Yahya Kemal, Edebiyata Dair, 4.baskı, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1997, s.259.

³⁴⁶ Erdoğan Erbay, Eskiler ve Yeniler, Akademik Araştırmalar Yayınları, Erzurum, 1997, s.367.

Tanpınar, Divan şiirinde görülen mazmunların aslında şiirdeki sese aracılık eden vasıtalar olduğunu belirtir: “Eski şairlerin büyük tarafları bilerek veya bilmeyerek kendilerini sese emanet etmeleridir; bütün o oyunlar, mazmunlar hepsi bu sesi yüklenen, taşıyan vasıtalaradır. Bu cinsten bir sanat anlayışında hâkim olan esas, söylenilen şey değil, söyleyiş tarzıdır. Onun içindir ki, eski şairler şiir yazmazlar, söylerlerdi.”³⁴⁷

Mengi, mana, mazmun ve nükte kelimeleri üzerinde durur ve bu üç terimi de İslâm estetiği bağlamında ele alır. Şair gizli olana ulaşmak istemekte ve dolayısıyla figürden kaçmakta, şekli önemsememektedir. Bu düşünceden yola çıkan şair, lafız-mana ikilisinden manayı seçer ve lafzı arka plânda bırakır. Şiirinin asıl dayanak noktası olan mana ile ilişkili mazmun ve nükte de şair için önemlidir. Asıl güzelliğe ulaştıracak olan, şekil değil; mana, mazmun ya da nüktedir.³⁴⁸

Ali Nihad Tarlan, divan şairinin başarısını mazmun üretmedeki yeteneğine bağlar. Şair, beytin sınırlı çerçevesine ne kadar mazmun sıkıştırırsa, okuyucuyu ne kadar büyük bir anlam dünyasına götürür ve onda ne kadar çok hayat uyandırırsa, o kadar başarılı olacaktır:

“Divan şairinin başarısı son derece dar ve muayyen sahaya en orijinal hayat safhalarını, tabiat manzaralarını koymalarındadır. Eğer bu şairleri sathî bir nazarla okuyup geçerse hiçbir şey anlayamayız. Orada her kelime ayrı bir mana ifade eder. Ya bu mana hendesî bir tezahürdür, ya gizli bir mazmundur, ya bir tabiat manzarasını tasvir, ya bir an’aneyle temastır, ya bir tevriye sanatı ile bize ikinci bir hayal ufku açar. Fakat bunlar birer kelime ile işaretler. Çünkü bunlar beytin içine sığacaktır, aruzun ölçüsüne girecektir. Roman yazmıyor ki istediği gibi dökülsün saçılsın; mensur şiir yazamaz ki aruzun ölçüsünden kurtulsun.”³⁴⁹

³⁴⁷ Ahmet Hamdi Tanpınar, Edebiyat Üzerine Makaleler, 6.baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2000, s.186

³⁴⁸ Mine Mengi, age., s.43.

³⁴⁹ Ali Nihat Tarlan, age., s.74.

Şahin Uçar, mazmun terimi etrafındaki kavram kargaşasından ve çeşitli tanımlamalardan hareket ederek bu kavramı tanımlamanın güçlüğü ve bu zorluğun sebebini sorgular:

“Bir bakıma, dil kelimelerin yekûnundan ve hatta mümkün olan bütün kelime kompozisyonlarının tamamından daha geniştir elbette; ama, (mazmun gibi) bir kelimeyi anlamak için yalnızca içinde geçtiği cümleyi değil, bütün dili ve kültürü öğrenmek gerekebilir. Karl Shapiro: ‘İnsan bir kelimeye parmak basabilir, fakat ondaki esrarı çözemez!’ demiştir; çünkü, bunu yapabilmek için bütün kültürü öğrenmek gerekecektir: Bir dil, bütün bir kültür, bir kelimedede gizlenebilir: Nasıl ki, ağaç da tohumda gizlidir.”³⁵⁰

Servet-i Fünûn döneminin isimlerinden H. Nâzım, eski ve yeni edebiyata dair yazdığı Mesâlik-i Edebiye adlı makalesinde, mazmunu ‘latîfe-i edebiyeye’ olarak niteler. Ona göre, Nabi ve Nef’î’den sonra gelen şairler, mazmunları anlaşılmasız bir hâle sokmuşlardır:

“Bu devrin eş’ârında mevzû’ ittihâz olunan şeyler seleflerinin mevzû’-ı eş’ârından, bir de gül, mül, bülbül, muğbeçe, meyhâne, pervâne, şem’, âhû, câdû gibi birkaç şey’-i ma’lûmdan ibâret olduğu için şu’arâ bu fikr ü hayâl-i mudik dâiresinde söz söylemek mecbûriyetinde kalmışlar; bunlarla yeni bir mazmûn yapabilene en büyük âsar-ı takdîr erzân edilmiş; mazmûn-ı nev bulmakta dûcâr-ı ‘usret olan ekseriyet-i şu’arâ ise, aslında bir latîfe-i edebiyeye demek olan mazmûnun ma’nâsını bir sürü lâfız oyuncaklarına teşmîl ederek edebiyâtımızı aralarında min-cihetin münâsebet bulunan birtakım kelimelerin cem’inden hasıl olma ruhsuz, fikirsiz, hissiz bir kitle-i câmide hâline getirmişler.”³⁵¹

³⁵⁰ Şahin Uçar, a.g.e., s.26.

³⁵¹ H.Nâzım, Mesâlik-i Edebiye, Servet-i Fünûn Mecmuası, nr. 416, 18 Şubat 1314, (402-413), s. 406.

Muallim Naci tam da bu noktada Sabit'in şiirini eleştirir: “*Sâbit'in esbâb-ı iştihârından başlıcası şiirde bir tarz-ı hâss sahibi olmasıdır. Vâdî-i mahsûsunda yektâ olmakla beraber mazmûn-fürûşluk derdiyle birçok da bî-nemek söz söylemiştir.*”³⁵²

Mengi, mazmunun az sözle çok şey anlatmayı amaçlamaktan doğduğunu belirtir: “*Beytin kendi içinde bir bütün meydana getirebilmesinde başka anlatım ustalıkları ile birlikte mazmunun ya da mazmunların da katkısı vardır. Öyleyse mazmun yoğun anlatım aracıdır ya da şiirin amacını az ve öze anlatma zorunluluğu sonucu mazmun ortaya çıkmıştır.*”³⁵³

Şener Demirel, mazmun üzerine kaleme aldığı makalesinde mazmun terimiyle ilgili görüşlerden hareketle şu sonuca ulaşır:

“*Mazmun, sanatçının dile getirmek istediği duygu, düşünce ve hayallerin çeşitli edebî sanatlar aracılığıyla, birtakım ipuçları verilerek ima yoluyla anlatılmasıdır. Mazmunda her şeyden önce bir gizlilik hâkimdir. Fakat bu gizlilik sonsuza kadar sürecektir bir nitelikte değildir. Divan şairi, bizi, gizliliği açığa kavuşturacak malzemedan mahrum etmeyi düşünmemiştir. Mısra veya beyit içinde kullanılan her kelime, belli bir değere sahip olup sembol ve imaj dünyasından izler taşımaktadır.*”³⁵⁴

Erdoğan Erbay, Divan şiirindeki mazmunların yapısını ortaya koyar ve hayalin ön plânda olmasını doğal karşılar:

“*Divan şiiri, kendinden önce ve sonra hiçbir edebiyatın sahip olamayacağı, mazmunlar dünyasından teşekkül etmiş bir edebiyattır. Her şiirin, en küçük parçası olan kelimeler, hatta sesler bile mazmunlarla yüklü idi. Herhangi bir divan şairinin, kendini ispat etmesi, büyük şairler arasına girebilmesi, şiirlerinde ortaya koyacağı mazmunlara paraleldi. Hangi nazım şekli olursa olsun, bir kelime ile okuyucunun zihnini en çok zorlayan şair orijinal ve muvaffak olmuş demektir. Zihni bütün hudutlarıyla zorlayan bu faaliyetin, netice itibarıyla akla, mantığa ve âdete, diğer yönden hakikat ve tabiata uygun olması düşünülemezdi. Şairin dünyası muhayyel çerçeve içine*

³⁵² Muallim Naci, *Mecmu'a-i Muallim*, İstanbul, 1303, no:13, s.51.

³⁵³ Mine Mengi, agm., s.11.

³⁵⁴ Şener Demirel, *Mazmun Üzerine Bir Değerlendirme*, *Bilig*, Bahar 2002, S. 21, s. 121.

yerleştirildiği için, mazmunların da hayali vasıflarla teçhiz edilmiş bulunması tabii karşılanmalıdır.”³⁵⁵

Tarlan, Osmanlının tüm kurumlarıyla düşüşünden Divan şiirinin de etkilendiğini ve şairlerin, şiirlerini zorlama tedailerle anlaşılmaz hâle getirdiğini mazmun bağlamında dile getirir: “*Birbirine bağlanan hayaller arasında yakın münasebetler kalkıp üçüncü dördüncü derecede tedailerle bunlar yaklaştırılıyor ve nihayet on sekizinci asrın sonunda yetişen Şeyh Galib’de bu edebiyat hakikaten kemalini buluyor. O derecede ki, artık bir hamle daha yapsa idi klâsik mazmunlar tamamen ortadan kalkacak ve anlaşılmaz bir hâle gelecekti.*”³⁵⁶

Çavuşoğlu, Zati’nin,

*“Murg-ı zerrîn-per zümürrüd-âşiyân lûlû-gidâ
Bâl açup uçmak diler her subh küyundan yana*

beytini yorumlarken mazmun terimini tarif eder ve bu terime örnek verir:

“Eski şiirde, teşbih, istiare gibi manaya dayanan sanatları kaldırdığımızda tabiatı fizikî boyutları içinde olduğu gibi görürüz. Bazen şair bir unsurun, bir varlığın bütün vasıflarını sayar ve adını söylemez, yukarıdaki beyitte olduğu gibi. Mazmun işte böylesine ifade edilmiş olan mefhumlara denilir. Yukarıdaki beytin mazmunu da güneştir.”³⁵⁷

Mengi, mazmun konusuna son noktayı koymak ister:

“Mazmun, divan şiirinin yapısal özelliklerinin ve daha çok estetik anlayışının bir gereği olarak vardır. O, eski şiirimizin hem mana hem de lafız yanıyla bağlantılıdır. Mazmunun, şiirin estetiğiyle ve onun ayrılmaz parçası olan edebî sanatlarla olan ilişkisinin yanı sıra, edebî eserin ya da daha çok şiirin, anlamıyla yakın ilişkisinin olduğu geçmişten bugüne birçok kaynak tarafından kabul edilmektedir. Divan edebiyatının, özellikle divan şiirinin yapısında yeri olan mazmunun, söz konusu edebiyatın güç anlaşılır bir

³⁵⁵ Erdoğan Erbay, age., s.367.

³⁵⁶ Ali Nihat Tarlan, Edebiyat Meseleleri, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1981, s. 46.

³⁵⁷ Mehmet Çavuşoğlu, Divanlar Arasında, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998, s.39.

edebiyat olmasında da payı vardır. Mazmunu belki de şairin şiirdeki güzeli, mükemmeli arayışı, ulaşmak istediği son nokta diye düşünmek mümkün.”³⁵⁸

Mengi, ayrıca, mazmun teriminin yeterince açıklığa kavuşturulamadığını belirterek nedenlerini sorgular:

“Konunun aydınlatılmamasının önemli nedenlerinden birisi hiç şüphesiz, mazmunun çok yanlı bir dil, bir anlatım ustalığı olmasından kaynaklanan yorumlama güçlüğüdür. Bir başka nedeni ise, öteden beri edebiyat teorisi, hele hele -metin şerhi dışında- divan edebiyatının teorik yanı ile ilgili konu ve sorunlar üzerinde durup düşünme yorumlama geleneğimizin bulunmayışıdır. Aslında, çoğu zaman belli bir çevre içerisinde yetişip kendi aklı selimini ve içgüdüsünü kullanarak edebiyat sanatını öğrenen eski şairlerimiz için neyin mazmun olduğunu bilmek şüphesiz günümüzdeki gibi sorun değildi.”³⁵⁹

Diğer Edebî Sanatlarla Bağlantısı

a) İstiare

Mazmun kelimesi Lisânü'l-Arâb'da *“hamile devenin henüz doğmamış yavrusu”*³⁶⁰ şeklinde tanımlanmış ve doğacak yavrunun cinsiyeti konusundaki bilinmezliği ifade etmiştir. Uçar, mazmun kelimesinin *‘hamile devenin doğmamış, cinsiyeti belli olmayan yavrusu’* anlamından hareket eder ve bu terimi tanımlar: *“Her söz bir mazmundur ve her kelâmın bir mazmunu vardır. Mazmun kelimesinin kendisi dahi aslında bir istiaredir. Mecazî olarak, şairin ilhamının eseri olan kelimelerin, zahirî manasına ilaveten, ‘kelâmın derûnunda gizli kalan manası’na dahi mazmun denilmiştir. Onun içindir ki ‘el-ma'nâ fî batnî's-şâ'ir’ derler. Devenin karnındaki henüz doğmamış yavrusu nasıl mazmun ise şairin karnındaki mana da öyle bir mazmundur. Demek ki mazmun, görünen mananın delâlet ettiği bâtinî manadır.*”³⁶¹

Yazar, kelimenin fıkhıdaki borçluluk hâlleriyle ilgili olarak ‘bir şeyin yerine benzerini

³⁵⁸ Mine Mengi, age., s.58-59.

³⁵⁹ Mine Mengi, agm., s.34.

³⁶⁰ İbnü Menzûr, age., s.62-63.

³⁶¹ Şahin Uçar, age., s.16.

koyma' anlamına gelmesini de istiare olarak yorumlar"³⁶² Aynı yazısında mazmun ile istiare arasındaki bağa dikkati çeker: "*Mazmun her şeyden evvel, bir sembole dönüşmeden önce bir istiaredir.*"³⁶³

Halûk İpekten de mazmunun istiareyle olan bağlantısına bir örnekle dikkati çeker. Okuyucu, sahip olduğu kültürel ve edebî arkaplân sayesinde bu gizli dile ulaşacaktır. İpekten, "*Şair dudaktan söz edecekse yakut der*"³⁶⁴ diyerek şairle okuyucu arasındaki bu gizli dilin varlığına dikkat çeker.

Abdulkadir Karahan, mazmun ile teşbih ve istiare arasında bağ kurar: "*Mazmûn ve mefhumların kullanılışı, esasen benzetme yolu ile bir nev'i edebî sanat ticaretidir.*"³⁶⁵

Mengi, kalıplaşmış olan açık istiarelerin mazmun olarak kabul edilmiş olabileceğini belirtir³⁶⁶; fakat mazmunun özünde mecazı da görür: "*Mazmunun özünde istiare ile birlikte şüphesiz mecaz da vardır. Benzetme ilişkisi, gerçeğin dolaylı anlatımı nedeniyle işin içerisine mecaz sanatının girmesini de gerektirir. Çünkü mecazî anlatım, divan şiirinin iç yapısının ya da iç geometrisinin gereğidir.*"³⁶⁷

Holbrook, mazmundan ne anladığını ve mazmun derken neyi kastettiğini şöyle ortaya koyar:

"Mazmun derken, Osmanlı metinlerinde bulunan teşbih, istiare - benzetme, eğretileme- gibi mecazları, söz sanatlarını ve daha önemlisi, genel olarak şiirsel anlamlandırma üslûplarını kastediyorum. Metin dışı yarguların sürekli tekrarlanmasıyla varılan klişeleşmiş söz tanımını kastetmiyorum."³⁶⁸

³⁶² Şahin Uçar, age., s.23.

³⁶³ Şahin Uçar, age., s.48.

³⁶⁴ Halûk İpekten, *Divan Şiirinde Mazmunlar*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi I, Erzurum, 1993, s.10.

³⁶⁵ Abdulkadir Karahan, *Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1980, s.142.

³⁶⁶ Mine Mengi, age., s.51.

³⁶⁷ Mine Mengi, age., s.53.

³⁶⁸ Victoria Holbrook, *Mazmun mu Klişe Yoksa Devralınmış Mazmun Kavramı mı? Galib'in Hayalinde Renk ve Yorumu*, Şeyh Galib Kitabı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul, 1995, s.132.

Cem Dilçin, mazmunlarla ilgili değerlendirmesinde, divan şiirinde karşılaşılan mazmunların bir kısmının “kalıplaşmış açık istiareler”³⁶⁹ olduğunu belirtir. Aynı şekilde E. J. W. Gibb, Osmanlıların Fars şiir geleneğinden aldığı unsurları anlatırken mazmunları klişeleşmiş sözler anlamında kullanır:

*“Bu şiir hayli uylaşımşaldır. Mazmunlar adı verilen klişeleşmiş sözlerle doludur; ‘ay yüzlü’, ‘servi boylu’, ‘lal dudaklı’, bu şiirin ta en başından itibaren bıktırıcı bir şekilde tekrarlanır durur. Aynı şekilde, klişeleşmiş çağrışımlar adını verebileceğimiz şeylere de çok sık rastlanır; bülbül anıldığı zaman, gülün de pek uzaklarda olmadığından emin olabiliriz; bir mısradaki pervane kelimesini okursak, altındaki mısradaki mumun bulunacağından kuşku duyulmaz.”*³⁷⁰

Mehmed Celâl, Divan şiirindeki çok kullanılan kullanıla kalıplaşmış bazı ifadeleri, açık istiareleri mazmun olarak niteler. Örneğin, Nedim’in aşağıdaki,

*Ol perçemin nazîrini hâtırda mı gönül
Görmüş idin geçen sene sünbül zamanları*³⁷¹

beytinde, perçem ve sünbül kelimeleri arasındaki teşbihe dayalı ilgiyi mazmun olarak değerlendirir: “Nedim’de her mazmun harikulâde olduğu gibi perçem, gîsû, zülûf mazmunları da hârikulâdedir.”³⁷²

Edebiyatçı, ortaya çıkaracağı ürün için ilk olarak kendi üst dilini inşa eder. Fakat bu inşa faaliyeti esnasında, belli kurallar dâhilinde, dile ait bazı tasarruflarda da bulunmak zorundadır. Bu noktada devreye istiare (eğretileme) girer. Şair, yeni kavramların ve anlamsal yüzeylerin yaratılmasında mecazdan ve istiarenden yararlanır:

“İstiare, dilde mevcut olan kelimeleri kullanarak (yeni ve farklı bir dilin kavramları için yeni kelimeler icat etmek yerine, daha pratik olan ‘benzetme’ yoluyla) dilde mevcut olmayan yeni kavramlar icat etmek için

³⁶⁹ Cem Dilçin, age., s. 412.

³⁷⁰ E. J. W. Gibb, Osmanlı Şiir Tarihi, (Tercüme: Ali Çavuşoğlu), Akçağ Yayınları, Ankara, 1999, s.42.

³⁷¹ Muhsin Macit, Nedim Divanı, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997, G.155/3.

³⁷² Mehmed Celâl, Âsâr-ı Celâl, İstanbul 1312, s. 101.

yapılır. Onun içindir ki, benzetme yoluyla kelâmın içine gizlenen bu yeni anlam sebebiyle, her istiare bir mazmun olabilmektedir.”³⁷³

Ö. Faruk Akün, başta teşbih, açık istiare, müraat-i nazir ve hüsn-i ta’lil olmak üzere mecaz-ı mürsel, tevriye ve telmih sanatlarının mazmunu bulmada belirleyici olduklarını dile getirir.³⁷⁴

Çavuşoğlu da, Zati’ye ait aşağıdaki beytin mazmunuyla beyitteki istiare arasındaki bağa dikkati çeker:

*“Uçup uçup geldi tâ murg-ı se-perler cismüme
Kuşça cânım almağa ağız bir etdi yaralar*

Bu beyit bize üç kanatlı bir oktan söz ediyor ve ok da kuşa benzetiliyor. Silah müzesini gezenler dikkat etmişlerdir veya fark ederler ki, okların arkasından üç tüy vardır. Dede Korkut’ta, ‘Salur Kazanın Evinin Yağmalandığı Boyunu Beyan Eder’ başlıklı ikinci hikâyede ‘üç yelekli kayın oklar atıldı, demreni düştü’ cümleciği ile aynı tür okdan söz edilmektedir. Zâtî’nin beytinde tam bir istiare örneği görüyoruz. Edebiyatımızda bu türden istiare pek çoktur. Eski şairlerimizin hepsinde görülen dudak yerine la’l deyişleri, saç yerine sünbül, yüz yerine ay veya güneş deyişleri bu türden istiare örnekleridir. Burada, dar anlamında ok, üç kanatlı kuş deyiminin mazmunudur.”³⁷⁵

b) Telmih

Mehmed Çavuşoğlu, mazmunu bir isme, olaya ya da atasözüne telmih olarak değerlendirir: “Mazmun, sözlüklerde de belirtildiği gibi, bir cümlenin, bir mısraın, bir deyimın içerdiği ve onlardan herkesin anladığı hakiki ve mecazi mana demektir. Bir edebiyat terimi olarak da asıl mananın yanında bir isme, bir atasözüne, bir olaya telmihtir.”³⁷⁶

³⁷³ Şahin Uçar, age., s.25-26

³⁷⁴ Ömer Faruk Akün, agm., s.423.

³⁷⁵ Mehmet Çavuşoğlu, *Bir Beyitin Çevresinde, Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999, s.206.

³⁷⁶ Mehmet Çavuşoğlu, , a.g.e., s.43.

Yazar, bu görüşlerini, Malkaralı Nev'î'den verdiği örnekle destekler. Bu beyitte, mazmun ile telmih sanatı arasında ilgi düşünmüştür:

*“Nazm-ı şîrînin gibi bir kıssa masnû' olmaya
Nev'îyâ çün resm ede üstâd-ı çarh-ı bi-sütûn*

Buradaki 'şîrîn-üstâd-bî-sütûn' kelimeleri bize Şîrîn'i ve onun mimarlıkta üstâd, Bîsütûn dağını delen talihsiz âşığı Ferhâd'ı hatırlatmaktadır. Şu hâlde bu beytin mazmunu Ferhâddır veya bütünü ile Ferhâd ve Şîrîn hikâyesidir.”³⁷⁷

Çavuşoğlu'nun mazmunu telmih olarak yorumlayışına dair başka örnekler de vardır. Konuyu daha açık bir hâle getirmek için, Selikî'den³⁷⁸, Şeyh Galib'den³⁷⁹, Şeyhülislâm Kemal Paşazade Ahmed Şemseddîn Efendi'den³⁸⁰ ve Fuzulî³⁸¹'den örnekler verir.

c) Benzetme-Mecaz (Klişe Söz)

Mazmun konusundaki anlam karmaşasının biri de diğer söz sanatlarına ihtiyaç duyup duymadığı konusudur. İskender Pala, mazmunun, diğer söz sanatlarına ihtiyaç duymayan bir sanat olduğunu vurgularken³⁸²; Mengi bu görüşe katılmaz ve mazmunu

³⁷⁷ Mehmet Çavuşoğlu, , a.g.e., s.41.

³⁷⁸ “Rîk-i harem-i Kâ'be-i kûyunla habîbim

Dolaydı gözüm şişeleri kanı o sâ'at

Buradaki 'harem-Ka'be-habîb' kelimeleri Peygamberimizi, 'rîk (kum) - şişe - sâ'at' kelimeleri kum saatini hatırlatıyor. Bu beytin iki mazmunu var, fakat kuvvetle belirtilen kum saatidir.” Çavuşoğlu, , age., s.41.

³⁷⁹ “Şeyh Galib, Hüsn ü Aşk'ında, Aşk'ın mensup olduğu Benî Mahabbet kabilesini anlatırken:

Vâdîleri rîk u şişe-i gam

Kumlar sağışınca hüzn ü mâtem

buradaki 'rîk' ve 'şişe' kelimesinde de kum saati mazmunu vardır.” Çavuşoğlu, , age., s.41.

³⁸⁰ “Vermese cânâna cân nakdîn rakîb olmaz 'aceb

Pîr-i kâfir kesbe kâdir olmasa vermez harâc

diyerek ikinci halife Hazret-i Ömer'in bir içtihadına -sünnetine- işaret etmektedir, İslâm hukukunda, Müslüman olmayanların cizye denilen bir haraç vermeleri mecburiyeti vardı. Hazret-i Ömer zamanında yaşlı bir kâfir çalışamayacak kadar ihtiyarladığını, bu yüzden de haraç verecek gücü olmadığını söyleyerek haraçtan bağışlanmasını diler. Adaleti bir efsane hâlinde günümüze kadar gelmiş olan büyük Halife, ihtiyarın haraç vermektan bağışlanması dışında kendisine ayrıca aylık bağlanmasını da buyurur. Bu beytin mazmunu ise işte bu hadisedir.” Çavuşoğlu, , a.g.e., s.42.

³⁸¹ “Bu gamlar kim benim vardır ba'îrin başına konsa

Çıkar kâfir cehennemden güler ehl-i azâb oynar

“Kur'ân-ı meccîdîn 7. sûresi olan A'râf suresindeki 40. âyete işaret etmektedir. Bu beytin mazmunu da o ayettir.” Çavuşoğlu, age., s.42

³⁸² İskender Pala, *Mazmunun Mazmunu*, s.11.

özellikle benzetme ve mecaz sanatlarıyla bağlantılı görür: “Mazmunun şairin ustalığına dayanması, hüner gösterme ihtiyacıyla bağlantısı, onu başta benzetme ve mecaz olmak üzere edebî sanatlarla bağlantılı kılmaktadır. Edebî sanatların ilm-i belâgatta bedî söz söylemenin gereği olduğu dikkate alındığında mazmunu söz sanatlarından ayrı düşünemeyiz.”³⁸³ Mazmunun ortaya çıkması değişik edebî sanatların bir araya gelmesiyledir. Bu nedenle, “mazmuna, söz sanatı olarak ‘lafz ve mana’ sanatları arasında bir yer vermek gerektiğinde, o tek bir sanat olarak değil, birçok söz sanatının bileşimi olarak düşünülüp değerlendirilmelidir. Yani, mazmun ‘tasannu’ sonucu ortaya çıkar. Kuruluşunda bir değil, birçok söz sanatının payı vardır.”³⁸⁴

Ayvazoğlu, da Mengi gibi düşünenlerdendir. Ona göre mazmun, hüsn-i ta’lil, teşbih, telmih, tevriye, mübalağa gibi edebî sanatlarla ortaya çıkar. Yazar bu konudaki görüşünü Baki’den³⁸⁵ verdiği bir örnekle pekiştirir:

“Şairin mazmun dediğimiz hendeseyi beyitte kurabilmesi için başka imkânlarla da ihtiyacı vardır. Özellikle bir çeşit teşbih olan hüsn-i ta’lil, şairlerin mazmun kurmalarında birinci derecede rol oynamaktadır. Tenâsüb ve leff ü neşr gibi sanatlarla beyitte çeşitli simetriler, mana kombinezonları kuran şair, tevriye, cinas, telmih ve mübalağa gibi yollarla da kelimelerin ve beytin semantik alanını genişletir. Benzer görevleri üstlenmiş çok sayıda söz ve mana sanatı, klâsik şiirin sınırlı mecaz kadrosunda, şaire belli ölçüde hürriyet sağlamaktadır.”³⁸⁶

Mehmed Çavuşoğlu da şairlerin iki hünlerden, hüsn-i ta’lil ve teşbih sanatlarından yeni mazmun bulabilmek için yararlandıklarını belirtir.³⁸⁷

İlaydın, Divan şiirindeki boy-servi, kaş-yay, kirpik-ok ilişkisinden söz eder ve “Bu donmuş mecazlara mazmun adı verilir.”³⁸⁸ diyerek mazmunu kalıplaşmış mecaz olarak değerlendirir.

³⁸³ Mine Mengi, age., s.52.

³⁸⁴ Mine Mengi, agm., s.10.

³⁸⁵ Baki Divanı, Mersiye-i Sultân Süleymân Hân ‘aleyhi’r-rahmetü ve’l-ğufrân, 5.bend, 4.beyit.

³⁸⁶ Beşir Ayvazoğlu, Aşk Estetiği, s.177.

³⁸⁷ Mehmed Çavuşoğlu, Divan Şiiri, Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler, (haz.: Mehmet Kalpaklı), YKY, Ankara, 1999, s.195.

Cihan Okuyucu, mazmunu, klişe tekrarların oluşturduğunu belirtir ve bu yapının Divan şiirini bir nevi kuyumculuk hâline getirdiğini belirtir. Tam da bu noktada Fuzulî'yi ve Şeyh Galib'i ayrıcalıklı düşünür:

“Divan şiirinde dış dünya vardır. Fakat bu dünya yorum bakımından irreel bir konuma çekilmiştir. Kış ayrılıktır, bahar vuslat. Güneş ve ay sevgilinin yüzüdür. Ordu, güzellik aksamıdır vs. İşte bu noktada tekrarlar, yahut mazmunculuk başlamaktadır. Pek çok defa belirtildiği üzere eski edebiyatımızda sanattan çok zanaat vardır. Yani bir nevi kuyumculuk. Diğer bir tabirle sanatta akademizm. Bu şiir bizi heyecanlandırmaz, sadece hayran bırakır. Divan edebiyatı içerisinde ancak Fuzulî yahut Şeyh Galib gibi müstesna kabiliyetlerdir ki akademizmi aşmış, belli bir lirizme ve heyecana ulaşmışlardır.”³⁸⁹

Mengi, Divan edebiyatıyla ilgili kaynaklardaki bilgileri özetler:

“Mazmun, edebi metinlerde geçen ve anlamı artık bilinmeyen; dolayısıyla anlaşılmasında zorluk olan kelime, terkip ya da ibaredir. Mazmun, kalıp benzetme, klişe mecazdır. Mazmun, divan edebiyatının kendi dünyası içindeki bilinen hayal, inanış ve düşüncelerin beyit ya da beyitlerdeki dolaylı anlatımıdır.”³⁹⁰

Mazmun kelimesi bazı kaynaklarda, “*klişe söz, klişeleşmiş mecaz*”³⁹¹ şeklinde tanımlanır. Fakat İskender Pala, bu anlamın, terimin gerçek anlamının olmadığını belirtir: “*Ne var ki müruru zamanla bu tanım doğru kabul edilmeye başlamış ve Tanzimat’tan Cumhuriyet’e, mazmunun gerçek terim anlamı da sessiz sedasız bir*

³⁸⁸ Hikmet İlaydın, Türk Edebiyatında Nazım, 6. Baskı, Akçağ Yayınları Ankara, 1997, s.9.

³⁸⁹ Cihan Okuyucu, *Fuzulî’yi Yetiştiren Kültür, Fuzuli Kitabı*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul, 1994, s.311.

³⁹⁰ Mine Mengi, age., s.48-49.

³⁹¹ Seyit Kemal Karaalioğlu, Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü, İnkılap ve Aka Kitabevi, İstanbul, 1969, s.483; Cem Dilçin, age., s.437; L. Sami Akalın, Edebiyat Terimleri Sözlüğü, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1980; Emin Özdemir, Edebiyat Bilgileri Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1990; Mehmed Çavuşoğlu, *Mazmun, Türk Dili*, S. 388-389, Ankara, 1984, s. 198-205; Mine Mengi, age., s.48; Ana Britannica, Ana Yayınları, İstanbul, 1992, c.15, s.473.

köşeye çekilmiştir. ”³⁹² Ona göre bu terimin gerçek anlamı, “Bir sözün (beyit, mısra) altında gizli olan manadır. ”³⁹³

Pala, mazmun terimini “bir sözün içinde gizli olan sanatlı anlam” olarak tanımlar ve kelimeyi Nedim’den verdiği örnekle açıklamaya çalışır:

“Belli kelimelerin kullanılması yine belli düşünüş şekillerini doğurur. Sözelimi sevgilinin ağzı için, klişeleşmiş bir mecaz olan ‘âb-ı hayât, gül, gonca, şarab ve la’l’ mazmunları kullanılır. Okuyucu, ağzın bunlardan hangisiyle karşılandığını beyitte geçen diğer kelimelerin yardımıyla anlar. Nitekim şairlerin bu tür kullanımları sık sık tekrarlanarak zamanla şiirin iyiden iyiye billurlaşmasına ve asıl sözün artık söylenmez oluşuna yol açmıştır. Yani la’l veya gonca denildiği zaman artık ‘ağz’ı da ayrıca söylemeye gerek kalmamıştır. Çünkü her okuyucu, bunların ‘sevgilinin dudağı’ demek olduğunu anlar duruma gelmiş ve sonuçta la’l veya gonca, ağz için birer mazmun hâline dönüşmüştür. ‘Sînedevvel ne muhrik ârzular var idi/Lebde serkeş âhlar âheste hûlar var idi (Nedim)’ beytinin ikinci dizesinde geçen ‘ser-keş (baş çekmiş)’lik ve ‘aheste hû’ çekiş, serviye ait özelliklerdir. Servi hiç söylenmediği hâlde bu dizede bir mazmun olarak bulunmaktadır. ”³⁹⁴

Türk Edebiyatı Ansiklopedisi’nde de Pala’nın vurguladığı üzere, mazmun kelimesinin aslî hüviyetini son devir edebiyatımızda kaybettiğini vurgular:

“Mazmun kelimesinin ‘mana, meal, ana fikir, mefhum’ karşılığında kullanıldığı görülmektedir. Eski edebiyatımızda görülen kullanımı hep bu çerçevededir. Son devir edebiyatımızda kelime bu aslî hüviyetini kaybederek, klişe söz veya hayal, istiare, mecazlı söz, teşbihin benzeyen ve benzetilen unsurlarından her biri, iham, tenasüp v. b. gibi kelime ve kavramları ifade etmek için kullanılmaya başlanmış, bu açıdan mana bütünlüğü zedelenmiştir. ”³⁹⁵

³⁹² İskender Pala, *Mazmunun Mazmunu*, s. 55.

³⁹³ İskender Pala, *Mazmunun Mazmunu*, s. 55.

³⁹⁴ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s.359.

³⁹⁵ Komisyon, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1990, *Mazmun* maddesi.

Cevdet Kudret *Divan şiirine Uzaktan Merhaba* adlı makalesinde aynı konuya değinir:

“*Divan ozanı, ortaklaşa kullanılan mazmunlarla öteki ozanlardan başka türlü söyleyen sanatçıdır. Ama denecek ki sözcük sayısı çoktur, mazmun sayısı ise sınırlıdır. O yüzden çeşitlilik olanağı azdır. Bu sınırlılık, yalnız mazmun için değil, daha önce andığımız ölçek, nazım biçimi ve konu için de geçerlidir. Divan ozanı işte bu sınırlılık içinde güzeli yaratma çabası gösteren sanatçıdır. Nasıl ki, insan yüzü de sayısı sınırlı birkaç organdan oluşmuştur: İki kaş, iki göz, iki kulak, iki yanak, bir alın, bir ağız, bir çene. . . Ama hiçbir yüz ötekinin aynı değildir. Divan ozanı sınırlılıktan doğan güçlüğü yenerek zaferinin tadını çıkarmaya çalışır gibidir... Hayata birtakım mazmunlar arkasından bakış, bir çeşit soyutlama yapmaktır. Kilim ve tentene motifleri doğaya ne yolda bağlıysa, divan şiirinin mazmunları da o yolda bağlıdır.*”³⁹⁶

der.

Mehmed Celâl, Muallim Feyzî'nin ve Nedim'in birer şiirlerini ele alarak gerçek mazmunu göstermeye çalışır. Muallim Feyzî güçlü bir şair olmasına rağmen, hemen her divanda gördüğümüz 'kâmet' mazmununu kullanmıştır. Nedim ise, edebiyatımıza mazmun adına yenilik getiren 'tek şair'dir. Mehmed Celâl, örnek olarak verdiği beyitte geçen, 'kâmet' kelimesini müşebbeh, 'fevvâre'yi ise müşebbehün bih olarak ele alır ve bu teşbihte müşebbehi mazmun olarak adlandırır. “*Nedim bu muhâli mümkün hâline koydu, İşte isbâtı:*

*Nâzi âb etmiş de bir fevvâre resm etmiş hayâl
İşte ol sudur atılmış kâmetin olmuş senin*

Âheng-i selâseti bir cû-yı hoş-cereyân gibi âheste-revân olan şu beyt ne kadar âbdâr!”³⁹⁷ Yazar aynı yazısında Nedim'den verdiği örnekte 'gamze' kelimesini mazmun olarak kullanır. Bu konuda Nefî bile Nedim'in gölgesinde kalır: “*Genç, âteşin kalblere mürâcaat ederim. Şu kirpiklerin süzülüşiyle göz ucunda zuhûra gelen gamzenin az bir in'itâfi niçin bir hayâtı sarstıyor? Bu te'sîr nedir? Hemen her*

³⁹⁶ Cevdet Kudret, *Divan Şiirine-Uzaktan Merhaba, Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, (haz. Mehmet Kalpaklı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999, s.168.

³⁹⁷ Mehmed Celâl, *Âsâr-ı Celâl*, İstanbul, 1312, s. 87.

gazelinde gamze mazmûnu irâd eden Nef'i bile bihakkın mu'arrif-i gamze olamamıştır. Hâl böyle iken Nedim'in:

Ne havf eylersin ey dil surr-ı aşkın inkişâfından

Benim ol gamze gibi mu'teber bir râzdaşım var

yolunda nağme-perdâz olması şâyân-ı takdirdir. ³⁹⁸ Yine ona göre klâsik edebiyattaki mazmunlardan birçoğu, çok kullanılmaktan dolayı gözden düşmüştür.

“Hepimizden ziyâde tedkikât ve ta'mikat-ı edebiyeye mecbur olduğunuz için, elbette teslim edersiniz ki, şairlerimizin ekser âsârında bâdiye-nişîn Mecnun, bağı yanık Pervâne, dağ deviren Ferhâd, güle âşık olan bülbül gibi birçok melâmet-zedegân-ı sevdâdan başka bir şey görülmez. Bir şey ne kadar mebzûl olursa, nazar-ı ehemmiyyetten o kadar sâkıt olacağı tabii bulunduğundan bir türlü bitip tükenmeyen bu mazmûnlar da erbâb-ı mütâla'aya kesel vermeye başlamıştır.” ³⁹⁹

Buna rağmen, köhne dahi olsa bu mazmunların şiire belli bir ahenk kattığını takdir etmek gerektiğini söyler. ⁴⁰⁰ Fâik Reşâd Beyefendiye yazdığı bir mektubunda da, “Yûsuf” kelimesini mazmun olarak niteler. ⁴⁰¹

Veled Çelebi, Divan şiiri ve şairlerinin kudreti üzerine yazdığı bir yazısında zülf kelimesini kullanır ve bu kelimeyi mazmun olarak tanımlar. “Meselâ zülfün mesken-i kulûb olması vaktiyle üç lisânın edebiyât-ı azîmesince rağbet kazanıp:

Der bend-i ân mebâş ki mazmûn nemânde est

Sad sâl-i mi-tüvân sühan ez-zülf-i yâr keft

beyti mâ-sadakınca bu mazmûnda hakîkaten dil-firîb, hakîkaten üstâdâne binlerce ebyât vücûda gelmiştir.” ⁴⁰²

Dilçin, Divan şairlerinin nasıl mazmun-perdazlık yaptıklarını Necatî'den ve Baki'den verdiği aşağıdaki beyitlerde geçen ‘câdû’ kelimesinden hareketle örneklendirir ⁴⁰³ Yine, Yunus Emre'nin,

³⁹⁸ Mehmed Celâl, age., s. 81.

³⁹⁹ Mehmed Celâl, Elvâh-ı Ma'sûmâne ve Makâlât-ı Edebiyye, İstanbul 1311, s.67.

⁴⁰⁰ Mehmed Celâl, age., s.67

⁴⁰¹ Mehmed Celâl, age., s.67

⁴⁰² Veled Çelebi, Hazîne-i Fünûn Mecmuası, nr. 7, 11 Ağustos 1310/ 22 Safer 1312, s. 49.

*Benüm adum derdlü dolap
Suyum akar yalap yalap
Böyle emreylemiş Çalap
Derdüm vardur inilerüm*

dörtlüğünde geçen ‘dolab’ kelimesini mazmun olarak adlandırmıştır.⁴⁰⁴

Değerlendirme

Gerek divan şiirinin oluşum, gelişme ve çözülme dönemlerinde; gerek Tanzimat, Meşrutiyet, Servet-i Fünun ve Fecr-i Ati dönemlerinde; gerekse Millî Edebiyat dönemi ve sonraki dönemlerde, Divan şiiri, Klâsik Edebiyat veya Osmanlı şiiri vs. hangi isimle söylenirse söylensin, Divan edebiyatı dendiğinde akla gelen ilk kavramlardan birisi de mazmun kelimesi olmuştur. Eski edebiyatın güzellikleri söz konusu edildiğinde, eski-yeni tartışmaları sırasında, eski şairler anlatılırken ya da bu edebiyatın lüzumuna veya lüzumsuzluğuna dair yazılan yazılarda nirengi noktası, genellikle mazmun kelimesi olmuş ve bu kelime çevresinde bütün bir divan şiir geleneği ve eskilerin şiir anlayışı ortaya serilmiştir.

Şairlerin kendi şiirleri ve şairlik güçlerini vurguladıklarında da yine benzer kavramlardan yararlandıklarını görüyoruz. Özellikle mazmun kelimesi hemen her şairin divanında, o şairin şiir gücüne, yaratıcılığına ve özgünlüğüne işaret eder. Şair geleneğin dışına çıkamaz; kendine başka bir yol da çizemez. Sınırlı muhtevada diğer şairler arasından sıyrılmak ve büyük şair olabilmek onun yaratıcılığına kalır.⁴⁰⁵ Aslında bu tablo bir bakıma tüm klâsik sanatlarımızda olduğu gibi Divan şiirinin de klâsik bir sanat olmasına hizmet etmiştir. Nasıl ki klâsik musikimizdeki meşk esası, büyük bestekârların ve güçlü eserlerin günümüze gelmesine olanak sağlıyor, diğerlerinin unutulmasına yol açıyorsa aynı şekilde bu sınırlı yüzey, güçlü şairlerin ve güçlü şiirlerin devirleri aşmasını sağlıyordu. Mazmun dediğimiz kavram da burada gündeme gelir.

⁴⁰³ Cem Dilçin, *Türk Kültürü Kaynağı Olarak Divan Şiiri, Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999, s.298.

⁴⁰⁴ Cem Dilçin, agm., s.299.

⁴⁰⁵ Ömer Faruk Akün, agm., s. 414.

“Mazmunlar hazır ve müşterek olmakla birlikte yine de şairler aralarında hiç fark bulunmayan değişmez bir şematizmin uygulayıcıları durumuna düşmemişlerdir. Bunlar konuyu işleyişte bir farklılık ve şahsiyet gösterebilmişlerdir. Nitekim Baki, Fuzulî, Nedim ve Şeyh Galib birbirinin aynı değildirler. Bu durum iskelet yapısı aynı olan insanların yine de görünüşçe farklı oldukları gerçeğine benzer. Şairleri iskelet hükmündeki malzeme müşterekliğinden dolayı aynı saymak, röntgende görünüşü esas alarak iskelet yapısından hareketle bütün insanları birbirinden farksız saymaya benzer.”⁴⁰⁶

Şairler zaman zaman muhtevadaki arayışlarını mazmun kelimesiyle dile getirmişlerdir. Taradığımız kaynaklarda şairlerin divanlarında ve mesnevîlerinde bu kavramı zaman zaman kendi şairlik güçlerini göstermek amacıyla zaman zamansa kelimenin başka anlamlarıyla kullandığını tespit ettik. Tarama yaparken çıkış noktamız kelimenin anlamsal yüzeyini tespit etmek ise de kelimenin şairlere göre değişen oranlarda yer almasının bir başka durumun göstergesi olduğunu fark ettik. Mazmun kelimesi aynı zamanda bir arayışı da göstermekteydi. Öte yandan kelimenin zaman zaman şiirle ilişkili diğer kavramlarla birlikte kullanması şairin orijinallik arayışının bir ifadesi idi. Aşağıda mazmun terimini, kullanıldığı terkiplere göre sıralıyoruz:

*Âteş-pâre mazmûn*⁴⁰⁷, *âyîne-i çehre-nümâ-yı mazmûn*⁴⁰⁸, *bahşiş-i tuhfe-i endîşe-i mazmûn-ı münîr*⁴⁰⁹, *beyt-i nâdirü'l-mazmûn*⁴¹⁰, *bikr-i mezâmîn*⁴¹¹, *cünd-i mezâmîn ü nikât*⁴¹², *çeşm-i mazmûn-gû*⁴¹³, *derd-i dil/mazmûn*⁴¹⁴, *dür-i nâ-yâb-ı mezâmîn*⁴¹⁵, *dür-i şehvâr-i mezâmîn*⁴¹⁶, *ebkâr-ı*

⁴⁰⁶ Cihan Okuyucu, *Divan Şiiri ve Devrin Diğer Güzel Sanatları Arasındaki Ruh Akrabalığı*, **Türkler**, c.11, s.700.

⁴⁰⁷ Nf, K.49/46; S, K.51/8; S, G.274/8

⁴⁰⁸ Nf, K.60/20

⁴⁰⁹ Z, K.15/25

⁴¹⁰ Nf, K.58/8

⁴¹¹ V, K.28/62

⁴¹² V, K.14/110

⁴¹³ Nf, K.9/10

⁴¹⁴ F, G.90/4

⁴¹⁵ ŞE, G.47/5

⁴¹⁶ SV, K./99

*mazmûn*⁴¹⁷, *endâm-ı mezâmîn*⁴¹⁸, *fıkr-i mazmûn-ı hâs*⁴¹⁹, *fıkr-i pür-mazmûn*⁴²⁰, *genc-i gevher-i mazmûn u ma'nâ*⁴²¹, *gevher-i mazmûn*⁴²², *gevher-i mazmûn-ı hâs*⁴²³, *gonca-i mazmûn*⁴²⁴, *gül-i mazmûn*⁴²⁵, *hat-ı nev-hîzinin mazmûni*⁴²⁶, *hâtır-ı mazmûn*⁴²⁷, *hulâsa-i mazmûn-ı mu'ciz-i 'Îsâ*⁴²⁸, *hüccet-i mazmûn-ı kelâm*⁴²⁹, *hüsn-i Leylî-i mezâmîn*⁴³⁰, *hüsn-i mazmûn*⁴³¹, *ihtirâm-ı şâhid-i mazmûn*⁴³², *kaht-ı mazmûn*⁴³³, *kâle-i mazmûn-ı tab*⁴³⁴, *kâlib-i mazmûn*⁴³⁵, *kasd-ı zîb ü fer-i dûş u ber-i bîkr-i mazmûn*⁴³⁶, *kazâ mazmûni*⁴³⁷, *kelâm-ı tâze mazmûn*⁴³⁸, *keyf-i rahîk-ı mazmûn*⁴³⁹, *kişver-i mazmûn*⁴⁴⁰, *köhne mazmûn*⁴⁴¹, *kümeyt-i hâme-i mazmûn-perver*⁴⁴², *likâ-yı mazmûn*⁴⁴³, *lutf-ı mazmûn*⁴⁴⁴, *mahrem-i bîkr-i mezâmîn*⁴⁴⁵, *mâ'il-i duhter-i mazmûn-ı 'Acem*⁴⁴⁶, *mazmûn düşür-*⁴⁴⁷, *mazmûn kemeri*⁴⁴⁸, *mazmûn u hayâlün zübdesi*⁴⁴⁹, *mazmûn u ma'nâ*⁴⁵⁰, *mazmûn*⁴⁵¹, *mazmûn-gû*⁴⁵², *mazmûn-ı âsâr-ı safâ*⁴⁵³, *mazmûn-ı*

⁴¹⁷ Nf, K.6/48; S, Ebyât 151

⁴¹⁸ V, K.28/65

⁴¹⁹ Nf, Kit'a 1/14

⁴²⁰ Nf, K.7/39

⁴²¹ Nf, K.28/45

⁴²² Nf, K.50/58; Nf, K.56/36

⁴²³ Nf, K.55/49

⁴²⁴ ŞG G.31/5; V, K.14/107

⁴²⁵ ŞG G.177/6; ŞG G.289/4

⁴²⁶ Na, G.60/5

⁴²⁷ Nf, K.57/3

⁴²⁸ Nf, K.33/44

⁴²⁹ Nf, K.57/12

⁴³⁰ N, K.2/7

⁴³¹ F, K.21/23

⁴³² E, G.224/8

⁴³³ V, K.14/88

⁴³⁴ V, K.27/89

⁴³⁵ Nf, K.29/57

⁴³⁶ Ni, K.17/32

⁴³⁷ Nf, K.1/20

⁴³⁸ HA, b.738

⁴³⁹ Nf, K.31/2

⁴⁴⁰ ŞG, K.13/14

⁴⁴¹ SV, K./77

⁴⁴² S, G.342/6

⁴⁴³ V, K.15/57

⁴⁴⁴ S, K.45/35

⁴⁴⁵ SV, K./19

⁴⁴⁶ SV, K./90

⁴⁴⁷ S, G.159/5

⁴⁴⁸ LM-F, b.1139

⁴⁴⁹ V, K.20/148

⁴⁵⁰ NÂŞİD, G.4/5, Klâsikler

⁴⁵¹ NB, K.23/20; NB, G.402/3; LM-A, b.3590; LM-F, b.424; LM-F, b.684; LM-F, b.686; LM-F, b.1406; LM-F, b.1952; F, K.28/24; F, G.38/3; F, G.68/1; F, Terci-i bend 2, Vasita beyti; F, Kit'a 23; F, Kit'a 34; Na, G.334/5; Na, G.683/7; Na, G.731/4; Na, G.811/1; Na, G.858/5; Nf, K.5/3; Nf, K.8/2; Nf, K.8/8; Nf, K.8/10;

*bezm-sâze*⁴⁵⁴, *mazmûn dil*⁴⁵⁵, *mazmûn-ı ene*⁴⁵⁶, *mazmûn-ı fikr*⁴⁵⁷, *mazmûn-ı hadîs*⁴⁵⁸, *mazmûn-ı haft*⁴⁵⁹, *mazmûn-ı hat*⁴⁶⁰, *mazmûn-ı hat-ı dilber-i ferhunde-likâ*⁴⁶¹, *mazmûn-ı hayâlât-ı derûn*⁴⁶², *mazmûn-ı hoş*⁴⁶³, *mazmûn-ı hûb*⁴⁶⁴, *mazmûn-ı hüccet-i suhen*⁴⁶⁵, *mazmûn-ı ibâret*⁴⁶⁶, *Mazmûn-ı ibâret-i hoş*⁴⁶⁷, *mazmûn-ı isâbet-güster*⁴⁶⁸; *mazmûn-ı kelâm-ı sûznâk*⁴⁶⁹, *mazmûn-ı medh*⁴⁷⁰, *mazmûn-ı mevzûn*⁴⁷¹, *mazmûn-ı mine'-şî-ri le-hikmet*⁴⁷², *mazmûn-ı nazm-ı hoş-ter*⁴⁷³, *mazmûn-ı nev*⁴⁷⁴, *mazmûn-ı niyâz u nâz*⁴⁷⁵, *mazmûn-ı rahmet*⁴⁷⁶, *mazmûn-ı rengîn*⁴⁷⁷, *mazmûn-ı rubâi-i anâsır*⁴⁷⁸, *mazmûn-ı terâne-i ceres*⁴⁷⁹, *mazmûn-ı terci*⁴⁸⁰, *mazmûn-ı kelâm*⁴⁸¹, *mazmûn-ı merdûd-i tabâyi*⁴⁸², *mazmûn-şinâs*⁴⁸³, *meh-i mazmûn*⁴⁸⁴, *mezâmîn*⁴⁸⁵, *mezâmîn-i hüsn*⁴⁸⁶, *mezâmîn-*

Nf, K.33/41; Nf, K.49/47; Nf, G.66/5; Nf, G.83/4; ŞY, G.44/4; Nl, K.13/29; Nl, G.3/5; S, K.30/15; S, G.314/6; S, G.335/8; S, Kit'a 6; S, Kit'a 24; S, Ebyât 8; N, K.24/6; N, G.19/8; HA, b.791-792; ŞG G.72/7; ŞG, R.19; ŞE, T.44/9; ŞE, G.1/3; ŞE, G.95/3; Z, K.5/57; Z, T.1/2; Z, Mesnevî 4/38-39; V, K.20/135; V, K.22/36; Na, K.8/3; Na, K.10/2; Na, K.13/89; K.20/36; Na, T.2/8

⁴⁵² S, G.329/5

⁴⁵³ E, G.159/6

⁴⁵⁴ Na, G.148/2

⁴⁵⁵ E, Musammat 15/Muhammes/5.

⁴⁵⁶ Z, K.5/40

⁴⁵⁷ Nf, K.7/22

⁴⁵⁸ F, R 3.

⁴⁵⁹ Nf, K.34/3

⁴⁶⁰ Na, T.150/4.

⁴⁶¹ Nf, K.34/1

⁴⁶² Z, K.17/50

⁴⁶³ LM-F, b.443

⁴⁶⁴ V, G.140/6

⁴⁶⁵ Nl, K.20/21

⁴⁶⁶ LM-F, b.286

⁴⁶⁷ LM-F, b.2371

⁴⁶⁸ Na, K.17/27.

⁴⁶⁹ LM-F, b.1459

⁴⁷⁰ Nf, K.33/40

⁴⁷¹ Ht, K.2/81

⁴⁷² Z, G.255/6

⁴⁷³ ŞE, G.157/5

⁴⁷⁴ HA, b.723; HA, b.754; V, K.27/80; V, G.45/9.

⁴⁷⁵ Nl, Terkib-i bend 1 /2.bend

⁴⁷⁶ Z, Musammat 1/8.bend

⁴⁷⁷ Na, T.56/3

⁴⁷⁸ LM-F, b.1331

⁴⁷⁹ Nl, Terkib-i bend 1/3.bend

⁴⁸⁰ ŞG T.71/6

⁴⁸¹ F, Divan, s.16.

⁴⁸² F, Divan, s.11.

⁴⁸³ S, K.45/37; Z, K13/41; Z, G.305/5

⁴⁸⁴ ŞG K.1/45

⁴⁸⁵ ŞG K.13/13

⁴⁸⁶ ŞG G.8/6

*i nâz*⁴⁸⁷, *mûr-i hatının mazmûnu*⁴⁸⁸, *nakd-i mazmûn-ı ma'ânî*⁴⁸⁹, *nev-be-nev mezâmîn*⁴⁹⁰, *nihâl-i meyve-i mazmûn-ı tab'-ı bî-kes*⁴⁹¹, *nûsha-i dîvân-ı pür-mazmûn u ma'nâ*⁴⁹², *ol hatın mazmûnu*⁴⁹³, *rahîk-i feyz-i mazmûn*⁴⁹⁴, *reh-ber-i mazmûn*⁴⁹⁵, *rengîni-i mazmûn*⁴⁹⁶, *ruh-ı mazmûn*⁴⁹⁷, *rûy-ı mazmûn*⁴⁹⁸, *sâde mazmûn*⁴⁹⁹, *sermâye-i mazmûn-ı müfid*⁵⁰⁰, *ser-nükte-i mazmûn-ı vahdet*⁵⁰¹, *şâhid-i mazmûn*⁵⁰², *şebnem-i gül-i mazmûn*⁵⁰³, *şi'r-i pür-mazmûn*⁵⁰⁴, *şîr-hâre-i mazmûn*⁵⁰⁵, *şûh-ı mezâmîn*⁵⁰⁶, *tâze mazmûn*⁵⁰⁷, *tâze-mazmûn-ı hüner*⁵⁰⁸, *tıfl-ı mazmûn*⁵⁰⁹, *tuhm-ı gül-i mazmûn*⁵¹⁰, *tûtî-i mazmûn*⁵¹¹, *üstâd-ı mazmûn-perver-i nazm*⁵¹², *vâkıf-ı mazmûn*⁵¹³, *vâkıf-ı mazmûn-i eş'âr*⁵¹⁴, *yeni mazmûn*⁵¹⁵.

Yukarıda verdiğimiz, terimin diğer kelimelerle ilişkisini gösteren terkipler, mazmun kelimesinin şiirde kullanılış amacını yansıtır. Bazı terkiplerde, kelimenin şiirin parlaklığını ve göz alıcılığını yansıtırken bazılarında şairin karnındaki anlamın göstereni olmuştur. Gül, gonca, bîkr, tuhm, tıfl gibi kelimeler, mazmunun yetenekle anlaşılır ve güç bulunur olmasını ifade ederken, köhne mazmun, taze mazmun gibi

⁴⁸⁷ N, G.7/5

⁴⁸⁸ F, K.32/27

⁴⁸⁹ Na, K.12/75

⁴⁹⁰ HA, b.752

⁴⁹¹ Ht, G.71/5

⁴⁹² Nf, K.48/57

⁴⁹³ F, 15 Terciiibend, 2.bend.

⁴⁹⁴ Nf, K.48/10

⁴⁹⁵ ŞG G.206/6

⁴⁹⁶ Belig, G.1/8, Türk Klâsikleri

⁴⁹⁷ V, K.28/67

⁴⁹⁸ V, K.20/147

⁴⁹⁹ ŞG G.151/1

⁵⁰⁰ Nf, K.54/9

⁵⁰¹ E G.1/1

⁵⁰² Nf, K.9/41; Nf, K.32/57; Nf, K.45/35; ŞG G.125/8.

⁵⁰³ Nf, K.58/49

⁵⁰⁴ Tb, G.14/5

⁵⁰⁵ S, G.313/5

⁵⁰⁶ V, K.28/66

⁵⁰⁷ Na, G.259/4; Na, G.515/10; Na, G.577/9; N. R.6; HA, b.710; ŞG, T.16/2; ŞG T.36/6; ŞG Ş 11/3.bend; ŞG beyt 1; ŞE, Lugaz 12/7

⁵⁰⁸ N, R.11

⁵⁰⁹ ŞG T.38/1

⁵¹⁰ ŞG G.267/6

⁵¹¹ HY, G.116/5

⁵¹² Nf, K.28/44

⁵¹³ F, G.167/4

⁵¹⁴ F, Kit'a, s.13

⁵¹⁵ Ht, K.43/7

ifadeler, terimin beyitteki ilişkisine ve çağrışımlarındaki simetriye paralel olarak adlandırıldığını gösterir.

Konunun başlangıcında terimle ilgili görüşlere yer vermiş ve buradan hareketle bazı sonuçların çıkarılmasına zemin hazırlamıştık. Fakat mazmun konusunda son sözü söyleyebilmek için tam da Tahirü'l-Mevlevî'nin ifade ettiği gibi divan taramasına girişmek gerekirdi. “*Divanlardan tarama yapalım, bulduğumuz tabirleri, buldukları beyitler ile birer kâğıda yazalım. Sonra onları tasnif ve izah edelim.*” diyen ve “*hiç değilse Fuzulî, Bakî, Nefî, Nabi, Nedim, ve Şeyh Galib gibi en meşhur şairlerin*”⁵¹⁶ divanlarının taranması gerektiğini iddia eden Tahirü'l-Mevlevî'nin de işaret ettiği üzere, 15. , 16. , 17. ve 18. yüzyıldaki şairlerden en önemli gördüklerimizin divanlarını ve mesnevîlerini taradık. Karşımıza 178 adet mazmun kelimesi çıktı.⁵¹⁷ 15. yüzyıl şairlerinden Şeyhî'de, Ahmed Paşa'da, Cem Sultanda kelimeye rastlayamadık. Kelimeye Ali Şir Nevaî'nin Leylâ vü Mecnun'unda sadece 1, Necatî Divanı'nda ise 2 beyitte rastladık. 16. yüzyıla geldiğimizde kelimeyle Fuzulî'nin hem divanında hem de Leylâ vü Mecnun'unda ve Hayalî Divanı'nda karşılaşmamıza rağmen Baki'nin bu kelimeyi kullanmamış olduğunu farkettilik. Edebiyat tarihi üzerine yazılmış kaynakların hemen birçoğunda Divan edebiyatının zirveye çıktığı bir yüzyıl olarak görülen 17. yüzyılda kelimenin önceki yüzyıllara oranla çok daha fazla kullanıldığını gördük. Kelime Nabi'nin hacimli divanında karşımıza 20 beyitte çıkarken, devrin ve Divan şiirinin en büyük kaside şairi sayılan Nefî'nin Divanı'nda 37 beyitte çıktı. Bu rakam taradığımız tüm eserlerdeki en yüksek sayı idi.⁵¹⁸ Kelimeyle yine devrin şairlerinden Nailî'nin, Şeyhülislâm Yahya'nın ve Sabit'in divanlarında da karşılaştık. 18. yüzyıla geldiğimizde ise kelimenin özellikle Şeyh Galib Divanı'nda ve yüzyılın sonunda, 19. yüzyılın başlarında yaşam süren Vâsîf Divanı'nda diğer şairlere oranla fazla kullanıldığını gördük.⁵¹⁹ Nazım şekillerine göre tasnif yaptığımızda ise kelimenin Nefî dışındaki şairlerde özellikle gazellerde tercih edildiğini gördük. Nefî Divanı'nda karşımıza 37 kez çıkan kelime, gazellerinde iki ve kıt'alarında sadece bir

⁵¹⁶ Tahir-ül Mevlevî, Edebiyat Lügati, (haz. Kemal Edip Kürkçüoğlu), Enderun Kitabevi, İstanbul, 1973, s. 13.

⁵¹⁷ bk.: Tablo 8

⁵¹⁸ bk. Tablo 9

⁵¹⁹ bk.: Tablo 10

verde geçer. Dolayısıyla tablomuzda, kelimenin Nef'i Divanı'nda çokça kullanılması ve bunların yerinin kasideler olması dolayısıyla kasideler gazellere oranla daha yüksek kullanım oranına sahip oldu.⁵²⁰ Bu tabloların dışında, divanlarında mazmun terimine en çok yer veren üç şairin (Nef'i, Nabi ve Şeyh Galib'in) ve yine şiirimize damgasını vuran Nedim'in kelimenin kullanımındaki nazım şekli tercihlerini verdik.
521

Tüm bu tablolar verdikleri sayısal istatistiklerle bize mazmun konusunda farklı mesajlar da verirler. Kelimeyi şairlerin poetika alanlarını inşa etmekte kullandıklarını düşündüğümüzde tercihlerinin de dikkate alınmak zorunluluğu ortaya çıkar. Nef'i'nin tercihi kasideleri iken Nabi gazeli tercih etmiştir. Galib kelimeyi diğer şairlerden daha farklı nazım şekillerinde de kullanırken Nedim gazel ve kaside dışında rubaîyi tercih etmiştir.

'El ma'nâ fî batnı'ş-şair' dipnotunu düşerek kelimenin anlam boyutunu beyitlerden hareketle ele almaya çalışacağız. Amacımız kelimenin hangi anlamda kullanıldığını tespit etmek olduğundan şairlerin kelimeyi kullanım amaçlarına ve kelimenin muhtemel anlamlarına göre bir tasnif yapmak niyetindeydik. Fakat kelime zaman zaman birkaç anlama gelecek şekilde kullanıldığında tasnifimizde karışıklık çıkacağını düşündük ve bu sebeple kelimeyi eserlerinde tarama yaptığımız şairlerin kronolojisine göre vermeyi daha uygun bulduk.

Kelimeyle ilk olarak Necatî'de ve Ali Şir Nevaî'nin Leylâ vü Mecnun'unda karşılaşırız. Necatî'nin, ilk beytinde, gerçekleşecek olanın bilinmezliğini (kader) ifade ederken, ikinci beyitte mektubun mesajını, anlatılmak isteneni, verilmek istenen mesajı belirtir:

Huccetüne lâ dimez gerdûn kazâ itmez hulâf
*Kâdı-i çarh işi ol mazmûna imzâdur yine*⁵²²

⁵²⁰ bk.: Tablo 11

⁵²¹ bk.: Tablo 12, 13, 14, 15.

⁵²² NB, K.23/20

*Nâme-i hasret gelir âşıklara çok çok velî
Hiç mazmûn okumadum uşbu unvân ile ben*⁵²³

Ali Şir Nevayî, kelimeyi söylenmek istenen, verilmek istenen mesaj anlamında kullanmıştır.

*Likin çü rakamga keldi mazmûn
Efsâne anga libâs-ı mevzûn*⁵²⁴

Kelime Fuzulî Divanı'nda karşımıza 13 kez çıkar. Fakat aynı zamanda, Şikâyetname'de, kendisine bağlanan dokuz akçelik maaşın neden ödenmediğini, fermanın gereğinin niçin yapılmadığını Nişancı Celâlzade Mustafa Çelebiden sorar. Burada mazmun kelimesini, fermanın gereği olarak düşünür:

*Didüm berâtumun mazmûnı ne içün sûret bulmaz
Didiler zevâ'iddür husûli mümkün olmaz.*⁵²⁵

Divanın dibacesinde ilk olarak sözün anlamı ve gereği olarak kullanmış;

“El-hakk bu kelimât-i dil-pezîri ki ol bî-nazîrden işitdim, mazmûn-i kelâmın mahz-i nasîhat görüb icâb-i iltimâsına ikdâm etdim”⁵²⁶

Aşağıdaki cümlesinde ise ayetin anlamı, mesajı anlamında kullanmıştır:

*“Ve dürûd-i nâ-ma'dûd ol muhâtab-i kelâm-i mu'ciz-nizâma ki fûnûn-
i şî'ri mazmûn-i (Vemâ allemnâhü'-ş-şi're ve mâ yenbâgî leh) merdûd-i
tabâyi' kılmiş iken”*⁵²⁷

Kelime, aşağıdaki beyitte anlam, mesaj manasında kullanılmıştır:

*Fehm kaldukda hüsn-i mazmûnun
Kıldım anda sürûrlar peydâ*⁵²⁸

Aşağıdaki beyitlerde ise Allah'ın rızası, kader anlamlarında kullanılmıştır:

⁵²³ NB, G.402/3

⁵²⁴ LM-A, b.3590

⁵²⁵ Külliyyât-ı Divân-ı Fuzulî Şikâyetname, (1286), İstanbul, s. 4., b.1139

⁵²⁶ F, s.16

⁵²⁷ F, s.11.

⁵²⁸ F, K.21/23.

*Kâr-sâz-i mülk Ca'fer Beg o rûşen-rây kim
Nüsha-i hükminedir mazmûn rızâ-yı Kirdigâr⁵²⁹*

*Ol kader-nâme ki mûr-i hatının mazmûnu
Neye kim zâhir olur hükm-i Süleymân eyler⁵³⁰*

Terim, aşağıdaki beyitlerde mesaj, saklı gerçek anlamında kullanılmıştır.

*Hat bu mazmûn iledir taraf-i zenahdânında
Ki bu zindânın esîrine yok ümmîd-i necât⁵³¹*

*Ezel kâtibleri uşşâk bahtın kare yazmışlar
Bu mazmûn ile hat ol safha-i ruhsâre yazmışlar⁵³²*

*İşit derd-i dilim efsâne-i Mecnûn'a meyl etme
Kim ol efsâneden hem anlanan mutlak bu mazmûndur⁵³³*

*Hattının âfet-i cân olduğunu bildirdin
Lûtf kıldın ki beni vâkıf-ı mazmûn ettin⁵³⁴*

*Açıldı gonca tûmârı vü ma'lûm oldu mazmûnu
Budur kim fevt kılman mevsim-i gül câm-i gül-gûnu⁵³⁵*

*Ey safâ-yı sûretin kaydın çeken bil kim henüz
Jengden âyîne-i idrâkini pâk etmedin*

*Jengdir âyîne-i idrâke her sûret ki var
Sen henüz ey sâde bu mazmûnu idrâk etmedin⁵³⁶*

*Oldur gazel ki feyzi anun âm olup müdâm
Ârâyîş-i mecâlis-i ehl-i kabûl ola*

*Vird-i zebân-i ehl-i safâ vü sürûr olup
Mazmûnu zevk-bahş ü seri ü'l-husûl ola*

⁵²⁹ F, K.28/24

⁵³⁰ F, K.32/27

⁵³¹ F, G.38/3

⁵³² F, G.68/1

⁵³³ F, G.90/4

⁵³⁴ G.167/4

⁵³⁵ F, Terci-i bend 2, Vasıta beyti

⁵³⁶ F, Kıt'a 23

*Andan ne sûd kim ola mübhem ibâreti
Her yerde istimâ'ın edenler melûl ola⁵³⁷*

*Ey ukde-güşâ-yı Acem ü Türk ü Arâb
Ressâm-ı rûsûm-ı fazl u âsâr-ı edeb*

*Mazmûn-ı hadisin sebak-ı her millet
Da'vâ-yı kabûlün sened-i her mezheb⁵³⁸*

*Tutdu sâf sâf yer yüzün leşker sûtûr-i hat kimi
Ol hatın mazmûnu istiklâl-i hükm-i pâd-şâh⁵³⁹*

*Ey hoş ol kim tab'-i mevzûniyle bahs-i şî'r idüb
Hûb-rûlar vâkıf-i mazmûn-i eş'âr olalar*

*Demedin fehm edeler keyfiyyet-i esrâr-i ışk
Âşık-i bi-çâre hâlinden haber-dâr olalar⁵⁴⁰*

Yine Leylâ vü Mecnun'da da terimi, yukarıdaki beyitlere benzer şekilde, anlam, giz, verilmek istenen mesaj, gizlenmiş gerçek manalarında kullanır:

*Bir mülkdeem ki ger yudup kan
Mazmûn-i ibârete çeküp cân⁵⁴¹*

*Sevdâsı dırâz ü bahrı kûtâh
Mazmûnı figân ü nâle vü âh⁵⁴²*

*V'er tûşe-i râh olursa matlûb
Mazmûn-ı hoş ü ibâret-i hûb⁵⁴³*

*Tiğinde ukâb-ı çerh kanı
Mazmûn kemerinde la'l kânı⁵⁴⁴*

Sözler dersen ki bilmezem men

⁵³⁷ F, Kit'a 34.

⁵³⁸ F, R 3.

⁵³⁹ F, Musammat 15/ Terciibend, 2.bend.

⁵⁴⁰ F, Kit'a, s.13

⁵⁴¹ LM-F, b.286

⁵⁴² LM-F, b.424

⁵⁴³ LM-F, b.443

⁵⁴⁴ LM-F, b.1139

*Mazmûnını fehm kılmazam men*⁵⁴⁵

*Bilmen nedür ol hadîse mazmûn
Söyle nişe olmayam diğêr-gûn*⁵⁴⁶

*Bir kimse ohurdı şî'r-i Mecnûn
Bu nûkte ibâretinde mazmûn*⁵⁴⁷

*Çün dürcden aldı dürr-i meknûn
Mektûbı ohıdı bildi mazmûn*⁵⁴⁸

*Öz nazm-ı latîf ü dil-keşünden
Mazmûn-ı ibâret-i hoşundan*⁵⁴⁹

*Gâyetde beğendi tarz-ı pâkin
Mazmûn-ı kelâm ı sûznâkin*⁵⁵⁰

*Mazmûn-ı rubâi-i anâsır
Feyz olduğı oldı halka zâhir*⁵⁵¹

Hayâlî, mazmunu papağana benzetir. Kendi şiirini gösterdiği bu beyitte Hayalî, kelimeyi şairlik gücünü vurgulamak amacıyla seçmiştir:

*Okudukça şî'rini cânân lebiyle her nefes
Ey Hayâlî tûtî-i mazmûna şekker gösterir*⁵⁵²

Nailî, terimi, söylenmemiş söz, o güne kadar bulunamamış hayal anlamında kullanır ve kelimeyi bîkr kelimesiyle terkip yaparak kullanır:

*Siyeh ü sürh midâd ile ki gâhî ederim
Kasd-ı zîb ü fer-i dûş u ber-i bîkr-i mazmûn*⁵⁵³

Aşağıdaki beyitlerde ise şiirinin gücünü göstermek amacıyla bu kelimeden yararlanır:

⁵⁴⁵ LM-F, b.684

⁵⁴⁶ LM-F, b.686

⁵⁴⁷ LM-F, b.1406

⁵⁴⁸ LM-F, b.1952

⁵⁴⁹ LM-F, b.2371

⁵⁵⁰ LM-F, b.1459

⁵⁵¹ LM-F, b.1331

⁵⁵² H, G.116/5

⁵⁵³ NI, K.17/32

Hâlî değil el-minnetüli'llah ki âlem
 Matlûb ise mazmûnuna şahid bülegâdan⁵⁵⁴
 Mazmûn-ı hüccet-i suhen ü tab'-ı pâkine
 Şâhiddir ehl-i dâniş ü idrâkin ekseri⁵⁵⁵

O da kelimeyi, sır, giz anlamında kullanır. Bu beyitte şair aynı zamanda şairlik gücünü kanıtlamak için şiirini bir bakıma vahye benzetir:

Eylemem mazmûnuna Cibrili mahrem Nâ'ili
 Gamzeler kim fitneden ifşâ-yı râz eyler bana⁵⁵⁶

Aşağıdaki beyitte de sevgilinin yüzündeki 'ben'i mazmun olarak nitelemiştir:

Ey nokta-i hâl-i ârızında
 Mazmûn-ı niyâz u nâz mektûb⁵⁵⁷

Nailî, mazmunla ilgili benzetmelerinde soyut benzetmelere başvurmuştur. Bunda Sebkihindî şairi olmasının etkisi büyüktür. Aşağıdaki beyitte de mazmunu 'çan sesi' olarak nitelemiş ve kelimeyi verilmek istenen mesaj, sır anlamında kullanmıştır:

Ol yolda figânı ehl-i derdin
 Mazmûn-ı terâne-i ceresdir⁵⁵⁸

Şeyhülislâm Yahya da mazmun kelimesini sözün altındaki örtülü, gizli anlam olarak belirtir:

Yansa kül olsa da mazmûnını izhâr eyler
 Sen hemân sözünü yaz dil-bere gönder kâğaz⁵⁵⁹

Riyâzî'nin bir beytinde mazmun, hedef, amaç anlamında geçmektedir:

Ey Riyâzî Ka'be vü meyhânedan birdür murâd
 İki beyt-i dil-güşâdur kim ola mazmûnı bir⁵⁶⁰

⁵⁵⁴ NI, K.13/29

⁵⁵⁵ NI, K.20/21

⁵⁵⁶ NI, G.3/5

⁵⁵⁷ NI, Terkib-i bend 1 /2.bend

⁵⁵⁸ NI, Terkib-i bend 1/3.bend

⁵⁵⁹ ŞY, G.44/4

⁵⁶⁰ Namık Açıkğöz , Riyâzî Dîvânından Seçmeler, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s. 16.

Nef'î bir kıt'asında Fırsatî'yi hicvederken, sözde mazmun gerektiğini ifade eder:

*Fırsatî sen bu semti bilmezsin
Eyleme gel bizümle boş yere ceng
Sana kaç kere dedüm anlamadun
Sözde mazmûn gerekdür a pezevenk⁵⁶¹*

Şiirde mazmunun gerekliliğini bu hicviyle ortaya koyan Nef'î yukarıda da bahsettiğimiz gibi, mazmun kelimesini şiirlerinde en çok kullanan şairdir. Poetik alanını inşa etmek yararlandığı onlarca kelimeden birisi olan mazmun kelimesi de daha çok, yine poetika sahası olan kasidelerinde dile getirilmiştir. Bir fahriyye şairi olarak görülen Nef'î, şiirlerinde hemen her fırsatta kendi şiirlerini övmüş, şairlik gösterisinde bulunmuştur. Aşağıdaki beytinde,

*Edâsî âb içinde yer yer âteş-pâre mazmûnlar
'Acep mi etse Nef'î nazm ile da'vâ-yı sehârî⁵⁶²*

mazmun kelimesini 'ateş-pâre' tamlayanı ile birlikte kullanmış; burada mazmunu, hoş, nükteli ve etkileyici söz olarak nitelemiştir.

Aşağıdaki beyitte ise kelimeyi soyut bir anlatımla kullanmış ve terimi örtülü anlam, gizli, kapalı ifade manasında ifade etmiştir:

*Sînesi âyine-i çehre-nümâ-yı mazmûn
Hâtırî matla'-ı hûrşîd-i direhşân-ı sühan⁵⁶³*

Kasidede yeni ve söylenmemiş anlamın, hayalin her beyitte olmayacağını, dolayısıyla benzerinin bulunmamasına şaşırılmamasını belirterek, mazmunu nadir bulunan hayal manasında kullanmıştır:

*Acep mi olmasa âlemde misl ü mânendi
Kasîdede bir olur beyt-i nâdirü 'l-mazmûn⁵⁶⁴*

⁵⁶¹ Metin Akkuş, Nef'î ve Sihâm-ı Kazâ, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998, s.243.

⁵⁶² Nf, K.49/46

⁵⁶³ Nf, K.60/20

⁵⁶⁴ Nf, K.58/8

Terimle çeşm kelimesi arasında tamlama kurar ve terimin gizli, imalı söz anlamına vurgu yapar:

*Çeşm-i mazmûn-gûyu kim gâhi dil-i uşşâk ile
Güft ü gûy-ı nâz için bir kûşe-i pinhân bulur⁵⁶⁵*

Hemen her şiirinde bir girizgâh bularak sanatından söz eden ve övünen Nef'î, mazmun kelimesini de şiir sanatını göstermek için tercih etmiştir. Aşağıda sıralayacağımız bu beyitlerde Nef'î, kelimeyi sanatlı söz, zor bulunur, ince anlamlı hayal manalarında kullanmıştır:

*Eder ebkâr-ı mazmûnu ihâtâ şî'r-i renginim
Kızıl vâlâ tutuk gibi arûs-ı dilsitân üzre⁵⁶⁶*

*Fikr-i mazmûn-ı hâs için hâlâ
Dil bu tedbîr ile mübâhidir⁵⁶⁷*

*Fikr-i pür-mazmûn mudur âyîne-i tab'ımda yâ
Aks-ı nakş-ı kârgâh-ı âlem-i bâlâ mıdır⁵⁶⁸*

*Şikest etdim kilidin darb-ı muşt-ı dest-i fikrimle
Bulup der-beste genc-i gevher-i mazmûn u ma'nâyı⁵⁶⁹*

*Sâmi'a gevher-i mazmûnum ile nâzende
Nâtika lezzet-i güftârım ile şîrîn-kâm⁵⁷⁰*

*Lisânım tercemân-ı sırr-ı gaybu'l-gayb-ı lâhûtî
Kitâbım nüsha-i dîvân-ı pür-mazmûn u ma'nâdır⁵⁷¹*

*Gevher-i mazmûn halâs olmaz elimden ger yeri
Cevher-i hançer gibi olsa hisâr-ı âhenîn⁵⁷²*

*Bâ-husûs etdim arûs-ı medhini tezyîn için
Bir bir andan gevher-i mazmûn-ı hâsı intihâb⁵⁷³*

⁵⁶⁵ Nf, K.9/10

⁵⁶⁶ Nf, K.6/48

⁵⁶⁷ Nf, Kit'a 1/14

⁵⁶⁸ Nf, K.7/39

⁵⁶⁹ Nf, K.28/45

⁵⁷⁰ Nf, K.50/58

⁵⁷¹ Nf, K.48/57

⁵⁷² Nf, K.56/36

*Şevk-i takrîrim ile hâtır-ı mazmûn hurrem
Hüsn-i ta'bîrim ile şâhid-i ma'nâ tannâz⁵⁷⁴*

*Sözüm hulâsa-i mazmûn-ı mu'ciz-i İsâ
Dilim mükâşif-ı sırr-ı kelâm-ı vahy-i Kelîm⁵⁷⁵*

*Ederim da'vî-i tezvîrini hasmın ibtâl
Eylesem hüccet-i mazmûn-ı kelâmım ibrâz⁵⁷⁶*

*Kim vasf ederse zât-ı şerîfin benim gibi
Rûh-ı kelâmı kâlib-i mazmûna cân olur⁵⁷⁷*

*Her ne söylersem kaza mazmûnunu isbât eder
Anı bilmez ki hitâb-ı imtihânîdir sözüm⁵⁷⁸*

*Ne nâmedir bu ki keyf-i rahîk-ı mazmûnu
Verir mülâhazaya bir neşât-ı rûhânî⁵⁷⁹*

*Her nükte-i hafî ki kelâmımda derc olur
Mazmûnu dest-i âleme bir dâstân verir⁵⁸⁰*

*Ya'nî yâ vahy ola mazmûnu anın yâ ilhâm
Bunu fasl etmede ahbâb edeler bahs-i azîm⁵⁸¹*

*Bir dil ki bu mazmûn-ı hafîden ola gâfil
Dil midir o mecmû'a-ı tasvîr-i hevâdır⁵⁸²*

Yeni bir hayalin şiirin içine öyle rastgele yerleştirilemeyeceğini belirten Nef'î, yanlış bir sözün, birçok manayı birden bozacağını belirtir. Kısacası onun düşüncesine göre, yeni hayali bulmak değil, bu hayali şiirin içerisinde eritebilmek de önemlidir:

*Söz müdür ol ki çep ü râst düşe mazmûnu
Nice ma'nâ-yı dürüstün boza bir lafz-ı sakîm⁵⁸³*

⁵⁷³ Nf, K.55/49

⁵⁷⁴ Nf, K.57/3

⁵⁷⁵ Nf, K.33/44

⁵⁷⁶ Nf, K.57/12

⁵⁷⁷ Nf, K.29/57

⁵⁷⁸ Nf, K.1/20

⁵⁷⁹ Nf, K.31/2

⁵⁸⁰ Nf, K.5/3

⁵⁸¹ Nf, K.8/2

⁵⁸² Nf, K.34/3

*Kemâl-i naks-ı hünerdir o gûne fikr anın
Eder tahayyülü mazmûnu süst ü nazmı sakîm*⁵⁸⁴

Mazmun öyle kolay anlaşılmalıdır; herkes tarafından da fark edilmemelidir. Bunu ancak nükte bilen birisi anlayabilir ama o da binbir sıkıntıyla ancak anlayabilmelidir:

*Çeke mazmûnunu fehm etmede bir nükte-şinâs
Ne kadar dikkat ederse o kadar renc-i elîm*⁵⁸⁵

Mazmun bir bakıma vahiy gibidir. Her şair, her istediği zaman bu düşünceleri alamaz:

*Alır levh-i kaderden cezbe-i fikr ile mazmûnu
Tabî'at zâtını ta'rîfe hasr etdikçe güftârî*⁵⁸⁶

Nef'î köhnemiş hayali, teşbihi, mecazı ve istiareyi kullanan şairlere 'gâfil' yakıştırmasında bulunur. 'Mazmûn-ı fikr' terkihiyle terimi düşüncenin işaret ettiği nokta olarak belirtir:

*Dest ü tab'ın ebr ü deryâdır diyen gâfillerin
Dâ'imâ mazmûn-ı fikri böyle bî-ma'nâ mıdır*⁵⁸⁷

Mazmunu nükteli söz anlamında kullanır:

Ol nükte ki endîşesi tahkîk-nümâdır

*Mazmûn-ı hat-ı dilber-i ferhunde-likâdır*⁵⁸⁸

Kelimeyi içerik, öz, verilmek istenen düşünce anlamında kullanır:

*Ne söz ki olmaya mazmûn-ı medhini müş'ir
Olur hayâli dile irtikâb-ı şugl-ı zemîm –NF, K.33/40*

Mazmun bulma konusunda Nef'î diğer şairlerin yaşadığı sıkıntıları çekmez. Bu beyitte terimi, yeni ses, yeni soluk; kısaca 'nev-râh' anlamında kullanmıştır:

⁵⁸³ Nf, K.8/8

⁵⁸⁴ Nf, K.33/41

⁵⁸⁵ Nf, K.8/10

⁵⁸⁶ Nf, K.49/47

⁵⁸⁷ Nf, K.7/22

⁵⁸⁸ Nf, K.34/1

Ne mazmûnlar ne vâdiler bulur seyr eylesen Nef'i
*Yine bir tarz-ı hâs u tâze icâd etdiğin görsek*⁵⁸⁹

İstifham yaparak yine sanatı hakkında fahriyyede bulunur. Kelimeyi sanatlı söz, yeni hayal anlamında kullanır:

Ne keyfiyyet ne hâlet ne eser var
*Rahîk-i feyz-i mazmûnunda bilmem*⁵⁹⁰

Mazmunun değerini ve nadir bulunurluğunu onu altına benzeterek gösterir:

Niçün ol feyz-i safâ-güsteri ehl-i dâniş
*Eylemez tab 'ına sermâye-i mazmûn-ı müfid*⁵⁹¹

Aşağıdaki beyitlerde mazmunun beyte verdiği revnakı ifade eder ve terimi alımlı, edalı bir güzele benzetir:

Şâhid-i mazmûnuma endîşe vârin bezl eder
*Nakd-i şî'rimle sühan sermâye-i dükkân bulur*⁵⁹²
Reng-i rû öyle midir şâhid-i mazmûnumda
*Ki ola çehre-nümâ olmada muhtâc hüdâb*⁵⁹³
Görse ger şâhid-i mazmûnumu düşde Mecnûn
*Zülf-i pür-tâbına dil-beste görür Leylâyı*⁵⁹⁴

Mazmun kelimesini gizli, sanatlı, nükteli anlam manasında kullanır ve zor çözümler olmasına gönderme yapar:

Gören sanır bu iki hâlet ile noktaların
*Şerâr-ı şem 'i sühan şebnem-i gül-i mazmûn*⁵⁹⁵
Nef'i mazmun konusuna son noktayı koyar:
Bâhusûs istediğim şekle korum mazmûnu
*Gerçi mâhiyyet-i endîşeyi tağyîr edemem*⁵⁹⁶

⁵⁸⁹ Nf, G.66/5

⁵⁹⁰ Nf, K.48/10

⁵⁹¹ Nf, K.54/9

⁵⁹² Nf, K.9/41

⁵⁹³ Nf, K.32/57

⁵⁹⁴ Nf, K.45/35

⁵⁹⁵ Nf, K.58/49

Hudâvendâ ben ol üstâd-ı mazmûn-perver-i nazmım

*Ki pest etdi kelâmım kıymet-i lü'lû-yı lâlâyı*⁵⁹⁷

Nabi de kelimeyi giz, verilmek istenen mesaj, saklı gerçek anlamında kullanmıştır. Aşağıdaki beyitte seçtiği 'zevâl' kelimesi belki de o günün Osmanlısının içinde bulunduğu durumu özetleyen bir kelimedir:

Hat-ı nev-hîzinün mazmûnını istersen ey Nâbi

*Zevâle yüz tutar ikbâl ile geçmiş hikâyetler*⁵⁹⁸

Kelimeyi, sözün altındaki anlam, gizli anlam olarak ele almıştır:

Nâbiyâ hamd-i Hudâ na't-ı Nebî ola meğer

*O sühan k'olmaya mazmûnı mezâyâ-yı heves*⁵⁹⁹

Cild-i pejmürdededür var ise mazmûn Nâbi

*Arama ma'nîyi dîvân-ı müzehheblerde*⁶⁰⁰

Hat-ı yârün ne bilür sâde-dilân mazmûnın

*Katı çok nükte-i bârik var ol mes'elede*⁶⁰¹

Kelimeyi açıkta olmayan, nükteli, sanatlı söz anlamında kullanılmıştır:

Muhayyel ma'nî vü bârik mazmûn kalb-i rûşende

*Bürîde nakş-ı gûn-â-gûn yapışmış câm-ı revzende*⁶⁰²

Aşağıdaki beyitte ise kendi şiir tarzını özetler. Kelimeyi, öz, gerçek anlamında ele alarak, şiirin mazmunu hikmetli sözlerin beyanı olmasaydı şair olmazdım der:

Teveccüh itmez idüm şî're Nâbiyâ bu kadar

*Beyân-ı sırr-ı hikem olmayaydı mazmûnı*⁶⁰³

⁵⁹⁶ Nf, G.83/4

⁵⁹⁷ Nf, K.28/44

⁵⁹⁸ Na, G.60/5

⁵⁹⁹ Na, G.334/5

⁶⁰⁰ Na, G.683/7

⁶⁰¹ Na, G.731/4

⁶⁰² Na, G.811/1

⁶⁰³ Na, G.858/5

Kelimeyi, altta yatan anlam manasında kullanmıştır:

*Bulunsa sâdece mazmûn-ı bezm-sâze sezâ
Lisân-ı köhnede âteş şitâ bozundısıdur*⁶⁰⁴

Mazmunu, şiirde revaç görmesi ve şairlik gücünü kanıtlaması dolayısıyla altına benzetir:

*Nakd-i mazmûn-ı ma'ânî heves-i vasfî ile
Gûşe-i kîse-i endîşede itmez ârâm*⁶⁰⁵

Nabi, kelimeyi sanatlı kullanarak hem dünyada her insanın bir anlamı var demek ister hem de kendi şiirden söz eder:

*Münşe 'ât-ı dehrde her lafz bir ma'nâyadır
Biz de bu inşâ-yı kevnün tâze bir mazmûnuyuz*⁶⁰⁶

Aşağıdaki beytinde yeni mazmundan ve hoş edadan mahrum bir gazeli, dilbersiz bir meclise benzetir. Kelimeyi, yeni hayal, söylenmemiş söz anlamında kullanır:

*O gazel meclis-i bî-dilbere benzer ki ola
Tâze mazmûn u hoş-âyende edâdan mahrûm*⁶⁰⁷

Bu beytinde de kelimeyi söylenmemiş söz, yeni hayal anlamında kullanır:

*Kalmadı Nâbî visâl-i tâze-rûyâna heves
Şimdi âgûş-ı hayâle tâze mazmûndur düşen*⁶⁰⁸

Bir önceki beyitte kasidesini yazmaya başlamasını mecazî ifadelerle anlatan Nabi, gaybın perdelerinin açılarak içinden bir saf askerin çıkageldiğini belirtir. Beyitte kelime daha önceki kullanımına paralel olarak yeni ve işitilmedik hayal, güzel söz anlamında kullanılmış olmalıdır:

*Birinin nâmı kalem biri varak biri devât
Biri ma'nâ biri mazmûn biri hüsn-i ta'bir*⁶⁰⁹

⁶⁰⁴ Na, G.148/2

⁶⁰⁵ Na, K.12/75

⁶⁰⁶ Na, G.259/4

⁶⁰⁷ Na, G.515/10

⁶⁰⁸ Na, G.577/9

Kelimeyi yine gizli anlam manasında kullanır:

Ne müjdedür bu ki mazmûnidur güşâyîş-i baht
*Ne müjdedir bu ki ma'nâsı devlet-i bidâr*⁶¹⁰

Aşağıdaki beyitlerde de kelimeyi, içinde bir gerçeği saklayan söz anlamında kullanmıştır:

O sühan kim olan mazmûnı tehî medhünden
*Hâmenün pâyına terkîbi olur halka-i dâm*⁶¹¹

Hatt-ı pişânisi mevc-i bahr-ı ma'nâ-yı hured
*Fikr-i vicdanîsi mazmûn-ı isâbet-güsteri*⁶¹²

Fetvâsını temîme-i hûr itseler sezâ
*Zîrâ ki muhtevîdür o mazmûna âyeti*⁶¹³

Tarih manzumelerinde yer alan aşağıdaki beyitlerinde ise kelimeyi yine saklı gerçek, gizli mesaj anlamında ele almıştır:

Sakın Nâbî sakın görmez misin mazmûnunu hattun
*Ki târîh olmak üzre itdi üstâd-ı ezel icâd*⁶¹⁴

Müjdenün mazmûn-ı rengini bu kim ey ehl-i dîn
*Şâd olun kim bulmağa yüz tutdı devrân intizâm*⁶¹⁵

Kendü mazmûn-ı hatından okunur târihi
*Oldı vechinde nümâyân rakam-ı kâtib-i sun*⁶¹⁶

Sabit de mazmunu Nef'î'nin kullandığı şekilde 'âteş-pâre' nitelemesiyle kullanır ve kelimeyi nükteli, hoş söz bağlamında kullanır:

Bulur mıydı kalem bu denlü âteş-pâre mazmûnı
*Çerâğî yakmasa envâr-ı tab'-ı sadr-ı a'zamdan*⁶¹⁷

⁶⁰⁹ Na, K.8/3

⁶¹⁰ Na, K.10/2

⁶¹¹ Na, K.13/89

⁶¹² Na, K.17/27

⁶¹³ Na, K.20/36

⁶¹⁴ Na, T.2/8

⁶¹⁵ Na, T.56/3

⁶¹⁶ Na, T.150/4

⁶¹⁷ S, K.51/8; G.274/8

Terimi Sabit de Nef'î'de gördüğümüz şekilde, şiir gücünü göstermek, sanatının güzelliklerini anlatmak maksadıyla kullanmıştır. Kelime, bu beyitlerde karşımıza, güç bulunur, daha önce işitilmemiş, nükteli söz anlamında kullanılır:

Cihânı vâlih itdi Sâbit 'ün ebkâr-ı mazmûn
*'Aceb mi pâdişâh- rub '-ı meskûn olsa meftûn'*⁶¹⁸

Sâbit sıkılmasın tek ü tâz-ı hayâlden
*Gezdür kümeýt-i hâme-i mazmûn-perveri'*⁶¹⁹

Sâbit de ne mazmûn düşürürdi dahî ammâ
*Bir ma 'rifetün kadri bilinmez yire düşmiş'*⁶²⁰

Devâ-yı miske döner Sâbit 'in bu mazmûn
*Olursa nefha-i fikr-i hatunla perverde'*⁶²¹

Sâbitâ sahn-ı gazelde nic 'olur göstereyim
*Reviş-i nâdire-pervâzî vü mazmûn-gûyi'*⁶²²

Sâbit bu şîr-hâre-i mazmûn beslerüz
*Pâkîze sedy-i hâme virüp fikr-i sûd ile'*⁶²³

Mazmunun zor sezilir bir dil ustalığı olduğunu vurgular:
Düşürdi çâh-ı devât içre hâme bir mazmûn
*'Aceb mi arasa çengâl ile olup meftûn'*⁶²⁴

Sabit de mazmunun bir nevi vahiy olduğunu aşağıdaki beytinde belirtir:

Anladı metn-i hired-nâme-i isti 'dâdun
*Gayıbdan kalbine mazmûn mütercem geldi'*⁶²⁵

Nabi'ye yazdığı naziresinde şiirini Nabi'nin şiirine benzetirken, mazmunu gizli, sanatlı anlam manasında kullanır:

⁶¹⁸ S, Ebyât 151

⁶¹⁹ S, G.342/6

⁶²⁰ S, G.159/5

⁶²¹ S, G.314/6

⁶²² S, G.329/5

⁶²³ S, G.313/5

⁶²⁴ S, Ebyât 8

⁶²⁵ S, K.30/15

*Gazel-i Nâbî-i üstâda getürdün Sâbit
Zımn-ı ma'nâda bu mazmûnları temsil gibi⁶²⁶*

Bir kıt'asında ise 16. yüzyıl şairi Baki'nin kullandığı mazmunları beğendiğini ifade eder. Mazmunu düşüncenin ürünü olarak değerlendirdiği bu kıt'asında kelimeyi nükteli söz anlamında değerlendirir:

*N'ola nakkâd disek Bâkî'ye insâf budur
Ki bizüm nukre-i endîšemüz anun pulıdur
N'ola düşürse bekâyâsını mazmûnlarınun
Hâme tahsil-i kemâlâtta Bâkî kulıdur⁶²⁷*

Yine aşağıdaki beyitte, kelimeyi, bir kelimenin ya da olayın delâlet ettiği anlam olarak yorumlamıştır:

*Ahvâl-i zifâfi gice bir nıgeh gözetmiş
Dinmiş ki bu mazmûn ile kızlar gelin iş var⁶²⁸*

Baltacı Mehmed Paşaya sunduğu Ramazâniyye'sinde Paşanın mazmundan anlayan ve bu hüner karşısında lutufkâr biri olduğunu aşağıdaki beyitlerle dile getirir. Bu beyitlerde de terim, gizli, sanatlı, nükteli söz anlamında kullanılmıştır:

*Şâ'ire hüsn-i teveccühleri in'âma delîl
Lutf-ı mazmûna tebessümleri ihsâna nişân
Pâdişeh Fazıl ü ehl-i dil ü mazmûn-şinâs
Vüzerâ kâmil ü sâhib-hüner ü nâdire-dân⁶²⁹*

Kelimeyle Şeyhülislâm Es'ad Divanı'nda 6 beyitte karşılaşırız. Bu beyitlerde de mazmunun nükteli, sanatlı anlam, gizli anlam, öz, verilmek istenen düşünce anlamıyla karşılaşırız.

*Görünce tâze cüvân söyleyüp nice mazmûn
Ne denlü ser-keş ise kendüye ider meftûn⁶³⁰*

⁶²⁶ S, G.335/8

⁶²⁷ S, Kit'a 6

⁶²⁸ S, Kit'a 24

⁶²⁹ S, K.45/35, 37

⁶³⁰ ŞE, Lugaz 12/7

Kelime aynı zamanda şairin, şairlik davasını ispat amacıyla da kullanılmıştır:

Hayâl olsa n'ola mazmûn-ı nazm-ı hoş-terîn Es 'ad
*Sana pîçidedir fikr-i rakik ol târ-ı gîsûdan*⁶³¹
Dahme-i tab '-ı sühan-verzişin Es 'ad bilmem
*Dür-i nâ-yâb-ı mezâmîn ile mâlîde midir*⁶³²

Aşağıdaki beyitlerde gizli, nükteli anlam manasında kullanılmaktadır:

Anda dü-tâk-ı pür-zer beytü 'l-kasîde benzer
*Mazmûnunun ser-â-ser şevk u safâ me 'âlî*⁶³³
Anda müfreddir o hâl-i anberîn ü müşk-sâ
*Oldı mazmûnı anın baht-ı siyâh-ı mübtelâ*⁶³⁴
Hevâ-yı aşk ile koymazdı kıl kadar mazmûn
*Eğer ki olmasa gîsûsı kıl ü kâl-engîz*⁶³⁵

Tokatlı Kânî, mazmun bulmaktaki rahatlığından söz eder:

Doğar yer kuklası şeklinde tab '-ı bî-mezâkımdır
*Senin mazmûn kıyâs etdiklerin oğlum uşağımdır*⁶³⁶

Yine başka bir eserinde de "...dîde-i mazmûnun çapağını silmezsen işin içinde iş vardır. Şâ'ir bunda ne gûne mazmûnlar irâd etmiş ne u'cûbe resm ü râh-ı garîbe gitmiştir..."⁶³⁷ ifadesini kullanır.

Osmanzade Taib, bir gazelinin mahlâs beytinde şiirini değerli taşlara benzetir ve şiirinin mazmunlarla dolu olduğunu belirtir:

Tâ'ibâ eş 'ârına gevher nisâr idüb nazîr
*Şi 'r-i pür-mazmûn ile âlemde şöhret-yâb olur*⁶³⁸

⁶³¹ ŞE, G. 157/5

⁶³² ŞE, G.47/5

⁶³³ ŞE, T.44/9

⁶³⁴ ŞE, G.1/3

⁶³⁵ ŞE, G.95/3

⁶³⁶ Durmuş Ali Çıraklı, Kânî'nin Manzum Letâifnâmesi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana, 1998, s.117.

⁶³⁷ Dilek Batıslâm, Kânî'nin Mensur Letâifnâmesi ve Hezliyyatı, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Adana 1997, s.169.

18. yüzyıl şairlerinden Belîğ de mazmunun beyte kattığı anlama ve parlaklığa dikkati çeker. Kelimeyi, süslü, sanatlı, nükteli söz anlamında kullanır:

*Söz yok hele rengîni-i mazmûna Belîgâ
Her beyti birer şem'-i fîrûzân gibi parlar⁶³⁹*

Naşid, kelimeyi, 'mazmûn u ma'nâdan' anlamak şeklinde kullanmış ve kelimenin herkes tarafından anlaşılamayacak, sadece ehli tarafından bilinecek nükteli, gizli söz anlamına vurgu yapmıştır:

*Sultân-ı dehre Nâşidâ tanzîr haddin mi senin
Mazmûn u ma'nâdan eğer bildiğim olsun olmasın⁶⁴⁰*

Mazmun kelimesi, Sünbülzade Vehbî'nin 'Sühan Kasidesi'nde karşımıza dört kez çıkar. İlk beyitte kelimeyi 'bîkr-i mezâmîn', ikinci beytinde ise 'duhter-i mazmûn' terkipleriyle kullanmış ve kelimenin daha önce söylenmemiş söz, bulunmamış hayal anlamına gönderme yapmıştır:

*Mahrem-i bîkr-i mezâmîn olamaz nâ-ehilân
Takvîyet vermeyicek tab'a mezâyâ-yı sühan⁶⁴¹
Mâ'il-i duhter-i mazmûn-ı Acem bü'l-hevesân
Şimdi mâder-be-hatâ doğmada ebnâ-yı sühan⁶⁴²*

Bir diğer beytinde sözün eski hayallerle bir güzellik gösteremeyeceğini, sözü güzel yapanın yeni hayaller olduğunu belirtir ve konuya 'köhne mazmûn' tamlamasıyla işaret eder:

*Köhne mazmûn giyip ol câme-i müsta'mel ile
Şîvesin gösteremez kâmet-i bâlâ-yı sühan⁶⁴³*

Son beytinde ise, mazmunu değerli inciye benzetir:

*Dür-i şehvâr-i mezâmîn ile memlû sinem
Dil-i pür-cûş u hurûşum ser-i deryâ-yı sühan⁶⁴⁴*

⁶³⁸ Tb, G.14/5

⁶³⁹ Belîğ, G.1/8, Büyük Türk Klâsikleri, c.7.

⁶⁴⁰ NÂŞİD, G.4/5, Büyük Türk Klâsikleri, c.7.

⁶⁴¹ SV, K./19

⁶⁴² SV, K./90

⁶⁴³ SV, K./77

Kelime Nedim Divanı'nda karşımıza 6 kez çıkar. Bir rubaîsinde asrı şiiri üzerine değerlendirmede bulunur. Değerlendirmesinde güzel ve etkili söz söylemenin zorluğunu, çağı şairlerinin yeni hayal bulamadıkları için 'tâze mazmûn' kullanamadıklarını belirtir:

*Erbâb-ı dil oldu hep cüvâna meftûn
Hiç kalmadı bir zen ülfetinden memnûn
Ekser şu 'ârâ-yı asr kullanmazlar
Bikr olduğuçün sühanda tâze mazmûn⁶⁴⁵*

O da diğer şairler gibi mazmunu örtülü anlam manasında kullanır ve bu anlamı ifade etmek için 'Leylî' kelimesiyle terkip yapar:

*Bâreka 'llah yine hem-hâlet-i meh-tâb etdi
Hüsn-i Leylî-i mezâmîni bu yek-reng peren⁶⁴⁶*

Bir başka rubaîsinde mazmunu, beyte sıkıştırılmış, orada saklanan anlam olarak niteler:

*Efsûs Nedîm-i zâr u mihnet-dîde
Düşmüş vatanında gurbet-i câvide
Sad hayf o gûne tâze-mazmûn-ı hüner
Bir beyte henüz olamamış küncîde⁶⁴⁷*

Damat İbrahim Paşaya sunduğu bir bayram kasidesinde⁶⁴⁸ onun lütfü karşısında şairlerin söz bulamadıklarını belirtir ve Paşadan, kendisine mazmun bağışlamasını ister:

*Lûtf u mürüvvet eyle biraz dahı bizlere
Mazmûn bağışla bâri efendim aman amân⁶⁴⁹*

⁶⁴⁴ SV, K./99

⁶⁴⁵ N, R.6

⁶⁴⁶ N, K.2/7

⁶⁴⁷ N, R.11

⁶⁴⁸ 'İydiyye Der-Vasf-ı Sadr-ı a'zam İbrâhîm Pâşâ

⁶⁴⁹ N, K.24/6

Aşağıdaki beyitte de yine mazmunun kapalı anlam manasına vurgu yapar ve beyitteki dudak ve gül ilişkisini bu bağlamda değerlendirir:

*Lebin vasfında bir mazmûn demişdim reng ü bû sanma
Anı ceybinde güller bülbülü ilzâm için saklar⁶⁵⁰*

Mazmun kelimesini kullandığı bir diğer beytinde ise kelimeyi anlatılmak istenen anlam, verilmek istenen düşünce, sözün maksadı manasında kullanır:

*Seyret Nedîm o kâmeti kim eylemiş murâd
Bu musra '-ı resâda mezâmîn-i nâzî hep⁶⁵¹*

Yüzyılın zirvedeki bir diğer şairi Şeyh Galib, mazmun kelimesini çok daha fazla kullanmıştır. Kelimeyle Hüsn ü Aşk'ta 6; Şeyh Galib Divanı'nda ise 19 kez karşılaşırız.

Hüsn ü Aşk'ın 'mebâhis-i diğer' bölümünde mananın tükendiğini söyleyenlerle, aynı hayal ve mazmunları kullanan şairlerin birbirlerini övmeleriyle alay eder. Galib, kelimeyi yeni hayal, söylenmemiş söz anlamında kullanır:

*Âkil kılığında ba'zı mecnûn
Yokdur diye düşdi tâze mazmûn⁶⁵²*

Bu şairler, yeni anlam bulamadıkları için yeni mazmun olabileceğine inanmazlar:

*Birbirine satmak için eş'âr
Mazmûn-ı nevi ederler inkâr⁶⁵³*

Yeni hayal bulamayan ve daha önceki şairlerden aynen aktarma yapan şairler, kendi zaaflarının ortaya çıkmaması için yeni mananın da olmamasını dilerler:

*Ya'nî ki kelâm-ı taze mazmûn
Nâ-yâb ola hem çü tab '-ı mevzûn⁶⁵⁴*

⁶⁵⁰ N, G.19/8

⁶⁵¹ N, G.7/5

⁶⁵² HA, b.710

⁶⁵³ HA, b.723

⁶⁵⁴ HA, b.738

Hâlbuki sözün sınırı yoktur. Her an yeni söz söylenebilir ve yeni yeni mazmunlar bulunabilir:

Bî-gâye vü bî-kıyâs ü tahmîn
Söylenmede nev-be-nev mezâmîn⁶⁵⁵

Dünya her an yenilenmede, yeni yeni olaylar meydana gelmektedir. Dolayısıyla yeni yeni mazmunlar da ortaya çıkarılabilir:

Ez-cümle teceddüd-i havâdis
Mazmûn-ı neve değil mi bâis⁶⁵⁶

Galib, şiirde nezaketin ve mazmunun ortaya çıkmasını da yeni edaya bağlar:

Çün şîve-i nâza mâiliz biz
Bir tâze-edâya kâiliz biz
Yoksa ne nezâket ü ne mazmûn
*Dâ'vâ-yı fazilet ile meşhûn*⁶⁵⁷

Galib, sözde mazmunun rehberliğiyle hareket ettiğini belirtir ve fahriyyede bulunur:

Gâlib hulâsa râst-rev-i semt-i ma'nîyim
*Râh-ı sühanda reh-ber-i mazmûna uymuşum*⁶⁵⁸

'Ma'nâ' ve 'mazmûn' kelimelerini birlikte kullanır ve ilkini Güneş'e, ikincisini de Ay'a benzetir. Bu ikisinin ortaya çıkmasını gece ve gündüz, peygamberin övgüsünün yapılmasına bağlar:

Mihr-i ma'nî vü meh-i mazmûn olmazdı bedîd
*Tab'a vasfınçün tulû eyler ser-â-ser rûz u şeb*⁶⁵⁹

Galib, mazmunu güle, goncaya ve tohuma benzetir. Bu benzetmelerle bir bakıma mazmundan ne anladığını vermektedir: Beyte teksif edilmiş, gizli, nükteli söz:

⁶⁵⁵ HA, b.752

⁶⁵⁶ HA, b.754

⁶⁵⁷ HA, b.791-792

⁶⁵⁸ ŞG G.206/6

⁶⁵⁹ ŞG K.1/45

*Gâlib nitekim ukde-i dildir şu'arâya
 Var köhne zemînde yine tuhm-ı gül-i mazmûn⁶⁶⁰
 Gül-i mazmûnu bitirmiş bu zeminde zuraîfâ
 Sardı Es'ad hevesim rabtına bir destesinin⁶⁶¹
 Mısra'-ı mevzûn-ı âhın gül gibi mazmûnları
 Nev-nihâl-i hüsnünün değmez mi şeftâlûsuna⁶⁶²
 Sen Es'ad düşürürsün gonca-i mazmûnu hep amma
 Bu tarh-ı dil-keşe teşrîf eden yârâna kalmaz hiç⁶⁶³*

Bir şarkısında ve iki tarih manzumesinde mazmun kelimesini mimarî eser için kullanmıştır:

*'Aceb bir nev zemîn tarh eylemişler kim gülistânın
 Nükûşundan hezârân tâze mazmûnlar olur peydâ⁶⁶⁴
 Oldu bu yerde rû-nümâ mazmûn-ı tecrî tahtehâ
 Kıldı kerâmetle binâ ol dâver-i devlet-penâh⁶⁶⁵
 Anun her kâhı bir beytü'l-kasîde tâze mazmûndur
 Bütün ma'nâ-yı zibâ-yı meserretlerle meşhûndur
 Kusûru var ise şevketle teşrîf-i hümayûndur
 Efendim yümn-i teşrîfinle mesrûr et Çerâğânı⁶⁶⁶*

Bir beytinde terimi değerli söz anlamında ve 'gevher' benzetmesiyle kullanır:

*Kılıp deryâ-yı irfan mevc-i mevzûn
 Toğar mânend-i gevher tıfl-ı mazmûn⁶⁶⁷*

Bazı beyitlerinde de mazmunu yeni hayal, nükteli söz ve 'güzel' anlamında kullanarak tefahhur yapmıştır:

⁶⁶⁰ ŞG G.267/6

⁶⁶¹ ŞG G.177/6

⁶⁶² ŞG G.289/4

⁶⁶³ ŞG G.31/5

⁶⁶⁴ ŞG T.36/6

⁶⁶⁵ ŞG T.71/6

⁶⁶⁶ ŞG § 11/3.bend

⁶⁶⁷ ŞG T.38/1

*O rütbe verdi sûret şâhid-i mazmûna kim fikrim
Nihân-ı kûçe-i beyt olduğu mahsûsdan kalmaz⁶⁶⁸*

*Edip ilhâm-ı Rabbânî dil-i derrâkini tenvir
Nizâm-ı mülke dâ'ir tâze mazmûnlar eder inşâd⁶⁶⁹*

*Bu bâb-ı şevket-ârâ tâze mazmûn iki mısra'dır
Du'â-yı devlet-i Sultân Selîme hüsn-i matla'dır⁶⁷⁰*

*Ol söz ki pür-nikât u mezâmîn-i hüsn ola
Anda tahayyül-i hat u hâli neden cüddâ⁶⁷¹*

*Nutkumun her güher-i pâki çerâğ-ı elfâz
Sâde mazmûnları hep penbe-i dâğ-ı elfâz⁶⁷²*

*Sûku's-suver midir bilemem kûçe-i kalem
Sad-renk eder mezâmîni hûr-ı cinân gibi⁶⁷³*

*Her sunan kim denilir derd-i sühandan Gâlib
Neş'etin nâmını yâd eyleme mazmûn gibidir⁶⁷⁴*

*Ol şâ'ir-i kem-yâb benim kim Gâlib
Mazmûnlarımı anlamamak ayb olmaz*

*Yekta güher-i gayb-ı hüviyyetdir hep
Gavvâs-ı hired behrever-i gayb olmaz⁶⁷⁵*

Galib bir beytinde de mazmunu bir ülkeye benzetir ve bu söz ülkesini kendisinin ele geçirdiğini belirtir ve ilâve eder: Söz budur:

*Aldım tamâm kişver-i mazmûnu söz budur
Verdim nizâm-ı hükmünü dil-hâh can gibi⁶⁷⁶*

Kâmî, şiirde artık yeni mazmun görülmediğinden şikâyet eder:

⁶⁶⁸ ŞG G.125/8

⁶⁶⁹ ŞG, T.16/2

⁶⁷⁰ ŞG beyt 1

⁶⁷¹ ŞG G.8/6

⁶⁷² ŞG G.151/1

⁶⁷³ ŞG K.13/13

⁶⁷⁴ ŞG G.72/7

⁶⁷⁵ ŞG, R.19

⁶⁷⁶ ŞG, K.13/14

*İbâretten ibâret kaldı şimdi Kâmiyâ eş'âr
Müreşşah tâze mazmûn üzre yoktur bir gazel söyler⁶⁷⁷*

Esrar Dede de 3'ü gazellerinde biri de muhammes nazım şekliyle yazdığı manzumesinde olmak üzere 4 kez tercih etmiştir. Bir beytinde mazmunu belirtmek istenen anlam manasında kullanır:

*Oldu çemende rû-nümâ mazmûn-ı âsâr-ı safâ
Bir nev-gazeldir gûyiyâ lafz-ı redîfi lâle gül⁶⁷⁸*

Yine muhammesinde de kelimeyi söylenmek istenen, anlatılmak istenen anlam manasında kullanır:

*Vasf etsem eğer hâl-i diger-gûn dilim
Hâmeme zebanımdan akar hûn dilim
Esrâr ben ol âşık-ı meftûn dilim
Kim oldu bu musrâ' bana mazmûn dilim
Ey vay dilim vay dilim vay dilim⁶⁷⁹*

Aşağıdaki beytinde de mazmunu bir güzele benzeter ve ona hürmet edilmesini belirtir:

*Ümidi ihtirâm-ı şâhid-i mazmûndur yohsa
'Asâ-yı hâmeye şâ'ir dayanmaz ihtiyâr olsa⁶⁸⁰*

Karşımıza çıkan son beytinde ise kelimeyi tasavvufî anlamda kullanmış ve kelimeyi saklı gerçek, gizli ifade anlamında kullanmıştır:

*'Aşk kim ser-nükte-i mazmûn-ı vahdetdir bana
Feyz-i enfâs-ı Mesihî mazhariyyetdir bana⁶⁸¹*

Yüzyıl şairlerinden Hatem, kelimeyi 3 kez kullanmıştır. Karşımıza çıkan ilk beytinde, kelimeyi, ölçülü, güzel söz anlamında kullanmış ve kendinden önceki şairlerin mazmunu tükettiklerini, kendisinin de bu sebeple kuru bir adının kaldığını belirtmiştir:

⁶⁷⁷ Hasibe Mazıoğlu, age., s. 7.

⁶⁷⁸ E, G.159/6

⁶⁷⁹ E, 15 Muhammes/5

⁶⁸⁰ E, G.224/8

⁶⁸¹ E, G.1/1

*Düketmiş nükte-dânân-ı selef mazmûn-ı mevzûnı
Kuru bir nâmı var Hâtem gibi nakş-ı sühen-dânun*⁶⁸²

Kelimeyi meyveye benzetmiş ve ölçülü, güzel söz anlamında kullanmıştır:

*Nihâl-i meyve-i mazmûn-ı tab '-ı bî-kesden
Bu kâr-gehde odur âdetâ nevâle-fürûş*⁶⁸³

Kelimeyi söylenmemiş söz, bulunmamış hayal anlamında kullanır:

*Şîve-i nakşını ser-mustar idüb ehl-i sühan
Tarz-ı ra'nâsı zebân-zed yeni mazmûn olsun*⁶⁸⁴

Yüzyıl şairlerinden Zihnî de kelimeyi tercih edenlerdendir. Kelime şairin Divan'ında 11 kez kullanılmıştır. Zihnî de mazmunu genel anlamda, nükteli, sanatlı, ince, daha önce söylenmemiş söz manasında kullanmıştır. Aşağıdaki beyitte terimi 'münîr' kelimesiyle tamlamış ve sanatlı söz anlamında değerlendirmiştir:

*Ol kadar tab'ıma irdi şeref-i medhinle
Bahşiş-i tuhfe-i endîşe-i mazmûn-ı münîr*⁶⁸⁵

Aşağıdaki beyitlerde de de kelimeyi gizli anlam, cümle ya da ifadenin arka plânındaki mana şeklinde kullanmıştır:

*Bu mazmûnundan et lev kâne Mûsâ remzin istiş'âr
Bilindi muktedâya olduğu peydâ vü pinhânî*⁶⁸⁶

*Melâhatda o mir'ât-ı Hudâ olmaz nice yek-tâ
Ki mazmûn-ı ene emlah ana vermişdi unvânî*⁶⁸⁷

*Mazmûnuna bak mebhas-ı şevk u tarabın sen
Endüh-ı galatkârîyi devrân-ı resîd et*⁶⁸⁸

*Mazmûn-ı hayâlât-ı derûnum yüze çıksa
Dürr-i Adene kizr-i behâ vü kıyem eyler*⁶⁸⁹

⁶⁸² Ht, K.2/81

⁶⁸³ Ht, G.71/5

⁶⁸⁴ Ht, K.43/7

⁶⁸⁵ Z, K.15/25

⁶⁸⁶ Z, K.5/57

⁶⁸⁷ Z, K.5/40

⁶⁸⁸ Z, T.1/2

*Mazmûn-ı mine 'ş-şi'ri le-hikmet ana besdir
Zihnî şu'arâ olsa n'ola genc-i hümayûn⁶⁹⁰
Mazmûn-ı rahmeti sebakat vârid olmasa
Etmezdi cür'et istemeğe âsiyan meded⁶⁹¹*

Baki'den söz ettiği bir diğer beyitte de mazmunu 'şiiirin konusu' anlamında ele almıştır:

*Lik ol Bâkî-i şîrîn-güftâr
Kimse asrında değil gâşiyedâr
Sözleri şûh u selîs ü mevzûn
Medh-i dil-berdedir ekser mazmûn⁶⁹²*

Aşağıdaki beyitlerde de kelimeyi birbirinin aynı biçimde kullanmış; ikinci beyitte kelimedden hareketle kendi şairlik gücünü göstermek istemiştir:

*Mazmûn-şinâs u nâdire-gûy-ı zamâneye
Ehl-i zamâne lutfâ bedel âferîn eder⁶⁹³
Mazmûn-şinâs u nâdire-perver zamânede
Var mı sühanda Zihnî-i rengîn-edâ gibi⁶⁹⁴*

Kelimeyi, 18. yüzyılın ikinci yarısında ve 19. yüzyılın ilk yarısında hayat sürmüş olan ve Nedim tarzını devam ettirmeye çalışan Vâsıf da çokça kullanmıştır. Vâsıf Divanı'nda 16 beyitte mazmûn kelimesine rastlıyoruz. Vâsıf da mazmun kelimesini hoş, etkili nükte, güzel, sanatlı söz, kelâmın derunundaki mana anlamında kullanmış; fakat Nef'î'de gördüğümüz gibi, kelimeyi daha çok kendi sanatından bahsederken kullanmıştır:

*Sûr-ı sühan etsem yaraşır bunca zamândır
Mîhr-i hünerim bîkr-i mezâmîne nişândır⁶⁹⁵*

⁶⁸⁹ Z, K.17/50

⁶⁹⁰ Z, G.255/6

⁶⁹¹ Z, Musammat 1/8.bend

⁶⁹² Z, Mesnevî 4/38-39

⁶⁹³ Z, K13/41

⁶⁹⁴ Z, G.305/5

*Şeh-süvâr-ı ma'niyem cünd-i mezâmîn ü nikât
Zîr-i râyât-ı zamîrimde gönüllü askeri⁶⁹⁶*

*Endâm-ı mezâmîne sözüüm rûh-ı mücerred
Ecsâm-ı ma'ânîye özüm cevher-i cândır⁶⁹⁷*

*Gonca-i mazmûnumun çeşm-i kevâkib şişesi
Sünbül-i efkârımın her gül-i hamra katmeri⁶⁹⁸*

*Kâle-i mazmûn-ı tab'im bender-i endişeme
Kişveristân-ı feyizden deng ile tesyâr eder⁶⁹⁹*

*Görünür çeşmime zâhirde likâ-yı mazmûn
Uyusam düşde olur tab'ıma ma'nî ilhâm⁷⁰⁰*

*Mültezem indimde mazmûn u hayâlün zübdesi
Mürtesem tab'imda ma'nâ vü me'âlün sûreti⁷⁰¹*

*Kahramân-ı fikrimün ma'nâ zebûn-ı pençesi
Heft- hân-ı nutkumun mazmûn esîr-i hudmeti⁷⁰²*

*Hâmeyi der-dest etdikçe huzûr-ı tab'ıma
Mazhar-ı endişe bin mazmûn-ı nev ihzâr eder⁷⁰³*

*Mazmûn-ı nev elbet bulunur levh-i dilinde
Vâsıf ne kadar olsa yine eski kütükdür⁷⁰⁴*

*Yüz vech ile aks etse aceb mi ruh-ı mazmûn
Mir'ât-ı dil-i pâkime feyz âyine-dârdır⁷⁰⁵*

*Bu bir misli bulunmaz beyt-i şevketdir ki mazmûnu
Kudüm-ı Hazret-i şâhen-şeh-i âli-tebâr oldu⁷⁰⁶*

⁶⁹⁵ V, K.28/62

⁶⁹⁶ V, K.14/110

⁶⁹⁷ V, K.28/65

⁶⁹⁸ V, K.14/107

⁶⁹⁹ V, K.27/89

⁷⁰⁰ V, K.15/57

⁷⁰¹ V, K.20/148

⁷⁰² V, K.20/135

⁷⁰³ V, K.27/80

⁷⁰⁴ V, G.45/9

⁷⁰⁵ V, K.28/67

⁷⁰⁶ V, K.22/36

*Âb vermek rûy-ı mazmûna rikâbun neşvesi
Rûh-bahş etmek kelâma tab 'imun hâsiyyeti⁷⁰⁷*

Kâşâne-i dil yosma meh-i ma'niye mesken

Gülbâr-ı derûn şûh-ı mezâmîne mekândır⁷⁰⁸

Mazmunun kolay bulunabilir bir şey olmadığını belirtir:

Yem-himem kân-ı ata kulzüm-nevâl ta'bîrini

Kaht-ı mazmûndan eder nazm-âver anun ekseri⁷⁰⁹

Güzel mazmunun ve beğenilen mananın şairlerin sahip olduğu en değerli cevher olduğunu belirtir:

*Mazmûn-ı hûb u ma'ni-i mergûb Vâsîfâ
Şâ'irlerûn cevâhir-i dârü'l-hızânesi⁷¹⁰*

Mazmun terimi konusunda buraya kadar söylediklerimizi özetleyecek olursak, terimin genelde şairlerin poetik arayışları sırasında gündeme geldiğini ifade edebiliriz. Şairler terimi, sanatlı, nükteli ifade, gizli anlam, verilmek istenen öz, beytin ya da kelimenin ilk bakışta fark edilmeyen, ancak ehli tarafından anlaşılacak anlamı, yeni, sanatlı hayal, söylenmemiş ifade manalarında ele almışlardır. Bazı açık istiareleri, klişe sözleri mazmun olarak yorumlayan şairler, mektubun mesajını, anlatılmak, okuyucuya verilmek istenen düşünceyi, kaderi, saklı gerçeği, sırrı, papağanın güzel sesini, o güne kadar bulunamamış hayali, sevgilinin yüzündeki beni, çan sesini, hedefi, amacı, hoş, etkileyici, sanatlı, nükteli sözü, imalı sözü, vahyi, düşüncenin işaret ettiği noktayı, şiirdeki yeni tarzı, edalı, işveli bir güzeli, zor çözümler anlamı, kelimenin altında yatan anlamı, beyte teksif edilmiş anlamı, ölçülü, güzel sözü, şiirin konusunu mazmun olarak değerlendirmişler; gonca, gül, tohum, asker, dilber, inci, gevher, ülke, meyve kelimelerini mazmun konusunda benzetilen olarak kullanmışlardır.

Kelimenin şiire yansısıyla ilgili olarak yüzyıllara göz attığımızda ilk kıpırtıyı Necatî'de görürüz. Sonraki yüzyılda birçok şair tarafından kullanılmış

⁷⁰⁷ V, K.20/147

⁷⁰⁸ V, K.28/66

⁷⁰⁹ V, K.14/88

⁷¹⁰ V, G.140/6

olmasına rağmen, terim 17. yüzyıldan itibaren divanlarda daha çok arzıendam etmeye başlamış; 18. yüzyılda bu durum devam etmiştir. Yine 19. asrın ilk yıllarında yaşayan Enderunlu Vasıf da kelimeyi çok kullanan şairlerimizdendir.

Şiirimizde önemli bir kırılma noktasının yaşandığı 17. yüzyılda kelimenin kullanım oranının artması, aynı zamanda şairlerimizin İranlı şairlere olan tavrının da bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Şairlerimiz her ne kadar şiirlerinde İranlı şairlerden söz ediyor olsalar da 'ben' duygusu bu yüzyılda şiire daha fazla girmiş; şairler poetikalarını ortaya koyarken mazmun kelimesinden ikinci bölümde başlıklar hâlinde işleyeceğimiz diğer kelimelerden yararlanmışlardır.

TABLO 8

YE	AP	NB	Şh	LM-A	C	CS	B	F	LM-F	H	NI	Na	Nf	ŞY	S	N	ŞE	Şi	Ht	ŞG	HA	E	V	Z	İ	
âteş-pâre mazmûn														1	2											
âyine-i çehre-nümâ-yi mazmûn													1													
başşî-i tuhfе-i endîşe-i mazmûn-ı mûnir													1											1		
beyt-i nâdirü'l-mazmûn													1										1			
bıkr-i mezâmîn																								1		
cûnd-i mezâmîn ü nikât																								1		
çeşm-i mazmûn-gü													1													
derç-i dil/mazmûn							1																			
dür-i nâ-yâb-ı mezâmîn													1		1											
ebkâr-ı mazmûn													1											1		
endâm-i mezâmîn													1													
fikr-i mazmûn-ı hâs													1													
fikr-i pür-mazmûn													1													
genc-i gevher-i mazmûn u mâ'nâ													1													
gevher-i mazmûn													2													
gevher-i mazmûn-ı hâs													1											1		
gonca-i mazmûn																										
gül-i mazmûn																										
hat-i nev-hîzinin mazmûnı													1													
hâtr-ı mazmûn																										
hulâse-i mazmûn-ı													1													
mu'ciz-i işğ													1													
hüccet-i mazmûn-ı kelâm													1													
hüsn-i Leylî-i mezâmîn																										
hüsn-i mazmûn																										
ihtirâm-ı şâhid-i mazmûn								1																		
kaht-i mazmûn																										
kâlbe-i mazmûn-ı tab'																								1		
kâlib-i mazmûn																								1		
kasd-i zîb ü fer-i dîş u ber-i bıkr-i mazmûn												1														

TABLO 8

YE	AP	NB	Şh	LM-A	C	CS	B	F	LM-F	H	NI	Na	Nf	ŞY	S	N	ŞE	Şİ	Ht	ŞG	HA	E	V	Z	I	
mazmûn-ı mine 'ş-ş'i ri																										
le-hikmet																										
mazmûn-ı nazm-ı hoş-																										
ter																										
mazmûn-ı nev																										
mazmûn-ı niyâz u nâz																										
mazmûn-ı rahmet																										
mazmûn-ı rengîn																										
mazmûn-ı rubâi-i anâsır																										
mazmûn-ı terâne-i ceres																										
mazmûn-ı terci																										
mazmûn-ı kelâm																										
mazmûn-ı merdûd-i																										
tabâ'î'																										
mazmûn-şinâs																										
meh-i mazmûn																										
mezâmîn																										
mezâmî-i hüsn																										
mezâmîn-i nâz																										
mür-i hatmın mazmûnu																										
nâkî-i mazmûn-ı																										
mâ âni																										
nev-be-nev mezâmîn																										
nihâl-i meyye-i																										
mazmûn-ı tab'-i bi-kes																										
nûsha-i divân-ı pür-																										
mazmûn u mâ hâ																										
ol hatmın mazmûnu																										
rahîk-i feyz-i mazmûn																										
reh-ber-i mazmûn																										
ruh-i mazmûn																										
rûy-i mazmûn																										
sâde mazmûn																										
sermâye-i mazmûn-ı																										
müfid																										
ser-nükte-i mazmûn-ı																										
vâhîdet																										
şâhid-i mazmûn																										
şebnem-i gül-i mazmûn																										

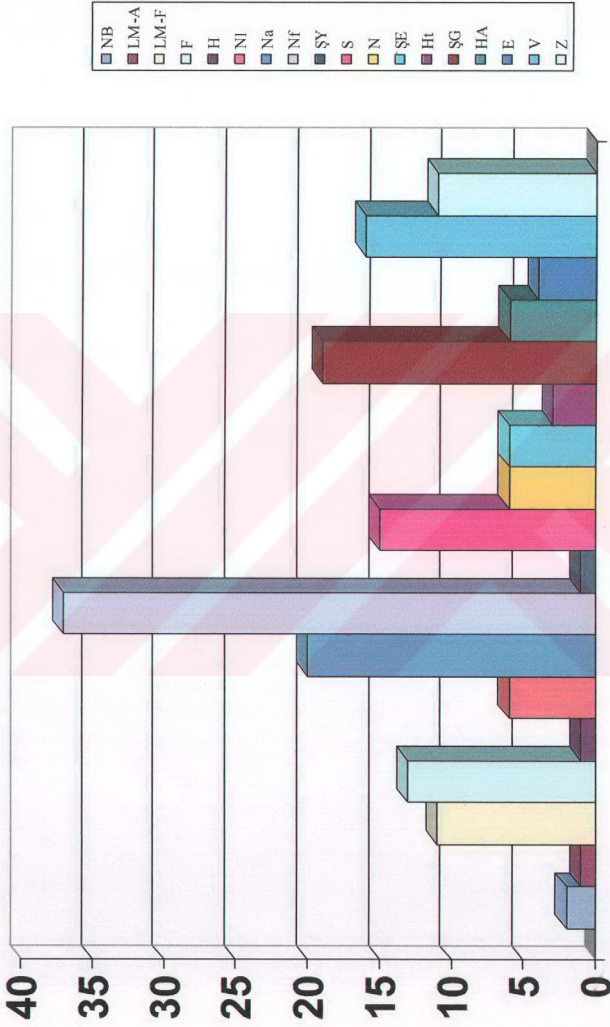
TABLO 8

	YE	AP	NB	Şb	LM-A	C	CS	B	F	LM-F	H	NI	Na	Nf	ŞY	S	N	ŞE	Şİ	Ht	ŞG	HA	E	V	Z	İ	
şîr-hâre-i mazmûn																1											
şûh-i mezâmîn																											
tâze mazmûn												3					1		1						1		
tâze-mazmûn-î hüner-																	1										
tîf-î mazmûn																											
tuhm-î gül-i mazmûn																											
tûf-î mazmûn																											
tûf-î mazmûn											1																
üstâd-î mazmûn-perver-																											
i nazm																											
vâkıf-î mazmûn																											
vâkıf-î mazmûn-î eş'âr																											
yeni mazmûn.																											

TABLO 9

	NB	LM- A	F	LM- F	H	NI	Na	Nf	ŞY	S	N	ŞE	Ht	ŞG	HA	E	V	Z	
EBYAT										2				1					3
GAZEL	1		4		1	1	10	2	1	7	2	4	1	9		3	2	2	50
KASİDE	1		3			3	7	34		4	2		2	3			14	5	78
KİT'A			3					1		2									6
LUGAZ												1							1
MESNEVİ		1		11											6			2	20
MUHAMMES																1			1
MUSAMMAT																		1	1
RUBAI			1								2			1					4
ŞARKI														1					1
TARİH							3					1		4				1	9
TERCİBENT			2																2
TERKİBİBENT						2													2
TOPLAM	2	1	13	11	1	6	20	37	1	15	6	6	3	19	6	4	16	11	178

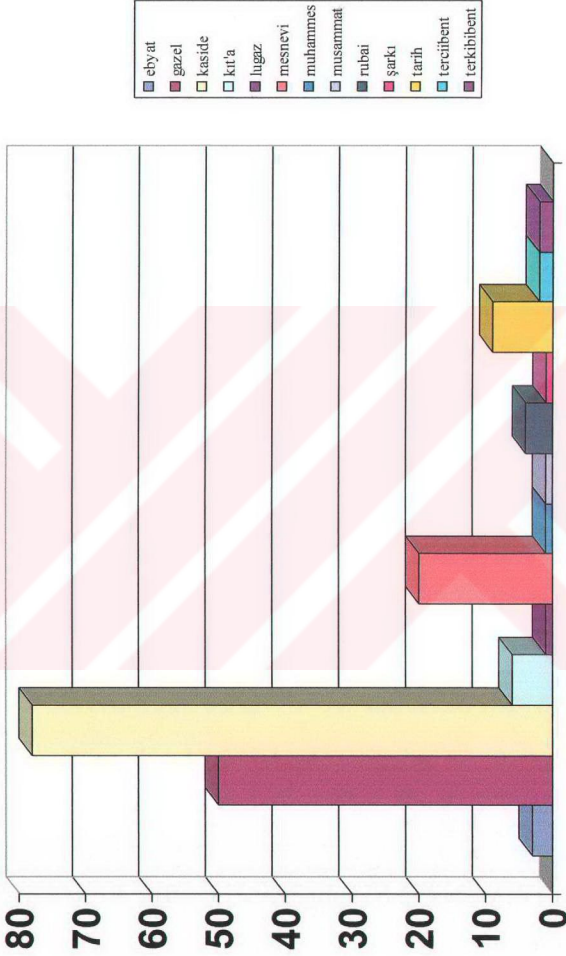
TABLO 10

Şairlerimizde Mazmun Kelimesinin Oranı

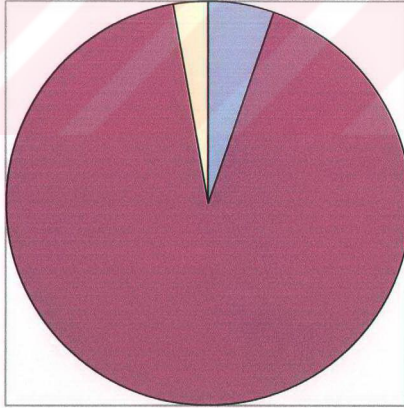
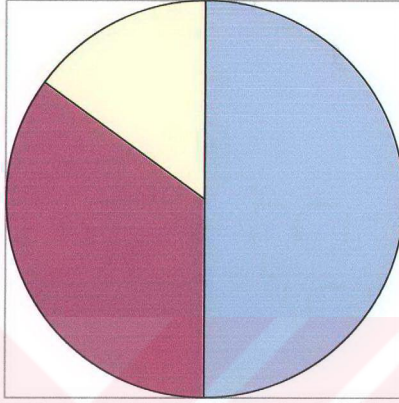

TABLO 11

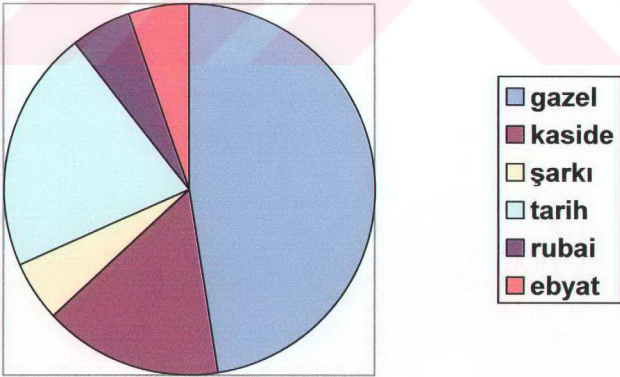
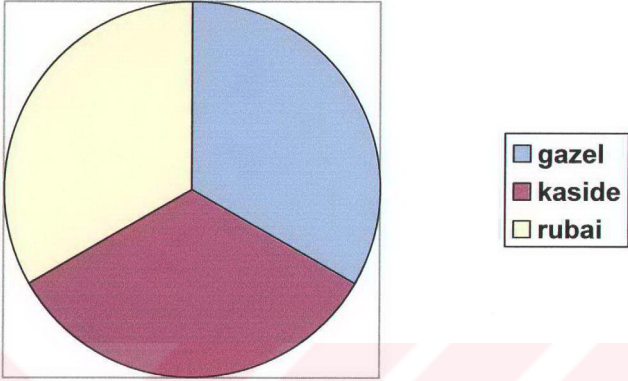
Nazım Şekillerine Göre Mazmunlar

TABLO 12 - NABI'NİN ŞİİRLERİNDE MAZMUN

TABLO 13 - NEFİ'NİN ŞİİRLERİNDE MAZMUN

TABLO 14 - NEDİM'İN ŞİİRLERİNDE MAZMUN

TABLO 15 - ŞEYH GALİB'İN ŞİİRLERİNDE MAZMUN

2. POETİKA-ŞİİR ELEŞTİRİSİ

2.1. Divan Şiirinin Genel Karakteristiği

Divan edebiyatının genel yapısı içinde bakıldığında şairler arasında temelde büyük ayrılıklar olduğunu söylemek güçtür. Şairlerin şair kişilikleri, beyitlere aynı ölçüde yansımaz. Şairler şiir yazmaya, kendi kişiliklerini paranteze almakla başlarlar. *“Sanki hepsi elbirliği etmişcesine, kendilerini şiirlerinin dışına çekmişler, şahsi zaaf ve hususiyetlerini şiirlerine bulaştırmamışlardır.”*⁷¹¹ Divan şiirinde şairlerin ilhamını ve hareket alanlarını sınırlayan birçok unsur vardır. Bunlardan ilki, şairlerin aynı konuyu işlemeleridir. Benzer konular etrafında şiir söylemek, şairleri daha güzel ve daha mükemmel söyleyişlere yöneltmiştir. Şairler, şiir sanatındaki becerilerini, hünerlerini ortaya koyabilmek ve üstat şair olabilmek / öyle tanımlanabilmek için, aynı hedefe, gidilmedik yoldan gitmeye çalışmışlar ve yeni söyleyişler etrafında çabalamışlardır. Bununla birlikte, Divan şiirinde belli kurallar ve kalıpların olması da şairlerin hareket alanını sınırlamaktadır. Şairleri şekil açısından sınırlayan Divan şiiri geleneği, çerçeveyi dil ve ortak söz varlığı yönünden de daraltmaktadır. Ortak bir dil kullanımı, şairlerin ortak kavramlarda ve benzetmelerde yoğunlaşmalarını, az sözle çok şey anlatmak için çaba sarf etmelerini sağlamıştır.

Divan şairlerinin şiir ve şairlikle ilgili görüşlerini ortaya koymaları, bağlı buldukları edebiyat geleneğine, birer şair olarak açıklık getirme ihtiyaçlarından ileri gelmektedir. Hemen her asırda şairler kendi poetikalarını açığa vuracak görüşler ortaya atmışlardır. Bu görüşler zaman zaman beyitlerde olduğu gibi divanların dibacelerine de yansımıştır.⁷¹² Ve şairler bu satırlarda, güzel şiirin veya iyi şairin nasıl olması gerektiğini söylemişlerdir.⁷¹³ Şiirde ise görüşlerini daha çok gazellerinde dile getirmişlerdir. Bu gazellerde, özellikle Nabi’de olmak üzere, sosyal eleştiri ve hikmet vadisindeki şiirleri dışarıda tutarsak, daha çok aşk konusu ele alınmış ve şairler bu konuyu “özgün mazmunlar, mecazlar ve söz sanatlarıyla daha iyi ve daha

⁷¹¹ Necmettin Turinay, *Geleneğin Dünyası Yeniliğin Ufukları*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1996, s.31.

⁷¹² Tahir Üzgör, *Türkçe Divân Dibâceleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.

⁷¹³ Menderes Coşkun, *Edebî Sanatların Terim Olarak Divanlardaki Kullanımı Üzerine*, Türkler, c.11, s.702.

özgün” dile getirmeye çalışmışlardır. Bu ise Divan şiirinin biçimci yanını göstermektedir.⁷¹⁴

Divan şiirinin genel karakteristiği ve şiirdeki imgelem dünyası, farklı anlam örüntüleriyle okuru şaşırtmakta; bu yönüyle şiire ayrı anlamsal katmanlarla farklı bir tad vermekte; belirli dinsel düşünceler, Kuran ve hadislerden alınmış belirli imgeler, Kitabullah’tan veya hadislerden yapılan alıntılarının tamamen estetik nitelikte simgelere dönüştürülmesi, gazelerde sık görülmektedir.

“Böylece şiir, dünyevî ve uhrevî imgeler, dinsel ve dindışı düşünceler arasında yeni ilişkiler yaratma bakımından neredeyse sınırsız imkânlar sağlar. Usta şair her iki düzeyde de karşılıklı olarak tam bir etki yaratabilir ve en dindışı şiire bile ayrı bir ‘dinsel’ tat verebilir. Belirli Kuran ayetlerinin dindışılaştırılması, Batılı okurları sıklıkla şoke edebilmektedir; ancak şaşırtıcı yeni görünümeler de sağlamaktadır. İran, Türk ve Urdu şiirinin büyük üstatlarının eserlerinde, bir yanıyla İslâm kültürünün dinsel arka plânını yansıtmayan tek bir şiir yoktur. Her şiir, içinde görkemli yapıların ihtişamının yansıdığı cami avlularındaki şadırvanları andırır; güzelliği minik dalgaların veya şığ sudan fıskıran yeşilliğin tuhaf etkileriyle daha da artmıştır.”⁷¹⁵

Dolayısıyla bu şiirin tam olarak ne dindışı ne de dinî anlam örüntülerine sahip olduğu söylenemez. Şiiri yorumlayacak olanlar her ikisini de göz önünde bulundurmaları zorundadırlar.

Her iki anlam örüntüsüne de açık olan Divan şiirini inceleme çalışmaları ise sürekli aynı yöntemle kısır bir yönde ilerlemektedir. Orhan Okay, bu inceleme çalışmalarında şablonun aynı olduğunu, çalışmaların ise edisyon kritik/transkripsiyon/inceleme olmak üzere ‘üç safhalı bir kanava’dan ibaret olduğunu söyler ve Divan şiirinin modern tekniklerle ele alınması gerektiğini ekler.⁷¹⁶ Cem Dilçin de Divan şiirini anlamaya yönelik çalışmaların sadece klâsik şerh metoduyla yapılmasını, her ne kadar bu şiire ait bazı güzellikleri gösterse bile

⁷¹⁴ Bülent Akso vd., *Şiir ve Şiir Kuramı Üstüne Söylemler*, Düzlem Yayınları, İstanbul, 1996, s. 105.

⁷¹⁵ Annemarie Schimmel, *İslâmın Mistik Boyutları*, Kabalcı Yayınları, Ankara, s.284.

⁷¹⁶ Orhan Okay, *Sanat ve Edebiyat Yazıları*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1990, s.82-87.

birçoğunu gösterememesi dolayısıyla eksik bulur. Beyitler yapısal açıdan da incelenirse, bu şiirin perdesi biraz daha aralanacaktır.⁷¹⁷

Şairler zaman zaman Divan şiirinin klâsik yapısında, çerçeveyi de fazla zorlamadan çıkış yolları aramışlar; yenilik arayışlarını beyitlere yansıtmışlardır. Örneğin Mesîhi,

*Serve kim teşbîh ider cana bu kadd-i dilberi
Serv hod bir baldırı çıplak uşakdur*⁷¹⁸

diyerek alışlagelen ve tüm şairler tarafından tekrarlanan 'serv' benzetmesinden sıkıldığını hissettirir. Nef'î de benzer şekilde güzel gazelin devrinde pek görülmediğini, şiirin güzelinden anlayanın az olmasına rağmen halis şiirin gerçek hüner olduğunu belirtir:

*Kadrin anlar katı az olsa n'ola ey Nef'î
Çok hünerdür gazeli böylece pâkîze demek*⁷¹⁹

Bir başka beytinde de şairliğin hüner işi olduğunu belirtir:

*Şâ'irim derse eğer şâ'ire isbât-ı hüner
Hat-ı ta'lik ile divânı mürettep değil a Nef'î*⁷²⁰

Benzer beyitlere hemen her şairde rastlamak mümkündür. Şairlerin bu tür anlam örüntüleriyle dokunmuş beyitlere sahip olmaları ve herhangi bir divanın kapağını araladığımızda karşımıza her an çıkabilecek bu türden ifadeler, şairlerin işlerinin ne kadar zor olduğunu ve özgünlük konusundaki çektikleri sıkıntıyı gözler önüne serer. Diğer tüm klâsik sanatlardaki gibi sınırlı bir semantik alanda hareket etmeye çalışan şair, hünerini, hayal kudretini, söz söyleme kabiliyetini, kısacası şiir adına sahip olduğu hazineyi dinleyici / okuyucuyla paylaşmak istemektedir. Bu ifadeler aynı zamanda farklı olmak isteyen şairin yaşadığı ıstırapı yansıtır. Yukarıda rasgele seçtiğimiz örneklere bir tanesini daha, Nabi'nin şiir ile nesrin farkını vurguladığı manzumesini eklemek istiyoruz. Nabi bu manzumesinde güzel bir şiirin nasıl olması gerektiğini anlatır:

⁷¹⁷ Cem Dilçin, *Fuzûlî'nin Bir Gazelinin Şerhi ve Yapısal Yönden incelenmesi*, *Türkoloji Dergisi*, c.9, Ankara, 1991, s. 43.

⁷¹⁸ Mine Mengi, *Mesîhi Divanı*, AKM Yayınları, Ankara, 1995, s.315.

⁷¹⁹ Nf, G.65/5.

⁷²⁰ Nf, G.65/5.

Şâyânter olmaz inşâ destâr-ı i'tibâre
Bî-reng ü bûy teşbîh bî-nakş isti'âre
Ma'nî-i tâze fikr it itme lügatle memlû
Kim eyler i'tibârı berg-i ne-dâde bâre
Bî-tâze isti'âre olma lugâtde lezzet
Âhû-yı gayb-ı ma'nî düşmek gerek şikâre
Îrâs-ı kuvvet eyler tab'a kebâb-ı murgân
İtme hayâli vakf-ı pîrâmen-i kinnâre
Cins-i lügâtle memlû şehri-i Sıhah u Kâmûs
Olmaz metâ'-ı ma'nî üftâde her diyâra
Dinsün mi şî'r ü inşâ öyle mu'akkadâne
Kim ola hall ü 'akdi muhtâc-ı istişâre
Endek ola me'âli nâ-güş-zed makâli
Her satr ola mü'eddâ Kâmûs'ı ihtizâra
Yok farkı eylemekden endâhte yabâna
Elfâz-ı müşkilâtın şerh eylemek kenâre
Müşkil lügâtle olmaz hoş-reng şî'r ü inşâ
İtmez çerâğ-ı magşûş çeşm-i şebi inâre
Olmaz garîb elfâz ârâyış-i ma'ânî
Ma'nî gerek nühüfte ta'bir-i âşikâre
Nâbi safâsı yokdur elfâz-ı 'ukde-dârun
Engûr neş'e virmez rind-i 'usâre-h'âre⁷²¹

Nabi'nin yukarıdaki şiirinde vurguladığı iyi bir şiirin aynı zamanda güzelce süslenmesi gerektiği fikrine karşı Menemenlizade Tahir, sözün süslenmesinin birçok şair tarafından suiistimal edildiğini belirtir. Sözün süslenmesi, ya da süslü bir şekilde sunulması, estetik açıdan gerekli ise de zaman zaman bazı şairler ve nasirler aşırıya kaçmışlardır.⁷²² Ona göre Veysî ve Nergisî gibi nesir yazarları sadeliği yıkmışlardır.

⁷²¹ Na, G.802.

⁷²² Menemenlizade Tahir, Hâver Mecmuası, nr. 2, 1301, s. 38-41.

Onlardan sonra gelen Nedim ve Galib ise dehalarına rağmen edebiyatımızı asıl yoluna irca edememişlerdir. Mana lâfız içinde boğulmuş; herkes anlayamadığı ama tumturağına hayran olduğu kelimelere takılmıştır.⁷²³

Şiirin tamamen süslü kelimelerden ibaret olması ve ağır terkiplerle kurulu olması pek benimsenen bir tutum değildir. Necati, Baki, Zati, Şeyhülislâm Yahya, Nedim vs. gibi şairler elinde sadeleşen şiir, bazen ağır kelime ve terkiplerle dolu hâle gelmiş; şairler zaman zaman bu yapıya karşı seslerini yükseltmişlerdir. Nabi'nin

*Ey şi'r miyânında satan lafz-ı garîbi
Dîvân-ı gazel nüsha-i kâmûs değildir*⁷²⁴

Nev'î'nin,

*Bu sâde nazmı ehl-i sanâyi' beğenmezse
Nev'î ne gam bizüm sözüümüz âşıkânedür*⁷²⁵

Baki'nin,

*Sözüm vâsf-ı leb-i la'lünle hem rengîn ü hem şîrîn
'Adûlar nükteyi fehm eylemezler sâdedür dirler*⁷²⁶

beyitleri bu bağlamda yazılmış yüzlerce beyitten birkaçıdır. Şairlerin sadelikten kasıtları, söz ve anlam sanatlarından azade beyitler değildir elbette. Şiir sanatında makul olan, orta yolu yakalamaktır. Şiiri bir sanat gösterisine dönüştürmeye çalışırken anlamı boğmak yanlıştır. Benzer bir eleştiriyi Şeyh Galib'de de buluruz. Galib, yukarıda beytini verdiğimiz Nabi'nin şiirlerinin terkiplerden ibaret olduğunu Hüsn ü Aşk'ındaki,

*Manzûme-i Fârisîveş ebyât
Bi'l-cümle tetâbu-ı izâfât
İnşâya verir egerçi ziyet
Türkî söz içinde ayn-i sıklet*

⁷²³ Menemenlizade Tahir, *Yeni Edebiyât-ı Cedîde, Servet-i Fünûn Mecmuası*, Nüsha-i Mümtâze, İstanbul, 1313.

⁷²⁴ Na, G.167/8

⁷²⁵ M. Nejat Sefercioğlu, *Nev'î Divanı'nın Tahlili*, Akçağ, Ankara, 2001, s. 5.

⁷²⁶ B, G.185/3

*Az olsa eğer değildi mâni
Derdik ana belki de sanâyi
Hem bir dahi var ki ol sühan-sâz
İğrakda mürğ-ı pest-pervâz
Evsâf-ı Burâk-ı Fahr-ı âlem
Rahşiyye-i Nef'i andan akdem⁷²⁷*

beyitleriyle dile getirir.

Haşim ise, Divan şiirinde gerçek anlamda manzaranın bulunmayışından şikâyet eder. Nedim Divanı'nı okurken Divan şiirinde 'manzara'nın yokluğunu fark eder ve bu manzarasızlığın nedenlerini, 'Şi'r-i kadîm'⁷²⁸ başlıklı yazısında, şairlerin ağaç olarak çınar ve serviden, çiçeklerden gül, sümbül, lâle, nergis, karanfil ve mevsimlerden de bahardan başkasını tanımadıklarını, şiirlerinde bülbülün bir kuş değil güllün kafiyesi, lâleninse çiçek değil piyâlenin kafiyesi olduğunu söyleyerek açıklar:

"Divan şiirine bakılırsa, sanki yüz sene evveline kadar ve bazıları için belki şimdiye kadar Osmanlı diyarının hiçbir bahçesinde zikri geçen şu birkaç çiçekten gayri çiçek açmamış, hiçbir ağaçta bülbülden başka bir kuş ötmemiş, mevsimler değişmemiş; kar yağmamış, rüzgâr esmemiş, bora kopmamıştır. Sanki mevsimler bizim bid'atimizdir. Ve fil, kurbağa veya horoz gibi hayvanlar da tayyare ve otomobil nevinden zamanımıza mahsus bir sınaî icattır."⁷²⁹

Ziya Paşa, Türk edebiyatında ilk kez bir tasnif yapmış ve Harâbat Mukaddimesi'nin, 'Ahvâl-i Şu'arâ-yı Rûm' bölümünde, Divan şiirini üç devreye ayırmıştır:

*'Türki eş'arı ehl-i tahkik
Üç sınıfa eder binâ vü tefrik"*

⁷²⁷ HA, b.189-193.

⁷²⁸ Akşam, nr. 1510, 6 Kânunuevvel 1922.

⁷²⁹ Ahmet Hâşim, Gurabâhane-i Laklakan / Diğer Yazıları (Haz. İnci Enginün-Zeynep Kerman), Dergâh Yayınları, İstanbul, 1991, s. 159.

Divan şiirinin başlangıcından Baki'ye kadar olan döneme 'kudemâ', Baki'den Nabi'ye kadar olan döneme 'evâsıt', Nabi'den sonraki döneme de 'evâhir' ismini veren Ziya Paşa'ya göre, 'kudemâ' ve 'evâsıt' döneminde divan şiiri zirve noktasındadır. 'Evâhir' döneminde ise şaire nadir rastlanmaktadır. Bu durumu manzum olarak şöyle dile getirir:

Bâki'ye gelince nazm-gûyân

Oldu kudemâ-yı ehl-i irfân

Andan Nâbi'ye dek evâsıt

Eş'âr henüz değıldi sâkut

Andan sonra gelir evâhir

*Bu sınıfda şâ'ir oldu nâdir*⁷³⁰

Divan şiirinde şekil, vezin ve kafiye gibi konularla şairlerin kuracakları birinci dereceden hayaller aşağı yukarı aynıdır. Benzer kelimelerle aynı hayali kuran, benzer mecazları ve benzetmeleri kurgulayan şairlerin birini diğerinden ayıracak faktör, konuyu ele alış biçimleri ve anlatış tarzları olacaktır.

Divan şiirinin zaaflarından biri de tenkit fikrinin bulunmakla birlikte arka plânda kalmış olmasıdır. Her ne kadar tezkirelerde tenkide rastlıyorsak da bunlar da birbirine benzer ifadeler olduğundan ve klişe ifadeleri paylaştıklarından tam anlamıyla bir tenkitten söz edemeyiz. Tanpınar, Divan şiirinin en büyük zaafı olarak tenkit fikrinin olmakla beraber ikinci, üçüncü plânda yer almış olmasını gösterir. Eskilerinde tenkit müessesesini barındırdıklarını ve zaman zaman en azından tezkirelerde de olsa uyguladıklarını beyan eden Tanpınar, bizdeki tenkitin genellikle şifahî kaldığını belirtir: "Birçok tezkireler, şairlerin kendi aralarında yaptıkları bu cinsten tenkitlerin bazı örneklerini verir. Hele Âşık Çelebi bize çağdaşlarının birçok hükümlerini nakletmiştir. Birer fıkra mahiyetinde kalmalarına rağmen, bu dikkatler bize sadece eskilerin konuşmak zevki hakkında fikir vermekle kalmazlar, ne kadar dar hudutların içinde, ne ince bir anlayışla çalıştıklarını gösterirler."⁷³¹

⁷³⁰ Erdoğan Erbay, age., s.413.

⁷³¹ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Bizde Tenkit*, EdebiyatÜzerine Makaleler, s.76.

2.2. 18. Yüzyıla Gelindiğinde Divan Şiirinde Poetik Durum

18. asra gelindiğinde durum pek de değişmez. Bu yüzyıla kadar şairlerimiz Divan şiirinin en mükemmel örneklerini vermişlerdir. Edebiyatımızda İran tesiri zayıflamış, daha önceki asırların büyük şairleri örnek alınmaya başlamıştır. Fakat zamanla şiirin aktığı bu mecra da XVIII. yüzyıl şairlerini rahatsız etmeye başlamış; şairler kendileri için yeni çıkış kapıları aramak zorunda kalmışlardır. Bir bakıma bir düalizm yaşamışlardır. Bir yandan geleneksel kalıplar içinde hareket edecek; aynı kafiyeyi, aynı vezni, aynı nazım şeklini kullanacak; diğer yandan da yeni bir şiir yazacaklardır. Yüzyılın başlarında Sabit, bu kaygıyla hareket eden şairlerdendir. Her ne kadar,

*Tarîk-i nâdire-sencîde Sâbitâ besdür
Bu tâze vâdi-i pâkize imtiyâz bana⁷³²*

beytinde ifade ettiği üzere yeni bir yolda olduğunu belirtse de farklılığını halk tabirlerine, mesellere, cinaslara ayırdığı büyük oranda arayan Sabit, arkasında, kendisini taşıyacak bir rüzgâr bulamaz. Yaptığı, bir bakıma Necatî'den bu yana, şairler tarafından zaman zaman kullanılan bir tasarruftur. Safâî'nin Sabit için '*tâze-zebân*' demesi şiirlerinde bol bol kullandığı bu tabirler, meseller yüzündendir.⁷³³

Bu yüzyılda, hemen her şairimiz eserinin tazeliğinden, şiire kazandırdığı yeni renkten ve kendi şiir vadisinden söz etmiş; kasidelerin fahriyye bölümleri uzamış, fahriyye zaman zaman gazele ve mesnevîye taşınmıştır. Şairler kasidelerinin fahriyyelerinde ve gazellerinin de özellikle mahlâs beyitlerinde bu övünçlerini dile getirmişlerdir. Divan şiirinin sınırlı yüzeyinde şair kişilikleri adına yapabilecekleri de hemen hemen sadece bu beyitlerdedir. Fakat şairlerin yenilikten ne anladıkları da bir başka önemli sorundur. "*Onların anladıkları yenilik edebî anlayışın çerçevesini genişleten veya onu değiştiren bir yenilik olmayıp bir buluş, bir kelime oyunu, kullanılmamış bir redif nevinden yeniliklerdir. Vehbî'nin birdenbire parlayan 'taze*

⁷³² S, G.4/5

⁷³³ Hasibe Mazıoğlu, age., s. 4.

zeban' Nedîm'i takdir ve tanzir etmesi onun, hatta devrin birçok şairlerinin aradığı yeniliği Nedîm'in eserlerinde bulmalarının bir izahı sayılabilir. Nahîfî'nin içten gelen samimi yalvarışlarında Neylî'nin, Âsım'ın, Râşîd'in külfetsiz gazellerinde, tam bir Nedîm mukallidi olan İzzet Ali Paşa'nın şiirlerinde asrın hususiyetlerini taşıyan ruh ve ifade özellikleri bulunmakla beraber bunlar da eserlerinin bütününe kavrayan bir yenilik ve güzellik gösterememişlerdir."⁷³⁴

18.yüzyıl şairlerinin önlerinde hemen tüm nazım şekillerinde örnek alabilecekleri şairler vardı. Gazelde Nedîm ve Nabi örnek alınırken kasidede Nefî tarzı etkiliydi. Fakat devrin şairleri zayıf şiir kudretleriyle "kelimecilikten ve eski üstatları taklit etmekten ileri geçememişlerdir. Bu yüzden XVIII. asırda edebiyatımız fazla taklitçi ve nazireci bir edebiyat hâlini almıştır. Divanlar içerisinde şiir denebilecek esintilere oldukça seyrek rastlanır."⁷³⁵

Gibb, 17.yüzyılda görülmeye başlayan şarkı formunun bu yüzyılda daha çok görülmesini, Divan şiiri-İran şiiri bağlamında yorumlar ve bu durumun Türk şiirinin İran şiirinin vesayetinden kurtulması olarak değerlendirir. Öte yandan bu yüzyıl, eski ve yeni dönemler arasında bir geçiş dönemi, bir köprüdür. Gibb, yine bir arayışın ifadesi olarak gördüğü mizahın da bu yüzyılda iyiden iyiye hissettirdiğini belirtir. Sabit, mizahın öncüsüdür ve onun şiirlerinde görülen yerel unsurlar, Divan şiirinin, önünde başka bir örnek bulamamasından kaynaklanmıştır. Gibb, bu düşüncelerinden sonra Divan şiirindeki değişimi yorumlar: "Türk'ün mesnevî gibi uzun söz götüren şiir dokumaya uygun yapısı yoktur. Türk karakteri gerçekte soyuta değil somuta dönüktür. Edebiyatta yerele yöneliş, şiirin soyuttan somuta dönüşünü sağlayarak Türk'ün bu aslî özelliğini ortaya çıkarmıştır."⁷³⁶

Mengi, bu görüşlere katılmaz. Ona göre bunlar abartılı ve keskin görüşlerdir. "Çünkü, yüzyılların akışı içinde gazel, kaside, mesnevîde görülen bazı değişiklik ve gelişmeler murabbada da olmuş Türk şairi şarkıyı ortaya çıkarmıştır."⁷³⁷ Mengi öte yandan Gibb'in, şarkının, 'divan şairinin elinde geliştirilmiş olan halk şairinin türküsidür' iddiasına da katılmaz ve böyle olsa bile, şarkının "Türk'ün İran'ın

⁷³⁴ Hasibe Mazıoğlu, age., s. 8.

⁷³⁵ Hasibe Mazıoğlu, age., s. 9

⁷³⁶ Mine Mengi, age., s.163.

⁷³⁷ Mine Mengi, age., s.163.

vesayetinden kurtulduğunu gösteren çok önemli bir kanıt” olamadığını ifade eder. Gibb’in Divan şiirinde mizahın başlangıcını 18.yüzyıl olarak göstermesi de yanlıştır. “Mizahın, şaka, latife, şathiyye, hicivle karışık gelişim süreci dikkate alınmaksızın Sabit’le başlatılması da keskin bir görüştür. Tarihî, siyasî, kültürel nedenler üzerinde durmaksızın, konuyu yalnızca taklit boyutunda görüp; önünde taklit edebileceği başka örnek olmadığı için divan şairinin geçiş döneminde ulusal olana, yerele yöneldiği görüşü aynı şekilde yüzeysel ve abartılıdır.”⁷³⁸

Gelenekteki çözülme, kendisini son olarak şiirde gösterir. Divan şiiri son büyük temsilcilerini Nedim ve Şeyh Galib ile 18.yüzyılda verir. Bu asırdan sonra onları ve diğer büyük şairleri aşabilecek dehaya sahip şair yetişmez. Şiirimiz Enderunlu Fazıl’ın ve Enderunlu Vasıf’ın elinde taklide düşer.⁷³⁹ Konuyu zevk bozulması ve dağılışı olarak adlandıran Tanpınar, bozulma emarelerinin daha da önce ortaya çıktığını belirtir. Zevk bozulması ve dağılışı, her ne kadar belirtileri Nedim’den sonra iyiden iyiye hissedilse de şiirimizde önceki yüzyıllarda da mevcuttu. Tanpınar, Divan şiirinin manzarasını şöyle çizer: “İlhamın umumiyetle küçük ve kelime, ifade oyunlarına dayanan buluşlardan öteye geçememesinden gelen bir yoksulluk, mesnevîlerde Nabi’den beri çalışılan fakat bir türlü bulunamayan bir yerli icat arzusu, daha ziyade nesre ait hususiyetlerin artması...”⁷⁴⁰

18. yüzyılın sonuna gelindiğinde Divan şiiri tıkanma noktasındadır. Hüsn ü Aşk’ta Nabi’ye yönelttiği eleştiri, Galib’in bu problemi iyi teşhis ettiğini gösterir.

“Söyleyiş ve söylenen eskimiş, binlerce şairin bıkip usanmadan tekrarladığı teşbihlerin ve mecazların bayatlığı zevk-i selim sahibi herkesi rahatsız etmeye başlamıştı. Bir zamanlar en üst seviyede aşkın ve güzelliklerin dile getirildiği teşbih ve mecazlarla artık en adi duygular ifade ediliyor, aynı fikir ve hayaller ikinci ve üçüncü sınıf şairler tarafından tekrarlanıp duruyordu. Ne parlak bir fikir, ne parlak bir hayal; emek verilen, kupkuru, biteviyeliğiyle bıkkınlık veren bir şiirdi.”⁷⁴¹

⁷³⁸ Mine Mengi, age., s.164.

⁷³⁹ Orhan Okay, *Tanzimat Devri, Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, c. 14, İstanbul, 1990, s. 565.

⁷⁴⁰ Ahmet Hamdi Tanpınar, *19’uncu Asır Türk Edebiyatı*, s. 77.

⁷⁴¹ Beşir Ayvazoğlu, *Kuşunun Son Şarkısı*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1999, s.31.

Galib şiirin düştüğü durumun farkındaydı. Teşhisi doğrudu ve kendince çözümü de bulmuş; bu aşamada Şevket-i Buhârî'nin şiirini keşfetmişti. Birbirini öven, eski mazmunları aynen kullanan ve kendilerini savunmak için dünyada söylenmedik söz kalmadığını belirten müteşâirleri eleştirir:

*Hâyîde edâya sunma kim el
Bir kere dahi demişler evvel*⁷⁴²

Yeni bir yol açmış; şiirine taze bir eda getirmiştir:

*Çün şîve-i nâza mâiliz biz
Bir tâze edâya kâiliz biz*⁷⁴³

Hüsn ü Aşk mesnevîsindeki başarısını kendisi de görür ve bunu açık açık vurgulamaktan çekinmez:

*Tarz-ı selefe tekaddüm etdim
Bir başka lûgat tekellüm ettim*⁷⁴⁴

Şiirinin basit bir şiir olmadığını ifade eden Galib, diğer şairlere de meydan okur:

*Zannetme ki şöyle böyle bir söz
Gel sen dahi söyle böyle bir söz*⁷⁴⁵

Ve ekler: O hazineyi Galib açmış, ve yine kendisi tüketmiştir:

*Gencînede resm-i nev gözetdim
Ben açdım bu genci ben tükettim
Esrârını Mesnevî'den aldım
Çaldım velî mîrî malı çaldım*⁷⁴⁶

Mesnevî'nin sonuna doğru tüm şairlere ilân eder: Sözün sultanı kendisidir.

*În dem ki zi şâirî eser nîst
Sultân-ı sühan menem diğer nîst*⁷⁴⁷

⁷⁴² HA, b.790.

⁷⁴³ HA, b.791.

⁷⁴⁴ HA, b.2009.

⁷⁴⁵ HA, b.2012.

⁷⁴⁶ HA, b.2018-2019.

19. yüzyılda bayrağı, Nedim'in ve Galib'in bıraktığı noktadan İzzet Molla ve Enderunlu Vâsif devralır. İzzet Molla, devrin sıkıntılarını, sosyal aksaklıkları mizahî kişiliğiyle, hiciv yoluyla ortaya koyar. Enderunlu Vâsif ise Nedim tarzını devam ettirmesine rağmen, gündelik hayatın duygu ve düşüncelerini şiire sokma çabasıyla sanatkar kişiliğini kaybeder.⁷⁴⁸ “*Cevdet Paşa, Fuad Paşa, Ziver Paşa ve Leyla Hanım, eski şiirin nağmelerini, ufak tefek değişikliklerle terennüm ederler. Avni Bey, eski şiirin dil oyunlarını tekrar ederken, Ziya Paşa ve Leskofçalı Galib de, hikemî şiirle Nedim ve Vâsif arasında gidip gelirler. Eski şiire dair bu çalışmalar, Şinasi'nin Avrupa'dan dönüşüyle beraber birdenbire değişir ve yeni şiirin ipuçları belirir. Yenişehirli Avni Bey ile Leskofçalı Galib Bey'in, eski şiir çevresindeki gayretlerinin ardından ve onun yıldızı etrafında 1861 yılında Encümen-i Şuara kurulur. Encümen-i Şuara, XVII. asırdan beri devam eden, Türk milletinin siyasi ve sosyal hayatında derin izler bırakan değişmelerin yanında, eski şiirin son çırpınısıdır*”⁷⁴⁹

Nedim ve Galib sonrası Divan şiiri, “*hamlesini yöneltecek, dağınık tecrübelerine düzen verecek ana fikirden mahrum*”dur. Öte yandan “*bayağılıktan öteye geçemeyen bir realizm ve yenilik zevki, daha ziyade değerlerin zayıflamasından gelen bir sensualite teşhiri, söyleyecek hiçbir şeyi olmayan insanların vakit geçirmek için konuşmasını andıran yarenlik edası, ilk göze çarpan şeylerdir. Ne halk ifadesine ve diline karşı gittikçe artan ilgi, ne nazirecilik dolayısıyla sık sık eserlerine dönülen eski şairlerin tesirleri, ne de geçen asrın sonunda, yani Galib'in musammatlarla yapmağa çalıştığı geniş nefesli ve hamleli şiir tecrübesi ve yine onun tesiriyle hızını arttıran Mevlevî ve tasavvufî ilham bu çözümlüş manzarasını değiştiremez. Sanki bütün pınarlar kurumuş ve insan çırılçıplaktır. Ve sanki insanın yerine aruz vezninin bizzat kendisi ortada dolaşıyor, halk ağzından ve hayattan topladığı ifadeler üzerine tek başına küçük, manasız oyunlarını yapıyordu.*”⁷⁵⁰

Tanpınar, eski şiir adına son etkili hamlenin Leskofçalı Galib'den geldiğini belirtir.⁷⁵¹ Çalışmalarına bir yıl kadar devam eden Encümen-i Şuarâ'da Leskofçalı Galib'in dışında Hersekli Arif Hikmet Bey, Osman Şems Efendi, Kâzım Paşa, Naili

⁷⁴⁷ HA, b.2022.

⁷⁴⁸ Ahmet Hamdi Tanpınar, 19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi, s. 84.

⁷⁴⁹ Erdoğan Erbay, age., s.5.

⁷⁵⁰ 19. asır Türk ed., s.77.

⁷⁵¹ Ahmet Hamdi Tanpınar, 19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi, s. 261.

Efendi, Hâlet Bey, Recâzâde Celâl Bey, Yenişehirli Avnî Bey, Üsküdarlı Hakkı, Eşref Paşa ve daha sonra topluluktan ayrılarak yeni edebiyat saflarına geçecek olan Ziyâ Paşa ve Nâmık Kemâl de vardı. Topluluk üyeleri her hafta Hersekli Ârif Hikmet'in evinde toplanır, okunan şiirler üzerinde fikir yürütür; böylece, Divan şiirinin zevkini tatmaya çalışırlardı. Fakat bu hareket pek etki yaratamamış; dönemin şiir zevki yeniye teslim olmuştur. “*Encümen-i Şuarâ topluluğunun çalışmaları da küçük, mevzi sanat oyalanmalarından ibaret*” kalmıştır.⁷⁵²

İsmail Ünver, üç devrede değerlendirdiği 19. yüzyıl Divan şiirinde, Encümen-i Şuarâ'yı dönemin en başarılı şiir hareketi sayar. Bu yüzyılda, Nedim'de ifadesini bulan ‘*mahallileşme*’ akımını sürdürme eğilimi devam ederken şiir dinî-tasavvufî belli bir ağırlığa da sahiptir. Yüzyılda bir başka hareket de şiirde eskiye dönme fikridir. Şairler, özellikle XVII. yüzyılın büyük şairlerini örnek alarak şiire yeniden can vermeye çalışmışlardır.⁷⁵³

Tanzimat sonrası dönemde ise üzerinde en çok fikir beyan edilen Divan şairleri Necati, Baki, Fuzuli, Nefî, Nabi, Nedim ve Şeyh Galib gibi şairler olmuştur.

⁷⁵² Orhan Okay, *Tanzimat Devri*, s. 565.

⁷⁵³ İsmail Ünver, *XIX. Yüzyıl Divan Şiiri, Büyük Türk Klâsikleri*, c. 8, s. 100.

2.3. Yüzyıla Başında ve Sonunda Damgalarını Vuran İki Şair:

2.3.1. Nedim

Nedim'in şiirleri devri içerisinde değerlendirildiğinde erken uyanmış bir sestir. Ne yazık ki, kendisini destekleyecek güçlü bir iradeden ve fikir hareketinden mahrumdur: “*Buna imkân bulmadığı için sadece bir mevsim, bir nevi hususî bahar olarak*”⁷⁵⁴ kalmıştır.

Tanpınar, Nedim’de eskiyi fazlasıyla görür. Ona göre Nedim, geleneğin kalıplarını sadece zorlayabilmiştir. Çünkü aslında muhiti de, yetişme tarzı da buna izin vermezdi. Devrinde kesin çizgileriyle hükmeden bir ideoloji vardı ve daha öncesinde, bu değişimi hazırlayacak bir fikir hareketi olmamıştı. Şiirlerindeki başarısına ise “*hayat aşkı, mahsus âleme olan bağlılığı, renk sevgisi*” yardım etmiştir.⁷⁵⁵

Yahya Kemal’e gelinceye kadar Nedimâne şiirin yanlış anlaşılması olduğuna hükmeden Tanpınar, ona varıncaya kadar uçarı çapkınlık ve mahallî zevk olarak adlandırılan bu şiirlerdeki yeniliği sadece Namık Kemal’in birazcık takdir ettiğini belirtir. Şiirimizde Nedim’den önce de görülen mahallilik ve çapkınca mazmunu gören ve seven çağdaşları “*onun sesini, eşya ile duyularının temasa geliş tarzını, mısraa verdiği bükülüşü ve bu mısraın hafifliğini, kısaca kemanın yayını çekiş tarzını*”⁷⁵⁶ fark edememişlerdir. Nasıl ki Baki’nin ‘Kanunî Mersiyesi’ fark edilmeden geçmişse, “*Lâle Devri şairinin asıl büyük tarafı da eserine derinden, çok gizli bir rayiha gibi arkadaşlık eden ölçülü daüssıla ile (Çünkü Nedim’de bütün büyük iştihallalarda olduğu gibi bir nevi hüznü vardır) öyle fark edilmeden*”⁷⁵⁷ geçmiştir.

⁷⁵⁴ Ahmet Hamdi Tanpınar, Edebiyat Üzerine Makaleler, s.178.

⁷⁵⁵ Ahmet Hamdi Tanpınar, Edebiyat Üzerine Makaleler, s.178.

⁷⁵⁶ Ahmet Hamdi Tanpınar, Edebiyat Üzerine Makaleler, s.178.

⁷⁵⁷ Ahmet Hamdi Tanpınar, Edebiyat Üzerine Makaleler, s.178.

Tanpınar, Nedim'in tavrını '*tatlı bir mahremiyet havası*' olarak tanımlar.⁷⁵⁸ Yine Nedim'de zarif bir şekilde mizahın ve alayın bulunduğunu da belirtir.⁷⁵⁹ Onun başarısı pitoreskte kalmadan yüksek resme erişmesinde; eski sanatlarımıza has olan çok bilgili ve hesaplı safderunluktan ayrılmanın yolunu bulmasında ve hatta bu örtülü saf derunluğun bir köşesini açarak ona hususî bir cazibe vermesindedir.⁷⁶⁰ Şairler yaşadıkları dönemle birlikte değerlendirilmelidirler. "*Şahsiyetleri birbirine çok yakın olan Baki ile Nedim arasındaki fark, iki şairin yaşadıkları devirden ibarettir, demek pek de hatalı bir hüküm sayılamaz.*"⁷⁶¹

Nedim'de de diğer şairlerde olduğu gibi pitoreskin mevcut olduğunu belirten Tanpınar, onun hayatı benimseyiş tarzıyla diğer şairlerinki arasında fark görür ve onu bu itibarla Evliya Çelebi'ye benzetir. Yalnız şu farkla ki, Nedim, şiirle yazar, şekillerle düşünür.⁷⁶²

Nedim'in zarif bir yaratılışa, kendisinden başka şairlerde rastlanamayan bir ruh hafifliğine sahip olduğunu belirten Tanpınar, mizahındaki güzelliğin de buradan kaynaklandığını belirtir. Ona göre Nedim, tebessümün sırrına sahiptir ve muhatabı kim olursa olsun, onlara, üstlerinden bakar.

*"III. Ahmed'den, İbrahim Paşa'dan bahsederken âdeta alay bile eder. Nef'i'nin kasidelerindeki mağrur benlik hissi, muhatabıyla aynı seviyeden konuşmak arzusu, bu alaycı şehir çocuğunda yoktur. Buna mukabil o, sadece zekâsını kullandığı için, hatta muhataplarının üstünden bile bakar. Nef'i'yi taklit edenler, ayaklarının ucuna basarak boylarını uzatmağa çalışırken, o herhangi bir heyecan anımızda birdenbire yanımızda çatlayan ve bizi uyandıran serin bir rüzgâr gibi, medhettiğinin yüzüne doğru, ruh hafifliğinin, yaradılıştan gelme zarifliğinin bir gül demeti yaptığı hafif bir kahkahayı fırlatıp geçer. Kaside nev'inin can sıkıcı külfetini birdenbire dağıtır."*⁷⁶³

⁷⁵⁸ Ahmet Hamdi Tanpınar, 19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi, s.313.

⁷⁵⁹ Ahmet Hamdi Tanpınar, 19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi, s.341.

⁷⁶⁰ Ahmet Hamdi Tanpınar, Edebiyat Üzerine Makaleler, s.174.

⁷⁶¹ Ahmet Hamdi Tanpınar, 19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi, s.10.

⁷⁶² Ahmet Hamdi Tanpınar, Edebiyat Üzerine Makaleler, s.177.

⁷⁶³ Ahmet Hamdi Tanpınar, Edebiyat Üzerine Makaleler, s.177.

Yahya Kemal, Avrupaî tarzda bir eser yaratacak şairin ancak eski şiirden ve eski şairlerden alabileceği bedîî zevk sayesinde ölümsüz bir eser vücuda getirebileceğini belirtir. Bu noktada, örnek alınabilecek şairlerden addettiği Fuzuli, Nedim ve Şeyh Galib, Türk zevkinin farklı noktalarını yansıtmaktadırlar.

Fuzuli'yi ve Nedim'i en önemli lirik şairlerimiz arasında gören Yahya Kemal, Türk'ün lirizmini iki muhtelif cepheden gösteren Fuzuli'yi girdaba, Nedim'i ise fevvereye benzetir.

“Fuzuli suları kalbine doğru çeken kuvvetli bir girdaba benzer, derindir ve içlidir. Nedim, bilakis fevvere gibidir, suları havaya atar, şevk içindedir. Keder sevinçten daha derin görüldüğü için Fuzuli, Nedim'den daha büyük görünür. Fakat bu fark esasen azdır. Dediğim gibi biri girdap biri fevveredir. Birinin umkunu göremiyoruz, gözlerimiz kararıyor, birini görüyoruz:

*Sandım olmuş ceste bir fevvere-i âb-ı hayât
diyoruz.*

Türk edebiyatı fikirden yana fakirdir, bu nakisayı itiraf ederiz. Fakat hiç bir millet Fuzuli ve Nedim ayarında iki büyük lirik şair gösteremez.”⁷⁶⁴

Ruşen Eşref de Fuzuli ve Nedim'in şiirini kıyaslar. Birincisinin 'payitahttan uzak, kuru ve boş çölün arkasında herkesten ayrı, her lütfa müstağni yaşayan bedbin'; diğerinin 'zevkin huruşu içinde baygın' hâllerini ortaya koyar ve “asırlar arasında bu iki büyük şairin birincisinden bize, çöllerde esen rüzgâr gibi yanık, hasretli bir ah; ikincisinden şarabın süzgülü, biraz da şehvanî handesi kaldı”⁷⁶⁵ der.

Nedim, şiirleriyle yeni bir çığır açmış, kendinden sonraki Türk şairlerini etkilemiştir. Atillâ Şentürk, onun kendisine belirli şablonlara bağlı kılmadığını; düşüncelerini zaman zaman serbest bir şekilde ifade ettiğini, ama en lâubâlî şiirlerinde bile bayağılığa düşmeyen bir kişilik sergilediğini belirtir. Nedim şiirlerinde mahlâs kullanmasa bile onun şiirleri kendisini belli etmektedir. “Şiirlerinde zevk ve

⁷⁶⁴ Yahya Kemal, Edebiyata Dair, s.37.

⁷⁶⁵ Ruşen Eşref Ünaydın, *Lâle Devrinde Sadabad Akşamları*, Lâle Devri, (Ahmed Refik), s.135.

işreti işler, dinî komulara fazlaca girmez. Yaşadığı devirde değeri fazlaca anlaşılamayan ve Seyyid Vehbi, Osmanzade Taib, Kâni ve Salim gibi şairlerin gölgesinde kalan Nedim'in asıl değeri, kendisinden sonra gelenlerce anlaşılmiş ve şöhreti artarak günümüze kadar gelmiştir.”⁷⁶⁶

Ziya Avşar, Nedim'in hem şahsiyetini hem de şiirini kuşatan üç sınıftan söz eder: Zevk, neşe ve coşkunluk. “*Vakıta bu niteliklerle, yaşayış tarzı ve şiirleri de örtüşmektedir. Şairin hayatı ve sanatı üzerine eğilen birinin, bu intihaların dışında nitelikler bulması da zor gibi görünmektedir.”⁷⁶⁷*

Ama acaba Nedim'in şiirleri bu kadar kolay anlaşılmalı mıdır? Eğer dahi bir şairse, okuyucu beytin mesajını hiçbir çaba sarf etmeden nasıl bu kadar kolaylıkla elde edebilmektedir. Avşar, Nedim'in şiirindeki bu yapıyı sorgular: “*Acaba Nedim'in sanatı, birkaç okumada ele gelen bir şey midir, söyledikleri düz bir mantık anlayışına göre mi düzenlenmiştir, başka bir iletisi yok mudur?”⁷⁶⁸*

Nedim'in ‘*olmuş sana*’ redifli gazelinde, Nedim'in sevgili anlayışı irdelenir: “*Dindışı gazelde son sözü söyleyen, gazelin gerçekte olmayan, zihinsel sevgili anlayışına son veren yapıtı bu gazeldir. Çünkü şair ilk yedi beyitte divan gazelindeki sevgili anlayışını, özgün ve en aşırı zihinsellik anlayışıyla betimledikten sonra, belki de ilk kez bir gerçeği dile getirmekte ve bu sevgilinin yalnızca bir hayal (zihinsel) olduğunu, gerçekte bu türden bir sevgilinin bulunmadığını belirtmektedir. Bu ana düşünceyi işlerken de, divan şiirinin bütün imge dizgesini, dilini, söz sanatlarını kullanarak alabildiğine soyut bir söylem kurmaktadır.”⁷⁶⁹*

Avşar, Nedim'in

Yok bu şehir içre senin vâsf ettiğin dilber Nedim

Bir peri-sûret görünmüş bir hayâl olmuş sana⁷⁷⁰

makta'lı gazelinin ele alır ve bu hayat dolu bu gazelde şuh ve şen ifadenin birdenbire tuhaf bir sonuçla bağlandığını belirtir. “*Bu bağlanışta; Nedim'in şiiri içinde farkına varılmayan, ancak bu şiirin temel açıklayıcılarından biri olan 'yok' kelimesinin bir*

⁷⁶⁶ Atilla Şentürk, *Nedim, Osmanlı Şiiri Antolojisi*, YKY, İstanbul, 1999, s.597.

⁷⁶⁷ Ziya Avşar, *Bir Başka Yönden Nedim, Türklük Bilimi Araştırmaları*, S.12-2002, Niğde, s.155.

⁷⁶⁸ Ziya Avşar, agm., s.155.

⁷⁶⁹ Bülent Akso, vd., *Şiir ve Şiir Kuramı Üstüne Söylemler*, Düzlem Yayınları, İstanbul, 1996, s. 114.

⁷⁷⁰ N, G.2/8

kavram hâline geldiğine dikkat edilmelidir. Bu kavram, duygunun en yoğun ifadesi olarak, şairin bilinç dışından âdeta ani bir hücum ile ortaya çıkar. Şiir sözdiziminde; duyguyu en yoğun ifade eden kelimelerin ilk önce sıralanması, bilinen bir gerçektir. 'Yok' kelimesi burada; alelâde bir duygu yoğunluğunu vurgulamaktan ziyade, işaret ettiğimiz eşzamanlı zıt idrakin, zaman ve mekânı kaldıran aralığından görülen, yepyeni bir varlık boyutunun gösterenidir.”⁷⁷¹

Nedim'in başarısı kullandığı dile olan hâkimiyetinde aranmalıdır. O, devrin Türkçesini iyi bimekteydi ve “*onun imkânlarını, tıpkı uzviyetimizin hareket kabiliyetlerine sahip oluşumuz gibi, en tabii şekilde, âdeta bir içgüdümlü olarak kendisinde buluyordu.*”⁷⁷²

Tanpınar, eskilerden özellikle iki şairin, Nefî'nin ve Nedim'in kafiye kullanımına hayran olduğunu belirtir ve bu şairlerin başarılarının sırrını açıklar. Ona göre Şeyh Galib, tardiyesindeki başarısının sırrını Nedim'den almıştır: “*En modern teknikle işletilen bir maden ocağı gibi, belli bir ses kıymetinin etrafında lisan haznesini sonuna kadar yoklamasını biliyorlar. Mısra, beyit, kıt'a, ellerinde plâstik bir madde gibi yoğruluyor, imkânsız dönüşler yapıyor. İkisi de baştan başa 'ses ve eda'dır. Şeyh Galib 'Tardiye'lerin sırrını, Nedim'in İbrahim Paşa için yazdığı 'Medhiye'den (Hoş geldin eyâ Hidiv-i ekrem! Lûtfunla gönüller oldu hurrem...) diye başlayan meşhur manzumeden öğrendi. Böyle bir manzumeyi ise, tıpkı Nefî'nin bazı kasideleri gibi, ancak lisanı kendisinde bütün imkân ve zenginlikleriyle hazır bulan bir şair yazabilir.*

Bu dil hevesi, Nedim'de ne kadar şaşırtıcı dönüşlerle dolu mısralar verir. Bazen en yıpranmış hayal, onda birdenbire canlanır, yepyeni bir şey olur. Çünkü Nedim, sesin şiirdeki mevkiini iyi bilen şairlerdendir; her türlü şefkatin müntehasındaki şu okşayışı seyredin:

Gülüm şöyle gülüm böyle demektir yâre mutadım”⁷⁷³

Bir yazısında Tanpınar, Nedim'i bize tanıtanın Yahya Kemâl olduğunu belirtir. Bu da Nedim'in Türkçe'yi iyi kullanmasından ve bir devrin havasını taze bir

⁷⁷¹ Ziya Avşar, agm., s.159.

⁷⁷² Ahmet Hamdi Tanpınar, Edebiyat Üzerine Makaleler, s.176.

⁷⁷³ Ahmet Hamdi Tanpınar, age., s.176.

şekilde vermesinden kaynaklanmaktadır: “Yahya Kemal'in gazellerini eski telâkki edenlere hâlâ şaşarım. Bazen bir insan kendisine, istemeyerek ne kadar fenalık edebilir? Bize Nedim'i tanıtan Yahya Kemal'dir. Ona şimdi şiirden anlamayanlar, bir şairi, bir devri tanıtmış olmasının cezasını çektiriyorlar. Yahya Kemal'in Nedim ile alâkası Türkçeyi zaman zaman iyi kullanan ve bir devrin havasını imkânsız şekilde taze olarak veren bir şairi sevmesinden ibarettir.”⁷⁷⁴

Nedim, her ne kadar Divan şiirinin klâsik malzemesini kullanmış; diğer şairlerin tekrarladığı redifleri seçmiş olsa da, o, şiire kendi ruhunu üflemede, kendi mizacını işlemekteydi. Yahya Kemal bu konuya Nabi'nin ‘var içinde’ redifini örnek gösterir: “Bizde iki asırdan beri mısraları havada dolaşan Nedim'in Dîvân'ına zâhir-bîn olarak bakılsa, az yahut çok önce gelmiş şairlerin manzume kalıpları, kaside ve gazel redifleri görülür; Nabi'den nâdir redifli bir gazeli tekrar ediyor diye Nedim'i nazire söylüyor farz etmek mümkündür. Ancak onun kendi devrinde ve hâlâ bugün ‘en yeni’ olarak havamızda hazır bulunuşunun sırrı şahsiyetinde ve mizacındadır, yalnız kendine benzediği içindir.

Nabi'nin ‘var içinde’ redifli gazeli Dîvân'ında uyuyor; Nedim'in bu gazele kırk sene sonra söylediği nazirenin mısraları, meselâ:

Şarkı okuyub geçdi bir âfet var içinde

denildiği vakit hâlâ Boğaziçi'nden geçiyor zannedilir.”⁷⁷⁵

‘Lisana Dair Güft ü Gû’ adlı yazısında Yahya Kemal, Nedim’in de yaşadığı asırda bizim şu anki İstanbul Türkçesiyle konuştuğunu; fakat divanında ‘-yor’ ekini hazfettiğini belirtir: “Nedim'in bütün dîvânında, zannedersen bir tek yor'a tesadüf edilir.”⁷⁷⁶ Yine bir başka yazısında⁷⁷⁷ Nedim’i, Türkçeye hizmet eden şairler arasında zikreder.

İstanbul'un irfan bakımından en yüksek seviyede bulunduğu bir devirde, Türkçe'nin, Nefî ve Nabi gibi biri Erzurumlu, biri Urfalı iki taşralının dilinde en güzel şeklini aldığını söyleyen⁷⁷⁸ Yahya Kemal’e göre şiirindeki ‘şevk’ ve ‘cuşiş’

⁷⁷⁴ Ahmet Hamdi Tanpınar, age., s.335.

⁷⁷⁵ Yahya Kemal, Edebiyata Dair, s.24.

⁷⁷⁶ Yahya Kemal, age., s.99.

⁷⁷⁷ Yahya Kemal, age., s.151.

⁷⁷⁸ Yahya Kemal, Mektuplar, Makaleler, İstanbul 1977, s. 114.

bakımından Nef'î ancak Nedim'le mukayese edilebilir; fakat “Nef'î sâgar, Nedîm meyhaneydi.”⁷⁷⁹ Çünkü “Nef'î'nin sunduğu tek tek kadehlere karşılık Nedîm bir neşve ve tarab içinde devrin şevk âlemlerini terennüm etmiştir.”⁷⁸⁰

“Nedîm mekân tasvirlerinde, çizdiği tablolarında ve İstanbul hayatından sunduğu kesitlerde daha çok günlük konuşma dilinde yerleşmiş anlatım biçimlerinden, kalıplaşmış unsurlardan yararlanır. O, konuşulan dilden yararlanırken argonun tuzağına düşmez. Bu çok önemlidir. Günlük dilde sık sık karşılaştığımız kalıplaşmış unsurları konuşma edası içinde kullanır. 'Allah âlim', 'ne haber', 'üstüne hürmet' gibi kalıplaşmış yapıların günlük dilde yaşayan birer varlık olarak canlılıklarını koruduklarını biliyoruz.

Halk arasında, özellikle dedikodu aktarmalarında kullanılan 'demişsin' ifadesinin değişik kullanımları, Nedîm'in üslûbunun bir özelliği olarak dikkati çeker. Onun şu beyti hem üslûbunun bir yönünü hem de günlük dilden gelen ifadelerle ulaştığı söyleyiş mükemmelliğini gösteren bir örnektir.

Bize geldikte inkâr eyleme ikrarını zâlim

Demişsin yok demezdim bâde-i şîrîn-güvâr olsa⁷⁸¹

Beyitte geçen 'inkâr' ve 'ikrâr' kelimelerindeki ses benzerliği ile Nedîm'in şiirinde örneklerine çok sık rastladığımız zâlim, kâfir, cânım gibi ifadeler, diğer sözcüklerle birlikte mükemmel bir yapı oluşturmakta, böyle beyitlerin ortaya çıkmasını sağlamaktadır.”⁷⁸²

Nedim de, “ammâ, gerçi, gerçi kim, âyâ, billâh gibi ifadeleri günlük dildeki çağrışımlarını hatırlatacak biçimde kullanır. Gerçi, şiirle konuşma arasındaki yakınlık kesin kanunlarla tayin edilecek bir mesele değildir. Şiirde yapılan her köklü değişiklik, hem kendisini konuşulan dile bir dönüş olarak niteler, hem de öyledir.”⁷⁸³

Nedim'in şiirlerinde yer alan atasözleri sayısal açıdan dikkate değer boyutlarda değildir. Ama şair, bu unsurları kullanarak şiirlerinde doğal bir atmosfer oluşturmayı başarır.

⁷⁷⁹ Yahya Kemal, Rubailer, İstanbul 1983, s. 15.

⁷⁸⁰ Yaşar Şenler, Kültür ve Edebiyata Dair Görüşleriyle Yahya Kemal, İstanbul, 1997, s.50.

⁷⁸¹ N, G. 117/4.

⁷⁸² Muhsin Macit, Mahallileşme Cereyanı ve Nedim, Osmanlı, c.9, s.715.

⁷⁸³ İlhan Başgöz, Nedim'de Halk Edebiyatının İzleri, Folklor Yazıları, İstanbul 1986, s. 285-286.

“Nedim'in şiirlerinde atasözü ve deyimleri bu kadar doğal bir biçimde kullanması, yaşadığı dönemde Halk ve Divan edebiyatı mahsulleri arasında görülen nispi yakınlaşmanın bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Fakat bu yakınlaşmanın divan edebiyatında asırlar boyunca sürüp gelen yerlilik arzusunun doğal sonucu olduğunu gözardı etmemek gerekir. Divan edebiyatı geleneği içerisinde belirginleşen bütün arayışlar, tecrübeler ve hatta kimi zaman tali bir duyarlık olarak kalıp genelleşmeyen denemeler Nedim'in dikkatini çeker. O, bütün bu tecrübelere ve divân şiirinin kaynaklarına kayıtsız kalmaz.”⁷⁸⁴

Nedim, döneminin şairlerini aşağıdaki beyitte eleştirir:

*Ekser şu 'arâ-yı 'asr kullanmazlar
Bikr olduguçün suhanda tâze mazmûn*⁷⁸⁵

Doğulu ve Batılı sanatçılar ve onların eserleri arasındaki ortak estetiğe dikkati çeken Tanpınar, ilişkili gördüğü şairleri sıralar: “Aldığım derslerde Racine ve Verlaine, Nedim’le Baki, Şeyh Galib’le Baudelaire ile âdeta kol kola geliyordu.”⁷⁸⁶

Ziya Paşa, gazel tarzında, Fuzûlî, Nâilî-i Kadîm, Ruhî, Yahya ve Bahâyî gibi şairlerden bahs ederken sözü Nedim’e getirir. Nedim’i taklitçi bir şair olarak tanımlayan Ziya Paşa, Nedim’in şiire revnak vermesine rağmen taklitte aşırılıklara gittiğini, sınırları tecavüz ettiğini, zaman zaman da bunu mizahî bir üslûpla yaptığını iddia eder. Ona göre, Divan şiirinde taklide Nabî’den sonra Nedim de düşmüştür.

*“Sonra bu yola Nedim gitmiş
Taklîd etmiş ziyâde etmiş
Elfâza yeni hizâb vermiş
Bir kat daha âb u tâb vermiş
Lâkin gâhî tecâvüz etmiş
Tâ mertebe-i mizâha yetmiş
Bir cisme demek için musaffî
Yaptırdı kamer ile mürebbî”*⁷⁸⁷

⁷⁸⁴ Muhsin Macit, agm., s.716.

⁷⁸⁵ N, R.6

⁷⁸⁶ Hüseyin Özcan, *Gerçek, Rüya Ve Hakikat Arasındaki Yolculukta Tanpınar, Yağmur*, S.14.

Namık Kemal'e Divan şiirinin yapısını bozan unsurlardan biri de mübalağa tarzıdır ve bu, şiirimize İran'dan girmiştir. Ona göre, “*Enverî'nin mübalağalı, Şevket'in vehmiyyâtı mukallidler kaleminden lisânımıza geçce geçce*”⁷⁸⁸ edebiyatımızı istenilmeyecek bir hâle getirmiştir. Fakat şairler arasında bu tarz mübalağaya rağbet etmeyenler de vardır: “*Sinan Paşa'nın, Fuzûlî'nin, Veysî'nin, Nâimâ'nın, Âsım'ın, Akif Paşa'nın, daha o kadar da birçok üdebânın âsârı; Bâkî'nin, Fuzûlî'nin, Rûhî'nin, Nef'î'nin, Sabrî-i Şâkir'in, Fehîm'in, Nâilî'nin, Nâbî'nin, Nedim'in, Sâmî'nin, Râgıb'ın ve daha onlara yakın birçok bülegânın -hayâlat-ı vehmiyye ve gulüvv-i mutlak ve bâziçe-i elfâzdan âri olan- eş'ârı...*”⁷⁸⁹

Mübalağa konusuna Recaizade Ekrem de değinir ve Nedim'in,

*“Donar soğuktan efendi semender âteşte
Bir iki gün dahi böyle eserse bu sarsar
Bürûdet öyle ki bulunmasın diyü lâyık
Komulsa penbeye yâkut pâre-veş ahker”*⁷⁹⁰

beyitleriyle, Nef'î'nin,

*Erdi bir gâyete te'sîr-i hevâ kim bir mûr
Bir dem-i germ ile eyleridi deryâyı serâb*⁷⁹¹

beytindeki hayali karşılaştırır. Recaizade, Nedim'in hayalini Nef'î'nin hayalinden daha güzel bulur: “*...tavsif ettiği Bürûdet Nef'î'nin biraz evvel geçen beyitlerde tarif eylediği harareten hükmen aşağı kalır derecede değildir. Aralarında şu fark var ki bir karıncanın nefesiyle yedi deryayı kurutmak tasavvurunda hiç bir letafet yok. Hâlbuki âteşi donmasın diye insânın yakut parçası gibi pamuklar içinde saklayacağı geliyor tahayyülünde hüsn-i tabiata muvafakat var.*”⁷⁹²

Namık Kemâl'e göre Nedim'in ve Nef'î'nin şiir adına yaptıklarının hiçbiri memlekete faydalı değildir.⁷⁹³

⁷⁸⁷ Ziya Paşa, Şiir ve İnşâ, Ebüzziya Tevfik, Nümûne-i Edebiyat-ı Osmaniyye, İstanbul, 1329, s. 288.

⁷⁸⁸ Namık Kemal, Bahâr-ı Dâniş Mukaddimesi, s. 6.

⁷⁸⁹ Namık Kemal, Bahâr-ı Dâniş Mukaddimesi, s. 7.

⁷⁹⁰ N, Kasîde-i Şitâiyye Der-Zımn-ı Medh-i Pâdişâh-ı Cihân Ahmed Hân ü Vâsıf-ı İbrahim Pâşâ, K.13/8-9

⁷⁹¹ Nf, Temmüziyye Der Medh-i Vezîr-i A'zam Nasûh Paşa, K.32/2

⁷⁹² Recaizade Ekrem, Ta'lim-i Edebiyat, s. 304.

⁷⁹³ Namık Kemal, Tahrib-i Harâbat, s. 5.

Mehmed Celâl, bir yazısında şairleri, örnek beyitlerle şu şekilde değerlendirir:

‘Fuzûlî’nin hissiyat-ı âşıkânesini, Nedîm’in tasavvurât-ı şâirânesini, Şeyh Gâlib’in tahayyülât-ı mutasavvifânesini, Nâilî’nin esfâr-ı edibânesini, Râgıb Paşa’nın tefekkürât-ı hakîmânesini, Vecdî’nin feryâd-ı garîbânesini dinlerim.

Fuzûlî bana:

*‘Çehre-i zerdimde gör hem-dem sirişk-i âlimi
Ol gül-i ra’nâya bu reng ile bildir hâlimi’⁷⁹⁴,*

Nedim:

*‘Anan baban senin var ise mihr ü mâhdır cânâ
Ki bir bakışda mihre bir bakışda mâha benzersin’⁷⁹⁵,*

Şeyh Galib:

*‘Dil eder bir vech ile mi’râc-ı kurb-ı vasla kim
Cân hayrân sâkinân-ı arş-ı a’la bî-haber’,*

Nailî:

*‘Mihri ismetten bile şerm eyler olsa jâle-pâş
Ol hayâ gülberginin pâkî-i dâmânın görün’⁷⁹⁶*

Hele o şûh-meşreb Vecdî:

*‘Dâğ olsa nigâhına dayanmaz dil-i âşık
Ol âfetin Allah ne zâlim nazarı var’,*

Koca Râgıb Paşa:

*‘Geçse de zemm-i rakibi hoş geçer ta’birde
Âşıkın hakkında zâlim âh-ı bî-pervâ yürür’⁷⁹⁷*

beyitlerinin tasvîr ettiği tahayyülât-ı latîfeyi gösterir.’⁷⁹⁸

⁷⁹⁴ F, G.287/1

⁷⁹⁵ N, Ş.30/4

⁷⁹⁶ Nİ, G.208/2

⁷⁹⁷ KR, G.18/4

Süleyman Nazif, kalıcı eserler bırakanların, ancak deha vasfına sahip insanlar olduğunu, bu noktada Fuzûlî ile bir dereceye kadar da Nef'î ve Nedim'in başarılı olduklarını belirtir.⁷⁹⁹ Bu üç şairi ayrı tutan yazar, Koca Ragıb Paşa ve Galib de dâhil olmak üzere, diğer şairleri tabiata aykırı mazmun kullandıkları için eleştirir ve onların unutulmaktan kurtulmayacaklarını söyler.⁸⁰⁰

Mehmed Celâl, Nedim'in şiirini ele aldığı yazısında 'gamze' kelimesi üzerinde durur. Bu kelimeyi başarılı bir şekilde kullanan iki şairden biri de Nef'î'dir. Fakat Mehmed Celâl'e göre hemen her gazelinde 'gamze' mazmununu kullanan Nef'î bile, Nedim'in gölgesinde kalmıştır.⁸⁰¹ Öte yandan göz mazmununu da Türk edebiyatında en güzel şekilde kullanan Nedim'dir. Ona göre Nedim, mazmun bulmada Fuzûlî hariç, diğer divan şairlerinin hepsini geride bırakmıştır.

Divan edebiyatı konusunda görüş beyan eden şairlerimizden birisi de Tevfik Fikret'tir. Divan şiirinde bahariyeler konusunda duran şair, yazılmış bazı bahariyeleri başarılı bulduğunu hatta bazısına da belagat açısından hayran olduğunu söyler. Bu konuda Nedim'in başarılı şairlerden biri olduğunu belirterek ona ait bir bahariyenin matla' beytini ele alır:

*"Gel ey fasl-ı bahârân mâye-i ârâm u hâbımsın
Enis-i hâtırım, kâm-ı dil-i pür-ızdırâbımsın."*⁸⁰²

*Rebi'iyyesini hakikaten parlak bulmaz mıyız? Halbuki 'Gel ey fasl-ı bahârân mâye-i ârâm u hâbımsın' demek, 'Bahar gelse de rahat rahat uyusam!' demekten başka bir şey midir? Ya bütün tabiâtin hengâm-ı teyakkuz-ı hayâtı olan o mevsîm-i hurûşânı uyku zamanı diye telakkîye şimdi biz kâil olabilir miyiz?"*⁸⁰³

Bir başka Servet-i Fünûn şairi Cenab Şehabeddin de, Divan şiiri üzerine değerlendirmelerde bulunmuştur. Ona göre Fuzûlî ve Nedim'in şiir tarzlarını ortaya çıkaran şey dünyaya geldikleri asırdır. Eğer iki şair de aynı yüzyılda dünyaya gelmiş

⁷⁹⁸ Mehmed Celâl, *Musahabe, Âsâr-ı Celâl*, İstanbul, 1312, s. 27-35; Mehmed Celâl, *Elvâh-ı Ma'sûmâne ve Makâlât-ı Edebiyye*, s. 62

⁷⁹⁹ Süleyman Nazif, *Edebiyat-ı Kadîme ve Cedîde, Malûmat*, nr. 43, 12 Kanûnî sâni 1310/ 27 Receb 1312, s. 338.

⁸⁰⁰ Süleyman Nazif, *agm.*, s. 339.

⁸⁰¹ Mehmed Celâl, *Âsâr-ı Celâl*, 81-82.

⁸⁰² N, *Tazmîn-i Kelâmü'l-Mülûk Mülûkü'l-Kelâm*, K.19/1

⁸⁰³ Tevfik Fikret, *Musahabe-i Edebiyye, Servet-i Fünûn*, nr. 270, 2 Mayıs 1312, s. 146-147.

olsalardı birbirlerinden etkileneceklerdi ve ya birisindeki tasavvufî eda, diğerini; ya da birisindeki şûhâne tavır diğerindeki tasavvufî edayı kaybedecekti.⁸⁰⁴

M.E. de değerlendirmesinde Nedim'in şûh-meşrebinden söz eder: “*Bakî: Azâmeti, rikkati; Fuzûlî: Aşkî, hubb-ı tabîati; Nef’î: Celâdeti, ihtişâmı; Nedîm: Şûh-meşrebliği bırakamamıştır.*

*Saçı fütâdesinin hâbı gibi pür müjde
Nigâhı âşıkının hâtırı gibi bîmâr*

*gibi lâtif teşbîhler Nedîm’de çoktur*⁸⁰⁵

Nedim'in şiirleri Namık Kemal'den itibaren toplumun ahlâkını bozduğu gerekçesiyle, tenkide tabi tutulmuştur.⁸⁰⁶

Ziya Paşa'ya göre Nedim Divan şiirine yeni bir ses getirmiş; fakat söylediklerinde aşırılığa kaçmıştır. Bu konudaki görüşlerini bir manzumeyle dile getirir:

*“Sonra bu yola Nedîm gitmiş
Taklîd etmiş ziyâde etmiş
Elfâza yeni hizâb vermiş
Bir kat daha âb u tâb vermiş
Lâkin gahî tecâvüz etmiş
Tâ mertebe-i mizâha yetmiş
Bir cisme demek için musaffî
Yaptırdı kamer ile mürebbî”*⁸⁰⁷

Erbay, Namık Kemal'in Nedim hakkındaki görüşlerinin tam bir tenakuz içinde olduğunu dile getirir ve bu görüşleri iki aşamalı olarak değerlendirir: “*Eski edebiyatı tenkit eden ilk yazarında Nedim’i ahlâksız olmakla itham ederken, daha sonraki yazı ve mektuplarında Türk edebiyatının en büyük şairi olarak kabul etmektedir. Başlangıçta şiddetle tenkit ettiği divan şiiri, sonraki yıllarda sığımlı olacak*

⁸⁰⁴ Cenab Şehabeddin, *Servet-i Fünûn*, nr. 293, 10 T.evvel 1312, s, 100.

⁸⁰⁵ M.E., *Malûmat*, nr. 73, 27 Şubat 1312/ 7 Şevval 1314, s. 496-497..

⁸⁰⁶ Erdoğan Erbay, *Eskiler ve Yeniler*, s.449.

⁸⁰⁷ Ziya Paşa, *Hârâbat*, c. I, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1291.

bir 'melce' olmuştur."⁸⁰⁸ Çünkü Namık Kemal Nedim'in şiirleriyle ilgili başlangıçtaki olumsuz tavrına rağmen daha sonra Ebüzziya Tevfik'e yazdığı mektupta, onu Osmanlı şairlerinin en büyüğü olarak takdim eder. İlk mektubunda, "Yine o asrın üdebâsından Osmanlıların en büyük iftihârına şâyân olan Nedîm kendi kendine bir yol açmış; çok münasebetsiz şeyler söylemiş; fakat birçok sözlerinde de Arab ve Garb üdebâsı içine karışmaya liyâkatini göstermiş. Nedîm'in eserini istersen ben intihab ederim; muhakemesini de yine ben imzam altında yazarım. Fakat Ceb Kütüphanesi'nin bir cildine bile sığmaz. Lisânımızın en büyük şâiri Nedîm'dir"⁸⁰⁹ İkinci mektubunda ise, ilk mektupta verdiği sözü yerine getirerek Nedim'i kendisinin yazacağını, fakat bazı kaynakların yanında olmaması dolayısıyla buna muvaffak olamadığını belirterek, Nedim ile ilgili görüşünü ortaya koyar: Şiirde en büyük, Nedim'dir.⁸¹⁰ Nedim'in şiirleriyle ilgili bu övgü dolu sözlerden sonra yine tavır değiştiren Namık Kemal, 1883 tarihinde Menemenli Tahir'e yazdığı bir mektupta, Nefî ile Nedim'i kıyaslar ve Nedim'in şiirindeki bir eksikliğe dikkati çeker. Nedim'in en önemli eksiği, fesahatsiz oluşudur. En güzel şiiri ise divanındaki mesnevîsidir. Tabiatındaki şairlik kuvveti cihetiyle Nefî'ye tercih edilmesi gerekirken, şiirlerindeki bu kusur onu ikinci safâ itmiştir.⁸¹¹

Ebüzziya Tevfik de, Nümûne-i Edebiyat'ta Nedim'i dünyaya ender gelen şairlerden sayar.⁸¹²

Abdülhalim Memduh'a göre Nedim'in şiirleri, sadece kendi asrında değil, ondan sonra gelen asırlarda da güzelliği açısından ilk sırayı alacaktır.⁸¹³

Nabizade Nazım, Nedim'i Fuzuli ile mukayese eder. Ona göre Nedim yaşadığı asırla değerlendirilmelidir. O bu asırda zevk ve safâ dolu bir ömür sürmüştür ve şiirleri de bu yaşantının bir ürünüdür: "Nedîm'in üslûb-ı ifâdesi de Fuzûli'ninki gibi 'sehlü'l-cereyân'dır; hattâ bu fazîlette Nedîm Fuzûli'yi geçer bile. Sânihat-ı fikriye ile sâdirât-ı kalemiye arasındaki âheng-i tenâsüb Nedîm'de Fuzûli'den

⁸⁰⁸ Erdoğan Erbay, *Eskiler ve Yeniler*, s.450.

⁸⁰⁹ Namık Kemal, *Kemâl Bey'in Bir Mektubu*, *Mecmûa-i Ebüzziyâ*, nr. 10, Gurre-i Safer 1298 (1881), s.297.

⁸¹⁰ Namık Kemal, *agm.*, s. 325.

⁸¹¹ Fevziye Abdullâh Tansel, *Nâmık Kemâl'in Hususî Mektupları*, c. III, s. 356-362.

⁸¹² Ebüzziya Tevfik, *Nümûne-i Edebiyat*, s. 53-54.

⁸¹³ Abdülhalim Memduh, *Tarih-i Edebiyat-ı Osmâniye*, s. 43.

ziyâdedir, insan bu tevâfuka hayrân olur. Nedîm bir kere tasvîre başladı mı; bilâ-tekellüf gelişi güzel, bilâ-sekte devam eder gider.”⁸¹⁴

Mehmed Celâl, Nedim’in, şiir gücünü kabul eder ve yeni edebiyat devrine yetmiş olsaydı ‘üstâdlık’ şerefiyle onurlandırılacağını belirtir.⁸¹⁵

Necip Fazıl da genel anlamda Divan şiirini ele aldığı yazısında şiirdeki tarzlarıyla ekol olmuş şairleri zikreder: “Süleyman Çelebi bu cemiyetin dinî mizacını, Fuzûlî hassasiyet ve kalitesini, Baki ustalık ve estetiğini, Nef’î belagat ve tezyifini, Nabi kuru mantık ve aklını, Nedim şive ve zarafetini, Şeyh Galib de irfan ve inceliğini temsil eder.”⁸¹⁶

Aruz ve hece vezinleriyle bunları kullanan şairlerimize değinen Necip Fazıl, Nedim’i ve Şeyh Galib’i usta şair’ler arasında zikreder.⁸¹⁷

Tevfik Fikret, Âveng-i Tesâvir’deki Nedim adlı şiirini ‘Nedîm, o şiirimizin çehre-i civânîsi’ ifadesiyle bitirir.⁸¹⁸

Süleyman Nazif, Divan şairlerini değerlendirdiği yazısında, kullandıkları mazmunlar ve üslûpları açısından Fuzûlî ve bir dereceye kadar da Nef’î ve Nedim’in dâhi şairler olarak nitelendirilebileceklerini belirtir. Diğer şairlerin ise tabiata aykırı mazmunlar kullandıkları için unutulmaktan kurtulmayacaklarını ifade eder.⁸¹⁹

Sedit Yüksel, Şeyh Galib’in şiirinden ve hangi şairlerin tesiri altında olduğundan söz ederken Baki, Nef’î ve özellikle Nedim’i anar.⁸²⁰

Nedim, devrindeki ve devrinden sonraki birçok şair tarafından tanzir edilmiştir. “Nedim’e Nâmî mahlâslı İran sefiri Murtaza Kulî Han, Âsım, İzzet Ali Paşa, Sâbit, Hâmî-i Âmidî, Âtıf’ın nazireleri; Seyyid Vehbî’nin iki tahmisi; Şeyh Galib, Râgıb Paşa, İzzet Mollâ, Vâsıf, Fıtnat, Osmân Nevres, Mahmûd Celâleddîn Paşa’nın tazmin, tanzir, tesdis, tahmis ve taştirleri” bulunmaktadır.⁸²¹

⁸¹⁴ Nabizade Nazım, *Tahayyülât-ı Edebiyye-Nedim, Servet-i Fünûn*, Sene: I, nr. 6, 1307, s. 64.

⁸¹⁵ Mehmed Celâl, *Dîvânlar, Elvâh-ı Ma’sûmâne ve Makâlât-ı Edebiyye*, s. 103-110; Mehmed Celâl, *Mektûb, Âsâr-ı Celâl*, s. 77-104.

⁸¹⁶ Orhan Okay, Necip Fazıl Kısakürek, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s.58.

⁸¹⁷ Necip Fazıl Kısakürek, Çile, İstanbul, 1977, s. 382.

⁸¹⁸ Ahmed Refik, age., s.73.

⁸¹⁹ Süleymân Nazif, *Edebiyât-ı Kadîme ve Cedîde, Ma’lûmât*, nr.43, 1312, s.338-339.

⁸²⁰ Sedit Yüksel, age., s.116-127.

⁸²¹ Ahmet Kırkkılıç, 18.yy. Divan Ed., s.71.

Namık Kemal, Nedim'in bazı gazellerini tanzir etmiştir. Ayrıca bir kasidesine Sâkinâme adıyla naziresi bulunmaktadır. Namık Kemal, Şeyhülislâm Arif Hikmet Bey'in 'Osmanlı Türkçesinde Nedim'den başka Arap ve Acem yolu dışında hususî yol açmış şair olmadığını' defalarca tekrar ettiğini söyler.

“Recaizade Ekrem ilk şiiirlerinde onu taklit ve tanzir ederek onun bir hâl tercümesini yazıp Üçüncü Zemzeme'sinde hayalce en güzel şiire örnek olarak onun bir kasidesindeki tabiat tasvirini seçmiştir. Hamid'i hayran bırakan tarafı ise ehl-i dilliği, nüktedanlığı, sözlerinin başlı başına bir edebiyat dili teşkil ettiği, şiir mecmuasının, tazeliğini ve kıymetini hiçbir zaman kaybetmeyen bir çiçek meşheri oluşudur. Halid Ziya Uşaklıgil 'Şiiri daima genç, daima zinde kalan her asrın şairi' diyerek Nedim'i takdir etmiştir. Menemenlizade Tahir, Nabizade Nâzım, Süleyman Nazif, Üsküdarlı Talat, Hammamizade İhsan ve Halil Nihad tarafından da nazireler yazılmıştır. Celâl Sahir, Hüseyin Siret, Hüseyin Suad, manzumelerinde onun üslûbunu tahlil ve taklit ediyorlardı. Nedim, Mehmed Akif'in de çok sevdiği bir şairdir. Faruk Nafiz'in de onun tesirinde şiirleri vardır. Fakat Yahya Kemal, Nedim devrinin şevkini ve sanatını şahlandırmıştır. Yahya Kemal, Nedim çeşnisindeki şiirleriyle onun edebiyatımızdaki yerini bir kat daha kuvvetlendirmiştir. İstanbul Kasidesi, 'Bir safâ bahş edelim gel şu dil-i nâ-şâde' mısraı ile başlayan şarkısı, 'Bir nîm neş'e say bu cihânın bahârını' mısrası ile başlayan gazeli de dâhil olmak üzere Nedim'in 28 şiirini muhtevî Suphî Ezgi tarafından yazılan Lâle Devri Opereti büyük şairi bu sahada da ölümsüz kılmıştır.”⁸²²

Fuad Köprülü'nün Nedim hakkındaki düşüncesi şu şekildedir: “Nedim ince zengin hayali, sade ve lâubalî edası, temiz ve ahenktar lisanı, hayat zevkini duyuran neşeli ve kayıtsız hisleriyle son derece şahsî ve sanatkârdır. Sanatının unsurlarını nereden almış olursa olsun, onları ruhuyla o kadar meczetmiş ve o kadar şahsî bir

⁸²² Ahmet Kırkkılıç, 18.yy. Divan Ed., s.72

surette terkibe muvaffak olmuştur ki bu muvaffakiyeti gösteren bir sanatkâra tereddüt etmeden büyük şair sıfatı verilebilir.”⁸²³

---

⁸²³ Ahmet Kırkkılıç, 18.yy. Divan Ed., s.72

2.3.2. Şeyh Galib

Tanpınar'ın ifadesiyle, 'yarış dışı' bir şair⁸²⁴ olan Şeyh Galib'in yaşadığı dönemde şiir, Nedim ve Nabi etkisindedir. Şairlerin bir kısmı Nabi tarzını kopya ederken bir kısmı da Nedim'in mahallî söyleyişlerini taklit ediyordu. Şeyh Galib, şiiriyle ve devrinin taklitçi diğer şairlerine karşı takındığı tutumla ayrılır. *"Birbirlerine nazireler de yazmasalar, Şeyh Galib'in muasırlarından şiir soluğu gelmeyecek sanılır. Onun diğerlerinden bir farkı, mümkün olduğunca çok çeşitte nazım şekillerini denemiş olması, yani edebî bir arayış ile edebî telakkiler zincirini kırmaya çalışan, değişiklik yanlısı karaktere sahip olmasıdır."*⁸²⁵

Yahya Kemal, Şeyh Galib'in, tarzıyla, diğer şairlerden ayrıldığını ifade eder: *"En fazla ayrıldığını fahriye-gû'lukla iddia eden ve hakikaten de en fazla ayrılmış olan Şeyh Galib de; çığır içinde bir tulû' idi."*⁸²⁶

Aşk ve Lirizm adlı makalesinde lirizmin tarifini arayan Yahya Kemal, sözü Divan şairlerinden açar ve onların lirizm anlayışları üzerinde durur. Yahya Kemal'e göre lirizmin tarifi Galib'in bir beytinde gizlidir: *"Eski gazelserâlar lirizmi aşk kelimesiyle tarif ederlerdi. Onlar aşktan bizim bugün anladığımız alâka ve sevgi manasını anlamazlardı. Şeyh Galib'in:*

Bir şu'lesi var ki şem'-i cânın

Fânûsuna sığmaz âsmânın

*mısraları lirizm'in en mükemmel bir tarifidir."*⁸²⁷

Divan edebiyatı geleneği içerisinde akademizmi aşarak lirizme ulaşan müstesna şairlerden⁸²⁸ olan Galib'in birçok manzumesinde tekrarladığı sorun, geleneğin klişe kalıplarının şairler tarafından hiçbir sorguya tâbi tutulmadan kabul edilmesi; üstüne üstlük, bu şekilde yazılan manzumelerin yeni sıfatını haiz

⁸²⁴ Orhan Okay, agm., 82; Günay Kut , *Şeyh Gâlib ve Ötekiler (1757-1799)*", *Ludingirra*, Yaz-Güz 99, S.10-11, s.140.

⁸²⁵ İskender Pala, *Galib Vardur Şeyh Galib'den İçeru, Şeyh Galib Kitabı*, s.162.

⁸²⁶ Yahya Kemal, *Edebiyata Dair*, s.17.

⁸²⁷ Yahya Kemal, *Edebiyata Dair*, s..35.

⁸²⁸ Cihan Okuyucu, *Fuzûlî'yi Yetiştiren Kültür, Fuzuli Kitabı*, s.311.

görülmesiydi. Hayrabad eleştirisini bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Zaten Hüsn ü Aşk'ın ilk beyitleri de Galib'in bir nevi manifestosuydu. Onun poetikasının temeli, taklide karşı olmasındır.

Onun şiir yazmaya başladığı dönemde çoğu şair, taklitçilikle vakit geçirmekte; eskilere nazireler yazmakta ve onların eserlerini ezberlemekte idiler. Öte yandan bu çağ, ortaklaşa gazel yazmak gibi zevksizliklerin moda hâlini aldığı bir çağdır:

*Saidâ vü Hanîfâya olunca müşterek İzzet
Yakıştı hüsn-i ma'nâ sohbet-i eş'âr bâğında
Olunca Pertev ü İzzetle müşterek Âmir
Sühanda eylediler intibâh-i âlem-i âb*

Galib de önceleri bu havaya uymuş, o da işe, eskilere nazire yazmakla başlamıştır. Fakat ilk şiirlerinden sonra onun çıkış noktası “*eskiyi yinelememek, kendi deyişiyile 'hâyide edaya el sunmamak', ama gene de kendinden önce gelen Türk şairlerinden hiçbirine benzememek olmuştur.*”⁸²⁹

Galib'in gelenekten gelen birçok mazmunu ve kavramı kullandığını belirten Okay, onun “*olağanüstü yeniliklerin peşinde*” olduğunu belirttiikten sonra ekler: Galib, “*şiirde yaptığı hamlenin farkında ve şuurunda bir sanatkârdır. Mesela fahriye, divan şiirinde bir gelenektir sadece, ama Galib'de, bir erken poetika karakterinde görünür.*”⁸³⁰:

*Bu söze Kur'ân gibi imân eder ehl-i sühan
Şâirin Gâlib, tahayyül rütbe-i icâzıdır⁸³¹
Tarh-ı gazelde ma'nî-i rengîn hâmemin
Kat'-ı cevâb odur ki begim, hûn behâsıdır⁸³²*

18.asrın sonlarında en az Nedim'in gayreti kadar önemli olan ve “*tesiri itibarıyla bütün 19. asır şiirlerine hâkim olan ikinci bir 'boğucu çemberi yurtma, alışılmış, fakat bıkmıştan sıyrılma' cehdi ile karşılaşılıyor: Şiirimizde Mevlevî*

⁸²⁹ Sedit Yüksel, age., s.94.

⁸³⁰ M. Orhan Okay, *Gâlib Dede'nin Dramı, Şeyh Galib Kitabı*, s.82.

⁸³¹ ŞG, G.55/7.

⁸³² ŞG, G.78/5.

*ananesinde yetmiş büyük sanatkârlardan biri olan Şeyh Galib, muasırlarından âdeta yeni denebilecek bir sanatla ayrılır. Bu, çok bilen ve bildiğini her zaman ince bir zevk hâlinde veremese bile, onu büyük hayalci kudretiyle gizlemenin sırrına sahip olan bir sanattır.*⁸³³

Şeyh Galib'in şiirlerinde şekil ve mana birbirlerinden bir daha asla ayrılmayacakları bir izdivaca ermişlerdir. Söz konusu şiirde böyle bir izdivaç olmamış olsaydı, Galib'in şiirinin başarısı hakkında ciddi kuşkular oluşurdu. Zaten söz konusu kuşkunun olduğu şiirler de başarılı şiirler sayılmamışlar; bir sonraki nesle taşınmamışlardır. Şiirde bu ikili arasındaki uyuşma oldukça önemlidir.⁸³⁴

Galib'in şiir hakkındaki görüşleri bir bakıma İranlı şair Attâr'ın görüşlerinin bir uzantısıdır. Galib, beyitlerinde sık sık gönderme yaptığı Attâr'ın şiire ve kendi şairliğine bakışı hakkında elbette bilgi sahibiydi. Birçok şair gibi Attâr da şiir üzerine değerlendirmeler yapmış ve kendi şiirini konumunu yine kendisi sergilemişti. Özellikle de Hüsn ü Aşk mesnevîsinde sürekli olarak, gittiği yolun yeniliğine, açtığı anlam hazinesine atıf yapan Şeyh Galib belki de bu konuda Attâr'ı örnek almıştı. Attâr, şiiri taşıdığı anlam açısından iki kısımda inceler. Birinci bölümdeki şiiri 'özel' ve 'asil' şiir; ikinci bölümdekini ise 'özel olmayan', 'asil olmayan' şiir olarak nitelendiren Attâr'a göre, ilk kısımda yer alan şiir, anlamları şairin içinden kaynaklanan, terimsel olarak 'özgün' şiirdir. İkinci kısımdaki şiir ise "*içindeki anlamların birikimsel olduğu, yani şairin önceden başkalarınca ulaşılan anlam ve kavramları başka bir biçimde dile getirdiği şiirdir. Attâr kendi şiirini birinci bölümde, yani özel şiir olarak görür ve şiirindeki anlamların özgün olduğunu düşünür.*"⁸³⁵

Şiirinde,

Sâlik-i tavr-ı Nedim oldun bu düşmezdi sana

Hem-zebân olmaz mısın Gâlib sühan-gûlarla sen

dese de, Nedim'in, şiirleriyle Şeyh Galib'in şiirleri arasında doğrudan bir bağlantı bulunmaktadır. Nedim'i yenilikçi göstermek için sayılan özelliklerin çoğu Şeyh Galib'in eserlerinde de bulunmaktadır. Nedim, şiirde yaptıklarıyla, şiire

⁸³³ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Âvize Gibi Renk ve Işık Dolu Şiir, Edebiyat Üzerine Makaleler*, s.179.

⁸³⁴ Ray Livingstön, *Geleneksel Edebiyat Teorisi*, (çev.Necat Özdemiroğlu), İnsan Yayınları, İstanbul, 1998, s.138.

⁸³⁵ Nasrullah Pürcevadi, *Can Esintisi*, s.98.

getirdikleriyle Şeyh Galib'i etkilemiştir. Fakat Galib, Nedim'in açtığı yolu kapatan şair olarak görülmüştür. Örneğin Recâizâde'ye göre “Şeyh Gâlib'in ekser sözlerinde *Îrânîlik şâibesi*” görülmektedir.⁸³⁶

Macit, Galib'in, Nedim'in şiirde açtığı yolu kapaması konusundaki iddiayı sorgular:

“Acaba Nedim, diğer divan şairlerinden farklı olarak ne yapmıştı da Galib onun açtığı yolu kapamıştı? Yaşadığımız asrın başından itibaren Nedim'in yaptığı yeniliği vurgulamak isteyenlerin üzerinde en fazla durduğu hususlardan biri Nedim'in şiire yerli, yaşanan hayattan unsurlar katmış olması, ikincisi hece ölçüsüyle iki tane koşma söylemiş olmasıdır. Nedim'i yenilikçi şair diye bu çerçeveye hapseden anlayış aslında Nedim'e de haksızlık etmektedir. Bana göre Nedim'in başarısı söyleyiş mükemmelliğinde aranmalıdır.”

837

Döneminde “*her gazeli eyâdi-i ekâbirde*” gezen ve “*her sözü efvâh-ı zurefâda deverân*”⁸³⁸ eyleyen Galib, terciibentlerinde ve terkibibentlerinde, müseddeslerinde ve tardiyyelerinde âdeta kanatlanmıştır. Öyle ki, “*Zaman zaman alelâdeliğe düşse de, özellikle terci ve terkib-i bendlerde, müseddeslerde, tardiyyelerde sanatının âdeta kanatlandığını hissederiz. Terci-i Bend-i Hayâlî*⁸³⁹ şiirinin şu ilk bendi, divan şiirinin ve onun arkasındaki tasavvuf dünyasının bütün bir kahraman kadrosunu sahneye koyar:⁸⁴⁰

Kalb bir gencînedir cismim anun vîrânesi

Feyz bir bahr-ı kerâmetdir sözüm dür dânesi

Nutk bir tûtî-i hoş-gûdur derûnum îânesi

Eşk bir sahbâ-yı âteşdir gözüm peymânesi

Ye's bir mihmân-ı gamdır hâtırım kâşânesi

Dâğ bir mürğ-i semenderdir ten âteş-hânesi

⁸³⁶ Rezaizade Ekrem, Kudemâdan Birkaç Şâir, s. 39.

⁸³⁷ Muhsin Macit, *Mert Ona Dinür ki Aça Nev-Râh*, Hece, Şubat-Mart 1999, S.26-27, s.89.

⁸³⁸ Asaf Halet, *Eski Türk Şiirinde Reform: Galib Dede*, s.196.

⁸³⁹ ŞG, *Terci'-i Bend-i Matla'-ı Hayâlî*, Terciibent 12.

⁸⁴⁰ M. Orhan Okay, agm., s.82.

*Aşk bir şem'-i ilâhîdir benim pervânesi
Şevk bir zencîrdir gönlüm anun divânesi*⁸⁴¹

Orhan Okay'ın teşhisine göre Galib de her büyük sanatkâr gibi bir iç çatışma yaşamıştır ve esasında dramının kaynağı da bu çatışmadır:

*“Çatışma ihtirasları doğurur. Bu ihtirasların yüksek seviyede tezahürü, sanat eserlerini ortaya koyuyor. Galib’de bu çatışma, pek de ihtiras hâlinde görünmüyor. Hayatın aşk, şöhret, güzel ve rahat yaşama lezzetleri, onda sert dramatik çatışmalara dönüşmemiş görünüyor. Bunu Mevlevîliğe ve onu kucaklayan bütün bir tasavvuf kültürüne borçlu olmalıdır. Yalnız şiir alanıdır ki, Galib orada bir kartaldır. O alandaki iddiasını, gururunu, ihtirasını sonuna kadar yürütecektir. Çünkü gelenekten gelen ve alışkanlıkların idare ettiği bir nazım mekanizması yerine, şuurlu olarak seçtiğine, itinâ ettiğine inandığım vezinleri, kafiyeleleri, redifleri, iç sesleri, yani aliterasyon ve asonansları, komplike mazmunları ve seçkin dili ile o, divan şiirimizin zirvesidir. Yine Tanpınar’ın teşbihine sığınalım: ‘Âvîze gibi renk ve ışık dolu bir şiir’ vücuda getirmiştir. Buna, Tanpınar’ın teşbihini bozmadan avizenin kristallerinin birbirine değmelerinden hâsıl olan sesi de ekleyelim: Renk, ışık ve ses dolu bir şiir.”*⁸⁴²

Galib’in çağdaşı şairler şiir sanatında iki şairden birinin, Nabi’nin veya Nedim’in etkisinde şiir yazarken; şairler taklit ile zaman doldurup sanat gösterisinde bulunurlarken. Galib, şiirdeki bu manzaranın dışında kalmak istemiş; diğer birçok şairden farklı bir karakter sergilemiştir. *“Onun diğerlerinden bir farkı, mümkün olduğunca çok çeşitte nazım şekillerini denemiş olması, yani edebî bir arayış ile edebî telakkiler zincirini kırmaya çalışan (tardiyeleri ile bahr-i tavîli de bu tür çabalarının sonucudur) değişiklik yanlısı karaktere sahip olmasıdır.”*⁸⁴³

İlk modern Türk edebiyatı tarihlerinden (1888) birinin yazarı Abdülhalim Memduh, Galib’in eserini, *“Ona nazire yazabilmek için Şeyh Gâlib olmak gerekir”*,

⁸⁴¹ ŞG, Tercî’-i Bend-i Matla’-ı Hayâlî, Tercîibent 12/1.bend.

⁸⁴² M. Orhan Okay, agm., s.83.

⁸⁴³ İskender Pala, agm., s.162.

diyecek kadar özgün bulur. Ona göre Galib, “çok istese, otuz yaşına kadar çağdaş Türk edebiyatımızı icat” edecek kadar yetenekli bir şairdir. Fakat mazereti vardır: “Şeyh Gâlib’in zamanındaki şairlerin hiçbiri geleneksel ifade tarzlarını terk etmeye muktedir değildi; bu yüzden Gâlib’in muhafazakârlığı, bir dereceye kadar kabul edilebilir.”⁸⁴⁴

Holbrook, Galib’in,

*Şâ’irliğe sûz ü derd lâzım
Endûh u belâ olur mülâzım
Rûy u lebe etmeyip tenezzül
Açsın çemeni görölmedik gül
Her râhda eyleyip tekâpû
Şâhîn-i hayâli ala âhû
Girdikte girîve-i hayâle
Çarpılmaya dîv-i kil ü kâle*⁸⁴⁵

beyitlerini ele alır; şairliğin şartlarını, biçim-anlam ilişkisinden hareketle yorumlar:

“Hatip, biçim ve anlam arasında hiçbir ‘yatay’ ilişkiye izin vermiyordu: Bir şair betimlenecek şeyler aramaz; ‘dikey olarak’, gönül vahyi aracılığıyla hayal eder. ‘Hayâl’ terimi, ontolojik olarak tinsel ve duyuşsal ‘âlemler’ arasında yer alan bir alanı adlandırmak için kullanılmıştı; terim aynı zamanda ‘imgelem yetisi’ ve ‘fantezi’ terimlerini de kapsıyordu. Daha karmaşık ve incelikli âlemler, zamansal olarak bu dünyayla eş-süremlî [co-continuous] olmakla birlikte, ontolojik olarak bu dünyadan öncedirler. Hayal âleminin hayal edilebilir ve tinsel âlemin de (ilahî isimlerin -kuramcıya bağlı olarak- içinde ya da ötesinde akıl tarafından) anlaşılabilir olduğu söylenir. Eğer şiirsel imgelem akıl tarafından üretilmiyorsa ve varlığını daha ziyade bağımsız bir alanda sürdürüyorsa, şair tarafından araştırma ya da vahiy yoluyla o alanda keşfedilerek, bu

⁸⁴⁴ Yüksel, Sedit, 1980, Şeyh Galib: Eserlerin Dil ve Sanat Değeri, İstanbul, Türk Tarih Kurumu, 107.

⁸⁴⁵ HA, b.776-779.

âleme getirilir. Şiir dili cismani tezahürü öngörecek (ya da ölmüş varlıkların hayalî biçimleri söz konusu olduğunda yeniden sunacak) ve bu bakımdan yaratıcı olacaktır.”⁸⁴⁶

Holbrook yukarıdaki beyitlerdeki şahin imgesinin bir istiare olduğunu ileri sürer. Aynı sanat ahu kelimesi için de söz konusudur:

“Şahin, daha incelikli imgeler yakalamak için daha karmaşık ve incelikli bir düzeye yükselen algı yetilerinin eğretilmesidir. Ahu da böyledir. Yüz ve dudak, şairin gerçekçi betimleme nesnelere olarak tenezzül etmeyeceği şeylerdir; henüz var olmayan bir imge olarak görülmedik gül ontolojik olarak daha önce gelir. Eğer yüz ve dudak güzelliği muğlak şeylerin uzlaşimsal eğretilmeleri olarak alınrsa, kuşkusuz gülün de böyle alınması gerekir ve bu durumda karşılık oluşamaz. Hatibin tanımında, gerçek anlamda şiirsel imgeler henüz hiç işitilmediğinden şiir dili de kulaktan dolma -yaşamın ya da daha önceki şairlerin taklidi- olamaz.”⁸⁴⁷

Galib, dünyaya Divan edebiyatının gelişim çizgisinin sonlarında gelmiş⁸⁴⁸ ve şiire bu yıllarda başlamıştır. Galib, şiire başladığı dönemlerde çağının modasına uygun manzumeler yazıyor; hocası Hoca Neş’et ile “*Vakanüvis Pertev, Reisü’l-Küttâb Râşid gibi yakın arkadaşlarının şiirlerine nazireler oluştuyordu. Özellikle Fuzuli, Hayali, Nabi ve Nedim gibi büyük ustaları taklide özeniyordu. Bu yolda da epeyce ün kazanmıştı. Ama oldukça güçlü bir görüşe sahip olan genç şair kendisinden önce gelenlerin yaptıklarıyla yetinmiyor, Türk şiirine yeni ufuklar açmak istiyordu. Omun en büyük ereği Türk şairlerinden hiçbirine benzememektir.*”⁸⁴⁹

O kişisel üslûp sahibi ender şairlerdendir. “*Manzumelerini çoğu kez ince hayallerle örmesi, o zamana kadar alışılmamış türden bol mecazlı bir anlatım kullanmış olması onun eserlerine bir ‘belirsizlik’ havası vermektedir.*”⁸⁵⁰ Kullandığı mecazlar ve seçtiği istiareli anlatım, ikili çağrışımlara dayanır. Galib, bu tarzıyla Divan edebiyatının

⁸⁴⁶ Victoria Holbrook, age., s.169.

⁸⁴⁷ Victoria Holbrook, s.169.

⁸⁴⁸ Fuat Köprülü, Şeyh Galib, Hayatı ve Şiirleri, CHP Yayınları, Ankara, 1937, s. 2.

⁸⁴⁹ Sedit Yüksel, age., s.9

⁸⁵⁰ Sedit Yüksel, age., s.72.

“değişmez kadrolarını kırmış, atmış görünür; ama insan bu yüzeysel izlenimden kendini kurtarınca hiçbir şeyin değişmediğini, Divan edebiyatının özünü oluşturan geleneksel geometrinin yerli yerinde durduğunu görmekte gecikmez.”⁸⁵¹

Esrâr Dede, Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye'sinde Galib'in sanatına değinirken

از سخن ما را دماغ دیگر است
چون صدف مغز سر ما گوهر است

852

mazmûnunca şâirân-i hayâl-perverân-i İrân'dan yine bir kimsenin mesleğine sâlik ve tarzına ittibâ' buyurmayıp kendilerinin tab'-ı gevher-tînetlerine mahsûs şîve-i cedîd ve refîâr-ı has ihtira' ve eslâf ve ahlâfa gâlib olmaları mevâhib-i rabbâniyye ve irâde-i samedâniyye olur.”⁸⁵³ der.

Galib'de 'şekil' yönünden eskilerden farklı bir yan görülmez. O da Divan şiirinde kullanılan nazım şekillerini kullanmış; yalnız belli bir şekle ağırlık vermemiştir. Elden geldiğince, değişik şekillerde birden çok örnek vermiş; poetik kaygılarını bu nazım şekillerinde de dile getirmiştir. Galib'in poetikasıyla ilgili ilerleyen kısımlarda vereceğimiz tablolarda bu görülecektir. Diğer birçok şair, şiir hakkındaki görüşlerini değişik çağrışımlar hâlinde, kaside, gazel gibi nazım şekillerinde yoğunlaştırırken Galib, terciibent, terkiibent, murabba, şarkı, müseddes vs.gibi şekillerin birçoğunu denemiştir. Divanındaki bahr-ı taviller ve küçük mesnevî hikâyeler, ondaki bu çeşitlilik eğiliminin pek karakteristik örnekleridir.⁸⁵⁴ Öte yandan, kasideye fahriye ile başlamak; mesnevî şekli altında kaside, naat kapsamlı gazel yazmak gibi, kendinden önce yaşamış Nef'i ve Nedim gibi şairlerimizce de denenmiş çeşnileri kendisi de uygulamıştır.

Divan şiirini tarihî evrelere ayıran Veled Çelebi, son ve beşinci dönem olarak 'Üslûb-ı Hayâl'i zikreder. Hicrî 1200'den sonraki, yeni edebiyata kadar olan döneme bu adı verir. Dönemin en önemli şairleri ise, Şeyh Galib, Esrar Dede, Keçecizade

⁸⁵¹ Sedit Yüksel, age., s.72.

⁸⁵² Sedit Yüksel, age., s.99.

⁸⁵³ Sedit Yüksel, age., s.99.

⁸⁵⁴ Sedit Yüksel, age., s.99.

İzzet Molla ve Yenişehirli Avni'dir. Bu devirde de şairlerimiz İran şiirini ve şairlerini, özellikle de Şevket'i ve Bîdil'i taklit etmişler; şairlerimiz içinde ise bu iki şaire ait hisleri en güzel ifade eden Şeyh Galib olmuştur. Son devir, tekâmül etmiş zihnî bir faaliyet gerektirdiği için Şeyh Galib'den sonra gelen şairler bu vadiye Şeyh Galib kadar başarılı olamamışlardır: “*Ben açtım o genci ben tükettim demesi bu yolda tevcih olunur.*”⁸⁵⁵

Tanpınar, Nefî ve Nedim'in kafiyeyi kullanma biçimlerine hayran olduğunu belirttiikten sonra, sözü Şeyh Galib'e getirir. Ona göre Şeyh Galib, tardiyyelerinin sırrını Nedim'in Damat İbrahim Paşa'ya yazdığı bir tardiyyesinden⁸⁵⁶ öğrenmiştir. Nefî ve Nedim “*en modern teknikle işletilen bir maden ocağı gibi, belli bir ses kıymetinin etrafında lisan haznesini somuna kadar yoklamasını bilen; mısra, beyit, kıt'a, ellerinde plâstik bir madde gibi yoğrulan, imkânsız dönüşler yapan*” şairlerdir. “*İkisi de baştan başa 'ses ve edadır'. Şeyh Galib 'Tardiyye'lerin sırrını, Nedim'in İbrahim Paşa için yazdığı 'Medhiye'den*

Hoş geldin eyâ Hidv-i ekrem

Lûtfunla gönüller oldu hurrem

diye başlayan meşhur manzumeden öğrendi. Böyle bir manzumeyi ise, tıpkı Nefî'nin bazı kasideleri gibi, ancak lisanı kendisinde bütün imkân ve zenginlikleriyle hazır bulan bir şair yazabilir.”⁸⁵⁷

Galib'in adı Tanzimat sonrası dönemde dekadancılık tartışmasına karışır.⁸⁵⁸

Necip Fazıl genel anlamda Divan şiirini ele aldığı yazısında şiirdeki tarzlarıyla ekol olmuş şairleri zikreder. Şeyh Galib, toplumun irfan ve inceliğini temsil etmektedir. “Süleyman Çelebi bu cemiyetin dinî mizacını, Fuzûlî hassasiyet ve kalitesini, Baki ustalık ve estetiğini, Nefî belagat ve tezyifini, Nabi kuru mantık ve aklını, Nedim şive ve zarafetini, Şeyh Galib de irfan ve inceliğini temsil eder.”⁸⁵⁹ Öte

⁸⁵⁵ Veled Çelebi, *Kış İçinde Bahar Âlemi, Hazine-i Fünûn*, nr. 33, 2 Şubat 1310/ 19 Şaban 1312, s.264.

⁸⁵⁶ N, Tardiyye Der-Medh-i Sadr-ı a'zam İbrahim Pâşâ, Musammat 5.

⁸⁵⁷ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, s.176.

⁸⁵⁸ Mehmed Celâl, *Malûmat*, nr. 129, 2 Nisan 1314/ 23 Zilkade 1315, s. 158.

⁸⁵⁹ Orhan Okay, Necip Fazıl Kısakürek, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s.58.

yandan aruz ve hece vezinleriyle bunları kullanan şairlerimize değinir ve Nedim ve Şeyh Galib'i usta şairler arasında zikreder.⁸⁶⁰

Kaya Bilgegil de Galib'den "Divan şiirine yeni bir soluk ve söyleyiş kazandıran, iç âlemini ve muhayyilesini hassalarının şeffaf menzilinde şiire geçiren..." şair olarak söz eder.⁸⁶¹

Şeyh Galib'in bir başka şairle Esrar Dede ile çok iyi birer dost olduğunu biliyoruz. Bu dostluk ki, Galib'e edebiyatımızın en beğenilen mersiyelerinden birini yazdırmıştır. Esrar Dede de Galib'e karşı aynı hislere sahiptir. Hatta bir defasında, yaptığı küstahlık dolayısıyla Galib tarafından 'seyyah'lıkla cezalandırıldığı; bunun üzerine, 'dokunma' redifli bir gazel yazarak affını istediği, Galib'in de kendisini affettiği kayıtlıdır.⁸⁶² Esrar Dede, Tezkiresinin önsözünde Galib'e duyduğu hislerini şu şekilde ifade eder:

"Feth olsa n'ola der-i metâlib

Hâzır nazar-ı cenâb-ı Gâlib

Hâdi-i tarîk-ı âşıkândır

İhsânı bu yolda râygândır

Kıldı beni himmetiyle gûyâ

Ben bilmez iken nedir bu ma'nâ

Oldum ana çünkü ben de bende

Sultanlık hâsıl oldu bende

Ol sâyede kâm-yâb oldum

Matlûbumu ol kapıda buldum

Dest-i keremi başımda tâcım

*Nûr-ı nazarı yanar sirâcım"*⁸⁶³

Galib 'kendinden önceki şairlerden pek azını zikreder. Beğendiği şairler; Firdevsî (ö.1020,1025), Husrev (ö. 1327-28), Nizamî (ö. XII. yüzyıl), Ali Şir Nevayi

⁸⁶⁰ Necip Fazıl Kısakürek, Çile, İstanbul, 1977, s. 382.

⁸⁶¹ Kaya Bilgegil, *Hüsn ü Aşk'a Dair*, Hüsn ü Aşk (Haz.: Orhan Okay, Hüseyin Ayan), İstanbul, 1975, s.XLV.

⁸⁶² Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, (Haz. İlhan Genç), AKM Yayınları, Ankara, 2000, s.XXIII.

⁸⁶³ Ali Enver, *Semâ-hâne-i Enver*, İstanbul 1309, s. 175; Sedit Yüksel, age., s.24; Hasan Ali Kasır, *Şeyh Gâlib ve 'Yâr-ı Vefâdâr': Esrar Dede*, Hece, Şubat-Mart 1999, S.26-27, s.113.

(ö.1501) ve Fuzuli'dir. İstanbul'dan da bir tek şair ismi verir. Nev'izade Atayi. Hemen arkasından "*Nev'izade çok koşuşturmuş ama yaya kalmış diyerek, Nizâmî ile bir ayarda olamayacağını ama şairlik tabiatındaki letâfetin de inkâr edilemeyeceğini ekler. İşte Galib'in eskilere bakışı, daha doğrusu kendinden önceki edebiyat anlayışına bakışı bu. Bununla birlikte divanında Fuzuli, Fehim, Fasih Ahmed Dede, La'î, Sabit, Nabi, Nedim, Nahifî, Münif, Nevres-i Kadim, Sakıb Dede, Nef'î'ye Farsça hocası ve ona Es'ad mahlasını veren Neş'et'e nazireler yazmış, Ali Şir Nevâyî tarzında Çağatayca bir gazel kaleme almış, Şâhidî'nin ve Nesib Dede'nin gazellerine tahmisler yazmıştır.*"⁸⁶⁴

Öte yandan Galib, Sebk-i Hindî şairlerinden Şevket'i, Sâib'i ve Kelîm'i de şiirlerinde zikreder. Bu şairlere birer de naziresi bulunmaktadır.⁸⁶⁵ Şiirlerinde Şevket-i Buhârî'den de bahseden Galib Şevket-i Rum olarak nitelendirilmiştir.⁸⁶⁶

Lirik şiirin gerçek şair elinde her türlü sanattan ve ilimden bağımsız durduğunu; kendisini en saf şekliyle bile gösterebileceğini belirten Yahya Kemal'e göre bu şiir, fikirde, mazmunda, sanatta yeniliğe asla ihtiyaç duymaz. Şeyh Galib'in müseddesi lirik şiirin bu özelliğine en güzel örnektir:

*Tedbîrini terk eyle takdîr Hudâ'nındır
Sen yoksun o benlikler hep vehm ü gümânındır*⁸⁶⁷

Galib'in

Ben açdım o genci ben tükettim

beytini ele alan Yahya Kemal, onunla ilgili olarak şu yorumu getirir: "*Şeyh Galib sanatlarına hem 'mebde' hem de 'müntehâ' olan şairlerdendir.*"⁸⁶⁸

*Galib Hüsn ü Aşk'ında,
Kıldı beni tıfl-ı musrâ-âsâ*

Doğdum doğal sühânla ber pâ

⁸⁶⁴ Abdülbaki Gölpınarlı, Şeyh Galib: Hüsn ü Aşk, İstanbul: Altın Kitaplar, 1968, s.10-11; Günay Kut, *Şeyh Gâlib ve Ötekiler (1757-1799)*, *Ludingirra*, Yaz-Güz 99, S.10-11, s.135

⁸⁶⁵ Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, s.391-394.

⁸⁶⁶ Beşir Ayvazoğlu, Kuğunun Son Şarkısı, s.25; Ayvazoğlu, *Şeyh Gâlib'in Hayatı, Şeyh Galib Kitabı*, s.16.

⁸⁶⁷ Yahya Kemal, *Edebiyata Dair*, s.38-39.

⁸⁶⁸ Yahya Kemal, *Mektuplar, Makaleler*, İstanbul 1977, s. 123.

Ben tıfl idim eylemezdim ülfet

*Bulmuştu sözüm tamâm şöhret*⁸⁶⁹

beyitlerinde doğduğu günden itibaren sühanla birlikte olduğunu belirtir.

Orhan Okay, Galib'in,

İşte kalem işte kişver-i Rûm

diye yaptığı meydan okumayı, “İşte şiir, işte tahlil; şiiri anlamak için yol budur” şeklinde düşünür.⁸⁷⁰

Galib kendi şiirini anlatırken bu şiirleri çözenin zor olduğunu, dolayısıyla mazmunlarını anlayamamanın ayıp karşılanmaması gerektiğini aşağıdaki Türkçe ve Farsça rubaîlerinde şu şekilde belirtir:

Ol şâ'ir-i kem-yâb benim kim Galib
Mazmûnlarımı anlamamak ayb olmaz

Yekta güher-i gayb-ı hüviyyetdir hep
Gavvâs-ı hîred behrever-i gayb olmaz⁸⁷¹

زیر چند سخن کہ مایہ یک نقست
صد گونه بشاعران عالم هوست
مطلوب دیگر نیست مرا ز اهل نظر
فہمیدن شعر من بتحصین بست

872

Gölpınarlı, Şeyh Galib'i Sebki Hindî akımının en üstat şairi sayar. Ona göre fikri en ince hayallerle işleyip en ahenkle tarzda sunan akımın en üstat şairi yine Şeyh Galib'dir.⁸⁷³

Sebki Hindî etkisinde şiirler söyleyen Galib, bir rubaisinde, kendi şiirinden söz ederken aynı zamanda Sebki Hindî'nin özelliklerini de sıralamış olur:

⁸⁶⁹ HA, b.2025-2026.

⁸⁷⁰ Orhan Okay, *Galib Dede'nin Dramı, Şeyh Galib Kitabı*, s.77.

⁸⁷¹ ŞG R. 19.

⁸⁷² Sedit Yüksel, age., s.72. (Bir tek soluğun ürünü olan bu sözlerde şairlerin yüz türlü istekleri vardır. Ben, nazar ehlinden, başka bir şey istemiyorum. Şiirlerimi anlatırlar, onlara "aferin!" demek için yalnız bu yeter.)

⁸⁷³ Abdülbâki Gölpınarlı, *Divan Şiiri: XVIII. Yüzyıl, Varlık Yayınları*, İstanbul 1955.

*Ol şâir-i kemyâb benim kim Gâlib
Mazmûnlarımı anlamamak ayb olmaz
Yektâ güher-i gayb-ı hüviyyetdir hep
Gavvâs-ı hured behre-ver-i gayb olmaz*⁸⁷⁴

Vasfi Mahir Kocatürk, Galib'in yalnızca bir hayal şairi olarak değerlendirilmemesi gerektiği düşüncesindedir: “Edebiyatımızda bir zamandan beri söylenegeldiği gibi Şeyh Galib sadece bir hayal şairi değildir. Tek başına hayalinin genişliği ve derinliği onun şahsiyetini temsil etmez. Bu noksan anlayışlara dayanan yanlış bir hükümdür. Bilakis Galib'in hayalden tamamıyla uzak nice mısraları vardır ki, ruhunun hakikî hüviyetini gösterir.”⁸⁷⁵

Galib, ilk dönem şiirlerinde Es'ad mahlâsını kullanmış; bu mahlâsı ona, hocası Neş'et Efendi vermiştir. Galib daha sonra, yazdıkları diğer Es'ad mahlâslı şairlerin şiirleriyle karıştırılmaya başlayınca bu mahlâsı değiştirmiş; kendisine ‘Gâlib’i seçmiştir. “Çocuk denecek yaştaki bir şairin gurur ve övünme ifade eden böyle bir mahlâsı seçmesi, tarih düşürmede çok usta olmakla beraber, şairlikte pek varlık gösteremeyen heccav Surûrî’yi epeyce rahatsız” etmiş ve “şiddetli bir kıskançlığın açık izlerini de taşıyan ünlü kıt’asında Gâlib’e ‘menhus’ demekten” çekinmemiştir.⁸⁷⁶

Galib bu sataşmaya cevap vermeye tenezzül etmemiştir. Fakat daha sonra, kim olduğu bilinmeyen bir şairin bu hicve karşılık olmak üzere, Surûrî’nin de mahlâsı değiştirdiğini istihza yoluyla vurguladığını biliyoruz. Muallim Naci, Mehmed Muzaffer Mecmuası’nda bu olayı anlatır: “Hüsn ü Aşk nâzımının -zamânında zuhûr eden yâve-gû Es’ad’lardan temeyyüz maksad-ı âlî-cenâbânesiyle- Es’ad mahlasını Galib’e tebdil etmesi üzerine nasılsa meşhûr Surûrî’nin lisânından sudûr eden:

*Bilmem ey menhûs adın Es’ad mıdır Gâlib midir
Zâtını ta’rif kıl kimsin kime mensûbsun
Gerçi dersin şâirâne ben tegallüb eyledim
Piş-i erbâb-ı sühanda gâliba mağlûbsun*

⁸⁷⁴ ŞG, Rubai 19.

⁸⁷⁵ Vasfi Mahir Kocatürk, Hüsn ile Aşk, İstanbul 1944, s. 8.

⁸⁷⁶ Beşir Ayvazoğlu, Şeyh Gâlib’in Hayatı, Şeyh Galib Kitabı, s.16.

hicviyesinin İstanbul'da şüyû Gâlib'in muhiblerini pek müteessir etmiş idi.

Vaktiyle Hüzni tahallus eden Surûri'nin kendi mâ-sebakını unutarak Gâlib'e böyle -tebdil-i mahlâs vesilesiyle- çıkışması bazılarına eğlence olmuş ise de ârifâna çirkin görünmüştür.

Kimin olduğu bilinmeyen kıt'a-i âtiyenin birkaç gün sonra intişârı o tesiri oldukça ta'dil eyledi:

Mağrûrluğun olmada günden güne efvân

Şâyeste idi mahlâsın olsaydı Gurûri

Gâlib görünen Es'ad'a menhûs diyorsun

*Hüzni'yi unuttun mu ne yaptın a Surûri*⁸⁷⁷

Hüsrev Hâtemî, Şeyh Galib'i Vâsıf ve Nedim'e göre hikmete yakın; Koca Râgıb Paşa'ya göre ise lirik bulur: “Nabi ile başlayan ve 18. yüzyılda devam eden hikemî şiirin aynı yüzyıldaki en önemli temsilcisi Koca Râgıb Paşa'dır. Şeyh Galib, tasavvuf neşesini hikemî şiir üslubunu kullanmadan belirtebilmiş bir şairdir. Vâsıf ve Nedim'e göre Şeyh Galib daha hikmete yakın, Koca Râgıb Paşa'ya göre daha liriktir.”⁸⁷⁸

Okay, Galib'in iç çatışmasını kendi sanatı ile devrin şiir anlayışı arasında görür. Galib, bir bakıma, geleceğin rüyasını görmüştür. “Nedim ile lirizmde belli bir zirveye ulaşan, Nabi ile hikemî tarzın güzel örneklerini veren şiir, artık taklide düşüyordu. Hüsn ü Aşk'ın baş tarafında dile getirdiği gibi Galib, şiirde kendisine rakip olarak Nabi'yi görüyordu, zannedilmemelidir. Onun rakibi, zamanının köhnemiş gördüğü şiir anlayışı idi. Tanpınar, Hüsn ü Aşk'ın baş tarafındaki Nabi tenkidinde, edebiyatımızda ilk defa tenkidin insana değil geleneğe yönelişinden bahseder. Gerçekten de divan geleneği ilk defa bu bahislerde tenkit edilmiştir.”⁸⁷⁹

Şeyh Galib Hüsn ü Aşk mesnevîsiyle devrinden sonra da etkili olmuştur ve bu anlamda yaşamaktadır. Mesnevînin kendisini en açık şekilde hissettirdiği eser, Tanpınar'ın Huzur adlı romanıdır.

⁸⁷⁷ Muallim Naci, Mehmed Muzaffer Mecmuası, İstanbul 1306, s. 15.

⁸⁷⁸ Hasan Hüsrev Hatemi, Şeyh Gâlib Devri Bilim ve Kültür Çevresi”, Şeyh Galib Kitabı, s.46.

⁸⁷⁹ M. Orhan Okay, Gâlib Dede'nin Dramı, Şeyh Galib Kitabı, s.81.

Mübalâğanın abartılmasının karşısında olan Nâcî'ye göre bu konuda kimse Nef'î'nin eline su dökemez. Fakat şairlerimiz arasında mübalâğa konusunda Nef'î'ye en yakın duran Şeyh Galib'dir:

“1213’de intikâl eden Şeyh Gâlib -ki Nâbî’ye iğrâk-ı cev lângâhlarında hakkıyla bâlâ-pervâzlık edememiş olduğu için ta’rîz eder - kezâlik bir at vâsfındaki:

Tîz eylese şîve-i hırâmın

Verir ezele ebed peyâmın

beyti gibi asarıyla mübâlağacıların topunu geçmek gayretinde bulunduğunu göstermiştir. Gâlib’in, intihâsı olmayan ebedden ibtidâsı olmayan ezele haber îsâl edebilecek kadar serîu’l-hareke olan atı Nef’î’ninkini geçemese bile onunla hem-inân olabilecek gibi durur.”⁸⁸⁰

Şeyh Galib ile ilgili düşüncelerini I.Zemzeme’de bir de şiirle dile getiren Recaizade, onun şiirlerini değerli bulur. ‘Dîvân-ı Galib’den redifli manzumesi aşağıdadır:

*“Kazâ ma’dûm edince Gâlib-i rindâne etvârı
Soran olmazdı bir doğru haber Dîvân-ı Gâlib’den*

Meziyyâtın bilenler şâ’ir-i mağfûrun ammâ kim

Yine hiç etmedi sarf-ı nazar Dîvân-ı Gâlib’den

Mekâdirdân-ı irfân ba’zı ihvân-ı vefâ-perver

Bulup cem’ eyledi hayli eser Dîvân-ı Gâlib’den

Zehâbımca sezâdır bahtiyâr addeylese kendin

Tedârik eyleyen bu muhtasar Dîvân-ı Gâlib’den

Teemmül eyleyen her bir kelâm-ı neş’e-bahşâsın

Meâl-i hikmet istinbât eder Dîvân-ı Gâlib’den

Aceb mi lâfz-ı şîrîn, ma’nî-i nûşîn ile olsa

İyân-âmîzeş-i şîr ü şeker Dîvân-ı Gâlib’den

⁸⁸⁰ Muallim Naci, Mecmua-i Muallim, nr. 16, 13 Kanûnisânî 1305/ 12 Cemâziyelevvel 1303, s. 64.

*Sevâd-ı hatt-ı lâfz u nûr-ı ma'nâsıyla lâyıktır
 İyân olsa füyûzât-ı seher Dîvân-ı Gâlib'den*

*Dür ü gevher demekse fi'l-mesel âlemde rengîn-sûz
 Saçulsın her yana dürr ü güher Dîvân-ı Gâlib'den*

*Gel insâf eyle hâsid işte eş'âr-ı selef tekml
 İçinde var mı bir makbûl eser Dîvân-ı Gâlib'den*

*Bilirler kadrini kıymet-şinâsân-ı edeb Ekrem
 Sana bahs eylemek artık yeter Dîvân-ı Gâlib'den*⁸⁸¹

Mehmed Celâl de, Şeyh Galib'i Divan şairlerinin en büyüklerinden birisi olarak tanıtır. Fuzûlî, Nef'î ve Nedim'in yanında his, hayal, fikir, tasavvur ve üslûp mükemmelliğiyle Şeyh Galib'i de zikreden Mehmed Celâl'e göre, Hüsn ü Aşk da önemli bir eser olmasına rağmen garip hayaller içermektedir. Her ne kadar bu eksikliği taşısa da Mehmed Celâl, bunu devrin şartlarına bağlar.⁸⁸²

Abdülhalim Memdûh da Galib'i edebî açıdan yetenekli bulur: “Şeyh Gâlib gâyet lâubâlî bir edâ ile o kadar rakik ve dakik birtakım efkârına tercümân olur ki bu mahâret-i edebiyesi, efkâr-ı kalenderânesinden ziyâde, kendisini müşârün bi'l-benân etmiştir.”⁸⁸³

Galib'in adı edebiyatımızda yaklaşık beş yıl sürecek olan bir kavgaya da karışır. Gazete sütunlarına taşan bu kavganın sebebi Servet-i Fünûn şairlerinin kullandığı garip, anlaşılmaz hayaller ve sembollerdir. Ahmed Midhat Efendi ve onun gibi düşünenler, 'sâat-i semen-fâm' terkiibini ele alarak bu terkiibin anlamsızlığını ve Türkçe'nin Servet-i Fünûn şairleri elinde anlaşılmaz bir dil hâline geldiğini öne sürerek şiddetle eleştiriye başladılar. Söz Servet-i Fünûn şairlerinin edebî dili 'soysuzlaştırma'ya kadar götürdüklerine uzanır. Tartışmaya 'Eslâfda Dekadanlık ve Şeyh Galib' başlıklı makalesiyle katılan Ahmed Hikmet ise, bu eleştirilen hayallere eski şiirimizde daha çok rastlanıldığını belirtir ve parlak hayaller bulmak dekadankılsa, 'Galib dekadankların piridir' der.⁸⁸⁴

⁸⁸¹ Rezaizade Mahmud Ekrem, Zemzeme I, 1. Tab'ı, İstanbul, 1299, s. 51-52.

⁸⁸² Mehmed Celâl, *Dîvânlar, Elvâh-ı Ma'sûmâne ve Makâlât-ı Edebiyye*, s. 113.

⁸⁸³ Abdülhalim Memduh, *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye*, s. 61.

⁸⁸⁴ *Eslâfda Dekadanlık ve Şeyh Gâlib, Servet-i Fünûn*, C.16, Sayı: 393, 1314.

Ahmet Hikmet Bey bu iddiadan sonra bir de teklif sunar: Dekadan gibi Frenkçe bir tabir yerine, bu değişik, garip ve parlak hayalleri kullanan şairlere ‘Galibiyûn’ denebilir.⁸⁸⁵

Talât Sait Halman, Yunus’a dair bir yazısında Yunus’un şiirde vardığı doruğa sadece Fuzuli’nin ve Şeyh Galib’in ulaştığını belirtir.⁸⁸⁶

Asaf Hâlet, Galib’in şiirinin olgunlaşma devresinde Hoca Neş’et’e yazdığı nazireleri bile Neş’et’in şiirlerinden üstün bulur. Nitekim Galib de daha sonra bu dönemde yazdığı şiirleri beğenmeyecektir.⁸⁸⁷

Aslında bazı bakımlardan Servet-i Fünûn şiirinin bir uzantısı olan Hâşim, büyük bir damarı yakalar ve Şeyh Galib kanalıyla divan şiirine yaslanarak Cenab’ın yapmak isteyip de yapamadıklarını başarır. “*Hâşim’in şiiri üzerinde duran bütün edebiyat tarihçileri ve eleştirmenler Şeyh Galib’e de ister istemez atıfta bulunmuşlardır.*”⁸⁸⁸

Ali Nihad Tarlan, Şeyh Galib’de Divan şiirinin bir sentezini görür. Onun şiirlerini anlamak için ciddi bir arka plân gerekmektedir ve “*imaj ve fikirlerin ipuçlarını kaçıranlar, ona simbolist şair demek gafletini göstermişlerdir. Hâlbuki Galib, klâsik şairdir.*”⁸⁸⁹

Divanını H.1195/M.1780 yılında henüz yirmi dört yaşındayken tamamlayan Galib’e çağın vakanüvislerinden Pertev Farsça şu tarih kıt’asını söylemiştir:⁸⁹⁰

دیوان غالب اسعد	کو یافت حسن ترتیب
بحریت پر مقاصد	کانیست پر مطالب
از بس ز کوهر او	بر کشت کنج معنی
تاریخ گفت پرتو	کان کلام غالب

Galib Divanı’nda Şevket’e,

⁸⁸⁵ agm.

⁸⁸⁶ Talât Sait Halman, *Yunus Emre'nin Hümanizması*, Hisar, S.93, Ankara, 1971.

⁸⁸⁷ Asaf Hâlet Çelebi, *Eski Türk Şiirinde Reform: Gâlib Dede*, Şeyh Galib Kitabı, s.183.

⁸⁸⁸ Beşir Ayvazoğlu, *Ömrüm Benim Bir Ateşti*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1996, s.110; s.136.

⁸⁸⁹ Ali Nihad Tarlan, age., s.113-114.

⁸⁹⁰ Sedit Yüksel, age., s.10.

فكرتتمرا سوخت غالب شوكت آتش زبان 891

غالب اين ان غزل شوكت نادیده اداست 892

شوكت كه دم از خيال در توران زد
موج هنرش غوطه بهنستان زد
كشتی سخن بخشکی بی مغزان
در روم كتون غالب سر كردان كشت 893

Sâib'e

هریت من برابر دیوان صائبست 894

göndermeler vardır.

Cihan Okuyucu, Galib'i Divan şiirindeki sembolik dilin en üstün temsilcisi olduğunu belirtir: "Çok zaman şiirdeki bu malzeme şairin mizacına göre dünyevî veya uhrevî bir tefsire tabi tutulur. Okuyan onu istediği gibi anlar. Bu sembolik yahut "üst dil" in divan şiirindeki en üstün temsilcisi şüphesiz Şeyh Galib'dir."⁸⁹⁵

⁸⁹¹ Sedit Yüksel, age., s.98. (Ateş dilli Şevket düşüncemi yaktı.)

⁸⁹² Sedit Yüksel, age., s.98. (Galib, bu, nadide edalı Şevket'in gazelidir.)

⁸⁹³ Sedit Yüksel, age., s.98. (Şevket, hayalden Turan'da dem vurdu, hünnerinin dalgaları Hindistan'da yayıldı. Galib, Rûm'da söz gemisi beyinsizlerin kuruluşu ile başıboş kaldı.)

⁸⁹⁴ Sedit Yüksel, age., s.98. (Benim her beytim Sâib'in divanına denktir.)

⁸⁹⁵ Cihan Okuyucu, *Divan Şiiri ve Devrin Diğer Güzel Sanatları Arasındaki Ruh Akrabalığı, Türkler*, c.11, s.695.

2.4. 18. Yüzyıl Şairlerinin Şiir Anlayışlarını Ortaya Koyan Temel Kavramlar

Divan şairlerinin, şiir ve şairlikle ilgili görüşlerini ortaya koymaları; bağlı buldukları edebiyat geleneğine, birer şair olarak açıklık getirme ihtiyaçlarının dışa yansımastır. Hemen her asırda, şairler kendi poetikalarını açığa çıkaracak görüşler ortaya koymuşlardır. Ancak divan şiirinin kalıplaşmış yapısı, bir görüş ortaya koymak isteyen birçok şairin benzer ifade ve kalıplaşmış söze yer vermesini zorunlu kılmıştır. Her asrın beraberinde getirdiği devir üslûbu sayılabilecek üslûp özellikleri ve tarihî yapısı, zaman zaman şairleri şiirde yeniliğe itmştir. Şiirde gerçekleştirilmeye çalışılan yenilik anlayışı, şairlerin poetikalarını da doğrudan etkilemiştir. Her şair, şiir ve şairlikle ilgili görüşünü anlatırken; aslında kendi şiirinden bahsetmektedir.

Şairlerin poetikalarının açıklanması, hem şairlerin hem de devirlerinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Bu sayede, her devir hem kendi içinde ve hem de başka devirlerle kıyaslanarak, daha tutarlı veriler ortaya konabilir. Divan şiirinin anlamsal yönden daha iyi irdelenebilmesi için poetikaların açıklanması gerekmektedir. İşte biz de, yapılabilecek başka çalışmalara örnek teşkil etmesi ve çalışmamızda konu ettiğimiz şiirin anlam çerçevesinin daha iyi anlaşılabilmesi için; 18.yüzyıl şairlerinin şiir ve şairlik üzerine görüşlerini teker teker değerlendirerek, bu yüzyılın genel poetikasını ortaya koymaya çalışacağız.

2.4.1. Belâgat

Belâgat kelimesi 18. yüzyıl şairlerinin poetikalarını ifade ederken yararlandıkları kelimeler arasındadır. Esrar Dede, muhammesinin bir bendinde belâgat sahibi olduğunu ifade eder:

*Eyle şekvâ o mehin cevri ü sitiğnâsından
Belki nâdim ola bu vahşet-i bî-câsından*

*Geçmez Esrâr gibi âşık-ı şeydâsından
Söyle ol haste-dilin hâme-i gûyâsından*

Varken ey kilik-i hakîmâ bu belâgat sende⁸⁹⁶

Nedim aşağıdaki beyitlerinde, belâgati bir şehre; şiirini de kumaşa benzeterek şiirsel gücünü ortaya koymaya çalışır:

*Nedim hak bu ki bender-geh-i belâgatda
Kumâş-ı nazm-ı terin gezmedik dükân mı kodı⁸⁹⁷*

*Her kâle-i müzerkeşi nessâc-ı tab'ımın
Şehbender-i belâgata zîb-i dükân verir⁸⁹⁸*

Yine aşağıdaki belagat kelimesini kullanır:

*Bu heşt beyt ile yine hakkâ ki ey Nedim
İmzâli-i belâgate kilkin sekizlidir⁸⁹⁹*

*Kindi ederdi kendi zebânın büride ger
Kilkin göreydi nazm-ı belâgat-şi'âr ile⁹⁰⁰*

*Efendim söyleten anı kemâl-i i'tibârındır
Kalem lûfunla gûyâ bülbül-i bâğ-ı belâgatdır⁹⁰¹*

*O hâkân-ı güzînin gûş edenler nazm-ı dil-cûsın
Sanır kim Şeh Selim eş'ârıdır tarz-ı belâgatle⁹⁰²*

⁸⁹⁶ E, 12 Muhammes/5

⁸⁹⁷ N, G.148/6

⁸⁹⁸ N, K.4/59

⁸⁹⁹ N, G.14/8

⁹⁰⁰ ND, G.138/10

⁹⁰¹ N, K.15/44

Osmanzade Taib, belâgat kelimesini Şehname'ye benzetir:

Rüstem-menâbetâ kalemim vasf-ı remzini

Şehnâme-i belâgatime dâstân ider⁹⁰³

Nice öndiller almış sâbık-ı sahn-ı belâgatde

Sıtabl-ı hâse rabt itmek münâsibdir küheylâni⁹⁰⁴

Şeyhülislâm Es'ad da kelimeyi şiirlerinin güzelliğini ifade bağlamında tercih eden şairlerdendir:

Görüp nazm-ı belâgat-tâb 'ımı tahrîr için her gün

Felek der-pîş ider zer-safha-i mihr-i dırahşâni⁹⁰⁵

Teng olsa nüh-sipihr-i belâgat aceb midir

Es'ad hümâ-yı tab 'ına pervâza başladı⁹⁰⁶

Nâliş-ger oldu gülşen-i medhinde bir

Kilk-i hezâr bu gazel-i pür-belâgati⁹⁰⁷

Başla belâgat üzre me 'ânî-i mu 'cize

Bulsun bu nev neşîd fesâhatla intihâ⁹⁰⁸

Dehen o kîse-i pür-nakd-i ma 'rifetdir kim

Revâc-gâh-ı belâgatda sikke-pîrâdir⁹⁰⁹

Feyz-i nemâ-yı nazmım ile ravza-i sühan

Mu 'ciz-şükûfe-bâğ-ı belâgat-zemîn ola⁹¹⁰

Güftâr-ı medâyih eser-i feyz-i hireddir

Tahrîri belâgat-dih-i minâ-yı kalemdir⁹¹¹

Ruhun bir nüsha-i i 'câz-peymâ-yı melâhatdir

Rumûz-ı nâzı şerh eyler hatın fenn-i belâgatdir⁹¹²

⁹⁰² N, T.9/5

⁹⁰³ Tb, K.1/53

⁹⁰⁴ Tb, K.2/28

⁹⁰⁵ ŞE, K.8/35

⁹⁰⁶ ŞE, G.203/5

⁹⁰⁷ ŞE, K.4/26

⁹⁰⁸ ŞE, K.1/39

⁹⁰⁹ ŞE, K.3/10

⁹¹⁰ ŞE, K.7/40

⁹¹¹ ŞE, K.10/18

Şeyhülislâm İshak da aynı şekilde, belâgat kelimesini kullanır:

Hemvâre kilk-i nazm-ı belâgat elimdedir
*Miftâh-ı dürc-i dürr-i fesâhat elimdedir*⁹¹³
Pey-rev olmakla yine şi'r-i ma'ârif-verze
*Nazmımız hadd-i belâgatda cihân-gîr idelim*⁹¹⁴
Belâgat-kâr-ı gam muhtâc-ı ta'rîf-i cefâ olmaz
*Beyân itsem bedî'-i lafz-ı hûbının ma'ânîsin*⁹¹⁵

Şeyh Galib Divanı'nda kelime karşımıza iki yerde çıkar. İlkinde kelimeyi övgüsünü yaptığı Ârif Efendiden söz ederken kullanır:

Vücûdu nüsha-i kübrâ-yı irfân bir hünerverdir
*Müsellem nükte-gûdur münşî Sahbân-ı belâgatdır*⁹¹⁶

İkincisinde ise Neş'et'e yazdığı naziresinde Neş'et'in şiirini yüceltmek amacıyla tercih eder:

Hazret-i Neş'ete tâ pey-rev olunca Gâlib
*Hâme vâdî-i belâgatda dahı çok tolanır*⁹¹⁷

Zihnî, şiirinin övgüsünü yapar:

Benim ol mu'cize-ârâ-yı belâgat ki sözüm
*Bulamaz hasm u mu'âriz ana ayb u ta'yîr*⁹¹⁸
Bu çârsûda ma'rîfetin müşterisi yok
*Zihnî mezâda verme metâ'-ı belâgatın*⁹¹⁹

Şairlerin belâgat kelimesiyle ilgili kullarımlarını özetlersek; kelime bir şehre, Fars edebiyatının ünlü eseri Şehname'ye benzetilmiş ve şiirin güzelliğini ifade bağlamında kullanılmıştır.

⁹¹² ŞE, G.44/1

⁹¹³ Şİ, G.29/1

⁹¹⁴ Şİ, G.106/6

⁹¹⁵ Şİ, G.117/4

⁹¹⁶ ŞG, K.30/14

⁹¹⁷ ŞG, G.73/15

⁹¹⁸ Z, K.15/28

⁹¹⁹ Z, G.210/6

2.4.2. Bıkr

Dokunulmamış, kız oğlan kız, genç kız; kızlık anlamına gelen⁹²⁰ kelime düşünce, anlam, benzetme gibi şiirle ilgili bazı kavramlarla birleştirilince bıkr-i fıkr, bıkr-i mana ve bıkr-i mazmun, bazı sözlüklerde daha önce söylenmemiş olmak kaydıyla sözün güzel ve ince söylenmesi diye tanımlanır.

“Söz konusu terimler, divan şiirinin lafz ve manadan ibaret olduğu dikkate alındığında, geleneğin sürekliliği içerisinde, şairin gerek anlam, gerekse anlatımda estetik açıdan farklı, değişik olanı bulması, yakalaması demektir. Gelenekten kaynaklanan benzerlikler arasında şairin kendi kimliğini yani üslûbunu sağlayan ise farklılıktır. Bu durumda bıkr-i mananın, şairini başkalarından ayırt ettirici özellik olarak üslûpla ilişkisi vardır. Divan şiir terminolojisinde, bıkr-i mana dolayısıyla anlatmaya çalıştığımız bu yeni, farklı söyleyişi gerektiren yaratıcılığın adına, ibda’ denmiştir. İbda’ ise, öteden beri, ortak konu, tema ve motiflerin pek değişmeyen kelime kadrosuyla farklı anlatımı olarak anlaşılmıştır. Bu farklı anlatımın temelindeki yaratıcılık isteği de çoğu zaman, divan şairinin kendisini eski ya da çağdaş şairlerle - İran ya da Osmanlı - kıyaslayarak kendisinin onlardan üstün olduğunu iddia etmesi, hatta daha doğru bir deyişle, kendi şairlik gücüyle övünme vesilesi olarak varlık göstermiştir. ”⁹²¹

Şairler şiir sanatlarındaki başarılarını göstermek için zaman zaman bu kelimeyi yukarıda değinildiği gibi, fıkr, mana ve mazmun; zaman zamansa başka kelimelerle terkip hâlinde kullanmışlardır. Vermek istedikleri mesaj, özgünlükleridir ve bu sebeple *tâze*, *nev*, *yeni* gibi kelimelerin yanında *bıkr* kelimesini de tercih etmişlerdir. Bu kelimenin kullanılmasında şiirin şairlerin birçoğu tarafından alımlı bir güzele benzetilmesinin payı büyüktür. Şairler fikirlerinin yeniliğini vurgularlar, ‘köhne’miş hayale ve anlama çatarlar; bunun karşısında, genç ve alımlı bir güzele teşbih ettikleri şiirlerinin yeniliğini bu gibi kelimeler yardımıyla vurgularlar. Kısacası,

⁹²⁰ Devellioğlu, s.103.

⁹²¹ Mine Mengi, age., s.23.

bikr kelimesi de şairlerin poetikalarını açığa vurdukları beyitlerde yer alır. Tabii Divan şiirinin klâsik yapısının izin verdiği çerçevede dile gelir.

Yukarıda, daha önce diğer terimlerle ilgili olarak yaptığımız taramaya benzer bir taramayı bikr-ebkâr kelimeleri için de yaptık. Kelimeyi edebî bağlamda ele aldık ve diğer konularla ilgili kullanımları değerlendirmemize dâhil etmedik. Aşağıda, bu taramanın sonuçlarını veriyoruz:

'*Âşık-ı bikr-i hayâl-i medh*⁹²², *aşk-ı bikr-i fikr*⁹²³, *ber-i bikr-i mazmûn*⁹²⁴, *bikr*⁹²⁵, *bikr-i dil*⁹²⁶, *bikr-i dil-ârâ*⁹²⁷, *bikr-i fikr*⁹²⁸, *bikr-i fikr-i ma'nâ*⁹²⁹, *bikr-i fikr-i sūhan*⁹³⁰, *bikr-i fikr-i şu'arâ*⁹³¹, *bikr-i hayâl*⁹³², *bikr-i hured-i pâk*⁹³³, *bikr-i lafz*⁹³⁴, *bikr-i ma'nâ*⁹³⁵, *bikr-i mezâmîn*⁹³⁶, *bikr-i nazm*⁹³⁷, *bikr-i nizâm-ı 'âlem*⁹³⁸, *bikr-i pâk-dâmân*⁹³⁹, *bikr-i yaban*⁹⁴⁰, *bint-i bikr-i rez*⁹⁴¹, *cilve-i ebkâr-ı ma'ânî*⁹⁴², *dâmâd-ı bikr-i fikr*⁹⁴³, *ebkâr*⁹⁴⁴, *ebkâr-ı bâğ*⁹⁴⁵, *ebkâr-ı beneşşe*⁹⁴⁶, *ebkâr-ı efkâr*⁹⁴⁷, *ebkâr-ı endişe*⁹⁴⁸, *ebkâr-ı gonçe*⁹⁴⁹, *ebkâr-ı hayâl*⁹⁵⁰, *ebkâr-ı ma'ni*⁹⁵¹, *ebkâr-ı ma'ânî*⁹⁵², *ebkâr-ı mazmûn*⁹⁵³,

⁹²² Nf, K.22/31

⁹²³ Nf, G.131/3

⁹²⁴ Nl, K.17/42

⁹²⁵ S, G.231/3; LM-A, 717; LM-A, 2635; LM-A, 2796; N, R.6; Ht, G.20/7; V, G.144/2; V, 216 Ş./3.bend.

⁹²⁶ E, G.74/3

⁹²⁷ S, T.16/8

⁹²⁸ LM-F, 2376; NB, K.10/30; NB, K.4/3; Nf, K.2/30; Nf, K.17/35; Nf, K.17/36; Nf, K.25/49; Nf, K.26/22; Nf, K.41/48; Nf, K.47/48; Nf, K.55/47; Nf, K.56/38; Nf, K.57/6; Nf, Kit'a 1/9; S, K.13/19; S, K.23/43; Nl, K.20/24; AP, K. 2, 46; AP, T.28/3; ŞG, K.13/8; N, K.4/61; E, G.113/1; RIZÂ, G.1/3.

⁹²⁹ S, K.38/31

⁹³⁰ Nf, K.57/5

⁹³¹ Nf, K.53/45

⁹³² S, G.290/5; ŞG, K.29/2

⁹³³ E, G.174/6

⁹³⁴ S, G.131/1

⁹³⁵ Nf, K.7/38; Nf, K.8/17; ŞY, G.261/5; ŞY, G.261/5; ŞG, G.52/6; ŞG, G.72/2; SV, Der-Şi'r ü İnşâ / 7; Z, K.18/62; Z, Mesnevî 3/6.

⁹³⁶ V, K.28/62

⁹³⁷ S, K.19/32

⁹³⁸ V, G.36/3

⁹³⁹ LM-F, 1345

⁹⁴⁰ Ht, K.5/1

⁹⁴¹ Ht, G.85/2

⁹⁴² Z, G.134/6; Z, G.256/5

⁹⁴³ V, G.95/9

⁹⁴⁴ HY, G.195/4; NB, K.22/36; NB, Kit'a 30; Nf, K.49/48; Na, K.2/157.

⁹⁴⁵ S, G.47/11

⁹⁴⁶ AP, K.25/29

⁹⁴⁷ AP, G.51/5

⁹⁴⁸ Nf, K.19/9

⁹⁴⁹ N, G.14/4

⁹⁵⁰ Nl, K.19/36

*ebkâr-ı nazm*⁹⁵⁴, *hured-âşûbî-i bîkr-i fikr*⁹⁵⁵, *Kamançe bîkrî*⁹⁵⁶, *kilk-i bîkr-i fikr*⁹⁵⁷, *mahrem-i bîkr-i mezâmîn*⁹⁵⁸, *meşşâta-i ebkâr-ı nikât-ı cân*⁹⁵⁹, *misâl-i ebkâr*⁹⁶⁰, *nakş-ı rûy-ı bîkr-i fikr*⁹⁶¹, *nâl-i kilik-i bîkr-i fikr*⁹⁶², *seyr-i hüsn-i ebkâr*⁹⁶³, *sohbet-i ebkâr-ı hayâl*⁹⁶⁴, *söz bîkrî*⁹⁶⁵.

Divan şiirinin klâsik yapısını göz önüne aldığımızda bîkr kelimesinin, terkiplerde ortaklık kurduğu kelimeler ve bu terkinin muhtevası önemli sonuçlar verecektir. Bîkr-i dil, bîkr-i dil-ârâ, bîkr-i hayâl, bîkr-i fikr, bîkr-i lafz, bîkr-i ma'nâ, bîkr-i mazmûn, bîkr-i nazm, bîkr-i endîşe, vs. terkipleri bu kelimenin soyut olan bazı kavramların ifadesinde bîkr teriminin gösteren olarak yer aldığını kanıtlar.

Şairler, Divan şiirinin sınırlı muhtevasında ve sınırlı şeklinde kendilerine göre hareket alanı yaratmaya çalışmışlar; bunun da ancak yine şiirin çerçevesi içinde kalması gerektiğini bildiklerinden seçtikleri kelimelere ona göre kıyafet giydirmişler; yahut kelimeleri anlamın biçimi olarak kullanmışlardır. Bu kaygıyla tercih edilen bîkr kelimesi taradığımız eserlerde karşımıza 89 kez çıktı.⁹⁶⁶

Kelime Nef'î'ye gelinceye dek sıradan bir kullanıma sahipken ve şiirsel hayalin göstereni olarak tercih edilmezken Nef'î, kelimeyi 25 kez kullanmış ve bu poetikasının bir kısmını bu kelimenin üzerine inşa etmiştir. Nef'î'yi Sabit takip etmiş; kelime daha sonra ortalama bir seviyede kullanılmış; ancak yine de şiirsel derinliği ifadede gösteren olarak kullanılmıştır.

⁹⁵¹ ŞG, K.13/12

⁹⁵² Nf, K.51/53; Nf, K.55/46; Nf, G..83/3; ŞY, G.180/5; Nl, G.244/10

⁹⁵³ Nf, K.6/48; S, Ebyat 151

⁹⁵⁴ Nl, K.26/118

⁹⁵⁵ Nl, K.5/9

⁹⁵⁶ Na, T.19/18

⁹⁵⁷ V, K.14/106

⁹⁵⁸ SV, Klâsiklerden, K/19

⁹⁵⁹ Z, K.18/13

⁹⁶⁰ Şİ, G.24/4

⁹⁶¹ Nf, K.6/47

⁹⁶² V, K.26/83

⁹⁶³ Nf, K.13/56

⁹⁶⁴ Nl, K.5/12

⁹⁶⁵ LM-A, 294

⁹⁶⁶ bk.: Tablo 16

Nabi, hacimli divanına rağmen kelimeyi pek fazla kullanmamıştır. Divanda iki beyitte karşılaştığımız kelime, edebî bağlamda kullanılmamıştır. Sabit ise kelimeyi edebî gücünü, şiirlerinin tazeliğini, yaratıcı muhayyilesini ispat için tercih etmiştir.⁹⁶⁷

Nazım şekillerine göre kullanım oranına baktığımızda de terimi Nef'î'nin çok kullanması ve bu kullanımlarında kasideyi tercih etmesi dolayısıyla kasidede gazele oranla daha çok kullanıldığını görürüz.⁹⁶⁸

Sabit, kelimeyi zaman zaman güzele, geline teşbih ederek, bu yönünü göstermeye çalışır:

Keşşâf bürka'ın açamaz bîkr-i fikrinün

Hüsn-i beyâna nûr-ı ma'ânî nikâb olur⁹⁶⁹

Buldı Sâbit yine bir bîkr-i dil-ârâ târîh⁹⁷⁰

Ruh-ı sehv ü hatâya hacle-bend-i afv ü gufrân ol

Bu bîkr-i fikr bint-i leyle-i müşgîn-i ma'nâdur⁹⁷¹

N'ola alsa nişânlum diyü bîkr-i fikr-i ma'nâyı

Helâl olsun ana ol nâzenîn mahlûle-i ra'nâ⁹⁷²

Basdı bu gice şahne-i endîşe Sâbitâ

Bîkr-ı hayâli şâhid-i tab'-ı levend ile⁹⁷³

Ne gâze-i cemâl ü ne pîrâye isterüz

Biz bîkr-i lafzı şâhid-i ma'nâyı isterüz⁹⁷⁴

Ne bîkr-i nazmı kim perverde itdi dâye-i fikri

Ana mehd-i dilinde şîre-i cândan gıdâ kıldı⁹⁷⁵

Gülşende hüsn-i şâhid-i hulkin beyân idüp

Ebkâr-ı bâğa mâşuta-kâr oldı andelib⁹⁷⁶

⁹⁶⁷ bk.: Tablo 17.

⁹⁶⁸ bk.: Tablo 18, 19.

⁹⁶⁹ S, K.13/19

⁹⁷⁰ S, T.16/8

⁹⁷¹ S, K.23/43

⁹⁷² S, K.38/31

⁹⁷³ S, G.290/5

⁹⁷⁴ S, G.131/1

⁹⁷⁵ S, K.19/32

⁹⁷⁶ S, G.47/11

*Cihânı vâlih itdi Sâbitün ebkâr-ı mazmûnı
'Aceb mi pâdişâh- rub '-ı meskûn olsa meftûnı'⁹⁷⁷*

Rızâ da kelimeyi fikr ve hayal kelimeleriyle terkipli kullanarak şiirinin tazeliğini vurgulamaya çalışmıştır:

*Fürûzân eyle kandil-i hayâlin fikr-i bikrimden
Visâlin nûrunu revnak-dih-i şem-i şebistân et'⁹⁷⁸*

Sünbülzade Vehbî, kelimeyi mana kelimesiyle terkipli kullanır:

*Ya 'ni safvet verip âyînesine
Bikr-i ma 'nâyı çeker sînesine'⁹⁷⁹*

Aşağıdaki beyitte de 'bikr'i mezâmîn kelimesiyle terkipli kullanarak sözün nasıl olması gerektiğini belirtmiştir:

*Mahrem-i bikr-i mezâmîn olamaz nâ-ehilân
Takviyet vermeyicek tab 'a mezâyâ-yı sühân'⁹⁸⁰*

Nedim, zamanı şairlerini değerlendirdiği rubâisinde bikr kelimesini taze, yeni, alışılmamış anlam manasında kullanır:

*Erbâb-ı dil oldu hep cüvâna meftûn
Hiç kalmadı bir zen ülfetinden memnûn
Ekser şu 'ârâ-yı asr kullanmazlar
Bikr olduğiçün sühanda tâze mazmûn'⁹⁸¹*

Aşağıdaki beyitte de bikr kelimesinden hareketle sözlerinin tazeliğini belirtir:

*Encüm değil felekde kazâ bikr-i fikrime
Her şeb hedîyye bir tutuk-ı zer-nişân verir'⁹⁸²*

Yüzyılın bir diğer şairi Esrar Dede de şiirlerinin o güne kadar düşünülmemiş hayallerle dolu olduğunu bikr kelimesinden hareketle bildirir:

⁹⁷⁷ S, Ebyat 151

⁹⁷⁸ RIZÂ, G.1/3

⁹⁷⁹ Sünbülzade Vehbî, Der-Şi'r ü İnşâ / 7

⁹⁸⁰ Sünbülzade Vehbî, K.2/19

⁹⁸¹ N, R.6

⁹⁸² N, K.4/61

*Bikr-i fikre leb-i ma'nâdan erer feyz-i nefes
Veled-i kalbe Mesîhâ'dan erer feyz-i nefes*⁹⁸³

*İ'câz-ı lehimde İsi-i lâhûtum
Bikr-i hured-i pâkde rûhu'l-kudsüm*⁹⁸⁴

Devrin büyük şairi Galib de kelimeyi hayal dünyasının genişliği bağlamında kullanır:

*Efsûnu bikr-i fikrimin âhir edip eser
Açdım tılsım-ı ma'nîyi genc-i nihân gibi*⁹⁸⁵

*Değil cerîde-i eş'âr sanki cilve eder
Nigâr-hâne-i Erjeng içinde bikr-i hayâl*⁹⁸⁶

*Bikr-i ma'nîdir ser-â-ser sûret-i Meryemleri
Öyle bir büt-hânenin şimdi gönül nâkûsudur*⁹⁸⁷

*Bikr-i ma'nâya tahassürle nevâ-yı sühanım
Sûr-ı Leylâdaki mersiyye-i Mecnûn gibidir*⁹⁸⁸

*Oldukça sûmnât-ı hayâlim suver-nümâ
Ebkâr-ı ma'nî secdeler eyler mugân gibi*⁹⁸⁹

Zihnî, kelimeyi *ma'nâ*, *ma'ânî* ve *nikât* kelimeleriyle terkip yaparak kullanır ve hayallerinin genişliğini vurgular:

*Girse ger pençe-i endişeme bikr-i ma'nâ
Ne hayâ gülden aceb anı eder çehre-güşâ*⁹⁹⁰

*Al der-i âgûşa bikr-i ma'nâyı
Seve kaddin gibi dil-ârâyı*⁹⁹¹

⁹⁸³ E, G.113/1

⁹⁸⁴ E, G.174/6

⁹⁸⁵ ŞG, K.13/8

⁹⁸⁶ ŞG, K.29/2

⁹⁸⁷ ŞG, G.52/6

⁹⁸⁸ ŞG, G.72/2

⁹⁸⁹ ŞG, K.13/12

⁹⁹⁰ Z, K.18/62

⁹⁹¹ Z, Mesnevî 3/6

Bi't-tab' edemez cilve-i ebkâr-ı ma'âni

*Efsürde-dilân nâdire-sencâni begenmez*⁹⁹²

Var sende de çok cilve-i ebkâr-ı ma'âni

*Ey hâtır-ı Zihnî tehî kâşâne misin sen*⁹⁹³

Sen ki meşşâta-i ebkâr-ı nikât-ı cânsın

*Ne revâ kim kala pejmürde arûs-ı ma'na*⁹⁹⁴

Vâsıf da kelimeyi aynı kaygıyla kullanır:

Sûr-ı sühân etsem yaraşır bunca zamândır

*Mihr-i hünerim bîkr-i mezâmîne nişândır*⁹⁹⁵

Bâdi bu güft ü gûya neşâtundurur sebeb

*Dâmâd-ı bîkr-i fikrime vakt-i işâ mısın*⁹⁹⁶

Mihr-i enver kîlk-i bîkr-i fikrimün meşşâtası

*Meh arûs-ı hâmenün halhal-ı zînet-perveri*⁹⁹⁷

Zühre gûş etse sarîr-i hâme-i efkârımı

*Nâl-i kîlk-i bîkr-i fikrim çengine evtâr eder*⁹⁹⁸

Bîkr kelimesinin geçtiği beyitlerde bu kelimenin kullanılış şekli ve amacına baktığımızda karşımıza şu çıkar: Geline, güzele teşbih edilen kelime şiirin tazeliğini, sözün nasıl olması gerektiğini, taze, yeni, alışılmamış anlamı, şairin hayal dünyasının genişliğini ifade kullanılmıştır.

⁹⁹² Z, G.134/6

⁹⁹³ Z, G.256/5

⁹⁹⁴ Z, K.18/13

⁹⁹⁵ V, K.28/62

⁹⁹⁶ V, G.95/9

⁹⁹⁷ V, K.14/106

⁹⁹⁸ V, K.26/83

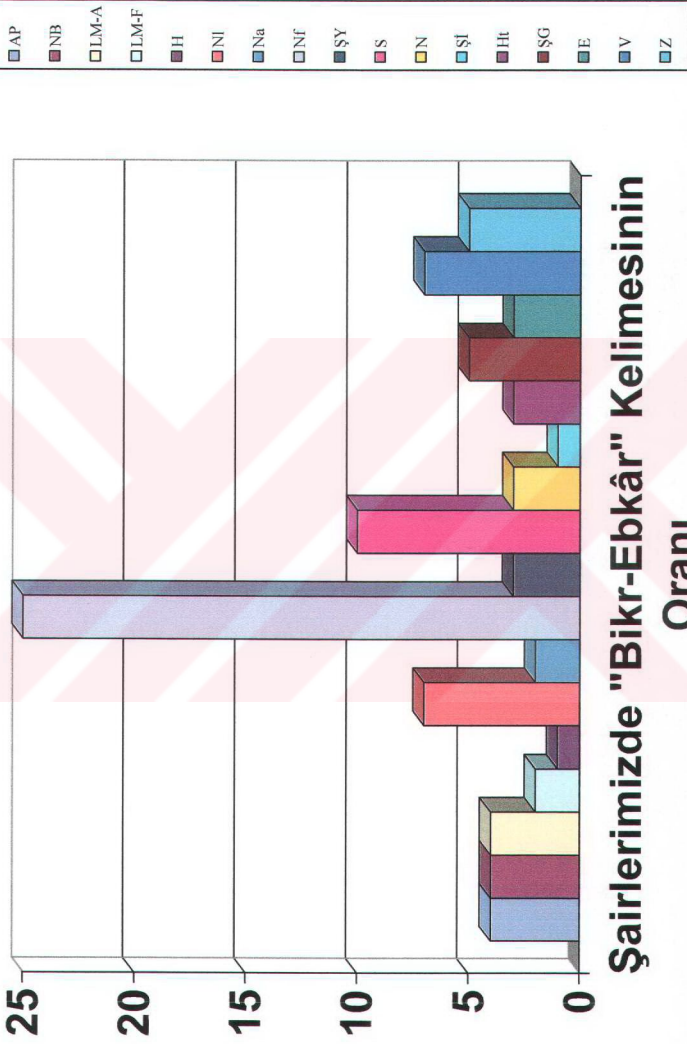
TABLO 16

	YE	AP	NB	Şh	LM- A	C	CS	B	F	LM- F	H	NI	Na	Nf	ŞY	S	N	ŞE	Şİ	Ht	ŞG	HA	E	V	Z	İpl
'aşk-ı bîkr-i hayâl-i medh														1												1
'aşk-ı bîkr-i fikr												1		1												1
ber-i bîkr-i mazmûn																										1
bîkr					3											1	1				1			2		8
bîkr-i dil																							1			1
bîkr-i dil-ârâ																										1
bîkr-i fikr	2	2								1	1	1		11		2	1				1		1			22
bîkr-i fikr-i ma'nâ																1										1
bîkr-i fikr-i sulhan														1												1
bîkr-i fikr-i şuarâ														1												1
bîkr-i hayâl																1										2
bîkr-i hred-i pâk																1										2
bîkr-i lafz														2	2											6
bîkr-i ma'nâ																								1		1
bîkr-i mezâmîn																										1
bîkr-i nazm																1										1
bîkr-i nizâm-î âlem																										1
bîkr-i pâk-dâmân										1																1
bîkr-i yaban																										1
bînt-i bîkr-i rez																										1
cilve-î ebkâr-î ma'ânî																										2
dâmâd-î bîkr-i fikr																										1
ebkâr			2								1		1	1												5
ebkâr-î bağ																1										1
ebkâr-î benecîşe	1																									1
ebkâr-î efkâr	1																									1
ebkâr-î endîşe																										1
ebkâr-î gonce																										1
ebkâr-î hayâl													1													1
ebkâr-î ma'nî																										1
ebkâr-î ma'ânî											1			3	1											5
ebkâr-î mazmûn														1												2

TABLO 16

	YE	AP	NB	Şh	LM- A	C	CS	B	F	LM- F	H	NI	Na	Nf	ŞY	S	N	ŞE	Şİ	Ht	ŞG	HA	E	V	Z	topl
ebkâr-ı nazm												1														1
hired-âşûbî-i bîkr-i fikr												1														1
Kamañçe bîkrî													1													1
kilk-i bîkr-i fikr																								1		1
meşâta-i ebkâr-ı mikât-ı cân																									1	1
misâl-i ebkâr																			1							1
nâş-ı rüy-i bîkr-i fikr													1													1
nâl-i kilk-i bîkr-i fikr																								1		1
seyr-i hüsn-i ebkâr														1												1
sohbet-i ebkâr-ı hayâl																										1
söz bîkrî																										1
TOPLAM	0	4	4	4	4	0	0	0	0	2	1	6	3	25	3	10	3	0	1	3	5	0	3	7	5	89

TABLO 17

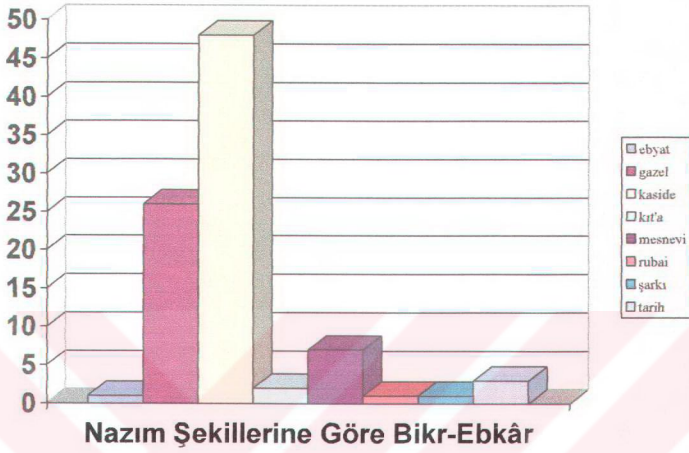

TABLO 18

	AP	NB	LM- A	LM- F	II	NI	Na	Nf	ŞY	S	N	Şİ	İtt	ŞG	E	V	Z	İpt
EBYAT										1								1
GAZEL	1				1	1	2	3	4	1	1	1	2	2	3	3	2	26
KASİDE	2	3				6	1	22	4	1	1	1	1	3		3	2	48
KİT'A		1						1										2
MESNEVİ			4	2													1	7
RUBAİ											1							1
ŞARKI																1		1
TARİH	1						1		1									3
TOPLAM	4	4	4	2	1	7	2	25	3	10	3	1	3	5	3	7	5	89

TABLO 19

2.4.3. Fikr

Fikr kelimesi de zaman zaman tek başına, çoğu zamanda başka kelimelerle tamlama hâlinde şairlerin şiire yönelik görüşlerinde, şairlik anlayışları konusunda ya da kendi şiirlerinin övgüsünde kullandıkları bir diğer kelimedir. Bu kelime ile ilgili olarak yaptığımız divan taramalarında kelimenin şiir bağlamında Nabi'den de fazla oranda Şeyh Galib'de kullanıldığını gördük.⁹⁹⁹

Bu oran şüphesiz, Galib'in Hüsn ü Aşk'ında yapmaya çalıştığının bir devamı olarak düşünülmeli. Hüsn ü Aşk'ının ilk beyitlerinde devrinin ve öncesinin bir tenkidini yapan Galib, şiirin nasıl olması gerektiği hususunda bu kelimedenden de yararlanmıştı. Aşağıdaki beytinde fikri, ünlü nakkaş Mani'ye teşbih eder:

*Eylemiş ol sanemi Mânî-i fikrim tasvîr
Eser-i hâme-i pergârına mâşâ'a'llâh¹⁰⁰⁰*

Daha önce söylenmemiş bir hayali kullandığını sezdirmek için kelimeyi bîkr sözcüğüyle terkipli olarak kullanır. Öte yandan seslenir: Mana tılsımını ben açtım:

*Efsûnu bîkr-i fikrimin âhir edip eser
Açdım tılsım-ı ma'nîyi genc-i nihân gibi¹⁰⁰¹
Fikr-i rûşenle değil feth-i tılsım-ı ma'nâ
Zahir eyler mi bu gencîne-i pinhânı çerâğ¹⁰⁰²*

Köhnemiş hayal kullanan ve bu hayali yıllanmış şaraba benzeterек kendilerini avutan zamanı şairlerine çatar:

*Tab'a şarâb-ı köhne bilen fikr-i puhtesin
Bir dem değildir işret-i dîrînedен cüdâ¹⁰⁰³*

⁹⁹⁹ bk.: Tablo 20

¹⁰⁰⁰ ŞG, G.295/6

¹⁰⁰¹ ŞG, K.13/8

¹⁰⁰² ŞG, K.14/9

¹⁰⁰³ ŞG, G.8/4

Fikri, mazmun güzeline suret vermiştir:

*O rütbe verdi sûret şâhid-i mazmûna kim fikrim
Nihân-ı kûçe-i beyt olduğu mahsûsdan kalmaz¹⁰⁰⁴*

Yine zamanı şairlerinin şiir yazarken kelimeleri vezne göre seçmesini eleştirir:

*Fikr-i arûz eylemez sâhib-i tab'-ı selîm
Ravza-i Firdevsde sıklet-i mizân galat¹⁰⁰⁵*

Hüsni ü Aşk mesnevîsinde ise fikri şaraba teşbih eder:

*Deryâ-yı şarâb-ı fikre dalsın
Anı göreyim ki gevher alsın¹⁰⁰⁶*

Esrar Dede de fikr kelimesini bîkr, pâk gibi sözcüklerle terkip yaparak, şiirdeki yenilik arayışını gösterir:

*Bîkr-i fikre leb-i ma'nâdan erer feyz-i nefes
Veled-i kalbe Mesihâ'dan erer feyz-i nefes¹⁰⁰⁷*

*Cevlân edip bu nev gazel Esrâr fikrimi
Gûyâ felekde eyledi İsâ be-çeng raks¹⁰⁰⁸*

*Fikr-i pâkimde bulur sûret-i lâhût-ı sühan
Hirmen-i dilde olur mâ-hasal-ı kût-ı sühan¹⁰⁰⁹*

Sühan redifli gazelinde fikr kelimesini şairlik kudretini ima etmek amacıyla kullanır:

*Vasf-ı hatla feleğe velvele saldı tutuşup
Şu'le-i fikrim ile hirmen-i bârut-ı sühan¹⁰¹⁰*

*Gûş-ı hâmûş eder İsâ'yı şi'rim Esrâr
Nakş-ı fikrimden alır feyzini lâhût-ı sühan¹⁰¹¹*

¹⁰⁰⁴ ŞG, G.125/8

¹⁰⁰⁵ ŞG, G.149/4

¹⁰⁰⁶ HA, 781

¹⁰⁰⁷ E, G.113/1

¹⁰⁰⁸ E, G.125/7

¹⁰⁰⁹ E, G.196/1

¹⁰¹⁰ E, G.196/4

*Çok uzatma söyleşilmez hâme-i Esrâr ile
Fikr-i tanzîri bırak ey müdde'î artık uza*¹⁰¹²

Nedim de kelimeyi bîkr sözcüğüyle terkip yaparak kullanır:

*Encüm değil felekde kazâ bîkr-i fikrime
Her şeb hediye bir tutuk-ı zer-nişân verir*¹⁰¹³

Şiirdeki yeni tarzını işaret ederken fikr kelimesini kullanır:

*Hâlet-i şevk-ı hayâl-i zülf ile yine Nedîm
Fikr-i piç-â-piç-i tab'-ı hurde-bînim tâzedir*¹⁰¹⁴

Taib, kelimeyi ince fikir şeklinde kullanır:

*Geçse gırbâl-i nazardan itdiğim fikr-i dakik
Belki ta'yib eyleye Dürri gibi bir hurde-bîn*¹⁰¹⁵

Zihnî kelimeyi ata benzeterek şiirinin gücünü göstermeye çalışır:

*Gezdim semend-i fikr ü hayâlîmle arsâyı
Bir yerde yok numûne-i râhat taraf taraf*¹⁰¹⁶
*Esb-i fikretle tecessüs eyledim devrânı ben
Görmedim zevki cihanda vasl-ı dilberden lezîz*¹⁰¹⁷

Beyitlerdeki düşünceleri özetlersek, fikr kelimesi divanlarda nakkaş Manî'ye, yıllanmış şaraba, ata benzetilmiş; mazmun güzeline suret verdiği belirtilmiş ve şiirdeki yenilik arayışını ve şairlik kudretini ifade etmiştir.

¹⁰¹¹ E, G.196/6

¹⁰¹² E, G.221/5

¹⁰¹³ N, K.4/61

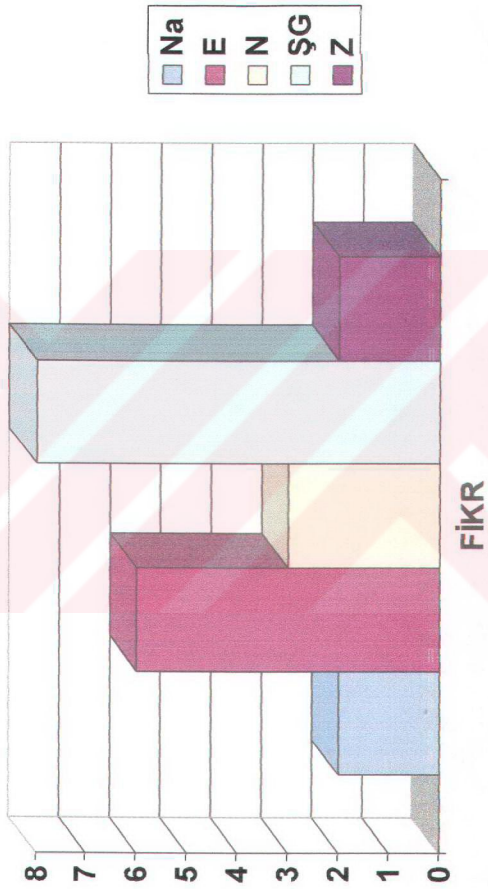
¹⁰¹⁴ N, G.15/5

¹⁰¹⁵ Tb, K.5/32

¹⁰¹⁶ Z, G.188/3

¹⁰¹⁷ Z, G.44/2

TABLO 20

2.4.4. Hayal

Hayal kelimesi, şairlerin şiir alanındaki kudretlerini göstermek amacıyla yararlandıkları kelimeler arasındadır. Daha 16. yüzyılda Tâcîzade Cafer Çelebi, Hevesname'sinde

Hayâl-i hâssa çün kâdir degüller
*Hakikatde bular şâir degüller*¹⁰¹⁸

diyerek devrinde şair geçinenleri eleştirmiştir. Sonraki yüzyıllarda da şairler hayal kelimesini kullanarak ya rakiplerini veya müteşair guruhunu zemmetmişler veya kendi şiirlerini övmüşlerdir. Konumuz 18. yüzyıl olduğundan sadece 18. yüzyıl şairlerinin bir kısmının ve etkilerinin sürüyor olması bakımından 17. yüzyıl şairi Nabi'nin Divan'ında yaptığımız taramalarda bu kelimeyi en çok Nabi'nin kullandığını; onu Şeyh Galib'in izlediğini gördük.¹⁰¹⁹

Nabi, kelimeyi bazen memduhunun vasıflarından söz ederken kullanmıştır:

Teng iken bârgeh-i vâsfuna meydân-ı hayâl
*Nice tayy itsün anı pâ-y-ı rakam-gîr-i kalem*¹⁰²⁰
Câm-ı nazmında olan neş'e-i sahbâ-yı hayâl
*Seng-i ta'n atmağa şâyeste dil-i ma'nâya*¹⁰²¹

Zaman zamansa, kelimeyi kendi şairlik gücünden ve şiirinin zenginliğinden söz ederken kullanmıştır:

Zemîn-i köhne-i bâğ-ı hayâl-i Nâbiden
*Hediye-i nazar-ı pâk-i Mîr Es'addur*¹⁰²²
Hayâl-i şi're aceb rûh virdün ey Nâbi
*Me'âl nutka gelür harfler tecessüm ider*¹⁰²³

¹⁰¹⁸ Necâfî Sungur, Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi'nin Heves-nâmesi: İnceleme-Tenkitleli Metin, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 1998, s. 245.

¹⁰¹⁹ bk.: Tablo 21

¹⁰²⁰ Na, K.15/90

¹⁰²¹ Na, K.23/5

¹⁰²² Na, K.28/14

Şevk-i na'tunla ider hâtır-ı Nâbiye vürûd

Bu ma'ânî-i rakîk u bu hayâl-i bârîk¹⁰²⁴

Hamdi sezâdur eyler isen hutbe-i makâl

Çün menber-i sutûr-ı hayâlün hatîbiyüz¹⁰²⁵

Hayâl-i zülfün olsun mün'akis âyîne-i kalbe

Misâl-i şi'r-i rengînüm şebistân-ı hayâl olsun¹⁰²⁶

Gönül hep tâze-rûyân şevkinün âsârıdur Nâbî

Bu gûne tâze tâze ma'nî-i rengîn hayâl itmek¹⁰²⁷

Cûş ider mevc-i hayâl-i şu'arâ dûş-be-dûş

Beyt-i ebrûsınun ara yiri divân yoludur¹⁰²⁸

Hayâl-i şi'r dilde cây-gîr olmakla ey Nâbî

Derûn-ı sinenün yok farkı hûbân-ı hat-âverden¹⁰²⁹

Kalmadı Nâbî visâl-i tâze-rûyâna heves

Şimdi âgûş-ı hayâle tâze mazmûndur düşen¹⁰³⁰

Halvetkede-i kalbe hayâlün gelür ammâ

Divân-ı hakikatde mecâzun yiri yokdur¹⁰³¹

Pâ der-gil-i telâş makâlünle hâmeler

Pîçide-i firâş hayâlünle nâmeler¹⁰³²

H'âceler yazmada hisâb-ı rakam

Alurum ben hayâl-i şi're kalem¹⁰³³

Nâbî hayâl-i şi'r dahu şeb bulur nizâm

Her bezm-i râz çün bulur üslûb şeb-be-şeb¹⁰³⁴

¹⁰²³ Na, G.170/5

¹⁰²⁴ Na, K.29/7

¹⁰²⁵ Na, G.252/4

¹⁰²⁶ Na, G.564/4

¹⁰²⁷ Na, G.467/5

¹⁰²⁸ Na, G.108/6

¹⁰²⁹ Na, G.599/9

¹⁰³⁰ Na, G.577/9

¹⁰³¹ Na, G.163/3

¹⁰³² Na, G.136/1

¹⁰³³ Na, Mesnevî 8/164

¹⁰³⁴ Na, G.17/5

Hayali zaman zaman Nef'î'de görüldüğü gibi, ata, süvariye benzetmiş;

*Bâzularum miyânuna şâyân degülse de
Esb-i hayâl-i vasla hele zîr teng olur¹⁰³⁵*

*Nâbi giderek cilve-i bihûdeler itdün
Meydân-ı ma'ânide zebûn esb-i hayâli¹⁰³⁶*

*Hayâl-i ma'nî-i bârike zülfi bâdidür
Semend-i tab'a urur tâzyâne-i tahsîn¹⁰³⁷*

*Sahrâ-yı dilde gerd-i sipâh-ı hayâl-i yâr
Çeşm-i ümidi rûşen ider tûtîyâ kadar¹⁰³⁸*

*Zaman zamansa bir güzele teşbih etmiştir:
Hayâl-i pîrehen itdükçe kadd-i şûh-ı ma'nâya
Felekde çerha-i mâh-ı şeb-ârâ penbe-rîsümdür¹⁰³⁹*

Zaman zamansa şiirden anlamayanlar, güzel hayaller bulduklarını sanarak manasız sözler sarf ederler:

*Hayâl-i dikkat ile çeşmesâr-ı ma'nâyı
Karışdurur nice nâdân bulandırınca dek¹⁰⁴⁰*

Eğer birisi, şiirde, şairin kastettiği hayali anlamıyorsa, onun hâline ağlamak gerekir:

*Hâline giryeler itmek gerek ol nâdânun
K'ola ma'nâ-yı hayâl-i şu'arâdan mahrûm¹⁰⁴¹*

Şiir yazmak için gerekli olan öğelerden biri de hayaldir:

*Rûh u akl u dil ü dest ü ser-i engüşt ü hayâl
Oldular süllem-i şeş pâye-i imlâ-yı kalem¹⁰⁴²*

Hayal, şairin şiirde kastettiği anlama uygun olmalıdır:

¹⁰³⁵ Na, G.94/4

¹⁰³⁶ Na, G.840/5

¹⁰³⁷ Na, G.561/5

¹⁰³⁸ Na, G.149/2

¹⁰³⁹ Na, G.132/5

¹⁰⁴⁰ Na, G.406/6

¹⁰⁴¹ Na, G.515/2

¹⁰⁴² Na, G.513/9

*Murâdum üzre edâ itmeyince ma'nâyı
Hayâlümün giçemem Nâbiyâ günâhından*¹⁰⁴³

Nabi, bazı şairlere, hayal hazinesine sahip iken yine de istiare aramakla meşgul oldukları için şaşar:

*'Aceb ki mâlik-i genc-i hayâl iken şu'arâ
Yine güzârdadur ömri isti'âre ile*¹⁰⁴⁴

Fakat hayalin, bâd-ı hevâdan başka bir ürünü de yoktur:

*Mansıb-ı dağdağa-fermâ-yı hayâlün Nâbi
Gayrı mahsûlî mı var bâd-ı hevâdan gayrı*¹⁰⁴⁵

Esrar Dede de hayal kelimesini kendi şiirinin övgüsünde kullanır:

*Ol şâ'irim ki hüsn-i bütândır hayâl-i dil
Her gece fikr-i zülf iledir kil ü kâl-i dil*¹⁰⁴⁶

Galib, Hüsn ü Aşk'ta, şiirin kendisinden önceki durumundan bahsederken hayalin eskimiş olduğunu belirtir:

*Gelmişti kelâl güft ü gûdan
Geçmişti hayâl reng ü bûdan*¹⁰⁴⁷

Hayali bir alıcı kuşa, şahine benzetir:

*Her râhda eyleyip tekâpû
Şâhîn-i hayâli ala âhû*¹⁰⁴⁸

Nedim ise hayali, kendisine yeni bir hazine açan Ferhâd'a benzetir:

*Etmem endûhte-i gayre heves çün pervîz
Açdı Ferhâd-ı hayâlim bana bir nev-ma'den*¹⁰⁴⁹

¹⁰⁴³ Na, G.555/5

¹⁰⁴⁴ Na, G.709/4

¹⁰⁴⁵ Na, G.885/7

¹⁰⁴⁶ E, G.162/1

¹⁰⁴⁷ HA, 160

¹⁰⁴⁸ HA, 778

¹⁰⁴⁹ N, K.2/12

Sevgilisiyle geçen zamanların hayaliyle kendisine yeni bir gazel yapmıştır:

*Şikeste beste hele ben de bir gazel yaptım
Düşüp hayâlîme ol şûh ile geçen demler¹⁰⁵⁰*

O da kelimededen, kendi şiirinin övgüsünde yararlanır:

*Girelden dest-i nakkâş-ı hayâle hâme-i efkâr
Nümûdâr olmamışdır böyle dil-keş peyker-i zîbâ¹⁰⁵¹
Çünkü şâ'irsın hayâl-i tâzedir senden murâd
Pes yeni bir dil-rübâ-yı mü-miyân lâzım sana¹⁰⁵²
Hâlet-i şevk-ı hayâl-i zülf ile yine Nedim
Fikr-i piç-â-piç-i tab '-ı hurde-bînim tâzedir¹⁰⁵³*

Taib de hayal kelimesinden kendi şiiri bağlamında bahseder:

*N'ola Tâ'ib hayâl-i tab '-ı şûhun dil-pesend olsa
Edâ-yı dil-pezirî tâ nedir resm-i kühen bilmez¹⁰⁵⁴
Güşâyiş-bahşdur hâl ü hayâl-i tâb-ı ruhsârın
Olursa hey'et-i vaslı o mihrin bana devletdir¹⁰⁵⁵*

Es'ad kelimeyi şiirle bağlantısından hareketle, sanatlı bir şekilde ele alır:

*Hayâl-i mısra '-ı ebrûsı var iken Es'ad
O şûha şi'r ile müşkildir intisâb sana¹⁰⁵⁶
Mû-şikâfân şâh-beyt-i hüsnini kılsa hayâl
'Ukde-sâz-ı târ-ı ma'nâ mısra '-ı ebrûsıdır¹⁰⁵⁷*

Kalem redifli gazelinde ise şairlik gücünü ortaya koyar:

*Yazmadı dahu levha-i irfâna Es'adâ
Sâmî-hayâl böyle bir a'lâ gazel kalem¹⁰⁵⁸*

¹⁰⁵⁰ N, K.13/15

¹⁰⁵¹ N, T.36/19

¹⁰⁵² N, G.6/3

¹⁰⁵³ N, G.15/5

¹⁰⁵⁴ Tb, G.17/6

¹⁰⁵⁵ Tb, G.12/4

¹⁰⁵⁶ ŞE, G.6/5

¹⁰⁵⁷ ŞE, G.50/2

Aşağıdaki beyitlerinde hayal kelimesini yine şiirdeki kudretini ifade için kullanır:

*Hayâl olsa n'ola mazmûn-ı nazm-ı hoş-terîn Es'ad
Sana pîçidedir fikr-i rakîk ol târ-ı gîsûdan*¹⁰⁵⁹

*Fikr-i sevâd-ı târ-ı hatınla hayâl olup
Hem-reng-i mûy-i hâme-i Bihzâd olam gibi*¹⁰⁶⁰

*Sakla çeşminde hayâl-i kalem-i müjgânın
Dursun ol hâme-i müşkin-rakam çekmeced*¹⁰⁶¹

Şeyhülislâm İshak da aşağıdaki beytinde hayal kelimesini memduhunun vasfında kullanır:

*Virse hayyâl-i hayâl edhem-i kilik-i medhe
Sahn-ı vasfında ne had ruhsat-ı midhat-rânî*¹⁰⁶²

Kendi şiirinin övgüsünü yapar:

*İdeli sîne-i billûrını âyîne hayâl
Tab'-ı İshâk gibi tûtî-i gûyâ mı olur*¹⁰⁶³

*Olur süvârî-i fikret rakş-künân-ı hayâl
Ki oldı kârı tekâver hemîşe hayyâlin*¹⁰⁶⁴

*Eyler hemîşe çâk giribân-ı fikreti
Tâb'-ı hayâli olsa ber-âverde gerdenin*¹⁰⁶⁵

*Hayâli olsa n'ola zîb-i genc-i fikr İshâk
Bihîn güherdir olan mu'tenâ-bih efserde*¹⁰⁶⁶

Şeyh Galib, kelimeyi devrinde en çok kullanan şairdir. Hayal kelimesini kiliseye, puthaneye benzeterek şiirinin övgüsünü yapar:

¹⁰⁵⁸ ŞE, G.141/5

¹⁰⁵⁹ ŞE, G.157/5

¹⁰⁶⁰ ŞE, G.200/3

¹⁰⁶¹ ŞE, Ebyât 13

¹⁰⁶² Şİ, K.17/52

¹⁰⁶³ Şİ, G.50/8

¹⁰⁶⁴ Şİ, G.93/4

¹⁰⁶⁵ Şİ, G.96/5

¹⁰⁶⁶ Şİ, G.132/6

*Oldukça sūmnât-ı hayâlim suver-nümâ
Ebkâr-ı ma'nî secdeler eyler mugân gibi¹⁰⁶⁷
Haddeden çeksin hayâlin sonra sarsın re'yine
Kim vusûl isterse lafz-ı dikkatin ma'nâsına¹⁰⁶⁸*

Hayali alıcı kuşa benzetir. Bu şahin, gizli anlamları avlamalıdır:

*Her matla'-ı sadr-ı sühan-ı gayb şikârı
Şâhîn-i hayâle per ü bâl-i tayerândır¹⁰⁶⁹*

Bikr kelimesiyle terkip oluşturarak, kilisedeki resimlere benzettiği hayali şiiriyle ilişkilendirir:

*Değil cerîde-i eş'âr sanki cilve eder
Nigâr-hâne-i Erjeng içinde bikr-i hayâl¹⁰⁷⁰*

Sebkihindî şairlerinden Şevket'e gönderme yapar:

*Açılıp reng-i hayâl-i Şevket
Nakş-ı bârikine vermiş sûret¹⁰⁷¹*

Yine aşağıdaki beytinde sebkihindî'nin özelliklerinden biri olan muahhyiledeki derinliğe işaret eder:

*Hind-i hayâl seyrine pîrim nişân gerek
Dûd-âver etme nâfile sen bengi hod-be-hod¹⁰⁷²*

Hayal kelimesini kuşa benzeterek şiirinin anlamıyla ilişki kurar:

*Mürgân-ı hayâlât ile Gâlib bu neşîdin
Her beyti perî-hâne-i ma'nâ mı değildir¹⁰⁷³*

Kendisine verilen hayal gücünü Mevlâna'nın inayeti olarak değerlendirir:

*Veren bu sûret-i mevhûma revnak reng-i hüsnündür
Gülistân-ı hayâlim nev-bahârım varsa sendendir¹⁰⁷⁴*

¹⁰⁶⁷ ŞG, K.13/12

¹⁰⁶⁸ ŞG, K.27/15

¹⁰⁶⁹ ŞG, K.28/13

¹⁰⁷⁰ ŞG, K.29/2

¹⁰⁷¹ ŞG, Mesnevî 3/5

¹⁰⁷² ŞG, G.37/9

¹⁰⁷³ ŞG, G.47/6

Hayalinin yüceliğini vurgulamak için kelimeyi Aristo kelimesi ile terkip yapar:

*O Aristo-yı hayâlim ki cihân
Seyrgâh-ı rasad-ı kalbimdir*¹⁰⁷⁵

Aşağıdaki beyitlerde de hayal kelimesini şiir bağlamında kullanır:

*Alsa âgûş-ı hayâline miyânın şâ'ir
Ma'nî-i mısra'-ı bercestesi besler hançer*¹⁰⁷⁶

*Hemân ta'bîri pîç ü tâbdır Gâlib dil-i zâra
Tirâş edip hat-ı rûyun hayâl-i hâb göstermiş*¹⁰⁷⁷

*Bu sûreti çünkü verdi hayâline yaraşır desem meselâ
Cevâhir-i hüsn-i tab'ına Gâlib'in ola mahzen âyîneden*¹⁰⁷⁸

Hayalini Cebrâil'e benzetir:

*Cibrîl-i hayâlimle sürâğ-ı ceberûtum
Ammâ n'ideyim kurb-ı ev ednâda garîbim*¹⁰⁷⁹

Hatem de hayal kelimesini yükseklerde uçan bir kuşa benzetir:

*Uçub murg-ı hayâlim serime rîz çeşm-i cân itdi
Uyandurdu gözetdi dūd-ı şem'-i bezm-i dildârî*¹⁰⁸⁰

Kelimeyi memduhunun vafında kullanır:

*N'ola gûyalanursa cünbiş-i şevk-i hayâliyle
Derûn-ı hâmede her nâl bir cemmâl tutubdur*¹⁰⁸¹

Zihnî, hayal kelimesini keklîge, şiirini de o hayali avlayan bir şahine benzetir:

*Kalemim tîr ü kemân mahberedir ammâ kim
Tab'-ı şâhînim eder kebk-i hayâli nahcîr*¹⁰⁸²

¹⁰⁷⁴ ŞG, G.65/3

¹⁰⁷⁵ ŞG, G.69/4

¹⁰⁷⁶ ŞG, G.96/8

¹⁰⁷⁷ ŞG, G.138/5

¹⁰⁷⁸ ŞG, G.250/7

¹⁰⁷⁹ ŞG, G.211/2

¹⁰⁸⁰ Ht, K.9/14

¹⁰⁸¹ Ht, K.12/18

Kelimeyi şairlik kudreti bağlamında ele alır:

*Eş'ârım ile neyyir-i tab'ım olur iş'âr
Elhân-ı nev-â-nevde hayâlim negam eyler¹⁰⁸³*

*Mazmûn-ı hayâlât-ı derûnum yüze çıksa
Dürr-i Adene kizr-i behâ vü kıyem eyler¹⁰⁸⁴*

*Diller esîr-i fikr-i hayâlin değil midir
Cânlar garîk-i bahr-ı melâlin değil midir¹⁰⁸⁵*

*Sarf-ı sühanda Zihnî-i rengîn-edâya bak
Eyler hayâl-i nazm ile her dem şikâr kâr¹⁰⁸⁶*

*Ser-rişte-i hayâle dürer-i nazm ederse de
Tab'ın kazancı dehrde boş âferîn olur¹⁰⁸⁷*

*Meydân-ı nev-hayâli biraz demde geşt eder
Zihnî bu gûne anla bu tab'-ı gayûrumu¹⁰⁸⁸*

Hayali o da Nef'î'de, Nabi'de, Galib'de olduğu gibi o da ata benzetir:

*Gezdim semend-i fikr ü hayâlimle arsâyı
Bir yerde yok numûne-i râhat taraf taraf¹⁰⁸⁹*

Hayal kelimesinin beyitlerde şairlerin şiir alanındaki kudretini ve şiirinin zenginliğini göstermek amacıyla kullanılmış ve kelimedden bazen memduhun vasıflarını ifadede, zaman zamansa muhayyiledaki derinliğe işaret etmede yararlanılmıştır.

Şiirdeki en önemli öğelerden biri olan hayal kelimesi ata, süvariye, Ferhad'a, alıcı kuşa, şahine, kiliseye, puthaneye, kilisedeki resimlere, kuşa, Aristo'ya, Cebrail'e ve keklîğe benzetilmiştir.

¹⁰⁸² Z, K.15/32

¹⁰⁸³ Z, K.17/48

¹⁰⁸⁴ Z, K.17/50

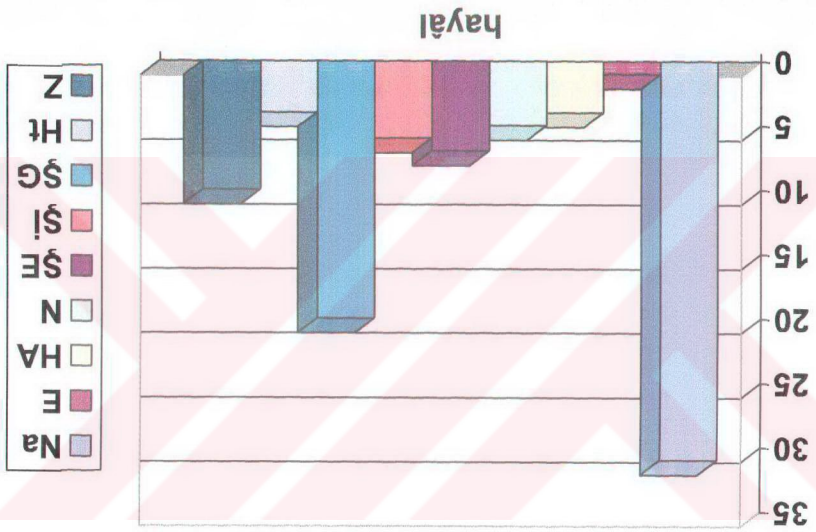
¹⁰⁸⁵ Z, G.86/1

¹⁰⁸⁶ Z, G.88/5

¹⁰⁸⁷ Z, G.101/4

¹⁰⁸⁸ Z, G.308/8

¹⁰⁸⁹ Z, G.188/3

TABLO 21

2.4.5. Hünler

Şairler şiir konusundaki görüşlerini hünler kelimesinden hareketle de beyan etmişlerdir. Şiir vadisinde asıl hünlerin ne olduğunu, kendilerinin şiir tarzlarını ortaya koymakta yararlandıkları kelimeyle ilgili yaptığımız taramada devrin iki büyük şairi Nedim'in ve Şeyh Galib'in hünler sözcüğünü şiirsel bağlamda, çağdaşı diğer şairlere oranla daha çok kullandıklarını gördük.¹⁰⁹⁰

Nedim, kelimeyi kendi şairlik gücünü belirtirken yararlanır:

*Kilk-i Nedim-i pür-hünler târîhini bu resme der
Bu çeşme-i vâlâ-peder şehzâde-i Abdü'l-hamîd¹⁰⁹¹*

*'İyd yaklaştı Nedimâ benden âyâ neylesin
Bir kasîdeyle yine arz-ı hünler mi eylesin*

*Yohsa bir nâzûk edâ tâze gazel mi söylesin
Her ne emrin varsa hünkârım buyur ferman senin¹⁰⁹²*

*Kıl metâ'-ı nazmını ârâyiş-i sûk-ı kemâl
Ey Nedim-i pür-hünler zîb-i dükân lâzım sana¹⁰⁹³*

*Der kabza edüp kilkini meydân-ı hünlerde
Hakkâ ki Nedim oldu bugün hayli ter-endâz¹⁰⁹⁴*

*Efsûs Nedim-i zâr u mihnet-dîde
Düşmüş vatanında gurbet-i câvîde*

*Sad hayf o gûne tâze-mazmûn-ı hünler
Bir beyte henüz olamamış küncide¹⁰⁹⁵*

Şeyhülislâm Es'ad, şiirde gerçek hünlerin ne olduğunu dile getirir::

¹⁰⁹⁰ bk.: Tablo 22

¹⁰⁹¹ N, T.64/4

¹⁰⁹² N, Ş.31/4

¹⁰⁹³ N, G.6/9

¹⁰⁹⁴ N, G.47/5

¹⁰⁹⁵ N, R.11

*Hüner odur reh-i na't-i Resulde Es'ad
Sarîr-i hâmen ola nağme-i Bilâl-engîz¹⁰⁹⁶*

Yine o da şairliği söz konusu olduğunda hüner kelimesinden yararlanır:

*Benim o bülbül-i şâd-âb-ı verd-i bâğ-ı hüner
Ki bir demim ider üşkûfte şad gül-i güftâr¹⁰⁹⁷*

Şeyhülislâm İshak da hüner kelimesini şiirsel bağlamda kullanır:

*İshâk açılrsa gonça-i tab'im aceb değil
Germiyet-i revâc-ı hüner düşdi çağına¹⁰⁹⁸*

Şeyh Galib hüner kelimesini şiirsel bağlamda en çok ele alan şairerdendir.

Aşağıdaki beyitlerde, kelimeden kendi sanatı ile ilgili ifadelerinde yararlanır:

*Kilk-i hünerinden dökülen pîçiş-i elfâz
Revnağ-şiken-i turra-i müşgîn-i bütândır¹⁰⁹⁹*

*Bî-pîç-ü-tâb-ı gam olamaz tab'-ı pür-hüner
Ef'i olur mu hiç der-i gencîneden cüdâ¹¹⁰⁰*

*Kadri kemdir velî ma'nâ-yı sühân zâhirdir
Ne kadar bilmese de halk hünermendi tanır¹¹⁰¹*

*Siperdir safha-i irfân neberd-i da'vîye yohsa
Ham-ı engüşt ile kilk-i hüner tîr ü kemânımdır¹¹⁰²*

*Gâlib bilemem âlem-i bâlâ-yı hünerden
Yârân hased-i gülşen-i eş'âra mı mahsûs¹¹⁰³*

*Boy gösterecek tab'ıma dîvân-ı hünerde
Bî-hûde durur mu bu kadar mısra'-ı mevzûn¹¹⁰⁴*

¹⁰⁹⁶ ŞE, G.95/5

¹⁰⁹⁷ ŞE, K.9/48

¹⁰⁹⁸ Şİ, G.136/5

¹⁰⁹⁹ ŞG, K.28/18

¹¹⁰⁰ ŞG, G.8/5

¹¹⁰¹ ŞG, G.73/12

¹¹⁰² ŞG, G.98/4

¹¹⁰³ ŞG, G.142/7

¹¹⁰⁴ ŞG, G.267/5

Devrin Nedim tarzını izleyen şairlerinden Hatem de kelimededen fahriyyesinde yararlanır:

Bezm-i hünerde sâz u sözün çok çalanıyız

*Yâymacı kâr-ı kâhine döndü siriştimiz*¹¹⁰⁵

Hâtem hünerde sâz u sözün çok çalanıdır

*Hem-dem gibi nevâ-yı neye hâme heştimiz*¹¹⁰⁶

Hâtem bu râzı zîver-i iz'ân idenlerün

*Hâk-i rehinde ehl-i hüner dâmenin öper*¹¹⁰⁷

Zihnî de kelimeyi hem memduhunun vafında hem de kendi sanatı bağlamında kullanır:

Ne benden gibi ahdinde bulur devrân sühandânı

*Ne sen gibi hüner-perver gelir sadr-ı zamân üzre*¹¹⁰⁸

Değişik beyitlerinde de kelimedden şiirdeki kudreti söz konusu olduğunda faydalanır:

Teslîm-i müdde'âma mesâğ-ı zamâne yok

*Yoksa hüner bu tab'-ı ziyâ-güsterimdedir*¹¹⁰⁹

Yok i'tibârı şimdi fezâ-yı hüner tehî

*Zihnî sühanda kalmadı gitdi me'âlimiz*¹¹¹⁰

Zamanında hünerin tükenmiş olduğunu, şairlerin artık hüner gösteremediklerini dile getirir:

Hüner dedikleri Zihnî garîbdir şimdi

*Zamânede o dahı câ-be-câ dükenmiş imiş*¹¹¹¹

Ve tecrid sanatıyla kendisine öğüt verir:

¹¹⁰⁵ Ht, G.57/3

¹¹⁰⁶ HT G.57/8

¹¹⁰⁷ Ht, Lugaz/10

¹¹⁰⁸ Z, K.12/41

¹¹⁰⁹ Z, G.106/4

¹¹¹⁰ Z, G.142/5

¹¹¹¹ Z, G.169/5

*Zihnî hüner ü dânişe sarf eyle zamânın
İncitme sakın tab '-ı mezâyâ-çeşi benden*¹¹¹²

Devrin başlarında yaşamış olan Nabi kelimeyi Şeyh Galib'den de fazla kullanır. Ancak bu sayısal üstünlükte hacimli bir divana sahip olmasının payı büyüktür. O da kelimeyi, çeşitli vesilelerle kendi sanatından söz ettiği beyitlerinde kullanır:

*Cevâhir-i hünerün dürcin açma ey Nabi
Bu cârsûda harîdâr-ı ma'rifet yokdur*¹¹¹³

*Biz gelmişüz hünerkede-i dehre Nâbiyâ
Âyînde görür gören ancak nazîrümüz*¹¹¹⁴

*Okusun bu heft beyti dâstân-h'ân-ı hüner
Heft-h'ânı Nâbiyâ feth itmeden Rüstem henüz*¹¹¹⁵

*Hüner ârâyîş-i gûş-ı kabûl itmekdür ey Nâbî
Bu vâdîde bu tâze şî'rden a'lâ ne söylersin*¹¹¹⁶

Hüner kelimesi beyitlerde şairlik gücünü ifadede ve memduhun vasıfları söz konusu olduğunda kullanılmıştır.

¹¹¹² Z, G.248/5

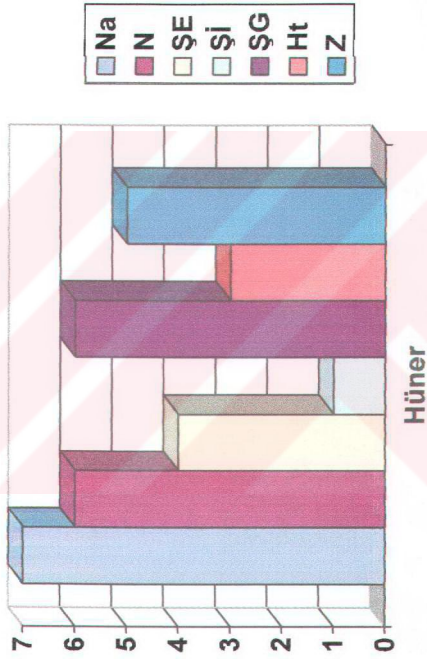
¹¹¹³ Na, G.185/5

¹¹¹⁴ Na, G.255/7

¹¹¹⁵ Na, G.274/7

¹¹¹⁶ Na, G.598/7

TABLO 22

2.4.6. Kalem

Hâme, kalem, kilk kelimeleri de şairlerin mecaz yoluyla şiir anlayışlarını ortaya sermekte yararlandıkları kelimelerdendir. Şairler şiir anlayışlarını bu kelimelerin çağrışımlarından benzerlik ilişkilerinden yararlanarak vurgulamışlardır. 18.yüzyıla damgasını vuran Nedim ve Şeyh Galib'in dışında, bir önceki yüzyılın şairi olan ama bu yüzyıl şiirinde de etkili olan Nabi'nin ve yüzyılın diğer bir kısım ikincil şairlerinin divanlarını ölçü alarak yaptığımız taramalarda bu üç kelimenin sırasıyla Nabi, Nedim, Şeyhülislâm Es'ad ve Şeyh Galib'de daha çok tercih edildiğini gördük.¹¹¹⁷

2.4.6.1. Hâme

Koca Râgıb Paşa kelimeyi kendi şiiri bağlamında ele almıştır:

*Edince hâme-i sihr-âferinem hurde-cevlânî
Olur nakş-ı per-i tavus dâg-ı hasret-i Ma'ni¹¹¹⁸
Biz hatt-ı dil-keş-i kalem-i sun'u görmüşüz
Hayrân-ı nakş-ı hâme-i Behzâd olur muyuz¹¹¹⁹*

Nazîm ve Hâzık da kelimeyi şiirsel bağlamda kullanan şairlerdir:

*Oldu küstâh-rev-i râh-ı suhan hâme-i mest
Ola ma'zûr umarım bu reviş-i bü'l-acebi¹¹²⁰
Geldi hengâm-ı du'â hâmuş hâmûş ey gönül
Hâme-i küstâh-gû teksîr-i güftâr eyledi¹¹²¹*

¹¹¹⁷ bk.: Tablo 23

¹¹¹⁸ KR

¹¹¹⁹ KR

¹¹²⁰ NAZÎM

¹¹²¹ NAZÎM

Sarîr-i hâme-i Hâzık gibi âfâk-gîr oldu
*Ne hâletdir sadâ-yı nağme-i şehnâzın ey bülbül*¹¹²²

Osmanzade Taib, hâme kelimesini, sanatını beyan ederken kullanır:

A'dâdan an-karîb idüp ahz-ı intikâm
*Vasf-ı gazânı gör nice hâmem beyân ider*¹¹²³

Osmanzade Taib, kalemi ata benzetir ve şiir meydanını ele geçirdiğini belirtir:

Gubârın görmedin çâbuk-süvârân-ı reh-i ma'nâ
*Semend-i hâmem aldı arsa-i medhinde meydânı*¹¹²⁴

Hâme kelimesini aşağıdaki beyitlerde, teşhis ederek ve birbirine benzer şekilde kullanır:

Vaktidir itsün duâ-yı tehniyet resmin edâ
*Hâme-i mu'ciz nigâr-ı Tâ'ib-i sihr-âferîn*¹¹²⁵

Vaktidir şimden gerü itsün duâ-yı hayr ile
*Tehniyet âyînin ifâ hâme-i nutk-âferîn*¹¹²⁶

Şimdi meydân-ı suhanda esb-i hâmem Tâ'ibâ
*Yekke-tâzâne salâdır bir dem eylerse sahîl*¹¹²⁷

İlhâmî mahlâsını kullanan III.Selim de kelimeyi teşhis sanatıyla kullanır:

N'ola fahr etse yazarken hâme na't u midhatin
*Ol resûl-i kibriyânın vasf-ı zât-ı devletin*¹¹²⁸

Neyyir hâme kelimesini İranlı meşhur kahraman Husrev'in atı, Şebdîz'e teşbih eder:

Süvâr-ı hâme-i Şebdiz olup da Husrev-i tab'im
*Reh-i şîrîn-i nazma puşt ü pâ bilmezmiş öğrettim*¹¹²⁹

¹¹²² HÂZİK

¹¹²³ Tb, K.1/54

¹¹²⁴ Tb, K.2/27

¹¹²⁵ Tb, K.4/39

¹¹²⁶ Tb, K.5/22

¹¹²⁷ Tb, G.20/5

¹¹²⁸ İLHAMÎ

Nedim, hâme kelimesini kendi şiirinden, sanatının gücünden söz ederken kullanır:

*Olsun ser-i benânına münkâd o hâme kim
Her harfi mülke dâd-ı Unûşîrevan verir¹¹³⁰*

*Yeter ey hâme verdin tâb u fer nazmınla âfâka
Du'â gevherlerin diz gayri var silk-i beyân üzre¹¹³¹*

*Hemîşe tâ ki seyf ü hâmenin ibrâm u nakzından
Ola ahvâl-i 'âlem muntazam emn ü amân üzre¹¹³²*

*Görüp iki benânın arasında hâmeni olsun
'Utârid şerm ile dem-beste burc-ı tev'emân üzre¹¹³³*

*Şehzâde Sultan Mustafâ gül-gonce-i bâğ-ı 'ulâ
Hâmem olur bülbül-nevâ evsâfin etdikçe rakam¹¹³⁴*

*Hâme-i mu'ciz-beyânım anların her birine
Bir cevâb ibrâz edüp vâzih yed-i beyzâ gibi¹¹³⁵*

*Elde hâmem zabt olunmaz yohsa mümkün mi vusûl
Lâyıkınca vasf-ı zât-ı pâkinin pâyânına¹¹³⁶*

*Hâme-i mu'ciz-rakamla eyledim bir bir hesâb
Geldi bin yüz kırk lafz-ı nasr ile fethün karîb¹¹³⁷*

*Gûyâlık ederdi gül-i tasvîr Nedîmâ
Hâmendeki feyz olsa eger hâme-i mûde¹¹³⁸*

Nedim, kaleminin inciler saçtığını belirtir:

*Yeter ey hâme yeter gayrı du'â demleridir
Ki çok oldukça güher kıymeti noksâna gelir¹¹³⁹*

¹¹²⁹ NEYYİR

¹¹³⁰ N, K.4/78

¹¹³¹ N, K.6/53

¹¹³² N, K.6/54

¹¹³³ N, K.6/56

¹¹³⁴ N, K.12/20

¹¹³⁵ N, K.18/41

¹¹³⁶ N, K.21/45

¹¹³⁷ N, T.35/5

¹¹³⁸ N, G.124/8

*Olmada hâmem gibi gevher-nisâr ebr-i bahâr
Kim kerem kılmış bu nev sermâyeyi dükkânına*¹¹⁴⁰

*Velikin devletinde ihtiyâcım yok o mîrâsa
Dür-i nazmımla pürdür hâmemin ceyb ü giribânı*¹¹⁴¹

*Böyle her sâl eyleyüp teşrif 'izz ü şân ile
Vasfına olsun Nedîmin hâmesi gevher-nisâr*¹¹⁴²

Kelime zaman zaman bülbüle benzetilir:

*Degil tavsîfine kâdir ne yapsın n'ışlesin şâ'ir
Ne ta'bir ile kılsın 'andelîb-i hâmesin gûyâ*¹¹⁴³

*Germ olup şâm u seher şevk u tarab hengâmesi
Bülbül olsun gülsitânında Nedîmin hâmesi*

*Destine her gün sunulsun bir meserret-nâmesi
Pertev-i lûtfunla Şevk-âbâdı kıldın şevk-yâb*¹¹⁴⁴

Nedim,'in kalemini Mani kıskanır:

*Resm-i ebrûsun görüp Mânî n'ola reşk eylese
Bu Nedîmin nakş-ı nevk-i hâme-i Bihzâdıdır*¹¹⁴⁵

Kalemi Erjeng'in kalemine benzer:

*Ne bu nev-nakş-ı tırâzende Nedîmâ yohsa
Üstâd-ı kalemin hâme-i Erjeng midir*¹¹⁴⁶

Hâmesi şeker saçır:

*'İyddir kıldı yine şevk u tarab cûş u hurûş
Eyledi şâdî dil-i 'âlem de eltâfınla cûş*

¹¹³⁹ N, K.16/43

¹¹⁴⁰ N, K.21/53

¹¹⁴¹ N, K.23/23

¹¹⁴² N, K.30/19

¹¹⁴³ N, T.36/30

¹¹⁴⁴ N, Ş.14/3

¹¹⁴⁵ N, G.22/5

¹¹⁴⁶ N, G.28/7

*Vaktidir olsa Nedîmin hâmesi sükker-fürûş
Kıldı Sa'd-âbâdî teşrîf-i hümâyûnun sa'id¹¹⁴⁷
Nedîm el-hak 'aceb şîrîn edâsın vasf-ı la'linde
Elinde hâme-i ma'nî mi ney-sükker midir bilmem¹¹⁴⁸*

Kelime zaman zaman teşhis edilerek kullanılır:

*Miyân-ı yâra dil-cûdur demek kasdeylemiş ammâ
Yanılmış hâme-i mutlak-'inan dil-cûyu mû yazmış¹¹⁴⁹*

Galib zaman zaman III.Selim'in övgüsünü yaparken bu kelimelerden yararlanır:

*Bir feyz var ki şakk-ı zebânında hâmemin
Zemzem teraşşuh etmede zer nâvdân gibi¹¹⁵⁰
Nevbet o kâm-bahşa erişdi ki hâmemiz
Hakkında böyle revnak-ı medh u senâ verir¹¹⁵¹*

Kelimeyi zaman zaman teşhis sanatıyla kullanır:

*Hazret-i Neş'ete tâ pey-rev olunca Gâlib
Hâme vâdî-i belâgatda dahî çok tolanır¹¹⁵²
Gâlib sözüm âteşindir hep
Hâmem bana hem-zebân-ı dildir¹¹⁵³
Tarh-ı gazelde ma'nî-i rengin hâmemin
Kat'î cevâb odur ki beğim hûn bahâsıdır¹¹⁵⁴*

Esrar Dede, kelimedden, sanatını ifadesi konusunda yararlanır:

*İsmâ'il olup ism-i şerîfin çeh-i zemzem
Hâmenden akar şerh olucak beyt-i mükerrerem¹¹⁵⁵*

¹¹⁴⁷ N, Ş.15/3

¹¹⁴⁸ N, G.87/7

¹¹⁴⁹ N, G.52/2

¹¹⁵⁰ ŞG, K.13/3

¹¹⁵¹ ŞG, K.26/12

¹¹⁵² ŞG, G.73/15

¹¹⁵³ ŞG, G.101/7

¹¹⁵⁴ ŞG, G.78/5

¹¹⁵⁵ E, Müseddes 1/4 -4

Eyle şekvâ o mehin cevr ü sitiğnâsından

Belki nâdim ola bu vahşet-i bî-câsından

Geçmez Esrâr gibi 'âşık-ı şeydâsından

Söyle ol haste-dilin hâme-i gûyâsından

*Varken ey kîlk-i hakîmâ bu belâgat sende*¹¹⁵⁶

Hâme kelimesini ata benzetir ve onunla nazmın hudutlarını aştığını belirtir:

Bilmem semend-i hâme-i Esrâr-ı nâ-şekîb

*Ser-hadd-i nazmı geçdi yine bî-'inân mıdır*¹¹⁵⁷

Hâmesiyle şiirde yeni bir tarza girdiğini, yeni olarak anılan hayallerin tümünü eskittiğini belirtir:

Olup zer-bâf Esrâr kâğıdım altun oluk hâmem

*Libâs-ı dîger etdim nev kumâş-ı nazmı eskitdim*¹¹⁵⁸

Şiir konusunda kendisine rakip görmez:

Çok uzatma söyleşilmez hâme-i Esrâr ile

*Fîkr-i tanzîri bırak ey müdde 'i artık uza*¹¹⁵⁹

Nâvdân-ı hâme-i Esrâr'dan iksîr akıp

*Kîmyâ-yı feyze her bir beyti mahzen eyledi*¹¹⁶⁰

Şeyhülislâm Es'ad, şairlik kudretini ifade eder:

Dehen ki hokka-i mâlîde-i midâd-ı hüner

*Zebân hâme-i mu'ciz-nüvişt-i inşâdır*¹¹⁶¹

Ben ol sepîde-kün-i reng-i subh-ı nazmım kim

*Sevâd-ı hâmem olur gûyiyâ şeb-i nevvâr*¹¹⁶²

Dîde-i nazma n'ola kılta keşîde hâme

*Sürme-i gerd-i reh-i âsaf-ı 'âli-câyı*¹¹⁶³

¹¹⁵⁶ E, 12 Muhammes/5

¹¹⁵⁷ E, G.51/13

¹¹⁵⁸ E, G.181/5

¹¹⁵⁹ E, G.221/5

¹¹⁶⁰ E, G.250/15

¹¹⁶¹ ŞE, K.3/6

¹¹⁶² ŞE, K.9/49

*Kâbil mi hüsn ü ânını takrîr Es'adâ
Nakş u nigârî hâme-i sihr-âverimdedir¹¹⁶⁴*

*Bu sûz-ı sîne bu dâğ-ı derûn ile Es'ad
Sarîr-i hâmeni gûş it ki nâya mâ'ildir¹¹⁶⁵*

*Dü satr-ı ebruvânın hâme-i müjgânla yaz Es'ad
O şeh-beyt-i melâhat matla'-ı dîvânım olmuşdur¹¹⁶⁶*

*Kıl o şûhun zîver-i silk-i senâ dendânını
Hâme Es'ad nazm-ı pâkin dürr-i meknûn eylesün¹¹⁶⁷*

*Kılsam nüvişte gamze-i bi-rahmı vasfını
Hep nakş-ı hâmem Es'ad olur el-amân gibi¹¹⁶⁸*

Kaleminin hareketini, söz denizinin sonu gelmez dalgaları olarak değerlendirir:

*Şînâh itdikçe deryâ-yı sühanda hâme-i Es'ad
Kesel gelmez çü emvâc-ı pey-â-pey çîn çîn olmaz¹¹⁶⁹*

Kalemini meydana getirdiği hoş eserler açısından Bilâl-i Habeşî'ye benzetir. Öte yandan renk yönüyle benzerliğine de işaret eder:

*Hüner odur reh-i na't-i Resûlde Es'ad
Sarîr-i hâmen ola nağme-i Bilâl-engîz¹¹⁷⁰*

Sözünü nazm gelinini süsleyen kadın olarak değerlendirir. Yazı yazmada kullandığı mürekkebi, gelinin sürmesi; kalemi ise saçını düzelttiği mil olarak düşünür:

*Sezâ meşşâta-kâr olsam 'arûs-ı nazma kim Es'ad
Midâd-ı nutkı kühl ü hâme-i ta'bîri mîl itdim¹¹⁷¹*

¹¹⁶³ ŞE, K.11/22

¹¹⁶⁴ ŞE, G.37/7

¹¹⁶⁵ ŞE, G.41/5

¹¹⁶⁶ ŞE, G.51/5

¹¹⁶⁷ ŞE, G.144/6

¹¹⁶⁸ ŞE, G.193/5

¹¹⁶⁹ ŞE, G.80/9

¹¹⁷⁰ ŞE, G.95/5

¹¹⁷¹ ŞE, G.139/5

Kalemi inciler saçar:

Ruh-ı hûy-rîzin ile la'lin evsâfın nüvişt eyler
*Bu san'atda misâl-i hâme bir gevher-fürûş olmaz*¹¹⁷²

Kalemi mana incileri saçar:

Gele ey hâme-i dür-pâş-ı künûz-i ma'nâ
*Gele ey hâme-i miftâh-ı kilîd-i imlâ*¹¹⁷³

Hâme, lafız güzelini süsleyen kadındır:

Gele ey hâme-i meşşâta-ger-i şâhid-i lafz
*Gele ey şâne-zen-i zülf-i dü-tâ-yı inşâ*¹¹⁷⁴

Bir beytinde de Nazîm Yahya'nın kaleminin gücünü över:

Es'ad Nazîm-i genc-i dür-i nazma pey-rev ol
*Kim hâmesinde nice nikât-ı nihân nihân*¹¹⁷⁵

Kirpikleri misk kokulu bir kaleme benzetir:

Sakla çeşminde hayâl-i kalem-i müjgânın
*Dursun ol hâme-i müşkîn-rakam çekmecede*¹¹⁷⁶

Kalemini güzel nakışlar ortaya çıkaran Behzâd olarak niteler:

Fikr-i sevâd-ı târ-ı hatınla hayâl olup
*Hem-reng-i mûy-i hâme-i Bihzâd olam gibi*¹¹⁷⁷

Şiirinin maarif incisi saçması için Allah'a dua eder:

Yâ Rab bana tevîki nigeş-bân eyle
Hâmem güher-i ma'ârife kân eyle
Bulsun dürer-i sühanlarım ârâyış
*Kim bahr-ı rubâ'îyi hurûşân eyle*¹¹⁷⁸

¹¹⁷² ŞE, G.77/6

¹¹⁷³ ŞE, K.2/1

¹¹⁷⁴ ŞE, K.2/2

¹¹⁷⁵ ŞE, G.150/5

¹¹⁷⁶ ŞE, Ebyât 13

¹¹⁷⁷ ŞE, G.200/3

¹¹⁷⁸ ŞE, R.1

Şeyhülislâm İshak, kelimeyi teşhis sanatıyla kullanır:

İbtidâ it kelâma ey hâme
*Eyle ism-i İlahî ser-nâme*¹¹⁷⁹
Oldı İshâk-veş dil-i hâme
*Girye-rîz-i figân keşide-sarîr*¹¹⁸⁰
Neşât-ı bâde-i medhiyle mest-i şevk olup hâmem
*Yine inşâd-ı nazm-ı hûb ile cazbü'l-beyân oldı*¹¹⁸¹

Şiiri güzel şiir yapan, kalemdir:

Riyâz-ı hâtıra bu şi'r-i âb-dâr oldı
*Şehâb-ı şevk ile mîz-âb-ı hâmeden câri*¹¹⁸²
Feyz-i sersâr-ı bahâr ile gazel-senc oldı
*Mest-i şevk olmağ ile hâme-i güstâh-edâ*¹¹⁸³
Hâme midhat-ger-i tengî-i dehân oldı yine
*Yok yire mu'cize-perdâz-ı beyân oldı yine*¹¹⁸⁴

Kalem, şiir sanatında yeni bir zemin icat etmiştir:

Kemâl-i zevk ile ratbü'l-lisân olup hâme
*Zebân-ı tâzede tarh itdi bir zemîn-i cedîd*¹¹⁸⁵
Şevk-ı vasfiyle sezâdır hâme-i mu'ciz-edâ
*Eylese bir nev gazel imlâ o 'âlî hazrete*¹¹⁸⁶
Bu nev terâne-i 'âlem-pesend-i tâze-edâ
*Zebân-ı hâme-i İshâk-ı hoş-sühandandır*¹¹⁸⁷
Hâme-i İshâk 'acîb mi cilve-senc-i nazm ise
*Dest-i 'irfânın gazâl-i ma'rifet-me'nûsıdır*¹¹⁸⁸

¹¹⁷⁹ Şî, Bi'set-nâme/1

¹¹⁸⁰ Şî, K.3/24

¹¹⁸¹ Şî, K.18/16

¹¹⁸² Şî, K.12/14

¹¹⁸³ Şî, K.16/9

¹¹⁸⁴ Şî, K.23/25

¹¹⁸⁵ Şî, K.15/11

¹¹⁸⁶ Şî, K.27/25

¹¹⁸⁷ Şî, G.38/5

Şiir sanatında yeni bir tarz icat eden hâmesini hızlı koşan bir ata benzetir:

*Nev zemîn-i nazmda oldu müşârun bi'l-benân
Edhem-i hâmem bu dem İshâk türk ü tâz ile*¹¹⁸⁹

Hâme, güzel sözler meydana getirir. Bu yönüyle sanki şeker saçmaktadır:

*Hân-ı vâsfında n'ola oldıysa güftârım lezîz
Zevk-i kand-i midhatinle k'oldı hâmem zî-şeker*¹¹⁹⁰
*Sezâ tekrâr-ı tebrîk eylesem kim tûtî-i hâmem
Şeker-hârî-i kand-i şevk ile şîrîn-kelâm oldı*¹¹⁹¹

İshak, kalemini sebkihindî şairlerinden Kelîm'in kalemine benzetir:

*Kelîm-i hâme-i hoş-gû makâlesin İshâk
Tecellî-i kerem-i Hakla 'âşıkâne yapar*¹¹⁹²

Kalemini ünlü nakkaş Behzâd'ın kalemine benzetir:

*Mûy-ı miyânın eyleyerek dem-be-dem hayâl
Dikkatde reşk-i hâme-i Bihzâd olam gibi*¹¹⁹³

Hâtem, hâme kelimesini teşhis sanatıyla kullanır:

*Bûlbûl oldum dir iken ben kulun evsâfunla
Yine söyletdi o bî-çâreyi hâmem nâ-çâr*¹¹⁹⁴
*Sarılmış rûzgâra tıfl-ı âteş-pâre-i âhım
Olinca sûz-ı dil ateş-zebân-ı hâmeden câri*¹¹⁹⁵
*N'ola gûyalanursa cünbiş-i şevk-i hayâliyle
Derûn-ı hâmede her nâl bir cemmâl tutubdur*¹¹⁹⁶
*Engüşt-nümâlığın idicek hâme gûşmâl
Çîn-i cebîn-i nazmın olur Hâtemâ 'ivaz*¹¹⁹⁷

¹¹⁸⁸ Şî, G.40/6

¹¹⁸⁹ Şî, G.130/7

¹¹⁹⁰ Şî, K.34/35

¹¹⁹¹ Şî, K.41/16

¹¹⁹² Şî, G.53/6

¹¹⁹³ Şî, G.153/3

¹¹⁹⁴ Ht, K.1/114

¹¹⁹⁵ Ht, K.9/13

¹¹⁹⁶ Ht, K.12/18

*İdelim hâl-i hat-ı hüsnüni Hâtem tahrîr
 Tafralansun nukat-ı hâmeyi ber-câ görelim¹¹⁹⁸
 Hatıyla hâline taklîd o meh-veşün Hâtem
 Nezâket ister ise hâme sû-be-sû yürisün¹¹⁹⁹
 Her noktası bir gûne nemekdân-ı sühandır
 Hâtem nemek-i şîve-i hâmem dökülünce¹²⁰⁰
 Pey-revlik idüb Râtib-i zû-rütbeye gâhî
 Lahn itmede engüştini hâmem üzülünce¹²⁰¹*

Hâmesi tatlı sözler saçmaktadır. Bu açıdan şeker kamışına benzetilir:

*Pîrlikde beni gûyâ iden ol tûtîdir
 Ney-şeker hâmesi dil-perver-i pîrân olsun¹²⁰²*

Kalemi, yeni tarzlar meydana getirmektedir:

*Tarz-ı nâdîdesi rû'yâ gibi bir ma'nâdır
 Nic'olur şîve-i ta'biri anun hâme-müfâd¹²⁰³
 Hâtem o şâh-ı kişver-i 'irfâna hâme-veş
 Gül-gûn nigâr-ı tab'imızı dâniş anladur¹²⁰⁴
 Lehce-dâr-ı güft-gû Hâtem zebân-ı hâmede
 Gerçi şâ'ir pîşedir ammâ ki sâhir neş'edir¹²⁰⁵*

Kelimededen kendi şairliğinin övgüsünü yaparken yararlanır:

*Hâtem hünerde sâz u sözün çok çalanıdır
 Hem-dem gibi nevâ-yı neye hâme heştimiz¹²⁰⁶
 Hâme Hâtem sühan-ârâlığı söz sâz itmez
 Hod-sitânlıktır o vâdîde kumâşın satmak¹²⁰⁷*

¹¹⁹⁷ Ht, G.75/7
¹¹⁹⁸ Ht, G.97/7
¹¹⁹⁹ Ht, G:103/8
¹²⁰⁰ Ht, G.112/7
¹²⁰¹ Ht, G.112/8
¹²⁰² Ht, K.15/20
¹²⁰³ Ht, T.1/22
¹²⁰⁴ Ht, G.28/6
¹²⁰⁵ Ht, G.33/7
¹²⁰⁶ Ht, G.57/8

Hâtem 'aceb mi herze-nüvis olsa hâmemiz

Serhoşsı itdi boğazlı güft-gû-yı mey¹²⁰⁸

Olsa da kâti '-ı cünbân-ı zebân ey Hâtem

Hâmedir cilvede şem '-i sūhan-ı sâz gibi¹²⁰⁹

Kelimeyi bezm bağlamında, bir halk müziği çalgısı olan 'iki telli' ile birlikte kullanır:

Bezm-i râzun ikitellisidir ancak Hâtem

Kâz-veş şu 'lede şem '-i sūhanıdır hâme¹²¹⁰

Erzurumlu Zihni, hâme kelimesini hikâye anlatan birisine banzetir:

Neden bu yaş ile hâmuş olur zebân-ı edâ

Dehen-güşâ niçün olmaz bu hâme-i nakkâl¹²¹¹

Kelimeyi teşhis sanatıyla kullanır:

Züyûl-ı nazm u kasâ'id de köhne vâdîdir

Olur tefâhüre meyyâl hâme-i seyyâl¹²¹²

Evsâf-ı pâk-dâver-i Dârâ-sütûde zât

Engüş-t-i hâme vasfını fass-ı nigîn eder¹²¹³

Ederken cüst-cû târîhini levh-i derûn içre

Ararken sū-be-sū sahf-ı hayâli hâme-i nâzım¹²¹⁴

Dedi ol hâme-i huçeste-edâ

Ya 'ni ol peyk-i menkıbet-peymâ¹²¹⁵

Güş edüp böyle âteşin sūhanı

Dedi ol demde hâme dinle beni¹²¹⁶

¹²⁰⁷ Ht, G.84/7

¹²⁰⁸ Ht, G.120/23

¹²⁰⁹ Ht, G.122/5

¹²¹⁰ Ht, G.107/8

¹²¹¹ Z, K.11/11

¹²¹² Z, K.11/36

¹²¹³ Z, K.13/13

¹²¹⁴ Z, T.10/5

¹²¹⁵ Z, Mesnevî 3/12

¹²¹⁶ Z, Mesnevî 3/19

*Midhatinde rızâ vereydi eger
Dillü defter yazardı hâme-i ter¹²¹⁷
Dildir serîre hıfzına şâyeste Zihniyâ
Salma lisân-ı hâmeye râz-ı nihânların¹²¹⁸
Lisân-ı hâmeden ol şûha yazdım bir recâ-nâme
Dilimden gitdi bir bir ıztırâr âheste âheste¹²¹⁹
Serîr-i hâmeden feryâd işitmez gûş-ı cânâne
Kalem de nâme de vakt-i likâda kaldı bîgâne¹²²⁰*

Şairin kalemi, şiirlerini mucizelerle donatmaktadır:

*Yâ olmasaydı hâme-i mu'ciz-tırâz eger
Kimdir şükûfezâr-ı dili engübîn eder¹²²¹
Ehâdis-i gamı tahrîrden 'acz eylemiş Zihni
Varak sad-pâre olmuş hâme-i mu'ciz-dehen sınımış¹²²²*

Şair, gülü divite, lâleyi hâmeye, goncayı ise tomara benzetir:

*Nakş-ı reng-â-reng ile zibendedir evrâk-ı bâğ
Gül devât lâle hâme goncalar tûmâr olur¹²²³*

Şair, hâme kelimesini teşhis ederek, daha önce bir benzeri görülmeyen şiirlerinin kalemi sayesinde ortaya çıktığını belirtir:

*Zihniyâ tab'a gûşâyış verir eş'âr-ı terin
Çeşme-i mahbereden hâme meger nûş eyler¹²²⁴*

Zihni, meydana getirdiği beyitlerin kâğıdın, mürekkebin ve kaleminin hüneri olduğunu belirtir:

*Benim ümmü'l-havâdisim Zihni
Hâmedir nâmedir bu mahberedir¹²²⁵*

¹²¹⁷ Z, Mesnevî 3/47

¹²¹⁸ Z, G.204/8

¹²¹⁹ Z, G.279/6

¹²²⁰ Z, G.291/1

¹²²¹ Z, K.13/11

¹²²² Z, G.162/5

¹²²³ Z, K.14/17

¹²²⁴ Z, G.51/6

Nabi'ye yaptığı göndermesinde kaleminin Halep kumaşı gibi değerli olduğunu belirtir:

*Zihnî cebîn-i safha-i evrâka hâmemiz
Nev-kâle-i Haleb gibi çok zîver artırır¹²²⁶*

Yine, şiir vadisinde oluşturduğu yeni tarzı kalemine borçludur:

*Böyle pâkîze-edâyı revîşi ey Zihnî
Sorma her tîre dile hâme-i dü-pâdan sor¹²²⁷*

2.4.6.2. Kalem

Sünbülzade Vehbi, kelimeyi sühan redifli kasidesinde tuğraya benzetir:

*Husrev-i mülk-i sühan ana denir kim kalemi
Çeke menşûr-ı hayâlâtına tuğrâ-yı sühan¹²²⁸*

Osmanzade Taib, kalemini Rüstem'e, şiirini Şehname'ye benzetir:

*Rüstem-menâbetâ kalemim vasf-ı remzini
Şehnâme-i belâgatime dâstân ider¹²²⁹*

Nedim, kelimeyi tarzındaki başkalığı vurgularken kullanır:

*Var beyânımda o hâlet ki sarîr-i kalemim
Gûş-ı idrâke sarîr-i der-i meyhâne gelir¹²³⁰*

*Habbezâ nevk-i kalem kim şûhdur her cünbüşi
Tarf-ı ebrû-yı cüvânandan geçen îmâ gibi¹²³¹*

*Nedîm sen yine ma'nî-şikâflıkda mısın
Ki nevk-i tîğ-ı kalem hûn-ı intihâb kokar¹²³²*

¹²²⁵ Z, G.98/5

¹²²⁶ Z, G.104/5

¹²²⁷ Z, G.114/7

¹²²⁸ SV,

¹²²⁹ Tb, K.1/53

¹²³⁰ N, K.16/42

¹²³¹ N, K.18/33

*Yine ser-levha-i mecmû 'a-i i 'câza Nedîm
Tâze tarh-ı kalem-i çîre-zebân ancak bu¹²³³*

Kelimeyi bülbüle benzetir:

*Efendim söyleten anı kemâl-i i 'tibârındır
Kalem lûtfunla gûyâ bülbül-i bâğ-ı belâgatdır¹²³⁴*

Kalemi Erjeng'in kalemine benzer:

*Ne bu nev-nakş-ı turâzende Nedîmâ yohsa
Üstâd-ı kalemin hâme-i Erjeng midir¹²³⁵*

Kelime zaman zaman teşhis edilerek kullanılır:

*Safha bir lahzada hârûsitân oldu yine
Turfe efsûn okudu bu kalem-i câdû-fen¹²³⁶
Bu sözde lîk efendim kalem yalan söyler
Ben eyliyeyim anun bâri kizbini izhâr¹²³⁷
Sihir ü efsûn ile dolmuşdur derûnun ey kalem
Zülf-i Hârûtun demek mümkün ki nâl olmuş sana¹²³⁸*

Kalemi şiir vadisine taze bir eda getirmiştir:

*Hep lûtfun ile tâze-edâdır bu kalemler
Hep cûdun ile nağme-serâdır bu mesânî¹²³⁹*

Nedim, sanatı hususunda son noktayı koyar:

*Lâf derlerse eğer işte kalem işte devât
Her sözüm isbât mümkün hendesî da 'vâ gibi¹²⁴⁰*

¹²³² N, G.16/7

¹²³³ N, G.115/5

¹²³⁴ N, K.15/44

¹²³⁵ N, G.28/7

¹²³⁶ N, K.2/3

¹²³⁷ N, K.7/67

¹²³⁸ N, G.2/3

¹²³⁹ N, K.28/18

¹²⁴⁰ N, K.18/45

Şeyh Galib, kelimeyi teşhis sanatıyla kullanır:

*Meydân-ı nazma çıkdı kalem Kahramân gibi
Aldı cihâmı kabzâya sâhib-kırân gibi¹²⁴¹*

*Es'adâ kâdir iken mu'cize Hârût-ı kalem
Râh-ı eş'ârda sihr etme büyük câhımdır¹²⁴²*

Şeyhülislâm Es'ad, kirpikleri misk kokulu bir kaleme benzetir:

*Sakla çeşminde hayâl-i kalem-i müjgânın
Dursun ol hâme-i müşkin-rakam çekmeced¹²⁴³*

Şeyhülislâm Es'ad, *kalemdir*¹²⁴⁴ redifli kasidesinde, şiire bakışını, kendi şiiriyle ilgili, övgüye varan değerlendirmelerini verir. Bu kasidesinde kalemlerle ilgili değerlendirmeleri özetlersek, şu şekildedir:

Kalem, ferah bağışlayan nükteler doğurur. Okyanuslardaki inciler gibi değerlidir. Hikmet pınarından abıhayat gibi akan, dinleyene hayat bağışlayan sözler, kalemden geçer. Mana pazarında sözün kıymetini belirleyen kalemin damgasıdır. Kalemin meydana getirdiği sözlerin manası Kays'ı aşka düşürmüştür. Söze cilâ veren, onu parlatan kalemdir. Okuyanları ve dinleyenleri yıldızın çevresini aydınlattığı gibi aydınlatan hikmetli sözler, söz incileri kalem sayesinde elden ele dolaşır. Kalem, söz güzelini daha da alımlı bir hâle getiren süsleyici kadın gibidir. Güzel kokuyu andıran söz, kalemin imbiğinde daha da saflaştırılarak verilir: Pahalı bir kumaş gibi değerli olan söz, kalemin ayakları altında çiğnenerek ortaya çıkmıştır. Mucize gibi sözler e sahip kalem, sahibine ve övdüğü kimseye şeref bağışlar.

Kasidenin fahriyye ve dua bölümlerinde ise kalem kelimesini nev-implâ, gazeli ter, nev-resm, gülşekker-i nazm, kand, şehd, mu'cize-pîrâ, genc, dürer gibi kelimelerle ilişki içinde kullanarak kendi şairlik kudretini vurgulamıştır:

*1 Ol nükte ki tahrîri ferah-zâ-yı kalemdir
Şâdi-fiken-i hâtır-ı sevdâ-yı kalemdir*

¹²⁴¹ ŞG, K.13/1

¹²⁴² ŞG, G.70/5

¹²⁴³ ŞE, Ebyât 13

¹²⁴⁴ ŞE, K.10.

- 2 *Ol nükte k'ola kurta dür-i sem'-i pesende*
Her noktası bir lû'lû-i deryâ-yı kalemdir
- 3 *Nutk âb-ı hayât olsa n'ola 'ayn-i hikemden*
Mecrâsı sevâd-ı ten-i bâlâ-yı kalemdir
- 4 *Bâzâr-ı ma'ânîde girân-kâle-i nutkun*
Bâdî-i revâcı hele tamgâ-yı kalemdir
- 5 *Kaysı kasabü's-sebk i muhabbet iden ey dil*
Zâtındaki ma'nâ-yı mu'ammâ-yı kalemdir
- 6 *Güftâr n'ola mîve-i şeker-şiken olsa*
Kim ser-zede-i nahl-i mücellâ-yı kalemdir
- 7 *Güftârdır ol âyine-i râz-nümâ kim*
Saykal-zede-i gerdiş-i meclâ-yı kalemdir
- 8 *Takrîr-i sühan nazm-ı derârî-i hikemdir*
Tahrîr-feşânî-i tih-i pâ-yı kalemdir
- 9 *Ta'bîr-i sühan mu'cize-iksâ-yı edâdır*
Tahrîr anı tasdîr-i bihîn câ-yı kalemdir
- 10 *Ta'bîr-i sühan remy-i güher-tîr-i hureddir*
Tahrîr anı kâr-ı hedef-ârâ-yı kalemdir
- 11 *Ta'bîr-i sühan neşr-i dürer-tohm-ı hikemdir*
Tahrîr nemâ-kerdî-i mer'â-yı kalemdir
- 12 *Takrîr-i sühan tehyi'e-i ceş-i edâdır*
Tahrîr anı saf-bendî-i pehnâ-yı kalemdir
- 13 *Ta'bîr tezeyyün-dih-i mahbûb-i sühandır*
Tahrîr ana meşşâta-i zibâ-yı kalemdir
- 14 *Ta'bîr nukûd-i sühan-i genc-i dehendir*
Tahrîr anı vaz'-ı kefi-îmâ-yı kalemdir
- 15 *Ta'bîrdir ol katra-i müşk-âb-ı sühan kim*
Rizîde-i inbîk-i musaffâ-yı kalemdir

16 Ta'bir o kâlâ-yı girândır ki hemîşe

Sâyide-i pâ-yi sühan-ârâ-yı kalemdir

17 Ta'bir-i sühan hoş-ter olur midhat olursa

Tahrîr-i senâ mu'cize-bahşâ-yı kalemdir

18 Güftâr-ı medâyih eser-i feyz-i hıreddir

Tahrîri belâgat-dih-i mînâ-yı kalemdir

19 Çün nutk-ı senâ mefhar-i erbâb-ı sühandir

Çün medh-nüviştî şeref-efzâ-yı kalemdir

20 Ol nâzım-ı der-vasf-ı hudâvend-i cihân kim

Bu kâr-ı celî rütbe-i 'ulyâ-yı kalemdir

21 Dâmâd-ı kerem-zâd-ı şeh-i ma'delet-âver

Kim midhati 'acz-efgen-i gûyâ-yı kalemdir

22 Hem ism-i güzîn-resm-i Halîl-i müte'âlî

Terkîm-i kemâli şeref-ârâ-yı kalemdir

23 Dâdâr-ı cihân kim giyeh-i ravza-i 'adli

Nesh-efgen-i etvâr-ı dil-ârâ-yı kalemdir

24 Ol şîr-i vegâ-gîr ki endîşe-i vasfı

Sad-çâk-kün-i kalb-i sühan-zâ-yı kalemdir

25 Ol âsaf-ı 'âlî ki benân-ı keremiyle

Hükmi revîş-âmûz-i mezâyâ-yı kalemdir

26 Re'yi kütüb-i müntehabı fenn-i nizâmın

Îmâsı delâlet-kün-i ma'nâ-yı kalemdir

27 Devrinde değil dâğ-be-dil kimse meğer kim

Dil-dûz-i varak hancer-i imlâ-yı kalemdir

28 Ol saf-der-i Cem-menkabe kim gûş-i semendi

Dest-i dil-i a'dâya ezâ-zâ-yı kalemdir

29 Destûr-i merâhim-sipehâ dâd-penâhâ

Tavsîf-i kemâlin veleh-efzâ-yı kalemdir

- 30 *Ol dâver-i fazl-âver-i nihrîr-i zamânsın
Vasf-ı ni'amın mu'cize-peymâ-yı kalemdir*
- 31 *Kıldı o kadar kârını evsâfına ta'lik
Kim bu gazel-i ter dahi inşâ-yı kalemdir*
- 32 *Nev resm-i hatın bâdî-i sevdâ-yı kalemdir
Hâl-i siyehin dâğ -ı süveydâ-yı kalemdir*
- 33 *Şerh eyleyemez metn-i gam-ı hâli o şûha
Her târ-ı müjsem gerçi bir a'lâ-yı kalemdir*
- 34 *Bu meşk-i fitenle o dü ebrû-yı siyeh-tâb
Bam-geşte-kün-i kâmet-i bâlâ-yı kalemdir*
- 35 *Engüşt ile geh şâne-zen-i hat değil ol şûh
Ceş-i fiten-i hüsne nev imlâ-yı kalemdir*
- 36 *Nüzzârı n'ola kılssa benân-hâ-yı halâvet
Gül-şekker-i nazmım ki mürebbâ-yı kalemdir*
- 37 *Her katrası lezzet-i kün-i kand olsa 'aceb mi
Kim şehd-i medîhin dehen-ârâ-yı kalemdir*
- 38 *Ol Bû-Alî-i nüsha-i 'adl ü 'azametsin
Resm-i keremin mu'cize-pîrâ-yı kalemdir*
- 39 *Hasr eylemek evsâfına çün Es'ad-ı dâ'î
Kâr-ı hiredin maksad-ı aksâ-yı kalemdir*
- 40 *Tâ kim dürer-i pâk-i sühan genc-i dehenden
Zîver-dih-i dâmân-ı tüvânâ-yı kalemdir*
- 41 *Tâ-haşr ide müzdâd Hudâ devlet ü 'ömrin
Dâ'im bu du'â evvel-i imlâ-yı kalemdir¹²⁴⁵*

Şeyhülislâm Es'ad'ın, ayrıca *kalem*¹²⁴⁶ redifli bir gazeli bulunmaktadır.

Burada kelimeyi teşhis sanatıyla kullanır:

¹²⁴⁵ ŞE, K.10

¹²⁴⁶ ŞE, G.141.

1 *Âsâr-ı "kâf u "nûn"ı yazup mâ-hasal kalem*

Tekvîn-i emre oldu kasem "nûn ve'l-kalem"

2 *Âyât-ı sun'ı levh-ı vücûd üzre sebt idüp*

Esrâr-ı "küntü kenzen"i hep kıldı hal kalem

3 *Hâl-i evâhir olmuş iken mû-be-mû nüvişt*

Bilmezdi dahi dest-i hayâl-i evel kalem

4 *Âhir fenâ-resîde olup emr-i kâinât*

Eyler hitâma vaz'-ı debîr-i ezel kalem

5 *Yazmadı dahi levha-i 'irfâna Es'adâ*

Sâmî-hayâl böyle bir a'lâ gazel kalem¹²⁴⁷

Zihni, kalemini bir oka, hokkasını ise yaya benzetir. Şair, kalemiyle hayal keklîği avlamaktadır:

Kalemim tîr ü kemân mahberedir ammâ kim

Tab'-ı şâhînim eder kebk-i hayâli nahcîr¹²⁴⁸

Kaleminin, mana sahrasında söz askerlerinin önünde alem gibi en önde gittiğini güzel bir hayalle ifade eder:

Giderse pişgâh-ı leşker-i elfâzda Zihni

N'ola olsa kalem sahrâ-yı ma'nâda 'alem mahsûs¹²⁴⁹

2.4.6.3. Kilk

Devrin sultanü'ş-şuarası Osmanzade Taib, takipçileriyle etkisini sürdüren Nabi'nin şiirine çatar:

Haleb andaysa n'ola bundadır endâze-i kilik

Tutalım itmemişiz Nâbi'ye arz-ı kâlâ¹²⁵⁰

¹²⁴⁷ ŞE, G.141

¹²⁴⁸ Z, K.15/32

¹²⁴⁹ Z, G.170/9

¹²⁵⁰ Tb, s.4

Nedim, *kilk* kelimesinden de sanatını ifade de yararlanır:

*Zihn-i vekkâdının evsâfını yazdıkça senin
Geceler kilkimin etrâfına pervâne gelir*¹²⁵¹

*Hidivâ her ne dem kim kilk alam vasfın için deste
Düşer elbette bu beyt-i dil-ârâ yâda erzânî*¹²⁵²

*Vasfın müzeyyel eyledi bir nev-kumâş ile
Nessâc-ı kilk-i nâdire-perdâz-ı nüktedân*¹²⁵³

*Demdir ki yine kilk-i bedî'im kıla 'unvân
Evsâfına bu matla'-ı hurşîd-nişânî*¹²⁵⁴

*Bi'llâh kilk-i şühuma imdâd edin biraz
Vasf eyleyim efendimin ihsân ü himmetin*¹²⁵⁵

*Vasfında müjde sana ki bir kârbân sühan
Kilk-i Nedîm-i şühunu cüyân olup gelir*¹²⁵⁶

*Der kabza edüp kilkini meydân-ı hünerde
Hakkâ ki Nedîm oldu bugün haylî ter-endâz*¹²⁵⁷

*Bi-hamdi'llah yine kilk-i Nedîmâ-yı sühan-sâzın
Gazel-perdâz-ı bezm-i sadr-ı zî-şân olduğun gördük*¹²⁵⁸

*Nağmekârî-i sarîr-i nây-ı kilkinle Nedîm
Şevk-yâb etdin dil-i divânesin bülbüllerin*¹²⁵⁹

*Sende ey kilk-i Nedîmâ ne bu sûz-ı takrîr
Kûçe-i hâne-i âyîne midir şâh-rehin*¹²⁶⁰

*Bu güne bir kasîde söyledi vasf-ı şerîfnde
Nedîmâ benden alup destine kilk-i dür-efşânî*¹²⁶¹

¹²⁵¹ N, K.16/25

¹²⁵² N, K.23/20

¹²⁵³ N, K.24/12

¹²⁵⁴ N, K.27/6

¹²⁵⁵ N, T. 1/2

¹²⁵⁶ N, G.37/11

¹²⁵⁷ N, G.47/5

¹²⁵⁸ N, G.58/8

¹²⁵⁹ N, G.63/5

¹²⁶⁰ N, G.66/5

*Zebân-i kilik-i gevher-bârı âgâz etse tahrîre
Kılar rûh-ı me'âniden mürekkeb bir sühan peydâ¹²⁶²*

Nedim, kelimeyi şiirinin güzelliği açısından bülbüle benzetir:

*İkbâl ü 'izz ü i'tilâ olsun çü gülşen pür-nemâ
Anda çü bülbül dâ'imâ kilik-i Nedîm etsin negam¹²⁶³*

*Söyle ey kilik-i sühanver bülbül-i gûyâ gibi
Böyle hâmûş olma nakş-ı gonçe-i dîbâ gibi¹²⁶⁴*

Kelime, kumruya benzetilir:

*Dâ'im ol ikbâl-i Sultan Ahmed-i Gâzi gibi
Çarha hem-dûş ol anun tûğ-ı ser-efrâzı gibi*

*Tâ Nedîmin kumrî-i kilik-i sühan-sâzı gibi
Sâye-i cûdunda 'âlem diyeler Râzî gibi*

Ey sehî serv-i kerem bâğ-ı cihân durdukça dur¹²⁶⁵

Kalemi şeker saçar:

*Sonra alup elime ney-şekker-i kilik-i teri
Olayım vasf-ı cihân-dâver ile şîrîn-kâm¹²⁶⁶*

Kalem, teşhis edilir:

*Asafâ bu kilki çok söyletmeyim zîrâ anun
Gâlibâ maksûdı çarh-ı dîn ile gavgâ gibi¹²⁶⁷*

Kalem bir sakidir:

*Râsihin bu matla'in tazmîn edüp sâkî-i kilik
Nukl sundu çekdiğim sahbâ-yı 'irfân üstüne¹²⁶⁸*

¹²⁶¹ N, K.11/28

¹²⁶² N, T.42/4

¹²⁶³ N, K.12/33

¹²⁶⁴ N, K.18/1

¹²⁶⁵ N, Tahmis 6/6

¹²⁶⁶ N, K.10/23

¹²⁶⁷ N, K.18/47

¹²⁶⁸ N, K.3/16

Kalem, sade nazma yönelmiştir:

*Şem'a karşı kilki nazm-ı tâzeye bünyâd urup
Nağmesin reşk-i nevâ-yı 'andelîbân eyledi'*¹²⁶⁹

*Bir tâze gazel zeyl edüp evsâfına sadrâ
Bir vâdi-i nev buldu yine kilki-i sühanver'*¹²⁷⁰

Nevayi'nin kaleminden, Nedim lezzet alır:

*Nevâyî rûhî kilkindin Nedîmâ köp tapar lezzet
Terennüm eylekecni yanglıg ün salup nevâ tartup'*¹²⁷¹

Nedim, kalemiyle yeni bir yol açmıştır:

*Kilk-i 'ayyârın 'aceb nâ-refte râh açdı Nedîm
Hâne-i endîşeden gülzâr-ı isti' dâda dek'*¹²⁷²

*Çokdan ey kilki-i Nedîmâ niçün oldun hâmûş
Bizi hasretde kodun nazm-ı nev-icâdın için'*¹²⁷³

Nedim'in müstehzî kalemi, şive yönüyle güzellerden öndedir:

*Gûşe-i ebrû-yı dil-berden yamân oldu Nedîm
Şive-i dil-dûz-ı nevk-i kilki-i tannâzın senin'*¹²⁷⁴

Nedim'in kalemi kurnaz bir sihirbazdır:

*Bü'l-'aceb 'ayyâr-ı efsûngersin ey kilki-i Nedîm
Çok tabi'at ser-hoş eylersin bu dârûlarla sen'*¹²⁷⁵

Kalemi güzel sözler söyleyen, beliğ birisidir:

*Kindî ederdi kendi zebânın bürîde ger
Kilkin göreydi nazm-ı belâgat-şi'âr ile'*¹²⁷⁶

Şeyh Galib, kelimeyi teşhis sanatıyla kullanır:

¹²⁶⁹ N, K.26/38

¹²⁷⁰ N, K.33/12

¹²⁷¹ N, G.10/5

¹²⁷² N, G.60/6

¹²⁷³ N, G.92/6

¹²⁷⁴ N, G.71/6

¹²⁷⁵ N, G.103/9

¹²⁷⁶ N, G.138/10

*Çıkardı Zemzem-i ma'nâyı Çâh-ı Bâbilden
Bu kilik-i sâhir-i mu'ciz-hitâb-ı 'âlem-i âb¹²⁷⁷*

*Edip nazm-ı bülendin silm-i ma'nî-i Hanîf Es'ad
Mesîh-i kilik-i pâki târem-i i'câza yol bulmuş¹²⁷⁸*

Esrâr Dede, kelimededen sanatının gücünü ifade ederken yararlanır:

*Zebân-ı tûtî-i kilikim beyân ister mi ister yâ
Velî âyîne-i âteş-feşân ister mi ister yâ*

*O murg-i nev-heves bir hem-zebân ister mi ister yâ
Gönül vaslını Hünkâr'ım hemân ister mi ister yâ*

*Safâ-yâb olmağa senden zamân ister mi ister yâ¹²⁷⁹
Eyle şekvâ o mehin cevri ü sitiğnâsından*

*Belki nâdim ola bu vahşet-i bi-câsından
Geçmez Esrâr gibi 'âşık-ı şeydâsından*

*Söyle ol haste-dilin hâme-i gûyâsından
Varken ey kilik-i hakîmâ bu belâgat sende¹²⁸⁰*

*Ey kilik-i gazel-perdâz âhir ederek nâle
Derd-i dil-i Esrâr'ı etdin mi yine ifşâ¹²⁸¹*

*Vasf-ı batında mısra'-ı berceste söylemek
Hârût-ı kilke âyet-i sihr ü beyân mıdır¹²⁸²*

*Feyz-i 'aşkıyla hıram eylese kilik-i i'câz
Olur erbâb-ı sühan dil gibi mebhût-ı sühan¹²⁸³*

*Getirdi Hızr-ı kilik-i sebz-pey Esrâr bu mülke
Nesîm-i câvidân-ı nazmı deryâ-yı tekellümden¹²⁸⁴*

¹²⁷⁷ ŞG, G.16/13

¹²⁷⁸ ŞG, G.137/5

¹²⁷⁹ E, Tahmis 10/1

¹²⁸⁰ E, 12 Muhammes/5

¹²⁸¹ E, G.9/11

¹²⁸² E, G.51/3

¹²⁸³ E, G.196/5

¹²⁸⁴ E, G.202/5

Şeyhülislâm Es'ad, kalemini bülbüle benzetmiştir:

*Nâliş-ger oldı gülşen-i medhinde bir
Kilk-i hezâr bu gazel-i pür-belâgati¹²⁸⁵*

Kendi şiirini ve şairlik anlayışını ortaya koyarken bu kelimedden yararlanır:

*Ben o beytü'l-harem-i tâ'if-i güftârım kim
Nâv-dân-ı zer-i kilk itse ne dem mecrâyı¹²⁸⁶*

Şeyhülislâm İshak'ın kalemi, sahip olduğu hayaller bakımından hızlı koşan bir at gibidir:

*Virse hayyâl-i hayâl edhem-i kilk-i medhe
Sahn-ı vâsfında ne had ruhsat-ı midhat-râni¹²⁸⁷*

Kalemi mucizeler yaratır:

*Olsa meşşâta-i ruhsâr-ı 'arûs-ı eyyâm
Kilk-i mu'ciz-rakam-ı Hazret-i Şeyhü'l-İslâm¹²⁸⁸
Olsa mu'ciz ne 'aceb hatt-ı şerîfi çünkim
Olmada kilk-i hümâyûni yed-i beyzâ-vâr¹²⁸⁹*

Kalemi bir kuş gibi kanatlanmıştır ve çevresine ferah ve neşe saçmaktadır:

*Gülşen-i medhinde lâyık nağme-senc olsam ki çün
Murg-i kilk-i midhata şevk ü ferahdır bâl ü per¹²⁹⁰*

İshak, kalemiyle yani bir edaya, taze bir söyleyişe ulaşmıştır:

*Kilk-i İshâk-ı nev-terâne-edâ
Eyleyüp vâsfını o dem imlâ¹²⁹¹*

¹²⁸⁵ ŞE, K.4/26

¹²⁸⁶ ŞE, K.11/47

¹²⁸⁷ Şİ, K.17/52

¹²⁸⁸ Şİ, K.21/1

¹²⁸⁹ Şİ, K.24/22

¹²⁹⁰ Şİ, K.34/36

¹²⁹¹ Şİ, K.43/40

Belâgat nazmının kalemi, İshak'ın elindedir:

*Hemvâre kilik-i nazm-ı belâgat elimdedir
Miftâh-ı dürc-i dürr-i fesâhat elimdedir*¹²⁹²

Aşağıdaki Farsça beyitte kalemini Behzâd'ın kalemine benzetir:

*Tuyî rûh-i musavver sûret-i tu perde-bîrûn şud
Zi-resm-i fehm-i tu işkeste bâşed kilik-i Bihzâdî*¹²⁹³

Hatem, kilik kelimesini teşhis sanatıyla kullanır. Kaleminin pot kırmasından korkmaktadır:

*Kâle-i hâlîme bir hoş tokınurdum amma
Pot kırar korkarım âlâyiş-i kilik-i eskâr*¹²⁹⁴

Kalemi yeni tarz şiirde söz kumaşını süsleyen altın bir iğne gibidir:

*Kilik-i zer-dûz-ı nesîc-i nûket-i Hâtemden
Al bu nev-tâze kumâş-ı sühan-ı pâki vahîd*¹²⁹⁵

Kalemi ile ilgili yaptığı teşbihte İstanbul'un bir semtinden, Çubuklubahçe'den yararlanmıştı:

*Nihâli dûz-ı kilik-i vâdî-yi güftârımız Hâtem
Sîtâbul'un Çubuklubahçesi gibi temâşâdır*¹²⁹⁶

Kaleminin çıkardığı sesi, bülbül nağmesine benzetir:

*Sarîr-i kilik-i sühan bî-terâne-i Hâtem
Hezâr-gâr-ı terennüm temâm yek-demdir*¹²⁹⁷
*Alurdı nakşını âmed-şüd-i kilik-i bülbül
Değişmese dem-i ikbâline gedâlığını*¹²⁹⁸

Şiirinin tazeliğini, saflığını ve şairliğinin gücünü vurgulamak amacıyla, kalemindeki oluğu, su kaynağına benzetir:

¹²⁹² Şİ, G.29/1

¹²⁹³ Şİ, G.165/5

¹²⁹⁴ Ht, K.1/133

¹²⁹⁵ Ht, K.14/14

¹²⁹⁶ Ht, G.26/8

¹²⁹⁷ Ht, G.32/7

¹²⁹⁸ Ht, G.123/3

*Hâtem sühan hazânesidir hokka-i devât
Bu nâv-dân-ı kilik 'aceb çeşme-sâr olur¹²⁹⁹*

Kalemin genç bir güzele (taze şiire) vurgun olmadıkça yeni sözler meydana getiremeyeceğini ifade eder:

*Bir tâzeyeye tâ olmayacak şifte Hâtem
Kilik-i küheni tâze zebân eylemek olmaz¹³⁰⁰*

Kelimeyi musiki aletleriyle bir arada kullanır ve onu *nefesle* hem-dem tutar:

*Nefesle hem-dem olur kilik-i bî-zebân Hâtem
Sadâ-yı ney düdüğüm hod-be-hod kavallanmaz¹³⁰¹*

Mana güzeline tutulan kalem, efsanelerini anlatmak üzere safa denizine doğru hareket eder:

*Bezm-i lugazda şâhid-i ma'nâ-firîb olur
Akdi safâyâ çekre-i kilik-i fesâne-ger¹³⁰²*

Kalemini bir mızrağa benzeten Erzurumlu Zihni, onunla nükteli sözü hedeflemiştir:

*Sinân-ı kilik ile zir-i 'inâna aldım akrânı
Söz atdım ben dehân-ı nükte-sencân-ı cihân üzre¹³⁰³*

Kalem, hikmetli sözlerin anahtarıdır:

*Miftâh-ı genc-i hikmet imiş kilik-i ehl-i dil
Tezyîf ederse şi'ri eger münkirîn eder¹³⁰⁴*

Kalem, yerinde durmayan, sürekli gezen birisi olarak tasvir edilmiştir:

*Vâridât-ı tab'ı tahrîr etmeğe yokdur mecâl
Zabt olunmaz feyzü'l-hak kilik-i cevlânger gibi¹³⁰⁵*

¹²⁹⁹ Ht, G.37/7

¹³⁰⁰ Ht, G.56/6

¹³⁰¹ Ht, G.60/8

¹³⁰² Ht, Lugaz 1/2

¹³⁰³ Z, K.12/47

¹³⁰⁴ Z, K.13/52

¹³⁰⁵ Z, K.15/30

Kalem, altından bir iplik gibi memduhunu sarmaktadır:

*Şevket-i şâhâni şân-ı âsafânî rabt eden
Kilk-i zerrîn-i selefdir târ-ı sîm ü zer gibi*¹³⁰⁶

Kalem inciler saçan bir hazinedir:

*Dürler dökülür raşha-i kilk-i güherimden
Gülzâr-ı dilim 'âlemi bâğ-ı irem eyler*¹³⁰⁷

Kalem kelimesi, övgüsü yapılan kişi ile gündeme gelir. Övülen şahıs o denli azametlidir ki, kalem yazı yazmaktan iki büklüm olsa da yapması söylemesi gerekenin binde birini bile söyleyemez:

*Silk-i tahrîre getirdim heme vasfın ammâ
'Öşr-i mi 'şârını ikmâl edemez kilk-i dü-pâ*¹³⁰⁸

Mana bahçesini sulayan, onu canlı tutan, kalemidir:

*Açılır nefham ile gonca-i gülzâr-ı neşât
Sulanur reşha-i kilkimle fezâ-yı ma 'nâ*¹³⁰⁹

Yeni tarz şiiri meydana getiren, kalemdir:

*Gel gel ey nev-nihâl-ı bâğ-ı murâd
Gel gel ey kilk-i nâdire-icâd*¹³¹⁰

Şairin kalemi yazmaya başladığında, diğer şairler, büyük bir arzuyla, onun çıkardığı güzel nağmeyi dinlerler:

*Erbâb-ı tab ' gûş-zen-i iştiyâk olur
Zihnî ne dem ki kilk-i beyânın sarîr eder*¹³¹¹

Kelimeyi çeşitli beyitlerinde teşhis ederek kullanır:

*O gonca-femle o mûy-miyânı ortada yok
Hemîşe kilk ile vasf-ı nitâkı söyleşiriz*¹³¹²

¹³⁰⁶ Z, K.15/48

¹³⁰⁷ Z, K.17/54

¹³⁰⁸ Z, K.18/40

¹³⁰⁹ Z, K.18/56

¹³¹⁰ Z, Mesnevî 3/1.

¹³¹¹ Z, G.52/5

*Pür-neş'e etdi bu gazel-i âbdârını
Zihnî dehân-ı kilke akan hoş lu'âb gül¹³¹³*

Kalemi mucizeler yaratmaktadır:

*Kilk-i mu'cizle olur midhat-i hüsnün yoksa
Bu kadar nükte-i ser-beste olur mu mazbût¹³¹⁴*

Şairin kalemi, tatlı sözler söylemekte, yeni gazeller meydana getirmektedir:

*Tûti-i dil katı hâmûş idi gamdan Zihnî
Yazdı bir tâze gazel kilke-i şeker-hâ ne ise¹³¹⁵*

*Dile kim fikr-i dü-la'l-i leb-i dilber düşdü
Dehen-i kilke-i tere kand-i mükerrer düşdü¹³¹⁶*

Hâme, kalem ve kilke kelimeleriyle ilgili olarak söylenenleri özetleyecek olursak, kelimenin daha çok, şairlik kudretini ve şiir sanatını ifade etmede kullanıldığını, hızlı koşan bir ata, hazineye, bülbüle, Mani'ye, şeker, söz denizinin dalgalarına, Bilâl-i Habeşî'ye, Behzad'a, Şebdîz'e, Rüstem'e, kurnaz bir sihirbaza, nazım gelinini süsleyen kadına, saça şekil veren alete, şeker kamışına, hikâyeciye, lâleye, kumruya, kuşa, sakiye, Halep kumaşına, tuğraya, oka, mızrağa, hikmetli sözlerin anahtarına, seyyaha, aleme, söz kumaşını süsleyen altın bir iğneye, altından bir ipliğe, İstanbul'a, benzetildiğini söyleyebiliriz. Şairler, kalemleriyle yeni bir şiir tarzına girdiklerini, bu tarzdaki üstünlüklerini beyan etmişlerdir.

¹³¹² Z, G.151/3

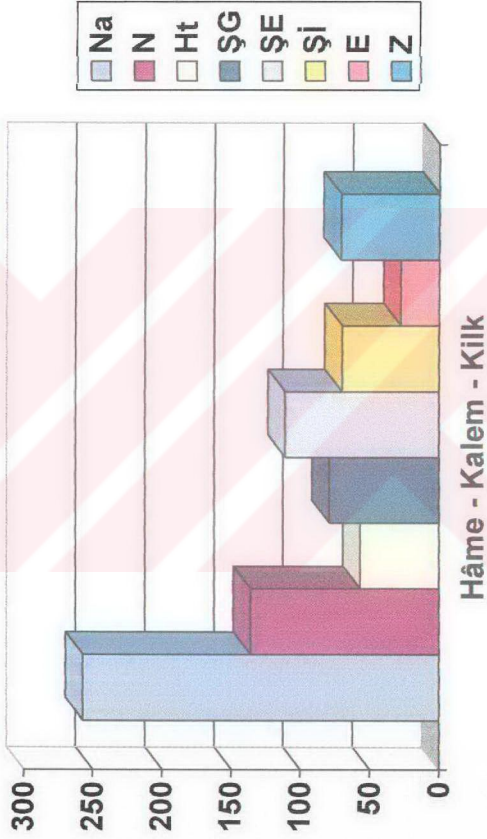
¹³¹³ Z, G.216/13

¹³¹⁴ Z, G.174/2

¹³¹⁵ Z, G.272/5

¹³¹⁶ Z, G.321/1

TABLO 23

2.4.7. Mana

Şairler mana kelimesini Divan şiirinin ilk yüzyıllardan itibaren ele almışlar ve şiirlerinde kullanmışlardır. Yaptığımız taramalarda kelime ma'nâ, ma'nî, ma'ânî şekillerinde olmak üzere 1164 kez çıktı.¹³¹⁷ Kullanım oranlarına baktığımızda ise hacimli divanı ile, kelimeyi en fazla Nabi kullanmış; onu sırasıyla Nef'i, Şeyh Galib ve Sabit takip etmiştir.¹³¹⁸ Nazım şekillerine göre değerlendirdiğimizde gazel ve kasideyi, tarih, kıt'a ve mesnevî izler.¹³¹⁹

Kelime ilk yüzyıllardaki eserlerin bazılarının tamamında bazılarının ise çoğu beytinde şiirsel bağlamın dışında, dinî bir karakter taşımaktadır. Konumuz poetika olduğundan beyitleri teker teker inceleyerek şiir ile ilgili olanlarını seçtiğimizde bu sayı 653'e düşü. ¹³²⁰

Kelimeyi 8 kez kullanan Yunus Emre'de kelime karşımıza şiirsel bağlam dışında çıkar. Ahmed Paşa'nın 10 kez tercih ettiği kelime sadece 1 beyitte şiirsel bağlamda kullanılmıştır. Şeyhî'de ise 7 kez geçmesine rağmen kullanımı şiirsel bağlam dışındadır. Cihanşah'ta ve Cem Sultanda da aynı şekildedir.

Mana kelimesinde de ciddi ilk kıpırtıyı Necatî'de görürüz. Necatî Divanı'nda 18 kez karşımıza çıkan kelime bunların 9'unda şiirsel bağlamdadır. 16. yüzyılda şairler genel olarak Necatî'nin ortalamasını devam ettirirler.

17. yüzyıla geldiğimizde diğer tüm kelimelerde olduğu gibi mana sözcüğünde de bir artış görürüz. Nailî kelimeyi 58, Nabi 258, Sabit 89, Nef'i ise 222 kez kullanır. Nailî, kelimeyi 38, Nabi 149, Sabit 60, Nef'i 175 kez şiirsel bağlamda kullanırlar. Kelimenin bu kullanım sayısı ile Nef'i zirveye yerleşir.

18. yüzyılda karşımıza şu rakamlar çıkar: Nedim Divanı, 47, Şeyhülislâm Es'ad Divanı, 35; Şeyhülislâm İshak Divanı, 38; Hatem Divanı, 2; Şeyh Galib Divanı,

¹³¹⁷ bk.: Tablo 24.

¹³¹⁸ bk.: Tablo 25.

¹³¹⁹ bk.: Tablo 26.

¹³²⁰ bk.: Tablo 27.

174; Hüsn ü Aşk, 2; Esrar Dede, 49; Enderunlu Vâsıf Divanı, 31; Erzurumlu Zihni Divanı, 58.¹³²¹

Bu yüzyılda da kelimenin şiirsel bağlamda kullanımıyla ilgili tespitlerimiz şu şekildedir: Nedim Divanı, 19, Şeyhülislâm Es'ad Divanı, 16; Şeyhülislâm İshak Divanı, 4; Hatem Divanı, 1; Şeyh Galib Divanı, 98; Hüsn ü Aşk, 2; Esrar Dede, 5; Enderunlu Vâsıf Divanı, 16; Erzurumlu Zihni Divanı, 33.¹³²² Bu veriler, oluşturduğumuz grafikte daha rahat görülebilir.¹³²³

Her iki tabloyu da incelediğimizde kelimenin şiirsel bağlamda sırasıyla Nef'i, Nabi, Şeyh Galib ve Sabit tarafından diğer şairlere oranla daha fazla tercih edildiğini görürüz. Bunu, şairlerin poetik alandaki sesleri olarak tanımlayabiliriz. Divan şiiriyle ilgili olarak yapılan değerlendirmelerin çoğunda, bu şiirin kendi ayakları üstüne basması, İran şiiri karşısındaki kompleksten kurtulması için 17. yüzyılın beklenmesi gerektiği ifade edilir. Yukarıdaki başlıklarda işlediğimiz ve aşağıda başka başlıklar altında işleyeceğimiz kelimelerin hemen tamamı bize aynı veriyi sunarlar. 17. yüzyıl, Divan şiirinin poetikasını haykırdığı, kendini ifade ihtiyacı hissettiği ve bu imkânı bulunduğu bir yüzyıldır. Bu tavır 18. yüzyılda da devam etmiştir.

Yüzyıllarına damgalarını vurmuş 4 şairin Divanlarındaki kullarımlarını ölçü olarak hazırladığımız tablolarda da şu manzarayla karşılaşırız. Nabi'nin şiirlerinde karşımıza çıkan mana kelimesi genellikle şiirsel bağlamın dışında kullanılmıştır.¹³²⁴ Nabi, kelimeyi genellikle gazellerinde, bir kısmını da kasidelerinde ve diğer nazım şekilleriyle yazdığı şiirlerinde kullanmıştır.¹³²⁵

Nef'i ise mana kelimesini büyük oranda şiirsel bağlamda tercih etmiştir.¹³²⁶ Nazım şekli olarak da kasideyi tercih etmiştir.¹³²⁷

Nedim mana kelimesini yüzyılı şairlerine oranla pek tercih etmemiş¹³²⁸ ve daha çok genel anlamıyla, gazel, kaside, kıt'alarında kullanmıştır.¹³²⁹

¹³²¹ bk.: Tablo 24

¹³²² bk.: Tablo 28.

¹³²³ bk.: Tablo 29.

¹³²⁴ bk.: Tablo 31

¹³²⁵ bk.: Tablo 32

¹³²⁶ bk.: Tablo 33

¹³²⁷ bk.: Tablo 34

¹³²⁸ bk.: Tablo 35

Şeyh Galib'e geldiğimizde Nef'i'deki oranla olmasa da kelimenin daha çok şiirsel bağlamda kullanıldığını tespit ettiğimizi söyleyebiliriz.¹³³⁰ Galib de kelimeyi genel olarak gazelerinde tercih etmiştir.¹³³¹

Bu tablolardan hareketle şu sonuca varabiliriz. Nabi'nin poetikasını duyurma ihtiyacı, Nef'i'nin ve Şeyh Galib'in duyduğu ihtiyacın çok çok altındadır. Nedim, şiire getirdiği yeni soluğu ifade ederken mana kelimesinden pek yararlanmamıştır.

Nazım şekillerini ölçü olarak yaptığımız bir diğer değerlendirmemiz ise mana kelimesinin daha çok gazel ve kasidelerde kullanılmış olmasıdır.¹³³²

Mana ile ilgili kelimelerin kullanımlarının genel çerçevesini verdiğimiz tablolar çizeceği için hacmi artırması endişesiyle beyitleri burada sıralamayı tercih etmiyoruz.

---

¹³²⁹ bk.: Tablo 36

¹³³⁰ bk. Tablo 37

¹³³¹ bk. Tablo 38

¹³³² bk. Tablo 28, 30.

TABLO 24

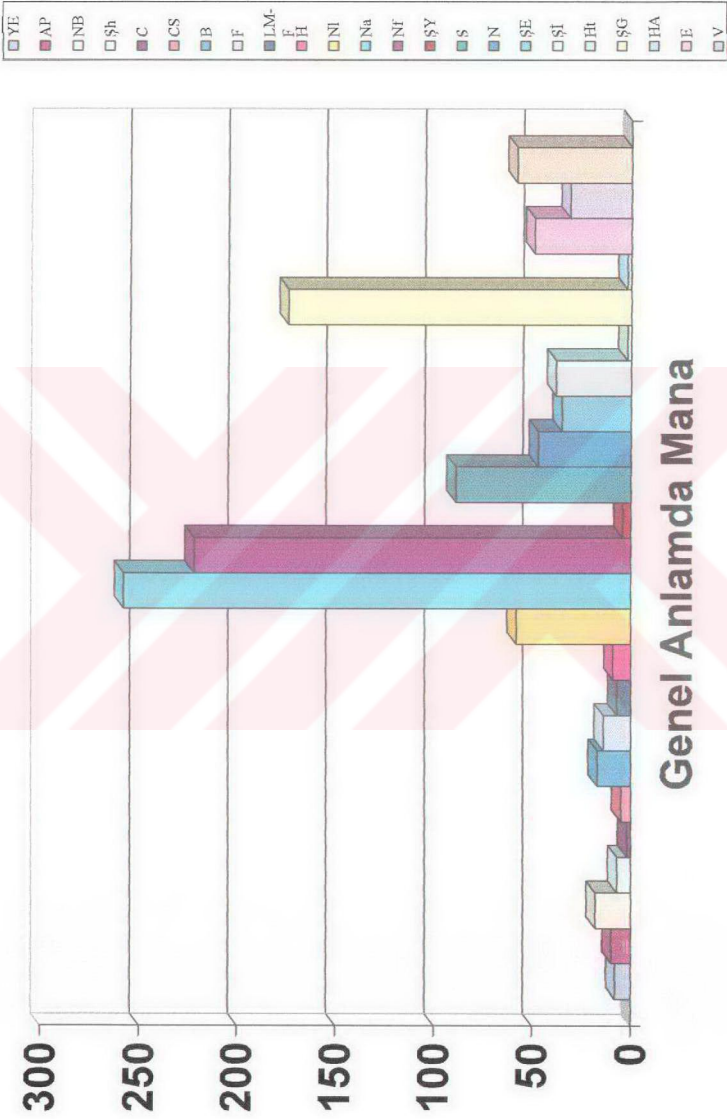
	YE	AP	NB	Şb	C	CS	B	F	LM- F	H	NI	Na	Nf	ŞY	S	N	ŞE	Şİ	Ht	ŞG	HA	E	V	Z
Diğer								1																1
Ebyat															1						1			
Gazel	8	6	6	7	1	2	9	4		7	20	196	15	4	21	12	10	18			94	28	4	26
Kaside		4	9			3	8	7		2	32	35	180		66	17	20	14			22	12	18	17
Kit'a								1			1	23			1	13		4			3			466
Lügaz																				1				46
Mesnevi			3						7		8	4					2					7	2	1
Muhammes																								12
Murabba																								46
Murabba																							2	0
Musammât																								2
Müseddes																							5	1
Müsemmen											5													6
Müstezad																1								6
Rubai																1								1
Rubai											1												3	1
Şarki																								9
Tahmis																								1
Tard u Rekb																								10
Tarih												18					4		1	22			6	2
																								53

TABLO 24

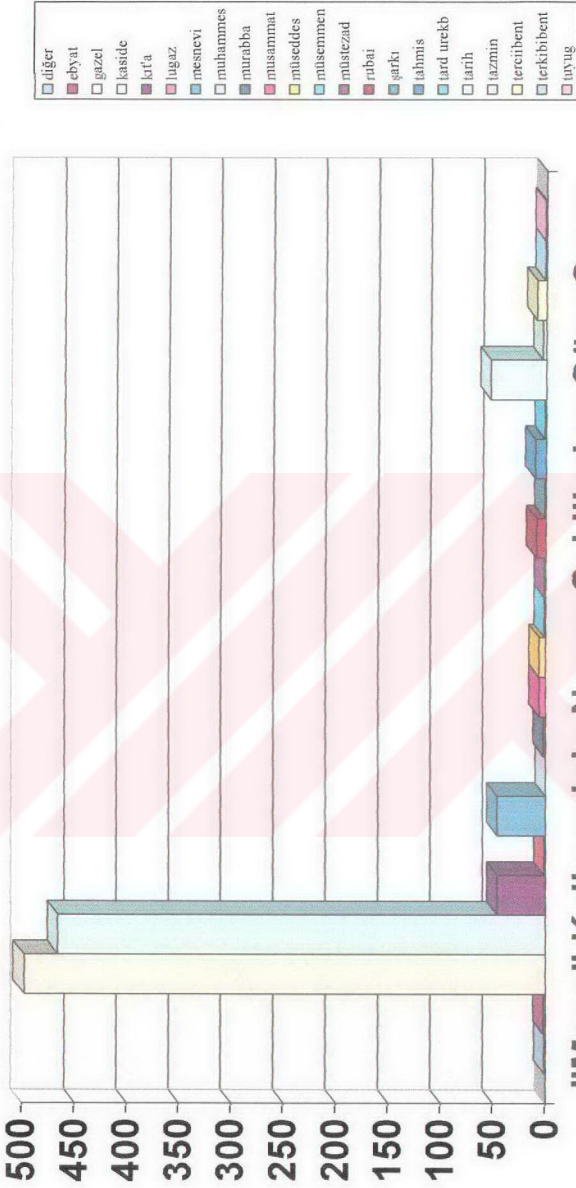
	YE	AP	NB	Şh	C	CS	B	F	LİM- F	H	NI	Na	Nf	ŞY	S	N	ŞE	Şİ	Hf	ŞG	HA	E	V	Z	
Tazmin																3									3
Tercihbent								1												7			1		9
Terkibbent																1									1
Tüyüg																									1
TOPLAM	8	10	18	7	2	5	17	14	7	9	58	258	222	4	89	47	35	38	2	174	2	49	31	58	1164

TABLO 25

TABLO 26

"Mana" Kelimesinin Nazım Şekillerine Göre Oranı

TABLO 27

	YE	AP	NB	Şh	C	CS	B	F	LM- F	H	NI	Na	Nf	ŞY	S	N	ŞE	ŞI	Ht	ŞG	HA	E	V	Z	tpl	
'Arşa-i ma'nâ																									1	1
'Artûs-ı ma'nâ																									1	1
'Artûs-ı ma'nî													1													1
'Avâlim-i ma'nâ												1														1
'Ukde-sâz-ı târ-ı ma'nâ																	1									1
Âb-ı hayât-ı ma'nâ												1														1
Âhâb-ı subh-ı ma'nâ													1													1
Âhuvân-ı ma'nî-i nev																1										1
Âhû-yı gayb-ı ma'nî												1														1
âhû-yı ma'ânî																									1	1
Âhû-yı ma'nâ												1									1					1
Âlem-i ma'nâ												2														2
Âlem-i ma'nî								1																		1
'andelîb-i bâğ-ı ma'nâ																								1		1
ankâ-yı ma'nâ																									2	2

TABLO 27

	YE	AP	NB	Şh	C	CS	B	F	LM- F	H	NI	Na	Nf	ŞY	S	N	ŞE	Şİ	Ht	ŞG	HA	E	V	Z	tpl	
ârâyiş-i ma'ânî												1													1	
'arsa-i ma'nâ													2		1	1										4
arsa-i mülk-i ma'nâ													1													1
Arsa-i pehnâ-yı ma'nâ													1													1
arûs-ı ma'nî													1													1
âsâr-ı ma'ânî												1														1
Âsiyâb-ı ma'nî																								1		1
bâg-bân-ı gülşen-i üşküfte-i ma'nâ															1											1
bahr-ı ma'ânî													1											1		1
bahr-ı ma'nâ													3													2
bahr-ı ma'nâ-yı hıred												1														3
Bâm-ı ma'nâ												1														1
Bâzâr-ı ma'ânî												1														1
beyt-i ma'nî-dâr																										1
beytî's-sanem-i ma'nâ											1															1
Bezm-i hâss-ı ma'nî																										1

TABLO 27

YE	AP	NB	Şh	C	CS	B	F	LM- F	H	NI	Na	Nf	ŞY	S	N	ŞE	Şİ	Ht	ŞG	HA	E	V	Z	tpl	
														1											1
												1													1
												2							2					2	6
																			1						1
												1											1		2
												1													1
												1													1
																			1						1
																									1
												1													1
																									1
																									1
																									1
																									1
																									1
																									1
																									1
																									1

TABLO 27

	YE	AP	NB	Şh	C	CS	B	F	LM- F	H	NI	Na	Nf	ŞY	S	N	ŞE	Şİ	Ht	ŞG	HA	E	V	Z	İpt
cemâl-i ma'nâ																								1	1
cemâl-i ma'nî																								1	1
Cemâl-i şâhid-i gayb-i ma'anî											1				1										1
cemâl-i şâhid-i ma'nâ										1															2
Cenâh-i ma'nî											1														1
cevâhîr-i ma'nî								1																	1
cevher-i ma'nâ																1									1
cevher-i ma'nâ-yı istifâ																	1								1
cihân-ârâ şehensâh-i													1												1
cihân-i ma'nâ													1												1
cihân-i ma'nâ													1												1
cihân-i ma'nî													1												2
cihânın ma'nî-i nâzîk-teri																		1							1
cihân-sâlâr-i ikîlîm-i ma'ânî												1													1
Cilve-fermây-i kümeyt-i ma'nâ												1													1
Cilve-gâh-i şâhid-i ma'nâ																									1
cilve-i ebkâr-i ma'ânî																								2	2

TABLO 27

	YE	AP	NB	Şh	C	CS	B	F	LM-	H	NI	Na	Nf	ŞY	S	N	ŞE	Şİ	Ht	ŞG	HA	E	V	Z	tpl
								F																	
cilve-i ma'nî												1													1
cûş-i ma'nî-i rengîn-i midhat																1									1
cûy-i ma'nâ																							1		1
cûllâb-ı ma'ânî													1												1
cûnbûş-i ma'nâ-yı lafif																				1					1
çemen-i ma'nî													1												2
Çeşme-i ma'nâ												1													1
çeşmesâr-ı ma'nâ												1													1
çeşm-i ma'nî																									1
dâ'iye-i ma'nâ																									1
Dâmen-i şâhid-i ma'nâ																							1		1
dânâ-dilân-ı ma'nâ																									1
Def'-i zahm-ı çeşm-i Hallâk-ı Ma'ânî																									1
Der-i sarây-ı ma'ânî																									1

TABLO 27

	YE	AP	NB	Şh	C	CS	B	F	LM- F	H	NI	Na	Nf	ŞY	S	N	ŞE	Şİ	Ht	ŞG	HA	E	V	Z	tpl
deryâ-yı güher-pâş-ı ma'ânî													1												1
deryâ-yı ma'ânî												2	4												6
deryûze-i ma'nî																				1					1
dest-i Kelimullâh-ı ma'nâ													1												1
Dest-res ma'nî-i nâ-güfte												1													1
dîdâr-geh-i ma'nâ																									1
dîl-i ma'nâ											1	1													1
dîvân-ı pür-mazmûn u ma'nâ													1												2
Düşze-i ma'ânî												1													1
dür-i ma'nâ													1								1				1
Dür-i ma'nî												1													2
Dür-nisârende-i gencine-i ra'nâ ma'nâ																									1
Düzdân-ı ma'ânî												1													1
Düzd-i ma'nâ												1													1
düzd-i nâbekâr-ı ma'ânî- tırâş													1												1

TABLO 27

	YE	AP	NB	Şh	C	CS	B	F	LM- F	H	NI	Na	Nf	ŞY	S	N	ŞE	Şİ	Ht	ŞG	HA	E	V	Z	tpl
ebkâr-ı ma'ânî													3	1											4
Ebkâr-ı ma'nî																				1					1
ebr-i lû'lû-katra-i nîsân-ı ma'nâ																	1								1
Ecsâm-ı ma'ânî																							1		1
Edâ-yı hakk-ı ma'ânî											1														1
Edîb-ı ma'nî-i nâz															1										1
ehl-i ma'ânî															1										1
ehl-i ma'nâ																				1					1
Ehl-i ma'nî																				1					1
ejder-i gençine-i ma'nâ													1												1
endîşe-i ma'nâ													1												1
erbâb-ı ma'ânî													1												1
erbâb-ı ma'nâ													1												1
ervâh-ı ma'ânî																									1
ervâh-ı ma'nâ													1												1
Esâs-ı ma'nî-i ser-beste																								1	1

TABLO 27

	YE	AP	NB	Şh	C	CS	B	F	LM-	H	NI	Na	Nf	ŞY	S	N	ŞE	Şİ	Ht	ŞG	HA	E	V	Z	tpl	
								F																		
eser-i pertev-i ma'nâ													1													1
eşheb-i ma'nâ											1															1
Evci-eflâk-i ma'ânî													1										1			1
fâris-i ma'nâ																										1
Fehm-i hred-i intibâh-i ma'nâ													1													1
feth-i ulûsm-i ma'nâ																										1
fevvâre-i ma'nâ													1													1
Feyz-i dem-i subhgâh-i ma'nâ													1													1
Feyz-i ilhâm-i ma'ânî																										1
Feyz-i ma'nâ													1													1
feyz-i şehâb-i ma'nâ																										1
fezâ-yı ma'nâ																										1
Fikr-i ma'nâ													1													1
Firdevs-i ma'ânî													1													1
Galat-perdâz-i ma'nâ													1													1
gamze-i şûh-i bîtt-i ma'nâ													1													1

TABLO 27

	YE	AP	NB	Şh	C	CS	B	F	LM- F	H	NI	Na	NF	ŞY	S	N	ŞE	ŞI	Ht	ŞG	HA	E	V	Z	tpl
gark-ı lücc-i ma'nâ												1													1
gavvâs-ı ma'nî																				1					1
gazâl-i ma'nî																				1					1
genc-i gevher-i mazmûn u ma'nâ													1												1
genc-i güher-i ma'nâ											1														1
genc-i ma'ânî												1													2
Genc-i ma'nâ												1													1
gevher-i ma'nâ																							1		1
gevher-i ma'nî												1									1				2
gevher-i ma'nî-i hâs			1																						1
harem-i ma'nâ												1													1
giyâh-ı ma'nâ													1												1
güher-i ma'nâ													1												1
gülâb-ı ma'nâ																									1
gül-çîn-i ma'nî												1													1
gül-i gülzâr-ı ma'nî																									1

TABLO 27

	YE	AP	NB	Şh	C	CS	B	F	LM- F	H	NI	Na	Nf	ŞY	S	N	ŞE	ŞI	Ht	ŞG	HA	E	V	Z	tpl
gü-l-i ma'nâ							1								1										2
Gülşen-i ma'nâ													1												1
güzel ma'nâ																				1					1
hâce-i bâzâr-i ma'ânî													1												1
Hak-i ma'nâ										1															1
halâvet-i ma'nâ																				1					1
Hallâk-ı Ma'ânî													6												6
halvet-i ma'nâ																				1					1
hâme-i dür-pâş-ı kûmûz-i ma'nâ																									1
hâme-i ma'nî																1									1
hânekâh-ı ma'nî																									1
harîm-i ma'nî												1													1
hâsîl-ı ma'nâsı																									1
Havrâ-yı ma'ânî													1												1
hayâl-bâz-ı tasavvur-gâh-ı ma'nî																								1	1

TABLO 27

	YE	AP	NB	Şh	C	CS	B	F	LM- F	H	NI	Na	Nf	ŞY	S	N	ŞE	Şİ	Ht	ŞG	HA	E	V	Z	tpl
Hayâl-i ma'ni-i bârik												1													1
Hayder-i kerrâr-i ma'nâ													1												1
hâzin-i gençne-i ma'anî											1														1
Hidr-i ma'ânî												1													1
hizâne-i ma'nâ											1														1
hikmet-i ma'ni											1														1
Hum-hâne-i ma'nâ																								1	1
Hum-hâne-i ma'ni																					1				1
Hûn-i ma'nâ												1													1
Hürşîd-i ma'nâ																					1				1
Husrev-i Hâkânî-i ma'ni											1														1
Husrev-i ma'nâ													3												3
Husrev-i mülk-i ma'ânî										1															1
Hücum- ma'ni-i bî- gâne																									1
Hücum-ı perdegiyân-ı bihişt-i ma'ni											1														1

TABLO 27

	YE	AP	NB	Şh	C	CS	B	F	LM- F	H	NI	Na	NF	ŞY	S	N	ŞE	Şİ	Ht	ŞG	HA	E	V	Z	İpl
iftât-ı ma'nâ																									1
İhyâ-yı ma'ânî													1												1
iklîm-i ma'ânî													1												1
iklîm-i ma'nâ															1										1
iksîr-i ma'nâ																					1				1
İştibâh-ı ma'nâ													1												1
izâr-ı şâhid-i ma'nâ													1												1
kadd-i ma'nî												1													1
kadd-i şüh-i ma'nâ												1													1
Kad-i ma'nâ												1													1
Kahramân-ı ma'nî															1										1
kalem-rev-i ma'nâ												1													1
kâmet-i ma'nâ												1													1
kâr-bân-sâlar-ı iklîm-i ma'ânî													1												1
kâr-gâh-ı ma'nî															1										1
ka'î-ı bahr-ı ma'nâ												1													1

TABLO 27

	YE	AP	NB	Şh	C	CS	B	F	LM- F	H	NI	Na	Nf	ŞY	S	N	ŞE	Şİ	Ht	ŞG	HA	E	V	Z	tpl
Katâr-ı cevher-i ma'nâ													1												1
Kıssa-perdâz-ı ma'ânî													1												1
Kilk-i ma'nî-suver										1															1
Kise-i ma'nâ											1														1
kufl-ı der-i gene-i ma'ânî													2												2
kühken-i bî-sütûn-ı ma'nâ													1												1
kumâş-ı ma'nâ; NB												1													1
Kumâş-ı nazm-ı ma'ânî- tirâz										1															1
Kümeyt-i ma'nî												1													1
küngûre-i kulle-i ma'nâ															1										1
Lâf-ı bî-ma'nâ													1												1
Lafz u ma'nâ											1														1
Lafz-ı ma'nî-dâr-ı meh													1												1
lâl-ı bî-ma'nâ																									1
leb-â-leb nukûd-ı ma'nâ																									1
leb-i ma'nâ																									2

TABLO 27

	YE	AP	NB	Şh	C	CS	B	F	LM- F	H	NI	Na	NF	ŞY	S	N	ŞE	Şİ	Ht	ŞG	HA	E	V	Z	tpl
lehçe-i ma'ni-ürâz-ı nâdire-senc															1										1
levh-i ma'ânî													1												1
lezzet-i ma'nâ											1														1
Lisân-ı gayb-ı ma'ânî															1										1
Mia'ânî gevher											1														1
ma'ânî										3	1		5		1									2	12
ma'ânî-gû																								1	1
ma'ânî-perver													2												2
Mia'ânî-senc-i hikmet															1										1
ma'ânî-sudûr										1															1
ma'ânîye vüslî bul-											1														1
ma'mûre-i ma'nâ											1														1
ma'nâ hümâsı																									1
ma'nâ vü me'âlûn sûreti																							1		1
ma'nâ zebûn-ı pençesi																							1		1
Mia'nâ							2			2	28		11		3		1	2	1	9				4	63

TABLO 27

	YE	AP	NB	Şh	C	CS	B	F	LM- F	H	NI	Na	Nf	ŞY	S	N	ŞE	ŞI	Ht	ŞG	HA	E	V	Z	tpl
ma'nâ-şferîn													1												1
ma'nâda garabet ol-										1															1
ma'nâyâ cân ver-																				1					1
Ma'nâ-yî bcyt-i şî'r											1														1
ma'nâ-yî dürrüst													1												1
ma'nâyî edâ et-											1														1
ma'nâ-yî ferâh																					1				1
ma'nâ-yî hayâl-i şî'arâ											1														1
ma'nâ-yî laff													2												1
ma'nâ-yî merhamet												1													2
ma'nâ-yî mu'ammâ-yî kalem																									1
Ma'nâ-yî nihâni												1													1
ma'nâ-yî rengîn			2																						1
Ma'nâ-yî sîhr ü sûret-i i'câz																									3
ma'nâ-yî sîlhan																									1

TABLO 27

	YE	AP	NB	Şh	C	CS	B	F	LM-	H	NI	Na	Nf	ŞY	S	N	ŞE	Şİ	Ht	ŞG	HA	E	V	Z	tp1
									F																
ma'nâ-yi güzîde			1																						1
Ma'nî çemeni									1																1
ma'nî gülleri									1																1
ma'nî i nâzûg-beyân			1																						1
ma'nî								1				9	1							2	1		1		16
ma'nî-i 'ulvî												1									1				1
ma'nî-i ankâ																					1				1
Ma'nî-i âyet-i lutf													1												1
ma'nî-i bârik ü güher							1																		1
ma'nî-i bârik			1									1													1
Ma'nî-i bârik-i târ-ı sirma												1													3
ma'nî-i bi-gâne																									1
ma'nî-i cân-bağ																									4
Ma'nî-i cevher-i küll															1										1
ma'nî-i gayr										1															1
ma'nî-i gîsû												1													1

TABLO 27

	YE	AP	NB	Şh	C	CS	B	F	LM- F	H	NI	Na	Nf	ŞY	S	N	ŞE	Şİ	Ht	ŞG	HA	E	V	Z	tpl	
ma'ni-i has			1							1															2	
ma'ni-i husrev												1														1
ma'ni-i latif													1													1
ma'ni-i maksûd												1														1
ma'ni-i mecmû'a-i hred												1														1
ma'ni-i mergûb																								1		1
Ma'ni-i misra'-i berceste																					1					1
ma'ni-i mülhem															1											1
ma'ni-i nâdir								1																		1
ma'ni-i nâ-gûfte												2									2					4
ma'ni-i nâ-yâb												1														1
ma'ni-i nâzikter												2														1
ma'ni-i nâzûk																										2
ma'ni-i nev tîfl-i nev-âmûz																					1					1
ma'ni-i nev-zâde																									1	1

TABLO 27

	YE	AP	NB	Şh	C	CS	B	F	LM- F	H	NI	Na	Nf	ŞY	S	N	ŞE	Şİ	Ht	ŞG	HA	E	V	Z	tpi
ma'nî-i nihân															1										1
ma'nî-i pâk																				1					1
Ma'nî-i pâkîze						1					1										1				2
Ma'nî-i pîçîde																					1				1
ma'nî-i pinhân															1										1
ma'nî-i pür-zûr-ı kafâdâr-ı suhân											1														1
ma'nî-i rengîn	1									1			3			1					6				12
ma'nî-i rengîn-edâ											1														1
ma'nî-i Rüşen																						1			1
ma'nî-i saf													1												1
ma'nî-i Selmâna			1																						1
ma'nî-i ser-beste																1									1
ma'nî-i şâhed-âsâr								1																	1
ma'nî-i şî'r üzre zâ'iddür -NB												1													1
Ma'nî-i tâze												3				1									4
ma'nî-i tâze-terâşlık											1														1

TABLO 27

	YE	AP	NB	Şh	C	CS	B	F	LM-	H	NI	Na	Nf	ŞY	S	N	ŞE	ŞI	Ht	ŞG	HA	E	V	Z	tpl
								F																	
ma'ni-i ter												1													1
ma'ni-i yektâ																1									1
ma'ni-i zillu'llâh											1														1
ma'ni-şikâfîlik																1									1
ma'ni-veş																				1					1
ma'niyi nuzzâr											1														1
ma'ani																1									1
ma'den-i ma'nâ															1										1
mâh-i ma'nâ													1												1
Mâ'-i ilâhî-i ma'ânî															1										1
ma'mûr-i ma'ânî													1												1
ma'reke-i ma'nî													1												1
maşrik-i																									2
Şems-i																					1				
ma'ânî																									1
meclis-i ma'nâ											1														1
mecmu'a-i i'câz-i ma'nî											1														1

TABLO 27

	YE	AP	NB	Şh	C	CS	B	F	LM- F	H	NI	Na	Nf	ŞY	S	N	ŞE	Şİ	Ht	ŞG	HA	E	V	Z	topl	
medâyin-i ma'nâ												1														1
Meh-i ma'nâ																				1						1
Mehtâb-ı şeb-i siyâh-ı ma'nâ												1														1
memleket-i vâsi'a-i ma'nâ											1															1
menba'-ı âb-ı ma'nâ											1															1
menba-ı iksîr-i hayât-ı ma'nî																							1			1
Meryem-i ma'nâ																					1					1
meslek-i ma'nâ																					1					1
Meşâta-i cemâl-urâz-ı ma'ânî															1											1
Mevc-i deryâ-yı ma'ânî													1													1
Meydân-ı ma'ânî												1									1					1
meydân-ı ma'nâ													1											1		3
Meyl-i ekbâr-ı ma'ânî												1														2
mezra'a-i ma'nâ											1															1
miftâh-ı der-i genc-i ma'ânî													2													2

TABLO 27

	YE	AP	NB	Şh	C	CS	B	F	LM-	H	NI	Na	Nf	ŞY	S	N	ŞE	ŞI	Ht	ŞG	HA	E	V	Z	tpl
								F																	
mıhr-i ma'nâ																				1					1
Mıhr-i ma'nî																				1					1
mülket-i ma'nâ																1									1
Mısâl-i ma'nî-i rengin											1														1
mu'ciz-gü-y-i ma'nâ													1												1
mu'ciz-tirâz-ı mülk-i ma'nî											1														1
Muhayyel ma'nî											1														1
murgân-i ma'ânî													1												1
murg-ı ma'ânî pervâz												1													1
Müdekkikân-ı ma'ânî																									1
mülk-i ma'ânî-i kalem																							1		1
Mülk-i ma'nâ													3												1
mürgân-i ma'ânî																									4
mürğ-i ma'nâ																									1
mürğ-i ma'nâ																									1
mürğ-i ma'nî																									1
nâ-beste-i pür-gevher-i												1													1

TABLO 27

	YE	AP	NB	Şh	C	CS	B	F	LM- F	H	NI	Na	Nf	ŞY	S	N	ŞE	Şİ	Ht	ŞG	HA	E	V	Z	tpl	
ma'nâ																										
nakkâş-ı suver-pîrâ-yı																										
deyr-i ma'nî																										
nefha-i müşğîn ma'nâ							1																			
nemed-																					1					
pûş-ı																										
ma'nî																										
nevâdir-i ma'nâ																										
nevâle-i ma'nâ																										
nevâl-i ma'nâ																										
nev-ber-i ma'na																										
Nezzâre-geh-i nigâh-ı																										
ma'nâ																										
Nizâm-ı memleket-i																										
ma'nî																										
Nuki-i çîn-i mey-i ma'nâ																										
nûr-ı ma'ânî																										
Nûr-ı ma'nâ																										
nûr-ı																										
ma'nî																										
Nûr-ı mevvâc-ı ma'ânî																										

TABLO 27

	YE	AP	NB	Şh	C	CS	B	F	LM- F	H	NI	Na	Nf	ŞY	S	N	ŞE	Şİ	Ht	ŞG	HA	E	V	Z	İpl
nükhet-i ma'nâ-yî nazm-î pâkim													1												1
nükhet-i sahbâ-yî ma'ânî													1											1	
nükte-i ma'nâ																							1		1
nükte-i pür-ma'ânî-i kelâm													1												1
nükte-i ser- bestenin ma'nâları																					1				1
Nükte-perdâz-î ma'ânî													1												1
nükte-perdâz-î ma'ânî- perver													1												1
pîl-ten-i Heft-hân-î ma'nâ															1										1
pâdişâh-î ma'nâ													1												1
Pâdişâh-î mülk-î ma'nî										1															1
Pâk ma'nâ														1											1
pâkîze dürr-î ma'nâ																				1					1
pâkîze ma'nâ														1											1
penâh-î ma'nâ													1												1

TABLO 27

	YE	AP	NB	Şh	C	CS	B	F	LM- F	H	NI	Na	Nf	ŞY	S	N	ŞE	ŞI	Ht	ŞG	HA	E	V	Z	tpl
Pençe-i hürşid-i ma'nâ																				1					1
Perestârân-i ma'nâ											1														1
perî-hâne- i ma'nâ																				1					1
perî-i ma'nâ																				1					1
pertev-i ma'nâ											1														1
pervâne-i şem'i- ma'nâ																				1					1
Pîrâye-i 'arûs-i ma'ânî															1										1
Pîrâye-i şeb-külâh- i ma'nâ													1												1
puhte ma'nâ											2														1
Pür-bûy- i ma'ânî																				1					2
râbita-perdâz- i ma'ânî											1														1
râst-rev- i semt- i ma'nî																				1					1
ravza-i huld-i ma'ânî														1											1
râyiha-i ma'nî-i tâze												1													1

TABLO 27

	YE	AP	NB	Şh	C	CS	B	F	LM- F	H	NI	Na	Nf	ŞY	S	N	ŞE	ŞI	Ht	ŞG	HA	E	V	Z	tpl	
Rehvâr-ı girân-cünbîş-i ma'nâ											1														1	
resm-i ma'ânî															1											1
Revnâk-dih-i iyd-gâh-ı ma'nâ													1													1
rind-i Mesîhâ-dem-i ma'nâ													1													1
rişte-i ma'nâ															1											1
Rub'-ı meskûn-ı ma'ânî															1											1
rûh-ı ma'nâ																				1						1
rûhu'llâh-ı ma'nî															1											1
Rüstem-i destân-ı ma'nî															1											1
Sâbit-ı ma'nî-turâz bahş															1											1
sadef-i gevher-i şevâr-ı ma'ânî													1													1
Sâf ma'nâ ver-																				1						1
Saf-der-i ma'nâ													1													1
sâfder-i rezm-gâh-ı ma'nâ													1													1
sâhîr-ı ma'nî-tirâz											1															1

TABLO 27

	YE	AP	NB	Şh	C	CS	B	F	LM- F	H	NI	Na	Nf	ŞY	S	N	ŞE	Şİ	Ht	ŞG	HA	E	V	Z	tpl
sahn-i ma'ânî																								1	1
sahrâ-yî ma'nâ																								1	1
sancem-hâne-i ma'nâ													1												1
sarrâf-i ma'ânî															1										1
sath-i sarây-i ma'nî															1										1
Sayd-i ma'nâ											1														1
seb'-tibâk-i sipih-i ma'nâ											1														1
sebze-i nev-hîz-i ma'ânî											1														1
seccâde-i ma'nâ													1												1
ser-çeşme-i ma'nî											1														1
ser-hadd-i ma'nâ																							1		1
ser-i kilik-i ma'ânî-perver																									1
Sevâd-i dîde-i âhû-yî ma'nâ												1													1
sevâd-i ma'nî												1													1
seyyâre-i ma'nâ																									1
sirr-i feyz-i Hallâk-î Ma'ânî													1												1

TABLO 27

	YE	AP	NB	Şh	C	CS	B	F	LM- F	H	NI	Na	Nf	ŞY	S	N	ŞE	Şİ	Ht	ŞG	HA	E	V	Z	topl
Sırr-i ma'nî													1												1
silk-i dūr-i bahr-i ma'ânî													1												1
Silk-i ma'nâ																				1					1
silm-i ma'nî-i Hanîf																				1					1
Sipeh-sâlar-i ma'nâ													1												1
Sipihr-i ma'nâ													1							2					3
suhan-scenc-i ma'ânî- perver													1												1
sûk-i ma'ânî															1										1
sultân-i ma'ânî													1												1
Süleymân- i ma'nâ																				1					1
şâgird-i mu'allimhâne-i ma'nî											1														1
Şâhân-i cinân-penâh-i ma'nâ													1												1
Şâhed-i ma'nî																							1		1
Şâh-i ma'nî												1													1
şâhid-i ma'nâ			1				1			2			4		1	1								1	11

TABLO 27

	YE	AP	NB	Şh	C	CS	B	F	LM-	H	NI	Na	Nf	ŞY	S	N	ŞE	Şİ	Ht	ŞG	HA	E	V	Z	ıpl
									F																
şâhrâh-i ma'nâ													I												I
şâh-râh-i ma'nâ																									I
şâir-i ma'nâ-perdâz													I												I
şâir-i pür-zûr-i ma'nâ-âferîn													I												I
Şarâb-i ma'nî																				I					I
şâir-i şâhşeh-i ma'nâ																				I					I
şehd ü şeker-i ma'nâ															I										I
Şeh-i ma'nâ																				I					
Ferîdû'd-dîn-i Atâr																									
Şeh-sivâr-i ma'nî																							I		I
şems-i ma'nî																							I		I
şemsâr-i ma'nî-i rengîn																				I					I
Şevk-i ma'nâ													I												I
Şikâr-i bîy-i ma'nâ																									I
tab-i pâk-i ma'ânî-urâz													I												I

TABLO 27

	YE	AP	NB	Şh	C	CS	B	F	LM-	H	NI	Na	Nf	ŞY	S	N	ŞE	Şİ	Ht	ŞG	HA	E	V	Z	tpl
								F																	
Tabl u alem-i sipâh-i ma'nâ													1												1
tâcever-i mülk-i ma'ânî													1												1
tafsîl-i ma'ânî												1													1
tantana-i ma'nâ															1										1
târ u pûd-i ma'nâ																	1								1
târem-i ma'nâ												1								1					1
Târî-i nev-kâfî-i ma'nâ											1										1				2
tayy-i 'arsa-i ma'nâ												1													1
tâze kumâş-i Haleb-i ma'nâ															1										1
tâze kumâş-i ma'nî-i rengîn												1													1
tâze ma'ânî												3													3
tâze ma'nâ												4													4
Tâze ma'nî																							1		2
tâze metâ'-i ma'nâ												1													1
tâze peyâm-i ma'nâ												1													1
tâze tâze ma'nî-i rengîn												1													1

TABLO 27

	YE	AP	NB	Şh	C	CS	B	F	LM- F	H	NI	Na	Nf	ŞY	S	N	ŞE	ŞI	Ht	ŞG	HA	E	V	Z	tpl
tâze zebân-i ma'nâ															1										1
Tesnîm-i bâğ-ı 'Adn-i ma'nâ															1										1
Tevsen-i ma'nâ																								1	1
Tıfî-i ma'nâ																				1					1
tıfî-i Mesîhâ-dem-i ma'nâ															1										1
tulîsm-i ma'nî																				1					1
Tûr-i ma'ânî													1												1
Tûr-i ma'nî													1												1
Türkiâz-i reh-i ma'nî																									1
ummân-i ma'nâ																					1				1
Unvân-ı berât-ı câh-ı ma'nâ													1												1
vâ-beste-i ma'nâ																				1					1
Vâdî-i ma'nâ																									4
Vûs'at-ı 'âlem-i ma'nâ																									1
Yed-i beyzâ-yı ma'nâ																					1				1

TABLO 27

	YE	AP	NB	Şh	C	CS	B	F	LM- F	H	NI	Na	Nf	ŞY	S	N	ŞE	Şİ	Ht	ŞG	HA	E	V	Z	tpl
Zamân-ı tay-yı tûmâr-ı mutallâ-hatt-ı ma'nâ															1										1
Zebân-ı reşg-i mu'cizkâr-ı ma'nî										1															1
zembeme-perdâz-ı bezm-i ma'nâ											1														1
Zemzem-i ma'nâ																				1					1
Zimn-ı ma'nâ															1										1
Zîver-i küngüre-i tâk-ı ma'ânî															1										1
TOPLAM	0	1	9	0	0	0	10	5	1	8	38	149	175	3	60	19	16	4	1	98	2	5	16	33	653

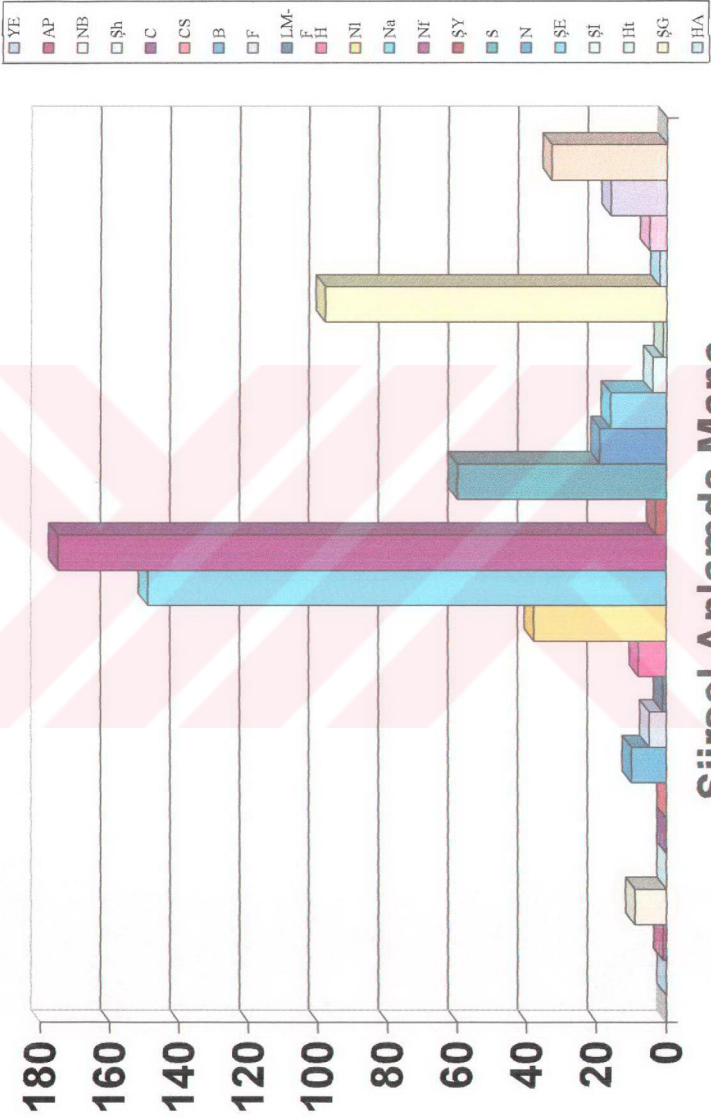
TABLO 28

	YE	AP	NB	Şh	C	CS	B	F	L.M- F	H	NI	Na	Nf	ŞY	S	N	ŞE	Şİ	Ht	ŞG	HA	E	V	Z	
Diğer								1																1	
Ehyat															1						1				2
Gazel	1	3					5			6	14	125	10	3	13	8	4	3			70	4	2	17	288
Kaside		4					5	4		2	24	16	144		46	6	11	1			14		13	12	302
Kit'a												19				2					2				
Lugaz																									23
Mesnevi			2						1		2	2	2								2	2			0
Muhammes																									15
Murabba																							1		0
Musammât																									1
Müseddes																									0
Müsemmen																									0
Mütezad																1									1
Rubai																						1			1
Şarkı																									0
Tahmis																					1				1
Tarî u Rekb																									0
Tarih												5					1				1				15

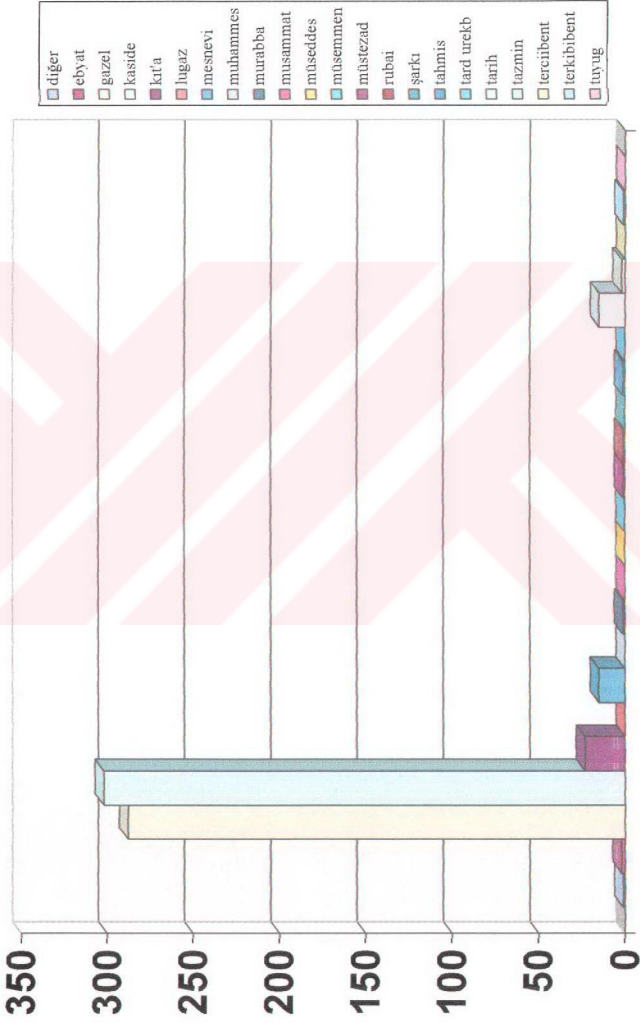
TABLO 28

	YE	AP	NB	Şh	C	CS	B	F	LM- F	H	NI	Na	Nf	ŞY	S	N	ŞE	Şİ	Ht	ŞG	HA	E	V	Z	
Tazmin																2									2
Tercibent																									0
Terkibibent											1														1
Tuyug																									0
TOPLAM	0	1	9	0	0	0	10	5	1	8	38	149	175	3	60	19	16	4	1	98	2	5	16	33	653

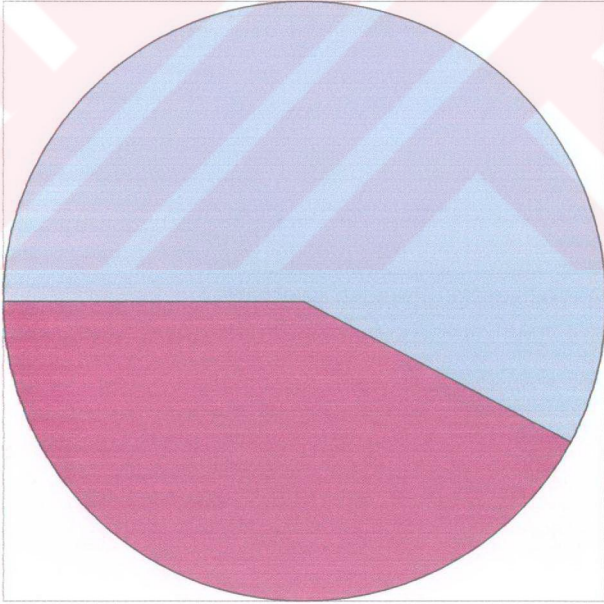
TABLO 29

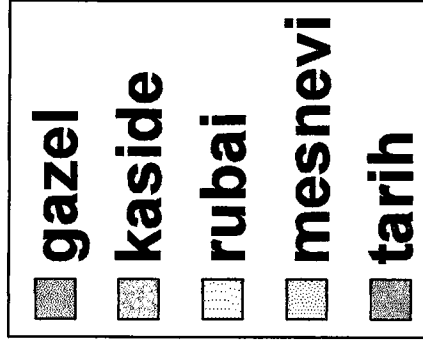
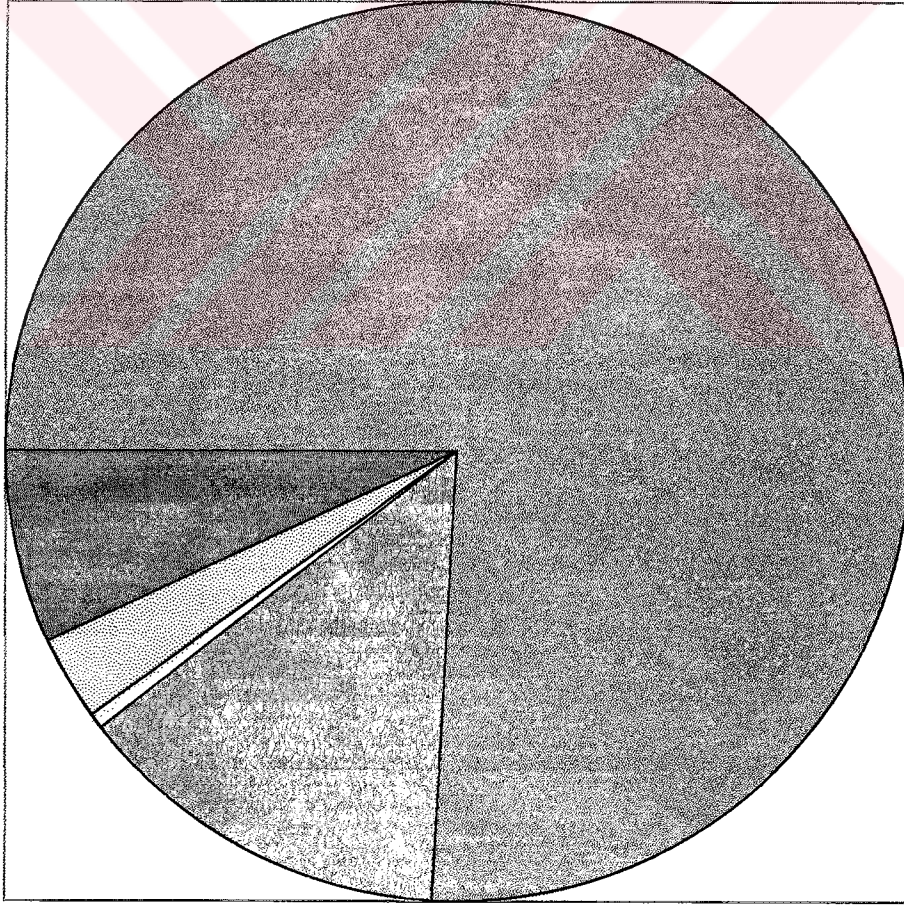
TABLO 30

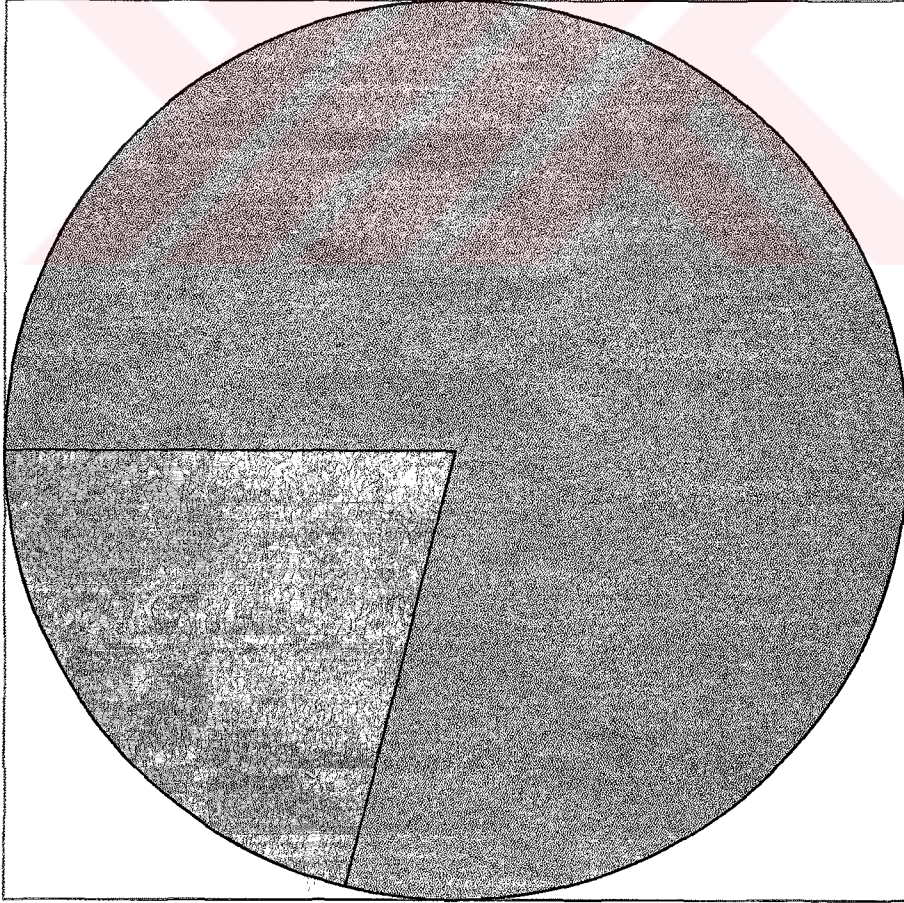
TABLO 31

TABLO 32

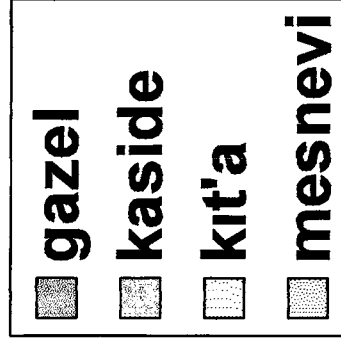
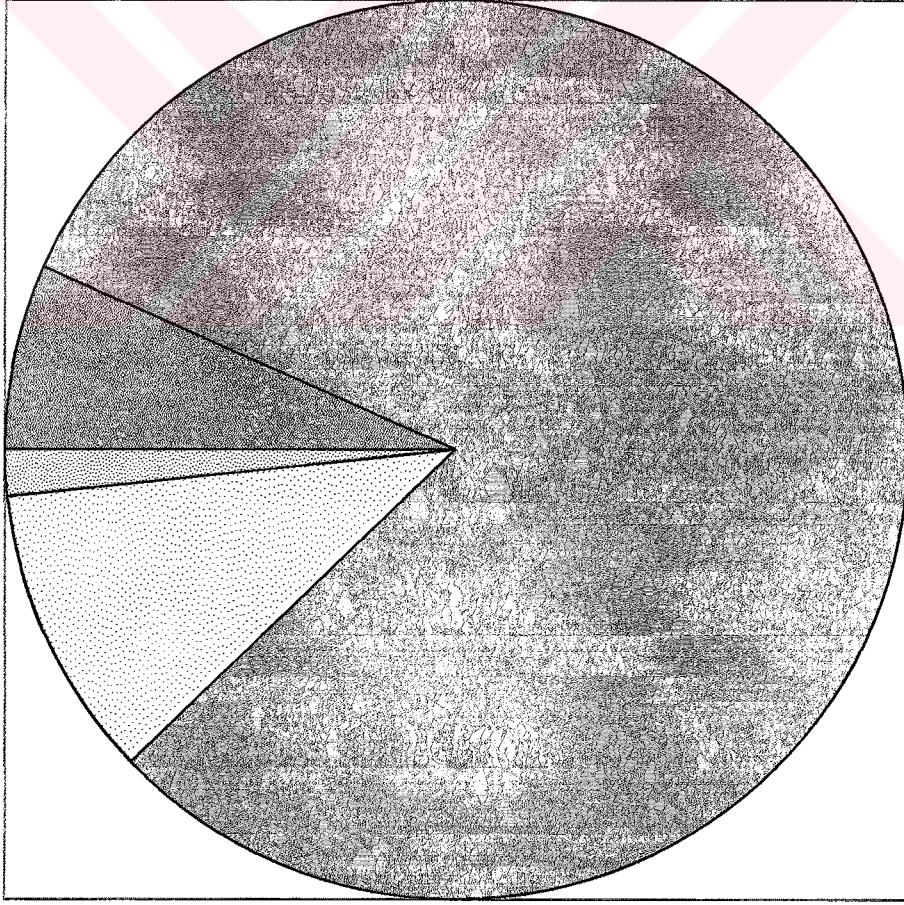
TABLO 33

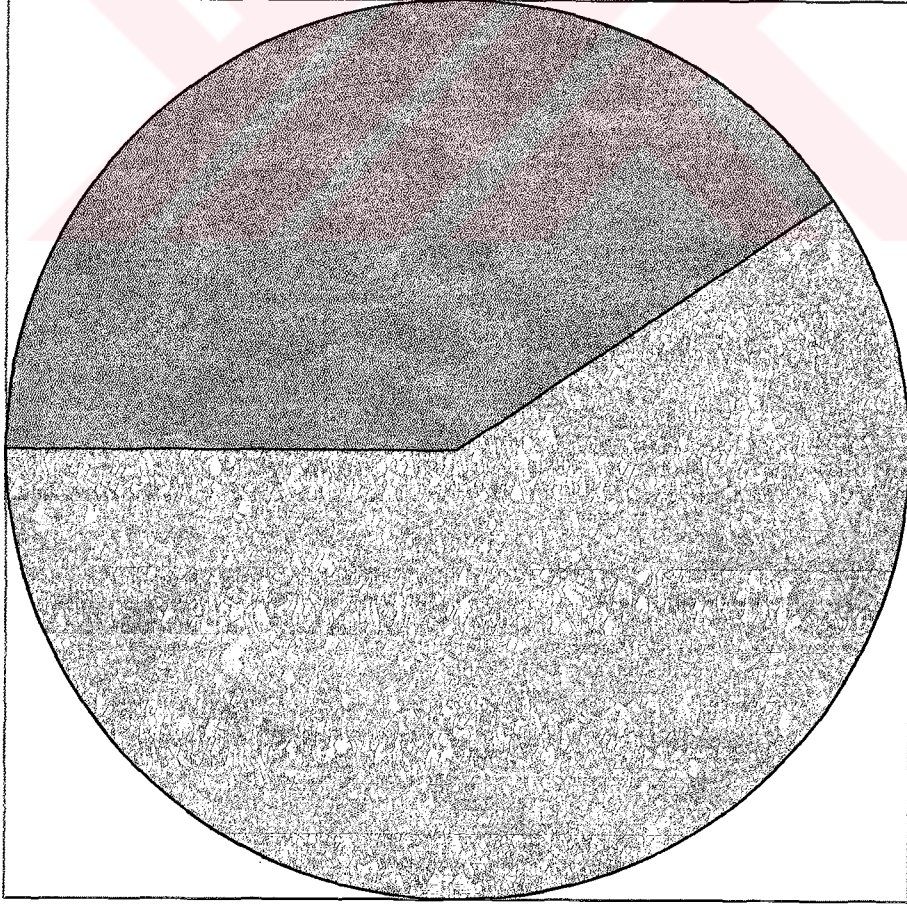
■ şiiresel anlamda
■ genel anlamda

TABLO 34

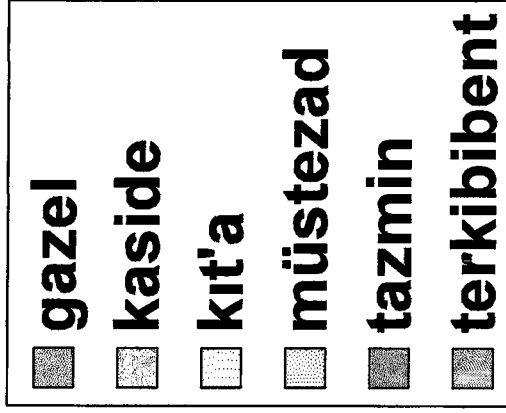
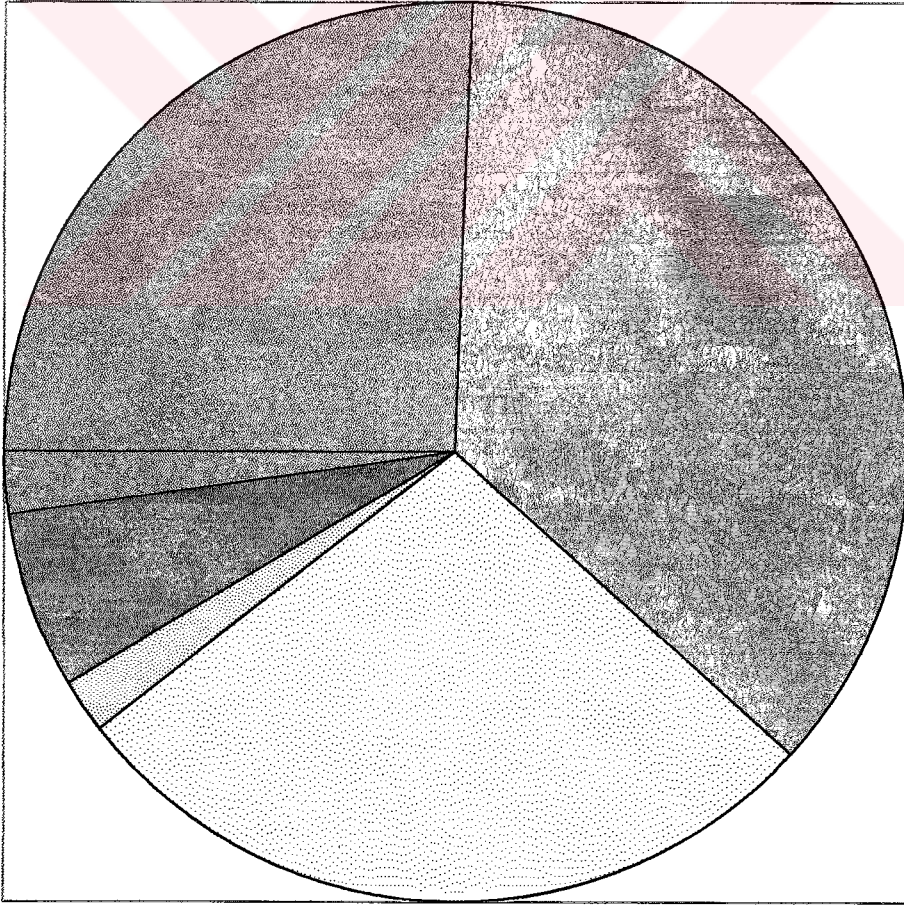

TABLO 35

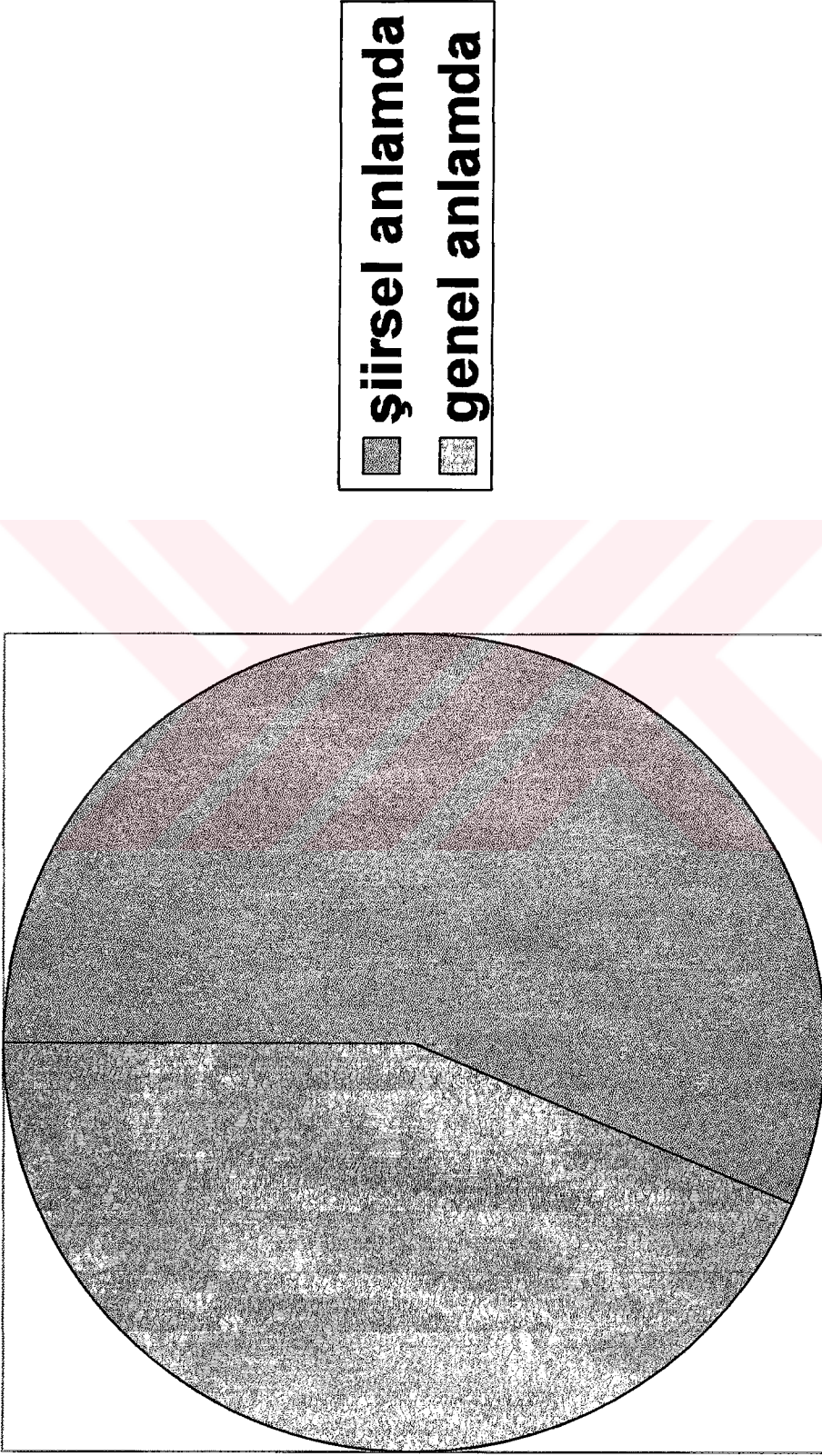

■ şiiresel anlamda
■ genel anlamda

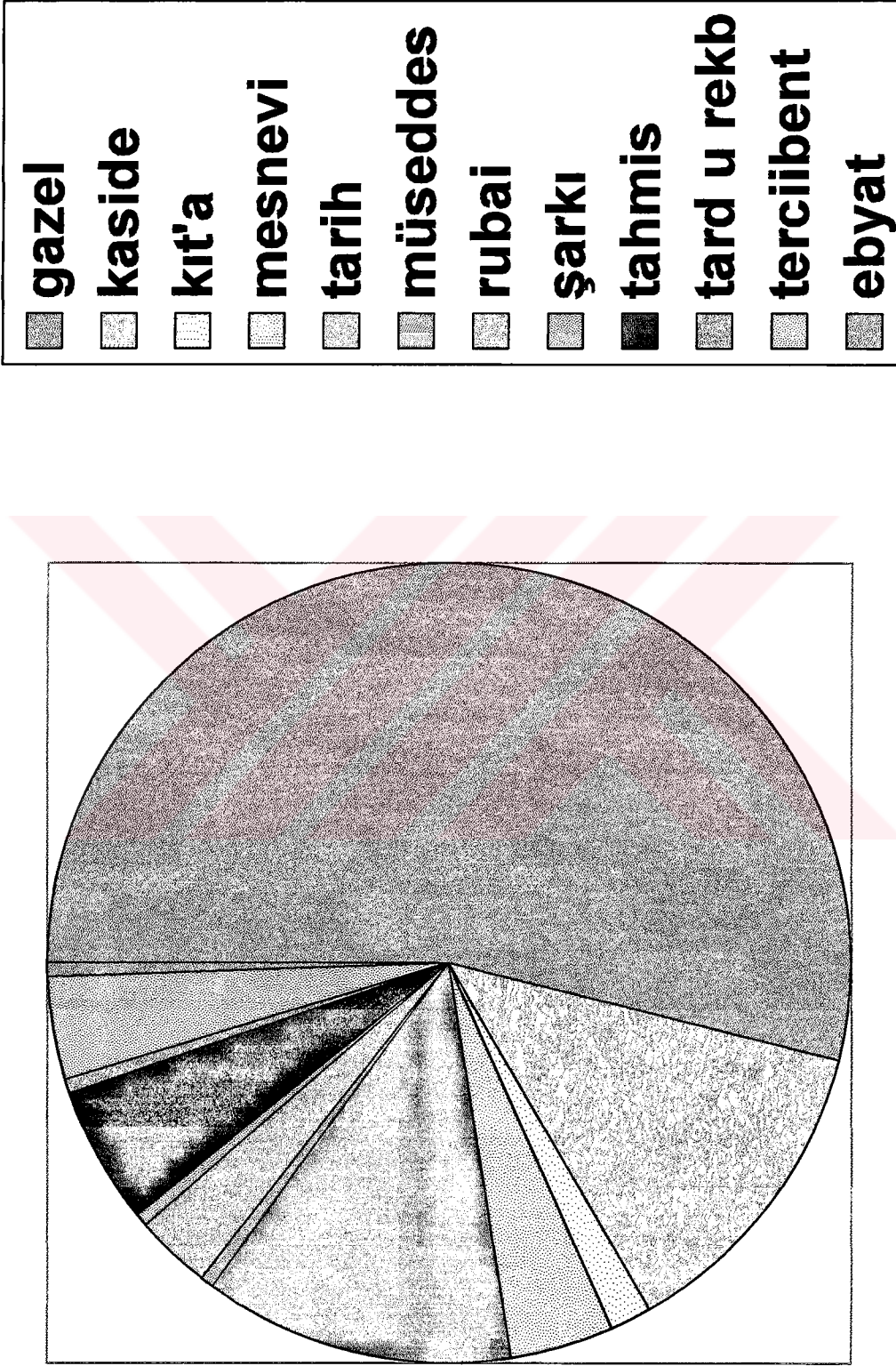
TABLO 36

TABLO 37

TABLO 38

2.4.8. Nükte

Herkesin anlayamadığı ince mana; ince manalı, zarif ve şakalı söz¹³³³; anlamı ancak dikkatle anlaşılabilir şekilde gizleme sanatı; dokundurucu ama hoşça giden söz veya fikir¹³³⁴; ustaca söylenmiş, düşündürücü, zarif söz¹³³⁵ anlamlarına gelen kelime Divan şiirinde de, ‘herkesin anlayamadığı, ince, düşündürücü mana’ anlamıyla karşımıza çıkar.

Mengi, kelimeyi tanımlarken Nef’î’nin

*Çeke mazmûnunu fehm etmede bir nükte-şinâs
Ne kadar dikkat ederse o kadar renc-i elîm*¹³³⁶

beytini örnek olarak verir ve beyitten hareketle nüktelyi açıklamaya çalışır:

*“Mazmun ile nüktenin birlikte kullanılması dolayısıyla ikisi arasında kıyaslamaya gidebildiğimiz bu beyitte ise; mazmunun daha gizli, daha ince anlamlı olduğu, ya da daha doğrusu incelik istediği vurgulanmakta; mazmunun şairden ya da okuyandan daha yoğun, daha ince bir muhayyele istediği izlenimi verilmektedir.”*¹³³⁷

Yunus Emre Divanı’ndan Vâsîf Divanı’na kadar taradığımız eserlerde kelime karşımıza toplam 371 kez çıktı. Ayrıca taradığımız tüm eserlerde kelime ile en az bir defa bile olsa karşılaştık.¹³³⁸ Kelimeyi tarama amacımız şairlerin poetik alanını inşa etmekte yararlandıkları kelimeler ve bunların kullanılış şekilleri olduğundan kelimeye bu bakış açısıyla dikkat ettiğimizde beyitlerin bir kısmında kelimenin tasavvufî anlamda kullanıldığını gördük. Seçtiğimiz beyitleri tekrar incelediğimizde kelimenin (nükte-nikât) 121 kez edebî bağlamda kullanıldığını tespit ettik. Terimi kullanıldığı

¹³³³ Ahmed Cevdet Paşa, Belâgat-i Osmâniye, (Turgut Karabey-Mehmet Atalay), Akçağ Yayınları, Ankara, 2000, s.197; Devellioğlu, s.847.

¹³³⁴ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s.319.

¹³³⁵ Metin Akkuş, Nef’î ve Sihâm-ı Kazâ, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998, s.38.

¹³³⁶ Nf, K.8/10

¹³³⁷ Mine Mengi, age., s.40

¹³³⁸ bk.: Tablo 39

kelime grubu, tamlama ve terkibi ile ele alınanın daha olumlu sonuçlar vereceğini düşündüğümüzden aşağıdaki ilişkili olduğu diğer kelimelerle birlikte sıralıyoruz:

*Ağzında bir nüktecik kal*¹³³⁹, *akl-ı nükte-dân*¹³⁴⁰, *akd-i nükte*¹³⁴¹, *'arîf-i nükte-şinâs*¹³⁴², *bâde-i pür-zûr-ı 'aşkın nükte-i keyfiyeti*¹³⁴³, *bende-i nükte-şinâs-ı men aref*¹³⁴⁴, *beyân-ı nâtika-i tab'-ı nükte-sencân*¹³⁴⁵, *Bircis-i nükte-dân*¹³⁴⁶, *cem' ü farkın nüktesi*¹³⁴⁷, *cevân-ı nüktedân*¹³⁴⁸, *cünd-i mezâmîn ü nikât*¹³⁴⁹, *çâşnî-i nikât*¹³⁵⁰, *çerâğ-ı dûdmân-ı nükte-pîrâyî*¹³⁵¹, *darbü'l-mesel-i nükte-şinâsân-ı cihân*¹³⁵², *darbü'l-mesel-i nükteverân*¹³⁵³, *dehân-ı nükte-sencân-ı cihân*¹³⁵⁴, *dest-i tab'-ı nükte-dân*¹³⁵⁵, *dil-i nükteverân*¹³⁵⁶, *dür-i nikât*¹³⁵⁷, *Enverî-i nüktedân*¹³⁵⁸, *esîr-i nikât-ı dakîk u pinhânî*¹³⁵⁹, *ezkiyâ-yı nükte-fehmân*¹³⁶⁰, *Fa'hla na'leyke nüktesi*¹³⁶¹, *fezâ-yı nükte-sencân*¹³⁶², *fıkr-i nikât-ı sitayiş*¹³⁶³, *gizli nükte eyle*¹³⁶⁴, *gönlüne nükte gel*¹³⁶⁵, *gülab-ı rûy-ı yârân-ı safâ-yı nükte-güyâdur*¹³⁶⁶, *gül-çîn-i nikât*¹³⁶⁷, *gülrâr-ı nikât-ı eşyâ*¹³⁶⁸, *hacletî-i nükte-i rengîn*¹³⁶⁹, *hakikat nüktesin söyle*¹³⁷⁰, *hanîf-i nükte-pîrâ*¹³⁷¹,

¹³³⁹ ŞG, G.94/7

¹³⁴⁰ LM-F, 374.beyit

¹³⁴¹ Nf, K.15/42

¹³⁴² Z, K.8/10

¹³⁴³ ÂTIF, G.2/2

¹³⁴⁴ HY, G.241/5

¹³⁴⁵ Nf, K.31/49

¹³⁴⁶ B, K.1/7

¹³⁴⁷ E, G.106/5

¹³⁴⁸ ŞY, G.440/5

¹³⁴⁹ V, K.14/110

¹³⁵⁰ Na, K.20/42

¹³⁵¹ N, K.9/18

¹³⁵² Nf, K.10/63

¹³⁵³ Na, G.699/7

¹³⁵⁴ Z, K.12/47

¹³⁵⁵ Z, K.12/45

¹³⁵⁶ ŞG, K.28/6

¹³⁵⁷ ŞE, G.170/7

¹³⁵⁸ N, K.6/46

¹³⁵⁹ Nf, K.31/4

¹³⁶⁰ ŞI, K.32/3

¹³⁶¹ NI, R.25

¹³⁶² Tb, K.2/2

¹³⁶³ Nf, K.29/54

¹³⁶⁴ NI, G.338/4

¹³⁶⁵ LM-A, 2547.beyit

¹³⁶⁶ S, K.40/47

¹³⁶⁷ Z, K.17/51

¹³⁶⁸ Z, K.18/1

¹³⁶⁹ NI, G.138/4

¹³⁷⁰ HY, G.641/5

*hâtime-i kâ'ide-i nükte-verân*¹³⁷², *hem-nükte*¹³⁷³, *hem-zebân-ı nüktedân*¹³⁷⁴,
*hüdîv-i nükte-dân*¹³⁷⁵, *hoş nükte*¹³⁷⁶, *hüviyyet nüktesi*¹³⁷⁷, *illâ nüktesi*¹³⁷⁸, *iltifât-ı*
*pâdişâh-ı nüktedân*¹³⁷⁹, *innâ fetahnâ" nüktesi*¹³⁸⁰, *"İstihallü'l-hamr"*
*nüktesi*¹³⁸¹, *kabâ-yı nükte*¹³⁸², *kasdı nükte ol-*¹³⁸³, *kilk-i hayâl-i nükte-senc ü*
*nükte-perdâz*¹³⁸⁴, *kitâb-ı nüktedân*¹³⁸⁵, *leb-i nükte-pâş*¹³⁸⁶, *lutf-ı şeh-i*
*nüktedân*¹³⁸⁷, *ma'ânî vü nikât*¹³⁸⁸, *makâle-i nükte-i la'l-i dilber*¹³⁸⁹, *medh-i*
*edîb-i nükte-dân*¹³⁹⁰, *mermere nükte kaz-*¹³⁹¹, *mesned-i ma'zeret-i nükte-*
*verân*¹³⁹², *mest-i sabûh-ı nükte-dânî*¹³⁹³, *meşşâta-i ebkâr-ı nikât-ı cân*¹³⁹⁴,
*mezâyâ-yı nikât*¹³⁹⁵, *miyân-ı nükte-şinâsân*¹³⁹⁶, *muhayyel nikât*¹³⁹⁷, *mû-şikâf-ı*
*nüktehâ-yı âsmânî*¹³⁹⁸, *müşkil-i pür-nükte*¹³⁹⁹, *nâ-âşnâ-yı nükte-i lafz*¹⁴⁰⁰,
*nazm-ı vuslatî-i nükte-pîrâ*¹⁴⁰¹, *Nedim-i nükte-dân*¹⁴⁰², *nessâc-ı kilik-i nâdire-*
*perdâz-ı nüktedân*¹⁴⁰³, *nevg-i kalem-i Nâ'ilî-i nükte-serâ*¹⁴⁰⁴, *nigâh-ı nükte-*
*âmîz*¹⁴⁰⁵, *nikât*¹⁴⁰⁶, *nikât-ı bî-'aded*¹⁴⁰⁷, *nikât-ı câmi'-i hüsn*¹⁴⁰⁸, *nikât-ı*

-
- 1371 E, Kit'a 9
1372 V, K.16/40
1373 E, K.4/12
1374 Nf, K.1/26
1375 ŞG, K.17/18
1376 B, G.1/8
1377 Na, G.183/4
1378 E, G.52/1
1379 Nf, K.13/21
1380 E, G.135/6
1381 E, Kit'a 14
1382 ŞE, G.65/5
1383 ŞG, Tahmis 11/1
1384 Nf, K.23/31
1385 Nf, K.35/38
1386 Na, G.684/1
1387 Nf, K.5/54
1388 Na, G.158/2
1389 Z, G.123/5
1390 B, K.22/15
1391 B, G.481/5
1392 Şİ, K.23/33
1393 HAŞ/177
1394 Z, K.18/13
1395 SV, K.1/60
1396 ŞG, G.44/5
1397 Na, G.46/5
1398 Nf, K.1/21
1399 Nf, K.51/31
1400 E, G.194/3
1401 S, K.23/33
1402 N, K.6/48
1403 N, K.24/12
1404 Nİ, K.13/23
1405 Nf, K.9/11

*fitne*¹⁴⁰⁹, *nikât-ı hafıyyât-ı hüsn*¹⁴¹⁰, *nikât-ı hakikat*¹⁴¹¹, *nikât-ı kelimât*¹⁴¹²,
*nikât-ı ma'ni-i nazm-ı kitâb-ı Mevlâna*¹⁴¹³, *nikât-ı nahv*¹⁴¹⁴, *nikât-ı nâsı'a-i*
*nazm-ı mu'ciz*¹⁴¹⁵, *nikât-ı nazm*¹⁴¹⁶, *nikât-ı nihân*¹⁴¹⁷, *nikât-ı nüsha-i hüsn*¹⁴¹⁸,
*nikât-ı râz-ı cihan*¹⁴¹⁹, *nikât-ı râz-ı hüsn*¹⁴²⁰, *nikât-ı sihr*¹⁴²¹, *nikât-i tehniye-i*
*makdem*¹⁴²², *nutkunun her nüktesi*¹⁴²³, *nühüfte nükte*¹⁴²⁴, *nükte*¹⁴²⁵, *nükte beyân*
*eyle-*¹⁴²⁶, *nükte buyur-*¹⁴²⁷, *nükte ders et-*¹⁴²⁸, *nükte dokundur-*¹⁴²⁹, *nükte et-*¹⁴³⁰,
*nükte irâd et-*¹⁴³¹, *nükte kıl-*¹⁴³², *nükte sor-*¹⁴³³, *nükte söyle-*¹⁴³⁴, *nükte sür-*¹⁴³⁵,
*nükte ta'bîr*¹⁴³⁶, *nükte*¹⁴³⁷, *nüktecik*¹⁴³⁸, *nükte-cûyân-ı mezâyâ-yı ma'ânî*¹⁴³⁹,

¹⁴⁰⁶ V G, 19/10; Ht, T1/7; KR, Ebyât/2; Z, K.12/48; Z, K.13/1

¹⁴⁰⁷ HY, G.118/5

¹⁴⁰⁸ E, G.61/4

¹⁴⁰⁹ Nl, G.328/2

¹⁴¹⁰ Na, G.701/6

¹⁴¹¹ HY, G.8/5

¹⁴¹² Nf, K.34/42

¹⁴¹³ V, K.12/15

¹⁴¹⁴ Nl, K.23/12

¹⁴¹⁵ ŞE, G.63/5

¹⁴¹⁶ E, G.85/6

¹⁴¹⁷ ŞE, G.150/5

¹⁴¹⁸ Na, G.104/1

¹⁴¹⁹ Z, G.106/5

¹⁴²⁰ Na, G.121/5

¹⁴²¹ ŞE, G.149/3

¹⁴²² F, K.1/4

¹⁴²³ E, K.1/30

¹⁴²⁴ Nf, G.43/5

¹⁴²⁵ Na, K.16/45; Na, K.20/41; Z, K.14/45; Z, G.175/5

¹⁴²⁶ F, K.6/25; E, G.59/6

¹⁴²⁷ E, Musammat 9/Tahmis/6

¹⁴²⁸ Şh, G.128/6

¹⁴²⁹ S, G.79/2

¹⁴³⁰ YE, 334/5; KR, G.7/7

¹⁴³¹ S, K.32/23

¹⁴³² YE, 340/6

¹⁴³³ LM-A, 1011.beyit

¹⁴³⁴ YE, 349/6; Şh, G.131/6

¹⁴³⁵ LM-A, s.61; LM-A, 1301.beyit; LM-A, 1434.beyit; LM-A, 2472.beyit

¹⁴³⁶ KR, G.29/3

¹⁴³⁷ YE, 2/6; YE, 312/4; NB, K.1/28; NB, K.17/12; NB, G.263/9; NB, G.338/5; Şh, K.3/20; Şh, K.7/27; LM-A, 79.beyit; LM-A, 374.beyit; LM-A, 421.beyit; LM-A, 658.beyit; LM-A, 1405.beyit; LM-A, 1975.beyit; LM-A, 2146.beyit; LM-A, 2209.beyit; LM-A, 2289.beyit; LM-A, 2298.beyit; LM-A, 2365.beyit; LM-A, 2382.beyit; LM-A, 2651.beyit; LM-A, 2691.beyit; LM-A, 289.beyit; LM-A, 3215.beyit; LM-A, 3335.beyit; LM-A, 3594.beyit; AP, G.10/5; B, G.107/1; B, G.185/3; B, G.528/5; HY, K.12/6; HY, G.421/4; HY, G.460/5; LM-F, 784.beyit; LM-F, 1406.beyit; LM-F, 2169.beyit; LM-F, 2800.beyit; LM-F, 3033.beyit; F, K.6/31; F, G.84/2; Na, G.242/2; Na, G.628/5; Na, G.807/4; Nf, K.1/19; Nf, K.2/2; Nf, K.8/11; Nf, K.10/7; Nf, K.10/65; Nf, K.11/41; Nf, K.16/38; Nf, K.24/40; Nf, K.34/1; Nf, K.39/39; V, K.20/136; V, G.18/4; Ht, T.12/5; ŞG, G.117/8; ŞG, G.205/5; ŞG, G.264/4; HAŞ/821; N, K.12/10; N, Kıt'a 5/19; N, Kıt'a 48/3; N, Kıt'a 50/20; E, G.1/7; E, G.59/7; E, G.102/8; E, G.119/7; E, R.4; E, R.106; ŞE, K.10/1; ŞE, K.10/2

¹⁴³⁸ E, G.60/5

¹⁴³⁹ Z, G.221/1

*nüktedân*¹⁴⁴⁰, *nüktedân-ı hikmet-i icâd-ı eşyâ*¹⁴⁴¹, *nükte-dân-ı kelâm-ı Mevlâ*¹⁴⁴², *nükte-dânân-ı selef*¹⁴⁴³, *nükte-dânân-ı zuhûr*¹⁴⁴⁴, *nükte-dân-ı 'âlem*¹⁴⁴⁵, *nükte-dân-ı cihân*¹⁴⁴⁶, *nükte-dân-ı kâmil*¹⁴⁴⁷, *nükte-dân-ı me'âl-i sümme denâ*¹⁴⁴⁸, *nükte-dân-ı sırr-ı harf*¹⁴⁴⁹, *nüktedânlıcuklar*¹⁴⁵⁰, *nükte-dânlık*¹⁴⁵¹, *nüktedân-server*¹⁴⁵², *nükteden reng al-*¹⁴⁵³, *nükte-fehm*¹⁴⁵⁴, *nükte-fehmân*¹⁴⁵⁵, *nükte-gû*¹⁴⁵⁶, *nüktehâ-yı merâm-ı semîn*¹⁴⁵⁷, *nükte-i 'ilm-i ledün*¹⁴⁵⁸, *nükte-i bârîk*¹⁴⁵⁹, *nükte-i beyne's-serâ*¹⁴⁶⁰, *nükte-i bî-çûn ü çerâ*¹⁴⁶¹, *nükte-i cân*¹⁴⁶², *nükte-i ebrû*¹⁴⁶³, *nükte-i esrâr*¹⁴⁶⁴, *nükte-i esrâr-ı fûnûn*¹⁴⁶⁵, *nükte-i esrâr-ı gayb*¹⁴⁶⁶, *nükte-i eş'âr-ı tâze*¹⁴⁶⁷, *nükte-i faşş-ı hikem*¹⁴⁶⁸, *nükte-i garrâ*¹⁴⁶⁹, *nükte-i garrâ-yı hüsn*¹⁴⁷⁰, *nükte-i gayb*¹⁴⁷¹, *nükte-i güft ü şinâ*¹⁴⁷², *nükte-i gülgeşt-i bâğzâr*¹⁴⁷³, *nükte-i hafl*¹⁴⁷⁴, *nükte-i hakikat-ı 'ışk*¹⁴⁷⁵, *nükte-i*

¹⁴⁴⁰ Şh, G.144/2; LM-A, 731.beyit; LM-A, 2603.beyit; B, G.373/5; HY, G.420/5; LM-F, 414.beyit; LM-F, 2800.beyit; F, K.36/20; Na, G.75/4; Nf, K.21/35; Nf, K.26/14; Nf, K.48/4; ŞY, G.223/6; V, Kit'a 31/6; İZZET, G.1/4; SV, Lutfiyye-i Vehbî'den, 18; N, G.155/5; ŞE, G.97/9; Revânî, İşretnâme/166; E, Musammat 10/Tahmis/8; Z, Mesnevî 3/54

¹⁴⁴¹ Z, G.73/1

¹⁴⁴² Z, Mesnevî 2/9

¹⁴⁴³ Ht, K.2/81

¹⁴⁴⁴ E, G.133/6

¹⁴⁴⁵ HY, G.215/4

¹⁴⁴⁶ AP, K.21/24

¹⁴⁴⁷ B, G.470/6

¹⁴⁴⁸ Z, Mesnevî 2/26

¹⁴⁴⁹ Şİ, G.101/4

¹⁴⁵⁰ Na, G.174/1

¹⁴⁵¹ LM-F, 476.beyit; N, K.15/27

¹⁴⁵² Nf, K.21/24

¹⁴⁵³ S, G.37/4

¹⁴⁵⁴ BELİĞ, Şhregiz'den, Fasl-ı Hazân ve Halk-ı Zamân/15

¹⁴⁵⁵ Na, G.146/1; V, K.16/34

¹⁴⁵⁶ ŞG, K.30/14; Z, Mesnevî3/23

¹⁴⁵⁷ Z, K.13/50

¹⁴⁵⁸ C, G.16/1

¹⁴⁵⁹ Na, G.731/4

¹⁴⁶⁰ V, Kit'a 1/13

¹⁴⁶¹ E, R.99

¹⁴⁶² Nf, K.2/8

¹⁴⁶³ Na, G.735/1

¹⁴⁶⁴ C, G.53/3; C, G.61/3; C, G.74/5; C, G.87/6

¹⁴⁶⁵ Z, Terkihibent 2/III.bend

¹⁴⁶⁶ CS, G.51/2

¹⁴⁶⁷ Z, G.46/7

¹⁴⁶⁸ Na, K.5/11

¹⁴⁶⁹ E, R.120

¹⁴⁷⁰ E, G.142/7

¹⁴⁷¹ AP, G.60/4

¹⁴⁷² Z, G.219/3

¹⁴⁷³ SÂMÎ, G.2/4

¹⁴⁷⁴ Nf, K.5/3

¹⁴⁷⁵ C, G.55/3; C, G.89/3

*ham*¹⁴⁷⁶, *nükte-i harf-i 'itâb*¹⁴⁷⁷, *nükte-i hayru'l-kelâm*¹⁴⁷⁸, *nükte-i hikmet*¹⁴⁷⁹,
*nükte-i i'câz*¹⁴⁸⁰, *nükte-i ilâhi*¹⁴⁸¹, *nükte-i innî enâ*¹⁴⁸², *nükte-i kalem*¹⁴⁸³, *nükte-*
*i kudsi*¹⁴⁸⁴, *nükte-i lâ hayre illâ fi'l-vasat*¹⁴⁸⁵, *nükte-i lâ raybe fih*¹⁴⁸⁶, *nükte-i*
*la'l-i revân-bahş*¹⁴⁸⁷, *nükte-i lafzı nevâdir-i ma'nâ*¹⁴⁸⁸, *nükte-i mâ kâll ü*
*dell*¹⁴⁸⁹, *nükte-i mahfi-i dehân*¹⁴⁹⁰, *nükte-i mahfûz*¹⁴⁹¹, *nükte-i ma'nâ*¹⁴⁹², *nükte-*
*i mâ-fi'l-bâle*¹⁴⁹³, *nükte-i mihr ü mahabbet*¹⁴⁹⁴, *nükte-i nazm*¹⁴⁹⁵, *nükte-i*
*nihânî*¹⁴⁹⁶, *nükte-i pedâ*¹⁴⁹⁷, *nükte-i peydâ*¹⁴⁹⁸, *nükte-i pinhân u âşikâr*¹⁴⁹⁹,
*nükte-i pinhân*¹⁵⁰⁰, *nükte-i pür-ma'ânî-i kelâm*¹⁵⁰¹, *nükte-i râcih*¹⁵⁰², *nükte-i*
*râz-ı dil*¹⁵⁰³, *nükte-i râz-ı yakîn*¹⁵⁰⁴, *nükte-i rengîn*¹⁵⁰⁵, *nükte-i sencîde*¹⁵⁰⁶,
*nükte-i serbest*¹⁵⁰⁷, *nükte-i ser-beste*¹⁵⁰⁸, *nükte-i ser-beste-i ma'nâ-yı sühan*¹⁵⁰⁹,
*nükte-i ser-beste-i nazm*¹⁵¹⁰, *nükte-i ser-beste-i sırr-ı ilhâm*¹⁵¹¹, *nükte-i*
*serbeste-veş kal-*¹⁵¹², *nükte-i ser-tîz-i sitem*¹⁵¹³, *nükte-i sırr-ı "bi-ş'nev"*¹⁵¹⁴,

¹⁴⁷⁶ Na, K.12/30

¹⁴⁷⁷ Tb, G.19/3

¹⁴⁷⁸ C, Tuyug, 19

¹⁴⁷⁹ Nf, K.2/2

¹⁴⁸⁰ Nl, G.290/4

¹⁴⁸¹ AP, G.321/6

¹⁴⁸² E, K.12/17

¹⁴⁸³ B, K.20/43

¹⁴⁸⁴ NB, K.1/34

¹⁴⁸⁵ B, G.222/4

¹⁴⁸⁶ C, G.91/5

¹⁴⁸⁷ B, G.214/9

¹⁴⁸⁸ Nf, K.58/26

¹⁴⁸⁹ Nf, K.53/37

¹⁴⁹⁰ ŞG, G.205/3

¹⁴⁹¹ E, G.179/3

¹⁴⁹² Z, G.92/6

¹⁴⁹³ Z, Mesnevî 1/48

¹⁴⁹⁴ B, G.485/7

¹⁴⁹⁵ ENİS, G.3/4

¹⁴⁹⁶ LM-A, 3241.beyit

¹⁴⁹⁷ E, G.56/5

¹⁴⁹⁸ E, G.113/4

¹⁴⁹⁹ Nl, K.2/18

¹⁵⁰⁰ ŞG, G.149/3; N, K.21/64; E, Musammat 23/Murabba/4

¹⁵⁰¹ Nf, K.33/47

¹⁵⁰² E, R.112

¹⁵⁰³ Nl, G.279/3

¹⁵⁰⁴ Tb, G.9/4

¹⁵⁰⁵ B, G.159/3; B, G.268/5; KR, Kasıde Der-Sitâyiş-i Vâli-i Bağdâd AP /6

¹⁵⁰⁶ N, K.18/16

¹⁵⁰⁷ Nf, R. 3

¹⁵⁰⁸ ŞG, G.83/1; N, Kit'a 42/5; ŞE, Lugaz 5/11; Şİ, K.15/46; Z, K.14/36; Z, G.174/2; Z, G.85/6

¹⁵⁰⁹ SV, K.1/27

¹⁵¹⁰ ŞG, K.28/29

¹⁵¹¹ Nf, K.50/17

¹⁵¹² KR, G.16/7

*nükte-i sîrr-ı leb*¹⁵¹⁵, *nükte-i sîrr-ı vücûd*¹⁵¹⁶, *nükte-i sihr*¹⁵¹⁷, *nükte-i şinâs*¹⁵¹⁸,
*nükte-i tekbîr*¹⁵¹⁹, *nükte-i tengî-i la'l*¹⁵²⁰, *nükte-i tevhîd*¹⁵²¹, *nükte-i vahdet*¹⁵²²,
*nükte-i zemm*¹⁵²³, *nükteleri cem' et-*¹⁵²⁴, *nükteleri cihanı tut-*¹⁵²⁵, *nüktenin*
*mahallî*¹⁵²⁶, *nükte-perdâz*¹⁵²⁷, *nükte-perdâz*¹⁵²⁸, *nükte-perdâz-ı dehân*¹⁵²⁹,
*nükte-perdâz-ı ma'ânî*¹⁵³⁰, *nükte-perdâz-ı ma'ânî-perver*¹⁵³¹, *nükte-perver*¹⁵³²,
*nükte-perverlik*¹⁵³³, *nükte-pîrâ*¹⁵³⁴, *nükte-senâ-sâ-yı sühân*¹⁵³⁵, *nükte-senc*¹⁵³⁶,
*nükte-sencân*¹⁵³⁷, *nükte-sencân-ı ilâhî*¹⁵³⁸, *nükte-senc-i endîşe*¹⁵³⁹, *nükte-senc-i*
*eş'âr*¹⁵⁴⁰, *nükte-senc-i hüner-menkabet*¹⁵⁴¹, *nükte-senc-i nâdire-gûy-ı*
*zamâne*¹⁵⁴², *nükte-senc-i senâ-güster*¹⁵⁴³, *nükte-senc-i vassâf*¹⁵⁴⁴, *nüktesi*
*a'dâya saplan-*¹⁵⁴⁵, *nüktesin çek-*¹⁵⁴⁶, *nükte-şinâs*¹⁵⁴⁷, *nükte-şinâsân-ı*
*sühân*¹⁵⁴⁸, *nükte-şinâsân-ı zamân*¹⁵⁴⁹, *nükte-şinâsân-ı zamâne*¹⁵⁵⁰, *nükte-şinâs-*

-
- 1513 Na, G.344/5
1514 E, Kit'a 5/3
1515 Ni, G.303/2
1516 B, G.243/4
1517 Ni, G.40/3
1518 HY, G.268/2
1519 E, G.21/4
1520 Şi, G.106/2
1521 C, G.36/4; C, Tuyug 4
1522 ŞG, G.41/8
1523 Na, G.608/6
1524 N, G.49/7
1525 LM-A, 3593.beyit
1526 Na, G.691/6
1527 LM-A, 590.beyit; LM-A, 1077.beyit; Revânî, İşretnâme/466
1528 Nf, K.27/23
1529 Ni, G.157/1
1530 Nf, K.54/24
1531 Nf, K.13/19
1532 B, G.347/2
1533 ŞG, T.27/2
1534 Nf, K.48/4; ŞG, T.8/8; Z, Mesnevî 4/47
1535 SV, K.1/34
1536 Nf, K.57/14; Ni, K.1/11
1537 N, Kit'a 3/13; S, K.34/21
1538 Nf, G.1/7
1539 Nf, K.33/37
1540 ŞG, G.225/9
1541 S, K.34/17
1542 Nf, G.79/8
1543 Nf, K.30/47
1544 Nf, K.31/45
1545 S, T.43/10
1546 NB, G.26/4
1547 Nf, K.8/10; Nf, K.11/54; Z, G.120/1
1548 Nf, K.60/43
1549 Na, G.680/6
1550 Nf, K.50/50

ı harem-i ma'nî¹⁵⁵¹, nükte-şümârân-ı hikem¹⁵⁵², nükteverân¹⁵⁵³, nükteverân-ı dünyâ¹⁵⁵⁴, nükteye mana ver-¹⁵⁵⁵, nükteyi anla-¹⁵⁵⁶, nükteyi ilân kıl-¹⁵⁵⁷, nükteyi inhâ et- (ulaştır-)¹⁵⁵⁸, nükteyi işit-¹⁵⁵⁹, nükteyi kaleme al-¹⁵⁶⁰, nükteyi seyr kıl-¹⁵⁶¹, nükteyi yaz-¹⁵⁶², pîr-i nükte-dân¹⁵⁶³, pîş-i isti'dâd-ı tab'-ı nükte-dân¹⁵⁶⁴, pür-nikât¹⁵⁶⁵, reh-i nükte-i 'aşk¹⁵⁶⁶, reh-i nükte-verân-ı pîşîn¹⁵⁶⁷, Reh-yâb-ı bezm-i râz-ı nikât-ı nihân¹⁵⁶⁸, reşk-zen-i nükte-neverdân¹⁵⁶⁹, rind-i nükte-dân¹⁵⁷⁰, rûşen nikât¹⁵⁷¹, rümûz-ı nükte-i tevhîd-i Hak¹⁵⁷², sadr-ı nüktedân¹⁵⁷³, Sâf u rengin nükte¹⁵⁷⁴, ser-kâfile-i nükteverân¹⁵⁷⁵, ser-nükte-i mazmûn-ı vahdet¹⁵⁷⁶, Sımâh-ı nükte-cûyân¹⁵⁷⁷, şâh-ı nüktedân¹⁵⁷⁸, şâh-ı nükte-dân¹⁵⁷⁹, şâhid-i nüktesinin turra-i ham-der-hamı¹⁵⁸⁰, şâ'ir-i hoş-nükte¹⁵⁸¹, şîrin-nikât¹⁵⁸², Şirket-i nükte-serâyân-ı kadem¹⁵⁸³, şûh-ı nükte-dân¹⁵⁸⁴, tab'-ı nükte-bîn¹⁵⁸⁵, tab'-ı nükte-dân¹⁵⁸⁶, tâlib-i esrâr-ı nikât-ı hat-ı yâr¹⁵⁸⁷, tarh-ı

¹⁵⁵¹ N, K.14/16

¹⁵⁵² E, K.1/45

¹⁵⁵³ NI, G.240/7

¹⁵⁵⁴ Na, K.24/61

¹⁵⁵⁵ E, K.9/23

¹⁵⁵⁶ S, G.219/6; E, G.147/17

¹⁵⁵⁷ E, Kit'a 1/16

¹⁵⁵⁸ AP, K.37/28

¹⁵⁵⁹ HY, Tahmis /4

¹⁵⁶⁰ E, R.72

¹⁵⁶¹ N, G.134/6

¹⁵⁶² HY, G.470/3

¹⁵⁶³ Ht, T.26/1

¹⁵⁶⁴ ŞG, G.124/6

¹⁵⁶⁵ ŞG, G.8/6

¹⁵⁶⁶ Z, G.265/3

¹⁵⁶⁷ NI, K.16/25

¹⁵⁶⁸ Z, G.23/3

¹⁵⁶⁹ Ht, K.15/21

¹⁵⁷⁰ E, G.74/7

¹⁵⁷¹ ŞG, K.13/7

¹⁵⁷² F, K.36/2

¹⁵⁷³ N, Tazmîn-i Beyt-i Sadr-ı a'zam Berâ-yı Sulh-ı Afgâniyân, II

¹⁵⁷⁴ Nf, K.55/34

¹⁵⁷⁵ ŞG, K.9/13

¹⁵⁷⁶ E, G.1/1

¹⁵⁷⁷ Z, G.3/5

¹⁵⁷⁸ Nf, K.6/42

¹⁵⁷⁹ HY, G.94/5

¹⁵⁸⁰ Nf, K.2/7

¹⁵⁸¹ Nf, K.51/51

¹⁵⁸² N, Kit'a 17/10

¹⁵⁸³ NI, K.5/27

¹⁵⁸⁴ N, Ş.34/1

¹⁵⁸⁵ N, Tazmîn-i Beyt-i Sultân Ahmed Hân, IV

¹⁵⁸⁶ B, K.5/32; B, G.162/4

¹⁵⁸⁷ Na, Tahmis 2/4

*nikât*¹⁵⁸⁸, *ta'rîf-i şâh-ı nüktedân*¹⁵⁸⁹, *ta'rîf-i tab'-ı nüktedân*¹⁵⁹⁰, *tercemân-ı nükte-i i'câz*¹⁵⁹¹, *tûtî-i tab'-ı nükte-senc*¹⁵⁹², *vezîr-i nüktedân*¹⁵⁹³, *vezîr-i nükte-perver*¹⁵⁹⁴, *yâr-ı nükte-pîrâ*¹⁵⁹⁵, *zer-i hâlis-'ayâr-ı nükte-rîzân*¹⁵⁹⁶.

Kelime divanlarda ve mesnevîlerde karşımıza yukarıdaki şekillerde çıkar. Kelimenin genel anlamda kullanım oranına göz attığımızda Nef'î'nin diğer şairlere oranla bu kelimeyi daha çok kullandığını görürüz. Onu daha çok tasavvufî kaygılarla olmak üzere Esrar Dede ve Zihnî takip eder. Yine 18. yüzyıl şairleri Şeyh Galib ve Nedim de nükte kelimesine itibar eden şairlerdendir. Yüzyıllara göre değerlendirdiğimizde ise kelimenin 15. yüzyıldan 17. yüzyıla gittikçe artan oranlarda fazla kullanılmaya başladığını; aynı durumun 18. yüzyılda da sürdüğünü belirtebiliriz.¹⁵⁹⁷ Konumuz 18. yüzyıl Divan şairlerinin poetikası olduğundan kelimeyi sadece bu şairler bağlamında ele alacağız.

Nabi nükte konusunda birçok gazeliyle kendisini tanzir eden Sabit'i örnek gösterir:

Nâbî olamaz Sâbit Efendi gibi herkes
*Darbü'l-mesel-i nükteverân darb-ı meselde*¹⁵⁹⁸

Bir diğer beytinde ise aynı övgüyü kendi şiirine yöneltir. Nükte ne kadar muhayyel olursa, yani ne kadar az ipucu bırakırsa o denli kıymetlidir:

Şâ'ir olursa ola senün gibi Nâbiyâ
*Ta'biri hoş nikâtı muhayyel beyânı şûh*¹⁵⁹⁹

Diğer beyitlerinde de şiirin nükte ile güzellik kazandığını ve onun değerini de nükteden anlayanların teslim edeceğini belirtir:

¹⁵⁸⁸ Nİ, G.85/5

¹⁵⁸⁹ Nf, K.15/53

¹⁵⁹⁰ Nf, K.20/30

¹⁵⁹¹ Nİ, G.40/1

¹⁵⁹² S, K.19/19

¹⁵⁹³ Nf, K.44/23

¹⁵⁹⁴ Nf, G.121/9

¹⁵⁹⁵ N, Ş.29/5

¹⁵⁹⁶ Z, K.12/43

¹⁵⁹⁷ bk.: Tablo 40.

¹⁵⁹⁸ Na, G.699/7

¹⁵⁹⁹ Na, G.46/5

*Şi'r kim tab'-ı bülendün hâmeye telkînidür
Tâziyâne nükte-fehmânun ana tahsînidür¹⁶⁰⁰*

*Nükte fehm-i kelâm-ı ehl-i sühan
Sâhib-i imtiyâza aşk olsun¹⁶⁰¹*

İstanbul şehrini nükte kelimesiyle birlikte zikreder:

*Şehr-i Sutanbul'un ne güzel merdümânı kim
En sâde levhi nâzik olur nükte-dân olur¹⁶⁰²*

Çağının insanlarından da şikayet eder ve onların birçoğunun nükteden, manadan anlamadığını, şiirinin muhtevasıyla değil; dış yüzeyiyle ve çerçevesiyle ilgilendiklerini belirtir:

*Aramaz kimse ma'ânî vü nikâtın ketbün
Nakş-ı ser-levha vü dîbâce-i halkârın arar¹⁶⁰³*

Aşağıdaki beytinde nükte kelimesini ince anlam manasında kullanır:

*Hat-ı yârün ne bilür sâde-dilân mazmûnün
Katı çok nükte-i bârik var ol mes'elede¹⁶⁰⁴*

Bir başka beyitte de güzel söze zamanın nükteden anlayanlarının meftun olduğunu belirtir:

*Dil-dâde ider nükte-şinâsân-ı zamânı
Ruhsâr-ı sühan böyle hoş-âyende kalursa¹⁶⁰⁵*

17. yüzyılın sonlarında ve 18. yüzyılın başlarında hayat sürmüş olan Sabit de nükte kelimesini edebî bağlamda kullanan şairlerdendir. Aşağıdaki beyitlerinde kelimenin dokundurucu söz anlamına vurgu yapar:

*Rakîbe şetmini tasrîh idüp o şûh-ı zarîf
Bana tokınduruyor nüktesi kinâyesidür¹⁶⁰⁶*

¹⁶⁰⁰ Na, G.146/1

¹⁶⁰¹ Na, G.628/5

¹⁶⁰² Na, G.75/4

¹⁶⁰³ Na, G.158/2

¹⁶⁰⁴ Na, G.731/4

¹⁶⁰⁵ Na, G.680/6

*İhtimâm-ı saltanat zımnında güftâr eylese
Saplanur her nüktesi a'dâya bir hançer gibi*¹⁶⁰⁷

Kendi şiirini de nükteli bulur:

*Kelâm-ı âb-dârum bezm-i hâssü'î-hâss-ı ma'nâda
Gülâb-ı rûy-ı yârân-ı safâ-yı nükte-gûyâdur*¹⁶⁰⁸

Yine aşağıdaki beyitlerde nüktenin iyi düşünülmüş, ince manalı söz anlamını ima eder:

*O nükte-senc-i hüner-menkabet ki her yirde
Edâ-yı dil-keşî matbû'-ı kâmilân geldi*¹⁶⁰⁹

*Gönülde medhûni tasmîm iderdüm her zaman ammâ
Felek tûtî-i tab'-ı nükte-sencüm ter-vefâ kıldı*¹⁶¹⁰

Devrin Sultanü'ş-şuara'sı Osmanzade Taib, kendisine verilen bu unvanı zikreder ve padişahın, bununla kendisine ince anlamlı, sanatlı söz ülkesinin tevcih edildiğini ifade eder:

*Bana hatt-ı hümâyûn ile tevcîh itdi Sultânım
Fezâ-yı kişver-i nazmı fezâ-yı nükte-sencâmı*¹⁶¹¹

Aşağıdaki beyitte her sözünün nükteli olduğunu belirtir ve şiirinin övgüsünü yapar:

*Ben siyâh-baht-ı cünûnum bî-mehâbâ aşk ile
Her kelâm-ı nükte-i râz-ı yakînim tâzedir*¹⁶¹²

18. yüzyılın bir başka şairi Koca Ragıp Paşa da kelimedden şiirinin övgüsü bağlamında yararlanır ve mehtabın, şiirine özendiğini belirtir:

¹⁶⁰⁶ S, G.79/2

¹⁶⁰⁷ S, T.43/10

¹⁶⁰⁸ S, K.40/47

¹⁶⁰⁹ S, K.34/17

¹⁶¹⁰ S, K.19/19

¹⁶¹¹ Tb, K.2/2

¹⁶¹² Tb, G.9/4

*Beyâza çekdi Râgıb nüsha-i müsvedde-i leyli
Mezâyâ vü nikâtın subha dek takrîr eder mehtâb*¹⁶¹³

Sünbülzade Vehbî de kelimeyi edebî bağlamda ele alanlardandır. Maânî ilminin önemli unsurlarından saydığı nükteden herkesin anlayamayacağını, nükteyi ancak maânî ilminde maharet gösterenlerin anlayabileceğini belirtir:

*Başkadır ilm-i me'ânîde mezâyâ-yı nikât
Görmez ol dikkat-i nâdîdeyi a'mâ-yı sūhan*¹⁶¹⁴

*Evvelâ ilm-i ma'ânîde mahâret lâzım
Bilmege nükte-i ser-beste-i ma'nâ-yı sūhan*¹⁶¹⁵

Kelimeyi Lutfiyye'sinde de kullanmış ve sözden anlayan birinin kuru, boş lâkırdıdan zevk almayacağını belirtmiştir:

*Nüktedâna göre hakkü'l-insâf
Çekilir mi kuru boş lâf ü güzâf*¹⁶¹⁶

Devrin bir diğer şairi İzzet Ali Paşa da kelimeyi şiir bağlamında zikreder:

*Sen sen ol her gördüğün nâdâna dil verme sakın
Çünkü şâ'irsin güzelde nüktedân lâzım sana*¹⁶¹⁷

Beliğ, şehrengizinde güzelin nükteden anlayanını tercih eder:

*Böyle bir şehri mu'azzamda meger
Nükte-fehm olmaya mı hiç dilber*¹⁶¹⁸

Enis de şiirini hayal içinde hayal ile ve nükteyle dolu olarak görür:

*Dil-i üstâd-ı hoş-tab'a neşât isâr eder çün kim
Serâser nükte-i nazmın hayâl ender-hayâl olsun*¹⁶¹⁹

¹⁶¹³ KR, Ebyât/2

¹⁶¹⁴ SV, s.20

¹⁶¹⁵ SV, s.20

¹⁶¹⁶ Süreyya Ali Beyzâdeoğlu, Lutfiyye-i Vehbî, b.292.

¹⁶¹⁷ Büyük Türk Klâsikleri, c.6, s.315.

¹⁶¹⁸ Büyük Türk Klâsikleri, c.6, s.239.

¹⁶¹⁹ Büyük Türk Klâsikleri, c.6, s.306.

18. yüzyıla ve Divan edebiyatının en büyük şairlerinden Nedim de nükte kelimesini Divan'ında birkaç yerde edebî bağlamda kullanmıştır. Şair, kendisini nükteleri açısından İranlı şair Enverî'ye benzetir:

*Ki oldı bir vesîku't-tarh gıyâ bu kasîdem kim
Eder isbât-ı fazlım Enverî-i nüktedân üzre¹⁶²⁰
O etmiş Enverî'ye sâyesin memdûd düşmez mi
Senin de sâye-i lutfun Nedîm-i nükte-dân üzre¹⁶²¹*

Kasidelerinde de nükte kelimesini tercih eder. Fakat kelime bu kez kendisini ve şiirini değil, muhatabını niteler:

*Vasfın müzeyyel eyledi bir nev-kumâş ile
Nessâc-ı kilik-i nâdire-perdâz-ı nüktedân¹⁶²²
Sensin ol nükte-şinâs-ı harem-i ma'nî kim
Sana bezminde Felâtûn edemez redd-i kelâm¹⁶²³
Dûrbîn-i fikr ile hakkâ ki çeşm-i fitnatı
Vâsıl oldu âlemin her nükte-i pinhânına¹⁶²⁴*

Yine diğer beyitlerinde de terimi şiir ve şiirin anlamı bağlamında kullanır:

*Hıtâb-ı müstetâbından ibâret nükte vü ma'nî
Nigâh-ı mû-şikârından kinâyet gamze vü îmâ¹⁶²⁵
Kelimeyi güzel tabir anlamında kullanır:
Lisân-ı pâki gâhî başladıkça hüsn-i ta'bîre
Eder bin nükte-i ser-besteyi bir harf ile inhâ¹⁶²⁶*

Sözü bir güzele, nükteyi ise o güzelin perçemine benzetir:

*Bârik şef' nükteleri cem' edüp Nedîm
Nâzende şâhid-i sühana perçem eyleriz¹⁶²⁷*

¹⁶²⁰ N, K.6/46

¹⁶²¹ N, K.6/48

¹⁶²² N, K.24/12

¹⁶²³ N, K.14/16

¹⁶²⁴ N, K.21/64

¹⁶²⁵ N, Kit'a 50/20

¹⁶²⁶ N, Kit'a 42/5

Ve Nedim nükte kelimesini, şiirinin gücünü ifade ederken ve kelimeyi kendisinden önceki birçok şairden çok daha şuh bir şekilde kullanır:

*Ma'lûmdur benim sühanım mahlâs istemez
Farkeyler anı şehrimizin nükte-dânları*¹⁶²⁸

Şeyhülislâm Esâd, terimi inci tanesine benzetir:

*Dür-i nikât çıkarsa n'ola derûnumdan
Olan ma'âdin-i lû'lûdur Es'adâ yemde*¹⁶²⁹

O da kelimedden kendi şiirinin övgüsünde yararlanır:

*Sühanda gerçi ki bâlâdır Es'adâ tab'ım
Kabâ-yı nükte vü râyında yine dâmendir*¹⁶³⁰

*Nikât-ı nâsı'a-i nazm-ı mu'cizim Es'ad
Bu şi'ri levha-i ser-safha-i kirâm eyler*¹⁶³¹

*Es'ad Nazîm-i genc-i dür-i nazma pey-rev ol
Kim hâmesinde nice nikât-ı nihân nihân*¹⁶³²

Şeyhülislâm İshak, terimin herkes tarafından anlaşılmayan gizli, ince söz anlamından hareketle, kelimeyi dudağa benzetir:

*Cevher-i ferd kabûl itmeyicek kısmeti biz
Nükte-i tengî-i la'lin nice ta'bîr idelim*¹⁶³³

*Düketmiş nükte-dânân-ı selef mazmûn-ı mevzûnı
Kurı bir nâmı var Hâtem gibi nakş-ı sühen-dânun, Hâtem, K.2/81*

Esrar da terimden kendi şiirinin övgüsünde yararlanır:

*Meğher oldun o mihrin zerre-i ihsânına mazhar
Nikât-ı nazmın ey Esrâr a'lâ hurde olmuşdur*¹⁶³⁴

¹⁶²⁷ N, G.49/7

¹⁶²⁸ N, G.155/5

¹⁶²⁹ ŞE, G.170/7

¹⁶³⁰ ŞE, G.65/5

¹⁶³¹ ŞE, G.63/5

¹⁶³² ŞE, G.150/5

¹⁶³³ Şİ, G.106/2

¹⁶³⁴ E, G.85/6

*Esrâr-ı lebindir sühanımda melhûz
Gûş etse Mesîh olurdu elbet mahzûz
Aldım kaleme cemâlinin nüktelerin
Mecmû'a-i şi'rim oldu levh-i mahfûz¹⁶³⁵*

Şeyh Galib, nüktenin beyitteki önemine değinir:

*Her beyt ki halvetgeh ola ma'ni-i pâke
Ol kûşe-i mihrâb dil-i nükteverândır¹⁶³⁶*

*Ol söz ki pür-nikât u mezâmîn-i hüsn ola
Anda tahayyül-i hat u hâli neden cüdâ¹⁶³⁷*

*Dehen kim sırr-ı hâmûşu anun îmânlarındandır
Sühan ol nükte-i ser-bestenin ma'nâlarındandır¹⁶³⁸*

*Gerçi bilirim nükte-i ser-beste-i nazmın
Ta'bir edemem hâsılı bir sırr-ı nihândır¹⁶³⁹*

Kelimededen kendi şiirinin övgüsünde yararlanır:

*Piş-i isti'dâd-ı tab'-ı nükte-dânında senin
Tıfl-ı nutk Es'ad sühan fehm-i edeb hâmûş-ı nâz¹⁶⁴⁰*

*Rûşen nikâtı etmede endişem âşikâr
Pür-gevher-i kevâkib olan âsumân gibi¹⁶⁴¹*

Vâsıf da nükte kelimesini poetikasını ortaya koyarken kullanır. Aşağıdaki beytinde mazmunu ve nükteyi askere benzetir:

*Şeh-süvâr-ı ma'niyem cünd-i mezâmîn ü nikât
Zir-i râyât-ı zamîrimde gönüllü 'askeri¹⁶⁴²*

¹⁶³⁵ E, R.72

¹⁶³⁶ ŞG, K.28/6

¹⁶³⁷ ŞG, G.8/6

¹⁶³⁸ ŞG, G.83/1

¹⁶³⁹ ŞG, K.28/29

¹⁶⁴⁰ ŞG, G.124/6

¹⁶⁴¹ ŞG, K.13/7

¹⁶⁴² V, K.14/110

Fikirlerini ata, nükteyi ise o atın cevherlerle süslenmiş palanına benzetir ve kendi şiirinin övgüsünü yapar:

Edhem-i endîşemün remz ü mezâyâ reşmesi
*Tevsen-i efkârımın nükte palân-ı zîneti*¹⁶⁴³

Yine terimi kendine özgü tarzıyla Râsîh'in şiirinden söz ederken kullanır:

Sad âferîn ki Vâsıf zemîn-i Râsîh'da
*Nikât ü remz ü nezâket fikir fikir kaynar*¹⁶⁴⁴

Mevlâna'nın şiirini de içerdiği nükteler dolayısıyla zikreder:

Rümûz-ı vahy-i Hudâ magz-ı nass-ı Sübhân'dır
*Nikât-ı ma'ni-i nazm-ı kitâb-ı Mevlânâ*¹⁶⁴⁵

Yukarıdaki beyitlerde de gördüğümüz üzere, şairler nükte, nikât kelimelerinden de kendi sanatlarını göstermek amacıyla faydalanmışlardır. Kelime Divan şiirinde ilk yüzyıllarda pek tercih edilmezken, şair sayısının arttığı 17. yüzyılda ve bu şiirin son dönemi sayabileceğimiz, şair sayısının zirveye çıktığı 18. yüzyılda daha çok tercih edilmiştir. Kelime aynı zamanda şairlerin şiir tarzlarına ve anlayışlarına göre de edebî ya da tasavvufî bağlamlarda tercih edilebilmiştir. Örneğin Yunus Emre Divanı'nda, Ahmed Paşa'da ve Şeyhî'de kelime tamamıyla tasavvufî bağlamda kullanılmıştır. Tezkirelere göre müteşairlerin çoğaldığı 17. yüzyılda, şiirinin varlık alanını tanımlamaya çalışan Nef'î'de ise kelime büyük bir sancının, kendini ispat etme kaygısının ürünüdür. Aynı kaygıyı, Nef'î Divanı'nın iki katından daha fazla bir hacme sahip Nabi Divanı'nda benzer oranlarda göremeyiz. 18. yüzyılda ise, kelimeyi en çok tercih eden şair olan Esrar Dedede edebî kaygıyı göremeyiz. Şair, Divan'ında, kelimeyi daha çok tasavvufî kaygılarla dile getirmiştir. Nedim'de ve Şeyh Galib'de birbirine yakın oranlarda rastladığımız kelime, şairlerin poetikalarını tanımlamalarına yardımcı olmuştur.¹⁶⁴⁶

Şiirin güzelliği nüktesinin güzelliğiyle ölçülmektedir. Dokundurucu, iğneli, iyi düşünülmüş, ince manalı söz anlamında kullanılan kelime, maânî ilminin en

¹⁶⁴³ V, K.20/136

¹⁶⁴⁴ V, G. 19/10

¹⁶⁴⁵ V, K.12/15

¹⁶⁴⁶ bk. Tablo 40

önemli unsurlarından biridir. Bu sebeple nükteden ancak bu ilimde belli bir mesafe kat etmiş olanlar anlayabilecektir. Kelime, güzelin perçemine, inci tanesine, dudağa, askere, atın cevherlerle süslenmiş palanına benzetilmiştir.

TABLO 39

	YE	AP	NB	Şh	LM- A	C	CS	B	F	LM- F	H	NI	Na	Nf	ŞY	S	N	ŞE	ŞI	Ht	ŞG	HA	E	V	Z	
Ağzında bir nükteciik kal-																										
'akl-i nükte-dân										I																
'akd-i nükte															I											
'Arif-i nükte-şinâs																										I
bende-i nükte-şinâs-ı men araf											I															
beyân-ı nâtika-i tab'-ı nükte-sencân																										
Bircâs-ı nükte-dân																										
Cem' ü farkın nüktesi																										
cevân-ı nüktedân																										
cümd-i mezâmîn ü nikât																										
çâşn-i nikât																										
çerâğ-ı düldümân-ı nükte-pîrâyî																										
darbül'-mesel-i nükte-şinâsân-ı cihân																										
darbül'-mesel-i nükte-verân																										
dehân-ı nükte-sencân-ı cihân																										
dest-i tab'-ı nükte-dân																										
dil-i nükteverân																										

TABLO 39

	YE	AP	NB	Şh	LM-A	C	CS	B	F	LM-F	H	NI	Na	Nf	ŞY	S	N	ŞE	ŞI	Ht	ŞG	HA	E	V	Z	
dür-i nikât																										
Enveri-i nüktedân																			I							
esir-i nikât-i dâkik u pinhânî													I													
ezkiyâ-yi nükte-felmân																				I						
Fâhla na'leyke nüktesi												I														
fikr-i nikât-i sitayiş													I													
gizli nükte eyile-												I														
gönlüne nükte gel-																										
Gülâb-ı rüy-i yârân-ı safâ-yi nükte-güyâdur																										
gül-çîn-i nikât																										I
gülzâr-ı nikât-ı eşvâ																										I
Haclet-i nükte-i rengin													I													
hakikat nüktesin söyle																										
hamif-i nükte-pîrâ													I													
hâtime-i kâide-i nükte- verân																										I
hem-nükte																										I
hem-zebân-ı nüktedân																										I
hidiv-i nükte-dân																										I

TABLO 39

	YE	AP	NB	Şh	LM-A	C	CS	B	F	LM-F	H	NI	Na	Nf	ŞY	S	N	ŞE	Şi	Ht	ŞG	HA	E	V	Z	
hoş nükte																										
hıvyıyet nüktesi								1																		
ilâ nüktesi													1										1			
iltifât-ı pâdisâh-ı nüktedân														1										1		
innâ ferâhâ" nüktesi																							1			
"İstihâlû'l-hamr" nüktesi																								1		
kabâ-yı nükte																								1		
kash nükte ol-																										
kilk-i hayâl-i nükte-senc ü nükte-perdâz																								1		
kitâb-ı nüktedân																										
leb-i nükte-pâş																										
lutf-i şeh-i nüktedân																										
ma'ânî vü nikât																										
Makâle-i nükte-i la'î-i dîlber																										
medf-i edib-i nükte-dân																										1
mermere nükte kaz-																										
mesned-i ma'zeret-i nükte-verân																										
mes-i sabûh-i nükte-dânî																										1

TABLO 39

	YE	AP	NB	Şh	LM-A	C	CS	B	F	LM-F	H	NI	Na	Nf	ŞY	S	N	ŞE	Şİ	Ht	ŞG	HA	E	V	Z		
meşşâta-i ebkâr-i nikât-i cân																										1	
miyân-ı nukte-şinâsân																						1					
muhayyel nikât												1															
mü-şikâf-i nuktehâ-yı âsmâni													1														
muşkil-i pur-nukte														1													
Nâ-âşnâ-yı nukte-i lafz																										1	
nazm-ı vuslatî-i nukte-pîrâ																	1										
Nedüm-i nukte-dân																											
nessâc-ı kâik-i nâdire-perdâz-ı nuktedân																											
Nevg-i kalem-i Nâlif-i nukte-serâ													1														
niğâl-i nukte-âmiz																											
nikât																											
nikât-i bi'-aded																										1	2
Nikât-ı câmi'-i husn													1														
nikât-i fitne																											
nikât-i hafıyyât-ı husn													1														
nikât-ı hakikat																											
nikât-ı kelimât																										1	

TABLO 39

	YE	AP	NB	Şh	LM-A	C	CS	B	F	LM-F	H	NI	Na	Nf	ŞY	S	N	ŞE	Şİ	Ht	ŞG	HA	E	V	Z
nikât-ı ma ni-i nazm-ı kitâb-ı Mevlânâ																								1	
nikât-ı nativ												1													
Nikât-ı nâsî'â-i nazm-ı mu'ciz																			1						
nikât-ı nazm																							1		
nikât-ı mihân																									
nikât-ı nüsha-ı hüsn													1												
nikât-ı râz-ı cilhan																									1
nikât-ı râz-ı hüsn													1												
nikât-ı sihr																									
nikât-ı tehiyye-i makdem									1																
Nutkunun her nüktesi																								1	
nühüfe nükte														1											
nükte beyân eyle-																								1	
nükte buyur-									1															1	
nükte ders et-																									
nükte dokundur-																									
nükte et-																									
nükte irâd et-																									1

TABLO 39

	YE	AP	NB	Şh	LM-A	C	CS	B	F	LM-F	H	NI	Na	Nf	ŞY	S	N	ŞE	Şİ	Ht	ŞG	HA	E	V	Z	
nükte kil-	1																									
nükte sor-					1																					
nükte söyle-	1			1																						
nükte sır-					4																					
Nükte	2	1	4	2	17			3	2	5	3	5	5	10			4	2		1	3	1	6	2	2	
nüktecek																							1			
Nükte-cüyân-ı mezâyâ-yı ma'ânî																										1
nüktedân				1	2			1	1	2	1	1	1	3	1		1	1					1	1	1	
nükte-dânân-ı selef																					1					
nükte-dânân-ı zuhür																							1			
nükte-dân-ı 'âlem											1															
nükte-dân-ı cihân																										
Nüktedân-ı hikmet-i feâd-ı eşyâ	1																									1
nükte-dân-ı kâmil								1																		
Nükte-dân-ı kelâm-ı Mevlâ																										1
Nükte-dân-ı me'âl-ı sümme denâ																										1
nükte-dân-ı sırr-ı harf																										1
nüktedânicuklar													1													

TABLO 39

	YE	AP	NB	Şh	LM- A	C	CS	B	F	LM- F	H	NI	Na	NF	ŞY	S	N	ŞE	Şİ	Ht	ŞG	HA	E	V	Z	
nükte-dânilik										1																
nüktedân-server														1												
nükteden reng al-																1										
nükte-fehmân													1											1		
nükte-güt																						1				1
nüktehâ-yi merâm-ı semîn																						1				1
nükte-i 'ilm-i ledûn																	1									
nükte-i bârîk														1												
nükte-i beyne's-serâ																									1	
nükte-i bi-çün il çerâ																										
nükte-i cân																										
nükte-i ebrû																										
nükte-i esrâr																										
nükte-i esrâr-ı fîmûn																										
nükte-i esrâr-ı gayb																										1
nükte-i eş'âr-ı tâze																										
nükte-i fâşş-ı hikem																										1
nükte-i garâ																										1

TABLO 39

	YE	AP	NB	Şh	LM-A	C	CS	B	F	LM-F	H	NI	Na	Nf	ŞY	S	N	ŞE	Şİ	Ht	ŞG	HA	E	V	Z	
nükte-i garâ-yî hüsn																										
nükte-i gayb		1																						1		
Nükte-i güft ü şimâd																										1
nükte-i haff														1												
nükte-i hakikat-ı 'ışk						2																				
nükte-i ham												1														
nükte-i hayrî'-kelâm						1																				
nükte-i hikmet															1											
nükte-i i'câz												1														
nükte-i ilâhî		1																								
nükte-i imt enâ																								1		
nükte-i kalem																										
nükte-i kudûf																										
nükte-i lâ hayre illâ fî'l-vasat			1																							
Nükte-i lâ raybe fih						1																				
nükte-i la'l-i revân-bahş																										
nükte-i lafza nevâdir-i mâhâ																										
nükte-i mâ kâll ü dell																										

TABLO 39

	YE	AP	NB	Şh	LM- A	C	CS	B	F	LM- F	H	NI	Na	Nf	ŞY	S	N	ŞE	ŞI	Ht	ŞG	HA	E	V	Z	
nükte-i mahfi-i dehân																						1				
nükte-i mahfûz																							1			
nükte-i ma'nâ																									1	
nükte-i mâ-ft'l-bâle																										1
nükte-i mihr ü mahabbet								1																		
nükte-i nihâni											1															
nükte-i pedâ																								1		
nükte-i peydâ																								1		
nükte-i pinhân u âşikâr												1														
nükte-i pinhân																						1		1		
nükte-i pur-mâ'ânî-i kelâm														1												
nükte-i râcih																								1		
nükte-i râz-i dil																										
nükte-i rengîn																										
nükte-i sencide		1						2																		
nükte-i serbest																										
nükte-i ser-beste														1												
nükte-i ser-beste-i nazm																									1	3

TABLO 39

	YE	AP	NB	Şh	LM- A	C	CS	B	F	LM- F	H	NI	Na	Nf	ŞY	S	N	ŞE	Şİ	Ht	ŞG	HA	E	V	Z	
nükte-i ser-beste-i sırr-i ilhâm														1												
nükte-i ser-fiz-i sitem												1														
nükte-i sırr-i "bi-ş'nev"													1										1			
Nükte-i sırr-i leb												1														
nükte-i sırr-i vücüd								1																		
Nükte-i sırr												1														
nükte-i şinâs											1															
nükte-i tekbir																										
nükte-i teng-i la'l																			1					1		
nükte-i tevîd										2																
nükte-i vahdet																										
nükte-i zemm													1									1				
nükte-i cem' et-																										
nükte-i cihan tut-																										
nükte-i mahalli													1													
nükte-i perdâz																										
nükte-i perdâz																										
Nükte-i perdâz-i delân												1														

TABLO 39

	YE	AP	NB	Şh	LM- A	C	CS	B	F	LM- F	H	NI	Na	Nf	ŞY	S	N	ŞE	Şİ	Ht	ŞG	HA	E	V	Z	
nükte-perdâz-ı ma'ânî															1											
nükte-perdâz-ı ma'ânî- perver														1												
nükte-perver								1																		
nükte-perverlik																					1					
nükte-pirâ															1						1					1
nükte-senc												1														
nükte-sencân																	1									
nükte-sencân-ı ilâhî														1												
nükte-senc-i endişe														1												
nükte-senc-i eşâr														1												
nükte-senc-i hüner- menkabet																					1					
nükte-senc-i nâdire-güy- i zamâne														1												
nükte-senc-i senâ-güster														1												
nükte-senc-i vassâf														1												
nüktesi a'dâya sapılan-																										
nüktesin çek-																										
nükte-şirâs																										
nükte-şinâsân-ı sultan														2												1
														1												

TABLO 39

	YE	AP	NB	Şh	LM-A	C	CS	B	F	LM-F	H	NI	Na	Nf	ŞY	S	N	ŞE	Şİ	Ht	ŞG	HA	E	V	Z	
nükte-şifāsân-ı zamân													1													
nükte-şifāsân-ı zamâne														1												
nükte-şifās-ı harem-i ma'nî																	1									
nükte-şimârân-ı hikem																							1			
nükteverân												1														
nükteverân-ı dünyâ													1													
nükteye mana ver-																								1		
nükteyi anla-																									1	
nükteyi ilân kıl-																	1								1	
nükteyi innâ et- (ulaştır-)																										1
nükteyi işit-																										
nükteyi kaleme al-																										1
nükteyi seyr kıl-																										
nükteyi yaz-																										
pîr-ı nükte-dân																										
pîş-i isir'âd-ı tab'-ı nükte-dân																										1
pür-nikât																										1
reh-i nükte-i aşk																										1

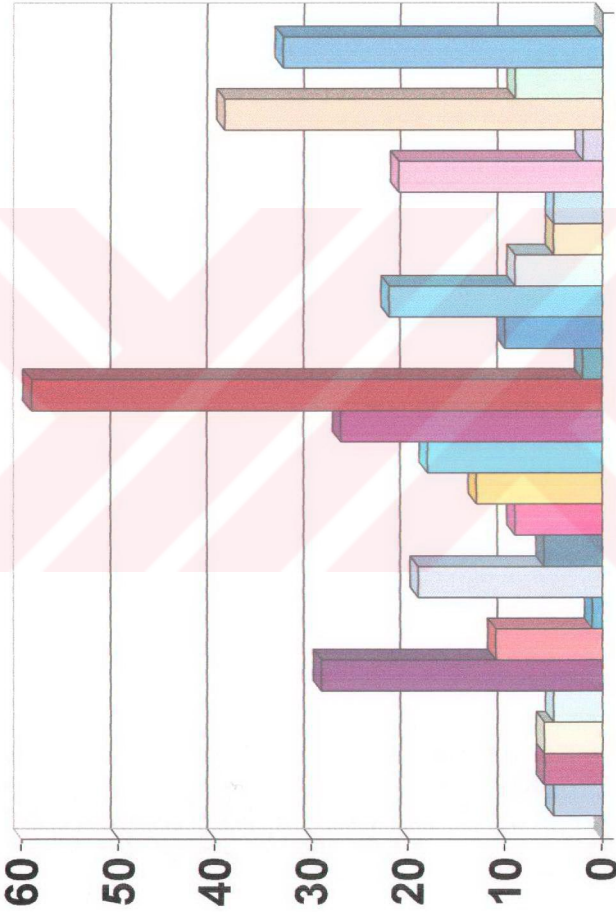
TABLO 39

	YE	AP	NB	Şh	LM-A	C	CS	B	F	LM-F	H	NI	Na	Nf	ŞY	S	N	ŞE	Şİ	Ht	ŞG	HA	E	V	Z	
reh-i nükte-verân-ı pişîn												1														
Reh-yâb-ı bezm-i râz-i nikât-ı nihân																										1
reşk-zen-i nükte-neverdân																				1						
rind-i nükte-dân																								1		
rüşen nikât																										
rûmûz-i nükte-i tevhid-i Hak									1																	
sadr-i nüktedân																	1									
Sâf u rengin nükte																										
ser-kâfile-i nükteverân														1												
ser-nükte-i mazmûn-ı vahdet																										
Simâh-ı nükte-cüyân																										1
şâh-ı nüktedân														1												
şâh-ı nükte-dân																										
şâhid-i nüktesinin turra-i ham-der-hamm																										
şâh-ı hoş-nükte																										
şîrin-nikât																										
Şirket-i nükte-serâyân-ı kadem																										
şüh-ı nükte-dân																										1

TABLO 39

	YE	AP	NB	Şh	LM- A	C	CS	B	F	LM- F	H	NI	Na	Nf	ŞY	S	N	ŞE	Şi	Ht	ŞG	HA	E	V	Z	
tab'-i nükte-bîn																	1									
tab'-i nükte-dân							2																			
tâlib-i esâr-i nikât-i hat- i yâr												1														
tarih-i nikât											1															
târîf-i şâh-i nüktedân													1													
târîf-i tab'-i nüktedân														1												
tercemân-i nükte-i i'câz												1														
tûlî-i tab'-i nükte-senc																										
vezîr-i nüktedân														1												
vezîr-i nükte-perver														1												
yâr-i nükte-pîrâ																										
Zer-i hâlis-'ayâr-i nükte- rîzân																									1	
TOPLAM	5	6	6	5	29	11	1	19	6	9	13	18	27	59	2	10	22	9	5	5	21	2	39	9	33	371

TABLO 40

Şairlerimizde Nükte-Nikât Kelimelerinin Oranı

2.4.9. Söz

Söz kelimesi de şairlerin poetik kaygılarını dile getirmede yararlandıkları bir kavramdır. Şairlerin hemen tamamı, bu kelimeyi kendi şiirleri bağlamlarında ele almışlar; önceki devirlerinin ve kendi devirlerinin şiir anlayışlarını, kendi tarzlarını, şairleri, müteşairleri bu kelime ile değerlendirmişlerdir.

2.4.9.1. Güft ü gû

Şeyh Galib, devrin şiirinin panoramasını bir bakıma şu beytiyle özetler:

*Gelmişti kelâl güft ü gûdan
Geçmişti hayâl reng ü bûdan*¹⁶⁴⁷

Yine aşağıdaki beytinde başını kalem gibi feda etse bile yeni mana aramaktan geri durmayacağını ifade eder:

*Hâme-veş başım fedâ etsem de Gâlib eylemem
Kat'ı hâhiş ma'nî-i nâ-güfteyi teftûşden*¹⁶⁴⁸

Şairim diye ortaya çıkanların çokluğundan yakınır:

*Çok gerçi sühan-gû vü sühan-fehm ü sühan-senc
Kim her birisi sözde Kelim-i Hemedândır*¹⁶⁴⁹

Onun mucizeler söyleyen şiiri, mana göklerindedir:

*Sipih-i ma'nâyı seyr et Mesih-veş Gâlib
Zemîne mu'cize-gülarda kim tenezzül eder*¹⁶⁵⁰

Bir beytinde Nedim tarzı şiir yazdığı için kendisine kızar. Nedim'in şiirlerini söz olarak değerlendirmez:

¹⁶⁴⁷ HA, 160.b.

¹⁶⁴⁸ ŞG, G.265/5

¹⁶⁴⁹ ŞG, K.28/10

¹⁶⁵⁰ ŞG, G.102/9

*Sâlik-i tavr-ı Nedim oldun bu düşmezdi sana
Hem-zebân olmaz mısın Gâlib sühan-gûlarla sen*¹⁶⁵¹

Devir şairlerinde egemen düşünce olan, şirde taze sözler söyleme fikri, Şeyhülislâm Esad'da karşımıza şu beyitlerle çıkar:

*Kayd-ı defter eyle bu nev-güfteyi Esrâr tâ
Kalmaya evrâk-ı ilkâ-kerde-i tesvîdde*¹⁶⁵²

Söz bir hazinedir:

*Gencine-i güftârına mazhar olup Esrâr
Her hâlde ana pîr-i sühan-dân nazar etdi*¹⁶⁵³

Nedim ise sözlerinin kıymetinden bahs eder:

*Oldu bu şarkı hele şarkıların her-cestesi
Dil-güşâdır çün sabâ her nağme-i âhestesi
Söz Nedimindir 'aceb tarz-ı hasendir bestesi
Güftesi ammâ ki bilmem besteden a'lâ mıdır*¹⁶⁵⁴

Şiirini taze güftâr olarak niteler:

*Sezâdır kim cihânın pâdişâh-ı mekrûmetkârı
Müşerref ede teşrif-i hümâyûniyle gülzârı
Nedimin sazlarla okuma bu taze güftârı
Çırâğan vakti geldi lâlezârın didesi rûşen*¹⁶⁵⁵

Sözündeki nezaketten söz eder:

*Şive-i güftârı hemşiren mi öğretti sana
Her sözün şirin-zebânım cânıma cân oldu hep*¹⁶⁵⁶

Tecrit sanatıyla kendisine seslenir. Sözlerini bülbülün nağmelerine benzetir:

¹⁶⁵¹ ŞG, G.246/5

¹⁶⁵² E, G.211/5

¹⁶⁵³ E, G.261/5

¹⁶⁵⁴ N, Ş.19/4

¹⁶⁵⁵ N, Ş.33/5

¹⁶⁵⁶ N, G.9/7

*Ey Nedim ey bülbül-i şeydâ niçün hâmuşsun
Sende evvel çok nevâlar güft ü gülâr var idi*¹⁶⁵⁷

*Konsa n'ola nahl-ı kadd-i dil-cüyuma tütü
Avihtedir kâkül-i hod-rüyuma tütü*

*İmrense 'aceb mi leb-i hoş-güyuma tütü
Bakdikça benim âyine-i rüyuma tütü*

*Meşk-i sühan eyler leb-i şekker-şikenimden*¹⁶⁵⁸

Taib, İstanbul tarzı sözden söz eder:

*Firengidir ne bilsün tarz-ı güftâr-ı Sütânbûlu
O kâfir-mâcerâyâ söylen olsun tercümân hançer*¹⁶⁵⁹

Şeyhülislâm Esad'ın şiirleri mucizeler yaratan bülbülün sesi gibi ateş doludur:

*Ben ol hezâr-ı mu'cize-güyum ki âfitâb
Dil-sûzi-i demimle gül-i âteşin ola*¹⁶⁶⁰

*Kilk-i lâli o kadar mu'cize-güy eyledi kim
Yazdı levh-i dile bu nev gazel-i garrâyı*¹⁶⁶¹

*Söyledir tütü-i mu'ciz-güy-ı tab '-ı Es'adı
Her ne dem âyine-veş ol mâh pehlû gösterir*¹⁶⁶²

Sözlerinin sade olmamasına şaşılmaması gerektiğini belirtir. Tarzı, Naili tarzıdır:

*Es'ad 'aceb mi sâde olursa nazîremiz
İ'câz şî'r-i Nâ'ili-i şîrin-güdedir*¹⁶⁶³

Sözleri şeker gibi tatlıdır:

*Hân-ı vâsfinda n'ola oldıysa güftârım lezîz
Zevk-ı kand-i midhatinle k'oldı hâmem zi-şeker*¹⁶⁶⁴

¹⁶⁵⁷ N, G.149/5

¹⁶⁵⁸ N, Tahmis 10/3

¹⁶⁵⁹ Tb, G.5/3

¹⁶⁶⁰ ŞE, K.7/39

¹⁶⁶¹ ŞE, K.11/11

¹⁶⁶² ŞE, G.52/5

¹⁶⁶³ ŞE, G.62/5

Sözlerinin elden ele dolaşmasına şaşılmamalıdır:

*Makbûl olursa güfte-i İshâk 'acib midir
Zîrâ ki silk-i nazm-ı lîyâkat elimdedir*¹⁶⁶⁵

Hatem de kelimeyi kendi şiiri bağlamında kullanır. Şiirleri, hoş şiirlerdir.

*Hâtem-i nâme-i nazm itdi beni bir hoş-gû
Eyleyüb hâmesine tarh-ı tekellûf teklîf*¹⁶⁶⁶

Şiirleri lezzetli içecekler gibidir:

*Hoş-güvâr olsa ne çend eşribe-i güftârım
O cihân-rûte-i 'irfâna sezâ-vâr olmaz*¹⁶⁶⁷

*Şekker-i la'l-i mükerrerle o hâl-i müşkîn
İtdiler şive-i güftârımı güvâ büyü*¹⁶⁶⁸

Hatem'in şiirleri, İstanbul'un Çubuklubahçe semti gibi renkli şiirlerdir:

*Nihâli düz-ı kîlk-i vâdi-yi güftârımız Hâtem
Sutânbul'un Çubuklubahçesi gibi temâşâdur*¹⁶⁶⁹

Zihni de zamanının güzel ve yeni şiir söyleyen şairleri arasında olduğunu belirtir:

*Tâze-güyân-ı zamânın nâdire-sencânıyım
Pest iken kadrim yine tab '-ı sühân-perver gibi*¹⁶⁷⁰

Sözleri şeker gibidir:

*Dinle güftârımı şeker-hâ ol
Bu nev-âsâr ile mutarrâ ol*¹⁶⁷¹

Olgunlaşmadan söylenen söz nazma kesafet vermektedir:

¹⁶⁶⁴ Şl, K.34/35

¹⁶⁶⁵ Şl, G.29/7

¹⁶⁶⁶ Ht, G.82/6

¹⁶⁶⁷ Ht, K.7/19

¹⁶⁶⁸ Ht, G.2/8

¹⁶⁶⁹ Ht, G.26/8

¹⁶⁷⁰ Z, K.16/42

¹⁶⁷¹ Z, Mesnevi 3/26

*Her güfte-i nâ-puhte verir tab 'a kesâfet
Sen bak sühan-ı Zihniye cem 'iyyeti seyr et*¹⁶⁷²

Sözleri abihayat gibidir:

*Zihniyâ Hızr eylemez inkâr zevk-ı nazmını
Âb-ı hayvândır meger bu güfte-i terden lezîz*¹⁶⁷³

O da zamanının köhnemiş şiirine tepkidir. Şairlerin birçoğu, biri diğerinden aktarma sözlerle vakit doldurmaktadır. Daha önce söylenmemiş söz bulmak artık güçtür:

*Bâzâr-ı güft-gûda dükenmiş alış veriş
Bir nev-zuhûr nâdire icâd işitmedik*¹⁶⁷⁴
*Hep güft-gûsı bâ 'is-i âlâm u infî 'âl
Zihni zamâneden hele ben nefret eyledim*¹⁶⁷⁵
*'Aceb peygûle-i nisyanâ düşmüş vâdi-i eslâf
Sühan-gûluk çekilmiş Zihniyâ dünyâdan 'uzletle*¹⁶⁷⁶

Zihni'nin bir de güft ü gü redifli bir şiiri vardır:

*Geldikde düşdü bezme mey-i nâba güft-gû
Ol şüh-ı dil-güşâ verir ahbâba güft-gû
Şâd-âb-ı nâz u şivede keşf eylese nikâb
Düşmez mi kalb-i gonca-i sir-âba güft-gû
Dem-sâz olursa mutrib ile yâr nağmede
İlkâ eder çığâne vü mızrâba güft-gû
'Aks-i cemâl-i tâbî eger düşse cûlara
Ol fitne-cûya bak düşürür âba güft-gû
Zihni şu 'â-ı cevher-i eş 'âr-ı neyyirin
Peydâ eder gevâhir-i nâ-yâba güft-gû*¹⁶⁷⁷

¹⁶⁷² Z, G.24/5

¹⁶⁷³ Z, G.44/5

¹⁶⁷⁴ Z, G.200/2

¹⁶⁷⁵ Z, G.235/5

¹⁶⁷⁶ Z, G.298/6

Güft, gü ve güftâr kelimeleri ile ilgili olarak yaptığımız divan taramalarında ¹⁶⁷⁸ kelimeyi 18.yüzyıl şairleri arasında şiirsel bağlamda en çok kullanan şairlerin Zihni, Şeyh Galib ve Hatem olduğunu gördük.

---

¹⁶⁷⁷ Z., G.259

¹⁶⁷⁸ bk.: Tablo 41.

TABLO 41

2.4.9.2. Söz

Bilindiği üzere, Nefî'nin bu kelimeyi redif olarak kullandığı bir kasidesi vardır.¹⁶⁷⁹ Divanına giriş yaptığı ve Peygambere yazdığı bu naatında Nefî onun övgüsünü yapmaktan çok kendi şairlik gücünü ifade etmeye çalışmıştır. Her beytin sonunda tekrarlanan 'sözüm' kelimesi okuyucuyu etkisi altına almakta ve şair sadece bu redif sayesinde bile amacına ulaşmaktadır.

Mevlevîlik tarikatine mensup Esrar Dede, sözün başlangıcının da devamının da Mevlâna olduğunu belirtir:

*"Hüve'l-evvel" velâyâtı "hüve'l-âhîr" kerâmâtı
Sözün ülâsı uhrâsı Celâlü'd-dîn-i Rûmî'dir*¹⁶⁸⁰

Şeyh Galib, Hüsn ü Aşk'ında devrinin şiir anlayışını yargılar:

*Var mı hele söylenilmedik söz
Kalmış mı meğer denilmedik söz*¹⁶⁸¹

Aynı eserinde kendi sözünün emsalsizliğini vurgular:

*Zannetme ki şöyle böyle bir söz
Gel sen dahi söyle böyle bir söz*¹⁶⁸²

Sözlerinin daha kendisi küçük yaştaiken şöhret bulduğunu ifade eder:

*Ben tıfl idim eylemezdim ülfet
Bulmuşdu sözüm tamâm şöhret*¹⁶⁸³

Osmanzade Taib, sözlerinin Osmanlı sultanının ihsanına sebep olacak kadar sihirli olduğunu belirtir:

¹⁶⁷⁹ Nf, K, I

¹⁶⁸⁰ E, K, 8/4

¹⁶⁸¹ HA, 718. b.

¹⁶⁸² HA, 2012. b.

¹⁶⁸³ HA, 2026.b.

*Aceb mi ba'd-ez-in teshîr idersem mülk-i irfânı
Ki oldu sözlerim şâyân-ı istihsân-ı Sultânı*¹⁶⁸⁴

Şeyh Galib, mazmun ülkesini bulduğunu beyan eder ve ekler: Söz budur.

*Aldım tamâm kışver-i mazmûnu söz budur
Verdim nizâm-ı hükümünü dil-hâh cân gibi*¹⁶⁸⁵

Aşağıdaki beytinde sözün tükenmeyeceğini vurgular:

*Söz dükenir kim diye Monlâ Celâl
Şems dahi şem'ine pervânedir*¹⁶⁸⁶

Sözü, gücünü Hz. Peygamber'den, Hz. Ali'den, Şems-i Tebrizi'den ve Mevlâna'dan almaktadır:

*Mecâz ammâ ki tahkike yakın ta'bîrdir bu söz
Cemâl ile celâlin mushafın tefsîrdir bu söz
Bırak isbât u nefyi vahdeti takrîrdir bu söz
Gönül den kat'-ı inkâra dedim şemşîrdir bu söz
Hemân ayn-ı Muhammedle 'Alidir Şems ü Mevlâna*¹⁶⁸⁷

Söz ehli, Galib'in şiirine Kuranikerim'e iman eder gibi iman etmektedirler:

*Bu söze Kur'ân gibi imân eder ehl-i sühan
Şâ'irin Gâlib tahayyül rütbe-i i'câzıdır*¹⁶⁸⁸

Galib, söz irmağından kimseye geçit vermemiştir:

*Vermedi bir kimseye Gâlib geçit
Kanda çevirdiyse söz irmağını*¹⁶⁸⁹

Sözünün Mevlâna'ya göndermelerle dolu olduğunu belirtir:

*Çarhı çeviren himmet-i Mevlânâdır
Şemsin talebi hidmet-i Mevlânâdır*

¹⁶⁸⁴ Tb, K.2/1

¹⁶⁸⁵ ŞG, K.13/14

¹⁶⁸⁶ ŞG, Terci 1/45

¹⁶⁸⁷ ŞG, Terci 2/5

¹⁶⁸⁸ ŞG, G.55/7

¹⁶⁸⁹ ŞG, G.312/8

*Ve'l-hâsıl eğer sözüm edersen iz'ân
Mevlâ diyecek Hazret-i Mevlânâdır*¹⁶⁹⁰

Hatem söz vadisinde hüner sahibidir:

*Hâtem hünerde sâz u sözün çok çalanıdır
Hem-dem gibi nevâ-yı neye hâme heştimiz*¹⁶⁹¹

Zihni, sözünün belagat mucizeleri ortaya çıkardığını belirtir:

*Benim ol mu 'cize-ârâ-yı belâgat ki sözüm
Bulamaz hasm u mu 'ârız ana 'ayb u ta 'yîr*¹⁶⁹²

Nedim'in şiirlerini Nef'i işitecek olsa o bile dayanamayıp yaşasınlar, aferinler diyecektir:

*Nef'i dahı 'ademde işitdikçe sözlerim
Şâbâş u âferini cihân-der-cihân verir*¹⁶⁹³

Nedim söz söylemedeki kudretini her an her yerde ispatlamaya hazırdır:

*Lâf derlerse eğer işte kalem işte devât
Her sözüm isbât mümkün hendesi da'vâ gibi*¹⁶⁹⁴

Nedim farklı tarzıyla, güzel sözler söylemektedir:

*Oldu bu şarkı hele şarkıların ber-cestesi
Dil-güşâdır çün sabâ her nağme-i âhestesi*

*Söz Nedimindir 'aceb tarz-ı hasendir bestesi
Güftesi ammâ ki bilmem besteden a'lâ mıdır*¹⁶⁹⁵

Aşağıdaki beytinde tevazu göstererek, söz söylemeyi pek bilmese de irfanının olduğunu belirtir:

*Murâdın anlarız ol gamzenin iz'ânımız vardır
Belî söz bilmeziz ammâ biraz 'irfânımız vardır*¹⁶⁹⁶

¹⁶⁹⁰ ŞG, R.9

¹⁶⁹¹ HA, G.57/8

¹⁶⁹² Z, K.15/28

¹⁶⁹³ N, K.4/63

¹⁶⁹⁴ N, K.18/45

¹⁶⁹⁵ N, Ş.19/4

Tecrit sanatıyla kendine hitap eder ve sözü az söylemenin önemine değinir:

*Sözü az söyle ağır söyle Nedîmâ ki sühan
Zer gibi sayılı gevher gibi sencide gerek*¹⁶⁹⁷

Yukarıda da gördüğümüz gibi, bu yüzyıl şairleri de geçen yüzyılda artmaya başlayan eğilimi sürdürmüşler ve şiirlerinde sözle ilgili değerlendirmelere yer vermişlerdir. Şairlerin sözle ilgili değerlendirmeleri sadece yukarıdaki beyitlerde değil; divanlarının, mesnevîlerinin değişik beyitlerinde de sürmektedir. Bunların tamamını burada vermemiz sadece hacmi artıracağından sadece örnek vermekle yetindik.

Şairlerin söz kelimesini kullanım sıklıklarına baktığımızda, kelimeyi 113 kez kullanan Nef'î'yi diğer şairlerin epeyce önünde görürüz. Onu, kelimeyi şiirsel bağlamda 23 kez tercih eden Şeyh Galib takip eder. Nedim ise kelimeyi 10 kez şiirsel bağlamda kullanmıştır.¹⁶⁹⁸

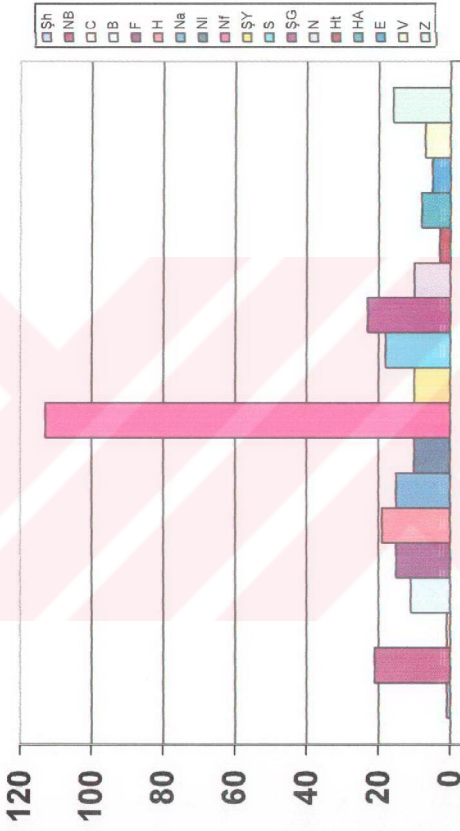
¹⁶⁹⁶ N. G.26/1

¹⁶⁹⁷ N. G.57/6

¹⁶⁹⁸ bk.:Tablo 42

TABLO 42

SÖZ

2.4.9.3. Sūhan

Divan şiirinde şairlerin şiir güçlerini ortaya koyabilmeleri için yararlandıkları kelimelerden biri de suhan kelimesidir. Şairlik yeteneğini kanıtlamak isteyen şairler, sözün gücünden faydalanmalıydılar. Bu nedenle de ince, belîğ, zarif ve orijinal bir söyleyiş bulmaları gerekmektedir. Suhan kelimesi ile şairler bu söyleyişi işaret ederler.

Suhan, kelimesi 18.yüzyıldan önceki şairlerde şu şekillerde geçmektedir:

*Âb-ı hayât-ı suhan*¹⁶⁹⁹, *âb-ı hayât-ı suhan-ı Bâkî*¹⁷⁰⁰, *'andelib-i çemenistân-ı suhan*¹⁷⁰¹, *arsa-i meydân-ı suhan*¹⁷⁰², *'arûs-ı suhan*¹⁷⁰³, *âsâr-ı suhan*¹⁷⁰⁴, *bahr-ı güher-pâş-ı suhan*¹⁷⁰⁵, *bahr-ı suhan*¹⁷⁰⁶, *Bâkî-i şîrîn-suhan*¹⁷⁰⁷, *bâlâ-nişîn-i hâcegiyân-ı suhanverî*¹⁷⁰⁸, *bâzâr-ı suhan*¹⁷⁰⁹, *bâzil-i feyz-ı suhan*¹⁷¹⁰, *bedreka-i râh-neverdân-ı suhan*¹⁷¹¹, *bezm-i suhan*¹⁷¹², *bî-mey-i suhan*¹⁷¹³, *bustân-ı suhan*¹⁷¹⁴, *bûlbûl-i bâğ-ı suhan*¹⁷¹⁵, *bünyân-ı suhan*¹⁷¹⁶, *cevâhir-i suhan*¹⁷¹⁷, *cevher-i rûh-ı suhan*¹⁷¹⁸, *cevherî-i suhan*¹⁷¹⁹, *ceyb-i*

¹⁶⁹⁹ NI, K.5/7; NI, K.12/77

¹⁷⁰⁰ Nf, K.4/41

¹⁷⁰¹ NI, Mesnevî 7/ 128

¹⁷⁰² Nf, K.60/34

¹⁷⁰³ Na, G.790/5

¹⁷⁰⁴ Na, 553/ 1

¹⁷⁰⁵ Nf, K.55/47

¹⁷⁰⁶ AP, G.93/5; Nf, K.8/52; Na, G.322/7

¹⁷⁰⁷ B, G.440/5; B, G.455/6

¹⁷⁰⁸ NI, K.20/30

¹⁷⁰⁹ NI, K.9/74

¹⁷¹⁰ H, K.15/14

¹⁷¹¹ Nf, K.60/16

¹⁷¹² Na, G.478/6

¹⁷¹³ Na, G.521/4

¹⁷¹⁴ Nf, K.60/23

¹⁷¹⁵ AP, G.45/5

¹⁷¹⁶ NI, K.16/39

¹⁷¹⁷ H, K.10/18; Nf, K.30/56

¹⁷¹⁸ NI, G.303/9

*suhan*¹⁷²⁰, *cünd-i ervâh-ı ricâl-i suhan*¹⁷²¹, *de'b-i suhanverân-ı bedî'ül-beyân*¹⁷²², *destân-ı suhan*¹⁷²³, *dilirân-ı suhan*¹⁷²⁴, *dilpesend-i şâhid-i tab'-ı suhan-dân*¹⁷²⁵, *dîvâr-ı suhan*¹⁷²⁶, *düzd-i suhan*¹⁷²⁷, *ebr-i çemen-ârâ-yı suhan*¹⁷²⁸, *ebr-i güher-pâş-ı suhan*¹⁷²⁹, *ehl-i suhan*¹⁷³⁰, *erbâb-ı suhan*¹⁷³¹, *ervâh-ı suhan*¹⁷³², *evliyâ-yı suhan*¹⁷³³, *fâris-i meydân-ı suhan*¹⁷³⁴, *fâris-i mülk-i suhan*¹⁷³⁵, *fenn-i suhan*¹⁷³⁶, *ferîd-i fenn-i suhan*¹⁷³⁷, *fermân-dih-i ma'mûre-i mülk-i suhan*¹⁷³⁸, *gavgâ-yı suhan*¹⁷³⁹, *gerd-i râh-ı suhan*¹⁷⁴⁰, *gevher-i suhan*¹⁷⁴¹, *girân-suhan*¹⁷⁴², *güşe-i çeşm-i suhan-dân*¹⁷⁴³, *güşe-i dükkân-ı hevâdâr-ı suhan*¹⁷⁴⁴, *güher-i kân-ı suhan*¹⁷⁴⁵, *gülîstân-ı suhan*¹⁷⁴⁶, *hakk-ı*

1719 Nf, K.58/43

1720 Ni, K.26/12

1721 Nf, K.50/63

1722 Ni, K.10/36

1723 Nf, K.60/36

1724 Nf, K.37/52

1725 Ni, G.82/5

1726 Na, 553/ 6

1727 Ni, G.271/5

1728 Nf, K.11/45

1729 Nf, K.54/40

1730 H, G.140/7

1731 Na, G.609/6; Ni, G.337/6; Nf, K.34/48

1732 Ni, G.58/5

1733 Nf, K.54/12

1734 Ni, K.14/72

1735 Ni, G.201/5

1736 Nf, K.40/44

1737 B, G.25/7

1738 Nf, K.17/33

1739 Nf, K.11/52

1740 Ni, K.5/17

1741 Na, G.409/5

1742 Na, G.189/5

1743 Ni, K.12/ 73

1744 Na, 553/ 3

1745 Nf, K.60/3

1746 Nf, K.10/65

*suhan*¹⁷⁴⁷, *haridâr-ı suhan*¹⁷⁴⁸, *hâşiye-i çeşm-i suhan-gü*¹⁷⁴⁹, *hyâbân-ı suhan*¹⁷⁵⁰, *husrev-i evreng-i suhandâni*¹⁷⁵¹, *Husrev-i mülk-i suhan*¹⁷⁵², *iklim-i hüner-hiz-i suhan*¹⁷⁵³, *imkân-ı suhan*¹⁷⁵⁴, *kâbil-i iz'ân-ı suhan*¹⁷⁵⁵, *kân-ı cevâhir-i suhan*¹⁷⁵⁶, *kâse-gerdân-ı mey-i bâdyâ-nûşân-ı suhan*¹⁷⁵⁷, *kilk-i suhan-pâldâ*¹⁷⁵⁸, *kişver-i suhan*¹⁷⁵⁹, *kuvvet-i iz'ân-ı suhan*¹⁷⁶⁰, *lâf-ı suhan-veri*¹⁷⁶¹, *lâzım-ı pâyân-ı suhan*¹⁷⁶², *leb-riz-i suhan*¹⁷⁶³, *lüle-i ser-çeşme-i hayvân-ı suhan*¹⁷⁶⁴, *lutf-ı suhan*¹⁷⁶⁵, *ma'nî-i pür-zûr-ı kafâdâr-ı suhan*¹⁷⁶⁶, *mahrûsa-i suhan*¹⁷⁶⁷, *matla'-ı hürşid-i direhşân-ı suhan*¹⁷⁶⁸, *mazhar-ı ihsân-ı suhan*¹⁷⁶⁹, *mazmûn-ı hüccet-i suhan*¹⁷⁷⁰, *meclis-i mestân-ı suhan*¹⁷⁷¹, *mecmû'a-i erbâb-ı suhan*¹⁷⁷², *meh-i tâbân-ı suhan*¹⁷⁷³, *menşûr-ı suhan*¹⁷⁷⁴, *mestân-ı suhan*¹⁷⁷⁵, *meşâr-ı suhan*¹⁷⁷⁶, *meşâr-ı suhan*¹⁷⁷⁷, *mey-i suhan*¹⁷⁷⁸, *mezâk-*

---

¹⁷⁴⁷ B, G.57/7

¹⁷⁴⁸ Na, 553/ 7

¹⁷⁴⁹ Na, G.735/7

¹⁷⁵⁰ Nl, K.8/9

¹⁷⁵¹ Nl, K.5/22

¹⁷⁵² B, G.389/5; H, G.437/5; H, K.17/18.

¹⁷⁵³ Nl, T.74/ 17

¹⁷⁵⁴ Nf, K.60/18

¹⁷⁵⁵ Nf, K.60/6

¹⁷⁵⁶ NA; G.165/5

¹⁷⁵⁷ Nf, K.60/11

¹⁷⁵⁸ Nf, K.45/44

¹⁷⁵⁹ B, G.357/6

¹⁷⁶⁰ Nf, K.60/35

¹⁷⁶¹ Nl, K.20/38

¹⁷⁶² Nf, K.60/40

¹⁷⁶³ Nl, K.9/57

¹⁷⁶⁴ Nf, K.60/21

¹⁷⁶⁵ B, G.26/5; Nl, K.14/73; B, G.336/5.

¹⁷⁶⁶ Na, 553/ 5

¹⁷⁶⁷ Na, G.498/6

¹⁷⁶⁸ Nf, K.60/20

¹⁷⁶⁹ Nf, K.60/7

¹⁷⁷⁰ Nl, K.20/31

¹⁷⁷¹ Nf, K.60/12

¹⁷⁷² Na, G.699/ 8

¹⁷⁷³ Nf, K.60/22

¹⁷⁷⁴ Nl, K.14/67

¹⁷⁷⁵ Nl, K.9/67

*rûh-ı suhan*¹⁷⁷⁹, *mıstar-ı tâk-ı varak-ı suhan*¹⁷⁸⁰, *mi'mâr-ı binâ-yı suhan*¹⁷⁸¹,
*micmere-gerdân-ı suhan*¹⁷⁸², *murg-ı hoş-elhân-ı suhan*¹⁷⁸³, *mülk-i suhan*¹⁷⁸⁴,
*mürebbi-i gülistân-ı suhan*¹⁷⁸⁵, *Nâbi-i suhan-gâ*¹⁷⁸⁶, *Nâbi-i suhen-senc*¹⁷⁸⁷,
*nâdân-ı suhan*¹⁷⁸⁸, *nâdire-güyân-ı suhan*¹⁷⁸⁹, *nakd-ı suhan-ı pâk*¹⁷⁹⁰, *nakd-i*
*suhan*¹⁷⁹¹, *nâzımân-ı suhan*¹⁷⁹², *nâzik-suhan*¹⁷⁹³, *neşve-i pür-zür-ı suhan*¹⁷⁹⁴,
*nev-'arûsân-ı suhan*¹⁷⁹⁵, *nev-dâstân-ı câdü-yı kilk-i suhanveri*¹⁷⁹⁶, *nev-kumâş-ı*
*suhan*¹⁷⁹⁷, *nükte-şinâsân-ı suhan*¹⁷⁹⁸, *pâdişâh-ı mülk-i suhan*¹⁷⁹⁹, *pâdişâh-ı*
*suhan*¹⁸⁰⁰, *pâdişeh-i dâver-i devrân-ı suhan*¹⁸⁰¹, *pîr-i debistân-ı suhan*¹⁸⁰², *pîr-i*
*reh-i nazm-ı suhan*¹⁸⁰³, *reşk-i suhan-i Muhteşem-i Kâşânî*¹⁸⁰⁴, *revâc-ı*
*suhan*¹⁸⁰⁵, *Ristô-yı suhan*¹⁸⁰⁶, *ruhsâr-ı suhan*¹⁸⁰⁷, *sadâ-yı suhan*¹⁸⁰⁸, *sadef-i*

¹⁷⁷⁶ NI, G.215/5; Nf, K.7/33

¹⁷⁷⁷ NI, K.8/8

¹⁷⁷⁸ Na, G.320/6

¹⁷⁷⁹ NI, G.388/7

¹⁷⁸⁰ NI, K.17/59

¹⁷⁸¹ Na, G.751/5

¹⁷⁸² Nf, K.60/14

¹⁷⁸³ Nf, K.60/9

¹⁷⁸⁴ B, K.17/9; Na, G.486/9

¹⁷⁸⁵ Nf, K.60/10

¹⁷⁸⁶ NI, T.90/ 2

¹⁷⁸⁷ Na, G.849/7

¹⁷⁸⁸ Nf, K.60/8

¹⁷⁸⁹ Nf, K.60/37

¹⁷⁹⁰ NI, G.67/5

¹⁷⁹¹ Na, G.109/5

¹⁷⁹² NI, Mesnevî 8/125

¹⁷⁹³ Nf, K.57/7

¹⁷⁹⁴ NI, G.153/7

¹⁷⁹⁵ NI, K.17/60

¹⁷⁹⁶ NI, K.20/33

¹⁷⁹⁷ Na, G.602/7

¹⁷⁹⁸ Nf, K.60/42

¹⁷⁹⁹ B, Matla 13

¹⁸⁰⁰ NI, K.5/21

¹⁸⁰¹ Nf, K.60/17

¹⁸⁰² Nf, K.60/24

¹⁸⁰³ NI, K.8/4

¹⁸⁰⁴ Nf, K.4/46

¹⁸⁰⁵ NI, G.243/6

*lü'lü-yı sad-dâne-i ummân-ı suhan*¹⁸⁰⁹, *sadr-nişinân-ı suhan*¹⁸¹⁰, *sağ-şikâf-ı şu'arâ-yı suhan-ârâ-yı benâm*¹⁸¹¹, *sahbân-ı suhan*¹⁸¹², *sahbâ-yı suhan*¹⁸¹³, *sâhib-i erkân-ı suhan*¹⁸¹⁴, *sâhib-suhan*¹⁸¹⁵, *sâhir-i suhan-perdâz*¹⁸¹⁶, *sayyâd-ı suhan*¹⁸¹⁷, *selâset-i suhan-i çeşmesâr-ı feyz*¹⁸¹⁸, *Selmân-ı suhan*¹⁸¹⁹, *selsebil-i suhan*¹⁸²⁰, *ser ü sâmân-ı suhan*¹⁸²¹, *serdâr-ı dilirân-ı suhan*¹⁸²², *ser-halka-i rindân-ı suhan*¹⁸²³, *ser-i hayl-i suhan-verân-ı fehîm*¹⁸²⁴, *ser-i râh-ı suhan*¹⁸²⁵, *server-i Keşmir-i suhan*¹⁸²⁶, *sevdâ-yı suhan*¹⁸²⁷, *silsile-cübân-ı suhan*¹⁸²⁸, *suhan-ârâ*¹⁸²⁹, *suhan-ârâ-yı cihân*¹⁸³⁰, *suhan-ârâ-yı Nizâmî-tab*¹⁸³¹, *suhan-dân*¹⁸³², *suhandân-ı güzîn*¹⁸³³, *suhan-gedâlik*¹⁸³⁴, *suhan-gü*¹⁸³⁵, *suhan-güster-i*

¹⁸⁰⁶ NI, K.14/66

¹⁸⁰⁷ Na, G.680/6

¹⁸⁰⁸ Nf, K.4/50

¹⁸⁰⁹ Nf, K.60/26

¹⁸¹⁰ Nf, K.60/32

¹⁸¹¹ Nf, K.50/51

¹⁸¹² Nf, K.60/19

¹⁸¹³ Na, G.880/5

¹⁸¹⁴ Nf, K.60/1

¹⁸¹⁵ H, G.603/6

¹⁸¹⁶ H, K.16/26

¹⁸¹⁷ Nf, K.57/9

¹⁸¹⁸ NI, K.18/46

¹⁸¹⁹ Nf, K.60/29

¹⁸²⁰ NB, K.16/40

¹⁸²¹ NI, K.12/79-80

¹⁸²² Nf, K.60/30

¹⁸²³ Nf, K.60/5

¹⁸²⁴ Nf, K.33/41

¹⁸²⁵ NI, K.14/68

¹⁸²⁶ AP, G.221/5

¹⁸²⁷ Nf, K.54/11

¹⁸²⁸ Nf, K.60/29

¹⁸²⁹ Nf, K.57/14

¹⁸³⁰ Nf, K.54/39

¹⁸³¹ Nf, K.8/6

¹⁸³² NB, G.199/7; NI, Mesnevî 7/141

¹⁸³³ NI, K.16/26

¹⁸³⁴ Nf, K.31/61

¹⁸³⁵ Na, G.564/10

*bî-bâk*¹⁸³⁶, *suhan-ı bîhûde*¹⁸³⁷, *suhan-ı mülhem*¹⁸³⁸, *suhan-ı Nâbî*¹⁸³⁹, *suhan-ı nâdire-sencân*¹⁸⁴⁰, *suhan-ı pâk*¹⁸⁴¹, *suhan-ı pest-pâye*¹⁸⁴², *suhan-ı şîrîn*¹⁸⁴³, *suhan-perdâz-ı üstâd*¹⁸⁴⁴, *suhan-perver*¹⁸⁴⁵, *suhan-pîrâ*¹⁸⁴⁶, *suhan-sencân*¹⁸⁴⁷, *suhan-senc-i hoş-âyende*¹⁸⁴⁸, *suhan-senc-i ma'ânî-perver*¹⁸⁴⁹, *suhan-senc-i pesendide-kelâm*¹⁸⁵⁰, *suhan-şînâs*¹⁸⁵¹, *suhanverân*¹⁸⁵², *suhan-ver-i 'Îsâ-beyân*¹⁸⁵³, *suhanver-i mu'ciz-beyân-ı devrân*¹⁸⁵⁴, *suhan-i nâzikâne*¹⁸⁵⁵, *sultân-ı suhan*¹⁸⁵⁶, *sühan*¹⁸⁵⁷, *sünbül-i destâr-ı suhan*¹⁸⁵⁸, *şâhân-ı suhan*¹⁸⁵⁹, *şâh-ı*

¹⁸³⁶ Nf, K.10/51

¹⁸³⁷ Na, G.197/6

¹⁸³⁸ Nf, K.2/2

¹⁸³⁹ Na, G.80/6

¹⁸⁴⁰ Na, G.55/7

¹⁸⁴¹ Nl, G.300/6

¹⁸⁴² Nf, K.5/53

¹⁸⁴³ Na, G.222/6; Nf, K.32/53

¹⁸⁴⁴ Nf, K.6/42

¹⁸⁴⁵ H, G.420/5

¹⁸⁴⁶ Nf, K.21/35

¹⁸⁴⁷ Nl, G.367/6

¹⁸⁴⁸ Nf, K.59/12

¹⁸⁴⁹ Nf, K.56/33

¹⁸⁵⁰ Nf, K.50/43

¹⁸⁵¹ Nl, T.109/2

¹⁸⁵² Nl, K.29/13

¹⁸⁵³ Nf, K.29/63

¹⁸⁵⁴ Nf, K.22/36

¹⁸⁵⁵ Na, G.711/2

¹⁸⁵⁶ Nf, K.60/15

¹⁸⁵⁷ B, Kit'a 11; B, G.7/5; B, G.80/5; B, G.212/7; B, K.5/33; H, G.461/5; H, G.522/5; H, G.600/4; H, K.10/19; H, K.1/27; H, K.2/21; H, G.115/5; H, G.141/5; H, K.14/29; Nl, K.9/70; Na, G.758/2; Nl, ; Nl, K.16/46; Nl, Mesnevî 7/191; Nl, Mesnevî 8/142; Nl, Mesnevî 8/145; Na, G.70/9; Nl, K.13/89; Nl, K.24/65; Nl, K.12/30-31; Na, G.758/3; Nl, T.74/12; Na, G.127/6; Na, G.254/5; Na, G.334/5; Na, G.468/1; Na, G.855/8; Na, G.597/5; Na, G.532/1; Na, G.532/2; Na, G.532/3; Na, G.532/4; Na, G.532/5; Na, G.532/6; Na, G.532/7; Na, G.532/8; Na, G.532/9; Na, G.631/7; Na, G.844/9; Na, G.847/7; Nl, K.17/54; Nl, G.68/5; Nl, G.83/2; Nf, K.8/1; Nf, K.9/40; Nf, K.14/45; Nf, K.18/80; Nf, K.25/50; Nf, K.31/50; Nf, K.31/52; Nf, K.31/57; Nf, K.35/37; Nf, K.37/51; Nf, K.41/44; Nf, K.48/52; Nf, K.48/53; Nf, K.49/49

¹⁸⁵⁸ Na, 553/4

¹⁸⁵⁹ Nf, K.60/27

*cihânbân-ı suhan*¹⁸⁶⁰, *şân-ı suhan*¹⁸⁶¹, *şebistân-ı suhan*¹⁸⁶², *şem'-i şebistân-ı suhan*¹⁸⁶³, *şemîm-i suhan*¹⁸⁶⁴, *şevk-i suhan*¹⁸⁶⁵, *bâğ-ı suhan*¹⁸⁶⁶, *şîrîn-suhan*¹⁸⁶⁷, *tab'-ı suhan-gü*¹⁸⁶⁸, *tâlib-i evzân-ı suhan*¹⁸⁶⁹, *Tâlib-i şîrîn-suhan*¹⁸⁷⁰, *târ u pûd-ı suhan*¹⁸⁷¹, *tayy-ı merâhil-i suhan-i dilnişîn*¹⁸⁷², *tiğl-i sebak-h'ân-ı suhan*¹⁸⁷³, *tûti-i bağ-ı suhan*¹⁸⁷⁴, *'ukde-i müşkilter-i suhan*¹⁸⁷⁵, *umde-i mirân-ı suhan*¹⁸⁷⁶, *unvân-ı suhan*¹⁸⁷⁷, *üstâd-ı suhan*¹⁸⁷⁸, *üstâd-ı suhan-güster*¹⁸⁷⁹, *vahy-perdâz-ı suhan*¹⁸⁸⁰, *vakf-ı dil-hâh-ı temâşâger-i ruhsâr-ı suhan*¹⁸⁸¹, *vâkıf-ı gencîne-i pinhân-ı suhan*¹⁸⁸², *vakt-i cûş-ı feyz-i erbâb-ı suhan*¹⁸⁸³, *vasf-ı suhan-ârâ*¹⁸⁸⁴, *vassâf-ı Muhteşem-suhan*¹⁸⁸⁵, *yârân-ı suhan-fehm ü suhan-gü*¹⁸⁸⁶, *yârân-ı suhan-gü*¹⁸⁸⁷, *zindân-ı suhan*¹⁸⁸⁸, *zîver-i dükkân-ı suhan*¹⁸⁸⁹, *ziynet-i ser-levha-i eyvân-ı suhan*¹⁸⁹⁰.

---

¹⁸⁶⁰ Nf, K.60/43

¹⁸⁶¹ Nf, K.60/28

¹⁸⁶² Nf, K.9/32

¹⁸⁶³ Nf, K.60/13

¹⁸⁶⁴ Nf, K.10/60

¹⁸⁶⁵ Na, G.835/5

¹⁸⁶⁶ Na, G.882/5; Nl, G.168/5

¹⁸⁶⁷ NB, G.16/7; AP, K.34/32

¹⁸⁶⁸ Nf, K.57/2

¹⁸⁶⁹ Nf, K.60/41

¹⁸⁷⁰ Nl, K.5/31

¹⁸⁷¹ Nl, K.16/32

¹⁸⁷² Nl, K.28/25

¹⁸⁷³ Nf, K.60/25

¹⁸⁷⁴ AP, G.76/7

¹⁸⁷⁵ Nl, K.16/91

¹⁸⁷⁶ Nf, K.60/31

¹⁸⁷⁷ Nf, K.60/2

¹⁸⁷⁸ Nl, T.74/13

¹⁸⁷⁹ Nf, K.4/48

¹⁸⁸⁰ Nl, G.303/8

¹⁸⁸¹ Na, 553/2

¹⁸⁸² Nf, K.60/4

¹⁸⁸³ Nl, G.77/7

¹⁸⁸⁴ B, K.2/36

¹⁸⁸⁵ Nf, K.5/7

¹⁸⁸⁶ Nf, K.34/49

¹⁸⁸⁷ Nl, K.14/70

Kelime, 18.yüzyıl şairleri tarafından da benzer tamlamalarla kullanılır. Taib, söz meydanında kalemini süratli bir ata benzetir:

*Şimdi meydân-ı suhanda esb-i hâmem Tá'ibâ
Yekke-tâzâne saladır bir dem eylerse sahîl¹⁸⁹¹*

Şeyhülislâm Esad da sözünün zirvede olduğunu ifade eder:

*Sühanda gerçi ki bâlâdır Es'adâ tab 'ım
Kabâ-yı nükte vü râyında yine dâmendir¹⁸⁹²*

*Sühan-verlikde Es'ad ebkem eyler nice gûyâyı
Giderse vâdi-i eş'âra nutkı bu siyâk üzre¹⁸⁹³*

Zamanında taze şiirin revaç gördüğünü ifade eder:

*Es'ad sühan-ı tâze çü zer râyic olurdu
Râm olsa eğer şi'r ile hûbân-ı zemâne¹⁸⁹⁴*

*Es'ad zuhûr ider sühan ahkâmı nev-be-nev
Tûmârı şi'r-i tâze-zemînin dürülmedi¹⁸⁹⁵*

Şeyhülislâm İshak, yeni tarz şiir söylediğini belirtir:

*Bu nev terâne-i 'âlem-pesend-i tâze-edâ
Zebân-ı hâme-i İshâk-ı hoş-sühandandır¹⁸⁹⁶*

Galib, söz söylemede kendi üzerine şair tanımaz:

*Kimdir sühan da'vâ eden geh şükr ü geh şekvâ eden
Gelsin berü gavgâ eden işte devât işte kalem¹⁸⁹⁷*

¹⁸⁸⁸ Nf, K.60/39

¹⁸⁸⁹ Nf, K.60/38

¹⁸⁹⁰ Nf, K.60/33

¹⁸⁹¹ Tb, G.20/5

¹⁸⁹² ŞE, G.65/5

¹⁸⁹³ ŞE, G.174/5

¹⁸⁹⁴ ŞE, G.169/5

¹⁸⁹⁵ ŞE, G.197/7

¹⁸⁹⁶ Şİ, G.38/5

¹⁸⁹⁷ ŞG, K.19/35

O, o güne dek söylenmemiş sözler bulmakta mahirdir:

*Senin menâkıb-ı evsâfını yazarsa yazar
Benim gibi sūhan-ı cād şâ'ir-i pūr-zūr*¹⁸⁹⁸

*Yapmamışdır dahı mî'mâr-ı sūhan ma'nâda
Bir benim fikr-i metînim gibi muhkem bünyâd*¹⁸⁹⁹

Ne Firdevsî ne de Nizâmî onun söylediği kadar güzel şiir meydana getirememişlerdir:

*Etmemiştir bu kumâş ile edâ-yı maksûd
Ne Nizâmî-i sūhan-senc ü ne Firdevsî-zâd*¹⁹⁰⁰

Galib, sözü özetler ve sonuca gelir. O, sūhan yolunda mazmun rehberine uymuştur:

*Gâlib hulâsa râst-rev-i semt-i ma'niyim
Râh-ı sūhanda reh-ber-i mazmûna uymuşum*¹⁹⁰¹

Feyzini Mevlâna'dan almaktadır:

*Gâlibe feyz-i sūhan Hazret-i Monlâdandır
Tekye-i fahr-ı mahabbetde demin çok çekdim*¹⁹⁰²

Sözleri abıhayat gibidir:

*Menba'-ı âb-ı hayât-ı sūhan-ı nâdiredir
Gâlibin tab'ını mey-hâne kıyâs eylesin*¹⁹⁰³

Bir beytinde kendisine, Nedim tarzında söylediği için kızar:

*Sâlik-i tavr-ı Nedim oldun bu düşmezdi sana
Hem-zebân olmaz mısın Gâlib sūhan-gûlarla sen*¹⁹⁰⁴

¹⁸⁹⁸ ŞG, K.20/31

¹⁸⁹⁹ ŞG, T.72/36

¹⁹⁰⁰ ŞG, T.72/37

¹⁹⁰¹ ŞG, G.206/6

¹⁹⁰² ŞG, G.223/7

¹⁹⁰³ ŞG, G.254/7

¹⁹⁰⁴ ŞG, G.246/5

Hatem, mazmunun kendisinden önceki şairler tarafından tüketildiğini belirtir:

*Düketmiş nükte-dânân-ı selef mazmûn-ı mevzûm
Kurî bir nâmı var Hâtem gibi nakş-ı sühen-dânun*¹⁹⁰⁵

Sözü güzel yapacak olan tarz, yeni tarzdır:

*Tarz-ı nev-sâha tırzân-ı sühandır Hâtem
Eyle âverçe-i destânuni mahtûm-ı du'â*¹⁹⁰⁶
*Hâtem zebân-ı tâze-edâ sâde bezdedir
Elbet mükellef olsa sühan gull u gışlıdır*¹⁹⁰⁷

Gazel, yüzyılın diliyle daha da güzel bir hâl almaktadır:

*Hâtem zebân-ı 'asr ile pek şûh olur gazel
Câfcâflıdır sühan ki fülân festekizlidir*¹⁹⁰⁸

Sözü bir kumaşa teşbih eder:

*Serâ'iründe kumâş-ı sühan nümüzedir
Televvün-i dil-i zer-bâf kâleden bilinür*¹⁹⁰⁹

Nedim, bir kasidesinin fahriye bölümünde kendinden önceki üstat şairlerle ilgili bir değerlendirme yapar. Nef'i, kaside vadisinde sözü uçurmaktadır ama gazelde Baki ve Yahya gibi olamaz. İnan şairlerine de gönderme yapan şair, kendisinin şairlik kudreti yönüyle onlara *yed-i beyzâ* mucizesini gösterircesine üstünlük sağladığını belirtir:

*Nef'i vâdi-i kasâ'idde sühan-perdâzdır
Olamaz ammâ gazelde Bâkî vü Yahyâ gibi*
*Mesnevî semtinde geçmişdir 'Atâyî cümlesin
Hâletî evc-i rübâ'ide uçar verkâ gibi*
*Hâsılı her biri bir vâdide bulmuş imtiyâz
Müstezâd u şarkı vü tahmîs-i şevk-efzâ gibi*

¹⁹⁰⁵ Ht, K.2/81

¹⁹⁰⁶ Ht, T.2/27

¹⁹⁰⁷ Ht, G.27/11

¹⁹⁰⁸ Ht, G.35/12

¹⁹⁰⁹ Ht, G.45/4

*Hâme-i mu'ciz-beyânım anların her birine
 Bir cevâb ibrâz edüp vâzih yed-i beyzâ gibi
 Hem dahı Tâzi lisân üzre eder icâd-ı nazm
 Buhteri vü Ahtal u Bû Tayyib ü Bebgâ gibi
 Lehçe-i Tâtârda kalmaz Nevâyiden peşin
 Fârisî söylerse söyler Sâib ü Rûknâ gibi
 Himmet olursa eğer mümkündür inşâ-yı sūhan
 'Utbi vü Vassâfı meşhûr eyleyen inşâ gibi
 Lâf derlerse eğer işte kalem işte devât
 Her sözüüm isbât mümkün hendesî da'vâ gibi¹⁹¹⁰*

Kalemî, taze bir vadi bulmuştur:

*Bir tâze gazel zeyl edüp evsâfına sadrâ
 Bir vâdi-i nev buldu yine kilik-i sūhanver¹⁹¹¹*

Sözü az ve ağır söylemek gerektir:

*Sözü az söyle ağır söyle Nedîmâ ki sūhan
 Zer gibi sayılı gevher gibi sencide gerek¹⁹¹²*

Zamanının şairleri, bulunması zor olduğundan sözde taze mazmun kullanamamaktadırlar:

*Erbâb-ı dil oldu hep cüvâna meftûn
 Hiç kalmadı bir zen ülfetinden memnûn
 Ekser şu'ârâ-yı 'asr kullanmazlar
 Biker olduğiçün sūhanda tâze mazmûn¹⁹¹³*

Nedim, söz konusunda son noktayı koyar. Onun sözünde mahlâsa gerek yoktur. Nükteden anlayanlar, bu şiirlerin Nedim'e ait olduğunu bileceklerdir:

*Ma'lûmdur benim sūhanım mahlâs istemez
 Farkeyler anı şehrimizin nükte-danları¹⁹¹⁴*

¹⁹¹⁰ N, K. 18/38-45

¹⁹¹¹ N, K. 33/12

¹⁹¹² N, G. 57/6

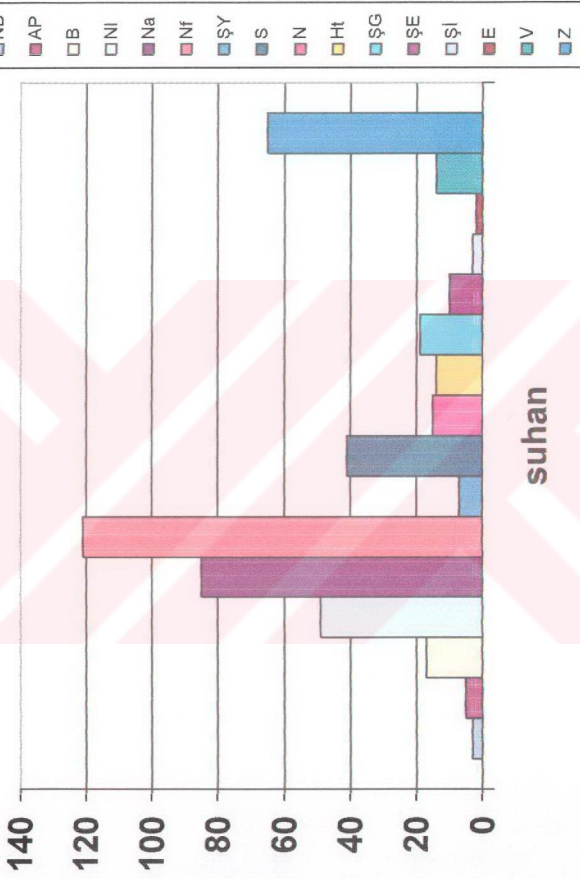
¹⁹¹³ N, R. 6

Sühan kelimesiyle ilgili olarak yaptığımız Divan taramalarında kelimeyi en fazla Nefî'nin tercih ettiğini gördük. Onu hacimli divanıyla Nabi takip etmekteydi. Zihni, Naili ve Sabit tarafından da çok tercih edilen bu kelime diğer şairler tarafından ortalama düzeyde kullanılmıştır.¹⁹¹⁵

¹⁹¹⁴ N, G.155/5

¹⁹¹⁵ bk. Tablo 43

TABLO 43

2.4.9.4. Zebân

Zeban kelimesi de şairlerin şiirsel bağlamda seçtikleri ve kullandıkları bir kelimedir. Tablomuzda da görüleceği üzere, kelime özellikle Şeyh Galib tarafından daha çok tercih edilmiştir. Onu Hatem ve Nedim izler.¹⁹¹⁶

Esrar Dede, kelimeyi kendi şairliği bağlamında kullanır:

*Zebân-ı tût-i kilkim beyân ister mi ister yâ
Velî âyîne-i âteş-feşân ister mi ister yâ
O murg-i nev-heves bir hem-zebân ister mi ister yâ
Gönül vaslım Hünkâr'ım hemân ister mi ister yâ
Safâ-yâb olmağa senden zamân ister mi ister yâ¹⁹¹⁷
Vasf etsem eger hâl-i diger-gün dilim
Hâmemle zebânımdan akar hûn dilim
Esrâr ben ol 'âşık-ı meftûn dilim
Kim oldu bu mısra' bana mazmûn dilim
Ey vây dilim vây dilim vây dilim¹⁹¹⁸
Budur refâtâr-ı hâmûş-ı sūhan-gû
Zebânın hâme-i ter gibi lâl et¹⁹¹⁹*

*Geldi dehân-ı hâme-i Esrâr'a 'aşkdan
Bir ma'ni-i garîb ki hâsîd zebân çeker¹⁹²⁰
Cevher-i tiğ-i zebânım ki kaçan berk urur
Cûş edip mevcelenir çeşme-i yâkût-ı sūhan¹⁹²¹*

¹⁹¹⁶ bk.: Tablo 44

¹⁹¹⁷ E, 10 Tahmis/1

¹⁹¹⁸ E, 15 Muhammes/5

¹⁹¹⁹ E, G.33/11

¹⁹²⁰ E, G.92/8

¹⁹²¹ E, G.196/2

Galib, Hüsn ü Aşk'ında kelimeyi kalem kelimesini teşhis ederek kullanır:

*Kalmıştı zebân-ı hâme hâmûş
Kılmıştı hezâr mevc-i gam cûş*¹⁹²²

Nedim de kelimeyi kendi şairlik gücü bağlamında tercih eder:

*Senin gibi haridâr-ı metâ'-ı ma'rifet varken
Kala kâlâ-yı nazmım dûş-ı dellâl-ı zebân üzre*¹⁹²³

*Ol kilk-i ter-zebân kim güftârı bahşış eyler
Dünyâya hûşe hûşe lû'lü-i şehvârî*¹⁹²⁴

*Zebân-i kilk-i gevher-bârî âgâz etse tahrîre
Kılar rûh-ı me'âniden mürekkeb bir sühan peydâ*¹⁹²⁵

*Vasf-ı la'l-i dilber ise kasdın ey kilk-i beyan
Tercemân olmaklığa şirin-zebân lâzım sana*¹⁹²⁶

*Yine ser-levha-i mecmû'a-i i'câza Nedim
Tâze tarh-ı kalem-i çîre-zebân ancak bu*¹⁹²⁷

Sözleri tatlıdır:

*Şive-i güftârı hemşiren mi öğretti sana
Her sözün şirin-zebânım cânıma cân oldu hep*¹⁹²⁸

Nedim, zebanını kılıca benzetir. Uzun zamandır sessizdir:

*Çok zamandır peyker-i tiğ-i zebânından Nedim
Hûn-ı nazm-ı tâze deryâlar gibi cûş eylemez*¹⁹²⁹

Şeyhülislâm Esad, kelimeyi şiirdeki kudretinden söz ederken tercih eder:

*Dehen ki hokka-i mâlide-i midâd-ı hüner
Zebân hâme-i mu'ciz-nüvişt-i inşâdır*¹⁹³⁰

¹⁹²² HA, 159, b.

¹⁹²³ N, K. 6/50

¹⁹²⁴ N, T. 39/15

¹⁹²⁵ N, T. 42/4

¹⁹²⁶ N, G. 6/8

¹⁹²⁷ N, G. 115/5

¹⁹²⁸ N, G. 9/7

¹⁹²⁹ N, G. 48/7

*Dehen ki kâse-i tanbûr-ı nağme-senc-i sühân
Zebân-ı nâtika mızrâb-ı târ-ı imlâdır*¹⁹³¹

*İcâz-ı feyz-i nutkum ile ebkemân dahi
Tâze-zebân şâ'ir-i sihr-âferîn ola*¹⁹³²

*Gûş-i nev-zâde-i efkâra ezân virmek için
Pür-sarîr itdi zebân-ı kalem-i imlâyı*¹⁹³³

*Ne dem ki kâküli evsâfın Es'adâ kıl sak
Zebân-ı hâme-i eş'arımız dırâz ideriz*¹⁹³⁴

*Es'ad zebân-dırâz olanın hâl ü şânıdır
Elbet olur sühanda perîşân edâsı çok*¹⁹³⁵

Şeyhülislâm İshak, mucizeler meydana getiren zebanını memduhuna vakfetmiştir:

*Benim o şâ'ir-i mu'ciz-edâ ki eylemişim
Zebân-ı nâtıkamı vakf-ı medh-ı etvârı*¹⁹³⁶

Kalemî yeni yolda bir şiir meydana getirmiştir:

*Kemâl-i zevk ile ratbû'l-lisân olup hâme
Zebân-ı tâzede tarh itdi bir zemîn-i cedîd*¹⁹³⁷

*Tûtî-i nâtika vasfıyle şeker-hâr olarak
Nâzım-ı nev gazel-i tâze-zebân oldı yine*¹⁹³⁸

*Bu nev terâne-i 'âlem-pesend-i tâze-edâ
Zebân-ı hâme-i İshâk-ı hoş-sühandandır*¹⁹³⁹

Şeyh Galib'in kaleminin ağzından zemzem akmaktadır:

¹⁹³⁰ ŞE, K.3/6

¹⁹³¹ ŞE, K.3/7

¹⁹³² ŞE, K.7/41

¹⁹³³ ŞE, K.11/9

¹⁹³⁴ ŞE, G.94/5

¹⁹³⁵ ŞE, G.117/5

¹⁹³⁶ Şİ, K.12/63

¹⁹³⁷ Şİ, K.15/11

¹⁹³⁸ Şİ, K.23/24

¹⁹³⁹ Şİ, G.38/5

*Bir feyz var ki şakk-ı zebânında hâmemin
Zemzem teraşşuh etmede zer nâvdân gibi*¹⁹⁴⁰

Sihirli sözler meydana getirmektedir:

*Bilmem lisân-ı gamze ne fendir dedim dedi
Gâlib zebân-ı sihr-i beyânındurur senin*¹⁹⁴¹

*Feth ü teshîre yeter kişver-i sihri Gâlib
Mu'cize şi'r ü zebân tığ u peyember kâğüd*¹⁹⁴²

*Benim mu'ciz-beyân-ı nutk-ı bürhânım dehânımdır
Meh-i ma'nâyı şakka tığ engüşt-i zebânımdır*¹⁹⁴³

Taze yolda şiirler söylemektedir:

*Nümüne-i küre-i nâr-ı aşk kâsesidir
Zebân-ı tâzene güyâ zebâne-i tanbûr*¹⁹⁴⁴

Kalemın ağzı her ne kadar suskun gibi görünse de, aşk sırlarını gezindiği yerde söylemektedir:

*Esrâr-ı 'aşkı gezdiği yerlerde söylenir
Gâlib zebân-ı hâmeyi ebkem sanır gören*¹⁹⁴⁵

Galib, kendisini, söz söyleyenlerle aynı ağızda olmadığı için ayıplar:

*Sâlik-i tavr-ı Nedim oldun bu düşmezdi sana
Hem-zebân olmaz mısın Gâlib sühan-gûlarla sen*¹⁹⁴⁶

Hatemın gönlündeki ateş, kaleminin ağzından dile gelmektedir:

*Sarılmış rûzgâra tıfl-ı ateş-pâre-i âhum
Olmca süz-ı dil ateş-zebân-ı hâmeden câri*¹⁹⁴⁷

¹⁹⁴⁰ ŞG, K.13/3

¹⁹⁴¹ ŞG, Müseddes 6/7

¹⁹⁴² ŞG, G.39/8

¹⁹⁴³ ŞG, G.98/1

¹⁹⁴⁴ ŞG, G.57/10

¹⁹⁴⁵ ŞG, G.245/7

¹⁹⁴⁶ ŞG, G.246/5

¹⁹⁴⁷ Hİ, K.9/13

Hatem de yeni söyleyişin peşindedir. Bu yeni söyleyişte esas olan, sadeliktir. Sözü süslemeye çalışmak anlamı daha da karışık hâle getirecektir:

Hâtem zebân-ı tâze-edâ sâde bezdedir
*Elbet mükellef olsa sūhan gıll u gıslıdır*¹⁹⁴⁸

Bir tâzeye tâ olmayıcak şifte Hâtem
*Kilk-i küheni tâze zebân eylemek olmaz*¹⁹⁴⁹

Aşağıdaki beytinde de güzel şiirin o yüzyılın diliyle meydana getirilebileceğini savunur:

Hâtem zebân-ı 'asr ile pek şūh olur gazel
*Câcâfıdır sūhan ki filân festekizlidir*¹⁹⁵⁰

Şiirin tabiatında ateş bulunmaktadır:

Tûtsün duhân-ı hâme-i âteş-zebânımız
*Hâtem huzûr-ı yâre münâsib bahûrdur*¹⁹⁵¹

Zebanını papağana benzetir:

O tıflun neşve-i nâzi çep-endâz öyle kim hergiz
*Şeker-h'âb oldı tûti-yi zebânım iştibâhımdan*¹⁹⁵²

Söz kelimesi şairlerin şiir alanındaki duruşlarını ifade etmelerinde önemli kelimelerden biridir. Şairler bu kelimeyi veya eş anlamlısı diğer kelimeleri devirlerinin şiiri hakkında bilgi verirken, kendi konularını işaret ederken, şairlik güçlerini vurgularken, kullanırlar. Bazı şairlere göre söylenmemiş söz kalmamışken bazılarına göre ise söz hazinesi tükenmemiştir. Söz bir hazineye, bülbülün nağmelerine, şeker, lezzetli içeceğe, İstanbul'a, abıhayata, ırmağa, süratli bir ata, yola, kumaşa, kılıca, zemzem suyuna, papağana benzetilmiştir.

¹⁹⁴⁸ Ht, G.27/11

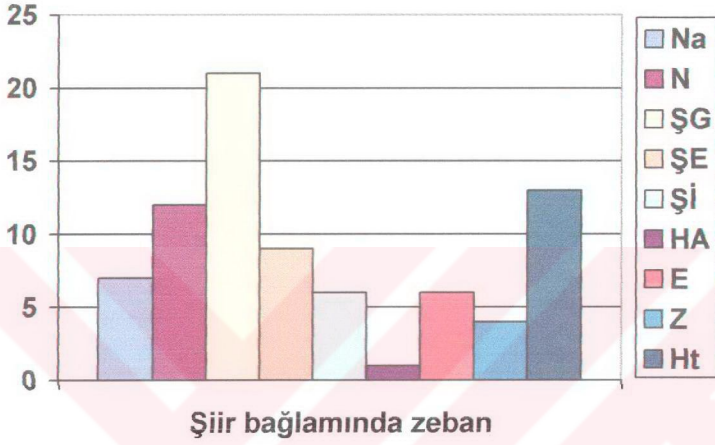
¹⁹⁴⁹ Ht, G.56/6

¹⁹⁵⁰ Ht, G.35/12

¹⁹⁵¹ Ht, G.38/9

¹⁹⁵² Ht, G.98/5

TABLO 44

2.4.10. Şiir

Şairler, şiirler ilgili görüşlerini *gazel*, *şi'r*, *tab'*, *nazm* gibi kelimelerle dile getirmişlerdir. Yine bir sonraki başlığımızda da göreceğimiz üzere, *şâir*, *şuarâ* ve *müteşâir* kelimeleri de onların şiir hakkındaki görüşlerini yansıtan tamlamalar, terkipler oluşturur. Tüm bu kelimeleri ele alarak yaptığımız taramalarda şiirle ilgili en çok görüş bildiren şairin Şeyh Galib olduğunu gördük. Onları Nedim izler.¹⁹⁵³

2.4.10.1. Gazel

Esrar, yeni tarz bir gazel söylediğini beyan eder:

*Görse Esrâr'ın bu tarz ile gazel-gûyâlığın
'Özr-i izhâr-ı kemâl eyler idi Şeyh Hucend*¹⁹⁵⁴

*Hoş-âyende yine bir nev gazel tarh eylemiş Esrâr
Ki dest-âvîz-i istikbâl için yârâna saklarmış*¹⁹⁵⁵

*Cevlân edip bu nev gazel Esrâr fikrimi
Gûyâ felekde eyledi 'isâ be-çeng raks*¹⁹⁵⁶

*Gûyiyâ bir hat mürâdif nev-gazel inşâd edip
Hem-çü Esrâr 'arz-ı berg-i sebz-i ahbâb etdi zülf*¹⁹⁵⁷

*Oldu çemende rû-nümâ mazmûn-ı âsâr-ı safâ
Bir nev-gazeldir gûyiyâ lafz-ı redîfi lâle gül*¹⁹⁵⁸

Aşağıdaki beytinde de Mevlevîlerin şiire yatkın olduklarını belirtir:

¹⁹⁵³ bk.: Tablo 45

¹⁹⁵⁴ E, G.49/3

¹⁹⁵⁵ E, G.120/9

¹⁹⁵⁶ E, G.125/7

¹⁹⁵⁷ E, G.138/7

¹⁹⁵⁸ E, G.159/6

*Gazelle eğlenir hicrân hüçüm etdikçe bî-çâre
Gürûh-ı Mevlevî'nin tab'ı çün eş'âra mâ'ildir*¹⁹⁵⁹

Nedim, kelimeyi kendi şiirinin övgüsü konusunda verir:

*Fî'l-hâl berk u şâh salup gülbün-i kalem
Bir böyle dil-güşâ gazel-i gül-feşân verir*¹⁹⁶⁰

Taze bir gazel tarzına sahiptir:

*Bu şevka ben de bir tâze gazel tarh edeyim bârî
Bu gün seyr etdiğim ol nâz-perver nev-cüvân üzre*¹⁹⁶¹

*Şikeste beste hele ben de bir gazel yaptım
Düşüp hayâlime ol şûh ile geçen demler*¹⁹⁶²

*Bir tâze gazel zeyl edüp evsâfına sadrâ
Bir vâdi-i nev buldu yine kilik-i sühanver*¹⁹⁶³

*Yine hem-çün gonce bir pâkîze nazm-ı tâzedir
'Andelîbâsâ Nedîmâyı gazel-hân eyleyen*¹⁹⁶⁴

*Senin vasfında cânâ bir neşât-âver gazel gördüm
Olursa tâze eş'âr öyle pâk ü âbdâr olsa*¹⁹⁶⁵

Önceki asır şairlerinden Baki'yi ve Şeyhülislâm Yahya'yı gazelde üstat görür:

*Nef 'î vâdi-i kasâ'idde sühan-perdâzdir
Olamaz ammâ gazelde Bâkî vü Yahyâ gibi*¹⁹⁶⁶

Gazel vadisinde, Nedim'in nazik bir edası vardır:

*'Iyd yaklaştı Nedîmâ benden âyâ neylesin
Bir kasîdeyle yine 'arz-ı hüner mi eylesin*

¹⁹⁵⁹ E, G.88/9

¹⁹⁶⁰ N, K.4/48

¹⁹⁶¹ N, K.6/10

¹⁹⁶² N, K.13/15

¹⁹⁶³ N, K.33/12

¹⁹⁶⁴ N, G.105/6

¹⁹⁶⁵ N, G.117/7

¹⁹⁶⁶ N, K.18/38

*Yohsa bir nâzûk edâ tâze gazel mi söylesin
Her ne emrin varsa hünkârım buyur ferman senin*¹⁹⁶⁷

*Olmaz el-kıssa pesend etmemek ahbâb Nedîm
Böyle pâkize edâ bir gazel-i dil-cûya*¹⁹⁶⁸

İsfahan'a İstanbul diyarını ulaştıracak bir gazel söyleme kudretine sahiptir:

*İran-zemîne tuhfemiz olsun bu nev-gazel
İrgürsün İsfahâna Sitanbul diyârını*¹⁹⁶⁹

Şeyhülislâm Esad'ın gazelleri de yani tarzdadır:

*Şâyân-terîn olan bu dem-i feyz-feyzde
Endîşe böyle bir gazel-i nev-zemîn ola*¹⁹⁷⁰

*Kıldı o kadar kârını evsâfına ta'lik
Kim bu gazel-i ter dahi inşâ-yı kalemdir*¹⁹⁷¹

*Kilk-i lâli o kadar mu'cize-gûy eyledi kim
Yazdı levh-i dile bu nev gazel-i garrâyı*¹⁹⁷²

*Her seher bülbül-i gûyâya çemende okudur
Böyle bir nev gazel-i mu'cize-güster lâle*¹⁹⁷³

Gazel sade olmalıdır. Okuyanlar ve dinleyenler onu anlayabilmelidir:

*Böyle Es'ad gazel-i sâdeye bâdî vü sebeb
Bilür erbâb-ı sühan vechi nümâyândır hep*¹⁹⁷⁴

Kendisine gelinceye kadar, böylesine güzel bir gazel yazılmamıştır:

*Yazmadı dahi levha-i 'irfâna Es'adâ
Sâmî-hayâl böyle bir a'lâ gazel kalem*¹⁹⁷⁵

¹⁹⁶⁷ N, Ş.31/4

¹⁹⁶⁸ N, G.143/7

¹⁹⁶⁹ N, G.164/7

¹⁹⁷⁰ ŞE, K.7/15

¹⁹⁷¹ ŞE, K.10/31

¹⁹⁷² ŞE, K.11/11

¹⁹⁷³ ŞE, K.12/13

¹⁹⁷⁴ ŞE, G.10/5

¹⁹⁷⁵ ŞE, G.141/5

Şeyhülislâm İshak da yeni tarz gazellere sahiptir:

*Tûtî-i nâtika vasfıyla şeker-hâr olarak
Nâzım-ı nev gazel-i tâze-zebân oldu yine*¹⁹⁷⁶
*Şevk-ı vasfıyla sezâdır hâme-i mu'ciz-edâ
Eylese bir nev gazel imlâ o 'âli hazrete*¹⁹⁷⁷

Şeyh Galib, Rum şairlerinin yapamadığını yapmış; onlar Şevket tarzı gazeli muhal görürlerken, o, bu tarz gazeli icat eylemiştir:

*Muhâl add eylemişlerken gazelde şâ'irân-ı Rûm
Ben icâd eyledim ol Şevketâne tarz-ı eş'ârî*¹⁹⁷⁸

Gazel vadisinde güzel şiirler meydana getirmektedir:

*Tarh-ı gazelde ma'nî-i rengîn hâmemin
Kat'î cevâb odur ki beğim hûn bahâsıdır*¹⁹⁷⁹

Galib, aşağıdaki beytinde 'âlem-i âb' eğlencelerinden söz eder:

*Seyr eyle kârın âlem-i âb içre Gâlibin
Zevrak alır sefîne-i şi'r u gazel verir*¹⁹⁸⁰

Gazel vadisinde himmetini Mevlâna'dan ve Sultan Veled'den almaktadır:

*Gâlib gazelde himmet-i Monlâ-yı Rûm ile
Etfâl-ı mısra'ım dahı Devr-i Veleddedir*¹⁹⁸¹

Söz bahçesinde gazeli yenilenmektedir:

*Vasf-ı nihâl-i kaddı ile Gâlib ol mehin
Bâğ-ı sühanda bu gazelin tâze-reslenir*¹⁹⁸²

Gazelinin birçok meşhur şaire itiraz edeceğini söyleyerek onların şiirlerinin çok çok ötesinde olduğunu belirtir:

¹⁹⁷⁶ Şİ, K.23/24

¹⁹⁷⁷ Şİ, K.27/25

¹⁹⁷⁸ ŞG, K.15/32

¹⁹⁷⁹ ŞG, G.78/5

¹⁹⁸⁰ ŞG, G.84/7

¹⁹⁸¹ ŞG, G.85/6

¹⁹⁸² ŞG, G.100/5

*Sen hemân Gâlib hamûş ol da'vî-i i'câzdan
Bu gazel çok şâ'ir-i meşhûra eyler i'tirâz*¹⁹⁸³

Gazelini bir geline benzetir:

*Aferînler yine Gâlib ki arûs-ı gazelim
Koydu tâ sîne-i dildâra sürâğ-ı elfâz*¹⁹⁸⁴

Gazelin mana karargâhı olduğunu belirtir:

*Karargâh olacak mürg-i ma'nîye Gâlib
Bu gülsitân-ı gazelde bir âşiyâne mi yok*¹⁹⁸⁵

Pakize bir edaya sahiptir:

*Bu hoş-âyende gazel meclis-i yârânda sana
Diye ey Gâlib-i pâkîze-edâ hoş geldin*¹⁹⁸⁶

Gazelini şiir sepetinin üstündeki güle benzetir:

*Bu gazeldir gül-i rûy-ı seped-i eş'ârım
Komasın Gâlib anun ehl-i kemâl üstüne gül*¹⁹⁸⁷

Nazmını bir kemende, gazelini ise mana ceylanına benzetir:

*Kemend-i nazmım ederken gazâl-i ma'nîyi râm
Yine o şûhuma Gâlib gazel beğendiremem*¹⁹⁸⁸

Gazeli, şairliğinin ve şiirlerinin güzelliğinin göstergesidir:

*Hem hüsnümü hem tab'ımı müş'ir gazelimdir
Gâlib senin olsun bu zekât-ı suhanımdan*¹⁹⁸⁹

Gazeli, söz ehillerinin meclisinde herkes tarafından kabul görmüştür:

*Meclis-i ehl-i sühanda yek kalemdir bu gazel
Es'adâ söz var mı hüsn-i tab' u isti'dâdım*¹⁹⁹⁰

¹⁹⁸³ ŞG, G.145/7

¹⁹⁸⁴ ŞG, G.151/6

¹⁹⁸⁵ ŞG, G.172/5

¹⁹⁸⁶ ŞG, G.189/7

¹⁹⁸⁷ ŞG, G.197/7

¹⁹⁸⁸ ŞG, G.213/5

¹⁹⁸⁹ ŞG, G.268/5

Hatem de gazelin o devir Türkçesiyle yazılmış olması gerektiğini ifade eder:

Hâtem zebân-ı 'asr ile pek şûh olur gazel
Câfcâflıdır sühan ki fülân festekizlidir.¹⁹⁹¹

Zihni, kelimeyi taze gazel tamlamasıyla kullanır:

*Fermân olunsa bir gazel-i tâze tarhına
Tab 'ım hisâr-ı nazmı tamâm âhenîn eder*¹⁹⁹²

*Bir tâze gazel tarhı ile tab '-ı güher-zâ
Âhir dürer-i midhatini muntazam eyler*¹⁹⁹³

*Tûti-i dil katı hâmûş idi gamdan Zihnî
Yazdı bir tâze gazel kilik-i şeker-hâ ne ise*¹⁹⁹⁴

Gazelleri şeker gibidir:

*Zihnî edâ-yı vasf-ı leb-i la'l-i yâr ile
Mecmû'ada gazellerini sükker eyledi*¹⁹⁹⁵

2.4.10.2.Eş'âr

Her şairin şiir ve edebiyatla ilgili genel kanaatleri vardır. Bu kanaatler, şairi yetiştiren kültürün ve dünya görüşünün izlerini taşır. Şairin şiirle ilgili görüşleri, sahip olduğu dünya görüşüne ait bazı ipuçları verir. Bu sayede şairlerin poetikaları saptanabilir. Şairlerin şiir ve şiirle ilgili bazı kavramları kullanarak kendi şiirlerinde beyan ettikleri görüşlerini tespit etmeye çalışacağız. Şiirle ilgili kavramlardan birisi “eş'ar” kelimesidir.

Eş'ar kelimesini kullanan şairler, şiirlerinde bu kelimeye şu şekillerde yer vermişlerdir:

¹⁹⁹⁰ ŞG, G.287/7

¹⁹⁹¹ Ht, G.35/12

¹⁹⁹² Z, K.13/42

¹⁹⁹³ Z, K.17/55

¹⁹⁹⁴ Z, G.272/5

¹⁹⁹⁵ Z, G.311/7

*Ceride-i eş'âr*¹⁹⁹⁶, *cevâhir-i eş'âr*¹⁹⁹⁷, *dâmen-i eş'âr*¹⁹⁹⁸, *dür-i nâ-yâbı eş'âr-ı ter*¹⁹⁹⁹, *eş'âr*²⁰⁰⁰, *eş'âr-ı pâk-i Zihni*²⁰⁰¹, *eş'âr-ı tab*²⁰⁰², *eş'âr-ı ter*²⁰⁰³, *eş'âr-ı âbdâr*²⁰⁰⁴, *eş'âr-ı i'tibâr-ı be-dûş*²⁰⁰⁵, *eş'âr-ı köhne*²⁰⁰⁶, *eş'âr-ı âbdâr-ı bahâr*²⁰⁰⁷, *eş'âr-ı Gâlib*²⁰⁰⁸, *eş'âr-ı Hayâlî*²⁰⁰⁹, *eş'âr-ı metîn*²⁰¹⁰, *eş'âr-ı nâ-bercâ*²⁰¹¹, *fezâ-yı levha-i eş'âr*²⁰¹², *gül-i eş'âr-ı mihr*²⁰¹³, *gül-i rûy-ı seped-i eş'âr*²⁰¹⁴, *gülsitân-ı eş'âr*²⁰¹⁵, *güşâd-ı şeş-der-i eş'âr*²⁰¹⁶, *hased-i gülşen-i eş'âr*²⁰¹⁷, *hat-ı eş'âr*²⁰¹⁸, *heykel-i eş'âr-ı ter*²⁰¹⁹, *hirmen-i eş'âr*²⁰²⁰, *hikmet-hâne-i eş'âr*²⁰²¹, *'iyâr-ı lezzet-i eş'âr*²⁰²², *i'câzî-i eş'âr*²⁰²³, *kâle-i eş'âr-ı*

¹⁹⁹⁶ ŞG, K.29/2 (Pertev hakkında)

¹⁹⁹⁷ Z, Tahmis 9/7

¹⁹⁹⁸ Na, G.380/5

¹⁹⁹⁹ Z, G.96/5

²⁰⁰⁰ E, G.88/9; N, K.15/42-43; N, G.11/7; N, G.69/3; N, G.86/6; N, G.117/7; Tb, G.14/5; ŞE, G.97/9; ŞE, G.123/5; ŞG, G.149/7; ŞG, G.224/9; ŞG, G.229/5; ŞG, G.296/7; ŞG, G.336/2; Ht, G.13/9; Z, K.14/38; Z, K.17/48; Z, G.53/5; Z, G.189/5; Z, G.228/5; Z, G.242/5; Na, G.89/7; Na, G.96/5; Na, G.174/8; Na, G.322/7; Na, G.550/2; Na, G.550/6; Na, G.599/7; Na, G.682/4; Na, G.867/1.

²⁰⁰¹ Z, G.133/7

²⁰⁰² Z, G.61/5

²⁰⁰³ Z, G.51/6

²⁰⁰⁴ Na, G.56/7; Na, G.186/7

²⁰⁰⁵ HA, G.71/11

²⁰⁰⁶ Na, Mesnevî 8/102

²⁰⁰⁷ ŞG, G.104/9

²⁰⁰⁸ ŞG, G.99/8

²⁰⁰⁹ ŞG, Terci 12/7

²⁰¹⁰ ŞG, K.28/32 (Neş'et hakkında)

²⁰¹¹ ŞG, G.130/3

²⁰¹² E, G.162/9

²⁰¹³ E, K.10/18

²⁰¹⁴ ŞG, G.197/7

²⁰¹⁵ ŞG, K.29/6 (Pertev hakkında)

²⁰¹⁶ N, G.39/6

²⁰¹⁷ ŞG, G.142/7

²⁰¹⁸ Na, G.571/5

²⁰¹⁹ Z, G.139/5

²⁰²⁰ Na, G.486/9

²⁰²¹ Na, G.294/9

²⁰²² Na, G.672/5

²⁰²³ ŞE, G.60/5

*eslâf*²⁰²⁴, *kit'a-i eş'âr*²⁰²⁵, *levh-i eş'âr*²⁰²⁶, *mecmû'a-i eş'âr*²⁰²⁷, *mecmû'a-i eş'âr-ı selîs-i sühan*²⁰²⁸, *mevc-i bahr-ı eş'âr-ı selîs*²⁰²⁹, *mübrim-i eş'âr-ı güstâhî*²⁰³⁰, *nesîm-i gülşen-i eş'âr*²⁰³¹, *nükte-i eş'âr-ı tâze*²⁰³², *nükte-senc-i eş'âr*²⁰³³, *râh-ı eş'âr*²⁰³⁴, *sâfi-i sûret-i eş'âr*²⁰³⁵, *sekte-i eş'âr-veş*²⁰³⁶, *seyr-i Kâğıd-hâne-i eş'âr*²⁰³⁷, *sohbet-i eş'âr*²⁰³⁸, *sûret-i eş'âr*²⁰³⁹, *şu'â-ı cevher-i eş'âr-ı neyyir*²⁰⁴⁰, *tâ'ir-i eş'âr-ı nâ-puhte*²⁰⁴¹, *tarz-ı eş'âr*²⁰⁴², *tohm-ı nâzende-i eş'âr*²⁰⁴³, *vâdî-i eş'âr*²⁰⁴⁴, *Yûsuf-ı mısır-ı eş'âr*²⁰⁴⁵, *zeyl-i eş'âr*²⁰⁴⁶, *zîver-i silk-i eş'âr*²⁰⁴⁷.

Esrar Dede, kelimeyi Mevlevîlerin şiire yatkın olduğunu belirtirken kullanır:

Gazelle eğlenir hicrân hücûm etdikçe bî-çâre

*Gürûh-ı Mevlevî'nin tab'ı çün eş'âra mâ'ildir*²⁰⁴⁸

Şiirlerini topladığı mecmua, *kemâl hazinesidir*:

²⁰²⁴ Z, K.16/47

²⁰²⁵ Na, G.549/2

²⁰²⁶ Z, G.43/4

²⁰²⁷ E, G.191/5

²⁰²⁸ N, Tahmis 10/5

²⁰²⁹ Na, G.132/7

²⁰³⁰ E, G.185/18

²⁰³¹ ŞG, G.261/5

²⁰³² Z, G.46/7

²⁰³³ ŞG, G.225/9

²⁰³⁴ ŞG, G.70/5

²⁰³⁵ ŞG, G.295/7

²⁰³⁶ ŞG.135/5

²⁰³⁷ ŞG, G.333/6

²⁰³⁸ ŞG, G.159/6

²⁰³⁹ ŞG, G.260/5

²⁰⁴⁰ Z, G.259/5

²⁰⁴¹ Na, G.743/6

²⁰⁴² ŞG, K.15/32

²⁰⁴³ ŞE, K.12/40

²⁰⁴⁴ ŞE, G.174/5

²⁰⁴⁵ ŞG, G.72/3

²⁰⁴⁶ Z, K.14/44

²⁰⁴⁷ Şİ, K.24/28

²⁰⁴⁸ E, G.88/9

*Eyledim mecmû'a-i eş'ârımı genc-i kemâl
Cem' edip Esrâr kân-ı tab'ımın nakdînesin*²⁰⁴⁹

Nedim, kendi şairliğinden söz eder. Şiir sanatında üstat olmasa da şiirlerinin hoş sözlerden ibaret olduğunu ifade eder:

*Şehenşâhâ senin kendi çerâğın 'abd-i nâcîzin
Nedîmâ bende kim bir şâ'ir-i nâzûk-tabî'atdır
Değildir öyle pek üstâd şâ'ir gerçi kim ammâ
Yine eş'ârı tab'a hoş gelir bilmem ne hâletdir*²⁰⁵⁰

Şiirleri, muhabbet şiirleridir:

*'Aşk ehli alup eylese şâyeste Nedîmâ
Eş'ârımı ta'vîz-i be-bâzû-yı mahabbet*²⁰⁵¹

Şiirlerinin güzelliğinden ve gücünden bahseder:

*Koy pîş-i ehl-i tab'a bu şeş beyti ey Nedîm
Best ü güşâd-ı şeş-der-i eş'âr vaktidir*²⁰⁵²
*Vasf-ı kaddinle kıyâmetler kopardım şöyle kim
Mihr-i mahşer şemse-i divânıdır eş'ârımın*²⁰⁵³
*Eş'ârımı gördükde Nedîm eyledi tahsîn
Afâka bu şarkıyla bir âvâze düşürdüm*²⁰⁵⁴

Nedim, daha önce söylenmemiş şiirler söylemektedir. Kısaca şiirleri tazedir:

*Senin vasfında cânâ bir neşât-âver gazel gördüm
Olursa tâze eş'âr öyle pâk ü âbdâr olsa*²⁰⁵⁵

Taib, şiirlerinin gevherle süslü olduğunu belirtir:

*Tâibâ eş'ârına gevher nisâr idüb nazîr
Şî'r-i pür-mazmûn ile âlemde şöhret-yâb olur*²⁰⁵⁶

²⁰⁴⁹ E, G.191/5

²⁰⁵⁰ N, K.15/42-43

²⁰⁵¹ N, G.11/7

²⁰⁵² N, G.39/6

²⁰⁵³ N, G.69/3

²⁰⁵⁴ N, G.86/6

²⁰⁵⁵ N, G.117/7

Şeyhülislâm Es'ad, şiirlerini nazlı bir tohuma teşbih eder:

*Tohm-ı nâzende-i eş'ârım açıldıkça olur
Şişe-i şermde pür-haclet-i mugber lâle* ²⁰⁵⁷

Şiir sanatındaki kudretini ifade eder:

*Pey-rev olup Es'ad o şeh-i milket-i nazma
İ'câzî-i eş'ârını iş'âr ile söyler* ²⁰⁵⁸

*Yâr ile olmasa Es'ad sebeb-i güftü ü şünid
Olsa ber-ceste dahi lutfi nedir eş'ârın* ²⁰⁵⁹

*Sühân-verlikde Es'ad ebkem eyler niçe gûyâyı
Giderse vâdî-i eş'âra nutkı bu siyâk üzre* ²⁰⁶⁰

Şeyhülislâm İshak, şiirlerini, incilerin dizildiği ipliğe benzetir:

*Rûtbe-i lutfi gibi gâyeti yok midhatinin
Ki idem ol güheri zîver-i silk-i eş'âr* ²⁰⁶¹

Şeyh Galib de kelimeyi şairlik kudreti konusunda ele alan şairlerdendir. Türk edebiyatında sebkîhindî şairlerinden Şevket'in şiirlerinin benzerini kendisinin söylediğini, diğer şairler bunun tatbikinin imkânsız olduğunu söylerlerken, Galib, *Şevketâne* tarz şiiri kendisi icat eylemiştir:

*Muhâl 'add eylemişlerken gazelde şâ'irân-ı Rûm
Ben icâd eyledim ol Şevketâne tarz-ı eş'ârı,* ²⁰⁶²

Galib, Neşet hakkında yazdığı şiirinde onun şiirlerini Sedd-i Skenderî ile karşılaştırır:

*Olsa ne 'aceb rahnever-i sedd-i Skender
Eş'âr-ı metînin ki senin âb-ı revândır* ²⁰⁶³

²⁰⁵⁶ Tb, G.14/5

²⁰⁵⁷ ŞE, K.12/40

²⁰⁵⁸ ŞE, G.60/5

²⁰⁵⁹ ŞE, G.123/5

²⁰⁶⁰ ŞE, G.174/5

²⁰⁶¹ Şİ, K.24/28

²⁰⁶² ŞG, K.15/32

²⁰⁶³ ŞG, K.28/32

Pertev'i işaret ettiği beytinde de onun şiirlerini, içerdikleri hayal açısından, Mani'nin yaptığı resimlerin bulunduğu Erjeng'deki tasvirlerle benzetir:

*Değil cerîde-i eş'âr sanki cilve eder
Nigâr-hâne-i Erjeng içinde bîkr-i hayât²⁰⁶⁴*

Yine Pertev'in şiirlerini gül bahçesine benzetir:

*Hevâ-yı seyre düşüp gülsitân-ı eş'ârı
Sipîhr-i ma'nâda tâvus-ı Cennet açmış bâl²⁰⁶⁵*

Kalemîni Harut'a benzetir ve şiir vadisinde sihirli sözler söylemenin en büyük isteği olduğunu belirtir:

*Es'adâ kâdir iken mu'cize Hârût-ı kalem
Râh-ı eş'ârda sihr etme büyük câhımdır²⁰⁶⁶*

Şiirini güzellikteki eşsizliği açısından Yusuf peygambere teşbih eder:

*Çeşm-i Ya'kûb-ı gama Yûsuf-ı mısır-ı eş'âr
Gevher-i dîde-i hân-bâr ile mevzûn gibidir²⁰⁶⁷*

Şiirleri gönülleri büyülüyorsa bunu Mevlâna'nın himmetine borçludur:

*Ser-be-ser eş'âr-ı Gâlib dil-pezir olsa ne var
Her sühanver mazhar-ı ihsân-ı Mevlânâ mıdır²⁰⁶⁸*

Şiirleriyle, köhne zemini tazelemiştir:

*Zemîni tâzeledi feyz-i hâme-i Gâlib
Eğerci köhnedir eş'âr-ı âbdâr-ı bahâr²⁰⁶⁹*

Kendi şiirini de gül bahçesine teşbih eder:

*Gâlib bilemem âlem-i bâlâ-yı hünerden
Yârân hased-i gülşen-i eş'âra mı mahsûs²⁰⁷⁰*

²⁰⁶⁴ ŞG, K.29/2

²⁰⁶⁵ ŞG, K.29/6

²⁰⁶⁶ ŞG, G.70/5

²⁰⁶⁷ ŞG, G.72/3

²⁰⁶⁸ ŞG, G.99/8

²⁰⁶⁹ ŞG, G.104/9

*Nesîm-i gülşen-i eş'âr dahl-i bî-mahaldendir
Terâvet bâğ-ı tab'a rahne-i gül-çînden gelsin*²⁰⁷¹

Şairlik kudretinden söz eder:

*Dûrdur eş'ârî hep sekte-i nisyândan
Gâlib-i mu'ciz-deme defter ü divân galat*²⁰⁷²

*Ser-hadd-ı nazmı bulmadı tab'-ı sühanveri
İ'câza vardı Gâlibin eş'ârî n'eyleyim*²⁰⁷³

*Bir gûne 'abes dâ'iyeye düşdü ki nâ-gâh
Eş'ârını tertîb ede yârân arasında*²⁰⁷⁴

*Hücûm-ı ma'nî-i bî-gânedan teng oldu eş'ârî
'Aceb Gâlib kelâmın neyle dil-keşlendirir bilmem*²⁰⁷⁵

*Fikr-i tanzîr-i niyâz etmektedir Gâlib meğer
Tâb vermiş sûret-i eş'ârına âyînedan*²⁰⁷⁶

Şiirlerini içerisinde güllerin bulunduğu bir sepete teşbih eder:

*Bu gazeldir gül-i rûy-ı seped-i eş'ârım
Komasın Gâlib anun ehl-i kemâl üstüne gül*²⁰⁷⁷

Şiirleri nükteyle doludur:

*Gâlibim nükte-senc-i eş'ârım
Dürr-i şâd-âb n'idiğın bilmem*²⁰⁷⁸

Şiirleri, içerisinde hakikat barındırmaktadır:

*Etmış yine Gâlib kudemâ tavrını der-pîş
Eş'ârının âsâr-ı hakikat var içinde*²⁰⁷⁹

²⁰⁷⁰ ŞG, G.142/7

²⁰⁷¹ ŞG, G.261/5

²⁰⁷² ŞG, G.149/7

²⁰⁷³ ŞG, G.224/9

²⁰⁷⁴ ŞG, G.336/2

²⁰⁷⁵ ŞG, G.229/5

²⁰⁷⁶ ŞG, G.260/5

²⁰⁷⁷ ŞG, G.197/7

²⁰⁷⁸ ŞG, G.225/9

²⁰⁷⁹ ŞG, G.296/7

Galib, bir bakıma devrin hem sosyal, hem de şiir sanatındaki değişimi bu beyitle vermektedir. Kâğıthane'nin fetihten itibaren Osmanlı Devleti'nde vazgeçilmez eğlence mekânlarından biri olduğunu biliyoruz. 18.yüzyılda hemen her sahada görülen değişim kendisini eğlencede de (köklü bir değişim olmasa da) göstermiştir. Bu değişim arzusu 18.yüzyıla Sadabad'ı kazandırmıştır. Galib, beytinde bu değişimin göstergelerinden en önemlisini, Sadabad'ı vurguluyor:

*Usandık seyr-i Kâğıd-hâne-i eş'ârdan Gâlib
Bahâr ermez mi âyâ vakt-ı Sa'd-âbâd yetmez mi*²⁰⁸⁰

Hatem de 17.yüzyıldan itibaren sıklıkla aranan yeni tarz şiire kendisinin de sahip olduğunu belirtmektedir:

*Yeni dünyâ didiler vâdî-yi üşküftemize
Hâtemâ turfedir eş'ârda bu tarz-ı behîc*²⁰⁸¹

Aşağıdaki beytinde de şiir sanatındaki kudretinden söz eder:

*Ser-âmedân-ı sühan başa çıkmaz ey Hâtem
Ayakda kalmasa eş'âr-ı i'tibâr-ı be-dûş*²⁰⁸²

Zihni, şiiri değerli kılacak olanın bürokratların teveccühü olduğunu ifade eder:

*Kâle-i eş'âr-ı eslâfî revâc-engîz eden
Rağbet-i erbâb-ı devletdir gül-i ahmer gibi*²⁰⁸³

Şiirlerini cevhere teşbih eder ve bu bağlamda Fehim'i anar:

*Efsûs nâ-şinâs-ı sühan bed-likâ le'îm
Âb-ı zülâl-i şî'ri ne bilsin o 'aklı nîm
Zihnî gibi cerîde-i 'âlemde bir nedim
Gûş-ı zamânede dür-i nazmım gibi Fehîm*

²⁰⁸⁰ ŞG, G.333/6

²⁰⁸¹ Ht, G.13/9

²⁰⁸² Ht, G.71/11

²⁰⁸³ Z, K.16/47

*Bî-kadr ola cevâhir-i eş'âr tâ-be-key*²⁰⁸⁴

Şiirlerinin tazeliğinden söz eder:

A'da görürse nükte-i eş'âr-ı tâzeni

*Zihnî o nükte kalbine dâğ-ı derûn olur*²⁰⁸⁵

Zihniyâ tab'a güşâyiş verir eş'âr-ı terin

*Çeşme-i mahbereden hâme meger nûş eyler*²⁰⁸⁶

Şermsâr etdi dür-i nâ-yâbı eş'âr-ı terin

*Zihniyâ cevherde nazmın şu'le mi sûret mi kor*²⁰⁸⁷

Te'sîr alınır heykel-i eş'âr-ı terimden

*Zihnî gibi bir nâdire-sencân-ı cihânız*²⁰⁸⁸

Safha-i gerdûna yazdım Zihniyâ eş'ârımı

*Kudsiyâna armağan etdim bu nazm-ı tâzeden*²⁰⁸⁹

Şiirini abihayata benzetir:

Eş'âr-ı pâk-i Zihniyi cûyân olanlara

*Âb-ı hayât-ı nazmı verir hâliyâ biziz*²⁰⁹⁰

Şiirleri parlaklığıyla çevresini aydınlatmaktadır:

Zihnî şu'â-ı cevher-i eş'âr-ı neyyirin

*Peydâ eder gevâhir-i nâ-yâba güft-gü*²⁰⁹¹

2.4.10.3. Nazm

Şiirle ilgili sözcüklerden birisi de 'nazm'dır. Nazım, edebiyatta ölçülü ve kafiyeli mısralardan oluşan söz ve yazıdır. Bu sözcüğü divan şairleri de şiirlerinde

²⁰⁸⁴ Z, Tahmis 9/7

²⁰⁸⁵ Z, G.46/7

²⁰⁸⁶ Z, G.51/6

²⁰⁸⁷ Z, G.96/5

²⁰⁸⁸ Z, G.139/5

²⁰⁸⁹ Z, G.242/5

²⁰⁹⁰ Z, G.133/7

²⁰⁹¹ Z, G.259/5

kullanmışlardır. Ancak daha çok kendi şiirleri yerine kullanmışlardır. Nazım kelimesi beyitlerde, iyi şiirle kötü ve vasıfsız şiirin ayrılmasını sağlar ve şairlerin hünerlerini gösterebilmeleri için bir vasıta olur. Güç göstermek isteyen her şair nazım yolunu seçer. Divan edebiyatında her şair benzer imajlarla bu sözcüğü kullanmıştır. Şairler bu sözcükle kendi şiirlerinin özelliklerinden söz etmişlerdir.

Divan şiirinde ‘nazm’ sözcüğü şu şekillerde kullanılmıştır:

*‘Arsa-i nazm-ı sūhan*²⁰⁹², *âb-ı hayât-ı nazm*²⁰⁹³, *arûs-ı nazm*²⁰⁹⁴, *âyîne-i nazm*²⁰⁹⁵, *bâkûre-i nazm*²⁰⁹⁶, *beyân-ı nazm-ı şûh*²⁰⁹⁷, *binâ-yı nazm*²⁰⁹⁸, *cevher-i şemşîr-i nazm*²⁰⁹⁹, *cilve-senc-i nazm*²¹⁰⁰, *çâpûk-süvâr-ı nazm*²¹⁰¹, *çevgân-ı nazm*²¹⁰², *çîn-i cebîn-i nazm*²¹⁰³, *da ‘vâ-yı nazm*²¹⁰⁴, *da ‘vî-i teferrüd-i nazm*²¹⁰⁵, *dâniş-i nazm*²¹⁰⁶, *darb-hâne-i nazm*²¹⁰⁷, *deryûze-kâr-ı nakd-i nazm*²¹⁰⁸, *dürer-i nazm*²¹⁰⁹, *dür-i nazm*²¹¹⁰, *dür-i nazm-ı Nazîm*²¹¹¹, *dür-i nazm-ı ter*²¹¹², *edâ-yı nazm*²¹¹³, *el-hak nazm*²¹¹⁴, *enver-i nazm*²¹¹⁵, *erbâb-ı nazm*²¹¹⁶, *erbâb-ı*

²⁰⁹² Z, G.201/5

²⁰⁹³ Z, G.133/7

²⁰⁹⁴ ŞE, G.139/5

²⁰⁹⁵ Ht, G.24/6

²⁰⁹⁶ ŞE, G.75/6

²⁰⁹⁷ N, G.142/8

²⁰⁹⁸ Na, G.303/12

²⁰⁹⁹ Z, G.5/6

²¹⁰⁰ Şİ, G.40/6

²¹⁰¹ N, G.61/6

²¹⁰² E, G.83/8

²¹⁰³ Ht, G.75/7

²¹⁰⁴ Z, G.108/5; Z, G.221/9

²¹⁰⁵ Na, G.874/5

²¹⁰⁶ Ht, G.65/5

²¹⁰⁷ Ht, G.41/7

²¹⁰⁸ ŞE, G.156/6

²¹⁰⁹ Z, G.101/4

²¹¹⁰ N, K.23/23; Z, Mesnevî 3/38

²¹¹¹ ŞE, G.161/7

²¹¹² N, G.43/9

²¹¹³ Z, G.74/5

²¹¹⁴ Z, G.41/5

*nazm*²¹¹⁷, *feyz-i nemâ-yı nazm*²¹¹⁸, *fülke-i nazm*²¹¹⁹, *fürûg-ı nazm*²¹²⁰, *gam-ı sayd-ı hüimâ-yı nazm*²¹²¹, *gül-şekker-i nazm*²¹²², *gülcâr-ı nazm*²¹²³, *hâme-i nazm*²¹²⁴, *hâtem-i nâme-i nazm*²¹²⁵, *hayâl-i nazm*²¹²⁶, *hem-nazm*²¹²⁷, *hutta-i nazm*²¹²⁸, *hisâr-ı nazm*²¹²⁹, *hisârî-i nazm-ı tab*²¹³⁰, *hûn-ı nazm-ı tâze*²¹³¹, *inşâd-ı nazm-ı hûb*²¹³², *kâfile-i nazm*²¹³³, *kaht-ı nazım*²¹³⁴, *kâlâ-yı nazm*²¹³⁵, *kâlâ-yı nazm-ı Zihni-i rengîn-edâ*²¹³⁶, *kâle-i nazm*²¹³⁷, *kalem-zen-i nazm*²¹³⁸, *kârbân-ı nazm*²¹³⁹, *kemend-i nazm*²¹⁴⁰, *kilk-i nazm-ı belâgat*²¹⁴¹, *kumâş-ı nazm*²¹⁴², *kumâş-ı nazm-ı ter*²¹⁴³, *lafz-ı nazm*²¹⁴⁴, *le'âl-i nazm*²¹⁴⁵, *levh-i*

²¹¹⁵ Ht, G.110/7

²¹¹⁶ N, 7 Tahmis/7

²¹¹⁷ Na, G.855/8

²¹¹⁸ ŞE, K.7/40

²¹¹⁹ Şİ, T.60/9

²¹²⁰ Na, G.77/7

²¹²¹ ŞG, Ebyât 42

²¹²² ŞE, K.10/36

²¹²³ ŞG, G.75/7

²¹²⁴ Ht, G.89/10

²¹²⁵ Ht, G.82/6

²¹²⁶ Z, G:88/5

²¹²⁷ Ht, G.7/7

²¹²⁸ Z, K.10/3

²¹²⁹ Z, K.13/42

²¹³⁰ Z, Mesnevî 3/36

²¹³¹ N, G.48/7

²¹³² Şİ, K.18/16

²¹³³ Na, G.586/9

²¹³⁴ ŞG, G.146/7

²¹³⁵ N, K.6/50; Z, K.13/53

²¹³⁶ Z, G.107/5

²¹³⁷ ŞE, K.11/46

²¹³⁸ Na, G.587/5

²¹³⁹ E, G.106/2

²¹⁴⁰ ŞG, G.213/5

²¹⁴¹ Şİ, G.29/1

²¹⁴² ŞG, G.161/11

²¹⁴³ N, G.148/6

²¹⁴⁴ ŞE, G.184/5

²¹⁴⁵ Şİ, G.47/7

*nazm*²¹⁴⁶, *makta'-ı nazm-ı hayât*²¹⁴⁷, *matla'-ı nazm*²¹⁴⁸, *mazmûn-ı nazm-ı hoş-ter*²¹⁴⁹, *mehd-i nazm*²¹⁵⁰, *metâ'-ı nazm-ı sühan*²¹⁵¹, *metâ'-ı nazm*²¹⁵², *meydân-ı nazm*²¹⁵³, *meydân-ı nazm-ı nâdire*²¹⁵⁴, *mezâk-ı nazm-ı ter*²¹⁵⁵, *mu'ciz-tırâz-ı sihr-i nazm-ı dil-güşâ*²¹⁵⁶, *murg-ı nazm*²¹⁵⁷, *nağme-i nazm*²¹⁵⁸, *nâ-revâc-ı nazm*²¹⁵⁹, *Nazîm-i genc-i dür-ı nazm*²¹⁶⁰, *nazm*²¹⁶¹, *nazm u nesr*²¹⁶², *nazm-ârâ*²¹⁶³, *nazm-âşinâ*²¹⁶⁴, *nazm-âşinâ-yı gevher-i dendân*²¹⁶⁵, *nazm-âşinâ-yı gevher-i yek-dâne*²¹⁶⁶, *nazm-ı 'anber-bâr*²¹⁶⁷, *nazm-ı âbdâr*²¹⁶⁸, *nazm-ı belâgat-şî'âr*²¹⁶⁹, *nazm-ı belâgat-tab*²¹⁷⁰, *nazm-ı bî-pervâ*²¹⁷¹, *nazm-ı*

---

²¹⁴⁶ Şİ, T.53/6

²¹⁴⁷ ŞG, K.2/1

²¹⁴⁸ Ht, G.1/11

²¹⁴⁹ ŞE, G.157/5

²¹⁵⁰ ŞE, G.194/5

²¹⁵¹ Z, K.10/45

²¹⁵² N, G.6/9 ; ŞE, G.91/11

²¹⁵³ ŞG, K.13/1; Na, G.452/7

²¹⁵⁴ Z, G.6/7

²¹⁵⁵ Z, G:85/6

²¹⁵⁶ Z, K.12/45

²¹⁵⁷ Na, G.867/8

²¹⁵⁸ N, K.2/9

²¹⁵⁹ Ht, G.58/11

²¹⁶⁰ ŞE, G.150/5

²¹⁶¹ HA, 236; N, K.3/45; ŞG, K.13/11; ŞG, K.23/16; N, K.10/40; N, K.18/36; Z, G:208/5; Na, K.11/58; Na, Mesnevî 7/258; Na, G.564/10; N, K.4/58; N, K.5/38; Z, G:96/5; N, K.26/39; Şİ, G.37/5; Şİ, G.106/6; Z, G.281/5; Z, G.294/5; Şİ, G.139/5; ŞG, G.112/6; ŞE, G.158/5; Şİ, K.18/27; N, G.52/5; N, G.68/5; N, G.85/5; N, G.89/5

²¹⁶² E, G.115/13; Z, K.18/59; Z, G.275/5

²¹⁶³ Ht; G.99/7

²¹⁶⁴ Tb, K.2/35

²¹⁶⁵ ŞG, G.192/4

²¹⁶⁶ ŞG, G.233/4

²¹⁶⁷ Z, G:97/5

²¹⁶⁸ Z, G.77/5

²¹⁶⁹ N, G.138/10

²¹⁷⁰ ŞE, K.8/35

²¹⁷¹ N, K.18/51

*bülend*²¹⁷², *nazm-ı cihân-efzûn*²¹⁷³, *nazm-ı çeken-düz-ı fitillisi*²¹⁷⁴, *nazm-ı dil-nişîn*²¹⁷⁵, *nazm-ı dür-i şehvâr*²¹⁷⁶, *nazm-ı garâ*²¹⁷⁷, *nazm-ı garîb*²¹⁷⁸, *nazm-ı gazel*²¹⁷⁹, *nazm-ı güher*²¹⁸⁰, *nazm-ı güzîn-i Es'ad-ı mu'ciz-beyân*²¹⁸¹, *nazm-ı hakîr*²¹⁸², *nazm-ı hoş-âyende-i Zihni*²¹⁸³, *nazm-ı hûnin*²¹⁸⁴, *nazm-ı hüsn*²¹⁸⁵, *nazm-ı kemâl*²¹⁸⁶, *nazm-ı la'î*²¹⁸⁷, *nazm-ı mu'ciz-ter*²¹⁸⁸, *nazm-ı müselleme*²¹⁸⁹, *nazm-ı nâ-çespân*²¹⁹⁰, *nazm-ı Nedîm*²¹⁹¹, *nazm-ı Nedîm-i dehr*²¹⁹², *nazm-ı nev*²¹⁹³, *nazm-ı nev-îcâd*²¹⁹⁴, *nazm-ı pâk*²¹⁹⁵, *nazm-ı pâk-i Es'ad-ı gam-hâr*²¹⁹⁶, *nazm-ı reng-âmîz*²¹⁹⁷, *nazm-ı rengîn*²¹⁹⁸, *nazm-ı rengîn-i Gâlib-i nakkâd*²¹⁹⁹, *nazm-ı revan-bahş*²²⁰⁰, *nazm-ı sâde*²²⁰¹, *nazm-ı san'at*²²⁰², *nazm-ı selîs*²²⁰³,

²¹⁷² N, G.151/6; ŞG, G.137/5

²¹⁷³ Z, G:227/6

²¹⁷⁴ Ht, G.111/7

²¹⁷⁵ Ht, G.68/7

²¹⁷⁶ Z, G.324/8

²¹⁷⁷ Z, G.73/6

²¹⁷⁸ ŞE, G.46/7

²¹⁷⁹ Z, G.140/5; Z, G.152/10

²¹⁸⁰ ŞG, G.322/7

²¹⁸¹ ŞE, G.53/6

²¹⁸² ŞG, G.274/7

²¹⁸³ Z, G.48/5

²¹⁸⁴ N, G.108/7

²¹⁸⁵ Şİ, G.50/5

²¹⁸⁶ N, K.38/29

²¹⁸⁷ Ht, G.104/5

²¹⁸⁸ ŞE, G.4/6

²¹⁸⁹ N, G.93/4

²¹⁹⁰ N, K.21/42

²¹⁹¹ N, K.39/18

²¹⁹² Ht, G.35/13

²¹⁹³ N, G.100/9; ŞE, G.8/6

²¹⁹⁴ N, G.92/6

²¹⁹⁵ ŞE, G.144/6

²¹⁹⁶ ŞE, G.179/6

²¹⁹⁷ Z, G.76/8

²¹⁹⁸ ŞG, K.16/14

²¹⁹⁹ ŞG, K.24/18

²²⁰⁰ Z, G.186/5

²²⁰¹ ŞE, G.107/5; Şİ, G.25/6

*nazm-ı Süreyyâ*²²⁰⁴, *nazm-ı şîrîn-kâr*²²⁰⁵, *nazm-ı şûh*²²⁰⁶, *nazm-ı tâze*²²⁰⁷, *nazm-ı ter*²²⁰⁸, *nazm-ı ter-i mübhem*²²⁰⁹, *nazm-ı tuhfe*²²¹⁰, *nazm-ı Türki*²²¹¹, *nazm-ı üstâd*²²¹², *nazm-ı zîbâ*²²¹³, *nazm-i Süreyyâ*²²¹⁴, *nesîm-i câvidân-ı nazm*²²¹⁵, *nev kumâş-ı nazm*²²¹⁶, *nev zemîn-i nazm*²²¹⁷, *nevâ-yı nazm-ı nev*²²¹⁸, *nikât-ı nâsı 'a-i nazm-ı mu'ciz*²²¹⁹, *nikât-ı nazm*²²²⁰, *nisâr-ı le'âlî-i nazm-ı pâk*²²²¹, *nükte-i serbeste-i nazm*²²²², *pey-rev-i nazm*²²²³, *pîr-i reh-i nazm-ı suhan*²²²⁴, *safâ-yı nazm*²²²⁵, *safha-i nazm*²²²⁶, *sâğar-ı nazm*²²²⁷, *seccâde-i nazm*²²²⁸, *sepîde-kün-i reng-i subh-ı nazm*²²²⁹, *ser-hadd-i nazm*²²³⁰, *sevâd-ı ikd-ı süreyyâ-yı nazm*²²³¹,

²²⁰² Ht, G.49/7

²²⁰³ N, G.165/5

²²⁰⁴ ŞE, G.155/8

²²⁰⁵ Ht, K.12/15

²²⁰⁶ ŞG, G.252/6

²²⁰⁷ N, K.26/38; N, G.105/6; Şİ, G.49/9; Z, G.75/6; Z, G.145/5; Z, G.242/5

²²⁰⁸ N, G.35/5; Na, K.17/1; Z, G.78/5; Na, G.79/5

²²⁰⁹ Z, G.59/5

²²¹⁰ Ht, G.70/11

²²¹¹ Na, G.550/5

²²¹² Na, G.230/8

²²¹³ ŞE, G.178/5

²²¹⁴ Z, G:128/1

²²¹⁵ E, G.202/5

²²¹⁶ E, G.181/5

²²¹⁷ Şİ, G.130/7

²²¹⁸ N, G.59/6

²²¹⁹ ŞE, G.63/5

²²²⁰ E, G.85/6

²²²¹ ŞE, K.9/52

²²²² ŞG, K.28/29

²²²³ Şİ, G.71/11

²²²⁴ Na, K.8/4

²²²⁵ Z, G.319/5

²²²⁶ Z, G.117/7

²²²⁷ Ht, K.15/22

²²²⁸ Na, K.8/7

²²²⁹ ŞE, K.9/49

²²³⁰ E, G.51/13; ŞG, G.224/9

²²³¹ ŞG, G.60/14

*silâhşôr-ı nazm*²²³², *silk-i nazm*²²³³, *silk-i nazm-ı liyâkat*²²³⁴, *şâdâb-ı nazm*²²³⁵,
*şâhid-i nazm*²²³⁶, *Şehd-i lezîz-i nazm*²²³⁷, *şeh-i milket-i nazm*²²³⁸, *şeh-i*
*nazm*²²³⁹, *şeh-i nev-sikke-i nazm*²²⁴⁰, *şu 'le-i cevvalê-i nazm*²²⁴¹, *tanzîm-i silk-i*
*nazm*²²⁴², *tıfl-ı nazm*²²⁴³, *tîg-ı nazm-ı berrâk*²²⁴⁴, *ukde-i nazm*²²⁴⁵, *vâdi-i*
*nazm*²²⁴⁶, *yârân-ı nazm*²²⁴⁷, *Yûsuf-ı nazm*²²⁴⁸, *zevk-ı nazm*²²⁴⁹, *züyûl-ı nazm*²²⁵⁰.

Esrar Dede, nazmı bir ülke olarak düşünür:

Bilmem semend-i hâme-i Esrâr-ı nâ-şekîb
*Ser-hadd-i nazmı geçdi yine bî-'inân mıdır*²²⁵¹

Kelimeyi çevgan oyunu olarak ele alır:

Yetişdir tób edip çevgân-ı nazmı kalma yârândan
*Ki bu meydânda Esrâr haylice ur tut olmuşdur*²²⁵²

²²³² Tb, G.10/6

²²³³ ŞE, G.79/6

²²³⁴ Şİ, G.29/7

²²³⁵ Z, G.68/5

²²³⁶ Z, K.12/39; Na, K.9/69

²²³⁷ ŞE, G.201/6

²²³⁸ ŞE, G.60/5

²²³⁹ ŞE, G.204/5

²²⁴⁰ N, K.2/10

²²⁴¹ Z, K.16/44

²²⁴² Şİ, G.75/9

²²⁴³ Na, G.561/9

²²⁴⁴ Z, K.11/39

²²⁴⁵ ŞG, G.276/5

²²⁴⁶ Z, G.163/8

²²⁴⁷ Na, G.615/7

²²⁴⁸ Na, G.875/7

²²⁴⁹ Z, G.44/5

²²⁵⁰ Z, K.11/36

²²⁵¹ E, G.51/13

²²⁵² E, G.83/8

Nazm kelimesini nükteli söz bağlamında kullanır:

*Meger oldun o mihrin zerre-i ihsânına mazhar
Nikât-ı nazmın ey Esrâr a'lâ hurde olmuşdur*²²⁵³

Kelimeyi *kervan* olarak ele alır ve Yusuf peygambere telmih yapar:

*Nutkumuzda ma'ni-i rûşen gibi olduk 'ayân
Kârbân-ı nazm içinde bûy-ı pîrâhen biziz*²²⁵⁴

Nazmını *yeni* kelimesiyle niteleyen Esrar Dede, kelimeyi kumaşa telmih ederek, şiire yeni bir soluk getirdiğini belirtir:

*Olup zer-bâf Esrâr kâğıdım altun oluk hâmem
Libâs-ı dîger etdim nev kumâş-ı nazmı eskitdim*²²⁵⁵

*Nedim hak bu ki bender-geh-i belâgatda
Kumâş-ı nazm-ı terin gezmedik dükan mı kodı*²²⁵⁶

*Senin gibi haridâr-ı metâ'-ı ma'rifet varken
Kala kâlâ-yı nazmım dûş-ı dellâl-ı zebân üzre*²²⁵⁷

Nedim, kelimeyi papağan benzetmesiyle ele alır:

*Tûtî-i nâtıkama nisbet ile bebgânın
Nağme-i nazmı hem-âvâze-i feryâd-ı zagan*²²⁵⁸

Değerli para olarak kullanır:

*Şeh-i nev-sikke-i nazmım ki benim mülkümde
Zer-i hurşîd ise de nâ-seredir nakd-i kühen*²²⁵⁹

Kılıca benzetir:

*Devletinde böyle bir şemşîr-peyker nazm ile
Şerha çekdim sîne-i gül-berk-i handân üstüne*²²⁶⁰

²²⁵³ E, G.85/6

²²⁵⁴ E, G.106/2

²²⁵⁵ E, G.181/5

²²⁵⁶ N, G.148/6

²²⁵⁷ N, K.6/50

²²⁵⁸ N, K.2/9

²²⁵⁹ N, K.2/10

²²⁶⁰ N, K.3/45

Kendi şairliği ve şiirinin kudreti bağlamında kullanır:

*Her harf-i şûhu bülbül-i şeydâya nazmımın
Bir gülistan tebessüm-i gül armağan verir²²⁶¹*

*Bâ-husûs ol şâ'irim ki nazmımı Bircîs-i çarh
Nâme-i sihr ü beyâna sebt eder imzâ gibi²²⁶²*

*Var ise bir günde icâd eyleyen gelsin beri
Bir kasîde bu müselleme nazm-ı bî-pervâ gibi²²⁶³*

*Lûtf ile nutk-ı hümayûnun anı vasf etdi çün
Kim bakar gayri Nedîmin nazm-ı nâ-çespânına²²⁶⁴*

*Asafâ çâker-nüvâzâ 'abd-i nâ-kâmın Nedîm
Gerçi kim nazm-ı kemâlin beyt-i müstesnâsıdır²²⁶⁵*

*Nazm-ı Nedîm gibi yümn ü sa'âdet ile
Mısrâ'-ı bâbın ede dâ'im güşâde Bârî²²⁶⁶*

*Nedîmin hak bu kim bu nazmı şevk-âmiz düşdü pek
Sanırsın kim durup bir dil-ber ile rû-be-rû yazmış²²⁶⁷*

*Kande buldun böyle dil-keş nazmı hayrânım Nedîm
Câm-ı mey nûş etmedin hem-bezm-i cânân olmadın²²⁶⁸*

*Nedîmâ şi'rîmi tertîb ederdim korkarım ammâ
Yaka nazmımdaki sûz u güdâz evrâk-ı divânım²²⁶⁹*

*Yine bu nazm-ı bülend ile Nedîm ümmidin
Lahza-i 'âtıfet-i bâkı'a-i Rûm gibi²²⁷⁰*

*Tâze ma'nî rû-nümâ nazm-ı selisinden Nedîm
Cûy gösterdi yine âyîneveş rûy-ı güli²²⁷¹*

²²⁶¹ N, K.4/58

²²⁶² N, K.18/36

²²⁶³ N, K.18/51

²²⁶⁴ N, K.21/42

²²⁶⁵ N, K.38/29

²²⁶⁶ N, K.39/18

²²⁶⁷ N, G.52/5

²²⁶⁸ N, G.68/5

²²⁶⁹ N, G.85/5

²²⁷⁰ N, G.151/6

*Bu nazm-ı müsellemler yine 'âlemde Nedîmâ
Tuğrâ gibi ser-defter-i divâne çekilsin*²²⁷²

Nazma revaç veren iki şairden bahseder: Örfî ve Enverî:

*Pâdişâhum iki şâ'irdir veren nazma revâc
Merzbûm-ı Hindde 'Örfî 'Acemde Enverî*²²⁷³

Çeşitli beyitlerinde, nazmının taze olduğunu ifade eder. Şiire yeni bir tarz getirmiştir:

*Ger kusûru var ise 'avf kıl ey kân-ı kerem
Tâzedir nazmı eğer olsa da bî-reng ü nizâm*²²⁷⁴

*Şem'a karşı kilki nazm-ı tâzeyeye bünyâd urup
Nağmesin reşk-i nevâ-yı 'andelibân eyledi*²²⁷⁵

*Nazm-ı terinde böyle güşâyış nedir Nedîm
Tab'ın senin muhibb-i nesîm-i seher midir*²²⁷⁶

*Çok zamandır peyker-i tîğ-i zebânından Nedîm
Hûn-ı nazm-ı tâze deryâlar gibi cûş eylemez*²²⁷⁷

*Deste yine o nây-ı Irâkîyi al Nedîm
Gitsin nevâ-yı nazm-ı nevin Isfahâna dek*²²⁷⁸

*Nazmım görüp der imiş o müşkil-pesend-i nâz
Tarz-ı Nedîm-i tâze-edâmız budur bizim*²²⁷⁹

*Çokdan ey kilki Nedîmâ niçün oldun hâmûş
Bizi hasretde kodun nazm-ı nev-icâdın için*²²⁸⁰

*Aldı bu nazm-ı nev selefin nâmın ey Nedîm
Âsâyışinde ol sana hem külfet olmasın*²²⁸¹

²²⁷¹ N, G.165/5

²²⁷² N, G.93/4

²²⁷³ N, K.5/38

²²⁷⁴ N, K.10/40

²²⁷⁵ N, K.26/38

²²⁷⁶ N, G.35/5

²²⁷⁷ N, G.48/7

²²⁷⁸ N, G.59/6

²²⁷⁹ N, G.89/5

²²⁸⁰ N, G.92/6

*Yine hem-çün gonce bir pâkîze nazm-ı tâzedir
'Andelîbâsâ Nedîmâyı gazel-hân eyleyen'²²⁸²*

Kaleminin nazım incileriyle dolu olduğunu belirtir:

*Velîkin devletinde ihtiyâcım yok o mîrâsa
Dür-i nazmımla pürdür hâmemin ceyb ü girîbânı²²⁸³
N'ola tab'-ı Nedîmi feyz-i ilhâm eylese cûşân
Dür-i nazm-ı terin mevvâc olan deryâlarındandır²²⁸⁴*

Şiiri, değerli bir meta olarak düşünür:

*Kıl metâ'-ı nazmını ârâyîş-i sûk-ı kemâl
Ey Nedîm-i pür-hüner zîb-i dükân lâzım sana²²⁸⁵*

Kelimeyi, hızlı koşan bir at olarak ele alır:

*Olursa pey-rev o çâpûk-süvâr-ı nazma Nedîm
Semend-i tab'ı 'aceb râhvâr olur giderek²²⁸⁶*

Nazımın belîğ olduğunu belirtir:

*Kindî ederdi kendi zebânın bürîde ger
Kilkin göreydi nazm-ı belâgat-şi'âr ile²²⁸⁷*

Nazmını şûh bir güzel olarak düşünür:

*Lahza geçmez kim beyân-ı nazm-ı şûhundan Nedîm
Mülk-i isti'dâd reşk-i Deylem ü Çin olmaya²²⁸⁸*

Taib, döneminin şiir anlayışı ve şairlerine yönelik eleştirisinde *mevâlî* tabir edilen âlimler zümresinin şair olamayacağını ileri sürer:

*Mevâlî zümresin addeylemem şâir gürûhundan
Ki nâdir bulunur nazm-âşinâ merd-i suhan-dânı²²⁸⁹*

²²⁸¹ N, G.100/9

²²⁸² N, G.105/6

²²⁸³ N, K.23/23

²²⁸⁴ N, G.43/9

²²⁸⁵ N, G.6/9

²²⁸⁶ N, G.61/6

²²⁸⁷ N, G.138/10

²²⁸⁸ N, G.142/8

Nazmı bir silahşora teşbih eder:

*Tâ'ib de şimdi silâhşôr-ı nazm iken
'Arz-ı mahâret itmedi lâgar bineklidir*²²⁹⁰

Şeyhülislâm Es'ad, kelimeyi değerli meta olarak ele alır:

*Feyz-i nemâ-yı nazmım ile ravza-i sühan
Mu'ciz-şükûfe-bâğ-ı belâgat-zemîn ola*²²⁹¹
*Es'ad metâ'-ı nazm gehî bî-revâc olur
Bâzâr germ olursa da olmaz kesâdsız*²²⁹²

Nazımın belîğ olduğunu ifade eder:

*Görüp nazm-ı belâgat-tab'ımı tahrîr için her gün
Felek der-piş ider zer-safha-i mihr-i dırahşânı*²²⁹³

O da kelimedeki kendi şairlik gücünü ifade konusunda yararlanır:

*Ben ol sepîde-kün-i reng-i subh-ı nazmım kim
Sevâd-ı hâmem olur gûyiyâ şeb-i nevvâr*²²⁹⁴
*Yeter nisâr-ı le'âlî-i nazm-ı pâk Es'ad
O denlü mu'teber olmaz güher k'ola bisyâr*²²⁹⁵
*Es'adâ Sâlim Efendiye idüp pey-revlik
Nazm-ı zîbânı pesendîde-i cumhûr eyle*²²⁹⁶
*Hazret-i mahdûma pey-revlikde hiç söz var mıdır
Nazm-ı pâk-i Es'ad-ı gam-hâra Allah 'aşkına*²²⁹⁷
*Hüsn-i tertîb-i dür-i dendân-ı yâri görmeyen
Fehm ider mi lafz-ı nazmın Es'adâ ma'nâsına*²²⁹⁸

²²⁸⁹ Tb, K.2/35

²²⁹⁰ Tb, G.10/6

²²⁹¹ ŞE, K.7/40

²²⁹² ŞE, G.91/11

²²⁹³ ŞE, K.8/35

²²⁹⁴ ŞE, K.9/49

²²⁹⁵ ŞE, K.9/52

²²⁹⁶ ŞE, G.178/5

²²⁹⁷ ŞE, G.179/6

²²⁹⁸ ŞE, G.184/5

*Gâhice nesr ü sec' ile Es'ad bulur vücûd
 Geh mehd-i nazma zîver olur tab'-zâdest²²⁹⁹
 Gerekdir puhte olmak Es'adâ bâkûre-i nazma
 Harîdârân ne denlû bâde bisyâr olsa hâm almaz²³⁰⁰*

Nazmını gül şekerine benzetir:

*Nüzzârı n'ola kılta benân-hâ-yı halâvet
 Gül-şekker-i nazmım ki mürebbâ-yı kalemdir²³⁰¹*

O da Nabi, Nedim Galib, Esrar Dede vd. gibi, nazmını kumaş benzetmesiyle verir:

*Ben o nessâc-ı bihîn kâle-i nazmım ki sezâ
 Ursa gülgonça-i mühriyle felek tamgâyı²³⁰²*

Şiiriyle mucizeler yaratmaktadır:

*Es'ad-âsâ vasf-ı meh-rûyâna âgâz eylesem
 Nazm-ı mu'ciz-ter galat ta'bîrdir sensiz bana²³⁰³
 Nikât-ı nâsı'a-i nazm-ı mu'cizim Es'ad
 Bu şi'ri levha-i ser-safha-i kirâm eyler²³⁰⁴*

Mucizeler meydana getirdiği şiir vadisinde, yolunda gittiği şair, Nabi'dir:

*Nâbî-i hoş-edâya nazîr olmağa sezâ
 Nazm-ı güzîn-i Es'ad-ı mu'ciz-beyân olur²³⁰⁵*

Şiir vadisinde yeni tarzda gazeller meydana getirdiğini belirtir:

*Vasfyledim dü mısra'-ı ebrû-yı dil-keşin
 Bu nazm-ı neyle sanma yalan söylerim sana²³⁰⁶*

²²⁹⁹ ŞE, G.194/5

²³⁰⁰ ŞE, G.75/6

²³⁰¹ ŞE, K.10/36

²³⁰² ŞE, K.11/46

²³⁰³ ŞE, G.4/6

²³⁰⁴ ŞE, G.63/5

²³⁰⁵ ŞE, G.53/6

²³⁰⁶ ŞE, G.8/6

*Bu nev nazm-ı garîbe ta'n olunmaz Es'adâ zîrâ
Sühan-gûyi-i gurbet habt-i 'aşvâ-veş perîşandır*²³⁰⁷

Nazm kelimesini bir ülke olarak ele alır:

*Pey-rev olup Es'ad o şeh-i milket-i nazma
İ'câzi-i eş'ârını iş'âr ile söyler*²³⁰⁸

*Değil şâyeste-i tanzîr ammâ ol şeh-i nazma
Disünler bu gazel de Es'ad-ı gam-hârdan geldi*²³⁰⁹

Sıra sıra incilerin dizildiği iplik olarak düşünür:

*Sühan-gûlukda pey-rev olmayan 'Âsım Efendiye
Çü Es'ad silk-i nazma böyle sad dürr-i girân çekmez*²³¹⁰

'Sâde nazm' tamlamasıyla kullanır:

*Es'adâ bi-vech sanma böyle nazm-ı sâdeden
Cilve-bahşî-i dil-i âyîne-tab'ândır garaz*²³¹¹

Kelimeyi *gelin* olarak ele alır:

*Sezâ meşşâta-kâr olsam 'arûs-ı nazma kim Es'ad
Midâd-ı nutkı kuhl ü hâme-i ta'biri mîl itdim*²³¹²

Pak nazmını kalem sayesinde övgü ipliğine takacaktır:

*Kıl o şûhun zîver-i silk-i senâ dendânım
Hâme Es'ad nazm-ı pâkin dürr-i meknûn eylesün*²³¹³
*N'ola âyîne-âsâ olsa Es'ad nazmı pâkîze
Ki âb ü tâb-ı nutkı Nâkîd-ı hoş-gûdâ gördüm ben*²³¹⁴

Kelimeyi inci olarak düşünür ve bu konuda kendisine Nazîm Yahya'nın şiirini örnek alması konusunda tecrit sanatıyla öğüt verir:

²³⁰⁷ ŞE, G.46/7

²³⁰⁸ ŞE, G.60/5

²³⁰⁹ ŞE, G.204/5

²³¹⁰ ŞE, G.79/6

²³¹¹ ŞE, G.107/5

²³¹² ŞE, G.139/5

²³¹³ ŞE, G.144/6

²³¹⁴ ŞE, G.158/5

*Es'ad Nazîm-i genc-i dür-i nazma pey-rev ol
Kim hâmesinde nice nikât-ı nihân nihân²³¹⁵*

*Dür-i nazm-ı Nazîme Es'adâ pey-rev ol istersen
Yem-i serşâr-ı mervârîd-i şî'rin rîziş ü cûşın²³¹⁶*

Kelimeyi Süreyya yıldızına teşbih eder:

*Vifâk-ı pey-revîde yokdur istihkâkın İshâka
Kelâmın Es'ad a'lâ olsa da nazm-ı Süreyyâdan²³¹⁷*

Şiirini söz dilencilerinin elde etmek için dilendikleri değerli bir paraya benzetir:

*Gedâyân-ı sühan deryûze-kâr-ı nakd-i nazm olsa
Sezâdır Es'adın i'câz-ı tab'-ı kâmrânından²³¹⁸*

Şiirinin yeniliğini vurgular:

*Hayâl olsa n'ola mazmûn-ı nazm-ı hoş-terîn Es'ad
Sana piçîdedir fikr-i rakik ol târ-ı gîsûdan²³¹⁹*

Nazmını şekere benzetir:

*Tûtî-dilân-ı dânişi şîrîn-mezâk ider
Şehd-i lezîz-i nazmımız Es'ad şeker gibi²³²⁰*

Şeyhülislâm İshak da kelimedden şiir sanatındaki gücünü ifade konusunda yararlanır:

*Neşât-ı bâde-i medhiyle mest-i şevk olup hâmem
Yine inşâd-ı nazm-ı hûb ile 'azbü'l-beyân oldı²³²¹*

*Güher îsâr ider tahsîn idüp bu nazma pîr-i çarh
Felekde gördigin İshâk sanma kehkeşân oldı²³²²*

²³¹⁵ ŞE, G.150/5

²³¹⁶ ŞE, G.161/7

²³¹⁷ ŞE, G.155/8

²³¹⁸ ŞE, G.156/6

²³¹⁹ ŞE, G.157/5

²³²⁰ ŞE, G.201/6

²³²¹ Şİ, K.18/16

*Levh-i nazma kilik-i İshâk-ı du'â-gûyı o dem
Yazdı bu beyt-i dü-târih-i letâfet-tev'emi*²³²³

*Hâme-i İshâk 'acîb mi cilve-senc-i nazm ise
Dest-i 'irfânın gazâl-i ma'rifet-me'nûsıdır*²³²⁴

*Olsak ne 'aceb pîrimizin pey-rev-i nazmı
Çâpük-kadem-i Mehmede merdâneleriz biz*²³²⁵

*Pey-rev olmagla yine şî'r-i ma'ârif-verze
Nazmımız hadd-i belâgatda cihân-gîr idelim*²³²⁶

Nazmını bir gemiye teşbih eder:

*Re'is-i bendegân İshâk-ı dâ'i fülke-i nazma
Bu beyt-i nevle açdı bir şîrâ'-ı meymenet-pîrâ*²³²⁷

Kelimeyi, üzerine değerli taşlar dizilen bir ipliğe benzetir:

*İdince şevk ile İshâk-veş ehl-i sühân cümle
Mübârek bâd için tanzîm-i silk-i nazma âgâzı*²³²⁸
*Makbûl olursa güfte-i İshâk 'acîb midir
Zîrâ ki silk-i nazm-ı liyâkat elimdedir*²³²⁹

Sade nazmından söz eder:

*Bâğ-bân-ı gülsitân-ı 'ışkının İshâk-veş
Nahl-i tab'ından gelen mahsûl nazm-ı sâdedir*²³³⁰

Kelimeyi belagat bağlamında kullanır:

*Hemvâre kilik-i nazm-ı belâgat elimdedir
Miftâh-ı dürc-i dürr-i fesâhat elimdedir*²³³¹

²³²² Şİ, K.18/27
²³²³ Şİ, T.53/6
²³²⁴ Şİ, G.40/6
²³²⁵ Şİ, G.71/11
²³²⁶ Şİ, G.106/6
²³²⁷ Şİ, T.60/9
²³²⁸ Şİ, G.75/9
²³²⁹ Şİ, G.29/7
²³³⁰ Şİ, G.25/6

Nazmını lal taşına benzetir:

*Le'âl-i nazmı dürc-i dilde İshâk-ı senâ-mu'tâd
Nisâr-ı hâk-i pâ-y-i dâver-i mün'âm için saklar* ²³³²

Nazımın tazeliğini belirtir ve bu şiiri yadigâr bırakır:

*Olsun bu nazm-ı tâze berây-ı senâ yine
İshâkdan gürûh-ı sadîkâna yâdigâr* ²³³³

İshak, güzelliği nazma teşbih eder:

*N'ola gîsû gibi ebrûsı olursa muğlak
Nazm-ı hüsnindeki her beyt mu'ammâ mı olur* ²³³⁴

Yeni zeminde söylediği şiirleri parmakla gösterilmektedir:

*Nev zemîn-i nazmda oldu müşârun bi'l-benân
Edhem-i hâmem bu dem İshâk türk ü tâz ile* ²³³⁵

Şeyh Galib, bir kasidesine bu kelimeyle görkemli bir giriş yapar. Nazm, bir meydana benzetilmiştir ve kalem de bu meydana Kahramân gibi giren bir savaşçı gibidir:

*Meydân-ı nazma çıkdı kalem Kahramân gibi
Aldı cihânı kabzâya sâhib-kırân gibi* ²³³⁶

Nazmı, âlemi, cevherle doldurmaktadır:

*Etmekdeyim cevâhire müstağrak âlemi
Cûş eyledikçe nazm ile deryâ vü kân gibi* ²³³⁷

Şair, rengîn bir nazma sahiptir:

*Böyle kâtib de yazsa lâyıkdır
Nazm-ı rengîn-i Gâlib-i nakkâd* ²³³⁸

²³³¹ Şi, G.29/1

²³³² Şi, G.47/7

²³³³ Şi, G.49/9

²³³⁴ Şi, G.50/5

²³³⁵ Şi, G.130/7

²³³⁶ ŞG, K.13/1

²³³⁷ ŞG, K.13/11

²³³⁸ ŞG, K.24/18

*Değil mi neş'ede Gâlib bu nazm-ı rengînin
Sutûru mevce-i la'l-i müzâb-ı âlem-i âb²³³⁹*

Galib, kelimeden şairlik gücünü vurgulamada yararlanır:

*Silk-i ma'nâya du'â-yı devletin nazm etmeğe
Tab'-ı Gâlib-veş meğer ummân-ı gevherdir bu kâh²³⁴⁰*

*Edip nazm-ı bülendin silm-i ma'nî-i Hanîf Es'ad
Mesîh-i kilik-i pâki târem-i i'câza yol bulmuş²³⁴¹*

*İkd-ı pervîn dahi bu kaht-ı nazımda Gâlib
Hirmen-i nûr-ı zamîrimden alır sünbûle karz²³⁴²*

*Mey-nûş-ı yâd-ı mısra'-ı rengîn-la'l kim
Nazm-âşinâ-yı gevher-i dendân kim senin²³⁴³*

*Mey nûş edem de mısra'-ı rengîn la'lden
Nazm-âşinâ-yı gevher-i yek-dâne olmayam²³⁴⁴*

Şair, nazmını Süreyya yıldızına teşbih eder:

*Müşgîn sevâd-ı ikd-ı süreyyâ-yı nazmının
Her turrasında bin güher-i şeb-çerâğı var²³⁴⁵*

Şiiri, bir gül bahçesidir. Kalem bu bahçeyi, şairin kanlı gözyaşının ırmağıyla sürekli tazelemektedir:

*Gâlib sirişk-i âlin edip cûybâr-ı hûn
Gülzâr-ı nazmı hâme-i nâ-kâm tâzeler²³⁴⁶*

Kelimeyi, üzerine sıra sıra incilerin dizildiği bir ipliğe benzetir:

²³³⁹ ŞG, K.16/14

²³⁴⁰ ŞG, K.23/16

²³⁴¹ ŞG, G.137/5

²³⁴² ŞG, G.146/7

²³⁴³ ŞG, G.192/4

²³⁴⁴ ŞG, G.233/4

²³⁴⁵ ŞG, G.60/14

²³⁴⁶ ŞG, G.75/7

Muhassal tavr-ı pîşîn üzre Gâlib
*Nazımda bundan a'lâ dür dizilmez*²³⁴⁷

Kelimeyi kumaşa teşbih eder:

Gâlib ibretle nigâh et bu kumâş-ı nazma
*Nüsha-i rişte-keş-i târ-ı te'emmüldür zülf*²³⁴⁸

Kemende benzettiği nazmıyla mana ceylanını yakalamasına rağmen, *şûh* sevgilisine gazelini beğendiremez:

Kemend-i nazmım ederken gazâl-i ma'nîyi râm
*Yine o şûhuma Gâlib gazel beğendiremem*²³⁴⁹

Sözleri, nazm ülkesinin sınırlarını zorlamaktadır:

Ser-hadd-ı nazmı bulmadı tab'-ı sühanveri
*İ'câza vardı Gâlibin eş'ârı n'eyleyim*²³⁵⁰

Nazmını *şûh* bir güzele benzetir:

Beyt-i tâli'dir dilim merrîh-i şûr-ı gamzeye
*Nazm-ı şûhumda bu da'vâ muzmer olsun olmasın*²³⁵¹

Nazmı bir düğüme benzetir:

Çözölmüyor dil-i sad-pâremizden ukde-i nazm
*Aceb ki zülf-i tahayyül dolaşdı şânemize*²³⁵²

Gâlib, her ne kadar kıymeti olmadığını bilse de inciye benzer şiirler nazmetmektedir:

Yek-pâre kadar kıymeti yokdur bilir ammâ
*Gâlib düşüp âteşlere nazm-ı güher etdi*²³⁵³

Gâlib de diğer birçok şair gibi, şiirini *Hümâ* kuşuna teşbih eder:

²³⁴⁷ ŞG, G.112/6

²³⁴⁸ ŞG, G.161/11

²³⁴⁹ ŞG, G.213/5

²³⁵⁰ ŞG, G.224/9

²³⁵¹ ŞG, G.252/6

²³⁵² ŞG, G.276/5

²³⁵³ ŞG, G.322/7

*Gam-ı sayd-ı hümâ-yı nazma yâ Rab düşmesin kimse
Siyeh ebr-i belâdır sâye-i bâl-i hümâyûnu*²³⁵⁴

Hatem, şiirini *şekerli* kelimesiyle niteler:

*Uçur Hâtem o tıfl-ı nâza murg-ı şeker-efgârı
İderse nazm-ı şîrîn-kârıma ikbâl tutubdur*²³⁵⁵

Nazmını bir kadehe benzetir:

*Hâtem-i tab 'ı habâb-ı sühan-âmîz idelim
Sâgar-ı nazmda bâzîçe-i fincân olsun*²³⁵⁶

Şiirdeki kudretini ifade eder:

*Müşk-çîn ü semmesidir bir gazâlun Hâtemâ
Matla '-ı nazm ebruvân olmuş tegazzülden bana*²³⁵⁷
*O nazm-ı dil-nişîn kim hoş edâya hıfzı lâzımdır
Çıkarmaz nakşını Hâtem gibi sevdâya uğratmaz*²³⁵⁸
*Engüşt-nümâliğin idicek hâme gûşmâl
Çîn-i cebîn-i nazmım olur Hâtemâ 'ivaz*²³⁵⁹
*Hâtem-i nâme-i nazm itdi beni bir hoş-gû
Eyleyüb hâmesine tarh-ı tekellüf teklîf*²³⁶⁰
*La 'l-i gûyâ gibi o sâf lebiyle Hâtem
Hâme-i nazmı dü-şakk itdi o tıfl-ı ahvel*²³⁶¹
*Sûreti nazm-ı çeken-düz fitillisinden
Zâde-i tab 'ıma giydirdi çubuklı sâde*²³⁶²

Vahid Mahtumi'nin şiirinin övgüsünü yapar:

²³⁵⁴ ŞG, Ebyât 42

²³⁵⁵ Ht, K.12/15

²³⁵⁶ Ht, K.15/22

²³⁵⁷ Ht, G.1/11

²³⁵⁸ Ht, G.68/7

²³⁵⁹ Ht, G.75/7

²³⁶⁰ Ht, G.82/6

²³⁶¹ Ht, G.89/10

²³⁶² Ht, G.111/7

*Hâtem Vahîd-i 'asr ile hem-nazm olanların
Vâdîleri hasen midir ahsen midir 'aceb'²³⁶³*

Nazmını, üzerinde sevgilinin nakşının kendisini gösterdiği bir aynaya teşbih eder:

*Hâtemâ âyîne-i nazmunda gûyâ dil-rübâ
Gösterür endâmını nakş-ı mücessem böyledir²³⁶⁴*

Aşağıdaki beyitte ise, Nedim'in şiirine denk bir şiir yazılamayacağını, onun şiir sanatında çok daha önde olduğunu ifade eder:

*Nazm-ı Nedîm-i dehr ile olmaz mukâbele
Anun tûfeng-i tab'ı sekiz kertelizlidir²³⁶⁵*

Nazmı sürekli güzel mısraların meydana geldiği bir darphaneye benzetir. Bu noktada, Salim'in şiirini örnek gösterir:

*Satr-ı sühanda nokta niçe tâzelenmesün
Sâlimde darb-hâne-i nazmun dili mi var²³⁶⁶*

Yine Vahid Mahtumi'den söz açar ve onun şiirin iyisini kötüsünden ayırabileceğine işaret eder:

*Vahîd-i 'asra gönder nâ-revâc-ı nazmunı Hâtem
Anun nûzhet-gehinden özge meydân-ı mezâd olmaz²³⁶⁷*

Yeni tarzda şiir meydana getirdiğini ifade eder:

*Bu nazm-ı tuhfe habâbiyyesidir ahbâbun
Olursa sâğar-ı rağbetde Hâtem elmâs²³⁶⁸*

Yine Vahid Mahtumi'ye gönderme yapar:

*Hâtem-i menkabe mahtûmuna ey tıfl-ı hayâ
Nazm-ı la'lünle edibâne 'atâyâsın sen²³⁶⁹*

²³⁶³ Ht, G.7/7

²³⁶⁴ Ht, G.24/6

²³⁶⁵ Ht, G.35/13

²³⁶⁶ Ht, G.41/7

²³⁶⁷ Ht, G.58/11

²³⁶⁸ Ht, G.70/11

²³⁶⁹ Ht, G.104/5

Zihni, kelimeyi değerli meta olarak değerlendirir:

*Dirîg olmasa kâsid metâ '-ı nazm-ı sühan
Süyûf-ı tab ' ile maktûl olurdu hep hüssâd²³⁷⁰*

Ülkeye benzetir:

*Verilse hutta-i nazmın hükûmeti tab 'a
Esâs-ı ma 'ni-i ser-besteye verir bünyâd²³⁷¹
Devr eyledikçe safha-i nazmı semend-i dil
Zihnî basıldı zîr-i sitemde hasûdumuz²³⁷²*

Kelimeyi şairliği bağlamında dile getirir:

*Nazm u nesrin benim üstâd-ı 'imâdü'd-dîni
Tab '-ı mu 'ciz-nefesim eyledi dehri ihyâ²³⁷³
Aç sanâdik-ı kâle-i sühamı
Sal hisârî-i nazm-ı tab 'a seni²³⁷⁴
Zihnîyâ mürde-dil ihyâ eder el-hak nazmın
Verir ahbâba sözün bâri hayât-ı cavîd²³⁷⁵
Zihnîyâ Hızr eylemez inkâr zevk-ı nazmını
Âb-ı hayvândır meger bu güfte-i terden lezîz²³⁷⁶
'Arsa-i dilde gül-i gülzâr-ı ma 'niler güşâd
Nazm-ı hoş-âyende-i Zihnî anun îmâsıdır²³⁷⁷
Şâdâb-ı nazmı feyz ile zîbende eyledin
Zihnî sözünde hüsn ü bahâ meşrebimcedir²³⁷⁸
Zihnî edâ-yı nazmını halk i 'tirâf eder
Dâ 'im bilir kemâlini ehl-i kemâl arar²³⁷⁹*

²³⁷⁰ Z, K.10/45

²³⁷¹ Z, K.10/3

²³⁷² Z, G.117/7

²³⁷³ Z, K.18/59

²³⁷⁴ Z, Mesnevî 3/36

²³⁷⁵ Z, G.41/5

²³⁷⁶ Z, G.44/5

²³⁷⁷ Z, G.48/5

²³⁷⁸ Z, G.68/5

*Nazm-ı reng-âmîzine tanzîr eder bir kimse yok
Sâha-i nazm içre Zihnî nâdire-perver mi var²³⁸⁰*

*Bu nazm-ı âbdârın ehl-i tab 'a
Makâli Zihnîveş rengîn edâdır²³⁸¹*

*Sarf-ı sühanda Zihnî-i rengîn-edâya bak
Eyler hayâl-i nazm ile her dem şikâr kâr²³⁸²*

*Etmez mi i 'tirâfî da 'vâ-yı nazm edenler
Zihnî edâ-yı tab 'ın mahsûd-ı şâ 'irândır²³⁸³*

*Fütûr irdi dil-i nâ-şâdîma endîşeden Zihnî
Derûn-ı hâtıra haylî zaman nazm-ı gazel gelmez²³⁸⁴*

*Zihnî nizâm-ı nazmını müşkilter etmeyüp
Izhâr eder letâyifini mübhem istemez²³⁸⁵*

*Var başka neş'e nazm-ı revan-bahşı bellidir
Zihnî gibi bu 'arsada yok gâlibâ zarîf²³⁸⁶*

*Her ne denlû Zihnîyâ da 'vâ-yı nazm eylersen et
Nâdire-sencanlığı tab 'ında bânidir gönül²³⁸⁷*

*Revnağ-efzâ eyleyen nazm-ı cihân-efzûnunu
Zihnî-i şeydâ gibi tab '-ı selisimdir benim²³⁸⁸*

*Safâ-yı nazmını Zihnî verir mi her şâ 'ir
Bahâ-yı dürri bula âb-gîne mümkün mi²³⁸⁹*

*Ne dem kim tab ' ile pîrâne girmiş vâdi-i nazma
Dil-i Zihnî heme-endîşesin mahsûd göstermiş²³⁹⁰*

²³⁷⁹ Z, G.74/5

²³⁸⁰ Z, G.76/8

²³⁸¹ Z, G.77/5

²³⁸² Z, G.88/5

²³⁸³ Z, G.108/5

²³⁸⁴ Z, G.140/5

²³⁸⁵ Z, G.152/10

²³⁸⁶ Z, G.186/5

²³⁸⁷ Z, G.221/9

²³⁸⁸ Z, G.227/6

²³⁸⁹ Z, G.319/5

²³⁹⁰ Z, G.163/8

*Tan mıdır hâhişger-i ahbâb ola Zihnî sözün
'Arsa-i nazm-ı sühanda nev-sûnûhüz şimdilik²³⁹¹*

Kelimeyi *berrâk* sözcüğüyle tamlar:

*Mu'ârızâna yeter tîg-ı nazm-ı berrâkım
İrer gürûh-ı hased-kîşe zü'l-fikâr-misâl²³⁹²*

Nazmı bir güzele teşbih eder:

*Hemîşe midhatinle şâhid-i nazmım mücellâdır
Seni medh etmek olsun baş ile rûh-ı revân üzre²³⁹³*

Şair, sihirli sözler nazmeden, mucizeler yaratan birisidir:

*Ben ol mu'ciz-tırâz-ı sihr-i nazm-ı dil-güşâyım kim
Müsellemdir ma'ânî dest-i tab '-ı nükte-dân üzre²³⁹⁴*

Eğer taze bir gazel meydana getirmesi istense, şair, her yönüyle bir kaleyi andıracak ölçüde sağlam bir nazm inşa edecektir:

*Fermân olunsa bir gazel-i tâze tarhına
Tab 'ım hisâr-ı nazmı tamâm âhenîn eder²³⁹⁵*

Söz, pahalı incilerle süslü bir kumaştır:

*Hamd eylerim ki öyle sühândâna söz derim
Kâlâ-yı nazmı rağbeti dürr-i semîn eder²³⁹⁶*

Nazmı inciye benzetir:

*Zil düzen gir fezâ-yı ta 'bîre
Çek dür-i nazmı silk-i tahrîre²³⁹⁷*

²³⁹¹ Z, G.201/5

²³⁹² Z, K.11/39

²³⁹³ Z, K.12/39

²³⁹⁴ Z, K.12/45

²³⁹⁵ Z, K.13/42

²³⁹⁶ Z, K.13/53

²³⁹⁷ Z, Mesnevî 3/38

Şiiri, Zihni'nin bu yoldaki büyüklüğünü gösteren değerli taşlarla müzeyyen bir kılıçtır:

*Bed-endişâna Zihnî cevher-i şemşîr-i nazmın sal
Hased-kîşâna hâsıl eyle te'lif-i fûnun peydâ*²³⁹⁸

Şiir meydanında Zihni'nin karşısına rakip bir şair bile çıkamaz:

*Meydân-ı nazm-ı nâdirede kim garîm olur
Zihnî Hudâdan oldu bu hüsn-i edâ bana*²³⁹⁹

Zihni'nin nazmı, şiirden anlamayan herkese inceliklerini açmaz:

*Her nâ-şinâsa keşf-i nikâb eylemez hele
Zihnî dakika nazm-ı ter-i mübheminde*²⁴⁰⁰

Şiiri için tâze kelimesini tamlayan olarak kullanır. Şiir meydanına yeni tarz şiiriyle girmiştir:

*İş'âr eder kemâl-i me'âl-i hakîkati
Zihnî bu nazm-ı tâzene dikkatde gizlidir*²⁴⁰¹

*Ehl-i hased ne derse helâl eyle Zihnîyâ
Hıkd ehline bu nazm-ı terin armağan yeter*²⁴⁰²

*Her bir sözünde nükte-i ser-beste fehm olur
Zihnî mezâk-ı nazm-ı terin gûne gûnedir*²⁴⁰³

*Bu tâze nazm-ı 'anber-bâr ile âteşli sözlerden
Tutuşdur Zihnîyâ ol fitneye bâri tesellâdır*²⁴⁰⁴

*Bu nazm-ı tâzede kim pey-rev olsun Zihnî-i zâra
Bu vâdî-i 'acîbin kim ola şânın verir vermez*²⁴⁰⁵

*Safha-i gerdûna yazdım Zihnîyâ eş'ârımı
Kudsiyâna armağan etdim bu nazm-ı tâzeden*²⁴⁰⁶

²³⁹⁸ Z, G.5/6

²³⁹⁹ Z, G.6/7

²⁴⁰⁰ Z, G.59/5

²⁴⁰¹ Z, G.75/6

²⁴⁰² Z, G.78/5

²⁴⁰³ Z, G:85/6

²⁴⁰⁴ Z, G:97/5

²⁴⁰⁵ Z, G.145/5

*Zihnî yine bu nazm ile yârân-ı safâya
Pâkîze-edâ ma'ni-i nev-zâde mi verdin*²⁴⁰⁷

Şiirini sahip olduğu parlaklıkla ve değeriyle, cevherle kıyaslar:

*Şermsâr etdi dür-i nâ-yâbı eş'âr-ı terin
Zihnîyâ cevherde nazmın şu'le mi sûret mi kor*²⁴⁰⁸

Zihni, devride şiirin kadrinin bilinmediğinden yakınıır. Şair, hayal ipliğine şiir incileri dizse de değeri bilinmez:

*Ser-rişte-i hayâle dürer-i nazm ederse de
Tab'ın kazancı dehrde boş âferin olur*²⁴⁰⁹

Şiirini kumaşa benzetir. Bu kumaşın değeri bazen artmakta bazense azalmaktadır:

*Kâlâ-yı nazm-ı Zihnî-i rengin-edâya bak
Râyiclenir bahâsı geh artar geh eksilir*²⁴¹⁰

Şiiri, Süreyya yıldızı gibi yüce ve parlaktır:

*Hassan göreydi nazm-i süreyyâ nizâmımız
Tahsin ederdî tab'-i fasihü'l-kelâmımız*²⁴¹¹

Şiirini abıhayata benzetir:

*Eş'âr-ı pâk-i Zihnîyi cûyân olanlara
Âb-ı hayât-ı nazmı verir hâliyâ biziz*²⁴¹²

Şiirini çiğ tanesine benzetir:

*Gül-i terden dahı eltaf görünür ey Zihnî
Nazmın a'lâda uçar katre-i şeb-nemcesine*²⁴¹³

²⁴⁰⁶ Z, G.242/5

²⁴⁰⁷ Z, G.208/5

²⁴⁰⁸ Z, G.96/5

²⁴⁰⁹ Z, G.101/4

²⁴¹⁰ Z, G.107/5

²⁴¹¹ Z, G.128/1

²⁴¹² Z, G.133/7

²⁴¹³ Z, G.281/5

Nazmı öylesine saf, öylesine paktır ki, gönüllere parlaklık vermektedir:

*'Aceb pâkîzedir hâtur-güşâdır Zihnîyâ nazmın
Bunı ahbâba eyle bâğ-ı dilden armağân üzre²⁴¹⁴*

Zihni, şiirini dür-i şehvâr olarak niteler.

*Dür-i yektâya yetîm adını itlâk edemem
Deheninde görelî nazm-ı dür-i şehvârî²⁴¹⁵*

2.4.10.4. Şi'r

Hikemî vadinin en önemli temsilcisi Nabi, şiir konusuna açıklık getirirken şiir kavramını şu şekillerde kullanmıştır: *şi'r*, *şi'r-i nâdire*, *şi'r-i ter*, *şi'r ü inşâ*, *sevdâ-yı şi'r*, *şi'r-i hâs*, *şi'r-i taze*, *şi'r-i diğêr*, *evvel-i şi'r*, *berât-ı şi'r*, *şi'r-i pür-sûz*, *şi'r-i dil-güşâ*, *hayâl-i şi'r*, *müsveddât-ı şi'r*, *ser-i şi'r-i taze*, *kâlâ-yı şi'r*, *misâl-i şi'r-i rengîn*, *bina-yı şi'r*, *perend-i şi'r-i rengîn*, *tahrîr-i şi'r-i nev-makal*, *zemîn-i şi'r*, *varak-ı şi'r*, *mânâ-yı beyt-i şi'r*, *meta'-ı şi'r*, *mâ'nî-i şi'r* ve *divan-ı şi'r*.

Nabi, 'şiir' kavramını kullanarak şiirle ilgili görüşlerini toplam kırk bir beyitte dile getirmiştir. Şiiri bir sevgili gibi değerlendirek şiirin ilk olarak 'güzel' olma özelliğinden bahseder:

*Bu istılah-ı 'ulûm üzre şi'r-i tâze-zemîn
Ki nev-libâs ile bir mâh-rûy-ı gül-haddür²⁴¹⁶*

Nabi, şiirin bir hayal işi olduğunu 'hayâl-i şi'r' tamlamasıyla ortaya koyar:

*H'âceler yazmada hisâb-ı rakam
Alurum ben hayâl-i şi're kalem²⁴¹⁷*

²⁴¹⁴ Z, G.294/5

²⁴¹⁵ Z, G.324/8

²⁴¹⁶ Na, K.28/13

²⁴¹⁷ Na, Mesnevî 8/164

Nâbî hayâl-i şî'r dahı şeb bulur nizâm
*Her bezm-i râz çün bulur üslûb şeb-be-şeb*²⁴¹⁸
Hayâl-i şî're 'aceb rûh virdün ey Nâbî
*Me'âl nutka gelür harfler tecessüm ider*²⁴¹⁹
Hayâl-i şî'r dilde cây-gîr olmakla ey Nâbî
*Derûn-ı sînenün yok farkı hûbân-ı hat-âverden*²⁴²⁰

Nabî şiiri mana kelimesi ile birlikte bir tamlamada kullanır. Mana kelimesi şiirin vazgeçilmez unsurlarındandır. Şiirde mananın açığa çıkarılması için emek harcanmalıdır. Çünkü mana kolay anlaşılan bir şey değildir:

Mu'ammâ-güne bu nâme sabâdan gelmedür Nâbî
*Zihî tarz-ı nevîn kim ma'nî-i şî'r üzre zâ'iddür*²⁴²¹
Ma'nâ-yı beyt-i şî'r gibi zülf-i yârde
*Hal itmedükçe şâne-i hâtır-şiken mi kor*²⁴²²

Nabî, şiiri taze kelimesi ile birlikte kullanır. Ve şiirinin yeni oluşuna, sadece kendisi tarafından böyle yeni şiirin söylenebileceğine dair mesaj verir. Ancak Nabî'nin şiirde yaptığı yenilik ve yenilikle ilgili görüşleri, kendi şiirini ele verir. Bu bağlamda, Nabî'nin hikemî tarzı geliştirerek bir yenilik getirdiğini söyleyebiliriz:

Sedd itme cûy-ı feyzi ser-i şî'r-i tâzedden
*Nâbî ko sâye-i kalemün zâ'il olmasun*²⁴²³
Nâbî tezâyüf üzre bulunmak ba'iddür
*Bu şî'r-i tâze virse de ruhsat nezâ'ire*²⁴²⁴
Misâl-i ma'nî-i rengîn ü şî'r-i tâze terâsâ
*Tamâm-ı muntazamü'l-hâl idük zamân ile biz de*²⁴²⁵

²⁴¹⁸ Na, G.17/5

²⁴¹⁹ Na, G:170/5

²⁴²⁰ Na, G.599/9

²⁴²¹ Na, G.74/7

²⁴²² Na, G.130/6

²⁴²³ Na, G.588/7

²⁴²⁴ Na, G.701/9

²⁴²⁵ Na, G.719/3

Hüner ârâyiş-i gûş-ı kabûl itmekdür ey Nâbi
*Bu vâdîde bu tâze şi'rden a'lâ ne söylersin*²⁴²⁶

Nabi, şiirlerini Acem şairlerinden Muhteşem'in şiirlerine benzetmekte ve tarzının da Acem tarzı olduğunu söylemektedir:

Sana Nâbi reşk ider ise n'ola yârân-ı Rûm
*Şi'rümüz tarz-ı 'Acemdür Muhteşem vâdisidür*²⁴²⁷

Ayrıca Nabi, şiirde fazla anlam kapalılığını tercih etmediğini ve şiirlerinin sözlüğe ihtiyaç duyulmaksızın anlaşıldığını da belirterek, şiir görüşünü ortaya koymaktadır:

Ey şi'r miyânında satan lafz-ı garîbi
*Dîvân-ı gazel nüsha-i kâmûs degüldür*²⁴²⁸

Nabi üslûbunun sadeliğini ve söylediğinin açıklığını benzer bir beyitte şöyle açıklamaktadır:

Bu da bir böyle şâkâ-gûne gazeldür Nâbi
*Şi'rün âluftesidür istemez üslûb-ı vakâr*²⁴²⁹

Nabi, 'Şiir nedir?' sorusunun cevabını açık bir dille şöyle ifade etmektedir:

Şi'r kim tab'-ı bülendün hâmeye telkînidür
*Tâziyâne nükte-fehmânun ana tahsînidür*²⁴³⁰

Nabi, şiirden bahsederken 'şiir' ile 'ter' kelimelerini birlikte kullanmakta ve şiirde yeniliğin kendince sağlandığını ima etmeye çalışmaktadır:

Nâbiyâ meclis-i ahbâbda şi'r-i ter ile
*Âteş-i hürmen-i hussâd ki dirler o bizüz*²⁴³¹

Hedâyânun vüsûlün eylemiş i'lâm ey Nâbi
*'Aliyy-i haste bu şi'r-i teri cânâne göndermiş*²⁴³²

²⁴²⁶ Na, G.598/7

²⁴²⁷ Na, G.243/5

²⁴²⁸ Na, G.167/8

²⁴²⁹ Na, G.165/7

²⁴³⁰ Na, G.146/1

²⁴³¹ Na, G.298/5

*Zîr ü bâlâyı idüp nâliş ile gerdide
Simde fevvâreveş inceltdiler şî'r-i terî²⁴³³*

Nabi, şiiri rengîn olarak tanımlar:

*Yine ol şeh sezâ-yı kadd-ı tahsîn görmedi Nâbî
Perend-i şî'r-i rengînüm bu gûne hoş-kumâş itdüm²⁴³⁴*

*Hayâl-i zülfün olsun mün'akis âyîne-i kalbe
Misâl-i şî'r-i rengînüm şebistân-ı hayâl olsun²⁴³⁵*

Şiir ve inşâ kelimeleri birlikte kullanılarak Nabi'nin şiirdeki gücü ortaya konmaya çalışılmıştır. Nabi nazımla nesri birlikte ele almıştır:

*Dinsün mi şî'r ü inşâ öyle mu'akkadâne
Kim ola hall ü 'akdi muhtâc-ı istişâre²⁴³⁶*

*Müşkil lügâtle olmaz hoş-reng şî'r ü inşâ
İtmez çerâğ-ı magsûş çeşm-i şebi inâre²⁴³⁷*

*Şî'r ü inşâyı hüner yapma degüldür Nâbî
Hüner âfâkda seyr eylemedür envârın²⁴³⁸*

Nabi şiirin dilden dile dolaşmasını, şairinin tanınmasına yardımcı olmasını ister:

*Nâfiz olmak gibidür hükmi o kişverde dahı
Şî'rinün şeh-r-i diğerde işiden ahbârın²⁴³⁹*

Şiirde mananın anlaşılabilmesi için şiirin yüce bir söyleyişe sahip olması gerekir. Nabi bu durumu 'binâ-yı şî'r' tamlamasından yararlanarak ortaya koymaktadır:

*Binâ-yı şî'r Nâbî öyle 'âlîter gerekdür kim
Nümâyân ola sahn-ı 'âlem-i ma'nî zemîninden²⁴⁴⁰*

²⁴³² Na, G.340/5

²⁴³³ Na, G.867/3

²⁴³⁴ Na, G:503/5

²⁴³⁵ Na, G.564/4

²⁴³⁶ Na, G.802/6

²⁴³⁷ Na, G.802/9

²⁴³⁸ Na, G.550/7

²⁴³⁹ Na, G:550/3

Nabi şiirini 'pür-sûz' olarak niteler. Şiirdeki ateşle dert ehlini yakar. Şiiri de ancak ateş pareler söyler:

*Nâbiyâ bu şi'r-i pür-sûzunla şimdi hak bu kim
Arturursın dâ'imâ derd ehlinün germiyyetin*²⁴⁴¹

*Râh-ı gûşından salar sûziş derûn-ı 'âşika
Şi'ri Nâbî böyle âteş-pâre söyler söylese*²⁴⁴²

Nabi şiirinin tabirinin veciz söz olduğunu söyler. Böylece kendi şiiri üzerine bir yorum getirir:

*Taht-ı emvâcında deryâ-yı ma'ânî müstetir
Şi'rinün ta'bîrini Nâbî veciz eylerse de*²⁴⁴³

Nabi, Baki'nin şiir gücüne ulaştığını ve has şiirle bunu gerçekleştirdiğini söylemektedir:

*Nâbî irişdi Bâkî'ye bu şi'r-i hâs ile
Viridi dile şu'ûr 'Alî Zü'l-fekâr ile*²⁴⁴⁴

Nabi, şiire hikemiyat için başladığını, yoksa şiire teveccüh etmeyeceğini söylemektedir. Bu da Nabi'nin kendi şiir özelliklerinden birini daha kendisinin açıkladığını ortaya koymaktadır:

*Teveccüh itmez idüm şi're Nâbiyâ bu kadar
Beyân-ı sırr-ı hikem olmayaydı mazmûnı*²⁴⁴⁵

Nabi, şiir yazmasını bilmeyenlerin de şiirin başına üşüştüğünü ilginç bir benzetmeyle şöyle açıklar:

*Ruh ü pâyına tabanceyle tereng urmakdan
Şi'rün üşdi başına dâ'irenün şûr ü seri*²⁴⁴⁶

²⁴⁴⁰ Na, G.563/9

²⁴⁴¹ Na, G:632/6

²⁴⁴² Na, G:682/5

²⁴⁴³ Na, G.723/5

²⁴⁴⁴ Na, G.760/5

²⁴⁴⁵ Na, G.858/5

²⁴⁴⁶ Na, G.867/4

Nedim, şiirinin Baki'den miras kaldığını ve onun adını anmadan da şiirini tazmin edebileceğini belirtir ve kendi şiirinin yolunu da çizmiş olur. Nedim'in şiir konusundaki görüşleri, kendi şiirinin övgüsü ile paraleldir:

*Bana mirâs kalmışdır benimdir şi'ri Bâkî'nin
'Aceb mi beytini tazmîn edüp hiç anmasam anı'²⁴⁴⁷*

Nedim şiirini kaleye ve *ankâya* benzeter. Böylece şiirde erişilmez olduğunu açıklamaya çalışır:

*Şöyle kim versin tarâvet Rûmâ şi'r-i dil-keşin
Kişver-i Tebrîze revnak-bahş olan kâlâ gibi'²⁴⁴⁸
Tâ Cihân-âbâda vardı Isfahan mülkûn geçüp
Rûmdan pervâz eden şi'r-i terim 'ankâ gibi'²⁴⁴⁹*

18. yüzyıl şairleri arasında 'şiir' kelimesini kullanarak şiir anlayışını ortaya koyan şairlerden biri de Esrar Dede'dir. Esrar Dede, şiir kelimesini şu kelimelerle birlikte, şu tamlamalar içinde kullanmıştır: *şi'r-i dil-keş-i rindâne*, *şi'rin safâsı*, *şi'r ü inşâ*, *şi'r ü gazel*, *şi'r-i ter*, *şi'r*, *şi'r-i Esrâr*, *mecmû'a-i şi'r*.

Esrar Dede şiirin sefasını 'bir âşıkâne gazel' olarak gösterir:

*Tefhîm-i sırr-ı dehr için Esrâr telâşı ko
Şi'rin safâsı bir gazel-i âşıkânedir'²⁴⁵⁰*

Esrar Dede'nin şiir anlayışı ile şiirlerinin özellikleri aynıdır. Şiirde ve inşada başarılı olmasını, yokluk fikrine bağlamaktadır. Bu da onun şiir görüşü ile şiirinin özelliklerinin benzer olduğunu ortaya koymaktadır:

*Egerçi hayli gevher hâsıl etdim şi'r ü inşâda
Velî Esrâr-ı zârın defter ü dîvânı yoklukdur'²⁴⁵¹*

Esrar Dede de 'şi'r' ile 'ter (taze)' kelimelerini birlikte kullanmıştır:

²⁴⁴⁷ N, K.23/22

²⁴⁴⁸ N, K.18/9

²⁴⁴⁹ N, K.18/37

²⁴⁵⁰ E, G.75/9

²⁴⁵¹ E, G.94/14

*Bu ŧi'r-i terde yaz Esrâr vasf-ı rindânı
Mahâl deęil mi dűr-i âbdâra deryâ-dil*²⁴⁵²

Divan ŧairleri ŧiirlerini İsa'nın nefesine benzetirler. Bűylece en yeni ve en canlı sűzű kendilerinin sűylediklerine inanırlar. Esrar Dede ŧiiriyle İsa'yı sessiz bıraktıęını sűylemektedir. Gűçlű bir ŧair olduęunu bu yolla ortaya koymaya çalıřmıřtır:

*Gűř-ı hâmuř eder 'İsâ'yı ŧi'rim Esrâr
Nakř-ı fikrimden alır feyzini lâhût-ı sűhan*²⁴⁵³

řair tasavvufa baęlı olduęunu ve ŧiirindeki anlamla bu anlayıřın űrtűřtűęűnű řu kıtalarında dile getirmiřtir. Bűylece onun ŧiirinin bir űzellięi olan tasavvufi anlam çerçevesi de açıklanmıř olur:

*Zann eyleme Esrâr'ı ki divân sűyler
Yâhud sűhanı fikr-i periřân sűyler
Bir harfi benim deęil bu kıl ű kâlin
ři'r ű gazelim cenâb-ı cânân sűyler*²⁴⁵⁴

*Esrâr-ı lebindir sűhanımda melhűz
Gűř etse Mesih olurdu elbet mahzűz
Aldım kaleme cemâlinin nűktelerin
Mecmű'a-i ŧi'rim oldu levh-i mahfűz*²⁴⁵⁵

Osmanzade Taib, Baki'nin ŧiirini tazmîn etmenin műnasip olduęunu sűyler; ŧiirinin kime yaklařtıęını ve hangi yolu takip ettięini açıklamıř olur:

*Műnâsibdir eęer tazmin idersem ŧi'r-i Bâki'den
Bu kasr-ı bi-bedel vasfında inřâd eylemiř gűyâ*²⁴⁵⁶

²⁴⁵² E, G.164/7

²⁴⁵³ E, G.196/6

²⁴⁵⁴ E, Kit'a 48

²⁴⁵⁵ E, Kit'a 72

²⁴⁵⁶ Tb, s.5

Taib, şiirinin mazmun dolu olduğunu ve bu şiirlerle şöhret olduğunu belirtir:

*Tâibâ eş'ârına gevher nisâr idüb nazîr
Şi'r-i pür-mazmûn ile âlemde şöhret-yâb olur*²⁴⁵⁷

Asrın bir başka şairi olan Es'ad da 'şiir' kelimesini beyitlerinde kullanmış ve şiiri hakkında değerlendirmede bulunmuştur. Şiiri, hoş-eda ve papağan kelimeleri ile tanımlamaya çalışmıştır:

*Tab '-ı Es'ad bakmasa âyîne-i ruhsârına
Söylemezdi tûtî-âsâ böyle şi'r-i hoş-edâ*²⁴⁵⁸

Esad, şiirinin sade oluşuna şaşılmaması gerektiğini; çünkü icazın ancak Naili tarafından söylenebileceğini beytinde dile getirmiştir:

*Es'ad 'aceb mi sâde olursa nazîremiz
İ'câz şi'r-i Nâ'îlî-i şîrîn-güdedir*²⁴⁵⁹

Esad şiir konusunda kendini övmektedir ve üstün yetenekli olduğu için kendini diğer şairler takip etmektedir:

*Nikât-ı nâsî'a-i nazm-ı mu'cizim Es'ad
Bu şi'ri levha-i ser-safha-i kirâm eyler*²⁴⁶⁰

*Dür-i nazm-ı Nazîme Es'adâ pey-rev ol istersen
Yem-i serşâr-ı mervârîd-i şi'rin rîziş ü cûşın*²⁴⁶¹

*Es'ad sühan-ı tâze çü zer râyic olurdu
Râm olsa eğer şi'r ile hûbân-ı zemâne*²⁴⁶²

*Es'ad zuhûr ider sühan ahkâmı nev-be-nev
Tûmârı şi'r-i tâze-zemînin dürülmedi*²⁴⁶³

²⁴⁵⁷ Tb, G.14/5

²⁴⁵⁸ ŞE, G.9/5

²⁴⁵⁹ ŞE, G.62/5

²⁴⁶⁰ ŞE, G.63/5

²⁴⁶¹ ŞE, G.161/7

²⁴⁶² ŞE, G.169/5

²⁴⁶³ ŞE, G.197/7

Zihnî de şiirlerini cevhere benzetmektedir. Kıymetli şiirler söylediğini ima etmeye çalışır:

Efsûs nâ-şinâs-ı sūhan bed-likâ le 'îm
Âb-ı zülâl-i şî'ri ne bilsin o 'aklı nîm
Zihnî gibi cerîde-i 'âlemde bir nedîm
Gûş-ı zamânede dūr-i nazmım gibi Fehîm
Bî-kadr ola cevâhir-i eş 'âr tâ-be-key²⁴⁶⁴

Zihnî, şiirin sır olduğunu söyler. Hikmetli söz şiirde söylenmelidir. Başka bir beytinde de 'Şiirde hikmet vardır' hadisine gönderme yapar:

Değildir jâj-ı hâlık şî'r sūrr-ı kudsdür Zihnî
Sımâh-ı nûkte-cûyâna hikem-ebîlâğdır gûyâ²⁴⁶⁵
Mazmûn-ı mine 'ş-şî'ri le-hikmet ana besdir
Zihnî şu 'arâ olsa n'ola genc-i hümâyûn²⁴⁶⁶

18. yüzyılın iki büyük şairinden biri olan Şeyh Galib de şiir kelimesini bazı tamlamalarda kullanarak kendi şiiri hakkında ipuçları vermiştir. İlk olarak, şiirinin bağlı bulunduğu tarikatın içinde doğduğunu dile getirir:

Senin sâyende dergâh-ı felek-mânend-i Monlâda
Bu abd-i kemterinin nâmı oldu şî'r ile ibkâ²⁴⁶⁷

Galib, şiirini saf şiir olarak tanımlar:

Gâlib bu şî'r-i sâfım ahbâba eyle 'arz
Etsin zamîr-i pâklerin kîneden cüdâ²⁴⁶⁸
Bu şî'r-i sâf rengîn tarhına Gâlib sezâ el-hak
Desen her heftidir subh-ı bahâr-ı rûy-ı dilberden²⁴⁶⁹

²⁴⁶⁴ Z, Tahmis 9/7

²⁴⁶⁵ Z, G.3/5

²⁴⁶⁶ Z, G.255/6

²⁴⁶⁷ ŞG, T.1/31

²⁴⁶⁸ ŞG, G.8/7

²⁴⁶⁹ ŞG, G.258/7

Galib'in şiiri mucize şiirdir. Sihirli söz söylemeyi de kendinde bulabileceğine inanır:

*Feth ü teshîre yeter kişver-i sihri Gâlib
Mu'cize şi'r ü zebân tîğ u peyember kâğid²⁴⁷⁰*

Galib Nabi'nin şiirini eleştirir ve kendi şiirini över:

*Pesendim gülsitân-ı şi'r-i Nâbîdir yine Gâlib
Benim her tab'-ı mevzûn gerçi bir serv-i revânımdır²⁴⁷¹*

Galib, şiirini 'Şîrîn'in suretine koyduğunu ve şiirinin güzel olduğunu şu beyitte dile getirir:

*Dilden Es'ad dâ'imâ cûy-ı mahabbetdir gelen
Sûret-i Şîrîn'e koydu şi'ri kesb-i tîşemiz²⁴⁷²*

²⁴⁷⁰ ŞG, G.39/8

²⁴⁷¹ ŞG, G.98/9

²⁴⁷² ŞG, G.114/5

2.4.10.5. Tab'

Divan şiirinde şairlerin kendi şiirlerini tanımlamak için kullandıkları kelimelerden biridir. Şairler bu kelime ile kendi şiir ölçütlerinden söz ederler. Çoğunlukla mısra, feyiz, söz, sühan, şair, mevzun gibi kelimelerle birlikte kullanılmıştır.

Taradığımız divanlarda bu kelimeye şu tamlamalar içinde yer verilmiştir:

'*Arûs-ı dil-ârây-ı hacle-i tab*²⁴⁷³, '*arûs-ı tab*²⁴⁷⁴, '*hâtır-zâd-ı tab*²⁴⁷⁵, '*I'câz-ı tab* '-i *nâdiredân*²⁴⁷⁶, '*bâde-i ser-şâr-ı tab*²⁴⁷⁷, '*bahr-ı tab*²⁴⁷⁸, '*neyyir-i tab*²⁴⁷⁹, '*bahşîş-i tab* '-ı '*kerim-i 'aşk*²⁴⁸⁰, '*bâtın-ı tab*²⁴⁸¹, '*bezm-i ehl-i tab*²⁴⁸², '*bülbül-i tab*²⁴⁸³, '*tab* '-ı '*çâlâk*²⁴⁸⁴, '*câm-ı tab*²⁴⁸⁵, '*cevâhir-i hüsn-i tab*²⁴⁸⁶, '*cilây-ı tab*²⁴⁸⁷, '*cilve-bahşî-i dil-i âyine-tab'ân*²⁴⁸⁸, '*civân-ı tab*²⁴⁸⁹, '*cûy-ı tab*²⁴⁹⁰, '*cümle-i şîr-i tab*²⁴⁹¹, '*dahme-i tab* '-ı '*sühan-verziş*²⁴⁹², '*derûn-ı tab* '-ı '*sâf*²⁴⁹³,

²⁴⁷³ Na, K.11/25

²⁴⁷⁴ Z, K.12/48

²⁴⁷⁵ Z, K.12/55

²⁴⁷⁶ Z, K.13/2

²⁴⁷⁷ Z, K.16/40

²⁴⁷⁸ Z, K.16/43; Na, K.1/98

²⁴⁷⁹ Z, K.17/48

²⁴⁸⁰ E, G.144/7

²⁴⁸¹ Na, G.743/1

²⁴⁸² N, K.18/10

²⁴⁸³ Z, K.18/48; Z, Mesnevî 1/44

²⁴⁸⁴ Z, K.18/55

²⁴⁸⁵ Na, K.9/67

²⁴⁸⁶ ŞG, G.250/7

²⁴⁸⁷ ŞG, G.94/6

²⁴⁸⁸ ŞE, G.107/5

²⁴⁸⁹ Z, G.182/5

²⁴⁹⁰ Na, G.132/7

²⁴⁹¹ ŞG, G.73/14

²⁴⁹² ŞE, G.47/5

*dest-i tab'-ı şu'arâ*²⁴⁹⁴, *edâ-yı tab*²⁴⁹⁵, *edâ-yı tab'-ı safâ-bahş*²⁴⁹⁶, *ehl-i tab*²⁴⁹⁷, *erbâb-ı tab*²⁴⁹⁸, *esb-i tab*²⁴⁹⁹, *esb-i tab'-ı çâpük*²⁵⁰⁰, *eş'âr-ı tab*²⁵⁰¹, *feres-i tab*²⁵⁰², *feyz-i tab*²⁵⁰³, *vâridât-ı tab*²⁵⁰⁴, *fıkr-i piç-â-piç-i tab'-ı hurde-bîn*²⁵⁰⁵, *fürûğ-ı mihr-i tab*²⁵⁰⁶, *gevher-i vâlâ-bahâ-yı tab*²⁵⁰⁷, *gonça-i tab*²⁵⁰⁸, *gül-bün-i gülzâr-ı tab*²⁵⁰⁹, *gülsitân-ı tab*²⁵¹⁰, *gülşen-i tab*²⁵¹¹, *Hâtem-i gazâle-i tab*²⁵¹², *Hâtem-i tab*²⁵¹³, *hayâl-i tab'-ı şûh*²⁵¹⁴, *hezâr-ı tab*²⁵¹⁵, *hisârî-i nazm-ı tab*²⁵¹⁶, *hümâ-yı tab*²⁵¹⁷, *hüsn-i tab*²⁵¹⁸, *i'câz-ı tab'-ı kâmrân*²⁵¹⁹, *Kahramân-tab*²⁵²⁰, *kân-ı tab*²⁵²¹, *kitâb-hâne-i zibâ-yı tab'-ı sehâr*²⁵²²,

²⁴⁹³ Z, G.92/6

²⁴⁹⁴ Na, T.74/15

²⁴⁹⁵ Z, G.108/5

²⁴⁹⁶ Z, G.175/5

²⁴⁹⁷ N, K.38/34; Z, G.77/5

²⁴⁹⁸ N, T.7/13; ŞG, G.127/6; Z, G.52/5; Z, G.93/4; Z, G.4/6.

²⁴⁹⁹ Ht, K.16/33

²⁵⁰⁰ N, G.136/6

²⁵⁰¹ Z, G.61/5

²⁵⁰² Na, G.791/6

²⁵⁰³ Z, K.14/45

²⁵⁰⁴ Z, K.16/30-31; Z, G.112/5

²⁵⁰⁵ N, G.15/5

²⁵⁰⁶ ŞG, G.136/5

²⁵⁰⁷ E, G.106/8

²⁵⁰⁸ Şİ, G.136/5; ŞG, Ebyat 61

²⁵⁰⁹ E, G.219/18

²⁵¹⁰ ŞE, G.93/1

²⁵¹¹ Na, G.527/5

²⁵¹² Ht, G.124/8

²⁵¹³ Ht, K.15/22

²⁵¹⁴ Tb, G.17/6

²⁵¹⁵ ŞG, G.326/4

²⁵¹⁶ Z, Mesnevi 3/36

²⁵¹⁷ ŞE, G.203/5; ŞG, G.209/6

²⁵¹⁸ ŞG, G.287/7

²⁵¹⁹ ŞE, G.156/6

²⁵²⁰ ŞG, G.5/5

²⁵²¹ E, G.191/5

²⁵²² Şİ, K.12/64

*kuvvet-i tab*²⁵²³, *kuvvet-i tab*²⁵²⁴, *lehçe-i tab*²⁵²⁵, *lutf-ı tab*²⁵²⁶, *lûtf-ı tab'-ı pâk*²⁵²⁷, *mânende-i tab'-ı şâ'ir-i pâk*²⁵²⁸, *mâye-i tab '-ı safa-bahş*²⁵²⁹, *mecmû'a-i tab'*²⁵³⁰, *meşşâte-i tab*²⁵³¹, *mürg-i tab*²⁵³², *mürşid-i tab*²⁵³³, *müsellem-i erbâb-ı tab*²⁵³⁴, *nahl-i tab*²⁵³⁵, *nâr-ı şu'â'-ı tab*²⁵³⁶, *nazm-ı belâgat-tab*²⁵³⁷, *nessâc-ı tab*²⁵³⁸, *nezâket-zâd-ı tab'-ı şîve-perdâz*²⁵³⁹, *nigâr-ı tab*²⁵⁴⁰, *nihâl-i meyve-i mazmûn-ı tab'-ı bî-kes*²⁵⁴¹, *Nîl-i rûz-efrûz-ı tab*²⁵⁴², *pîş-i ehl-i tab*²⁵⁴³, *pîş-i isti'dâd-ı tab'-ı nükte-dân*²⁵⁴⁴, *safvet-i tab*²⁵⁴⁵, *sâhib-i tab'-ı selîm*²⁵⁴⁶, *semend-i tab*²⁵⁴⁷, *semend-i tab*²⁵⁴⁸, *ser-nâme-i tab*²⁵⁴⁹, *süyûf-ı tab*²⁵⁵⁰, *dest-i tab*²⁵⁵¹, *dest-i tab'-ı nükte-dân*²⁵⁵², *şîşe-i tab*²⁵⁵³, *tab*²⁵⁵⁴, *tab'-ı*

²⁵²³ Na, K.9/71; Na, G.420/6; Na, G.165/5

²⁵²⁴ Na, G.93/5

²⁵²⁵ Z, G.213/5

²⁵²⁶ ŞG, G.58/7

²⁵²⁷ N, K.43/7

²⁵²⁸ HA, 685

²⁵²⁹ Z, Mesnevî 4/22

²⁵³⁰ Ht, G.58/10

²⁵³¹ Z, G.287/5

²⁵³² Tb, G.22/4; Şİ, G.101/1

²⁵³³ E, Tahmis 9/7

²⁵³⁴ Na, G.393/4

²⁵³⁵ Şİ, G.25/6

²⁵³⁶ Z, G.232/5

²⁵³⁷ ŞE, K.8/35

²⁵³⁸ N, K.4/59

²⁵³⁹ Ht, G.39/8

²⁵⁴⁰ Ht, G.28/6

²⁵⁴¹ Ht, G.71/5

²⁵⁴² Na, G.123/6

²⁵⁴³ N, G.39/6

²⁵⁴⁴ ŞG, G.124/6

²⁵⁴⁵ ND; G.69/5

²⁵⁴⁶ ŞG, G.149/4

²⁵⁴⁷ N, G.61/6

²⁵⁴⁸ Na, G.561/5

²⁵⁴⁹ HA, 2028

²⁵⁵⁰ Z, K.10/45

²⁵⁵¹ Z, K.12/44

*gayûr*²⁵⁵⁵, *tab*'-i *güher-zâ*²⁵⁵⁶, *tab*'-i *mezâyâ-çeşi*²⁵⁵⁷, *tab*'-i *mu'allâ*²⁵⁵⁸, *tab*'-i *mu'ciz-nefes*²⁵⁵⁹, *Tab*'-i *pür-şûr*²⁵⁶⁰, *tab*'-i *sâf*²⁵⁶¹, *tab*'-i *selîs*²⁵⁶², *tab*'-i *sühan-gûy*²⁵⁶³, *tab*'-i *sühan-perver*²⁵⁶⁴, *tab*'-i *Zihni*²⁵⁶⁵, *tab*'-i *ziyâ-güster*²⁵⁶⁶, *tab*'-i *fasîhü'l-keâm*²⁵⁶⁷, *tab*'-i *ağyâr*²⁵⁶⁸, *tab*'-i *Es'ad*²⁵⁶⁹, *tab*'-i *felek*²⁵⁷⁰, *tab*'-i *güher-bâr*²⁵⁷¹, *tab*'-i *İshâk*²⁵⁷², *tab*'-i *Kelîm-âsâ*²⁵⁷³, *tab*'-i *mevzûn*²⁵⁷⁴, *tab*'-i *Nâbi*²⁵⁷⁵, *tab*'-i *Selîm-i zamâne*²⁵⁷⁶, *tab*'-i *bülend*²⁵⁷⁷, *tab*'-i *Gâlib-veş*²⁵⁷⁸, *tab*'-i

²⁵⁵² Z, K.12/45

²⁵⁵³ ŞG, G.281/2

²⁵⁵⁴ E, 4 T.bend/10-7; E, G.203/10; E, Tahmis 10/5; E, G.52/7; E, G.257/8; HA, 1370; N, K.2/8; Z, G.24/5; Z, G.101/4; Z, G.51/6; N, K.2/21; E, R.62; E, G.82/3; N, K.2/1; N, K.3/43; N, K.4/57; Z, K.13/40; Z, K.13/42; Z, K.15/25-26; Z, K.15/29; Z, K.15/30; Z, K.15/32; E, G.88/9; N, Ş.38/1; N, G.35/5; N, K.16/41; Tb, K.5/33; ŞE, G.65/5; ŞG, K.1/45; ŞG, K.13/4; ŞG, K.27/22; ŞG, Tahmis 1/14; ŞG, G.8/4; ŞG, G.21/1; ŞG, G.100/4; ŞG, G.187/7; ŞG, G.249/4; ŞG, G.254/7; ŞG, G.267/5; ŞG, G.268/5; Ht, G.5/10; Z, Mesnevî 4/40; ŞG, G.330/2; ŞG, G.5/2; Z, K.10/3; ŞG, Kır'a 18.

²⁵⁵⁵ Z, G.308/8

²⁵⁵⁶ Z, K.17/55

²⁵⁵⁷ Z, G.248/5; Z, G.299/7

²⁵⁵⁸ Z, G.211/5

²⁵⁵⁹ Z, K.18/59

²⁵⁶⁰ Z, G.227/1

²⁵⁶¹ Z, G.110/5

²⁵⁶² Z, G.227/6

²⁵⁶³ Z, K.18/20

²⁵⁶⁴ Z, K.16/42

²⁵⁶⁵ Z, G.135/6

²⁵⁶⁶ Z, G.106/4

²⁵⁶⁷ Z, G.128/1

²⁵⁶⁸ ŞE, G.24/5

²⁵⁶⁹ ŞE, G.9/5

²⁵⁷⁰ Na, G.116/5

²⁵⁷¹ ŞE, G.189/6

²⁵⁷² Şİ, G.50/8

²⁵⁷³ ŞE, K.11/1

²⁵⁷⁴ HA, 738; ŞG, G.98/9

²⁵⁷⁵ Na, G.191/7

²⁵⁷⁶ Ht, G.38/11

²⁵⁷⁷ N, K.4/64

²⁵⁷⁸ ŞG, K.23/16

*gevher-bâr*²⁵⁷⁹, *tab'-ı hûşmend*²⁵⁸⁰, *tab'-ı münîr*²⁵⁸¹, *tab'-ı nâzûk*²⁵⁸², *tab'-ı Nedîm*²⁵⁸³, *tab'-ı nev-icâd*²⁵⁸⁴, *tab'-ı nûkte-bîn*²⁵⁸⁵, *tab'-ı pâk*²⁵⁸⁶, *tab'-ı pür-hüner*²⁵⁸⁷, *tab'-ı rûşen*²⁵⁸⁸, *tab'-ı sühan-şinâs*²⁵⁸⁹, *tab'-ı sühanver*²⁵⁹⁰, *tab'-ı şûh*²⁵⁹¹, *tab'-ı tenûk-mâye*²⁵⁹², *teng-tab*²⁵⁹³, *tûtî-i mu'ciz-gûy-ı tab'-ı Es'ad*²⁵⁹⁴, *tûtî-i tab*²⁵⁹⁵, *tûtî-i tab'-ı nâdire-gû*²⁵⁹⁶, *tüfeng-i tab*²⁵⁹⁷, *vüs'at-ı tab*²⁵⁹⁸, *zâde-i tab*²⁵⁹⁹, *zebân-ı tab*²⁶⁰⁰, *zebân-ı tab*²⁶⁰¹,

Esrar Dede, kelimeyi kendi şairliği bağlamında ele alır:

Var mıdır sâha-i utlâkda bir ehl-i sühan
*Ki bu sohbetde benimle ola tab'ı dem-sâz*²⁶⁰²

Şimdi bir neş'e var ki tab'ımda
*Sîne gûyâ safâya tûfândır*²⁶⁰³

²⁵⁷⁹ N, K.3/44

²⁵⁸⁰ E, G.200/13

²⁵⁸¹ N, K.2/61

²⁵⁸² ŞG, G.183/6

²⁵⁸³ N, G.43/9

²⁵⁸⁴ ŞG, Kit'a 2/3

²⁵⁸⁵ N, Musammat 3/4

²⁵⁸⁶ N, Musammat 3/5

²⁵⁸⁷ ŞG, G.8/5

²⁵⁸⁸ N, K.2/2; Z, K.9/8; ŞG, G.133/7

²⁵⁸⁹ ŞE, K.4/25

²⁵⁹⁰ ŞG, G.224/9

²⁵⁹¹ N, K.7/26

²⁵⁹² ŞG, G.324/6

²⁵⁹³ Na, G.499/5

²⁵⁹⁴ ŞE, G.52/5

²⁵⁹⁵ ŞG, G.27/6; ŞG, G.332/5

²⁵⁹⁶ ŞE, G.70/6

²⁵⁹⁷ Ht, G.35/13

²⁵⁹⁸ ŞG, G.231/1; ŞG, Kit'a 9

²⁵⁹⁹ ŞG, G.41/9; ŞG, G.79/1

²⁶⁰⁰ N, G.18/5

²⁶⁰¹ Na, G.201/7

²⁶⁰² E, 4 T.bend/10-7

²⁶⁰³ E, G.82/3

*Ne râzdır bu ki Esrâr feyz alır Mecnûn
Bu nev cünûn - edâ tab'-ı hûşmendimden²⁶⁰⁴*

Şiirinin kaynağını Mevlâna ve Attâr olarak gösterirken kelimedden yararlanır:

*Feyz-i hünkâr-ı Mevlevî Esrâr
Tab'ımı etdi pâdşâ kılıcı²⁶⁰⁵*

*Bûy-ı cân-ı Mevlevî ser-mest edip efkârımı
Tab'uma feyz sühan-ı 'Attâr'dan zâhir olur²⁶⁰⁶*

Bir beytinde de şiirinde üstadının Şeyh Galib olduğunu dile getirir:

*Olsa gulâmı çok mu Esrâr gedâsı Gâlib'in
Mürşid-i tab'im oldu bu hüsn-i edâsı Gâlib'in²⁶⁰⁷*

Şiir, gevherlerle dolu bir hazineye benzetilmiştir:

*Bir tılsım-ı feyzdir Esrâr her bir mısra'ım
Gevher-i vâlâ-bahâ-yı tab' için mahzen biziz²⁶⁰⁸
Eyledim mecmû'a-i eş'ârımı genc-i kemâl
Cem' edip Esrâr kân-ı tab'ımın nakdînesin²⁶⁰⁹*

Şiirinin yüceliğini ifade eder:

*Arş u kürsî reşk etsin tab'uma
Rûh-ı kudse âşiyânım ba'd-ez-in²⁶¹⁰*

Tab'ını bir gül bahçesine benzetir:

*Sütûr-ı nev-zemînim gül-bün-i gülzâr-ı tab'ımdır
Ki her bir mısra'ında mevc urur tûfân-ı gül-bûse²⁶¹¹*

Nedim de kelimeyi kendi şairliği bağlamında ele alır:

²⁶⁰⁴ E, G.200/13

²⁶⁰⁵ E, G.257/8

²⁶⁰⁶ E, G.52/7

²⁶⁰⁷ E, Tahmis 9/7

²⁶⁰⁸ E, G.106/8

²⁶⁰⁹ E, G.191/5

²⁶¹⁰ E, G.203/10

²⁶¹¹ E, G.219/18

*Başlayup cûşişe tab'ımda mezâyâ-yı sühan
Mevc-hîz oldu yine lücce-i deryâ-yı 'Aden'²⁶¹²*

*Gâh ol şûhu gehî tab'ını vasf eyleyerek
Bilirim kasdını bi'llah Nedîmânın ben'²⁶¹³*

*Ammâ hemîşe baht-ı dağal-bâz neyleyim
Tab'-ı bülendime halecân-ı nihân verir'²⁶¹⁴*

*Tab'im ol nâdire-zâdır ki cihâna veledi
Cümle Bircis ü 'Utârid gibi ferzâne gelir'²⁶¹⁵*

*Bezm-i ehl-i tab'da devr eylesin elden ele
Nazm-ı şûhun tohm-ı pâk-i lâle-i hamrâ gibi'²⁶¹⁶*

*Olmağ ile pîşesi nazm-ı umûr-ı mülk ü dîn
Fikret-i nazma muvâfıkdır o tab'-ı nükte-bîn'²⁶¹⁷*

*Hâlet-i şevk-ı hayâl-i zülf ile yine Nedîm
Fikr-i piç-â-piç-i tab'-ı hurde-bînim tâzedir'²⁶¹⁸*

*Koy pîş-i ehl-i tab'a bu şeş beyti ey Nedîm
Best ü güşâd-ı şeş-der-i eş'âr vaktidir'²⁶¹⁹*

*N 'ola tab'-ı Nedîmi feyz-i ilhâm eylese cûşân
Dür-i nazm-ı terin mevvâc olan deryâlarındanır'²⁶²⁰*

Şiiri tavus kuşu gibi renklidir ve büyüleyici bir güzelliğe sahiptir:

*Reng reng etdi çerâğındaki pertev bezmi
Magz-ı tâvûsdan almış gibi tab'im revgan'²⁶²¹*

²⁶¹² N, K.2/1

²⁶¹³ N, K.2/21

²⁶¹⁴ N, K.4/64

²⁶¹⁵ N, K.16/41

²⁶¹⁶ N, K.18/10

²⁶¹⁷ N, Musammat 3/4

²⁶¹⁸ N, G.15/5

²⁶¹⁹ N, G.39/6

²⁶²⁰ N, G.43/9

²⁶²¹ N, K.2/8

Şiiri, çevresine saçtığı aydınlıkla ve sahip olduğu parlaklıkla Güneş'i andırmaktadır.

*Şems ü işrâka şebîh tab'-ı münîrinle zekâ
Güher ü âba mesel taraf-ı zebânınla sühan²⁶²²*

Şiiri inciler saçmaktadır:

*Şu'le-i idrâk kim tab'ın güher-bâr etmede
Güyyâ berk-i cehandır ebr-i nîsân üstüne²⁶²³*

*Tab'-ı gevher-bâra vermiş rağbetin feyz-i sühan
Mihrdir kim pertevin salmış Bedahşân üstüne²⁶²⁴*

Şiir bahçesi, kimsenin sahip olamadığı kadar çok güle sahiptir:

*Tab'ım o bâğ-bân-ı giran-dest-i mâyedir
Kim bir gül istesem bana bir gülsitân verir²⁶²⁵*

Tab'ını eşsiz kumaşlar dokuyan bir dokumacıya benzetir:

*Her kâle-i müzerkeşi nessâc-ı tab'ımın
Şehbender-i belâgata zîb-i dükân verir²⁶²⁶*

Tab'ı şûh bir güzeldir:

*Şu rütbe etdi eser bana ol edâ-yı selîs
Ki tab'-ı şûhum olup çâk-sâz-ı ceyb-i karâr²⁶²⁷*

Mana, onun temiz, pak nazmından utanarak kendini gizler:

*Tab'-ı pâkinde ma'âni eyleyüp ref'-i hicâb
Kıldı bu matla' tulû' ol dem misâl-i âftâb²⁶²⁸*

*Vasf eden subh-ı bahârın safvet-i tab'ın Nedîm
Görmemiştir cûşîş-i feyzin dil-i bîdârımın²⁶²⁹*

²⁶²² N, K.2/61

²⁶²³ N, K.3/43

²⁶²⁴ N, K.3/44

²⁶²⁵ N, K.4/57

²⁶²⁶ N, K.4/59

²⁶²⁷ N, K.7/26

²⁶²⁸ N, Musammat 3/5

²⁶²⁹ ND, G.69/5

Şiiri, bülbülün güzel sesi gibi nağmeler saçmaktadır:

'Aceb reşkeledi tab'ım nevâ-yi 'andelibâne
Olur mu bülbül olsak biz dahı bir verd-i handâne
Açıldı lâleler güller güzeller çıkdı seyrâne
Açılsak biz de bir kaç gonce-leblerle gülistâne²⁶³⁰

Nedim, aşağıdaki beytinde de şiirinin önceki şairlerin şiirlerinden farklı, yeni bir şiir olduğunu belirtir:

Nazm-ı terinde böyle güşâyış nedir Nedim
Tab'ın senin muhibb-i nesim-i seher midir²⁶³¹

Nazmını, hızlı giden bir ata benzetir:

Olursa pey-rev o çâpük-süvâr-ı nazma Nedim
Semend-i tab'ı 'aceb râhvâr olur giderek²⁶³²
'Arsa-i ma'nâda el-hak yekke-tâz oldun Nedim
Esb-i tab'-ı çâpükün gitdikçe meydân almada²⁶³³

Osmanzade Taib de şiiriyle ilgili değerlendirmelerde bulunmuştur. O da Nedim gibi, şiirini şûh bir güzele benzetir:

N'ola Tâ'ib hayâl-i tab'-ı şûhun dil-pesend olsa
Edâ-yı dil-pezirî tâ nedir resm-i kühen bilmez²⁶³⁴

Şiiri, gevher gibidir:

Lik magrûri-yi lutfun eyleyüp tab'ım fuzûl
Gevher-i endişemi arz eyledim gass u semîn²⁶³⁵

Şiir tarzıyla, yükseklerde uçan efsanevî kuş Hüma'yı andırır:

Mürg-ı tab'ım kim hümâ-veş evc-i istiğnâdadır
Pençe-i zûrum da binmiş üstüvân-ı şeh pere²⁶³⁶

²⁶³⁰ N, Ş.38/1

²⁶³¹ N, G.35/5

²⁶³² N, G.61/6

²⁶³³ N, G.136/6

²⁶³⁴ Tb, G.17/6

²⁶³⁵ Tb, K.5/33

Şeyhülislâm Es'ad da kelimeyi şairliği bağlamında kullanmaktadır:

*Sühanda gerçi ki bâlâdır Es'adâ tab'im
Kabâ-yı nükte vü râyında yine dâmendir*²⁶³⁷

Felek onun beliğ nazmını okumak için her gün Güneş'i öne sürmektedir:

*Görüp nazm-ı belâgat-tab'ımı tahrîr için her gün
Felek der-pîş ider zer-safha-i mihr-i dırahşânı*²⁶³⁸

Kelimeyi, sebkihindî şairlerinden Kelîm ile bağlantılı kullanır:

*Germ idüp feyz-i recâ tab'-ı Kelîm-âsâyı
Tûr-tavr eyledi didâr-geh-i ma'nâyı*²⁶³⁹

Şiiri, güzel sözler söyleyen bir papağan gibidir.

*Tab'-ı Es'ad bakmasa âyine-i ruhsârına
Söylemezdi tûtî-âsâ böyle şi'r-i hoş-edâ*²⁶⁴⁰
*Söyledir tûtî-i mu'ciz-gûy-ı tab'-ı Es'adı
Her ne dem âyine-veş ol mâh pehlû gösterir*²⁶⁴¹
*Şekker-feşân vasf-ı lebin olsa ger n'ola
Tûtî-i tab'-ı nâdire-gû Kandehârlıdır*²⁶⁴²

Şiiri, ele geçmez mazmun incileriyle süslüdür:

*Dahme-i tab'-ı sühân-verzişin Es'ad bilmem
Dür-i nâ-yâb-ı mezâmîn ile mâlîde midir*²⁶⁴³

Şiirini bir gül bahçesine benzetir:

*Tâza âgâz eylen ey hûbân-ı köhne tâza siz
Gülsitân-ı tab'ımız bulmaz tarâvet tâzesiz*²⁶⁴⁴

²⁶³⁶ Tb, G.22/4

²⁶³⁷ ŞE, G.65/5

²⁶³⁸ ŞE, K.8/35

²⁶³⁹ ŞE, K.11/1

²⁶⁴⁰ ŞE, G.9/5

²⁶⁴¹ ŞE, G.52/5

²⁶⁴² ŞE, G.70/6

²⁶⁴³ ŞE, G.47/5

Tab'ı gösteriştten uzak, sade bir nazımdır:

*Es'adâ bî-vech sanma böyle nazm-ı sâdeden
Cilve-bahşî-i dil-i âyîne-tab'ândır garaz*²⁶⁴⁵

Şiirini söz dilencilerinin elde etmek için dilendikleri değerli bir paraya benzetir:

*Gedâyân-ı sühan deryûze-kâr-ı nakd-i nazm olsa
Sezâdır Es'adın i'câz-ı tab'-ı kâmrânundan*²⁶⁴⁶

Şiiri, inciler saçan bir hazine gibidir:

*Kân-ı 'irfâna dür-i ma'rifet ihsân eyler
Es'adın tab'-ı güher-bârına mâ-şâ'allâh*²⁶⁴⁷

Şiirleriyle Hüma kuşu gibi, kimsenin erişemeyeceği bir yüksekliktedir:

*Teng olsa nü-h-sipih-r-i belâgat 'aceb midir
Es'ad hümâ-yı tab'ına pervâza başladı*²⁶⁴⁸

Şeyhülislâm İshak, şiirinin büyüleyici etkisinden söz eder:

*Ma'ânî-i keremin hâll için küşâd idicek
Kitâb-hâne-i zibâ-yı tab'-ı sehârî*²⁶⁴⁹

Şiir ağacının meyveleri sadedir:

*Bâğ-bân-ı gülsitân-ı 'ışkının İshâk- veş
Nahl-i tab'ından gelen mahsûl nazm-ı sâdedir*²⁶⁵⁰

Tab'ı güzel sesler çıkaran bir papağan gibidir:

*İdeli sine-i billûrını âyine hayâl
Tab'-ı İshâk gibi tûtî-i gûyâ mı olur*²⁶⁵¹

²⁶⁴⁴ ŞE, G.93/1

²⁶⁴⁵ ŞE, G.107/5

²⁶⁴⁶ ŞE, G.156/6

²⁶⁴⁷ ŞE, G.189/6

²⁶⁴⁸ ŞE, G.203/5

²⁶⁴⁹ Şİ, K.12/64

²⁶⁵⁰ Şİ, G.25/6

²⁶⁵¹ Şİ, G.50/8

Şiiri, yükseklerde uçan bir kuş gibidir:

*Per-güşâdır murg-ı tab'ım 'âlem-i bâlâyâ dek
Cilve-senc-i i'tilâdır evc-i istiğnâya dek*²⁶⁵²

Tab'ı, bir goncaya benzer:

*İshâk açılsa gonca-i tab'ım 'aceb değil
Germiyyet-i revâc-ı hüner düşdi çağına*²⁶⁵³

Şeyh Galib de kelimeyi kendi şairliği bağlamında ele almaktadır:

*Bir sûr var ki bahr-ı safâsında tab'ımın
Afâka nûr-ı aşk verir hâverân gibi*²⁶⁵⁴

*Gâlib bu lutf-ı tab' ile fevvâre-i kalem
Her mısra'-ı resâsım berceste gösterir*²⁶⁵⁵

*Cilâ-yı tab'ı erbâb-ı sūhan üstâddan görmüş
Yine âyîne-i zânû-yı teslim üzre yazmışlar*²⁶⁵⁶

*Tab'ımla meşk-ı vahşet edermiş Cenâb-ı Kays
Bî-çâre güft-gûy-ı cünûna heveslenir*²⁶⁵⁷

*Erbâb-ı tab' u ma'rifet a'lâ bilir bizi
Baksan eğer hakikatına cümleden kemiz*²⁶⁵⁸

*Gerd-i melâl Gâlib alıp tab'-ı rûşenim
Hayf ol sabâha kim şeb-i deycûr kaplamış*²⁶⁵⁹

*Lutfâ mutâd eyle tab'-ı nâzükün yohsa begim
Gâlibe cevrin de âzârın da ihsândır senin*²⁶⁶⁰

*Gâlib ol şūhun kemâl-i iltifât u h'âhişi
Tab'ını reşk-âver-i mülk-i Hucend etmiş senin*²⁶⁶¹

²⁶⁵² Şİ, G.101/1

²⁶⁵³ Şİ, G.136/5

²⁶⁵⁴ ŞG, K.13/4

²⁶⁵⁵ ŞG, G.58/7

²⁶⁵⁶ ŞG, G.94/6

²⁶⁵⁷ ŞG, G.100/4

²⁶⁵⁸ ŞG, G.127/6

²⁶⁵⁹ ŞG, G.133/7

²⁶⁶⁰ ŞG, G.183/6

*Genc-i hayretde bulur hüsn-i nizâmı tab'ım
Şüh-ı meh-tal'at-ı âyîne-i zânûyum ben*²⁶⁶²

*Boy gösterecek tab'ıma dîvân-ı hünerde
Bî-hûde durur mu bu kadar mısra'-ı mevzûn*²⁶⁶³

*Hem hüsnümü hem tab'ımı müş'ir gazelimdir
Gâlib senin olsun bu zekât-ı suhanımdan*²⁶⁶⁴

*Meclis-i ehl-i sühanda yek kalemdir bu gazel
Es'adâ söz var mı hüsn-i tab' u isti'dâdım*²⁶⁶⁵

*Bahâ yok gevher-i güftâra ey tab'-ı tenük-mâye
Bilirsin kıymetin ammâ haridâr olduğun var mı*²⁶⁶⁶

*Cevelân eyle hemân hâme gibi bî-pervâ
Hamdû li'llâh ki meydân-ı ma'ânî boldur*

*Vüs'at-ı tab'ı olan hiç eder mi tek ü tâz
Kûçe-i mısra'-ı müşkildeki çıkmaz yoldur*²⁶⁶⁷

Şiiri, mana ipliğine dizilen bir gevher gibidir:

*Silk-i ma'nâya du'â-yı devletin nazm etmeğ
Tab'-ı Gâlib-veş meğer ummân-ı gevherdir bu kâh*²⁶⁶⁸

Aşağıdaki tahmininde, şiirinde ise kendisine ilham verenlerin Şeyh Attâr ve Mevlana olduğunu belirtir:

*Şâygân bahş eyledi uşşâka genc-i devleti
Lafzdan ma'nâya gösterdi tarîk-ı vuslatı
Cümle şerh etdi mukaddem bunca sırr u hikmeti
Hâk-i pay-ı Şeyh Attârım ki oldu himmeti
Tab'ıma üstâd-ı ders-i müşkilât-ı Mesnevi*²⁶⁶⁹

²⁶⁶¹ ŞG, G.187/7

²⁶⁶² ŞG, G.249/4

²⁶⁶³ ŞG, G.267/5

²⁶⁶⁴ ŞG, G.268/5

²⁶⁶⁵ ŞG, G.287/7

²⁶⁶⁶ ŞG, G.324/6

²⁶⁶⁷ ŞG, Kit'a 9

²⁶⁶⁸ ŞG, K.23/16

Tab'ı, avlanması zor bir *Ankâ*'dır.

*Öyle bir ankâ-yı ma'nâyım ki sayda tab'ımı
Şâh-ı endişem hümâyı şâhbâz eyler bana*²⁶⁷⁰

Tab'ımı İran'ın efsanevî şahıslarından *Kahramân*'a benzetir ve *Fehîm*'i anar:

*Gâlibim ol Kahramân-tab'im ki ben rûh-ı Fehîm
Havf edip bin dürlü vaz'-ı dil-nevâz eyler bana*²⁶⁷¹

Şiirini şaraba benzetir:

*Tab'a şarâb-ı köhne bilen fikr-i puhtesin
Bir dem değıldir işret-i dirîneden cüda*²⁶⁷²

Şiiri hüner kaynağıdır:

*Bî-pîç-ü-tâb-ı gam olamaz tab'-ı pür-hüner
Ef'i olur mu hiç der-i gencîneden cüda*²⁶⁷³

Şiiri bir papağan gibi, güzel sözler ortaya çıkarmaktadır:

*Bulup âyinesin tûtî-i tab'ı Gâlibin söyler
Gönül ders-i gamın çokdan unuttu hâtırın hoş tut*²⁶⁷⁴

*Tûtî-i tab'im bülend-âvâz-ı vasfinken dirîğ
Âkıbet üftâde-i dâm-ı fütûr etdin beni*²⁶⁷⁵

Şiirini çocuğa benzetir:

*Veled-i kalb yeter zâde-i tab'im Gâlib
Pîr-i endişeme etfâl-i gam olmazsa mürîd*²⁶⁷⁶

*Derd-i aşkı kalem ol rinde ki irâd yazar
Zâde-i tab'ına şekvâdan anun zâd yazar*²⁶⁷⁷

²⁶⁶⁹ ŞG, Tahmis 1/14

²⁶⁷⁰ ŞG, G.5/2

²⁶⁷¹ ŞG, G.5/5

²⁶⁷² ŞG, G.8/4

²⁶⁷³ ŞG, G.8/5

²⁶⁷⁴ ŞG, G.27/6

²⁶⁷⁵ ŞG, G.332/5

²⁶⁷⁶ ŞG, G.41/9

²⁶⁷⁷ ŞG, G.79/1

Şiiri, kalem Şebdîz'ini gördüğü an kan kuşanan bir aslan gibidir:

*Lafz-ı rengîn değil cümle-i şîr-i tab'ım
Esb-i Şebdîz-i kalem gördüğü dem kan kuşanır²⁶⁷⁸*

Nabi'nin şiirinden söz eder ve onun gül bahçesine benzeyen şiirini beğendiğini belirtir:

*Pesendim gülsitân-ı şîr-i Nâbidir yine Gâlib
Benim her tab'-ı mevzûn gerçi bir serv-i revânımdır²⁶⁷⁹*

Tab'ı nüktedandır:

*Pîş-i isti'dâd-ı tab'-ı nükte-dânında senin
Tıfl-ı nutk Es'ad sühan fehm-i edeb hâmûş-ı nâz²⁶⁸⁰*

Şiirini Güneş'e teşbih eder:

*Olurdum ben de Gâlib pertev-endâz-ı cihân ammâ
Fürûğ-ı mihr-i tab'ım bir meh-i nâ-mihribân tutmuş²⁶⁸¹*

Aşağıdaki beytinde ise şiirinin yüceliği açısından Hümâ kuşuna ya da Ankâ'ya benzediğini ifade eder:

*Pervâzı evc-i fûshat-ı çarhın verâsıdır
Gâlib hümâ-yı tab'ıma ankâ mıdır desem²⁶⁸²*

Şiiri nazım ülkesinin sınırlarına ulaştığını ima eder:

*Ser-hadd-ı nazmı bulmadı tab'-ı sühanveri
İcâza vardı Gâlibin eş'ârı n'eyleyim²⁶⁸³*

Şiiri gevherlerle süslü bir güzeldir:

*Bu sûreti çünkü verdi hayâline yaraşır desem meselâ
Cevâhir-i hüsn-i tab'ına Gâlibin ola mahzen âyineden²⁶⁸⁴*

²⁶⁷⁸ ŞG, G.73/14

²⁶⁷⁹ ŞG, G.98/9

²⁶⁸⁰ ŞG, G.124/6

²⁶⁸¹ ŞG, G.136/5

²⁶⁸² ŞG, G.209/6

²⁶⁸³ ŞG, G.224/9

Tab'ı, abıhayat gibidir:

*Menba'-ı âb-ı hayât-ı sūhan-ı nâdiredir
Gâlibin tab'ını mey-hâne kıyâs eylesin*²⁶⁸⁵

Şiirindeki anlam derinliğini şişe benzetmesiyle belirtmek ister. Şişede saklı mananın, şişe kırılmadan anlaşılması zordur:

*Şişe-i tab'ı şikest olmadan ehl-i sūhanın
Uğramaz ma'nî-i bî-gâne perî-hânesine*²⁶⁸⁶

Şiiri her güle vurgun bir bülbül gibidir:

*Nice âzâde-i gül-çehregân-ı hüsn olur bilmem
Hezâr-ı tab'a her bir gülbün oldu bir kafes şimdi*²⁶⁸⁷

Şiirini parlaklığı açısından muma benzetir:

*Mûmdur tab'ım eğerçi şu'le-i ruhsârına
Bir şeb olsam lik germ-ülfet helâk eyler beni*²⁶⁸⁸

Şiirinin yeni tarzda olduğunu vurgular:

*Her gonca-i şüküftesi bir tâze tarz ile
Bâğ-ı Behište tab'-ı nev-icâdı andırır*²⁶⁸⁹

Şiirinin yed-i Beyzâ mucizesini ortaya çıkaran bir manaya sahip olduğunu ifade eder:

*Yed-i beyzâ-yı ma'nâ âşikâr eyleser de tab'ı
Çıkan ceyb-i keremden şâ'ire dest-i du'âdır hep
Bana şemşîr-i kahrın arz eder ağıyâra ebrûsun
Nigâh-ı iltifâtı vardır ammâ kec-atâdır hep*²⁶⁹⁰

²⁶⁸⁴ ŞG, G.250/7

²⁶⁸⁵ ŞG, G.254/7

²⁶⁸⁶ ŞG, G.281/2

²⁶⁸⁷ ŞG, G.326/4

²⁶⁸⁸ ŞG, G.330/2

²⁶⁸⁹ ŞG, Kit'a 2/3

²⁶⁹⁰ ŞG, Kit'a 18

Şiiri açılması sabırla beklenmesi gereken bir gonca gibidir:

*Gonca-i tab'ımı sabr ile açar ehl-i şuhûd
Hâk-i Eyyûb gerek lâleye ber-sırr-ı Vedûd²⁶⁹¹*

Hatem de kelimeyi kendi şiir kudreti ve şairliği bağlamında kullanmaktadır:

*Hâtem-i tab 'ı habâb-ı sühan-âmîz idelim
Sâgar-ı nazmda bâzîçe-i fincân olsun²⁶⁹²
Nezâket-zâd-ı tab '-ı şive-perdâz güle ey Hâtem
Bu 'ibret-gehde bir üstâd-ı pür-zûr olmamız yegdir²⁶⁹³
Sühan bâzârıdır mecmû'a-i tab 'ı o nukadun
Bulur nakd-i revâcî ma 'rifet anda kesâd olmaz²⁶⁹⁴*

*Nihâl-i meyve-i mazmûn-ı tab '-ı bî-kesden
Bu kâr-gehde odur 'âdetâ nevâle-fürûş²⁶⁹⁵*

Şiiri râğbet arsasında dolaşan bir at gibidir:

*Serâ-yı vâdîsi serheng edâ edâlarım Hâtem
Virince 'arsa-i râğbetde esb-i tab 'ıma meydân²⁶⁹⁶*

Şiirinin gücünü vurguladığı aşağıdaki beytinde Pertev'e göndermede bulunur:

*Hâtem n'ola toz alsa ser ü benle tab 'ımız
Pertev de oldı hâke o mihr-i cihân cenâb²⁶⁹⁷*

Şiirini Mani'nin resimlerine benzetir:

*Hâtem o şâh-ı kişver-i 'irfâna hâme-veş
Gül-gûn nigâr-ı tab 'ımızı dâniş anladur²⁶⁹⁸*

²⁶⁹¹ ŞG, Ebyat 61

²⁶⁹² Ht, K.15/22

²⁶⁹³ Ht, G.39/8

²⁶⁹⁴ Ht, G.58/10

²⁶⁹⁵ Ht, G.71/5

²⁶⁹⁶ Ht, K.16/33

²⁶⁹⁷ Ht, G.5/10

²⁶⁹⁸ Ht, G.28/6

Şiirini Nedim'in şiiriyle kıyaslar ve bu şiir ölçüsünde şiir yazmanın imkânsız olduğunu ifade eder:

*Nazm-ı Nedîm-i dehr ile olmaz mukâbele
Anun tûfeng-i tab 'ı sekiz kertelizlidir²⁶⁹⁹*

Aşağıdaki beytinde ise sebkihindî şairlerinden Urfî, Selîm, Şevket ve Sâib gibi isimleri zikreder:

*'Urfî-arâ vü tab '-ı Selîm-i zamânedir
Şevket-şi'âr-ı neyyir-i Sâ'ib-şu'ûrdur²⁷⁰⁰*

Şiiri bir ceylana teşbih eder:

*Neverde pertevi Hâtem-i gazâle-i tab 'un
Gazelle gîti-nevâz itdi i'tibârımızı²⁷⁰¹*

Erzurumlu Zihni, kelimeden şairliğinden söz ederken yararlanır:

*Bu şevk-i nev-be-nevle bir gazel tarh etmek istersen
Sana bu tab '-ı rûşenle dil-i ra'nâ mübârek-bâd²⁷⁰²
Verilse hutta-i nazmın hükûmeti tab 'a
Esâs-ı ma'ni-i ser-besteye verir bünyâd²⁷⁰³*

*Olur endişemin cevlângehi sahn-ı ma'ânî hep
Verilse dest-i tab 'a ruhsat irhâ-yı 'inân üzre²⁷⁰⁴*

*Tab 'ım gibi dakîka-şinâs-ı zamâne yok
Her tarz-ı dil-güşâsına tarh-ı behîn eder²⁷⁰⁵*

*Fermân olunsa bir gazel-i tâze tarhına
Tab 'ım hisâr-ı nazmı tamâm âhenîn eder²⁷⁰⁶*

*Tab 'ıma gıpta eder şimdi kemâl erbâbı
Dehri hayret-keş eder bendeki hüsn-i ta'bîr²⁷⁰⁷*

²⁶⁹⁹ Ht, G.35/13

²⁷⁰⁰ Ht, G.38/11

²⁷⁰¹ Ht, G.124/8

²⁷⁰² Z, K.9/8

²⁷⁰³ Z, K.10/3

²⁷⁰⁴ Z, K.12/44

²⁷⁰⁵ Z, K.13/40

²⁷⁰⁶ Z, K.13/42

*Hazm eder sözlerimi gevher-i gûş-ı tahsîn
Müteşâ'irlere tab 'ım verir iksîr-i kesîr²⁷⁰⁸*

*Vâridât-ı tab 'ı tahrîr etmeğe yokdur mecâl
Zabt olunmaz feyzü'l-hak kilik-i cevlangir gibi*

*Bir gazel kıldım telakkuf tab '-ı mülhemden velî
Kîse-i hâtırda anı hıfz ederdim zer gibi²⁷⁰⁹*

*Tâze-güyân-ı zamânın nâdire-sencânyım
Pest iken kâdrim yine tab '-ı sühan-perver gibi²⁷¹⁰*

*Eş'ârım ile neyyir-i tab 'ım olur iş'âr
Elhân-ı nev-â-nevde hayâlim negam eyler²⁷¹¹*

*Ezelî tab '-ı sühan-güyuna vermişdir Hak
Nazm-ı güftâr-ı dürer-bârın için hüsn ü bahâ²⁷¹²*

*Ahterimdir beni bu rütbe eden beste-dehen
Tab '-ı çâlâkime yoksa bulunur mu hem-tâ²⁷¹³*

*Aç sanâdik-ı kâle-i sühanı
Sal hisârî-i nazm-ı tab 'a seni²⁷¹⁴*

*Mâye-i tab '-ı safa-bahşından
Ederiz dîde-i bezmi rûşen²⁷¹⁵*

*Her güfte-i nâ-puhte verir tab 'a kesâfet
Sen bak sühan-ı Zihniye cem 'iyyeti seyr et²⁷¹⁶*

*Zihniyâ tab 'a güşâyış verir eş'âr-ı terin
Çeşme-i mahbereden hâme meger nûş eyler²⁷¹⁷*

²⁷⁰⁷ Z, K.15/29

²⁷⁰⁸ Z, K.15/30

²⁷⁰⁹ Z, K.16/30-31

²⁷¹⁰ Z, K.16/42

²⁷¹¹ Z, K.17/48

²⁷¹² Z, K.18/20

²⁷¹³ Z, K.18/55

²⁷¹⁴ Z, Mesnevî 3/36

²⁷¹⁵ Z, Mesnevî 4/22

²⁷¹⁶ Z, G.24/5

²⁷¹⁷ Z, G.51/6

Erbâb-ı tab ' gûş-zen-i iştiyâk olur
*Zihnî ne dem ki kilik-i beyânın sarîr eder*²⁷¹⁸

Zebânî tîredir eş 'âr-ı tab 'ıdır vekkâd
*Sakın ki Zihnî-i zârın makâli âteşdir*²⁷¹⁹

Bu nazm-ı âbdârın ehl-i tab 'a
*Makâli Zihnîveş rengîn edâdur*²⁷²⁰

Kim eyler Zihnî-i şeydâ ile da 'vâ-yı 'irfân
*Derûn-ı tab '-ı sâfi nükte-i ma 'nâya kâlebdır*²⁷²¹

Teslîm-i müdde 'âma mesâğ-ı zamâne yok
*Yoksa hüner bu tab '-ı ziyâ-güsterimdedir*²⁷²²

Etmez mi i 'tirâfi da 'vâ-yı nazm edenler
*Zihnî edâ-yı tab 'ın mahsûd-ı şâ 'irândır*²⁷²³

Sorma Zihnî vâridât-ı tab 'ın ahvâlin bana
*Genc-i gaybiden gelen imdâd u isti 'dâda sor*²⁷²⁴

Hassan göreydi nazm-i süreyyâ nizâmımız
*Tahsîn ederdi tab '-i fasîhü 'l-kelâmımız*²⁷²⁵

Tab '-ı Zihnî gibi derrâk olagör 'âlemde

*Zevk-i güftâr-ı güher-bârını sükker vermez*²⁷²⁶

Ne dem kim tab ' ile pîrâne girmiş vâdi-i nazma
*Dil-i Zihnî heme-endîşesin mahsûd göstermiş*²⁷²⁷

Zihnî edâ-yı tab '-ı safâ-bahşın 'âkıbet
*Eyler seni bu nükte ile ma 'den-i neşât*²⁷²⁸

²⁷¹⁸ Z, G.52/5

²⁷¹⁹ Z, G.61/5

²⁷²⁰ Z, G.77/5

²⁷²¹ Z, G.92/6

²⁷²² Z, G.106/4

²⁷²³ Z, G.108/5

²⁷²⁴ Z, G.112/5

²⁷²⁵ Z, G.128/1

²⁷²⁶ Z, G.135/6

²⁷²⁷ Z, G.163/8

²⁷²⁸ Z, G.175/5

*Bahr-ı bî-sâhil midir Zihnî derûn-ı rûşenin
Lehçe-i tab 'ınla bezm-i dehri pür-zîb eyledin²⁷²⁹*

*Her ne denlû Zihnîyâ da 'vâ-yı nazm eylersen et
Nâdire-sencanlığı tab 'ında bânidir gönül²⁷³⁰*

*Vahşet-âbâd-ı gamım sâki enîsimdir benim
Tab '-ı pür-şûrum yanımda kâse-lisimdir benim²⁷³¹*

*Revnak-efzâ eyleyen nazm-ı cihân-efzûnunu
Zihnî-i şeydâ gibi tab '-ı selîsimdir benim²⁷³²*

*Nâr-ı şu 'â '-ı tab ' ile çıkdım sühâya dek
Zihnî misâli 'âlem-i bâlâyâ uğradım²⁷³³*

*Nâ-şinâsân-edâ tab 'ımızı fehm edemez
İşte gelsin kim ise da 'vî-i 'irfândır bu²⁷³⁴*

*Oldu cemâl-i ma 'niye rengîn-nikâb lafz
Keşf eyler ol nikâbını tab '-ı selîmde²⁷³⁵*

*Meydân-ı nev-hayâli biraz demde geşt eder
Zihnî bu gûne anla bu tab '-ı gayûrumu²⁷³⁶*

Şiiri, nüktelele doludur:

*Ben ol mu 'ciz-tırâz-ı sihr-i nazm-ı dil-güşâyım kim
Müsellemdir ma 'ânî dest-i tab '-ı nükte-dân üzre ²⁷³⁷*

Tab'ını bir geline benzetir ve 'Hakani görseydi beğenirdi' der. Öte yandan bunun mucize gibi sözler beyan eden Nef'î tarzında olduğunu belirtir:

²⁷²⁹ Z, G.213/5

²⁷³⁰ Z, G.221/9

²⁷³¹ Z, G.227/1

²⁷³² Z, G.227/6

²⁷³³ Z, G.232/5

²⁷³⁴ Z, G.263/4

²⁷³⁵ Z, G.277/3

²⁷³⁶ Z, G.308/8

²⁷³⁷ Z, K.12/45

*'Arûs-ı tab 'ımı tahsîn ederdi görse Hakânî
Nikâtım armağandır Nef'î-i mu 'ciz-beyân üzre²⁷³⁸*

Şiiri bir papağan gibi güzel sözler meydana getirmektedir:

*İşitdim tûti-i gûyâyı hâtır-zâd-ı tab 'ımdan
Okurdu bezm-i dilde bir gazel sükker-lebân üzre²⁷³⁹*

Eşsiz sözler söylemektedir:

*Nâdide bir edâya ger âgâz ederse dil
'İcâz-ı tab '-ı nâdiredâna mu 'în eder²⁷⁴⁰*

Tab'ından nükteler zuhur etmektedir:

*Feyz-i tab 'ımdan zuhûr etdikçe bir bir nükteler
Katre-i nîsan gibi dilde dür-i şehvâr olur²⁷⁴¹*

Kalemimi oka, hokkasını da yaya benzeten şair, tab'ını da şahine benzetir.

Bunlarla hayal keklîğini avlamaktadır:

*Kalemim tîr ü kemân mahberedir ammâ kim
Tab '-ı şâhînim eder kebk-i hayâli nahcîr²⁷⁴²*

Şiiri bir şarap gibidir:

*Bâde-i ser-şâr-ı tab 'ım reşhası reyyân eder
Kâse-lîsân-ı kemâli şerbet-i sükker gibi²⁷⁴³*

Şiiri, bulanıklıktan eser görülmeyen bir deniz gibidir:

*Bahr-ı tab 'ım eylemez bir dem kabûl küdüreti
Sâfidir âyîne-i kalbim meh-i enver gibi²⁷⁴⁴*

²⁷³⁸ Z, K.12/48

²⁷³⁹ Z, K.12/55

²⁷⁴⁰ Z, K.13/2

²⁷⁴¹ Z, K.14/45

²⁷⁴² Z, K.15/32

²⁷⁴³ Z, K.16/40

²⁷⁴⁴ Z, K.16/43

Şiiri inciler doğurur:

*Bir tâze gazel tarhu ile tab ‘-ı güher-zâ
Âhir dürer-i midhatini muntazam eyler²⁷⁴⁵*

Tab’ı, ortaya çıkardığı tatlı nağmeleri açısından bülbüle benzer:

*Şebnem-i kalbimi eltâf-ı dilin cezb etdi
Bülbül-i tab ‘ımı gülzâr-ı medihan gûyâ²⁷⁴⁶*

*Bülbül-i tab ‘ımı bîdâr etdi
Reh-i hayretde sebûkbâr etdi²⁷⁴⁷*

Şair, şiirleriyle mucizeler yaratır:

*Nazm u nesrin benim üstâd-ı ‘imâdü’ d-dîni
Tab ‘-ı mu ‘ciz-nefesim eyledi dehri ihyâ²⁷⁴⁸*

Şiir vadisinde Baki tarzının etkisinde olduğunu belirtir:

*Şi’r-i Bâkiye hevesnâkım ben
Sözleri tab ‘ımı eyler rûşen²⁷⁴⁹*

Şiirini gül bahçesine teşbih eder:

*Yine gülzâr-ı tab ‘-ı pâkden Zihnî kopardın gül
Yine erbâb-ı tab ‘a eyledin bir nev-zemin peydâ²⁷⁵⁰*

Söz söylemede kendisinin pehlivan olduğunu belirterek, Erzurumlu şairlerin ruhuna *salâ* ettiğini belirtir:

*Erbâb-ı tab ‘-ı Erzen-i rûma salâ eder
Zihnî sühanda kendisini pehlivan bulur²⁷⁵¹*

Her ne kadar hayal ipliğine nazım incileri dizse de şiire değer verilmediğinden yakınır:

²⁷⁴⁵ Z, K.17/55

²⁷⁴⁶ Z, K.18/48

²⁷⁴⁷ Z, Mesnevî 1/44

²⁷⁴⁸ Z, K.18/59

²⁷⁴⁹ Z, Mesnevî 4/40

²⁷⁵⁰ Z, G.4/6

²⁷⁵¹ Z, G.93/4

*Ser-rişte-i hayâle dürer-i nazm ederse de
Tab 'ın kazancı dehrde boş âferin olur*²⁷⁵²

Şiirini saf kelimesiyle niteler:

*Feyyâzdan 'atiyyedir el-hak bu tab '-ı sâf
Zihnî sana 'atâ-yı hakîmâne etdiler*²⁷⁵³

Şiiri yiğit bir delikanlıdır:

*Havâsa ihtilâl irmiş hücûm-ı za'f-ı pîriden
Civân-ı tab 'ım olmaz Zihnîyâ o zârdan fâriğ*²⁷⁵⁴
*Âşinâ-yı râz-ı hüsn etdin civân-ı tab 'ını
Oldun ey Zihnî sühan-gû vâdi-i pîrânede*²⁷⁵⁵

Kendisini sözü süslemede gelini süsleyen kadına ve Hâfız-ı Şirazi'ye benzeter:

*Hemîşe vâridât-ı gaybdır meşşâte-i tab 'ı
Olur Zihnî misâl-i Hâfız-ı Şirâz gitdikçe*²⁷⁵⁶

Şairler şiirleriyle yeni bir yol açtıklarını belirtir ve söz konusu kelimeleri kendi şiir kudretleri bağlamında kullanırlar. Bazı şairler gazelin sade olması gerektiğini ifade eder, bazıları, kendilerine gelinceye dek güzel bir şiirin yazılmamış olduğunu ifade ederler. Gazel bir geline, karargâha, güle, kemende, ceylana, şeker, hazineye, nazlı bir tohuma, inci dizilen ipliğe, Erjeng'deki tasvirlerle, gül bahçesine, Yusuf peygambere, İsa peygamberin nefesine, Şirin'e, gül sepetine, cevhere, abıhayata, ülkeye, çevgan oyununa, pahalı incilerle süslü kumaşa, papağana, her yerde geçerli olan değerli bir paraya, değerli taşlarla süslü bir kılıca, değerli bir metaya, hızlı koşan bir ata, çiğ tanesine, Anka kuşuna, şuh bir güzele, silahşora, gül şekerine, şeker, gemiye, lal taşına, güzellik kavramına, meydana, düğüme, inciye, Hüma kuşuna, Tavus kuşuna, şahine, berrak bir denize, yiğit bir delikanlıya, Güneş'e, eşsiz kumaşlar dokuyan bir dokumacıya, meyveye, yükseklerde uçan bir kuşa, goncaya, Kahraman'a, şaraba, çocuğa, aslana, ülkeye, bülbüle, muma, Mani'nin

²⁷⁵² Z, G.101/4

²⁷⁵³ Z, G.110/5

²⁷⁵⁴ Z, G.182/5

²⁷⁵⁵ Z, G.299/7

²⁷⁵⁶ Z, G.287/5

resimlerine, aynaya, değerli paraların basıldığı bir darphaneye, sağlam bir kaleye, kadehe, Süreyya yıldızına benzetilir. Gazel, pakize bir edaya sahip olmalıdır. Gazel, bir şairin şairliğinin en önemli göstergesidir. Hatem, gazelin güzelinin dilinden de bahseder: Gazel İstanbul Türkçesiyle yazılmalıdır.

2.4.11. Şair

Esrar Dede'nin eline kalem almasının sebebi, mazmun güzeline hürmet etme arzusudur:

*Ümîdi ihtirâm-ı şâhid-i mazmûndur yohsa
'Asâ-yı hâmeye şâ'ir dayanmaz ihtiyâr olsa*²⁷⁵⁷

Şeyh Galib, Hüsn ü Aşk'ında şairin kim olması gerektiğini ortaya koyar: Şair, ehlidildir. Meşrebi hoş ve itidal üzere olan kimsedir:

*Şâir deme ehl-i dil demektir
Hoş-meşreb ü mutedil demektir*²⁷⁵⁸

Galib'in maksadı kaside vadisinde çok güzel bir eser meydana getirerek şairlere sebkihindî şairi Urfî'yi unutturmaktır:

*Kasîde semtin ihyâ etmedir sayende maksûdum
Ferâmûş etdirem şâ'irlere 'Urfî-i sehâri*²⁷⁵⁹

Diğer şairler Şevket tarzı şiiri imkânsız gibi görürlerken, Galib bu tarzı icat etmiştir:

*Muhâl add eylemişlerken gazelde şâ'irân-ı Rûm
Ben îcâd eyledim ol Şevketâne tarz-ı eş'ârî*²⁷⁶⁰

Galib, söylenmemiş sözler bulan bir şairdir:

*Senin menâkıb-ı evsâfını yazarsa yazar
Benim gibi sühan-îcâd şâ'ir-i pür-zûr*²⁷⁶¹

²⁷⁵⁷ E, G.224/8

²⁷⁵⁸ HA, 773. b.

²⁷⁵⁹ ŞG, K.15/32-33

²⁷⁶⁰ ŞG, K.15/32

Galib, şiirdeki meşrebini belirtir:

*Şâ'irim ammâ hoş-âmedden beridir meşrebim
Ben mutiim tab'ımın sultân-ı istiğnâsına*²⁷⁶²

Söz ehli, sözleri Kuranikerim'e inanır gibi iman ederler:

*Bu söze Kur'ân gibi imân eder ehl-i sühan
Şâ'irin Gâlib tahayyül rütbe-i i'câzıdır*²⁷⁶³

Şairlerin sözleri gönül ilişkisidir:

*Şâ'irleriz alâka-i dildir kelâmımız
Yek rişte üzredir güher-i intizâmımız*²⁷⁶⁴

Şairin işi, güzel gelininin vasıflarının örtüsünü açmaktır:

*Vasf-ı arûs-ı hüsnün açarsak nikâbını
Gâlib ne ayb bizlere şâ'ir bulunmuşuz*²⁷⁶⁵

Galib eğer kendi şairlik gücünü anlatacak olursa, aynı zamanda birçok meşhur şaire de itiraz etmiş olacaktır:

*Sen hemân Gâlib hamûş ol da'vî-i i'câzdan
Bu gazel çok şâ'ir-i meşhûra eyler i'tirâz*²⁷⁶⁶

Mana sarayının kapısı Galib'e görünmez bile...

*Der-i saray-ı ma'ânî küşâdedir ammâ
Bakılsa şâ'ire Gâlib o dahi bâb değil*²⁷⁶⁷

Galib'in sözleri o derece gizlenmiştir ki, onları anlamamak ayıp sayılmaz:

*Ol şâ'ir-i kem-yâb benim kim Gâlib
Mazmûnlarımı anlamamak ayb olmaz
Yekta güher-i gayb-ı hüviyyetdir hep
Gavvâs-ı hired behrever-i gayb olmaz*²⁷⁶⁸

²⁷⁶¹ ŞG, K.20/31

²⁷⁶² ŞG, K.27/22

²⁷⁶³ ŞG, G.55/7

²⁷⁶⁴ ŞG, G.110/1

²⁷⁶⁵ ŞG, G.126/7

²⁷⁶⁶ ŞG, G.145/7

²⁷⁶⁷ ŞG, G.203/7

Şeyh Galib, çağın şiirinin içinde bulunduğu duruma işaret eder. Artık konu öylesine dağılmış, iç içe girmiştir ki, şairlerin tamamı 'perçem'den başka konu bilmezler:

*Biri birine girip oldu perişân ebhâs
Şimdi berhem-zen-i fikr-i şu'arâdır perçem*²⁷⁶⁹

Eski şiir anlayışını eleştirir:

*Gâlib nitekim ukde-i dildir şu'arâya
Var köhne zemînde yine tuhm-ı gül-i mazmûn*²⁷⁷⁰

Nedim, şiire revaç veren iki şairden söz eder: Urfi ve Enveri.

*Pâdişâhım iki şâ'irdir veren nazma revâc
Merzbûm-ı Hindde 'Örfi 'Acemde Enveri*²⁷⁷¹

Tecrit sanatıyla, kendisini en büyük şair olarak gösterir:

*Nedim nâmına bir şâ'ir-i cihan var imiş
Kemend-i zülfüme düşsün ilahi ol 'ayyâr*²⁷⁷²

Şair, nazik tabiata sahip, üstat bir şairdir:

*Şehenşâhâ senin kendi çerâğın 'abd-i nâçîzin
Nedimâ bende kim bir şâ'ir-i nâzûk-tabî'atdır
Değildir öyle pek üstâd şâ'ir gerçi kim ammâ
Yine eş'ârı tab'a hoş gelir bilmem ne hâletdir*²⁷⁷³

Şairlik kudretinden söz eder:

*Bâ-husûs ol şâ'irim ki nazmımı bircîs-i çarh
Nâme-i sihr ü beyâna sebt eder imzâ gibi*²⁷⁷⁴

Şair, mucize gibi söz söylemektedir:

²⁷⁶⁸ ŞG, R.19

²⁷⁶⁹ ŞG, G.220/6

²⁷⁷⁰ ŞG, G.267/6

²⁷⁷¹ N, K.5/38

²⁷⁷² N, K.7/24

²⁷⁷³ N, K.15/42-43

²⁷⁷⁴ N, K.18/36

*Zihî devlet o sadr-ı muhterem derse eğer bir kez
Mu'ammer ol Nedîmâ şâ'ir-i mu'ciz-hitâbımsın²⁷⁷⁵*

Tecrit sanatıyla, kendisinden söz eder. Nedim gibi büyük bir şairin ortaya çıkış sebebi, Çırağan sefalarıdır:

*O cây-ı nüzhet-efzâya nice meyl etmesin hâtır
Ki ol yerlerden olmuşdur nice ehl-i hüner zâhir
Zuhûr etmiş husûsâ kim Nedîmâ gibi bir şâ'ir
Çırâğan faslı 'ıyd eyyâmıdır şevketlü hünkârım²⁷⁷⁶*

Şair, pakize bir edaya sahiptir:

*Görüp ol tarh-ı dil-ârâyı Nedîm-i şeydâ
Vasfını eyler iken levh-i sipihre imlâ
Dedi bu mısra'ı bir şâ'ir-i pâkîze-edâ
Nice akmaya gönül su gibi Sa'd-âbâda²⁷⁷⁷*

Nedim kendisinden sözü süsleyen şair olarak söz eder:

*Resm-i tarhı bî-nazîr ü hayret-efzâdır anun
Gûyiyâ her cânibi bir başka dünyâdır anun
Olamaz hakkâ ki vasf-ı medhine kâdir anun
Gelse bin şâ'ir Nedîmâ-yı sühan-pîrâ gibi²⁷⁷⁸*

Şair, taze hayaller üretmelidir:

*Çünkü şâ'irsın hayâl-i tâzedir senden murâd
Pes yeni bir dil-rübâ-yı mû-miyan lâzım sana²⁷⁷⁹*

Şair, müstesna bir şairdir:

*Zâhirde egerçi cümleden ednâyız
Erbâb-ı nazar yanında pek a'lâyız
Saymazsa hesâba n'ola ahhâb bizi
Biz zümre-i şâ'iranda müstesnâyız²⁷⁸⁰*

²⁷⁷⁵ N, K.19/34

²⁷⁷⁶ N, Ş.27/5

²⁷⁷⁷ N, Ş.36/3

²⁷⁷⁸ N, Ş.44/5

²⁷⁷⁹ N, G.6/3

Şeyhülislâm Esad'a göre şair, sihirli sözler söyleyen kimsedir:

*İ'câz-ı feyz-i nutkum ile ebkemân dahi
Tâze-zebân şâ'ir-i sihr-âferîn ola*²⁷⁸¹

Şeyhülislâm İshak da kendisini *mu'ciz-edâ* olarak gösterir:

*Benim o şâ'ir-i mu'ciz-edâ ki eylemişim
Zebân-ı nâtıkamı vakf-ı medh-i etyârî*²⁷⁸²

*Beytü'l-kasîd-i midhat-i hayru'l-mülûk ile
Ol şâ'ir-i yegâne ki mu'ciz-nümâ olur*²⁷⁸³

Şairi, diğer şairlerden ayıran, meşrebidir:

*Meşrebinden sorulur şâ'ir-i hoş-dem Hâtem
Rind-i güm-reh şüde-i 'aşkda müzehheb ne gezer*²⁷⁸⁴

Hatem seçkin bir şairdir:

*Biz şâ'iriz kimimize engüşt-nümâ dinür
Hâtemlenür benân-ı ma'ârifde kimimiz*²⁷⁸⁵

Söz kumaşının tazelenmesi için köhnemiş hayali kullanan şairlerin elinden, şiir kumaşı alınmalıdır:

*Nakş-ı kâlâ-yı sühan tâzelenürdi Hâtem
Alsalar köhne-nigâr-ı şu'arâdan evreng*²⁷⁸⁶

Zihni'nin şiiri, diğer şairlerin kıskançlığına yol açacak kadar güzeldir:

*Etmez mi i'tirâfî da 'vâ-yı nazm edenler
Zihni edâ-yı tab 'ın mahsûd-ı şâ'irândır*²⁷⁸⁷

²⁷⁸⁰ N, R.4

²⁷⁸¹ ŞE, K.7/41

²⁷⁸² Şİ, K.12/63

²⁷⁸³ Şİ, K.30/3

²⁷⁸⁴ Ht, G.40/11

²⁷⁸⁵ Ht, G.54/8

²⁷⁸⁶ Ht, G.85/13

²⁷⁸⁷ Z, G.108/5

Şairlik kudretine işaret eder:

*Bir alay vasfını divânına ihzâr etdi
Seni vasf eyledi Zihnî gibi şâ'ir nergis²⁷⁸⁸*

*Safâ-yı nazmını Zihnî verir mi her şâ'ir
Bahâ-yı dürri bula âb-gîne mümkün mi²⁷⁸⁹*

Zihni, şiirinin müteşairlere iksir verdiğini belirtir:

*Hazm eder sözlerimi gevher-i gûş-ı tahsîn
Müteşâ'irlere tab'ım verir iksîr-i kesîr²⁷⁹⁰*

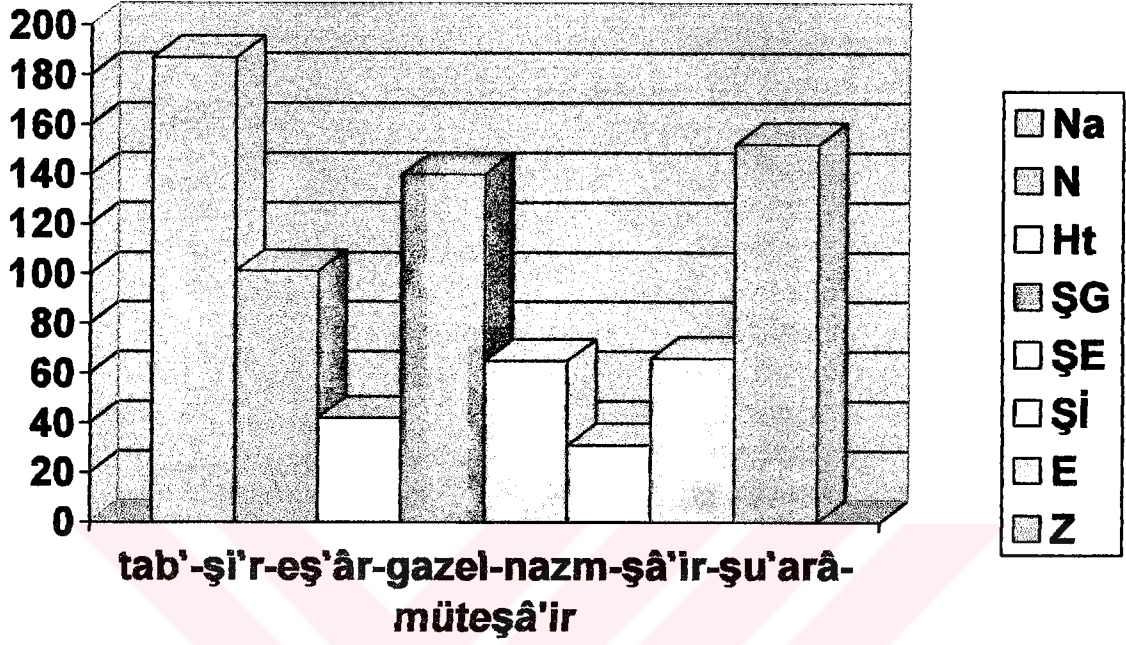
Beyitlerde karşımıza çıkan şairle ilgili değerlendirmelerde hemen her şairin kendisini diğer şairlerden üstün tuttuğunu, bununla beraber üstat gördükleri bazı şair isimlerini sıraladıklarını görürüz. Şair ehli'dir. Meşrebi hoş ve itidal üzere olmalıdır. Şairlerin sözleri gönül ilişkisine daırdır. Yeni tarzlar icat etmişlerdir. Sihirli sözler üretirler ve bir bakıma mucize yaparlar. Söz söylemesini bilmeyenlerin şiir söylemesi yasaklanmalıdır.

²⁷⁸⁸ Z, G.159/5

²⁷⁸⁹ Z, G.319/5

²⁷⁹⁰ Z, K.15/30

TABLO 45

2.5. Şiir Tarzıyla İlgili Kelimeler

2.5.1. Bazar

Şeyhülislâm Esad, kelimeyi mana ile terkip yapar:

*Bâzâr-ı ma'ânîde girân-kâle-i nutkun
Bâdî-i revâcî hele tamgâ-yı kalemdir²⁷⁹¹*

Nazm metanın pazarda ilgi görmediğini belirtir:

*Es'ad metâ'-ı nazm gehî bî-revâc olur
Bâzâr germ olursa da olmaz kesâdsız²⁷⁹²*

Hatem, şiir mecmuasını söz pazarına benzetir:

*Sühan bâzârıdır mecmû'a-i tab'ı o nukadun
Bulur nakd-i revâcî ma'rifet anda kesâd olmaz²⁷⁹³*

Şiir kaleminin revacını artıran Zihni'dir:

*Kâlemin külçesi dükkânçe-i nisyânda idi
Sen çıkardın anı bâzâr-ı revâca ammâ²⁷⁹⁴*

Zihni, zamanının köhnemiş şiirinden şikâyet eder:

*Bâzâr-ı güft-gûda dükenmiş alış veriş
Bir nev-zuhûr nâdire icâd işitmedik²⁷⁹⁵*

Bazar kelimesi şairler tarafından çoğunlukla şiirin gerçek değerinin belirlendiği, iyi şiirle kötü şiirin usta şairle müteşairin birbirinden ayrıldığı bir kurum olarak değerlendirilmiştir.

²⁷⁹¹ ŞE, K.10/4

²⁷⁹² ŞE, G.91/11

²⁷⁹³ Ht, G.58/10

²⁷⁹⁴ Z, K.18/64

²⁷⁹⁵ Z, G.200/2

2.5.2. Kâle

Şairler şiirlerini kumaşa kâle ismi altında da benzetmişlerdir. Bu kelimeyi şiirsel bağlamda kullanan 18.yüzyıl şairleri Nedim, Şeyhülislâm Esad ve Zihni'dir.

Nedim, kelimeyi aşağıdaki beytinde kullanır:

*Her kâle-i müzerkeşi nessâc-ı tab'ımın
Şehbender-i belâgata zîb-i dükan verir*²⁷⁹⁶

Şeyhülislâm Esad da kelimeyi kendi şairliği ve şiir anlayışı bağlamında aşağıdaki beyitlerinde kullanır:

*Sen o nessâc-ı girân-kâle-i ma'nâsın kim
Târ u pûd oldu midâd-ı siyeh ü sürh sana*²⁷⁹⁷

*Ey dil hevâya virme yeter nakd-i râğbeti
Eyle harîd kâle-i zîbâ-yı himmeti*²⁷⁹⁸

*Bâzâr-ı ma'ânide girân-kâle-i nutkun
Bâdî-i revâcî hele tamgâ-yı kalemdir*²⁷⁹⁹

Ben o nessâc-ı bihîn kâle-i nazmım ki sezâ

*Ursa gülgonça-i mühriyle felek tamgâyı*²⁸⁰⁰

*Dâd ü dihişde çârsûy-i hüsni bî-kesâd
Dellâl-i gamze kâle-i âşûb ider mezâd*²⁸⁰¹

*Bulsa ol şeh-bender-i behcet harîdârânına
Kâle-i cevrini eylerdi fûrûh endâzesiz*²⁸⁰²

²⁷⁹⁶ N, K.4/59

²⁷⁹⁷ ŞE, K.2/15

²⁷⁹⁸ ŞE, K.4/1

²⁷⁹⁹ ŞE, K.10/4

²⁸⁰⁰ ŞE, K.11/46

²⁸⁰¹ ŞE, G.31/1

²⁸⁰² ŞE, G.93/4

Zihni, kelimeye altı beytinde yer verir:

*Kâle-i eş'âr-ı eslâfı revâc-engîz eden
Rağbet-i erbâb-ı devletdir gül-i ahmer gibi*²⁸⁰³

*Yek dânaka yek kâle-i ma'nâ kıyam olmaz
Erbâb-ı fenâ şimdi hevâ-yı derem eyler*²⁸⁰⁴

*Kâlemin külçesi dükkânçe-i nisyânda idi
Sen çıkardın anı bâzâr-ı revâca amma*²⁸⁰⁵

*Aç sanâdik-i kâle-i sühanı
Sal hisârî-i nazm-ı tab'a seni*²⁸⁰⁶

*Zihnî cebîn-i safha-i evrâka hâmemiz
Nev-kâle-i Haleb gibi çok zîver artırır*²⁸⁰⁷

*Mihr ü meh kıymetini böyle edânın anlar
Zihniyâ kâle-i endîşe-i dil gâliyedir*²⁸⁰⁸

Şairler şiirlerinden söz ederken onu birtakım somut nesnelere ve bu arada *kâle*ye de (kumaşa) benzetmişler; hem kendi şiirleri hem de devrin şiir anlayışından bahsederken kelimeyi tâze, nev gibi terkiplerle kullanmışlardır.

²⁸⁰³ Z, K.16/47

²⁸⁰⁴ Z, K.17/44

²⁸⁰⁵ Z, K.18/64

²⁸⁰⁶ Z, Mesnevî 3/36

²⁸⁰⁷ Z, G.104/5

²⁸⁰⁸ Z, G.113/5

2.5.3.Kumaş

Şairler özellikle Nabi ile beraber ve onun sonrasında genel anlamda şiiri ve özel anlamda da kendi şiirlerini kumaşa benzetmişlerdir. Zaman zaman bu benzetme çerçevesinde Nabi'ye de çatmışlardır.

Esrar Dede, nazmı kumaş olarak değerlendirir ve ekler: Yeni söz kumaşını o eskitmiştir:

*Olup zer-bâf Esrâr kâğıdım altun oluk hâmem
Libâs-ı diğer etdim nev kumâş-ı nazmı eskitdim*²⁸⁰⁹

Galib kendi şiirini Nabi'nin şiiriyle kıyaslar:

*Bed-reng ise de kumâş-ı evren
Kalmaz yine kâle-i Halebden*²⁸¹⁰

Onun söz kumaşını daha önce ne Nizami ne de Firdevsi kullanmıştır:

*Etmemiştir bu kumâş ile edâ-yı maksûd
Ne Nizamî-i sühan-senc ü ne Firdevsî-zad*²⁸¹¹

Tecrit sanatıyla kendisine seslenir. Söz kumaşına dikkatle bakmasını ister:

*Gâlib ibretle nigâh et bu kumâş-ı nazma
Nüsha-i rişte-keş-i târ-ı te'emmüldür zül*²⁸¹²

Nedim de şiiri kumaşa benzetererek kullanır:

*Nedimâ bu kumâş-ı heft-reng-i 'âlem -ârâsın
Tırâz-ı mesned-i vâlâ-yı heft- ecrâm için saklar*²⁸¹³

*Hemîşe tâ kumâş-ı zer-keş-i vasf-ı keremkârın
Ede lebrîz-i revnak destgâh-ı şi'r ü inşâyı*²⁸¹⁴

²⁸⁰⁹ E, G.181/5

²⁸¹⁰ HA, 238. b.

²⁸¹¹ ŞG, T.72/37

²⁸¹² ŞG, G.161/11

²⁸¹³ N, G.19/9

²⁸¹⁴ N, K.9/48

*Vasfın müzeyyel eyledi bir nev-kumâş ile
Nessâc-ı kilik-i nâdire-perdâz-ı nüktedân²⁸¹⁵*

Onun söz kumaşı belâgat pazarında gezmedik dükkân bırakmamıştır:

*Nedim hak bu ki bender-geh-i belâgatda
Kumâş-ı nazm-ı terin gezmedik dükan mı kodı²⁸¹⁶*

Şeyhülislâm Esad, söz kumaşının işlendiği yerin ağız olduğunu belirtir:

*Dehen ki kâr-gehidir kumâş-ı güftârın
Zebân nâsic-i nev târ u pûd-ı ma'nâdır²⁸¹⁷*

Hatem de kelimeyi şiir bağlamında kullanır:

*Kilik-i zer-dûz-ı nesic-i nüket-i Hâtemden
Al bu nev-tâze kumâş-ı sühan-ı pâki vahid²⁸¹⁸*

*Serâ'iründe kumâş-ı sühan nümûzecidir
Televvün-i dil-i zer-bâf kâleden bilinür²⁸¹⁹*

*Hâme Hâtem sühan-ârâlığı söz sâz itmez
Hod-sitânlıktır o vâdide kumâşın satmak²⁸²⁰*

Hatem, Nabi tarzı şiire katlanamaz. *Haleb* kelimesiyle gönderme yaptığı Nabi'nin şiirini laf kalabalığı olarak görmektedir. Kendisi ise İstanbul kumaşdır ve bu çağda revaç gören de odur:

*Biz kumâş-ı Sitânbul'uz Hâtem
Lâf-bâf-ı Haleb nenün nesidir²⁸²¹*

Kumaş kelimesi de şairlerin şiir hakkındaki görüşlerini dile getirmekte yararlandıkları bir diğer kelimedir. Şairler nazmı, şiiri, sözlerini kumaşa benzetmişler; şiirin revaç bulduğu ve iyisinin kötüsünden ayrıldığı meydanı belagat pazarı olarak değerlendirmişlerdir. Bu kumaşın işlendiği yer şairin ağızıdır. Bazen şiir sanatında

²⁸¹⁵ N, K.24/12

²⁸¹⁶ N, K.148/6

²⁸¹⁷ ŞE, K.3/5

²⁸¹⁸ Ht, K.14/14

²⁸¹⁹ Ht, G.45/4

²⁸²⁰ Ht, G.84/7

²⁸²¹ Ht, G.46/7

İstanbul-Halep ikilemi dile getirilmiş; Halep kumaşı Nabi'yi temsil ederken İstanbul kumaşı da Nabi tarzını beğenmeyen şairleri temsil etmiştir.

2.5.4. Meydan

18.yüzyıl şairleri meydân kelimesini de şiirsel bağlamda tercih etmişler ve kendi şiir anlayışlarını bu kelimeyle oluşturdukları terkiplerde ve beyitlerde dile getirmişlerdir.

Esrar Dede, kelimeyi nazm çevganının oynandığı alan olarak verir:

*Yetişdir tób edip çevgân-ı nazmı kalma yârândan
Ki bu meydânda Esrâr haylice ur tut olmuşdur*²⁸²²

Galib, Nabi'den sühan meydanında namı olan bir şair olarak söz eder:

*Bâzâr-ı cihanda kâmun almış
Meydân-ı sühanda nâmın almış*²⁸²³

III.Selim'e yazdığı kasidesine etkileyici bir giriş yapar. Kalem, söz meydanına bir *Kahramân* gibi çıkmıştır:

*Meydân-ı nazma çıkdı kalem Kahramân gibi
Aldı cihâm kabzâya sâhib-kırân gibi*²⁸²⁴

Mana meydanı oldukça geniştir:

*Cevelân eyle hemân hâme gibi bî-pervâ
Hamdüli'llâh ki meydân-ı ma'ânî boldur
Vüs'at-ı tab'ı olan hiç eder mi tek ü tâz
Kûçe-i mısra'-ı müşkildeki çıkmaz yoldur*²⁸²⁵

Nedim şiir meydanında kendisini Örfî ve Nazîrî ile rakip görür:

*Benim ol gûy-rübâ kim ser-i meydânımda
Ser-i 'Örfî vü Nazîrî ham-ı çevgâna gelir*²⁸²⁶

²⁸²² E, G.83/8

²⁸²³ HA, 198. b.

²⁸²⁴ ŞG, K.13/1

²⁸²⁵ ŞG, Kit'a 9

²⁸²⁶ N, K.16/38

Kalemiyle hüner meydanında bir hayli ter atmıştır:

*Der kabza edüp kilkini meydân-ı hünerde
Hakkâ ki Nedîm oldu bugün haylî ter-endâz*²⁸²⁷

Mana arsasında şiirinin atı meydanı gittikçe daha da rahat kapmaktadır:

*'Arsa-i ma'nâda el-hak yekke-tâz oldun Nedîm
Esb-i tab'-ı çâpükün gittikçe meydân almada*²⁸²⁸

Aynı benzetmeyi Taib de yapar:

*Gubârın görmedin çâbuk-süvârân-ı reh-i ma'nâ
Semend-i hâmem aldı arsa-i medhinde meydânı*²⁸²⁹

*Şimdi meydân-ı suhanda esb-i hâmem Tâ'ibâ
Yekke-tâzâne salâdır bir dem eylerse sahîl*²⁸³⁰

Hatem de şiir meydanından söz açar:

*Geçilmez şâ'iriyetle saf-ârâ-yı tagazzülden
Gazel ârâyiş-i meydânıdır deryûze-kârânun*²⁸³¹

Rağbet arsasında şiirinin atı meydanı kapmıştır:

*Serâ-yı vâdîsi serheng edâ edâlarım Hâtem
Virince 'arsa-i rağbetde esb-i tab'ıma meydân*²⁸³²

Vahid Mahtumi'den söz eder:

*Vahîd-i 'asra gönder nâ-revâc-ı nazmunı Hâtem
Anun nüzhet-gehinden özge meydân-ı mezâd olmaz*²⁸³³

Mana meydanında çok marifet süvarisi dolaşmıştır:

*Dahî çok çâbuk-süvârân-ı fezâ-yı ma'rifet
Etdiler meydân-ı ma'nâda tecevvül er gibi*²⁸³⁴

²⁸²⁷ N, G.47/5

²⁸²⁸ N, G.136/6

²⁸²⁹ Tb, K.2/27

²⁸³⁰ Tb, G.20/5

²⁸³¹ Ht, K.2/64

²⁸³² Ht, K.16/33

²⁸³³ Ht, G.58/11

Zihni, nazm meydanındaki nadir sözleri Allah'ın lütfuyle almıştır:

*Meydân-ı nazm-ı nâdirede kim garîm olur
Zihnî Hudâdan oldu bu hüsn-i edâ bana²⁸³⁵*

Zihni, şiiriyle yeni hayal meydanında çok zorlanmış; kan içinde kalmıştır:

*Meydân-ı nev-hayâli biraz demde geşt eder
Zihnî bu gûne anla bu tab '-ı gayûrumu²⁸³⁶*

Meydan kelimesi iyi şiirin, kötü şiirin, usta şairin, müteşairin birbirinden ayrıldığı bir yerdir. Bu meydanda şiire revaç verenler sözden anlayanlardır. Benzetme meydan olunca şairler nazmı bazen çevgan oyununa benzetmişler ve kendilerinin bu oyundaki üstünlüklerini vurgulamışlardır. Kendilerini *Kahramân*'a benzetmişler ve bu teşbihle, meydanın en usta şiir söyleyeni olduklarını ima etmişlerdir. Benzetme meydan olunca hemen her beyitte bir at ve binici tahayyül edilmiştir.

²⁸³⁴ Z, K.16/50

²⁸³⁵ Z, G.6/7

²⁸³⁶ Z, G.308/8

2.5.5. Tarz

Şairler, şiirde buldukları ve savundukları tarzları beyitlerinde dile getirmişlerdir.

Esrar'ın yazdığı şiiri görecek olsa Şeyh Hucend övgüler yağdıracaktır:

*Görse Esrâr'ın bu tarz ile gazel-güyâlığın
'Özr-i izhâr-ı kemâl eyler idi Şeyh Hucend*²⁸³⁷

Şeyh Galib, kendisinin sühandaki tarzını Mevlâna'ya borçlu olduğunu belirtir:

*Bu güm-rehin oldu dest-gîri
Öğretti sühanda tarz-ı Pîri*²⁸³⁸

Acem tarzına itibar etmez:

*Ol tarz-ı 'Acem'dir olmaz i'câb
Rindân-ı 'Acem gözetmez âdâb*²⁸³⁹

Eskilerin tarzına gitmiş; fakat başka bir lügat ile konuşmuştur:

*Tarz-ı selefe tekaddüm ettim
Bir başka lügat tekellüm ettim*²⁸⁴⁰

Nedim, Nefî tarzıyla konuşur:

*Nedîm-i bende dedi tarz-ı Nef'i üzre târihin
Sebûyu urdu hakkâ dikdi taş sadr-ı tûfeng-endâz*²⁸⁴¹

Kendi tarzını beğenir:

*Oldu bu şarkı hele şarkıların ber-cestesi
Dil-güşâdır çün sabâ her nağme-i âhestesi*

²⁸³⁷ E, G.49/3

²⁸³⁸ HA, 163. b.

²⁸³⁹ HA, 202. b.

²⁸⁴⁰ HA, 2010. b.

²⁸⁴¹ N, T.32/20

*Söz Nedimindir 'aceb tarz-ı hasendir bestesi
Güftesi ammâ ki bilmem besteden a'lâ mıdır²⁸⁴²
Nazmım görüp der imiş o müşkil-pesend-i nâz
Tarz-ı Nedîm-i tâze-edâmız budur bizim²⁸⁴³*

Taib de şiirinde, İstanbul tarzı sözden bahseder:

*Firengîdir ne bilsün tarz-ı güftâr-ı Sitânbûlu
O kâfir-mâcerâya söylen olsun tercümân hançer²⁸⁴⁴*

Galib, gazelde Şevketâne tarzı kendi icat etmiştir:

*Muhâl add eylemişlerken gazelde şâ'irân-ı Rûm
Ben îcâd eyledim ol Şevketâne tarz-ı eş'ârî²⁸⁴⁵
Tarz-ı Şevket kepenek-pûş-ı reh-i Monlânın
Görünen bahyesidir hurka-i peşmîninden²⁸⁴⁶*

Kendi söz tarzından söz eder:

*O feyzi eyler işrâb Es'adın bu tarz-ı güftârı
Ki kulmuş şâhid-i maksûdu sâkî bezm-i irfanâ²⁸⁴⁷*

Hatem de şiir vadisinde nadir bir tarza sahip olduğunu dile getirir:

*Tarz-ı nâdîdesi rü'yâ gibi bir ma'nâdır
Nic'olur şîve-i ta'biri anun hâme-müfâd²⁸⁴⁸
Tarz-ı nev-sâha tırâzân-ı sühandır Hâtem
Eyle âverçe-i destânunu mahtûm-ı du'â²⁸⁴⁹
Şîve-i nakşını ser-mustar idüb ehl-i sühân
Tarz-ı ra'nâsı zebân-zed yeni mazmûn olsun²⁸⁵⁰*

²⁸⁴² N, Ş.19/4

²⁸⁴³ N, G.89/5

²⁸⁴⁴ Tb, G.5/3

²⁸⁴⁵ ŞG, K.15/32

²⁸⁴⁶ ŞG, G.235/10

²⁸⁴⁷ ŞG, G.288/6

²⁸⁴⁸ Ht, T.1/22

²⁸⁴⁹ Ht, T.2/27

*Yeni dünyâ didiler vâdi-yi üşküstemize
Hâtemâ turfedir eş'ârda bu tarz-ı behîc*²⁸⁵¹

Zihni, şiirdeki tarzından aşağıdaki beyitlerde söz eder:

*Her bir kelâmı mâ-sadak-ı emr-i müste'ân
Her bir edâsı 'âlemi tarz-ı nevîn eder*²⁸⁵²

*Tab'ım gibi dakika-şinâs-ı zamâne yok
Her tarz-ı dil-güşâsına tarh-ı behîn eder*²⁸⁵³

*Nukl-ı çîn-i mey-i ma'nâ ana oldu vâkıf
Zihnî-i zâra ne tarz eyledi kâr endîşe*²⁸⁵⁴

Şairler şiir tarzlarını bu kelimeyle diğer kelimeler arasında oluşturdukları terkip ve tamlamalarla dile getirmişlerdir. Tarzlarını belirtirken bazı şair isimleri zikretmişler; İran tarzı ve İstanbul tarzını kıyaslayarak kendi tarzlarının İran tarzından üstün olduğunu dile getirmişlerdir. Fakat hemen her şair divanında en az birkaç İranlı şairin ismini övgüyle zikretmiş ve kendi şiirlerini onların şiirlerine benzetmişlerdir.

2.5.6. Vadi

Şeyh Galib, Hüsn ü Aşk'ında bu kelimeyi poetikasını vurgularken zikreder:

*Gördün mi bu vâdi-i kemîni
Dîvan yolu sanma bu zemîni*²⁸⁵⁵

“Galib, aslında, ‘divan yolu’ derken konuya biçimsel olarak bakmamış, şiirin anlamı ve özünü kastetmiştir. Onun için şiir divan şiirindeki ortak hayal ve mazmunlarının ayrı bir üslûpla da olsa defalarca kullanılması demek değildi. Yeni (nev) ve taze ve bir başkası tarafından kullanılmamış olmalıydı.”²⁸⁵⁶

²⁸⁵⁰ Ht, T.43/7

²⁸⁵¹ Ht, G.13/9

²⁸⁵² Z, K.13/29

²⁸⁵³ Z, K.13/40

²⁸⁵⁴ Z, G.285/5

²⁸⁵⁵ HA, 2014. b.

²⁸⁵⁶ Günay Kut, *Şeyh Gâlib ve Ötekiler (1757-1799)*, Ludingirra, s.133.

Turinay'a göre Galib'in iddiası sadece şiir noktasında değildi. Eğer bu noktada kalsaydı onu zaten Divanı ile yapmış sayılırdı. Galib'in amacı farklıydı. "Önceki şiirleri kâfi gelmemişse, bunu bilâhare kaleme alacağı yeni gazelleri vs. ile sağlamaya çalışırdı. Halbuki Gâlib, yeni bir edebî türde daha başarısını kanıtlamak amacıyla yola çıkıyordu."²⁸⁵⁷

Turinay, Hüsn ü Aşk'ı sadece güzel şiirlerden, tardiyelerden ibaret bir şiir kitabı; şiir anlayışının yer aldığı bir poetika kitabı olarak görmez. Mesnevîyi bir roman olarak değerlendirir; ama bu roman, şairinin romanıdır. Turinay, bir hususu daha ilâve eder: "Gâlib'in Hüsn ü Aşk ile ortaya koyduğu sanat, şiirde yaptığı tecdidin çok daha ötelinde bir şeydir."²⁸⁵⁸

Nedim, değerlendirmesinde Nef'î'yi kaside vadisinde ileride görür:

*Nef'î vâdî-i kasâ'idde sühan-perdâzdir
Olamaz ammâ gazelde Bâkî vü Yahyâ gibi*²⁸⁵⁹

Kalemi yeni bir vadi bulmuştur:

*Bir tâze gazel zeyl edüp evsâfına sadrâ
Bir vâdî-i nev buldu yine kilik-i sühanver*²⁸⁶⁰

Şeyhülislâm Esad sahibi olduğu şiir vadisinden söz açar:

*Sühan-verlikde Es'ad ebkem eyler nice gûyâyı
Giderse vâdî-i eş'âra nutkı bu siyâk üzre*²⁸⁶¹

Galib'in kalemi söz Neşet'e geldiğinde belagat vadilerinde daha çok dolanmaktadır:

*Hazret-i Neş'ete tâ pey-rev olunca Gâlib
Hâme vâdî-i belâgatda dahı çok tolanır*²⁸⁶²

Sabit'in şiir tarzından söz eder. Onu cinas vadisinde önde görür:

²⁸⁵⁷ Necmettin Turinay, *Klâsik Hikâyenin Son Merhalesi: Hüsn ü Aşk, Şeyh Galib Kitabı*, s.88.

²⁸⁵⁸ Necmettin Turinay, agm., s.90.

²⁸⁵⁹ N, K.18/38

²⁸⁶⁰ N, K.33/12

²⁸⁶¹ ŞE, G.174/5

²⁸⁶² ŞG, G.73/15

*Darb-hâne-i durûbdan Es'ad çıkan cinâs
Zir-i zemîn-i vâdî-i Sâbitde saklıdır²⁸⁶³*

Hatem de kelimeyi şiirsel bağlamda ele alır:

*Vâdî-güzâr-ı nazm-ı sanavber deyüb gider
Bilmem ne gözle gördi yabanun kazağını²⁸⁶⁴*

*Serâ-yı vâdîsi serheng edâ edâlarım Hâtem
Virince 'arsa-i rağbetde esb-i tab 'ıma meydân²⁸⁶⁵*

Hâtem vahîd-i 'asr ile hem-nazm olanların
Vâdîleri hasen midir ahsen midir 'aceb²⁸⁶⁶

*Yeni dünyâ didiler vâdî-yi üşküfemize
Hâtemâ turfedir eş'ârda bu tarz-ı behîc²⁸⁶⁷*

*Hâme Hâtem sühan-ârâlığı söz sâz itmez
Hod-sitânlıktır o vâdîde kumâşın satmak²⁸⁶⁸*

Söz vadisinde kalemi, İstanbul'un Çubuklubahçe semti gibi güzeldir:

*Nihâli dûz-ı kilik-i vâdî-yi güftârimiz Hâtem
Sitâbul'un Çubuklubağçesi gibi temâşâdır²⁸⁶⁹*

Zihni kelimeyi aşağıdaki beyitlerinde kullanır:

*Züyûl-ı nazm u kasâ'id de köhne vâdîdir
Olur tefâhüre meyyâl hâme-i seyyâl²⁸⁷⁰*

*Du 'â kânûndur pâyâna irdikde sühan lâ-büdü
Bu vâdî üzredir tavr-ı selef imlâ vü inşâda²⁸⁷¹*

*Kim kasâ'idde anı sebk etmiş
Yokdur ol vâdîye ırmış gitmiş²⁸⁷²*

²⁸⁶³ ŞG, G.93/7

²⁸⁶⁴ Ht, K.3/23

²⁸⁶⁵ Ht, K.16/33

²⁸⁶⁶ Ht, G.7/7

²⁸⁶⁷ Ht, G.13/9

²⁸⁶⁸ Ht, G.84/7

²⁸⁶⁹ Ht, G.26/8

²⁸⁷⁰ Z, K.11/36

²⁸⁷¹ Z, T.5/17

*Cem ' olsa sũhan-senc-i cihân bir yere gelse
Zihnî yine ol vâdî-i pîrâne bizimdir²⁸⁷³*

*Zihnî sũhanda gitdi yine başka vâdiye
Bilmem ana bu gũne edâyı kim õğredir²⁸⁷⁴*

*Bu nazm-ı tâzede kim pey-rev olsun Zihnî-i zâra
Bu vâdî-i 'acîbin kim ola şânın verir vermez²⁸⁷⁵*

*Ne dem kim tab ' ile pîrâne girmiş vâdî-i nazma
Dil-i Zihnî heme-endîşesin mahsûd göstermiş²⁸⁷⁶*

*Ben de bilmem ki ne vâdide revîşde olacak
Müttefik tavr değil Zihnî-i şeydâ dedięin²⁸⁷⁷*

*'Aceb peygũle-i nisyâna dũşmũş vâdî-i eslâf
Sũhan-gũluk çekilmiş Zihnîyâ dũnyâdan 'uzletle²⁸⁷⁸*

*Âşinâ-yı râz-ı hũsn etdin civân-ı tab 'ını
Oldun ey Zihnî sũhan-gũ vâdî-i pîrânede²⁸⁷⁹*

Vadi kelimesi, şairlerin şiir sanatında izledikleri yol anlamında kullanılmıştır. Şairler, yeni bir vadi bulduklarını, bu vadide eşsiz olduklarını dile getirmişlerdir.

²⁸⁷² Z, Mesnevî 4/53

²⁸⁷³ Z, G.45/6

²⁸⁷⁴ Z, G.103/6

²⁸⁷⁵ Z, G.145/5

²⁸⁷⁶ Z, G.163/8

²⁸⁷⁷ Z, G.211/6

²⁸⁷⁸ Z, G.298/6

²⁸⁷⁹ Z, G.299/7

2.6. Yenilik Düşüncesi

Divan şiirindeki orijinalite konusuna değinen Tanpınar, şairlerin orijinal şair olabilmek için nelere ihtiyaç duyduğunu sıralar. Fakat bütün bunlardan daha önemlisi, değışen şehirli diliydi. Bu da ancak halkın ağzında şekilleniyordu: “*Şekle ait bir temadan başka bir şey olmayan kafiye ve redifler etrafında öteden beri mevcut hayallere getirdikleri bazı nüans değışiklikleri, kıyaslara verdikleri yeni biçim ve bükülüşler, Nâilî ve Nedim gibi pek azlarında görülen (birincisinde daha ziyade Sebki Hindî'nin tesiriyle, Nedim mektebinde halk diline daha derinden bir dönüşle) yeni kelime kombinezonlarını buluş, orijinal olmak için bu şairlere yetiyordu. Zaten hemen hemen asıl yeniliğı temin eden şehirli dilinin değışmesi idi. Sarayın, dışarılarından gelen kadınlar dolayısıyla ve şehzadelerin muayyen bir terbiye sistemi bulunmaması yüzünden Türkçenin gelişmesinde, hatta muhafazasında hiçbir rolü yoktu, öbür yandan ilim müesseseleri de böyle bir meseleyi tanımyorlardı. Bir kelimeyle, Türkçe halkın ağzındaydı. Yahya Kemal'in dediğı gibi, onun «mesut tahrifleriyle» genişliyor, muhtelif zümrelerin tasarrufuyla değışiyor, güzelleşiyordu. Büyük şairlerimizin hemen çoğı işte bu halkın ağzında değışen ve gelişen Türkçeyi yakabildikleri nispette yaşayan tek değeri bulmuş oluyorlardı.*”²⁸⁸⁰

Namık Açıkğöz, eşyaya soru sorma, buna cevap arama ve yorumlama sisteminin, Nabi ile şiiriyet kazandığını belirtir. Ona göre Nabi, eşyanın kendisini değil, arka plânını merak etmektedir ve bu sebeple ‘*hikemî tarz*’ onunla bütünleşmiştir.²⁸⁸¹

Divan şiirinde yoğunluğunu 17.yüzyıldan itibaren hissettiren yenilik ve özgünlük düşüncesi 18.yüzyılda gelişerek devam etmiştir. Özellikle de yüzyılın başlarındaki barış devri ve Damat İbrahim Paşa'nın bu dönemde tesis ettiği sosyal hayattaki hareketlilik, değışim arzusunun hız kazandığını gösterir. Yüzyılın başında etkili olan Nabi tarzı şiirin cenderesinde bir çıkış kapısı arayan Nedim, şiirlerindeki dekorla, sosyal hayattaki tabloyu yansıtmıştır.

²⁸⁸⁰ 19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi, s.19-20.

²⁸⁸¹ Namık Açıkğöz, *Edebiyatta Üslûp ve Anlam Derinliğı Çağı: 17.Yüzyıl, Osmanlı*, c.9, s.631.

Tanpınar'a göre Nedim geleneksel şiir üzerinde çok da fazla tasarrufta bulunmaz. Elindeki hamur yine eski hamurdur. Küçük eklerle, edatlarla oynayan, şiirini onlarla yaldızlayan şair, bu başarısıyla, eski hayalden yepyeni bir şiir yaratmaktadır. Tanpınar değerlendirmesinde, Nedim'in İbrahim Paşa'ya yazdığı hammâmiyesinden²⁸⁸² bir mısrayı örnek olarak verir:

*“Gümüşt en âyîneler gibi saf iken sînen
sade bir ‘ler’ edatının ilâvesiyle mısra, ilk önce nasıl bir donuk inci parıltısıyla
doludur ve sonra birdenbire, tıpkı bir perde sıyrılmış gibi bu donuk parıltının yerini
taze ve plâstikten ve onun formu alıyor. Halbuki her şeyin yepyeni görüldüğü bu
mısradaki hayal ne kadar eskidir; bizim şairlerimize geçmeden önce kaç medeniyetin
zevki, kaç kültür ondan bıkmıştır? Nedim, mısraının bütün sihrini iki edattan alıyor:
Gümüş âyine demiyor, gümüşt en âyineler diyor ve sadece bu buluşuyla birdenbire
mısraına güneşte yaldızlı akisler saçan, salâbeti bir meyve nescine doğru yumuşayan
bir mermer parıltısı ve cazibesi veriyor.”*²⁸⁸³

Nedim'in şiirinin sırrını sorgulayan Tanpınar'a göre bu şairin sırrı *“hayatın, tabiatın, arzu ve heveslerin karşısında kendisini serbest bırakmaktan hoşlanmasında, ‘an’ın ifritine her şeyi terk edebilmesindedir.”*²⁸⁸⁴

Duygularını zaman zaman ‘mazmun’a tercih eden Nedim, belki de bu sayede *“eski gazelin hendesî arabesinde birdenbire bir bahar uyanır gibi, kısa bir an için her türlü moda ve an’anenin dışında kalmış bir canlılıkla”* fişkırmıştır. Tanpınar, bu tavrıyla onun, mısrayı girift mazmunların yükünden hafifletebildiğini belirtir ve şiirlerinde yeni imajlar yakalar. Mısra onda bazen, sadece ses taşıyan sihirli bir mahfazadır:

*“Eyvâh o üç çifte kayık aldı kararım
Şarkı okuyup geçti bir âfet var içinde*

*derken ilk defa olarak Türk şiirinde, mahiyetinde ‘kaçıp kaybolmak’ bulunan şeyleri yakalamağa cehdeden bir sanatı görürüz.”*²⁸⁸⁵

²⁸⁸² N, Hammâmiyye Der-Sitâyiş-i Vezîr-i a'zam Dâmâd İbrahim Pâşâ, K.7/15.

²⁸⁸³ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Nedim'e Dair Bazı Düşünceler*, Edebiyat Üzerine Makaleler, s.175.

²⁸⁸⁴ Ahmet Hamdi Tanpınar, agm., s.175.

²⁸⁸⁵ Ahmet Hamdi Tanpınar, agm., s.175.

Fakat Nedim bazen de sestem daha kaçıcı, daha esîrî şeylerin, bizzat ‘an’ın peşindedir. Tanpınar, bu konuya, Nedim’in aşağıdaki beytini örnek olarak verir:

*Estikçe bâd-ı subh perîşânsın ey gönül
Benzer esîr-i turra-i cânânsın ey gönül*²⁸⁸⁶

“Her şairde tesadüf edebileceğimiz ikinci mısraı kaldıralım, Nedim alelâde bir ihsâsı nasıl yakalıyor? Mısrada ‘Bâd-ı subh’ terkininin sonu, yerinde bir imale ile, rüzgâr tanrısı Eol’ün mağaraları gibi, hapsedilmiş nefeslerin sabırsız uğultusuyla dolu.”²⁸⁸⁷

Fahir İz, Nedim’de belirgin bir çizgi hâlinde görülen yerlileşme eğiliminin sonraki yıllarda güç kaybettiğini ve millî bir çizgiye ulaşamadığını söyleyerek bunun sorumlusu olarak Şeyh Galib’i gösterir. Ona göre Galib kudretli bir şair olmasına rağmen bu eğilime karşı bir tutum benimsemiş ve tekrar Şevket-i Buharî kanalıyla İran şiirine yönelmiştir.²⁸⁸⁸

Beşir Ayvazoğlu, bu görüşte haklılık payı bulur ama burada vaz edilen görüşlere tam olarak katılmaz. Ona göre, “Nedim’in büyük bir şair olarak başarıyla temsil ettiği yerlileşme eğiliminin kısa sürede en aşağı zevklere hitap eden yozlaşmış bir şiire yol açtığı gerçeğini unutmamak gerekir. ‘Yerlileşme’ deyince aklımıza ilk gelen Enderunlu Fâzıl, Vâsıf, Sürûrî, Sünbülzâde Vehbî gibi şairlerdeki yer yer bayağılığa dönüşen kaba realizm ve Tanpınar’ın ifadesiyle ‘sensüalite’ teşhirinin Gâlib’i ve onun gibi düşünen şairleri rahatsız etmesi kaçınılmazdı. Aslında divan şiiri her hâliyle bir tıkanma noktasındaydı ve genç Esad Gâlib’in Nâbi’ye yönelttiği eleştiri, bu noktayı iyi tespit ettiğini gösteriyordu. Söyleyiş ve söylenen eskimiş, binlerce şairin bıkip usanmadan tekrarladığı teşbihlerin ve mecazların bayatlığı zevk-i selim sahibi herkesi rahatsız etmeye başlamıştı. Bir zamanlar en üst seviyede aşkın ve güzelliklerin dile getirildiği teşbih ve mecazlarla artık en âdi duygular ifade ediliyor, aynı fikir ve hayaller ikinci ve üçüncü sınıf şairler tarafından tekrarlanıp

²⁸⁸⁶ N, G.78/1.

²⁸⁸⁷ Ahmet Hamdi Tanpınar, agm., s.176.

²⁸⁸⁸ Fahir İz, Eski Türk Edebiyatında Nazım, İstanbul 1967, s.11.

*duruyordu. Ne parlak bir fikir, ne parlak bir hayal; emek verilen, kupkuru, biteviyeliğiyle bıkkınlık veren bir şiirdi.*²⁸⁸⁹

Nitekim Tanpınar da daha önce aynı konulara aşağıdaki cümlelerle değinmiştir. Bozulma işaretleri aslında daha öncesinde görülmesine rağmen, Nedim sonrası iyiden iyiye ortaya çıkmıştır. Tanpınar'ın teşhisi oldukça önemlidir. Söyleyecek hiçbir şeyi olmayan insanların vakit geçirmek amaçlı konuşmalarındaki yarenlik edası, bu dönem şiirinin konumunu gösterir : *“Nedim'den sonra arazi iyiden iyiye görülen, fakat başlangıcı daha evvele çıkan bir zevk bozulması ve dağılışı, ilhamın umumiyetle küçük ve kelime, ifade oyunlarına dayanan buluşlardan öteye geçememesinden gelen bir yoksulluk, mesnevîlerde Nâbi'den beri çalışılan, fakat bir türlü sırrı bulunamayan bir yerli icat arzusu, daha ziyâde nesre ait hususiyetlerin artması, bu yarım asrın şiirinin de esas vasıflarıdır. Hamlesini yöneltmek, dağınık tecrübelerine düzen verecek ana fikirden mahrum olduğu için bayağılıktan öteye geçemeyen bir realizm ve yerlilik zevki, daha ziyade değerlerin zayıflamasından gelen bir sensüalite teşhiri, söyleyecek hiçbir şeyi olmayan insanların vakit geçirmek için konuşmasını andıran yârenlik edası ilk göze çarpan şeylerdir.*²⁸⁹⁰

Fakat Divan şiirinde klişe mazmunlar dışında, yani alışılmış mazmunların dışında, *“çok yeni ve değişik mazmun tekliflerinin, büyük bir şairden gelmedikçe benimsenmesi çok zor olmuştur. Sarı saç, mavi göz mazmununun bilindiği kadarıyla divan şiirine Nedim tarafından sokulmuş olması gibi...*²⁸⁹¹

Mazıoğlu, Nedim'in dehasının Damat İbrahim Paşa döneminde ortaya çıkması için gerekli zemini bulduğunu belirtir. Nedim aynı zamanda bu çıkışıyla yenilik göstermek için çırpınan şairlere bir açılım sağlamıştır. Şahsî dehası sayesinde geleneği aşan şairimiz, şiirde bir tazelik, bir yenilikle kendisini gösterebilmiştir. *“Dünya görüşleri, duyuş tarzları, ifade malzemeleri aynı olan divan şairlerinin eserlerinde bir orijinalite, bir yenilik gösterebilmeleri için büyük bir sanat kabiliyetine ihtiyaçları vardır. Çünkü aynı muhtevayı aynı ifade unsurlarıyla anlatan şairlerin eserlerinde sanatkârın kudretini ve karakterini gösterecek olan şahsi*

²⁸⁸⁹ Beşir Ayvazoğlu, Kuğunun Son Şarkısı, s.31.

²⁸⁹⁰ Ahmet Hamdi Tanpınar: 19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi, s.77.

²⁸⁹¹ Rıdvan Canım, *Metin Şerhi Geleneğimiz Çevresinde Tarlan Ve İpekten'in Kaleminden Fuzûlî'nin 'Sana' Redifli Gazeli, Fuzuli Kitabı*, S.129-130.

dehadır. Edebiyatımız için parlak ve verimli bir devir olan İbrahim Paşa'nın sadareti zamanında Nedim'in dehası inkişaf edecek bir zemin bulduğu gibi onun tahassüs ve ifade tarzı da şiirde bir yenilik göstermek sıkıntısı içinde bunalan şairlere yeni bir hava getirdi. Nedim'in, yetişme tarzı ve muhiti dolayısıyla gelenekten tamamıyla ayrılan ve yepyeni bir sesle terennüm eden bir şair olmasına imkân yoktu. Fakat o şahsî dehası sayesinde bazı noktalardan geleneği aştı, eski edebiyatın düşünüş, duyuş ve hayal sistemi içerisinde yepyeni olan bir canlılık ve tazelik gösterebildi. Neşeli yaratılışı ve hayata bağlılığı ile eskilerin mücerret mefhumlar dünyasından kendisini kurtararak ruhunun duyuşlarını olduğu gibi ifade etti. Muhitini, sevgililerini gerçek hayatta oldukları gibi aksettirdi, zarif ve yepyeni hayallerle canlı tablolar çizdi.”²⁸⁹²

Bir bakıma o dehasıyla Türkçe'nin en güzel ve en tabîî nazım sentaksını bulmuş, “ifadesine şehrî dilinin canlılığını ve kıvraklığını vermiştir.”²⁸⁹³ Bu bakımdan o, çağında süregelen Nabi etkisini kırmış; kendi çevresinde bir şairler topluluğu oluşturabilmiştir. Hatem devrindeki Nedim etkisini ve onun şiirleriyle boy ölçüşülemeyeceğini aşağıdaki beytinde ifade eder:

*Nazm-ı Nedim-i dehr ile olmaz mukâbele
Anun tûfeng-i tab 'ı sekiz kertelizlidir*²⁸⁹⁴

Köprülü, Fahir İz'in aksine, Galib'in modern biçimler icat etmesini koşulların engellediğini belirtir ve onu bu noktada mazur görür.²⁸⁹⁵

“Eski medeniyetimizin realite kavrayışı doğrudan doğruya müşahedeye dayanmadığı için, sanatlarımız, dış âlemi ancak Batı kültürüyle temasa geçtikten sonra görüldüğü gibi almaya başlamıştır.”²⁸⁹⁶

Galib'de yenilik arayışı ilk şiirlerinden tibaren sezilir. “Gâlib daha Es'ad mahlâsıyla eski üstatlara nazireler yazarken bile, şiirde bir yenilik göstermek ihtiyacını çok derinden duyduğunu muhtelif manzumelerinde açıkça söylemişti. Hâlbuki ne elindeki lisan, ne de klâsik nazımın dar ve muayyen çerçeveleri böyle bir şeye imkân bırakmıyordu... Bunun için, mevcut çerçeveleri parçalamak ve onların

²⁸⁹² Hasibe Mazıoğlu, Nedim'in Divan Şiirine Getirdiği Yenilik, s. 8.

²⁸⁹³ Hasibe Mazıoğlu, age., s. 9.

²⁸⁹⁴ Ht, G.35/13

²⁸⁹⁵ Victoria Holbrook, age., s.214.

²⁸⁹⁶ Beşir Ayvazoğlu, Geleneğin Direnişi, s.250.

üstüne fırlamak lâzımdı; hâlbuki Gâlib için buna imkân yoktu; bütün yüksek kabiliyetlerine rağmen, içinde yaşadığı muhit, böyle bir şeye müsait değildi... Gâlib, bu tezat karşısında epey zaman çırpındı; Türki-i Basit denilen terkipsiz, sade Türkçe ile şiir yazmağa bile kalkıştı... Kudretli şair, bütün bu imkânsızlıklara rağmen, nihayet yeni bir yol açmağa muvaffak oldu. Sanatının unsurları, o zamana kadar gelen şairlerden farklı değildi ve farklı olmasına imkân da yoktu. Fakat o, bu eski unsurları, yeni parlak renklerle boyayarak ve yeni nispetler dairesinde telif ederek, yeni bir âlem yaratmağa muktedir oldu... Şeyh Gâlib, Osmanlı şiirinde, şüphesiz ki bir müceddittir... Ondan, bundan daha fazlasını istemek ve beklemek doğru olmazdı.²⁸⁹⁷

Tanpınar, naatlarımızın millî hayatımızla ilişkisini, Şeyh Galib'in bir naatından yola çıkarak, İsmail Molla'nın ağzından şu sözlerle anlatır:

*“Sen Ahmed ü Mahmûd u Muhammedsin Efendim
Hak'dan bize sultân-ı müeyyedsin Efendim.*

Peygambere böyle 'Efendim' diye ve bu teşrifatla hitap edebilmek için evvelâ Türkçe konuşur olmak, bizim teşrifat ve adabımızdan geçmek lâzımdır. Tâ Asya içlerinden kopacaksın, bir çığ gibi bu sahillere düşeceksin; orada tıpkı bizim gibi olan bir imparatorluk kuracaksın, bu toprak üstündeki hayatı nizamlayacaksın; dört asır lüfer, kalkan, barbunya yiyeceksin; badem, gelincik şurubu içeceksin; samur kürklere, beyaz bürümcüklere bürünüp yaşayacaksın; hayat arızalarının üstünde bir Vahdânilik fikriyle yaşayacak, onu türbende, camiinde, sebilinde bir üslûp hâline, getireceksin; tekkelerin asırlarca Allah'la sevgiliyi birleştirecekler; dinî râşe bir zarafet ve nezaket âyini hâline girecek ve sen Peygamber'e hitap için bu dili bulacaksın.²⁸⁹⁸

18. yüzyılın ikinci yarısı, siyasî, askerî ve daha birçok alanlarda yenileştirme çalışmalarının hız kazandığı bir dönemdir. Yine eğitim ve kültür açısından Batı'ya yönelmenin gerektiği düşüncesi de bu dönemde belirmeye başlamıştır. Yüzyılın ikinci yarısı ile 19.yüzyılın ilk yıllarını (1789-1807) kapsayan ve Nizâm-ı Cedîd olarak adlandırılan bu 18 yıllık dönem III. Selim (1761-1808)'in saltanat dönemidir. Padişah

²⁸⁹⁷ Fuat Köprülü, Eski Şairlerimiz Divan Edebiyatı Antolojisi: Şeyh Galib, İstanbul, 1931.

²⁸⁹⁸ Ahmet Hamdi Tanpınar, Mahur Beste, Dergâh Yayınları, İstanbul 1988, s. 110-111.

bu uğurda, yeni düzene karşı olanların başlattığı Kabakçı Mustafa isyanıyla, önce tahtını sonra da başını yitirir. Bu dönemdeki hamleler, her ne kadar pratik faydasını hemen gösteremese de, sonraki dönemler için devlet ve toplum yapısıyla ilgili reformlara psikolojik bir hazırlık sağlamıştır. Çağının hastalığını kavrayan, çözümü de gören III. Selim'in reformları ve reform düşüncesi, Şeyh Galib'in şiirlerinde de yansımıştır. Divanında geçen müceddid kelimelerin sayısı bile bu konuda fikir verir.²⁸⁹⁹

Şiirlerinde geçen müceddid (9), mücedded (14), tecdid (12) gibi, Divan şiiri geleneğinde alışık olmadığımız kelimeleri çokça kullanması; kasidelerinde ve tarihlerinde baruthâne, humbarahâne gibi terimleri kullanması Şeyh Galib'in yenilikçi yönünü gösterdiği gibi; III.Selim'in de, gerçekleştirmeyi düşündüğü reformlarda Mevlevî tarikatini arkasına aldığıнын birer işaretidir. Divan şiirine asrın ikinci yarısında ikinci bir bahar getiren Şeyh Galib, bu yönüyle ve şiirlerinde tercih ettiği diğer kelimelerle III. Selim'e kaside sunmuş olan başka şairlerden ayrılır.

Cem Dilçin, makalesinde “*Açık bir gerçek olduğu hâlde, Şeyh Gâlib'in, III. Selim'in yenilikçi yönünü öven bu tutumuna, doğrudan Gâlib üzerine yapılan çalışmalarda hemen hiç yer verilmemiştir. Böylece, Şeyh Gâlib'in edebî kişiliğinin önemli bir yönü bu çalışmalarda eksik kalmıştır.*” der.²⁹⁰⁰ Tezimizin konusunu seçerken bu makaleyi de göz önünde bulundurmuş ve istiare mecaz, mazmun derken Şeyh Galib'in, Nedim'in, Sabit'in ve yüzyılın diğer şairlerinin bu ve benzeri muhtemel göndermelerini amaçlamıştık.

Şeyh Galib sonrasını değerlendiren Tanpınar, aruz mısraının Şeyh Galib ile Yenişehirli Avnî arasında bir acemiliğe düştüğünü ama aynı zamanda bu dönem şiirinin ‘ferdin doğuşu’na tanıklık ettiğini ifade eder: “*Hakikat şudur ki divan şiirinin bir bakıma göre asıl yaratıcı dehâsı olan ve asırlar boyunca bütün gelişmeyi etrafında toplayan aruz mısra, Şeyh Gâlib ile Avni Bey arasında çok şaşırtıcı bir acemiliğe kendiliğinden düşer. Bununla beraber iyi dikkat edilecek olursa pek az devir, bu yarım asır kadar gelecek ihtimallere açık ve onlarla zengindir. Sanki zorladığı bütün kapıları kendisine kapalı bulan insan, yavaş yavaş kendi içinde*

²⁸⁹⁹ Divanda III.Selimle ilgili beyitlerde müceddid-mücedded şeklinde 24 kez geçmektedir.

²⁹⁰⁰ Cem Dilçin, *Şeyh Gâlib'in Şiirlerinde III.Selim ve Nizâm-ı Cedîd*, s.209-210.

değişmenin imkânlarını aramaktadır. Bu her şeyden evvel, ne şekilde olursa olsun, ferdin doğuşudur."²⁹⁰¹

Aslında değişim rüzgârı çok daha önceleri hissedilmeye başlar. Mimarimiz ve bahçe zevkimiz diğer sanatlarımıza göre daha erken değişim gösterirler. "*Mimari ve bahçe zevkimiz III.Selim tahta çıkmadan çok evvel halledilmişti. Ufak tefek geriye dönüşlere, klâsik devri hatırlamalara rağmen Türk rokokosu başlamıştı.*"²⁹⁰² Melling'e emanet edilen İstanbul'da, Nuruosmaniye Camii de zevk değişiminden nasibini alır. Tanpınar, bu kargaşayı şiirden ve hat sanatımızdan uzak tutan bir imtizaçtan söz eder. Ona göre "*18. asır Fransız süslerinin, bozulmuş rokokosunu Gâlib'in şiiri ile birleşen Yesârîzâde ta'liki o kadar görünmez hâle sokarlar ki...*"²⁹⁰³

Galib'in şiirlerini gelenek bağlamında değerlendiren Ekrem Işın, onun gelenekle sanatçı kişilik arasındaki çok yönlü ilişkiyi estetik bir başarıyla şiirine yansıttığını ve başarısının da buradan geldiğini ifade eder: "*Edebiyat tarihçilerine göre Şeyh Gâlib, bir meslek erbabı olarak içinde yer aldığı ve sürekli değişim gösteren şiir geleneği tarafından beslenmiş ve kişisel yeteneğiyle bu geleneği yaşadığı reform çağının toplumsal ihtiyaçlarına uygun biçimde yeniden şekillendirmiştir. Gelenek ile sanatçı arasındaki bu çift yönlü ilişki, bütün tarihsel dönemlerde ön plâna çıkan yaratıcı kişiliklere uygulanabilecek klâsikleşmiş bir hipoteze dayanır. Bu hipoteze göre evrimleşen gelenek, kendisiyle ilişki kuran sanatçıyı gelecek çağlara taşır; sanatçı ise tarihsel süreç boyunca kendisini taşıyan geleneğin eskijen ve anlamını kaybeden yönlerini yaratıcı yeteneğiyle yeniden inşa ederek onu zamana uydurur. Edebiyat tarihi açısından Şeyh Gâlib'in önemi, onun yazılı gelenek ile sanatçı kişilik arasındaki çok yönlü ilişkiyi, estetik bir başarıya dönüştürmesinde odaklanmaktadır.*"²⁹⁰⁴

III. Selim dönemi 1789-1807, modernleşmenin toplum hayatında ilk etkilerinin hissedilmeye başlandığı bir dönemdir. Bu dönemde bir yandan geleneği sıkı sıkıya ve taviz vermeden yaşamak isteyenlerle modernleşmenin nimetlerinden faydalanmaya çalışanlar arasında da bir çatışma söz konusuydu. Benzeri bir çatışmayı

²⁹⁰¹ Ahmet Hamdi Tanpınar, 19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi, s.78-79.

²⁹⁰² Ahmet Hamdi Tanpınar, Beş Şehir, s.90.

²⁹⁰³ Ahmet Hamdi Tanpınar, age., s.90.

²⁹⁰⁴ Ekrem Işın, *Mevlevîliğin Osmanlı Modernleşmesindeki Yeri ve Şeyh Gâlib, Şeyh Galib Kitabı*, s.51.

Mevlevîlik kurumunda da gözlemleriz. Bu ve sonrası dönemde Konya'daki âsitâne ile Galata Mevlevîhanesi arasında ciddi çatışmalar yaşanmıştır. Şeyh Galib'in meşihatte bulunduğu 1791-1799 yılları modernleşme ve modernleşme çalışmalarına verilecek destek bağlamında bu çatışmanın iyiden iyiye hissedildiği bir dönemdir. Mevlevîlik kurumu modernleşme sürecinde iki farklı çizgi takip etmiştir ve aslında bu ikiliğin ilk işaretleri 17.yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bu yüzyılın başında, Konya'daki Çelebiler ile İstanbul'daki şeyh aileleri arasında gizli bir mücadeleye başlamış; bu mücadeleyi ise III. Selim dönemi hamleleri aşık kılmıştır. Nitekim sonraki yıllarda, mesela II. Mahmud'un saltanat yıllarında (1808-1839) bu gerginlik had safhaya çıkar. Reform düşünceleriyle ön plâna çıkan bu padişahların döneminde, İstanbul kökenli Mevlevî aileleri, iktidarın yaptığı hamleleri desteklemişlerdir. Şeyh Galib ise güçlü bir Mevlevî ailesine mensup bulunmadığı hâlde tercihini modernleşmeden yana kullanmıştır. *“Modernleşmeye karşı Mevlevîlik bünyesindeki bu çift yönlü tavır alışı Çelebiler'in çatışmayı, İstanbullu şeyh ailelerinin ise uzlaşmayı ana ilke olarak benimsedikleri söylenebilir. Şeyh Gâlib'e gelince; Galata Mevlevîhânesi meşihatini üstlendiği dönemde, İstanbul'un güçlü Mevlevî ailelerinden birine mensup bulunmadığı hâlde, tercihini kendisini yetiştiren Ebûbekir Dede ailesinin modernleşme taraftarı politikası yönünde yapmış ve böylece tarikatın uzlaşmacı grubu içinde sivriyen bir isim olmuştur. Bu tercihin sonuçları, Şeyh Gâlib'in sanatında ve temsil ettiği yaşam üslûbu'nda açıkça görülmektedir.”*²⁹⁰⁵

Aslında Konya'daki Âsitâne'nin 17.yüzyıl sonlarından itibaren duyduğu rahatsızlığın çok önemli ve başka bir boyutu daha vardır. 13.yüzyılda Sultan Veled tarafından kurulan Çelebilik kurumuyla merkezîyetçi bir yapıya bürünen Mevlevîlik kurumu hem Mevlânâ'nın manevî kişiliğine sahip olmasından hem de Osmanlı sülalesine göre daha köklü olduğundan Osmanlı hükümdarları tarafından itibar görmüşlerdir. Bu itibar, Fatih dönemi dışarıda tutulursa, Çelebilik kurumuna sınırlı da olsa siyasî kudret sağlamış; söz konusu ailelere hem gelir getiren vakıflar temin edilmiş; hem de bu aileler vergiden muaf tutulmuşlardır. Bu devlet felsefesi III. Selim ile birlikte değişim göstermiş; dolayısıyla şeyh ailelerinin nüfuzunu kısıtlamıştır.

²⁹⁰⁵ Ekrem Işın, agm., s.51.

Şeyh Galib’de modernleşme sürecini olgunlaştıran her ne kadar Ali Nutkî Dede ise de, onu III. Selim’e yaklaştıran kişi, Halet Efendi’dir.²⁹⁰⁶

Divan şiiri ve şairlerin Türkçe kelimeleri kullanması üzerine fikir beyan eden Yahya Kemal, Bu konuya Şeyh Galib’in ölümü üzerine yazılan bir mısrayı örnek verir: “Eski şairlerimizden kalan birçok mısraın güzelliklerindeki hikmeti anlıyordum:

Geçdi Gâlib Dede cândan yâhû

mısraı, eski edada olmakla beraber Türkçeydi ve bir Mevlevî dedesinin öldüğünü, bir Mevlevî dergâhının sabahında, münzevî ve mu’tekif dedelerin odalarına, halis bir şiir sesiyle haber veriyordu. Bu mısralar Acemlerin şiir lisanından Türkçeye bir açılışı hissettiriyor. 1560 senelerine doğru şiirde Türkçe söylemek ne derece kabilse bu mısralar o derece Türkçedirler.”²⁹⁰⁷

Nedim, Şeyh Galib ve diğer şairler yenilik konusundaki düşüncelerini bazı kavramlar vasıtasıyla dile getirmişlerdir. Tercih ettikleri köhne, nev, taze ve yeni kelimeleri, bu bağlamda bazı kelimelerle tamlama oluşturmuştur. Köhne kelimesi eski şiire yönelik tenkidi içerirken, nev, taze ve yeni kelimeleri yeni şiir anlayışına yönelik arayışları ifadede kullanılmıştır.

²⁹⁰⁶ Ekrem Işın, agm., s.55.

²⁹⁰⁷ Yahya Kemal, Çocukluğum, Gençliğim, Siyasî ve Edebî Hatıralarım, Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1973, s. 108.

2.6.1. Köhne

Nedim, artık İran kahramanlarının şiirde yer almalarından sıkılmıştır. Bunlar köhne efsanelerdir:

*Şehenşâh-ı cihân-ârâ ki tâc u tahtı yanında
Serîr-i Husrev ü taht-ı Ferîdun köhne efsâne²⁹⁰⁸*

Şeyh Galib, şiirleriyle köhne şiir vadisine yeni hayat bağışlamaktadır:

*Gâlib zemîn-i köhneyi Hızr-ı hayât-veş
Geçdikce kilik-i sebz-peyim nev-zemîn eder²⁹⁰⁹*

*Zemîni tâzeledi feyz-i hâme-i Gâlib
Eğërçi köhnedir eş'âr-ı âbdâr-ı bahâr²⁹¹⁰*

Sözü şarap benzetmesiyle kullanır:

*Mest-i endîşe gerek köhne şarâb-ı sühana
Düşicek peşşe-i efkâr o mey-i nâba sakın²⁹¹¹*

Köhne zeminde varlık göstermeye çalışan şairler klâsik mazmunları aynen tekrar etmektedirler:

*Gâlib nitekim ukde-i dildir şu'arâya
Var köhne zemînde yine tuhm-ı gül-i mazmûn²⁹¹²*

Hatem, şiirin tazelenmesi için eskimiş tarzı sürdüren şairlerden söz kumaşının alınmasını teklif eder:

*Nakş-ı kâlâ-yı sühân tâzelenürdi Hâtem
Alsalar köhne-nigâr-ı şu'arâdan evreng²⁹¹³*

²⁹⁰⁸ N, K.17/13

²⁹⁰⁹ ŞG, G.62/8

²⁹¹⁰ ŞG, G.104/9

²⁹¹¹ ŞG, G.234/9

²⁹¹² ŞG, G.267/6

²⁹¹³ Ht, G.85/13

Zihni de uzun kasidelerin ve diğer manzumelerin köhnediğini dile getirir:

*Züyül-ı nazm u kasâ'id de köhne vâdidir
Olur tefâhüre meyyâl hâme-i seyyâl²⁹¹⁴*

Vasıf da kelimeyi tercih eden şairlerdendir:

*Beğenmez köhne resmi tarz-ı nev-icâda mâ'ildir
Bu lutf-ı tab' ile meşhûr o şâh-ı Cem-sipâh oldu²⁹¹⁵*

Şairlerimiz İran kahramanlarının şiirde bir alışkanlık hâlinde yer almasından, klâsik mazmunların aynen tekrarından artık sıkılmışlardır. Eski tarz şiiri körü körüne sürdüren şairlerden şiir kumaşı alınmalıdır.

---

²⁹¹⁴ Z, K.11/36

²⁹¹⁵ V, T.50/15

2.6.2. Nev

Esrar Dede, şiir tarzını *nev-edâ* olarak belirtir:

*Ne bu tavr-ı nâzikâne ne bu 'işve-i yegâne
Bu zuhûr-ı nev-edâyı sana verdi anca Mevlâ²⁹¹⁶*

Yeni gazel tamlamasıyla kendi şiirinden söz eder:

*Hoş-âyende yine bir nev gazel tarh eylemiş Esrâr
Ki dest-âvîz-i istikbâl için yârâna saklarmış²⁹¹⁷*

*Cevlân edip bu nev gazel Esrâr fikrimi
Gûyâ felekde eyledi 'Îsâ be-çeng raks²⁹¹⁸*

*Gûyiyâ bir hat mürâdif nev-gazel inşâd edip
Hem-çü Esrâr 'arz-ı berg-i sebz-i ahbâb etdi zülf²⁹¹⁹*

*Oldu çemende rû-nümâ mazmûn-ı âsâr-ı safâ
Bir nev-gazeldir gûyiyâ lafz-ı redîfi lâle gül²⁹²⁰*

Yeni zeminde şiirler meydana getirmiştir:

*Hele 'aşk olsun ey Esrâr bu zemîn-i neve kim
Rûhdur rişte-i mustarda kodu cilve-i 'aşk²⁹²¹*

*Sûtûr-ı nev-zemînim gül-bün-i gülzâr-ı tab'ımdır
Ki her bir mısra'ında mevc urur tûfân-ı gül-bûse²⁹²²*

Şiiri kumaş benzetmesiyle düşünür ve yeni nazm kumaşını eskittiğini belirtir.

*Olup zer-bâf Esrâr kâğıdım altun oluk hâmem
Libâs-ı diğer etdim nev kumâş-ı nazmı eskitdim²⁹²³*

²⁹¹⁶ E, G.5/7

²⁹¹⁷ E, G.120/9

²⁹¹⁸ E, G.125/7

²⁹¹⁹ E, G.138/7

²⁹²⁰ E, G.159/6

²⁹²¹ E, G.141/7

²⁹²² E, G.219/18

Yeni bir söyleyişe sahiptir:

*Kayd-ı defter eyle bu nev-güfteyi Esrâr tâ
Kalmaya evrâk-ı ilkâ-kerde-i tesvidde*²⁹²⁴

*Ne râzdır bu ki Esrâr feyz alır Mecnûn
Bu nev cünûn edâ tab'-ı hûşmendimden*²⁹²⁵

Şeyh Galib, gerçek er kişinin şiirde yeni yol açan kimse olduğunu ifade eder:

*Merd ana denir ki açâ nev râh
Erbâb-ı vukufu ede agâh*²⁹²⁶

Devrin şairlerini eleştirdiği beytinde şairlerin birbirlerinin şiirlerini kullanmak için yeni mazmunu inkâr ettiklerini ifade eder:

*Birbirine satmak için eş'âr
Mazmûn-ı nevi ederler inkâr*²⁹²⁷

Şiirde yeni yeni mazmunlar söylenmektedir:

*Bî-gâye vü bî-kıyâs ü tahmîn
Söylenmede nev-be-nev mezâmîn*²⁹²⁸

Kelimeyi mazmun, şi'r ve resm kelimelerini nitelemek için kullanır:

*Ez cümle teceddüd-i havâdis
Mazmûn-ı neve değil mi bâis*²⁹²⁹

*Nüzhetgeh-i Mâ'niyi edip yâd
Bu şi'r-i nevini kıldı inşâd*²⁹³⁰

*Gencînede resm-i nev gözettim
Ben açtım o genci ben tükettim*²⁹³¹

²⁹²³ E, G.181/5
²⁹²⁴ E, G.211/5
²⁹²⁵ E, G.200/13
²⁹²⁶ HA, 212. b.
²⁹²⁷ HA, 723.b.
²⁹²⁸ HA, 752. b.
²⁹²⁹ HA, 754. b.
²⁹³⁰ HA, 1616.b.

III.Selim'e yaptığı göndermelerde, yeni inşa edilen çeşmeler, kasırlar, kışlalar vs. ile ilgili tarih manzumelerinde, *nev* kelimesini kullanır:

Ebyâtım oldu saf-keş-i dîvân-ı ma'rifet

*Nev-asker-i müretteb-i şâh-ı cihân gibi*²⁹³²

Sâhib-zuhûr-ı Mülk-i Rûm kânûn-tırâz-ı nev-rüsûm

*Leşker-keş-i deryâ-hücûm Sultân Selîm-i pür-kerem*²⁹³³

Nev nev sipâh icâd eder âheng-i adl ü dâd eder

Rûh-ı Resûlü şâd eder hakkâ budur re'y-i ehem ²⁹³⁴

Bir donanma-yı meserretedir yahûd bu nev sarây

*Ol donanma içre fânûs-ı mücevherdir bu kâh*²⁹³⁵

Müceddid olduğu dünyâ vü dîne günden azherdir

*Odur sâhib-kırân-ı nev-zuhûr-ı nesl-i Osmânî*²⁹³⁶

Nizâm-ı nev verip tecdîd eder bünyân-ı ikbâli

*Bunu ilhâh eder dâ'im ana tevfik-i Yezdânî*²⁹³⁷

Bu resm-i nev-zuhûr enmûzec olsun çeşm-i a'dâyâ

*Cihâd esbâbını hem böyle tertîb eyler irfânî*²⁹³⁸

Re'y-i müstahsenle icrâ etdi bir kânûn-ı nev

*Devlete gûyâ yeniden eyledi vaz'-ı temel*²⁹³⁹

Cihân ma'mûre-i emn ü emân oldu zamânında

*Nizâm-ı nev verip re'y-i münîri açdı bir şeh-râh*²⁹⁴⁰

Cihâm öyle revnak-yâb-ı tecdîd etdi kim devri

*Göründü resm-i nev bu köhne tâk-ı çâr-erkâna*²⁹⁴¹

²⁹³¹ HA, 2018.b.

²⁹³² ŞG, K.13/15

²⁹³³ ŞG, K.19/19

²⁹³⁴ ŞG, K.19/25

²⁹³⁵ ŞG, K.23/4

²⁹³⁶ ŞG, T.2/3

²⁹³⁷ ŞG, T.2/5

²⁹³⁸ ŞG, T.2/20

²⁹³⁹ ŞG, T.3/16

²⁹⁴⁰ ŞG, T.4/10

²⁹⁴¹ ŞG, T.7/6

*Edip tarh-ı nev üzre resmini mi'mârlar tasvîr
Esâsı zîr-i hâke erdi tâkı tâ gerezmâna²⁹⁴²*

*Mürûr-ı dehr ile pek indirâsa mâ'il olmuşdu
Esâs-ı devlete şimdi yeniden kurdu nev bünyâd²⁹⁴³*

*Dedim târihin Okmeydânını hulyâ ile Gâlib
Mübârek pâdişâh-ı 'âleme bu kasr-ı nev-icâd²⁹⁴⁴*

*Yaptırıp bu hânkâhı resm-i nev-bünyâd ile
Kurdu ervâh-ı ricâlu'llâha bir dîvân-ı aşk²⁹⁴⁵*

*Selîm Hân ki cihâna rûh-ı nevdîr pertev-i re'yi
Husûsâ tâze cândır kâlib-ı evreng-i hâkâna²⁹⁴⁶*

*Nice kasr âlem-i pür-nûr-ı ma'nâ gülşen-i bâlá
Kumâş-ı nev-edâ dünyâ değer bir bâğ-ı nev-icâd²⁹⁴⁷*

*Kurdu ez-cümle bu barut-hâneye bünyâd-ı nev
Kim mu'âdildir desem gerdûna yokdur iştibâh²⁹⁴⁸*

*Söyledim Gâlib bu barut-hâneye târih-i tam
Oldu ihyâ kîmyâ-yı nusrete nev kârgâh²⁹⁴⁹*

*Geldi Gâlib bî-feyz-i Hak târih
Kasr-ı nev-tarh-ı Şeh Selîm-i zamân²⁹⁵⁰*

*Nev imâretle edip âfâka it'âm-ı ta'âm
Mîzbân-ı Seyyidü'l-Kevneyne etdi intisâb²⁹⁵¹*

*Zihî sâhilsarây-ı dil-küşâ iklim-i nev-bünyâd
Mukâbildir kusûr-ı bî-kusûru mülk-i imkâna²⁹⁵²*

²⁹⁴² ŞG, T.7/11

²⁹⁴³ ŞG, T.9/2

²⁹⁴⁴ ŞG, T.9/18

²⁹⁴⁵ ŞG, T.11/3

²⁹⁴⁶ ŞG, T.14/5

²⁹⁴⁷ ŞG, T.16/7

²⁹⁴⁸ ŞG, T.23/5

²⁹⁴⁹ ŞG, T.23/12

²⁹⁵⁰ ŞG, T.26/8

²⁹⁵¹ ŞG, T.30/4

²⁹⁵² ŞG, T.34/1

'Aceb bir nev zemîn tarh eylemişler kim gülîstânın
Nukûşundan hezârân tâze mazmûnlar olur peydâ²⁹⁵³

Du'â-yı hayr ile Gâlib dedim târîh-i itmâmın
Neşâta ola bâdî bu Neşât-âbâd-ı nev-inşâ²⁹⁵⁴

Bu mısra' geldi ber-târîh Gâlib
Mühendis-hâne-i nev-resm-i vâlâ²⁹⁵⁵

Böyle kasr olmaz bu resm-i nev yapılmaz hâsılı
Görmeden tarh etmesin fikrinde mi'mâr-ı zekâ²⁹⁵⁶

Oldu Gâlib mısra'-ı târîhini gûyâ dü leb
Nev-be-nev cây-ı sürûr olsun bu kasr-ı nev-edâ²⁹⁵⁷

Bir nev sebîl etdi binâ hem hoş-edâ hem cân-fezâ
Nezdîk-i ashâb-ı safâ Rıdvân-ı Hulda şâh-râh²⁹⁵⁸

Vezn olur ma'nâda gevherle bu mısra' Gâlib
Kasr-ı şevk-âver-i nev-tarh-ı Selîm Hân âbâd²⁹⁵⁹

Su verip bend-i nev-esâsından
Oldu sîrâb-ı iltifâtı Fırat²⁹⁶⁰

Her gonca-i şüküfesi bir tâze tarz ile
Bâğ-ı Behişt tab'-ı nev-icâdı andırır²⁹⁶¹

Bu bâb-ı nev kudûmün ârzû eyler Selîm Hânın
İki dest-i recâ-peyvestidir Beyhân Sultânın²⁹⁶²

Kelimeyi, kendi şiiriyle ilgili değerlendirmelerinde de kullanır:

Bâreke'llâh hâme-i hatîf
Fenn-i tezhîbi kıldı nev-icâd²⁹⁶³

²⁹⁵³ ŞG, T.36/6

²⁹⁵⁴ ŞG, T.36/18

²⁹⁵⁵ ŞG, T.41/9

²⁹⁵⁶ ŞG, T.70/16

²⁹⁵⁷ ŞG, T.70/21

²⁹⁵⁸ ŞG, T.71/4

²⁹⁵⁹ ŞG, T.72/35

²⁹⁶⁰ ŞG, T.73/2

²⁹⁶¹ ŞG, Kit'a 2/3

²⁹⁶² ŞG, Ebyat 67

'Âlem-i endîşenin bir genc-i nev-peydâsıdır
Lâl olur vasfında hakkâ hâme-i mu'ciz-nümâ²⁹⁶⁴

Gâlib zemîn-i köhneyi Hızr-ı hayât-veş
Geçdikce kilik-i sebz-peyim nev-zemîn eder²⁹⁶⁵

Nâ-resâ mısra'-ı bercestemize çûb-ı Kelîm
Kâdir-i sihr-i nev-îcâd ki derler o biziz²⁹⁶⁶

Es'adâ ma'nî-i nev tıfl-ı nev-âmûz bize
Fenn-i endîşede üstâd ki derler o biziz²⁹⁶⁷

Nâza meyl etmez ki ser-keşlik tenezzüldür ana
Câme-i ta'bîre gelmez nev-edâdır kâmetin²⁹⁶⁸

Tanzîr edince La'lî-i hoş-gûyu Es'adâ
Şîrîn sühân bu gûne gerek nev-edâlara²⁹⁶⁹

Yine bir nev zemîn tarh olmuş âyîn-i mahabbetden
Ki var hüsn-i tahallüs makta'ında kat'-ı ülfetden²⁹⁷⁰

Nedim de kendisini nazm ülkesinin yeni şahı olarak adlandırır:

Şeh-i nev-sikke-i nazmın ki benim mülkümde
Zer-i hurşîd ise de nâ-seredir nakd-i kühen²⁹⁷¹

Hayali ona şiirde yeni bir maden açmıştır:

Etmem endûhte-i gayre heves çün pervîz
Açdı Ferhâd-ı hayâlim bana bir nev-ma'den²⁹⁷²

Lâle Devri'nin simgesi hâline gelen Sadabad Sarayı ile ilgili nitelermelerinde nev kelimesini kullanır:

²⁹⁶³ ŞG, K.24/1

²⁹⁶⁴ ŞG, T.70/19

²⁹⁶⁵ ŞG, G.62/8

²⁹⁶⁶ ŞG, G.122/3

²⁹⁶⁷ ŞG, G.122/5

²⁹⁶⁸ ŞG, G.184/2

²⁹⁶⁹ ŞG, G.292/6

²⁹⁷⁰ ŞG, Ebyat 22

²⁹⁷¹ N, K.2/10

²⁹⁷² N, K.2/12

*Söyle kim mülk-i Sebânın var mı bir pîrâyesi
Kasr-ı zerrin-tâk-ı Sa'd-âbâd-ı nev-peydâ gibi*²⁹⁷³

*Bak Sitanbulun şu Sa'd-âbâd-ı nev-bünyânına
Ademin canlar katar âb u havâsı cânına*²⁹⁷⁴

*Ben de ol emr-i şerîf üzre alup ele kalem
Böyle vasf eyledim ol nev-eser-i zî-şânı*²⁹⁷⁵

*Gel behey bigâne-meşreb gel yeter nâz eyleme
Çık benimle seyr-i Sa'd-âbâd-ı nev-peydâyı gör*

*Ben niyâz etdikçe lûtfet nâza âgâz eyleme
Fursat olmuş iken aman gel a'lâyı gör*²⁹⁷⁶

*Şimdi Sa'd-âbâda bak evvelkinden a'lâ mıdır
Gör hele dünyâyı eski bildiğin dünyâ mıdır*

*Bu görünen bir müzeyyen kasr-ı müstesnâ mıdır
Yohsa nehr-i cennet üzre cizr-i nev-peydâ mıdır*²⁹⁷⁷

Macit, Nedim'e ait 'Gidelim serv-i revanım yürü Sa'd-âbâda' nakaratlı şarkısındaki²⁹⁷⁸ ifadelerini şiirin tarihsel arka plânı açısından önemser. Ona göre, şiirdeki bu ifadeler, "*Nedim'in hem bir şiirinin yazılış sebebinin tarihsel arka plânını hem de bazı beyitlerinde benzetme unsuru olarak kullanılan kelime ve kavramların seçilişindeki nedeni göstermesi bakımından önemlidir.*"²⁹⁷⁹ Yine, Divânında sekiz yerde geçen fevvâre kelimesi de "*Nedim'in haricî âlemde gözlemlediği unsurları, kimi zaman nesnel görünüşleriyle kimi zaman da simgesel çağrışımlarıyla şiirlerinde kullandığını göstermektedir.*"²⁹⁸⁰

*Gülelim oynayalım kâm alalım dünyâdan
Mâ-yı tesnîm içelim çeşme-i nev-peydâdan*

²⁹⁷³ N, K.18/13

²⁹⁷⁴ N, K.21/1

²⁹⁷⁵ N, K.20/8

²⁹⁷⁶ N, Ş.18/1

²⁹⁷⁷ N, Ş.19/1

²⁹⁷⁸ N, Ş.40.

²⁹⁷⁹ Muhsin Macit, *Mahallîleşme Cereyanı ve Nedim*, **Osmanlı**, c.9, s.714.

²⁹⁸⁰ Muhsin Macit, agm., s.714.

Görelim âb-ı hayât akdığın ejderhâdan
 Gidelim serv-i revânım yürü Sa'd-âbâda²⁹⁸¹
 Var mı bir yer sahn-ı Sa'd-âbâd-ı nev-peydâ gibi
 Evce çıkmış bir müferrih kasr per-i 'ankâ gibi
 Kad çeküp her bir nihâl-i tâzesi tûbâ gibi
 Nâz eder 'uşşâkına mahbûb-ı müstesnâ gibi²⁹⁸²

Şiirde yeni sermayeye sahiptir:

Olmada hâmem gibi gevher-nisâr ebr-i bahâr
 Kim kerem kulmuş bu nev sermâyeyi dükkânına²⁹⁸³

Dönemin yeni tarz eğlencelerinden söz eder:

Şimdi yapılan 'âlem-i nev-resm-i safânın
 Evsâfi hele başka kitâb olsa sezâdir²⁹⁸⁴

Şiirini yeni bir kumaşa benzetir:

Vasfin müzeyyel eyledi bir nev-kumâş ile
 Nessâc-ı kilik-i nâdire-perdâz-ı nüktedân²⁹⁸⁵

Şiirde yeni bir yol bulmuştur:

Bir tâze gazel zeyl edüp evsâfına sadrâ
 Bir vâdi-i nev buldu yine kilik-i sühanver²⁹⁸⁶

Lâle Devri'nde yapılan kasırlar, çeşmeler, kütüphaneler ve diğer mimari eserleri için bu kelimeyi kullanır:

Zihî nev-çârsû-yı pâk-i İbrâhîm Pâşâ kim
 Kemâl-i sûd ile hân-ı Halile gıpta-fermâdir²⁹⁸⁷
 Zihî kasr-ı mu'allâ habbezâ nev-mesned-i vâlâ
 Zihî matbû' u nâzük resm-i dil-cû tarh-ı hüsn-âlûd²⁹⁸⁸

²⁹⁸¹ N, Ş.40/2

²⁹⁸² N, Ş.44/1

²⁹⁸³ N, K.21/53

²⁹⁸⁴ N, K.22/13

²⁹⁸⁵ N, K.24/12

²⁹⁸⁶ N, K.33/12

²⁹⁸⁷ N, T.16/9

Bu mısra'la Nedîmâ eyledi tahrîr târihin
Bu vâlâ kasr-ı nev-tarh ola Sultân Ahmede mes'ûd²⁹⁸⁹

Habbezâ nev-câmi'-i enver ki her bir revzeni
Nûr-ı tevfik-i hidâyet ile olmuş rûşenâ²⁹⁹⁰

Dedi menkût ile târîh-i itmâmın Nedîm anun
Bu hân-ı pâki İbrâhîm Pâşâ kıldı nev-bünyâd²⁹⁹¹

Temâşâ kıl şu havzın vüs'atine bak bu kasr-ı nev
Muhât olmuşdur iki cânibden bahr ile gûyâ²⁹⁹²

Bu mısra'la Nedîmâ söyledi itmâmına târîh
Bu nev-sâhil-sarâyı kıldı ihyâ Mustafâ Pâşâ²⁹⁹³

Yaparsa böyle yapsınlar binâyı ehl-i 'izz ü câh
Olursa böyle olsun bâri tarh-ı pâk-i nev-îcâd²⁹⁹⁴

Bu mısra'la Nedîm ol nev binânın dedi târihin
Zihî pâkîze sâhil-hâne-i dil-cû mübârek bâd²⁹⁹⁵

Anun her kasrı gûyâ nev-arûs-ı hüsn ü behcetdir
Ki olmuşdur ana cüft-i müzehheb zer-feşan ebrû²⁹⁹⁶

Sanırsın kendisi bir nev-'arûs-ı çehre-pîrâdır
Önünde gûyiyâ âyîne-i şeffâfdır deryâ²⁹⁹⁷

Meh-i nev kasr-ı 'izz ü câhına cüft-i zer-ender-zer
Der-i iclâline subh-ı bahâran perde-i dîbâ²⁹⁹⁸

Zihî kasr-ı müselleme habbezâ nev-mesned-i hurrem
Bahâr ammâ ki her dem gülsitan ammâ ki pâ-ber-câ²⁹⁹⁹

²⁹⁸⁸ N, T.18/11

²⁹⁸⁹ N, T.18/15

²⁹⁹⁰ N, T.25/7

²⁹⁹¹ N, T.28/8

²⁹⁹² N, T.36/24

²⁹⁹³ N, T.36/32

²⁹⁹⁴ N, T.39/5

²⁹⁹⁵ N, T.39/10

²⁹⁹⁶ N, T.40/5

²⁹⁹⁷ N, T.41/6

²⁹⁹⁸ N, T.42/7

²⁹⁹⁹ N, T.42/18

*Zihî vâlâ sarây-ı nev-bînâ kim tarh-ı matbû'u
Ser-â-pâ bi-nazîr ü dil-keş ü rûh-âşinâ oldu³⁰⁰⁰*

*Zihî nev-âşiyân-ı şâh-bâz-ı 'izz ü devlet kim
Fîrâzı bâminin hem-sâye-i bâl-i hümâ oldu³⁰⁰¹*

*Anun her beyti dil-cû tarh-ı nev-bünyâdı hakkâ kim
Edâ-yi ma'nî-i yümn ü meserretde resâ oldu³⁰⁰²*

*Husûsâ böyle hân-ı bi-bedel kim dil-güşâlıkda
Anun her soffası güyâ ki bir nev kasr-ı müstesnâ³⁰⁰³*

*Ki teşrîf eyledikçe 'izz ü devletle geh ü bi-gâh
Ola tarh-ı nevi tab'-ı hümâyûna ferah-efzâ³⁰⁰⁴*

*Heman dem ol mühimmin eyleyüp itmâmına himmet
Yapıldı yümn ü iclâl ile bu nev-kasr-ı mütsevfâ³⁰⁰⁵*

*Zihî nev-mesned-i şâhâne vü tarh-ı vezîrâne
Ki cârûb olsa lâyık hâki üzre şeh-per-i 'ankâ³⁰⁰⁶*

*Anun dahı verâsında o nâzûk kasr-ı nev-bünyâdın
Ki tarh-ı pâk-i dil-cûsuna dil meftun hired şeydâ³⁰⁰⁷*

*Nedîmâ böyle tahrîr eyledi târîh-i itmâmın
Vefâda yapıdı bu nev kasrı zîbâ Mustafâ Pâşâ³⁰⁰⁸*

*Gelüp bir şevk vasfından Nedîme dedi târîhin
Bu nev hammâmı İbrâhîm Pâşâ eyledi inşâ³⁰⁰⁹*

*Hüdâ hem-vâre tevfiik eylesin hayrâta bânîsin
Nice âsâr ola lûtfundan anun nev-be-nev sâdır³⁰¹⁰*

*Habbezâ cilvegâh-ı nev-bünyâd
Habbezâ habbezâ mübârek bâd³⁰¹¹*

³⁰⁰⁰ N, T.44/1

³⁰⁰¹ N, T.44/2

³⁰⁰² N, T.44/6

³⁰⁰³ N, T.47/18

³⁰⁰⁴ N, T.50/26

³⁰⁰⁵ N, T.50/27

³⁰⁰⁶ N, T.50/28

³⁰⁰⁷ N, T.50/34

³⁰⁰⁸ N, T.50/39

³⁰⁰⁹ N, T.55/8

³⁰¹⁰ N, T.57/14

Padişahın tıraş olmasında dair yazdığı manzumesinde onun zamanında dünyanın baştan sona yenilendiğini belirtir:

*Zamânında ser-â-pâ resmi nevdır çünkü dünyânın
Okunsun bu yeni şarkısı da bâri Nedîmânın
Hemîşe olsun efvân 'ömrün ile zât-ı zî-şânın
Tıraş oldun efendim âfiyetler 'izz ü devletle³⁰¹²*

Yeni manalar peşindedir:

*Âhuvân-ı ma'ni-i nev saydına hep cümleden
Şimdi bir gîsû-kemend ebrû-keman lâzım sana³⁰¹³*

Yeni tarzda, yeni şiirler meydana getirmektedir:

*Ne bu nev-nakş-ı tırâzende Nedîmâ yohsa
Üstâd-ı kalemin hâme-i Erjeng midir³⁰¹⁴*

*Deste yine o nây-ı Irâkîyi al Nedîm
Gitsin nevâ-yı nazm-ı nevin Isfahâna dek³⁰¹⁵*

*Çokdan ey kilik-i Nedîmâ niçün oldun hâmûş
Bizi hasretde kodun nazm-ı nev-îcâdın için³⁰¹⁶*

*Aldı bu nazm-ı nev selefin nâmın ey Nedîm
Âsâyişinde ol sana hem külfet olmasın³⁰¹⁷*

*Haste-i hecrim ben efgân-ı hazînim tâzedir
Nev-be-nevdır nâlişim her dem enînim tâzedir³⁰¹⁸*

Yeni tarzda yazdığı gazeliyle İranlı şairlere meydan okur ve bu gazeli onlara armağan eder

*İran-zemîne tuhfemiz olsun bu nev-gazel
İrgürsün Isfahâna Sutanbul diyârını³⁰¹⁹*

³⁰¹¹ N, Nazm 1/1

³⁰¹² N, Ş.39/4

³⁰¹³ N, G.6/6

³⁰¹⁴ N, G.28/7

³⁰¹⁵ N, G.59/6

³⁰¹⁶ N, G.92/6

³⁰¹⁷ N, G.100/9

³⁰¹⁸ N, G.15/1

Şeyhülislâm Esad, kelimeyi yeni tarz şiir ile ilgili olarak kullanır:

Başla belâgat üzre me 'ânî-i mu'cize
*Bulsun bu nev neşîd fesâhatla intihâ*³⁰²⁰

Dehen ki kâr-gehidir kumâş-ı güftârın
*Zeban nâsîc-i nev târ u pûd-ı ma 'nâdır*³⁰²¹

Şâyân-terîn olan bu dem-i feyz-feyzde
*Endîşe böyle bir gazel-i nev-zemîn ola*³⁰²²

Gûş-i nev-zâde-i efkâra ezân virmek için
*Pür-sarîr itdi zebân-ı kalem-i imlâyî*³⁰²³

Kilk-i lâli o kadar mu 'cize-gûy eyledi kim
*Yazdı levh-i dile bu nev gazel-i garrâyî*³⁰²⁴

Her seher bülbül-i gûyâyâ çemende okudur
*Böyle bir nev gazel-i mu'cize-güster lâle*³⁰²⁵

Bu nev beyt-i dü-târih ile kıl tebrîk-i 'îd Es 'ad
*Ki hatm olsun du 'â birle bu nazm-ı behcet-âlûde*³⁰²⁶

Evvelâ dîvân-ı hüsn-i yâre kilk-i hoş-edâ
*Eyledi nev matla '-ı ebrûsı ile ibtidâ*³⁰²⁷

Vasf eyledim dü mısra '-ı ebrû-yı dil-keşin
*Bu nazm-ı nevle sanma yalan söylerim sana*³⁰²⁸

Bu nev nazm-ı garîbe ta 'n olunmaz Es 'adâ zîrâ
*Sühan-gûyî-i gurbet habt-i 'aşvâ-veş perişândır*³⁰²⁹

Es 'ad zuhûr ider sühan ahkâmı nev-be-nev

³⁰¹⁹ N, G.164/7

³⁰²⁰ ŞE, K.1/39

³⁰²¹ ŞE, K.3/5

³⁰²² ŞE, K.7/15

³⁰²³ ŞE, K.11/9

³⁰²⁴ ŞE, K.11/11

³⁰²⁵ ŞE, K.12/13

³⁰²⁶ ŞE, T.37/6

³⁰²⁷ ŞE, G.1/1

³⁰²⁸ ŞE, G.8/6

³⁰²⁹ ŞE, G.46/7

*Tûmârı şî'r-i tâze-zemînin dürülmedi*³⁰³⁰

Satr-ı nev-hatt-ı ruhı makta' iken hüsne o şûh

*Beyt-i ebrûsı gibi matla'-ı garrâ mı sanur*³⁰³¹

Devrin anlayışıyla yapılan sarayları ve diğer mimari yapıları tamlar:

Re'y-i pâkince kılup tarh-ı bihîn ü dil-keşin

*Yapdı şâh-ı 'âleme bir nev serây-ı bî- 'adil*³⁰³²

Bârekallâh çeşme-i zîb-ende-resm ü nev-binâ

*Saky ide bânisini Kevserle Rabbü'l-'âlemîn*³⁰³³

Hudâyâ tâ-be-mahşer ma'den-i sad-dürr-i şâdî kıl

*Bu nev-tarh-ı bihîn-resm-i mu'allâ kasr-ı ra'nâyı*³⁰³⁴

Sinimmâr-ı hayâl inşâ için bir böyle kasr-ı nev

*Esâs-ı zîb-sâzın şöyle tertîb itse kim farzâ*³⁰³⁵

Sa'âdet ile burc-i hûta tahvil eyledi hurşîd

*Kenâr-ı yemde rahşân sanma bu nev kasr-ı tâb-efzâ*³⁰³⁶

O bir mergûb zîbâ nüsha-i tenvir-i 'izzetdir

*Ana oldu mutallâ mahfaza bu kasr-ı nev-peydâ*³⁰³⁷

Mu'ammer eyleyüp 'izz ü sa'âdet ile bâniyi

*Bu nev kasr-ı dil-ârâ-resmi âbâdân ide Mevlâ*³⁰³⁸

Ol nev serây-ı eyyen o denlü nüzhet-efgen

*Deryâ dahi irakdan dildâde-i cemâli*³⁰³⁹

Ol nev binâ-yı rif'at bâ-yümn ü bâ-sa'âdet

*Buldukda hadd-ü gâyet zîb-ü fer ü kemâli*³⁰⁴⁰

³⁰³⁰ ŞE, G.197/7

³⁰³¹ ŞE, Ebyat 7

³⁰³² ŞE, T.26/4

³⁰³³ ŞE, T.27/1

³⁰³⁴ ŞE, T.40/9

³⁰³⁵ ŞE, T.41/4

³⁰³⁶ ŞE, T.41/16

³⁰³⁷ ŞE, T.41/31

³⁰³⁸ ŞE, T.41/34

³⁰³⁹ ŞE, T.44/8

³⁰⁴⁰ ŞE, T.44/12

Şeyhülislâm İshak da kelimeyi şiire getirilen farklı tarzı işaret etmek kullanır:

Rahş-ı evsâfını ârâyiş için bast itsem
*Hep bisât-ı sühan-ı midhat-i nev-bünyânî*³⁰⁴¹

Perîşân eyleyen evrâkını mecmû'a-i cânın
*Kitâb-ı hüsnine nev-hat ile şîrâze-dân oldı*³⁰⁴²

Tûtî-i nâtıka vasfiyle şeker-hâr olarak
*Nâzım-ı nev gazel-i tâze-zebân oldı yine*³⁰⁴³

Şevk-ı vasfiyle sezâdır hâme-i mu'ciz-edâ
*Eylese bir nev gazel imlâ o 'âlî hazrete*³⁰⁴⁴

Kilk-i İshâk-ı nev-terâne-edâ
*Eyleyüp vasfını o dem imlâ*³⁰⁴⁵

Sezâdır dinse garrâ matla'-ı manzûmetü'l-îcâd
*Ki oldur şâh-beyt-i müntehab dîvân-ı nev-inşâ*³⁰⁴⁶

Re'îs-i bendegân İshâk-ı dâ'i fülke-i nazma
*Bu beyt-i nevle açdı bir şîrâ'-ı meymenet-pîrâ*³⁰⁴⁷

Bu nev terâne-i 'âlem-pesend-i tâze-edâ
*Zebân-ı hâme-i İshâk-ı hoş-sühândandır*³⁰⁴⁸

Nev zemîn-i nazmda oldı müşârun bi'l-benân
*Edhem-i hâmem bu dem İshâk türk ü tâz ile*³⁰⁴⁹

*Vird idinmekle bu nev matla'ı her subh u mesâ*³⁰⁵⁰

Yeni yapılan yapılar için kullanır:

³⁰⁴¹ Şi, K.17/51
³⁰⁴² Şi, K.18/19
³⁰⁴³ Şi, K.23/24
³⁰⁴⁴ Şi, K.27/25
³⁰⁴⁵ Şi, K.43/40
³⁰⁴⁶ Şi, 59 T./3
³⁰⁴⁷ Şi, 60 T./8
³⁰⁴⁸ Şi, G.38/5
³⁰⁴⁹ Şi, G.130/7
³⁰⁵⁰ Şi, İlahi 1/4-4

*Habbezâ nev kasr-ı pâk-i merci'ü'l-âfâk kim
Çeşm-i 'âlem görmemiştir böyle 'âlî mesnedi³⁰⁵¹*

*Öyle kasr-ı dil-güşâ nev-tarh-ı vâlâ kim anı
Seyr idenler dide-i tahsîn ile eyler nigâh³⁰⁵²*

*Habbezâ kasr-ı nev ki dünyâya
Dil-rübâ-veş olunca pîrâye³⁰⁵³*

*Didi itmâmının İshâk-ı midhat-gûy târihin
Zihî 'âlem-nümâ nev kasr-ı vâlâ-yı safâ-ârâ³⁰⁵⁴*

*Olanlar cedvel-i fikretle tarh-endâz-ı resm-i nev
Görenler vâkı'â nâdîde-tarz-ı hûbı rü'yâda³⁰⁵⁵*

*Cenâb-ı kethudâ-yı sadr-ı 'âlî-kadr-ı cûd-ârâ
Bu nev sâhil-sarây-ı neşve-zâyı eyledi ihyâ³⁰⁵⁶*

*Eyleyince bu bihîn kasr-ı nevi âbâdân
Oldı erbâb-ı sūhan şevk ile midhat-gûyâ³⁰⁵⁷*

*Ferah-zâ kasr-ı zibâ mu'tenâ me'vâ-yı şevk-efzâ
Hoşâ 'âlem-bahâ cây-ı 'adîmü'l-misl-i nev-bünyâd³⁰⁵⁸*

*Bâ-husûs itdikde bu nev çeşme-i pâki binâ
Sâha-i Tersâne reyyân oldı çün huld-i berîn³⁰⁵⁹*

*Binâsının didim itmâmı sâline târih
Bu ders-hâne-i zîbende oldı nev-âbâd³⁰⁶⁰*

*Nigeh-sencân u-râ güft târih
Mübârek bâd in nev kasr-ı eltâf³⁰⁶¹*

³⁰⁵¹ Şi, K.36/1

³⁰⁵² Şi, K.39/2

³⁰⁵³ Şi, K.43/38

³⁰⁵⁴ Şi, 54 T./8

³⁰⁵⁵ Şi, 55 T./12

³⁰⁵⁶ Şi, 59 T./1

³⁰⁵⁷ Şi, 61 T./10

³⁰⁵⁸ Şi, 64 T./11

³⁰⁵⁹ Şi, 65 T./3

³⁰⁶⁰ Şi, 71 T./2

³⁰⁶¹ Şi, 74 T./2

Hatem de kendi yeni şiiri için *nev* kelimesini kullanır:

Hûbân-ı nev-hatân-ı cihân hasb-i hâl idüb

*Sûretde gerçi bu gazeli tercümân ider*³⁰⁶²

Kilk-i zer-dûz-ı nesic-i nüket-i Hâtemden

*Al bu nev-tâze kumâş-ı sühan-ı pâki vahid*³⁰⁶³

Tarz-ı nev-sâha tırâzân-ı sühandır Hâtem

*Eyle âverçe-i destânını mahtûm-ı du'â*³⁰⁶⁴

Neverde pertevi Hâtem-i gazâle-i tab'un

*Gazelle gîti-nevâz itdi i'tibârımızı*³⁰⁶⁵

Zihni, kelimeyi memduhu için kullanır:

Hidv-i muhteremâ sadr-ı muhteşem-kadrâ

*Kuhen zamâneye verdin nizâm-ı nev-îcâd*³⁰⁶⁶

Her bir kelâmı mâ-sadak-ı emr-i müste'ân

*Her bir edâsı 'âlemi tarz-ı nevîn eder*³⁰⁶⁷

Şiirinin övgüsünü yapar:

Eş'ârım ile neyyir-i tab'im olur iş'âr

*Elhân-ı nev-â-nevde hayâlim negam eyler*³⁰⁶⁸

Dinle güftârımı şeker-hâ ol

*Bu nev-âsâr ile mutarrâ ol*³⁰⁶⁹

Yine gülzâr-ı tab'-ı pâkden Zihnî kopardın gül

*Yine erbâb-ı tab'a eyledin bir nev-zemin peydâ*³⁰⁷⁰

³⁰⁶² Ht, K.6/18

³⁰⁶³ Ht, K.14/14

³⁰⁶⁴ Ht, T.2/27

³⁰⁶⁵ Ht, G.124/8

³⁰⁶⁶ Z, K.10/37

³⁰⁶⁷ Z, K.13/29

³⁰⁶⁸ Z, K.17/48

³⁰⁶⁹ Z, Mesnevî 3/26

³⁰⁷⁰ Z, G.4/6

*Zihnî cebîn-i safha-i evrâka hâmemiz
Nev-kâle-i Haleb gibi çok zîver artırır*³⁰⁷¹

*Tan mıdır hâhişger-i ahbâb ola Zihnî sözün
'Arsa-i nazm-ı sühanda nev-sûnûhüz şimdilik*³⁰⁷²

*Getirdi hâhişe Zihnî bu nev-ber-i ma'na
Dehân-ı yâbis-i kilki sulandırıncaya dek* ³⁰⁷³

*Zihnî yine bu nazm ile yârân-ı safâya
Pâkîze-edâ ma'ni-i nev-zâde mi verdin*³⁰⁷⁴

*Meydân-ı nev-hayâli biraz demde geşt eder
Zihnî bu gûne anla bu tab '-ı gayûrumu*³⁰⁷⁵

Devrin köhnemiş şiir anlayışını eleştirir:

*Bâzâr-ı güft-gûda dükenmiş alış veriş
Bir nev-zuhûr nâdire icâd işitmedik*³⁰⁷⁶

Nev kelimesi divanlarda şairlerin tarzlarını ifadeye tercih edilmiştir. Şiirlerinin yeni bir zeminde olduğunu, yeni bir söyleyişe sahip olduklarını belirten şairler, şiirde gidilmesi gereken yolun yeni bir yol olması gerektiğini vurgularlar. Gerçek şair, şiirde yeni yol açabilen, yeni mazmunlar kullanabilen şairdir. Şeyh Galib, kelimeyi III.Selim'e gönderme yaptığı beyitlerinde kullanır. Devrin mimari eserlerini ve III.Selim'in yapmayı düşündüğü yenilikleri de nev kelimesi ile nitelemiştir. Nedim de aynı şekilde Lâle Devri eğlencelerini, devrin mimari eserlerini aynı kelimeyle nitelemiştir.

³⁰⁷¹ Z, G.104/5

³⁰⁷² Z, G.201/5

³⁰⁷³ Z, G.203/16

³⁰⁷⁴ Z, G.208/5

³⁰⁷⁵ Z, G.308/8

³⁰⁷⁶ Z, G.200/2

2.6.3. Tâze

Yüzyılın başlarında vefat eden Sabit, 18.yüzyıl başlarında Divan şiirinin manzarasını bir bakıma aşağıdaki beyitleriyle çizer. Nabi'nin Halep'te uzun süre kaldıktan sonra hayatının son yıllarını geçirmek üzere tekrar İstanbul'a gelmesini kumaş benzetmesiyle anlatır. Mana Halep'inin taze kumaşını yükleterek İstanbul'a gelmiştir:

Yükledüp tâze kumâş-ı Haleb-i ma'nâyı
Geldi İstanbula şeh-bender-i taht-ı 'irfân ³⁰⁷⁷

Nabi taze hayaller bulmakta ustadır.

Kim bulur Nâbi Efendi gibi heb tâze hayâl
Feyz-i Sâbit yine pîrân-ı kühen sâldedür ³⁰⁷⁸

Vasıf kendisini taze zebanlı bir bülbüle benzetir:

Gülşen-i hüsnüne ey gonca-i gülbin-i nâz
Bülbül-i tâze-zebân ister isen işte kulun ³⁰⁷⁹

Aşağıdaki beytinde de *tâze şi'r* tamlamasını kullanmıştır:

Hüsn ü Aşk'ında şiir devrin şiir anlayışı üzerine tespitler yapan Şeyh Galib, bazı şairlerin 'taze mazmun yoktur' iddiasına karşı çıkar:

Âkil kılığında bâzı mecnûn
Yoktur diye düştü tâze mazmûn ³⁰⁸⁰
Yâni ki kelâm-ı tâze mazmûn
Nâ-yâb ola hem çü tab'-ı mevzûn ³⁰⁸¹

Galib, taze edayı yakalamış şairlerdendir:

³⁰⁷⁷ S, K.45/51

³⁰⁷⁸ S, G.97/7

³⁰⁷⁹ V, G.75/3

³⁰⁸⁰ HA, 710. b.

³⁰⁸¹ HA, 738. b.

*Çün şîve-i nâza mâ'iliz biz
Bir tâze-edâya kâ'iliz biz³⁰⁸²*

Lâle Devri mimari eserlerine yönelik manzumelerinde de taze kelimesini devrin değişiminin göstergesi olarak seçer:

*'Aceb bir nev zemîn tarh eylemişler kim gülistânın
Nükûşundan hezârân tâze mazmûnlar olur peydâ³⁰⁸³*

*Anun her kâhı bir beytü'l-kasîde tâze mazmûndur
Bütün ma'nâ-yı zîbâ-yı meserretlerle meşhûndur*

*Kusûru var ise şevketle teşrif-i hümayûndur
Efendim yümn-i teşrifinle mesrûr et Çerâğânı³⁰⁸⁴*

*Ervâha zevk-ı âlem-i ecsâdı andırır
Her gonca-i şüküftesi bir tâze tarz ile³⁰⁸⁵*

Mana Meryem'ine düşünceleri damat olduğundan beri sözünün ruhu gibi taze bir nefes doğmamıştır:

*Toğmamış rûh-ı kelâmım gibi bir tâze nefes
Meryem-i ma'nâya endîşe olaldan dâmâd³⁰⁸⁶*

Çeşitli manzumelerinde şiirinin tazeliğini vurgulayan ifadeler seçer:

*Gâlib mediha-gûy olup ol zât-ı ekreme
Bir dâstân-ı tâze verir dest-i âleme³⁰⁸⁷*

*Nümüne-i küre-i nâr-ı aşk kâsesidir
Zebân-ı tâzene güya zebâne-i tanbûr³⁰⁸⁸*

*Gâlib sirişk-i âlin edip cûybâr-ı hûn
Gülzâr-ı nazmı hâme-i nâ-kâm tâzeler³⁰⁸⁹*

³⁰⁸² HA, 791. b.

³⁰⁸³ ŞG, T.36/6

³⁰⁸⁴ ŞG, Ş.11/3

³⁰⁸⁵ ŞG, Kit'a 2/3

³⁰⁸⁶ ŞG, T.72/38

³⁰⁸⁷ ŞG, Terci 7/6

³⁰⁸⁸ ŞG, G.57/10

³⁰⁸⁹ ŞG, G.75/7

*Vasf-ı nihâl-i kaddı ile Gâlib ol mehin
Bâğ-ı sühandâ bu gazelin tâze-reslenir³⁰⁹⁰*

*Gâlib eser-i neş'e-i Şâkir mi değildir
Zâhir mi değildir*

*Bu tâze zemînden çıka çün lâle piyâle
Gülzâr-ı hayâle³⁰⁹¹*

Galib'in kalemi köhne zemini tazelemiştir:

*Zemîni tâzeledi feyz-i hâme-i Gâlib
Eğërçi köhnedir eş'âr-ı âbdâr-ı bahâr³⁰⁹²*

*Ne tâze tâze zemînler bulurdu Gâlib-i zâr
Sözün felekde melekler besend edinceye dek³⁰⁹³*

*Ben de Gâlib bu zemîn-i tâzede
Gül gibi açıldım ammâ gülmedim³⁰⁹⁴*

Osmanzade Taib, Vehbi'yi kendisine vekil bırakırken bir şart koşar: Taze şiir söyleyecektir:

*Vekilimdir benim Vebhî-yi mu'ciz-dem beyân itsün
Suhûf-ı tâze-güyâmî gürûh-ı yâve-destânî³⁰⁹⁵*

Şeyhülislâm Esad da muhtelif manzumelerinde taze kelimesini şiirsel bağlamda tercih eder:

*İ'câz-ı feyz-i nutkum ile ebkemân dahi
Tâze-zebân şâ'ir-i sihr-âferîn ola³⁰⁹⁶*

Sözün tazesini değerlidir:

*Es'ad sühan-ı tâze çü zer râyic olurdu
Râm olsa eger şi'r ile hûbân-ı zemâne³⁰⁹⁷*

³⁰⁹⁰ ŞG, G.100/5

³⁰⁹¹ V

³⁰⁹² ŞG, G.104/9

³⁰⁹³ ŞG, G.175/8

³⁰⁹⁴ ŞG, G.228/7

³⁰⁹⁵ Tb, K.2/51

³⁰⁹⁶ ŞE, K.7/41

³⁰⁹⁷ ŞE, G.169/5

Şiir vadisi, sürekli kendisini tazelemektedir:

Es'ad zuhûr ider sühan ahkâmı nev-be-nev

Tûmârı şî'r-i tâze-zemînin dîrülmedi ³⁰⁹⁸

Şeyhülislâm İshak, kelimeyi eş'âr, zebân, nâzım, nazm gibi kelimelerle terkip yaparak kullanır ve taze şiiirden söz eder:

O şeh ki itdi debîr-i ezel bu matla'la

Nüvişte safha-i çarha bu tâze eş'ârı ³⁰⁹⁹

Kemâl-i zevk ile ratbü'l-lisân olup hâme

Zebân-ı tâzede tarh itdi bir zemîn-i cedîd ³¹⁰⁰

Tûtî-i nâtika vasfiyle şeker-hâr olarak

Nâzım-ı nev gazel-i tâze-zebân oldı yine ³¹⁰¹

Bu nev terâne-i 'âlem-pesend-i tâze-edâ

Zebân-ı hâme-i İshâk-ı hoş-sühandandır ³¹⁰²

Olsun bu nazm-ı tâze berây-ı senâ yine

İshâk'dan gürûh-ı sadikâna yâdigâr ³¹⁰³

Hatem de taze kelimesini farklı terkipler hâlinde kullanır. Kelimeyi şiirsel bağlamda ve kumaş benzetmesiyle kullanır:

Kilk-i zer-düz-ı nesîc-i nüket-i Hâtemden

Al bu nev-tâze kumâş-ı sühan-ı pâki vahîd ³¹⁰⁴

Taze eda, sade söz söylemeyi gerektirmektedir:

Hâtem zebân-ı tâze-edâ sâde bezdedir

Elbet mükellef olsa sühan gill u gışlıdır ³¹⁰⁵

³⁰⁹⁸ ŞE, G.197/7

³⁰⁹⁹ Şİ, K.12/23

³¹⁰⁰ Şİ, K.15/11

³¹⁰¹ Şİ, K.23/24

³¹⁰² Şİ, G.38/5

³¹⁰³ Şİ, G.49/9

³¹⁰⁴ Ht, K.14/14

³¹⁰⁵ Ht, G.27/11

Bir tâzeve tâ olmayıcak şîffe Hâtem
*Kilk-i küheni tâze zebân eylemek olmaz*³¹⁰⁶
Nakş-ı kâlâ-yı sühan tâzelenürdi Hâtem
*Alsalar köhne-nigâr-ı şu 'arâdan evreng*³¹⁰⁷

Hatem bir beytinde de *turfe* kelimesini kullanır ve şiir sanatında açtığı yola yeni dünya dendiğini belirtir. Bu güzel tarz, şiir vadisinde yenidir:

Yeni dünyâ didiler vâdî-yi üşküftemize
*Hâtemâ turfedir eş'ârda bu tarz-ı behîc*³¹⁰⁸

Zihni, kelimeyi kullanan bir başka 18.yüzyıl şairidir. Kelimeyi, gazel, mana, heves, eş'âr, nazm gibi kelimelerle terkip yaparak kullanır:

Fermân olunsa bir gazel-i tâze tarhına
*Tab 'um hisâr-ı nazmı tamâm âhenin eder*³¹⁰⁹
Armağân-ı gayb imiş Zihnî gibi endişemiz
*Tâze ma 'ni dem-be-dem hâtırdadır ezber gibi*³¹¹⁰
Tâze-gûyân-ı zamânın nâdire-sencânıyım
*Pest iken kadrim yine tab '-ı sühan-perver gibi*³¹¹¹
Bir tâze gazel tarhu ile tab '-ı güher-zâ
Âhir dürer-i midhatini muntazam eyler 3112
Heves-i tâze-sühan tâze-edâ
*Size etdirdi bunu istid'â*³¹¹³
A 'da görürse nükte-i eş'âr-ı tâzeni
*Zihnî o nükte kalbine dâğ-ı derûn olur*³¹¹⁴
İş'âr eder kemâl-i me 'âl-i hakikati
Zihnî bu nazm-ı tâzene dikkatde gizlidir 3115

³¹⁰⁶ Ht, G.56/6

³¹⁰⁷ Ht, G.85/13

³¹⁰⁸ Ht, G.13/9

³¹⁰⁹ Z, K.13/42

³¹¹⁰ Z, K.16/38

³¹¹¹ Z, K.16/42

³¹¹² Z, K.17/55

³¹¹³ Z, Mesnevî 4/25

³¹¹⁴ Z, G.46/7

*Bu tâze nazm-ı 'anber-bâr ile âteşli sözlerden
Tutuşdur Zihnîyâ ol fitneye bâri tesellâdır*³¹¹⁶

*Bu nazm-ı tâzede kim pey-rev olsun Zihnî-i zâra
Bu vâdî-i 'acîbin kim ola şânın verir vermez*³¹¹⁷

*Safha-i gerdûna yazdım Zihnîyâ eş 'ârımı
Kudsiyâna armağan etdim bu nazm-ı tâzeden*³¹¹⁸

*Tûti-i dil katı hâmûş idi gamdan Zihnî
Yazdı bir tâze gazel kilik-i şeker-hâ ne ise*³¹¹⁹

Nedim kelimeyi gazel sözcüğünün tamlayanı olarak kullanır:

*Bu şevka ben de bir tâze gazel tarh edeyim bâri
Bu gün seyr etdiğim ol nâz-perver nev-cüvân üzre*³¹²⁰

Kalem, taze bir gazel zeyl ederek kendisine yeni bir vadi bulmuştur:

*Bir tâze gazel zeyl edüp evsâfına sadrâ
Bir vâdî-i nev buldu yine kilik-i sühanver*³¹²¹

Nedim'in nazmı tazedir:

*Ger kusûru var ise 'avfkıl ey kân-ı kerem
Tâzedir nazmı eğer olsa da bî-reng ü nizâm*³¹²²

*Şem'a karşı kilki nazm-ı tâzeye bünyâd urup
Nağmesin reşk-i nevâ-yı 'andelîbân eyledi*³¹²³

*Hep lûtfun ile tâze-edâdır bu kalemler
Hep cûdun ile nağme-serâdır bu mesânî*³¹²⁴

*Hâlet-i şevk-ı hayâl-i zülf ile yine Nedim
Fikr-i piç-â-piç-i tab'-ı hurde-bînim tâzedir*³¹²⁵

³¹¹⁵ Z, G.75/6

³¹¹⁶ Z, G.97/5

³¹¹⁷ Z, G.145/5

³¹¹⁸ Z, G.242/5

³¹¹⁹ Z, G.272/5

³¹²⁰ N, K.6/10

³¹²¹ N, K.33/12

³¹²² N, K.10/40

³¹²³ N, K.26/38

³¹²⁴ N, K.27/18

Ma'nî-i tâze kûçe-i dilden zebânıma
*Yad-ı lebinle mest-i hırâmân olup gelir*³¹²⁶
Yine ser-levha-i mecmû'a-i i'câza Nedîm
*Tâze tarh-ı kalem-i çire-zebân ancak bu*³¹²⁷
Tâze ma'nî rû-nümâ nazm-ı selîsinden Nedîm
*Cûy gösterdi yine âyîneveş rûy-ı gülî*³¹²⁸

Şiir sanatında taze bir zemindedir:

Nazmın görüp der imiş o müşkil-pesend-i nâz
*Tarz-ı Nedîm-i tâze-edâmız budur bizim*³¹²⁹
Bunlar edicek edâ-yı hizmet
Tîr-i felegin değil mi nevbet
Kim ol dahı eyleyüp cesâret
Bir tâze zemîn-i nev-'ibâret
*'Arz eyler ise heman zamândır*³¹³⁰
'İyd yaklaştı Nedîmâ benden âyâ neylesin
Bir kasîdeyle yine 'arz-ı hüner mi eylesin
Yohsa bir nâzûk edâ tâze gazel mi söylesin
*Her ne emrin varsa hünkârım buyur ferman senin*³¹³¹
Senin vasfında cânâ bir neşât-âver gazel gördüm
*Olursa tâze eş'âr öyle pâk ü âbdâr olsa*³¹³²

Kelimeyi sözü için kullanır ve *taze güftârının* Çırağan'da, sazlarla birlikte okunmasını ister:

Sezâdır kim cihânın pâdişâh-ı mekrûmetkârı
Müşerref ede teşrîf-i hümâyûniyle gülzârı

³¹²⁵ N, G.15/5

³¹²⁶ N, G.37/5

³¹²⁷ N, G.115/5

³¹²⁸ N, G.165/5

³¹²⁹ N, G.89/5

³¹³⁰ N, Musammat 5/9

³¹³¹ N, Ş.31/4

³¹³² N, G.117/7

*Nedîmin sazlarla okuna bu tâze güftârı
Çırâğan vakti geldi lâlezârın dîdesi rûşen*³¹³³

Şairden beklenen taze bir hayaldir:

*Çünkü şâ'irsın hayâl-i tâzedir senden murâd
Pes yeni bir dil-rübâ-yı mû-miyan lâzım sana*³¹³⁴

Bazen ağızından taze bir söz dökülmediği için yakınır:

*Çok zamândır peyker-i tîğ-i zebânından Nedîm
Hûn-ı nazm-ı tâze deryâlar gibi cûş eylemez*³¹³⁵

Kendisine seslenir: Ağızından taze sözler çıkmaktadır:

*Meger lebin sühan-ı tâze meşk eder ki yine
Şeker-tırâşelerinden pür olmuş etrâfın*³¹³⁶

Nedîm'i bülbül gibi söyleten, taze bir nazma benzeyen goncadır:

*Yine hem-çün gonce bir pâkîze nazm-ı tâzedir
'Andelîbâsâ Nedîmâyı gazel-hân eyleyen*³¹³⁷

Devrin şairlerini, taze mazmun kullanmadıkları için eleştirir:

*Erbâb-ı dil oldu hep cüvâna meftûn
Hiç kalmadı bir zen ülfetinden memnûn
Ekser şu'ârâ-yı 'asr kullanmazlar
Bikr olduğıçün sühanda tâze mazmûn*³¹³⁸

Henüz bir beyte dökülmeyen taze mazmuna da acır:

*Efsûs Nedîm-i zâr u mihnet-dîde
Düşmüş vatanında gurbet-i câvîde
Sad hayf o gûne tâze-mazmûn-ı hüner
Bir beyte henüz olamamış küncîde*³¹³⁹

³¹³³ N, Ş.33/5

³¹³⁴ N, G.4/3

³¹³⁵ N, G.48/7

³¹³⁶ N, G.65/4

³¹³⁷ N, G.105/6

³¹³⁸ N, R.6

Kırkklıç, Nedim üzerine şu değerlendirmelerde bulunur: “Devrin şair ve edipleri arasında onu anlayanların sayısı fazla değildir. Onun bir gazeline nazire yazan tarihçi Âsım, onun nazımının tanzir edilemeyeceğini, tezkireci Sâlim de diğer şairler meclisinde bûlbûlün diğer kuşları susturması gibi, dinleyenleri dilsiz bıraktığını ifade eder. Sâlim ve Safâyi’nin Nedim için kullandığı ‘Nedim-i tâze-zebân’ tabiri de gayet yerini bulmuş bir tabirdir. Seyyid Vehbî de çığır açtığından, sözlerinin renkli ve manaca yeni olduğundan bahseder. İzzet Ali Paşa, Nedim’in bir gazelinesi tanzir ederken son beyitte,

*‘Nev-zemîn-i tâzede eyle Nedîme peyrevi
İzzetâ şi’rin biraz ham olsa da mânî’ değil’*

diyerek onun yeni bir çığır açtığına işaret etmektedir. Âtîf da

*‘Yekke-tâz olmak Nedîm-âsâ tekellüftür sana
Âtîfâ peyrevlik eyle sâha-i tanzîrde’*

beytiyle Nedim’in vâdisinde tek olduğunu kabullenmektedir.

Çelebizâde Âsım ise bir naziresinde

*‘Âsımâ nâ-refte-râh açmış Nedîme âferin
Kûçe-i teng-i kalemden mülk-i isti’ dâda dek’*

diye onun tuttuğu yolun ‘nâ-refte’ olduğunu bildirmektedir.

Nedim de bir mısraında

‘Yine eş’ârı tab’a hoş gelür bilmem ne hâlettir’

diğer bir mısraında da

‘Nedîm nâmına bir şâir-i cihân var imiş’

diyerek değerini ifade etmektedir.

Nitekim Nedim, bu tarz söyleyişlerle bir ‘Nedim Mektebi’ vücuda getirmiştir.”³¹³⁹

³¹³⁹ N, R.11

³¹⁴⁰³¹⁴⁰ Ahmet Kırkklıç, 18.yy. Divan Ed., s.61.

Tâze kelimesi şairlerinin kendi şiirleri ile ilgili değerlendirmelerinde yararlandıkları bir kelimedir. Şairler kelimeyi *tâze hayâl*, *tâze zebân*, *tâze şi'r*, *tâze eş'âr*, *tâze nazm*, *tâze gazel*, *tâze heves*, *tâze güftâr*, *tâze kumâş*, *tâze mazmûn*, *tâze edâ*, *tâze tarz*, *tâze nefes*, *tâze destân*, *tâze zemîn*, *tâze sũhan* gibi tamlamalar hâlinde kullanmışlar ve yenilik arayışlarını ve isteklerini bu kelime vasıtasıyla da dile getirmişlerdir. Aynı şekilde *turfe* kelimesi de bu arayışı ifadede tercih edilmiştir.

2.6.4. Yeni

Yüzyıl şiiriyle ve devrin yaşantısıyla ilgili veriler veren bir diğer kelime de yeni kelimesidir. Kelime, Nedim Divanı'nda kelime her iki şekilde de geçmektedir. Yaptığımız taramalarda kelimenin bu kullanımıyla ilgili olarak üç beyti örnek vermeyi uygun bulduk. İlk beyitte, Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın göreve gelmesiyle, dünyaya yeni bir nizam verdiği belirtilir:

*Hudâya hamd ki ol sadra eyleyüp teşrîf
Yeni nizâm ile verdin cihâna ziynet ü fer³¹⁴¹*

İstanbul dilberlerinin yeni tarz kıyafetlerini niteler:

*Sürin üstündedir dik dik gibi şimdi kemerler hep
Miyân-ı dil-beranda bir yeni çıkdı kıyâfet var³¹⁴²*

Kelime, aşağıdaki şarkısında, kendi şiirini nitelemekte kullanılır:

*Zamânında ser-â-pâ resmi nevdîr çünkü dünyânın
Okunsun bu yeni şarkısı da bâri Nedîmânın
Hemişe olsun efvân 'ömrün ile zât-ı zî-şânın
Tırâş oldun efendim âfiyetler 'izz ü devletle³¹⁴³*

Osmanzade Taib, devrin yeni şairlerini değerlendirir:

*Belî birkaç yeni şâirleri şimdi zuhûr itdi
Ki zu'mumca kimisi Germiyâni kimi Kirmâni³¹⁴⁴*

Galib de devrinde III.Selim'in yaptığı yeniliklere işaret eder:

*Nâsa dedi târîhini tebşîr ile Gâlib
Bu kışla yapıldı yeni gerdûne-keşâna³¹⁴⁵*

³¹⁴¹ N, K.13/48

³¹⁴² N, T.66/1

³¹⁴³ N, Ş.39/4

³¹⁴⁴ Tb, K.2/36

³¹⁴⁵ ŞG, T.5/20

*Mürûr-ı dehr ile pek indirâsa mâ'il olmuşdu
 Esâs-ı devlete şimdi yeniden kurdu nev bünyâd³¹⁴⁶
 Cenâb-ı Hân Selîm-i ma'delet-pîrâ kim devrinde
 Yeniden başladı bu dîn ü devlet olmağa âbâd³¹⁴⁷
 Cenâb-ı Hân Selîm-i kâr-fermâ-yı kerem-mu'tâd
 Ki oldur himmet ü adli yeniden eyleyen icâd³¹⁴⁸
 Dârü'n-ni'am-ı Hazret-i Sultân Selîm Hân
 Yapdı yeniden böyle çok âsâr kılıp cûd³¹⁴⁹*

III.Selim'in oluşturmaya çalıştığı yeni orduyu, *Nizâm-ı Cedîd*'i yeni kelimesiyle belirtir. Divanında asker, leşker kelimelerini niteler:

*Çâr-yâr avni ile söyledi Gâlib târih
 Çeşme-i Vâlîde Sultân yeni leşker için³¹⁵⁰*

Hatem de mazmun kelimesini niteler:

*Şîve-i nakşını ser-mustar idüb ehl-i sühan
 Tarz-ı ra'nâsı zebân-zed yeni mazmûn olsun³¹⁵¹*

Şiirdeki tarzını yeni dünyâ olarak niteler:

*Yeni dünyâ didiler vâdî-yi üşküstemize
 Hâtemâ turfedir eş'ârda bu tarz-ı behîc³¹⁵²*

Devrin yaşantısını ve yenilik arayışını ifadede tercih edilen yeni kelimesi mimari yapıları, şiiri, giyim-kuşamı, III.Selim'in yeniliklerini, oluşturduğu yeni orduyu, Lâle Devri eğlencelerini nitelemekte kullanılmıştır.

³¹⁴⁶ ŞG, T.9/2

³¹⁴⁷ ŞG, T.16/1

³¹⁴⁸ ŞG, T.25/1

³¹⁴⁹ ŞG, T.74/1

³¹⁵⁰ ŞG, T.32/4

³¹⁵¹ Ht, T.43/7

³¹⁵² Ht, G.13/9

2.7. Nabi Eleştirisi

Galib, Hüsn ü Aşk'taki beyitlerinde zamanında şair geçinenlerin bir dedikodu ortamında, kahvede bir araya geldiklerini, orada şiir üzerine konuştuklarını ve kendileri yeni bir şey söyleyemedikleri için dünyada söylenmemiş söz olmadığını savunduklarını belirtir:

Zu'munca-sühan-ver-i zemâne

Seccâde-nişîn-i kahve-hâne

Tiryâki-i herze-hâb-ı menhûs

Âteşler içinde pîr-i kahnûs

Birbirine eyleyüp tekâpû

Derler ki: Efendi böyledir bu

Var mı hele söylenilmedik söz

Kalmış mı meğer denilmedik söz

Bu yaklaşım, Galib'e göre kolaycı bir yaklaşımdır. Nitekim ilerleyen beyitlerde bu konudaki onlarla aynı düşünmediğini belirtecektir. Aynı konuyu ele alan Holbrook da bu beyitlerden, Galib'in düşünsel ve politik bir sürecin içerisinde olduğu sonucunu çıkarır. "*Hatibin görüşleri, şiirin doğası ve toplumsal değeri üzerine süre giden bir tartışmanın içinden gelir gibidir ve yirmi beş yaşındaki Gâlib'in kendi döneminin kurumsal konumlarıyla çatışan düşünsel ve politik bağlantılarına da ışık tutmaktadır. Seccade-nişîn-i kahvehane'ye yönelik istihzası, şiir geleneği ile daha kapsamlı felsefi meseleler arasındaki çatışmayı anımsatarak, algılamayla ilgili sorulara yol açar. Kahvehane bir dedikodu, söylenti, rivayet mekânıdır. Öyleyse mecazi olarak,-yerilen şairler eskileri taklit ederek şiir söyledikleri gibi, ancak rivayet yoluyla bilinen bir Allah'a tapındıkları için de taklide tapınmış olmaktadır.*"³¹⁵³

Mesnevîsinin '*Der beyân-ı sebeb-i telîf*' bölümünde Galib, bir meclis ortamını tasvir eder.

³¹⁵³ Victoria Holbrook, age., s.105.

*Bir meclis-i ünse mahrem oldum
Ol cennet içinde Âdem oldum*³¹⁵⁴

diyen Galib, meclistekilerin irfan düzeyi açısından yüksekte olduğunu, her birinin, şiiirden ve nesirden anlayan insanlar olduklarını belirttikten sonra ekler:

*Gâhî okunurdu «Hayr-Âbâd»
«Nâbî» olunurdu hayr ile yâd*³¹⁵⁵

Meclistekilere göre Nabi'nin yaşlılığı döneminde yazmış olduğu bu eser, 'acîb' bir eserdir. Hazır bulunanlardan biri bu eseri mübalağa ölçüsünde övünce,

Ol nazmın edip bir ehl-i ma'nâ / Medhinde mübâlağayla itrâ

diğerleri de onun bu görüşüne aynen katılırlar:

*Bezm ehl-i serâ-ser etti ikrâr
Bu kavli muvâfakatla tekrâr*³¹⁵⁶

Söz burada kopar. Orada bulunan Galib'in dışındaki herkes hayal güçlerinin en üst sınırını kullanarak konuşmaya, Hayrabad'ı betimlemeye çalışır:

*Bir gâyete erdi kim meâli
Tanzîrinin olmaz ihtimâli*³¹⁵⁷

Galib bu son söz üzerine dayanamaz ve araya girer. Çünkü söz iyice mübalağaya varmıştır. Galib, 'Tanzîrinin olmaz ihtimâli' sözünün kendisi için bir imtihan olduğunu düşünür:

*Ol rıtl bana girân göründü
Bir sûret-i imtihân göründü*³¹⁵⁸

Ve cevabını verir: Nabi Attâr'ın mesnevîsindeki konuyu aynıyla almış ve işlemiştir. Attâr'ın yarım bırakmadığı bir konuyu eğer büyük bir şairse Nabi niçin tekrar ele almıştır? Galib, bu davranışın Nabi'ye hiç yakışmadığını belirtir:

³¹⁵⁴ HA, b.173.

³¹⁵⁵ HA, b.178.

³¹⁵⁶ HA, b.182.

³¹⁵⁷ HA, b.183.

³¹⁵⁸ HA, b.184.

Kim Nabiye hiç düşer mi evfâk

Şeyhin sözüne kelâm katmak

Ey kıssadan olmayan haberdâr

Nâkıs mı bıraktı şeyh Attâr

İşte o kadardır ol hikâyet

*Bâkisi dürûg-ı bî-nihâyet*³¹⁵⁹

Bu eleştiride Galib'in,

Afv eyleyelim ki belki bilmez

*Bir sürçen atın başı kesilmez*³¹⁶⁰

mısraları Galib'in Nabi'ye bakışını gösteren önemli bir ayrıntıdır. Bu beyitte, ihtiyar, zavallı bir insana duyulan acıma ve şefkat duygusu sezilir. Galib doğal olarak böyle bir şairi beğenmeyecek ve onu diğer şairlerin konumlandıkları seviyede görmeyecektir. Ona göre beş padişah (IV. Mehmed (1648-1686), II. Süleyman (1687-1690), II. Ahmed (1691-1694), II. Mustafa (1695-1702) ve III. Ahmed (1703-1729) dönemini yaşamış bu zavallı ihtiyar, birçoklarının ulaşamayacağı nama ve şana sahip iken şiirini manadan yoksun bırakmıştır:

Hem bir de bu kim o pîr-i fânî Almış nice türlü nâm ü şânı

Beş dâne şehenşeh-i melik-zâd Tab'ına keremle etmiş imdâd

Bâzâr-ı cihânda kâmin almış

Meydân-ı sühanda nâmın almış

Böyleyken edip yine tekâsül

*Kılmış nice ma'niden tegâfûl*³¹⁶¹

Galib zaman zaman eleştirinin dozunu artırır.

Bulmağla bir iki hoşca tâbîr

*Erlik midir izdivâcî tasvîr*³¹⁶²

³¹⁵⁹ HA, b.186-188.

³¹⁶⁰ HA, b.195.

³¹⁶¹ HA, b.196-199.

³¹⁶² HA, b.200.

beytiyle Nabi'nin izdivacı tasvir ediş tarzını 'erlik midir' diyerek tenkit eder. Benzer bir tasviri daha önce Nizâmî'nin yapmış olduğunu belirtir; fakat vurgular:

Ol tarz-ı Acemdir olmaz i'câb
*Rindân-ı Acem gözetmez âdâb*³¹⁶³

Dolayısıyla Nabi'den de 'rindân-ı Acem' tarzı bir davranış görmek Galib'i şaşırtmıştır.

Ve son darbeyi vurur. Hayrâbâd, çalma bir kıssadır. Nabi, konuyu da hayalleri de çalmıştır:

El-hak çalıp alma kıssadır ol
Hırsızlara hayli hissedir ol
Pirâne tekellüf etmiş el-hak
*Vermiş hele kâr-ı düzde revnak*³¹⁶⁴

Nabi'yi bu beyitlerle tenkit eden Galib, poetikasında son noktayı koyar:

Merd ana denir ki aç a nev râh
*Erbâb-ı vukufu ede agâh*³¹⁶⁵

Galib'in bu sözlerinden sonra dostları, ona bundan daha güçlü bir mesnevî yazmasını söylerler:

Tuttu beni ol söz ile yârân
*Da 'vâya gerek gel imdi burhân*³¹⁶⁶

Galib, kendisini bu noktada oldukça şanslı görür:

Nâbi ana kim güç ile ermiş
*Allah sana gençliğinde vermiş*³¹⁶⁷

Holbrook, Galib'in Nabi'ye yönelttiği tenkidi, onun, rakip bir gelenek olan 'hikemî şiir' ekolünü temsil etmesine bağlar: "*Attar'ın şair olarak önemi Mevlana tarafından takdir edilmiştir ve Attar Gâlib'in içinden geldiği Mevlevî geleneğinde en*

³¹⁶³ HA, b.202.

³¹⁶⁴ HA, b.208-209

³¹⁶⁵ HA, b.212.

³¹⁶⁶ HA, b.234.

³¹⁶⁷ HA, b.235.

çok onurlandırılan kişilerdendir; Gâlib, belki de rakip bir gelenek olarak Nabi'nin temsilcisi olduğu 'hikemi şiir' ekolüne saldırmaktaydı."³¹⁶⁸

Düğünü betimlediği sahnede Nizâmî'nin Hüsrev ü Şirin'deki tasvirinin benzerini yapan Nabi Galib tarafından birkaç noktada eleştirilir. Bunlardan birincisi, eserdeki ağır ve anlaşılmaz dildir. Galib eseri, gereksiz konuları ihtiva etmesi ve millî karakteri yansıtmayan üslûbu dolayısıyla da gündemine alır. Eserdeki evlenme tasvirinin daha önce Nizamî'nin iltizam ettiği şekliyle gündeme getirilmesini de yanlış bulur:

Bulmağla bir iki hoşca tâbir

Erlük midir izdivâcı tasvîr

Dersen ki Nizâmî-i girâmî

Etmîş o dahi bu iltizâmı

Ol tarz-ı Acemdir olmaz i'câb

Rindân-ı Acem gözetmez âdâb

Her tavrına iktidâ ne lâzım

Câizse de ictirâ ne lâzım

Hem bir dahi bu kim ol sühan-senc

*Vermiş kalemine renc-i bî-genc*³¹⁶⁹

Galib, bu mutlu sonu beğenmez ve Türk romansı için kabul edilemez bulur. Nitekim Hüsn ü Aşk'ta hikâye bir belirsizlik havasıyla sona erer. Öte yandan eserde Aşk'ın yaşadığı dönüşümün evlilikle gösterilmesi şartı yoktur:

"Gelenek İranlı öncellerin izlenmesine izin veriyorsa da, bu Türk estetiğine ters bir yoldan yapılmamalıdır, der. Gâlib'in karşı çıkışını burada, yalnızca edebî öncellerin değil, olgusal gerçeğin taklidine karşı daha kapsamlı bir savın bir parçası olarak yorumlayacağız. Hüsn ü Aşk'ın sonunda okura âşıkların birleştiği söylenir ve romans bir düğün öncesi havası hissettirerek sona erer. Fakat Gâlib'in mesnevîsinin ne sonunda ne de başka bir yerinde

³¹⁶⁸ Nihad Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1971, c.2, s.669.

³¹⁶⁹ HA, b.200-205

olayların doğalcı bir betimlenişi bulunamaz; tüm olaylar genel, hatta evrenseldir - doğum, çocukluk, âşık olma, âşık olunanı kazanma. Öykünün sonu, gösterme eyleminin hep ötesinde kalacak bir gösterilen olarak hissettirilir.

Buldı bu mahalde kıssa pâyân...

Okur, Aşk'ın evlenmeleri için önüne koyulan koşulları yerine getirmiş olmasından, Hüsün ve Aşk'ın evlendiklerini varsayabilir. Öte yandan, hikâyenin özü, Aşk'ın yaşayıp da Hüsün'ün yoksun kaldığı bir iç dönüşümdür ve bunun, tamamlanışının evlilikle gösterilmesi şart değildir. Bu yüzden, bir düğün sahnesi betimlemesi için hiçbir anlatsal ya da yazarın bakışıyla türsel bir gereklilik yoktur. Hikâye, Aşk'ın kişisel olgunlaşması tamamlandığında sona erer- bu, kendisi ve Hüsün'ün bir olduğunu anladığı andır.”³¹⁷⁰

Galib bundan sonrasının, bu ‘anlam olayının’ son evresinin anlatılamayacak kadar soyut olduğunu, mevcut kelimelerle anlatılamayacağını ileri sürer.³¹⁷¹ Eğer şairlik tinsel bir arayışsa, Nabi'nin düğün tasviri pek ‘yiğitçe’ değildir; iç dönüşüme değil de dış olaya gönderme yaparak, İranlı öncelini amaçsızca taklit etmiştir.³¹⁷²

T.Menzel ise “Nabi'nin Hayrâbâd'ının aşın acemperestliğine karşı bir tür ‘protesto’ olarak beliren bu eser, Osmanlı şairlerinde pek az rastlanan yaratış özgünlüğü ve görece yalınlığı ile Osmanlı mesnevisinin ne kendisinden önce ve ne de sonra henüz erişemediği tek yeri doldurmaktadır. Bu mesnevînin çağdaş döneme kadar Türk edebiyatı üzerindeki etkisi pek büyük olmuştur. Hüsün ü Aşk'ı yalnız romantizmin değil, Asya'dan esinlenen bütün Osmanlı şiirinin en üstün eseri olarak kabul eden Batı hayranlarının sayısı, bugün dahi çoktur.”³¹⁷³ diyerek eseri değerlendirir.

Pala, Galib'in Nabi'ye yönelttiği muahezesine sadık olmadığını; çünkü dilinin fazlasıyla terkipli olduğunu belirtir: “Bu yönüyle söz konusu hikâyelerinde kendi

³¹⁷⁰ Victoria Holbrook, age., s.144.

³¹⁷¹ Michael A.Sells 1988, *Ibn 'Arabi's Polished Mirror: Perspective Shift and Meaning Event*, **Studia Islamica**, University of Chicago Press, Chicago, 1994, S. 67, s.121-149.

³¹⁷² Victoria Holbrook, age., s.146.

³¹⁷³ Theophil Menzel, *Encyclopedie de l'Islam*, Barnes & Noble, Hardbound, New York, c. II, s. 145.

*fikrine de ihanet eden şair, sadelik yanlısı olma iddiasına sadık görünür. Yani mesnevîlerin dili, diğer şiirlerine nazaran pek sadedir. Bunun en önemli sebebi de didaktizm gayesiyle yazılmış olmalarıdır. Bu açıdan bakıldığında şairin, Divan edebiyatı özelliklerinden sıyrılmış, toplum için sanat gayesiyle yazan bir kişiliğe büründüğü görülür.*³¹⁷⁴

Mine Mengi, Şeyh Galib'in bu tavrını bir yenilik arayışının işaretleri arasında sayar. Bu arayışın ilk kıpırdanışları Nef'î'de görülmüştür.³¹⁷⁵

Recaizade Ekrem, sahip oldukları şöhret açısından Nef'î'den sonra Nabi'yi gösterir. Yakın zamanlara kadar geçerli olan ve şiirin değerini gösteren “*Nabi gibi söyler*” ifadesi bile, onun kıymetli bir şair olduğunu gösterir. Fakat Recaizade'ye göre Nabi'nin şiirlerinin aldatıcı bir tarafı vardır. Dıştan görkemli görünen bu şiirler görüntülerinin aksine, okuyanda hayal kırıklığı yaratacak şiirlerdir. Divanındaki bazı dinî karakterdeki şiirleri ayrı tutarsak bu şiirler ‘puf böreğine benzer’. Bu noktadan yola çıkan ve Nabi'yi diğer Divan şairleriyle kıyaslayan Recaizade, Fuzulî'yi, Nef'î'yi ve Şeyh Galib'i Nabi'den daha güçlü şairler olarak gösterir.³¹⁷⁶

Bu tespiti ortaya koyan Recaizade'ye göre Nabi'nin ortaya bir sanat eseri koyamayışının sebebi, edebiyatın her türünde eser verme çabasında olmasıdır. “*Nabi ise hem şâ'ir olmak, hem de münşilikten vazgeçmemek ile berâber şiirin bizdeki taksîm-i suverîsi itibariyle mesnevî, kasîde, gazel, tahmis, muhammes, rubâî, küt'a gibi her biri birer tavr-ı diğerde bulunmak icâb eden ne kadar envâ'ı varsa hepsinden söylemek kezâlik inşânın da târîh, seyâhatnâme, mükâtebat, filân filân gibi, birbirinden ayrı birtakım usûl ve kavâide tâbi' olması lâzım gelen ne kadar aksâmı mevcûd ise cümlesinden birer numûne göstermek...*”³¹⁷⁷

Tanzimat sonrasında Şeyh Galib üzerinde duran ilk münekkid, Ziya Paşa'dır. Harâbât mukaddimesinin “*Ahvâl-i Şu'arâ-yı Rûm*” bölümünde, Şeyh Galib'in Hüsn ü Aşk adlı eserinden söz eden Ziya Paşa'ya göre, Şeyh Galib, tenkidinde haklıdır:

³¹⁷⁴ İskender Pala, *Gâlib Vardur Şeyh Gâlib'den İçerü, Şeyh Galib Kitabı*, s.163.

³¹⁷⁵ Günay Kut, *Şeyh Gâlib ve Ötekiler (1757-1799)*, Ludingirra, Yaz-Güz 99, S.10-11, s.138.

³¹⁷⁶ Recaizâde Mahmud Ekrem, *Kudemâdan Birkaç Şâir*, İstanbul, 1885, s. 30.

³¹⁷⁷ Erdoğan Erbay, age., s.446.

“Hayriyye kemâli anda gâib
 Haklı görünür biraz da Gâlib
 Za’fın görüp anda şîr-i nazmın
 Sürmüş üzerine pîr-i nazmın
 Ol şevk ile Hüsn ü Aşk’ı yapmış
 Elhak Dede cân külâhı kapmış
 Sarf eyleyip ana cümle tâbi
 Pek şiveli yazmış ol kitâbı
 Gelmişdir o şâ’ir-i yegâne
 Gûyâ bu kitâb için cihâne
 Lâkin niçin ol dilîr-i bahis
 Hayriyye ’den açmamış mebâhis
 Bir harf demez risâlesinde
 Almaz yâda makâlesinde
 Hayrâbâd’ı hele beğenmez
 Hayriyye ’ye yâ niçin özenmez
 Çün maksadı imtihân bence
 Akvâ ile tutmalıydı pençe
 Hem de yaraşır mı bir dilîre
 Fahr ede tegallüb ile pîre
 Çün gelmez bir çiçek ile yaz
 Diğer sözüne nazîreler yaz
 Divânını aç elinle söyle
 Beş beytine bir nazîre söyle”³¹⁷⁸

Tanpınar Şeyh Galib’in Hüsn ü Aşk mesnevîsinde Nabi’ye yönelttiği tenkidi şahsî bulur. Tenkit müessesesi edebiyatımızda pek sık rastlanan bir kurum değildir. Tezkirelerde karşılaştığımız “teknik dikkatler ve hükümlerden başka sanat eserlerinin

³¹⁷⁸ Ziya Paşa, Harâbât, c. I, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1291.

üzerinde konuşulmazdı. Nitekim Latifi ve Âşık Çelebi gibi «Tezkire-i Şuarâ»larda bu cins teknik tesadüf ederiz. Bazen Şeyh Gâlib'in «Hüsn ü Aşk» mukaddimesinde olduğu gibi bu tenkit ve hükümlerin daha şahsileştiği de olurdu.³¹⁷⁹

Tanpınar, tenkite tezkireler dışında da rastlayabileceğimizi fakat bunların eserin içindeki kısa fakat kesin cümlelerden ibaret olduğunu belirtir. Şeyh Galib ise tenkitin yolunu değiştirmiştir: “Yalnız bir tek şairimiz bu kadarıyla kalmamış, tenkidin yolunu değiştirmiştir. Şeyh Gâlib'in Hüsn ü Aşk'ın baş tarafındaki Nâbi tenkidinde mevzuunun modern tenkitten olduğu gibi 'insan'la değilse bile, 'anane' ile münasebetini araştıran bir eda vardır.”³¹⁸⁰

Galib'in Hüsn ü Aşk'ını yazmaya karar verişini ve yazmaya başlama aşamasını Ayvazoğlu, şu şekilde hikâye eder:

“Yıl 1782 ortaları olmalıdır. Belki bir kahvede, belki bir evde yahut bir sahaf dükkanında, genç şairler bir araya gelmiş, her zamanki gibi şiirden söz etmektedirler. O gün Hayrâbâd okunup şairi hayırla yâd edildikten sonra, içlerinden biri, Nabi'nin seviyesine ulaşmanın, hatta ona nazire yazmanın mümkün olmadığını söyleyerek övgüde epeyce mübalağaya kaçar. Kendine ve şiirine son derece güvenen Gâlib, nedense imtihan edildiği duygusuna kapılarak toplantıda itirazsız kabul edilen bu iddiaya karşı çıkar ve büyük bir cesaretle Nabi'nin Hayrâbâd'ı Ferîdüddîn-i Attâr'dan çaldığını söyler. Burak'ı överken de Nef'i'nin Rahşiyeye'sini örnek alan şairin mesnevisinde Farsça yazılmış benzeyen beyitler, Türkçe şiirde çok sakil duran zincirleme tamlamalarla doludur. Beş büyük padişahın yardım ve yakınlık görmüş olmasına rağmen tembellik edip şiir sanatının inceliklerini öğrenmeyen Nabi'nin, ahlâk kitabı sayılan Hayrâbâd'da bir hırsızın açıkça övmesi de genç şaire göre anlaşılır gibi değildir. Öğüt vermeye kalkıştığında 'dünyâ fânî, âhiret bâkî' gibi orta malı sözlerden başkasını bulamayan Nabi, yeni bir yol açamamış,

³¹⁷⁹ Ahmet Hamdi Tanpınar, 19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi, s.298.

³¹⁸⁰ Ahmet Hamdi Tanpınar. Edebiyat Üzerine Makaleler, s.76.

eskileri taklit etmekle yetinmiştir. Oysa 'Merd ana dinür ki açâ nev râh.'

*Es'ad Gâlib, bu iddialı sözlerinden rahatsız olan arkadaşlarının Hayrâbâd seviyesinde bir eser yazarak dâvasını ispat etmesi yolundaki tekliflerini hiç tereddüt etmeden kabul eder. Şimdi iddiasının arkasında durup kendisinden öncekilere hiç benzemeyen bir mesnevî yazmak, kısacası, 'bir başka lûgat tekellüm etmek' zorundadır.*³¹⁸¹

Yüzyıl şairleri, bazen olumlu, bazen de olumsuz manada, şiiirlerinde bir önceki asrın şairi Nabi'ye gönderme yapmışlardır. Yüzyıla ve tüm Türk edebiyatına damgasını vuran Şeyh Galib, daha sonra arkasında tartışmalara yol açacak Hüsn ü Aşk'ında Nabi'nin şiiir tarzını onun Hayrabad'ı merkezinde tenkit eder. Galib, devrin şiiir anlayışını şu şekilde tasvir eder:

*Gâhî okunurdu «Hayr-Âbâd»
«Nâbî» olunurdu hayr ile yâd*³¹⁸²

Fakat Nabi, eserinde Attâr'ın hikâyesini çalmıştır:

*Kim Nâbîye hiç düşer mi evfak
Şeyhin sözine kelâm katmak*³¹⁸³

Fakat kendini de şanslı görür. Nabi, şiiir sanatına güçlkle vâkıf olmuşken, Allah bu hazineyi kendisine gençliğinde vermiştir:

*Nâbî ana kim güç ile ermiş
Allâh sana gençliğinde vermiş*³¹⁸⁴

Devrin sultanuşşuarası Osmanzade Taib, Nabi tarzını beğenmez. Uzun süre Halep'te ikamet eden Nabi'nin şiiirini bu şehirle özdeşleştirir. Halep oradaysa sözün ölçüsü İstanbul'dadır:

*Haleb andaysa n'ola bundadır endâze-i kilik
Tutalum itmemişiz Nâbî'ye arz-ı kâlâ*³¹⁸⁵

³¹⁸¹ Beşir Ayvazoğlu, *Şeyh Gâlib'in Hayatı, Şeyh Galib Kitabı*, s.17-18.

³¹⁸² HA, 178. b.

³¹⁸³ HA, 186. b.

³¹⁸⁴ HA, 235. b.

Bir beytinde ise Nabi'nin hemşerilerinin sıkça ziyaretlerini latife konusu yapar:

*Hem-şehrilerin tâ o kadar kesreti var kim
Nâbî'nin evi şimdi Katır Hânı'na benzer*³¹⁸⁶

Şeyhülislâm Esad, Nabi'nin tarzını beğenenlerdendir:

*Nâbî-i hoş-edâya nazîr olmağa sezâ
Nazm-ı güzîn-i Es'ad-ı mu'ciz-beyân olur*³¹⁸⁷

Galib, Hüsn ü Aşk'ında çatsa da, aşağıdaki beytinde, Nabi'nin şiirlerini beğendiğini ifade eder:

*Pesendim gülsitân-ı şi'r-i Nâbîdir yine Gâlib
Benim her tab'-ı mevzûn gerçi bir serv-i revânımdır*³¹⁸⁸

Yüzyılın başlarında vefat eden ve bir önceki yüzyıl şairlerinden sayılan Sabit de Nabi tarzını sürdüren şairlerdendir. Nabi ile aralarında dostluk bulunan Sabit, Nabi'nin, Nabi de Sabit'in şiirlerini övmüştür.

Nabi,

*Nâbî olamaz Sâbit Efendi gibi herkes
Darbü'l-mesel-i nükteverân darb-ı meselde*³¹⁸⁹

*Peyrevlük ile Sâbit Efendi'ye Nâbiyâ
K'olmuş sarîr-i hâmesi hâtır-güşâ-yı gül*³¹⁹⁰

*Makâl-i Sâbit Efendi'ye pey-rev ol Nâbî
Bizâ'a-i nefesi zâyi' itme borcun ödeş*³¹⁹¹

diyerek Sabit'i överken, bazı beyitlerinde de Sabit'e seslenir: Kimde böyle güçlü bir şiir görmüştür:

³¹⁸⁵ Tb, s.4

³¹⁸⁶ Tb, Latife/6

³¹⁸⁷ ŞE, G.53/6

³¹⁸⁸ ŞG, G.98/9

³¹⁸⁹ Na, G.699/7

³¹⁹⁰ Na, G.489/14

³¹⁹¹ Na, G.343/6

*Sâbite çokdan durur gelsün disün
Kimde gördi böyle bâzû-yı metîn³¹⁹²*

Sabit de,

*Kumâş-ı nev-zuhûr-ı ma'rifetde şimdilik Sâbit
Bulunmazsa Haleb tamgâsı İstanbul'da rağbet yok³¹⁹³*

beytinde de görüleceği üzere, devrin İstanbul'unda, beğenilen şiiirlerin Nabi'nin onayından geçen şiiirler olduğunu belirtir.

Hatem Nabi'yi tanzir ettiği aşağıdaki beytinde onun şiiirinin zenginliğine işaret eder:

*Şâ'irânân-ı selef-pes-mândeyiz Hâtem ki biz
'Âlemün Nâbî gibi sâ mân-şi'ârın görmüşüz³¹⁹⁴*

Zihni de üstat gördüğü Nabi'den, sözün piri olarak bahseder:

*Nef'i-i mu'ciz-beyân u Bâki-i şîrin-zebân
Nâbî-i pîr-i sūhan Sâbit-kadem erler gibi³¹⁹⁵*

*Tutalım Nâbî-i pîrin elini
Hâlînin söyleyelim mücmelini³¹⁹⁶*

*İşâret etdi hakîmâne bir sūhan-perver
Nazîre Nâbî-i pîre dayandırincaya dek³¹⁹⁷*

Nabi'nin şiiiri söz konusu olduğunda ona olumlu ya da olumsuz anlamda yapılan göndermelerde tercih edilen bir kelime de *Haleb* kelimesidir. Nabi uzun süre Halep'te yaşadığından bu kelime kullanıldığında hemen o anlaşılmaktaydı. Halep'in kumaşı da meşhur olduğundan şairler kelimeyi zaman şiiirle de özdeşleştirerek mecazî olarak kullanmışlardır:

Şeyh Galib, *Hüsn ü Aşk*'ında, şiiirinin ne kadar kötü olsa da Nabi'nin şiiirinden aşağı kalmayacağını ifade eder:

³¹⁹² NB, T.29/9

³¹⁹³ S, G.205/8

³¹⁹⁴ Ht, G.53/9

³¹⁹⁵ Z, K.16/49

³¹⁹⁶ Z, Mesnevî 4/44

³¹⁹⁷ Z, G.203/15

*Bed-reng ise de kumâş-ı evren
Kalmaz yine kâle-i Halebden*³¹⁹⁸

Osmanzade Taib, söze dair değerlendirmesinde, şiirinin değer kazanması için illa da Nabi'nin beğenisini kazanmasının şart olmadığını belirtir:

*Haleb andaysa n'ola bundadır endâze-i kilk
Tutalım itmemişiz Nâbi'ye arz-ı kâlâ*³¹⁹⁹

Hatem ise Nabi'nin şiiriyle kendi şiiri arasındaki farkı İstanbul-Halep ikilemi çerçevesinde ve kumaş benzetmesiyle dile getirir:

*Biz kumâş-ı Sîtâbul'uz Hâtem
Lâf-bâf-ı Haleb nenün nesidir*³²⁰⁰

Zihni ise Hatem gibi düşünmez. Ona göre sözün değerini artıran Nabi tarzıdır.

*Zihnî cebîn-i safha-i evrâka hâmemiz
Nev-kâle-i Haleb gibi çok zîver artırır*³²⁰¹

Nabi'nin şiirinde Haleb kelimesi 28 defa geçer. Onun ayrıca Haleb redifli bir de gazeli bulunmaktadır.³²⁰² Yeni icat ettiği şiirinde Halep damgası vardır. Nabi de kelimeyi kumaş benzetmesiyle verir:

*Sûdâgerân-ı şehri-i Sîtâbul'a 'arz ider
Nâbi bu nev-kumâş Haleb yâdigârıdır*³²⁰³

*Nâbi dil ider emti'a-i nev-be-nev icâd
Gûyâ ki sanayi' kede-i şehri-i Halebdür*³²⁰⁴

³¹⁹⁸ HA, 238. b.

³¹⁹⁹ Tb, s.4

³²⁰⁰ Ht, G.46/7

³²⁰¹ Z, G.104/5

³²⁰² Na, G.20

³²⁰³ Na, G.153/5

³²⁰⁴ Na, G.175/7

2.8. Şairlerin İran Şiiri Karşısında Takındıkları Tutum

Şairlerimiz 17.yüzyıldan itibaren gittikçe yükselen bir grafikte, kendilerini İranlı şairlerle kıyaslamaya, kendilerini onlardan daha üstün göstermeye çalışmışlardır. Bunda hareket noktaları kuru bir övünme duygusu değildi. Bunun sebebi, Muhammet Nur Doğan'ın ifadeleriyle şu şekildedir: “*Klâsik Türk edebiyatı şairleri, İran'ın büyük ve ölümsüz ustalarından ders almış ve onları örnek kabul etmişler; ancak, o büyük mirasa sonuna kadar hürmetle bağlı kalmakla birlikte, zaman içerisinde kendi şiir atlarının dizginlerini bambaşka bir vadiye çevirmişlerdir. Bu yeni vadi de hudutlarını Osmanlı hayatının siyasî, sosyal, kültürel, tarihî, coğrafi hususiyetlerinin belirlediği yepyeni, renkli, farklı ve orijinal bir ifade tarzı ve hakikatle mecazın ayrılmaz paralelliğine dayalı bir şiir üslûbudur. Bu yeni vadide artık Osmanlı şairleri İran'dan aldıkları klâsik mazmun, mefhum, teşbih, istiare, telmih malzemesine kendi hayatlarının pratiğinden süzölmüş yeni mazmunlar, mefhumlar, teşbih, istiare ve telmih unsurları katıyorlar ve klâsik edebiyat dediğimiz bu şiir ve edebiyat tarzının sınırlarını bir hayli genişletiyorlardı.*”³²⁰⁵

On sekizinci yüzyıl şairleri şiirlerini Acem-İstanbul ikilemi çerçevesinde değerlendirmişlerdir.

Hüsn ü Aşk'ta Şeyh Galib, Nabi'nin şiiriyle ilgili eleştirisinde Acem tarzını beğenmediğini; çünkü Acemlerin edep gözetmediğini belirtir:

*Ol tarz-ı Acemdir olmaz i'câb
Rindân-ı Acem gözetmez âdâb*³²⁰⁶

Nedim ise şiire revaç veren iki şair olduğunu, bunların birisinin Hint'ten Örfî, İran'da ise Enverî olduğunu belirtir:

*Pâdişâhım iki şâ'irdir veren nazma revâc
Merzbûm-ı Hindde 'Örfî 'Acemde Enverî*³²⁰⁷

³²⁰⁵ Muhammet Nur Doğan, Divan Şiirinin Millî Karakteri, Türkler, c.11, s.682.

³²⁰⁶ HA, 202. b.

Nedim, Acem mülküyle İstanbul'u kıyaslar. İstanbul'un tek bir taşı, bütün Acem mülküne bedeldir:

*Bu şehri-i Stanbul ki bî-misl ü bahâdır
Bir sengine yek-pâre 'Acem mülkü fedâdır*³²⁰⁸

Gazelini, İran zeminine armağan eder:

*İran-zemîne tuhfemiz olsun bu nev-gazel
İrgürsün İsfahâna Sitanbul diyârını*³²⁰⁹

Firdevsî, Taib'in yaşadığı asrı idrak etmiş olsaydı, şiirlerinde İran padişahlarının övgüsünü yapmazdı:

*Eğer Firdevsî-i mu'ciz-edâ görseydi bu asrı
Getürmezdi lisâna midhat-ı şâhân-ı İrân'ı*³²¹⁰

Hatem de Acem şairlerinin dikkat etmesi gerektiğini belirtir ve ekler: Biz Türkçe söyleriz.

*Biz Türkçe söyleriz 'Acemî dikkat eylesün
Hâtem döner rediyyelenür her deriyyemiz*³²¹¹

Zihni ise İran şairlerinin sözlerini beğenir. Onların şiirleri dür ü güherdir:

*Şu 'arâ-yı 'acemi dersen eger
Sözleri her birinin dür ü güher*³²¹²

Nabi, tarzının Acem tarzı olduğunu belirtir ve vadisinin de Muhteşem vadisi olduğunu ifade eder:

*Sana Nâbî reşk ider ise n'ola yârân-ı Rûm
Şi'rümüz tarz-ı 'Acemdür Muhteşem vâdisidür*³²¹³

³²⁰⁷ N, K.5/38

³²⁰⁸ N, K.22/1

³²⁰⁹ N, T.164/7

³²¹⁰ Tb, K.2/25

³²¹¹ Ht, G.61/5

³²¹² Z, Mesnevî 4/30

³²¹³ Na, G.243/5

Bir beytinde de İran şiirini Türkçeye çevirmenin yakışık almayacağını ifade eder:

Câme-i gayri bozup 'anteri yapmak gibidür

Nazm-ı Türkiye çevirmek 'Acemün güftârın³²¹⁴

---

³²¹⁴ Na, G.550/5

2.9. Yüzyılın En Önemli İki Mesnevîsinin Üslûp Özellikleri

2.9.1. Hüsn ü Aşk'taki üslûp ve şiir anlayışı

Üslûp açısından Hüsn ü Aşk, alışılmışın dışında bir eserdir. Galib'in şiir anlayışına göre kısa sözle çok şey anlatmak esastır. Bu nedenle de mesnevîsinde, bilinen konulara, olaylara, şahıslara, hikâyelere yapılan göndermeler, mesnevîyi gereksiz ayrıntılardan arındırmıştır. Söze anlam yükleme işinde Galib'in Hüsn ü Aşk'ı bir yenilik örneğidir. Mesnevî, klâsik çizgisinin sınırları içerisinde âdetâ bir 'nev-râh'tır.

Galib Hüsn ü Aşk'ındaki başarısını ve farklılığını kullandığı teknikten alır. Holbrook, 'dural betimleme' adını verdiği bu tekniği ve Galib'in mesnevîsiyle ortaya koyduğu irdeler. *"Hüsn ü Aşk'ta burada dural betimleme olarak adlandıracağımız bir teknik vardır; bu, anlatıcının kendi ustalık dolu performansı karşısında genellikle ironik bir tavır takınarak, bir kişi ya da bir yer üzerinde çok sayıda eğretilmeli tasvirler yardımıyla derinlemesine durmak için hikâyeyi askıda tutmasıyla gerçekleşir. Diyaloglar, iç konuşmalar, dua kabilinden feryatlar ve ruhun derinliklerini araştıran tefekkürler, araya giren gazeller, 'Sakiye Hitaplar' (Hitâb-ı Sakî) ve açıklayıcı bölümler de vardır. Arasözün açıklayıcı nazmı, örneğin, dural betimlemeyle karşılaştırıldığında mecazî anlamda düzdür ve modern nesrin bir idealine daha yakındır. Her performansın kendine özgü nazmı ve sesi vardır."*³²¹⁵

18.yüzyıla gelinceye kadar kelimelerin yüklendiği anlamlar ve bu anlamların sembolik değerlerinin göndermeleri, sözde tasarruf yoluna gidilmesi ihtiyacını doğurur. Tek bir kelime ile koskoca bir hikâyeyi, bir olayı ya da geleneğin herhangi bir değerini çağrıştırabilen şair, anlam katmanlarından da fazlasıyla istifade edebilir duruma gelir. Galib gibi söz işçisi bir şairin böyle bir kolaylıktan yararlanması ve olağanüstü bir eser yaratması gerekirdi. Galib de bunu yaptı. Mesnevîlerdeki açıklama, gösterme ve sergileme ihtiyacı en aza indirgenmiş oldu.

³²¹⁵ Victoria Holbrook, age., s.96.

Hüsn ü Aşk'ın üslubunda zaman zaman statik, zaman zamansa dinamik bir betimleme göze çarpar. Statik betimlemelerin bulunduğu kısımlar, şairin dış unsurları anlattığı kısımlardır. Şair buralarda olayı askıda tutarak kişi, yer ve olaylar üzerinde, teşbih ve istiarelere dayanan tasvirler yaparak derinleşir. Hüsn ü Aşk mesnevîsinde asıl hikâyenin anlatıldığı kısımlar dışında kalan her bölüm statiktir. Asıl hikâye bölümleri ise dinamik betimleme örneğidir. Şair burada hem mekânın içindedir hem de her kahramanın dilinden seslenmektedir. Kısacası onlarla özdeşleşmiş gibidir. Bazen araya kendisine ait görüşleri sıkıştırmak ister ve bu durumlarda da kahramana yardım eden şahıslardan birini kendisine sözcü seçer. Şairin ara sıra 'ben' diyerek esere müdahale etmesi, hâkim bir gücün dışarıdan el uzatmasıdır.

Eserin üslûp özelliklerinden birisi de metindeki anlatıcının çok sesliliğidir. Bu özellik dolayısıyla mesnevînin kompozisyon kuruluşunu da tayin etmiş oluruz. Anlatıcının seslerine göre kompozisyon özellikleri de değişir. Şair, bazen bir sakinin, bazen kahramanlardan birinin, bazen de kendisinin yerine konuşur.

Hüsn ü Aşk'ta kullanılan terimler – özellikle de şahıs ve yer adları için kullanılan terimler – hem birbirleriyle ilişkili, hem de çeşitli anlamlara gelebilecek mahiyettedir. Şairin bu terimlere yüklediği anlamlar, gerçek manalarında düşünülebileceği gibi, çeşitli oyunlar sayesinde mecazî olarak da yorumlanabilir. Bu anlam katmanları, şiirsel seslerle de desteklenmiştir. Şiirin orijinalitesi terimlerdeki anlam katmanlarının ters çevrilerek farklı yorumlanabilmesindedir. Böylece şiirin üstdili kuvvetlendirilir. “*Bu tür bir çarpıtma, Galib'in eserinin temel özelliğidir ve bunun eğretilmeli uygulamalarının belli ölçüde şiirsel dili ve temsilleri yöneten uzlaşımlarla ve farklılıklarla ilgili olduğu söylenebilir.*”³²¹⁶

Yine Holbrook'a göre mesnevînin kahramanı Aşk, “*dört unsur ve bunların niteliklerince tasarlanan ve 'dönüş yolculuğu'nun menzillerini gösteren yükseliş düzeylerine ya da iç durumlara dayanarak çözümlenebilecek bir coğrafya üzerinde yolculuk eder. Kuyu toprağın altındadır, dondurucu bozkır soğuk ve ıslaktır; ateş denizi sıcak ve ıslaktır ve Aşk'ın ateşe verdiği Biçim Kalesi uçucudur.*” Ona göre

³²¹⁶ Victoria Holbrook, age., s.102.

eserdeki bu kurgusuyla Galib, Batlamyus'un kapalı kozmografyasıyla rahatça oynamaktadır.³²¹⁷

Simgeciliğin bir istidat kabul edildiği takdirde Şeyh Galib'in de simgeci bir şair olduğunu belirten Sadettin Nüzhet Ergun, onun türlü türlü mecazları, istiareleri alelâde şeklinden çıkarıp canlı birer cisim imiş gibi teşhis ettiğini; özellikle Hüsnü Aşk'ında baştan sona, kalbinin duygularını en renkli birer timsal olarak mısra ve beyit şekline dışa vurduğunu ifade eder.³²¹⁸

Ergun, Hüsn ü Aşk'ta 'Hüsn' karakterinin iki tane gösterileni olduğunu ifade eder. Bu eserde Hüsn'ün gösterilenleri 'dişi' ve 'Tanrı'; Aşk'ın gösterilenlerininse 'erkek' ve 'arayan'dır.³²¹⁹

Ergun, Galib'in niyetinin sadece tasavvufî olmadığını belirtir ve "*Hüsn ü Aşk tamamen tasavvufî bir maksatla yazılmış değildir. Şairin gayesi, edebiyatta bir yenilik husule getirmektir. Bu eseri, sırf tasavvufî bir görüşle tahlil ve izaha kalkışmak, manasız bir külfet olur. Şair, bu tasavvufî mevzuları ancak imgelemine bir çeşni vermek için intihap etmiştir.*" diyerek Galib'in tasavvuftan yararlandığını belirtir.³²²⁰ Bu cümleleriyle, Namık Kemal'in, hem Hüsn ü Aşk'ın hem de Leylâ ve Mecnûn'un birer tasavvufî risale olduğu iddiasının yanlışlığını belirtir.

Ahmet Hikmet, Hüsn ü Aşk için "*serâpâ bir istiâre-i temsiliyyedir*"³²²¹ değerlendirmesinde bulunur. Gölpınarlı, Hüsn ü Aşk ile İbni Sinâ'nın Risâletü't-Tayr'ı ve Şihâbeddin Sühreverdi-i Maktûl'ün Mûnisü'l-Uşşâk'ı arasında paralellikler ve benzerlikler tespit eder.³²²²

Muallim Nâcî Hüsn ü Aşk için "*Bu manzûme galattan, haşyden sâlim olmamakla beraber pek parlak parçaları hâvîdir. Lisânımızda mesnevî tarzında yazılmış eş'âr-ı eslâfın en güzellerinden addolunur.*" diyerek görüş belirtir.³²²³

Abdülhalim Memduh ise, eser hakkındaki fikirlerini şu şekilde beyan eder: "*Yirmi bir yaşında Hüsn ü Aşk'ı yazan Gâlib Dede merâm etse bugünkü tarz-ı*

³²¹⁷ Victoria Holbrook, age., s.238.

³²¹⁸ Sadettin Nüzhet Ergun, Şeyh Galib, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1932, 14.

³²¹⁹ Sadettin Nüzhet Ergun, age., 20.

³²²⁰ Sadettin Nüzhet Ergun, age., 21.

³²²¹ Ahmet Hikmet, İlâve-i Hak, Sayı: 12, İstanbul, 1328.

³²²² Abdülbaki Gölpınarlı, Hüsn ü Aşk, İstanbul, 1987, s. 34-36.

³²²³ Muallim Naci, Esâmi, İstanbul, 1308, s. 236.

edebîmizi otuz yaşında vücûda getirmeye muvaffak olabilirmiş! Fakat bu hâl her şeyden ziyâde zamânın adem-i muâvenetine haml ü isnâd olunmalıdır. Zîrâ Şeyh Gâlib zamânındaki nâzımların hiçbiri tarz-ı kadîmin hiçbir siyâkını terk edememiş olmalarından Gâlib Efendi'nin de o iktifâsı bir dereceye kadar tecvîz olunabilir. Hüsn ü Aşk tasavvufî bir hikâyedir; içinde o kadar zengin fikirler, o derece metin hisler görülür ki hâtırayı gark-i vecd eder. Üslûb-i ifâdesindeki olanca şiddet, vuzûh ile memzûc ise de, lâtif bir cereyân hâlinde bulunması bunu şiddet olmaktan ziyâde celî bir tabîat hâline kor. O üslûb-i mutasavvifâne hakikaten zarîf, nahîf bir Mevlevî'nin lisânına yakışır. O vech-i ifâdede o kadar lâtif cinaslara, o kadar güzel tevriye ve telmihlere tesadüf olunur ki naziresini yapmak Şeyh Gâlib olmağa tevakkuf eder. Bu ifâdât ile Hüsn ü Aşk'ın bilküllüyye nekâyisten sâlim olduğuna kanâat etmemelidir; Hüsn ü Aşk içinde de bazı garîb efkâra, bazı lüzûmsuz ve daha doğrusu zorla yazılmış ibârâta tesadüf olunur. Fakat bunlar o kadar nâdirdir ki kubbe-i semânın gâyet saf olduğu bir şeb-i mehtâbda, ufuk üzerinde görünen ufak tefek bulut parçalarına benzer.”³²²⁴

Gibb, Hüsn ü Aşk ile İran şairlerinin eserlerini mukayese eder: “Bu manzume ile, Osmanlı Türkleri İran edebiyatının en parlak eserlerine eşit bir eser yaratmış oluyorlar. Ne Nizâmî, ne Sa'dî, ne Câmî ne de büyük İran şairlerinden bir başkası ne bu kadar yüce bir ereğe ve ne de bu kerte şiir erginliğine varabilmişlerdir.”³²²⁵

Fuat Köprülü ise eser hakkında şunları söyler: “Sanatının unsurları o zamana kadar gelen şairlerden farklı değildi ve farklı olmasına da imkân yoktu. Fakat o bu eski unsurları, yeni, parlak renklerle boyayarak ve yeni nispetler dairesinde telif ederek yeni bir âlem yaratmağa muvaffak oldu. Yoksa haricî şekil noktasından tetkik edilecek olursa Şeyh Gâlib'in ne divanında ne de Hüsn ü Aşk'ında hiçbir bariz yenilik göze çarpmaz.”³²²⁶

Sedit Yüksel Hüsn ü Aşk'ı, mesnevî edebiyatımızın son ‘mükemmel’ eseri olarak tanıtır.³²²⁷ ve Galib'in kaside nesiblerinin çoğunlukla betimleme niteliğinde

³²²⁴ Abdülhalim Memduh, *Târihti Edebiyyât-ı Osmâniyye*, İstanbul, 1303, s. 62-64

³²²⁵ J. W. Gibb, *A History of Oltoman Poetry*, c. IV, s. 189.

³²²⁶ Fuat Köprülü, *Divan Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul, 1931, s. 585.

³²²⁷ Sedit Yüksel, age., s.108.

olduğunu belirtir. Bu kısımlarda, anlatım bakımından Neffî'yi, hayal yönünden de Nedim'i andırmaktadır. “*Yalnız, Sadaret Kethüdası Şerif Efendi övgüsünde yazdığı ‘verir’³²²⁸ ve ‘âftâb’ redifli kasidelerinin ağırlık merkezi ‘düşünce’dir.*”³²²⁹

Bilgegil, Hüsn ü Aşk'ı şiirimizdeki teksifin en uç örneği olarak gösterir. Eserdeki benzetmelerde bir taraf kaldırılmış; iki unsur ancak görülmez bir bağla birbirine bağlanmıştır. Bütün sanatları tek bir beyit içinde çeşitli simetrimlerle bir arada bulabilmek onun şiirine bir nevi arabesk katmaktadır.³²³⁰

Hüsn ü Aşk'a iki nazire yazılmıştır. Bunlardan ilki, çağdaşlarından Refî-i Âmidî (ö.1815)'nin yazdığı Cân u Cânân mesnevîsi, diğeri de Dâniş'in (ö.1829-30) Celâl ü Cemâl mesnevîsidir. Bu iki eser de başarılı birer nazire olamamış; dolayısıyla her ikisi de şöhret bulmamıştır. Hele, Cân u Cânân, Hüsn ü Aşk'ın çok kötü bir taklididir. Abdülbaki Gölpınarlı bu konuda şunları belirtir:

“Vezin aynı; tardiyeler, Hüsn ü Aşk'takilere tam birer nazire. Bari birkaç yeri değişik olsaydı. İşte buna kopyanın ta kendisi derler. İnsan, bu kitabı okuyunca, Refî'nin zahmetine acıyor. Hasedine gocunuyor ve Hüsn ü Aşk'ın değeri bu kopya karşısında bir kat daha artıyor; insan bu eser hakkında, gayr-ı ihtiyarî, Galib'in şu beytini okuyor:

*Elhak çalup alma kıssadır ol
Hırsızlara hayli hissedir ol”³²³¹*

“Şeyh Galib, divan şiiri geleneğinin artık köhneleştiğini kendi sözleriyle ‘divan yolu sanma bu zemini’ diyerek belirtmiştir. Gerçekten de divanındaki kimi gazellerde ve özellikle Hüsn ü Aşkta gelenekten ayrılarak kendi şahsî tahayyüllerini anlam katmanları içinde çağrışımları harekete geçirerek vermiştir.”³²³²

Recaizade Mahmud Ekrem'e göre Şeyh Galib kaside ve gazelleriyle değilse bile Hüsn ü Aşk mesnevîsiyle, dünya var oldukça kendisini hatırlatacaktır. Leyla ve

³²²⁸ ŞG, Defterdâr Şerif Efendi Hazretlerinin Vasflarında Olan Kasidedir, K.26.

³²²⁹ Sedit Yüksel, age., s.116.

³²³⁰ Bilgegil, M. Kaya, Hüsn ü Aşka Dair, Dergah 1975, (O. Okay ve H. Ayan'ın neşrettiği esere önsöz),

s.45

³²³¹ Abdülbaki Gölpınarlı, Şeyh Galib: Hüsn ü Aşk, s.42.

³²³² Günay Kut, Şeyh Gâlib ve Ötekiler (1757-1799), Ludingirra, s.140.

Mecnun, hissî güzelliklerin mahzeni; Hüsn ü Aşk ise, tasavvurların güzelliklerinin aynasıdır. “*Hüsn ü Aşk’ için de mir’ât-ı bedâyi-i tasavvurâtır denilebilir!*”³²³³

Gölpınarlı, Hüsn ü Aşk’ta yer yer Mesnevî’den alınmış parçalar olduğunu belirtir. “*Âgâz-ı dâstân-ı Benî Mahabbet’ bölümünde,*

*Giydikleri âftâb-ı temmûz İçdikleri şu’le-i
cihân-sûz*

beytinin mazmunu, Mesnevî’nin I. cildindeki ‘Kıssa-i A’râbî-i dervîş ve mâcerâ-yı zen-i bâ û be sebeb-i killet u dervîşi’ surhündeki ‘Gündüzün elbisemiz, güneşin harareti, geceleyin yastığımız, yorganımız, ayışığı’ mealindeki beyitten alınmıştır.”³²³⁴ Mevlânâ ise bunu Kur’an-ı Kerîm’den almıştır.³²³⁵

Gölpınarlı, Hüsn ü Aşk’taki,

Feyz erdi Cenâb-ı Mevlevîden

Aldım nice ders Mesnevî’den

Gûyâ ki o bahr-ı bi-gerâne

Olmuş hum-ı renkten nişâne

Dil hemçü şegâl o bahra düşdü

Hem-cinslerim başıma üşdü

Tâvûs-ı behište eyledim nâz

*Ammâ ki yok iktidâr-ı pervâz*³²³⁶

beyitlerini verir ve bu beyitlerle Mesnevî’deki hikâyeler arasındaki paralelliklere dikkati çeker: “3.cildindeki ‘Uftâden-i şegâl der hum-ı reng ve rengîn şoden ve da’vî-i tâvûsî kerden miyân-ı şegâlân’ surhunu hatırlatmaktadır Zât’u’s-Suver kalesiyle Hoş-rubâ ise, VI. ciltteki ‘Revân şoden-i şehzâ-degân der memâlik-i peder ba’d ez vida’ kerden-i işân” surhundan mülhemdir. Mevlâna da bu hikâyede, ‘Gerçekten de cennette bir çarşı vardır ki orada ne alış vardır, ne satış;

³²³³ Recaizade Mahmûd Ekrem, Kudemâdan Birkaç Şair, s. 53.

³²³⁴ AbdülBakî Gölpınarlı, a.g.e., s.36.

³²³⁵ Kur’an-ı Kerîm, 18/90.

³²³⁶ HA, b.2029-2032

ancak orada erkek ve kadın suretleri mevcuttur; bir kişi bir sureti beğendi mi, o surete girer; o surete bürünür' hadîsinden ilham almıştır.”³²³⁷

Hüsn ü Aşk'taki “*Der Menkabet-i Mirâc-ı Şerîf-i Nebevî ve Mûcize-i Bâhire-i Mustafavî*” bölümünü Miraç bağlamında yorumlayan Holbrook buradan ‘kapı’ imgesine ulaşır. Ona göre, “*Gâlib’in kapı imgesi, Kuran âyetini Muhammed’le Tanrı arasındaki ilişkiyi anlatan bir ideogram (kavram) olarak resmeder: Birlik çemberi, aşk paradigmasının iki yayı. Gâlib’in beytinde peygamberin çadırının kapısı Peygamber’in ‘anlamı’na ulaşmanın yoludur. Öte yandan, “bir epistemoloji anlatısı olarak miraç, Aşk ebedî ikametgâhına dönmek istediğinde, çıkışla başlar.³²³⁸ Ama “Peygamber her zaman miraçta olduğu için, miraç da ontolojik ardışıklığın, Muhammed’in temsil ettiği insanın mükemmellik potansiyelinin sürekli yinelenen bir devridaiminin anlatısıdır, iniş yayı yalnızca dünyaya yapılan tüm yolculukların değil, Aşk gibi, bir ‘dönüş yolculuğu’nu tamamlayanların geri dönüşünün de başlangıcıdır.”³²³⁹*

Hüsn ü Aşk’ı Miraç hadisesi bağlamında yorumlayan Holbrook, Hüsn ü Aşk’ın başındaki “*Der menkabet-i mirâc-ı şerîf-i nebevî ve mûcize-i bâhire-i Mustafavî*” başlıklı bölümün Hüsn ü Aşk’taki hikâye için yorumlayıcı bir paradigma oluşturduğunu belirtir ve Sühan ile Cebrail arasındaki benzerliğe dikkati çeker. “*Muhammed’in miracı, Cebrail Allah’ın davetini ilettiğinde başlar (65). Vahiy meleği olarak Cebrail hep konuşmayla özdeşleştirilir. Hüsn’ün mektubunu Aşk’a götüren ve Aşk’a Hüsn’ü arama fikrini esinleyen Sühan, Gâlib’in hikâyesinde buna benzer bir rol oynar. Cebrail nasıl Muhammed’e bineği, Allah’ın hediyesi Burak’ı getirmişse (68), Sühan da Aşk’a bineği, Hüsn’ün hediyesi Semend’i getirir (1579). Cebrail’in Muhammed’e yolculuğunda eşlik etmesi gibi Sühan da Aşk’a rehberlik eder. Ve Cebrail nasıl Muhammed’in Allah’la sohbetinin sınırını gösteren Sidre ağacından öteye gidemediyse, Sühan da, Aşk Hüsn’le yeniden birleşmek üzere yola çıktığında geride kalmak zorunda kalmıştır.”³²⁴⁰*

³²³⁷ AbdülBaki Gölpınarlı, age., s.37.

³²³⁸ Nasrullah Purjavadi, *Ma'nâ-yi Husn va 'Ishq dar Adabiyât-i Fârsî*, The Meaning of Beauty and Love in Persian Literature, *Sophia Perrenis* 2 (1, Spring), 1976, s.46.

³²³⁹ Victoria Holbrook, age., s.258.

³²⁴⁰ Victoria Holbrook, age., s.258.

Ol seyrde mâverâ göründü
Tâ Sidre-i müntehâ göründü
Açıldı der-i harîm-i vuslat
Kurbet geri kaldı geldi vahdet
Cibrilde acz olup hüveydâ
Elfâzı bıraktı anda ma'nâ
Evvel ne idi ne oldı bilmem
*Leb-rîz idi ol ne doldı bilmem*³²⁴¹

Galib'in 'şiiir ve şiiirsel imgelemi dilin ötesinde, biçim ve anlam 'âlemleri' arasında bir tür halka olarak düşündüğünü³²⁴² belirten Holbrook, Aşk'ın yolculuğundaki figür ve mekânların fanteziler olduğu ve bütün bunların amacının Hüsn'ü görmek olduğunu³²⁴³ Sells'in ortaya attığı 'perspektif kayması'³²⁴⁴ kuramıyla açıklar.

Eserde dikkati çeken unsurlardan birisi de şairin farklı kahramanların dillerinden seslenirken kendi kendisiyle oluşturduğu diyalog havasında, bir tartışma ortamına girmesidir. Eserin tartışma havasını, neden-sonuç ve biçim-anlam ilişkilerinin tersine çevrilmesi genişletir.

Gölpınarlı, Divan şiiirinin karşısında olduğu yıllarda, Galib'in Hüsn ü Aşk'ının konusunun Fuzûlî'nin Sihat ü Maraz mesnevîsinin ikinci yarısından oluştuğunu ortaya atar.³²⁴⁵ Gölpınarlı'ya göre Galib, ilhamını sadece Mesnevî'den almamış; "Fuzûlî'nin Sihat ü Maraz'ını da mîrî malı saymıştır. Dede bir de Fuzûlî'nin adını ansaydı büyük bir kadirşinaslıkta bulunmuş olacaktı."³²⁴⁶

³²⁴¹ HA, b.128-131.

³²⁴² Bî had eğer eylemek tahayyül / Zencîr-i sühan bulur teselsül

Mevc urmağla muhît-i fikret / Cûş eyledi hayret içre hayret

Min ba'd dil oldı mest ü medhûş / Akl eyledi bahr-i nutkı hâmûş

³²⁴³ Bulmağa zuhûr bu mebâhis Bir gec nazar olmuştı idi bâis

Kim AŞK HÜSÜN'dür ayn-i HÜSN AŞK Sen râh-ı galatta eyledin meşk

Birlikde bu kıl ü kâl yokdur Ol farzda hiç muhâl yokdur

Var imdi gör ol melek likâyı / Seyreyle o Hüsn-i bî-bahâyı

Tâ cümle nihân ayân ola heb / Evvelki ayân nihân ola heb **b.1998-2002.**

³²⁴⁴ Michael Sells, *İbn 'Arabi's Polished Mirror: Perspective Shift and Meaning Event*, **Studia Islamica**, 1988, Volume 67, page 121-149.

³²⁴⁵ Abdülbaki Gölpınarlı, *Hüsn ü Aşk*, s.14.

³²⁴⁶ Abdülbaki Gölpınarlı, *age.*, s.15.

Gölpınarlı'ya göre, Galib Sıhhat ü Maraz mesnevîsini mutlaka okumuştur ve “*tahteşşuurunda bulunan bu kitap ve muhteviyatı kendisine fevkalade müessir*” olmuştur. Sadece bu eser değil; Fuzûlî'nin Leylâ ve Mecnûn'u da, özellikle Hüsn ve Aşk'ın ‘Mekteb-i Edeb’e devam ettikleri bölümü üzerindeki açıkça etkilidir.³²⁴⁷ Yine de, bütün bu görüşlerine rağmen, Hüsn ü Aşk'ın “*baştan başa bedî ve tamamıyla ibdâ’i en yüksek bir sanat eseridir.*” cümlesini sarf eder.³²⁴⁸

Holbrook bu görüşe katılmaz. Ona göre Hüsn ü Aşk, hiçbir şekilde ne Mesnevî'den ne Sıhhat ü Maraz'dan ne de Leylâ vü Mecnûn'dan alınmıştır. “*Gölpınarlı Gâlib'in eserinin kaynağını keşfedememiş, fakat türü üzerine yorumda bulunmuştur.*”³²⁴⁹

Muhsin Macit, gelenekle ilgili tartışmaların yoğunlaştığı her dönemde Şeyh Galib'in ve onun Hüsn ü Aşk'ının yeniden gündeme geldiğini belirtir ve ekler: “*Galib, modern Türk şairlerine biraz da güven duygusu aşılar.*”³²⁵⁰

Eserin üslûp özelliklerinden birisi de Galib'in özel yaşantısının esere yansımış olmasıdır. Tekke çevresinden birçok izler taşıyan eserinde, Galib'in beğenmediği, alay ettiği ve küçümsediği bazı şairlere ve ulemaya karşılık, ideal kahraman tiplerine yer verilmiştir. Bunun en açık örneği, ‘*Monlâ-yı Cünûn*’ tiplmesi ve medreseye karşılık yüceltilen tekke çevresini sembolize eden *Mekteb-i Edeb*'dir.

Şairin, ‘*Der-Beyân-ı Sebeb-i Te'lif*’ bölümünde Nabi'ye ve onun yolundan gidenlere yönelttiği eleştiriler, bir bakıma onun şiir anlayışını ve benimsediği üslubu da ele vermektedir. Galib, Nabi gibi ustalığını kanıtlamış bir şairin daha önce yazılmış olan bir eserin konusunu yeniden işlemesine karşı çıkararak özgün bir eser yazmanın, yeni manalara ulaşmanın gerekliliğine dikkat çekmektedir:

Kim Nâbîye hiç düşer mi evfâk

Şeyhin sözüne kelâm katmak

Ey kıssadan olmayan haberdâr

*Nâkıs mı bıraktı şeyh Attâr*³²⁵¹

³²⁴⁷ Abdülbaki Gölpınarlı, *Fuzulî: Sıhhat ve Maraz* Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü 18. İstanbul, Millî Mecmua., 18.

³²⁴⁸ Gölpınarlı, çev. 1940. *Fuzulî: Sıhhat ve Maraz*. Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü 18. İstanbul: Millî Mecmua., 18.

³²⁴⁹ Aşkın Okunmaz Kıyıları, s.228.

³²⁵⁰ Muhsin Macit, *Modern Mistik Şiirin Ufukları: Sezai Karakoç'un Şiiri*, YEDİ İKLİM, Eylül 2000, S.126, s.23.

*Böyleyken edip yine tekâsül
Kılmış nice ma'niden tegâfûl³²⁵²*

Burada hemen belirtmemiz gerekir ki, Galib'in Hüsn ü Aşk mesnevîsi devrine damgasını özgün bir eser olarak vurmuştur. Konu olarak da üslûp özellikleriyle de önceki mesnevîlerden ayrılan bir çizgidedir.

Yine Galib'e göre, bir eserin ahlâkî olması gerekmektedir. Şair, izdivaç sahnesini açık-saçık ifadelerle tasvir etmemeli, edep erkân gözetmelidir:

*Bulmağla bir iki hoşca tâbîr
Erlik midir izdivâcı tasvîr
Dersen ki Nizâmî-i girâmî
Etmiş o dahi bu iltizâmı*

*Ol tarz-ı Acemdir olmaz i'câb
Rindân-ı Acem gözetmez âdâb
Her tavrına iktidâ ne lâzım
Câizse de ictirâ ne lâzım³²⁵³*

Galib, Hayrabad'ın çalıp çırpma bir eser olduğunu söyler ve Nabi'yi hırsızlıkla suçlar:

*El-hak çalıp alma kıssadır ol
Hırsızlara hayli hissedir ol³²⁵⁴*

Galib'e göre gerçek sanat sahibi, gerçek usta, gidilmemiş yoldan giden, yeni bir tarz oluşturan kimsedir:

*Merd ana denir ki açâ nev râh
Erbâb-ı vukufu ede agâh
Olmaya sözü bedihî-i tam
Ede nice tecrübeyle itmam³²⁵⁵*

³²⁵¹ HA, b.186-187.

³²⁵² HA, b.199.

³²⁵³ HA, b.200-203.

³²⁵⁴ HA, b.208.

³²⁵⁵ HA, b.212-213.

Galib'e göre şiir, herkes tarafından kolaylıkla anlaşılabilirdir. Hüsn ü Aşk'ın üslubunu ele veren şu iki beyit, Galib'in sanat anlayışının en güzel ifadelerindendir:

*Ammâ kime eyleyim bunu fâş
Ben dahi bileydüm ol kadar kâş
Efvâha sözüm olaydı dem-sâz
Lâzım mı idi felekte pervâz³²⁵⁶*

Şair, sanatlı ve renkli bir söyleyişin sadece şiirin zevkine varmış duyarlı insanlar tarafından anlaşılacağına, bu sebeple de güzel ve renkli beyitler söylenmesi gerektiğine işaret eder:

*Bir ehl-i sühan ki' ede tahsîn
Bin çarh değer o beyt-i rengîn
Dâim bunu der ki elde hâme
Âfet bana itibâr-ı âmme³²⁵⁷*

Galib kendi üslubunu etkileyen sebkihindî'nin, Nabi'nin ekolünden hiç de aşağı kalmayacağını ifade ederek, dilin sembolik değerlerinden yararlanarak yazdığı mesnevîsinin, aslında Nabi'nin eserinden daha iyi olduğunu anlatmaya çalışır:

*Bed-reng ise de kumâş-ı evren
Kalmaz yine kâle-i Halebden³²⁵⁸*

Galib şiir hakkındaki görüşlerini ortaya koyarken, Hüsn ü Aşk'ın konusunu işlerken izlediği yolu izler ve tersinden hareket eder. Nabi'ye yönelttiği eleştirilerde şiirin ne olmaması gerektiği konusundaki görüşlerini anlatırken, aslında kendi şiirlerinin ne olduğunu ortaya koymaktadır.

³²⁵⁶ HA, b.214-215.

³²⁵⁷ HA, b.217-218.

³²⁵⁸ HA, b.238.

2.9.2. Lutfiyye’de üslûp ve şiir anlayışı

Lutfiyye bir ahlâk kitabı olduğundan oldukça yalın bir anlatıma sahiptir. Bu sebeple eserde sanatlı ve renkli bir söyleyiş yoktur. Nesir diline daha yakın, vezinli, kafiyeli dizeler birbiri ardınca sıralanmıştır.

Lutfiyye, Nabi tarzının hâkim olduğu bir eserdir. 17.yüzyıldan itibaren devletin giderek kötüye gitmesi, halkı telâşa düşürmüştür. 13.yüzyılda Moğol istilâsı nedeniyle buhrana düşen halkı, Yunus gibi dervişlerin dili sakinleştirmekte ve birliği sağlamaktaydı. 17. ve 18. yüzyıllardaki ahlâkî eserlere ve hikemî tarza verilen önem de toplumdaki bu çöküntü psikolojisini bir tür teskin etme çabalarına örnek teşkil etmektedir. Aşk ve macera konulu mesnevîlerin yerini bu yüzyılda didaktik ve ahlâkî konulu mesnevîler almıştır. Ancak didaktik eserlerin varlığına tek sebep elbette bu değildir.

Lutfiyye bir nasihatname örneği olmasına karşın, Sünbülzade’nin oğluna tavsiyeleri arasında ‘Şiir ve İnşâ’ konusunda söyledikleri, şairin bir nevi şiir anlayışını da ortaya koymaktadır. Ona göre şiir ve nesir, hünerin ve marifetin en üst seviyesindedir:

Şi’r ü inşâ hünerün a’lâsı

*Ya’ni her ma’rifetün ra’nâsı*³²⁵⁹

Şairlik, doğuştan gelen bir yetenektir, ona çirkin sözler söylemek, şiiri ayıplamak doğru değildir:

Şu’arâ tâli’idür sehmü’l-gayb

*Şi’re ta’n eylemedür gâyet ayb*³²⁶⁰

Şiir ilimle desteklenmeli, ilimle tüm incelikler ortaya konmalıdır:

Şi’rini eyleye ilme tatbik

*Bile mefhûm-ı ma’ânî-i dakik*³²⁶¹

³²⁵⁹ Sünbülzade Vehbi, Lutfiyye, b.296.

³²⁶⁰ Sünbülzade Vehbi, Lutfiyye, b. 297.

³²⁶¹ Sünbülzade Vehbi, Lutfiyye, b.301.

Şair, mazmun konusunda da dikkatlidir. Söylenen kelimeler kişiye has olmalı; kişi, söyleyeceklerini zorlanmadan söylemelidir:

Ya 'ni safvet virüb âyînesine

Bikr-i ma'nâyı çeker sînesine

Söyleye tûtî gibi güftârı

Ola hem-kadr-i şeker eş'ârı³²⁶²

Sünbülzade, şiir konusunda özgün ifadeler kullanmak, onları şiirinde uygulamak yerine, bilinen ibareleri seçmiştir. Hatta o, şiirden önce nesrin daha gerekli olduğunu belirtir:

Şi'r ü inşâ ikisi tev'emdir

Lik Vassâf'ı bilür hiç yokdur³²⁶³

³²⁶² Sünbülzade Vehbi, Lutfiyye, b.302-303.

³²⁶³ Sünbülzade Vehbi, Lutfiyye, b.317.

2.10. 18.Yüzyıl Divan Şiirinde Sadeleşme Eğilimine Bir Örnek: Hâtem Divanı'nda Deyimler

Divan şiiri söz konusu olduğunda bu şiirin ağdalı bir dile sahip olduğu söylenir zaman zaman. Yeni dinin de etkisiyle dilimize bazı Arapça ve Farsça kelimelerin girdiğini ve bu kelimelerin İran tesiriyle başlayan Divan şiirinde daha da fazlalaştığını biliyoruz. Mevcut durumu kabullenen şairler olduğu gibi, durumu kabullenmeyen ve iyi bir eğitime sahip olsalar da şiirlerindeki kurguda aruz vezninin zorunlu kıldıklarının dışında, Türkçeye ve halk ifadesine ağırlık veren şairler de vardı. Bu şairler arasında, edebiyat tarihlerimizde ilk olarak Necati'den söz edilir. Daha sonra karşımıza Zati ve ondan sonra Baki çıkar. Fuzuli'nin dilinde her ne kadar Baki'deki yoğunlukta olmasa da yer yer sade söyleyişler dikkati çeker. Benzer söyleyişlere 17. yüzyıl şairlerinden Şeyhülislâm Yahya ve Nef'î, Nabi ve Sabit'te de rastlanır. Sadeleşme, 18. yüzyılda da sürer ve değişim özellikle Nedim'de ve Şeyh Galib'de hissedilir. Aynı yansımayı devrin diğer şairlerinde de gözlemlemek mümkündür. Başlığımızda da belirttiğimiz üzere, devrin şairlerinden Hatem'in divanına bu açıdan yaklaştık ve beyitlerde yer alan deyimlere dikkat çekmeye çalıştık.

Her asrın tarihî ve içtimaî olayları, sosyal problemleri ve ıstırapları, zevkleri ve moda yaşantıları; asrın kendi üslubunu, dilini, an'anevî ifade tarzlarını ve kültürel yaşantılarını etkiler. Sosyolojik ve tarihî değişimler, hayatın her alanında olduğu gibi devri ile paralel gelişme sağlayan sanat dallarını da kuvvetle etkisi altına alır. Bu etkinin en çok hissedildiği sanat alanı, şüphesiz ki, edebiyattır. Edebiyat tarihimizde, 13. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar, İslâm dini başta olmak üzere birçok kaynaktan beslenerek gelişen, temelde aynı dünya görüşünden hareket ederek kendi kitlelerinin ihtiyaçlarına cevap veren ve kendi kuralları içinde klişeleşen, sanat çizgileri ve grafikleri kesin şekillerde ayrılmasına rağmen yine de birbirlerine paralel olarak varlıklarını sürdüren iki farklı edebiyat çevresi boy göstermektedir. Bir tarafta halkın beğenisinden, ihtiyaçlarından, dilinden, kültüründen ve duygularından ilham alarak tekrar halka seslenen Halk edebiyatı; diğer tarafta ise başlangıçta Arap ve Fars edebiyatlarını örnek alarak yola çıkan; ancak zaman içinde sun'î kalıplarının dışına

çıkarak-aruzu Türkçe ile uyumlu hâle getirerek, konuyu ve mitolojik şiir âlemini Türk lirizmiyle birleştirerek- dilde ve üslûpta olduğu kadar teknikte de kendi zevk ve duyuş tarzını geliştiren, saray çevresi başta olmak üzere belirli bir kitleye hitap eden Divan edebiyatı vardır.

Edebiyatımızda böyle bir ikiliğin sebebi, İslâm dininden ve İran edebiyatından alınan, Türk dilinin özelliklerinden ayrı özellikler taşıyan, ayrı bir vezin ve dil etrafında teşekkül eden ritmik kurallardır.³²⁶⁴ Şiir dilinin –İslâmî devir Türkçesinin- gelişmesi, başlangıçta oldukça yavaştır; Divan şiirinin, içyapısından birkaç asır uzak kalmasına İran edebiyatından gelen izler neden olmuştur. Fakat bu etki zamanla aşılacak ve Türkçe ile aruz uyuşmaya başlayacaktır. Tanpınar, Necati'de ve Baki'de dağınık ve parça parça görülen şehrli Türkçesinin Nef'î ve Yahya Efendi gibi şairlerde kendini tam olarak gösterdiğini belirtir.³²⁶⁵ Her şeye rağmen Divan şairleri de –her devirde yoğunluğu farklı olmak kaydıyla- yanı başlarında yer alan, halk ağzı ve folklor unsurlarından nasiplerini almışlardır. Yerleşik edebiyat tarihi geleneğimizde Divan şiirine yöneltilen eleştirilerin çoğunun sebebi, dış etkenlere kapalı, kendi kuralları dışına çıkmayan; hem dilde hem muhtevada hem de şekilde sınırları önceden tayin edilmiş bir edebiyat olmasıdır. İşaret edilen noktalar genel çerçevede doğru olsa da, klâsikleşen bu edebiyatın içinde farklı bir yolu takip eden şairlerin varlığını da göz ardı etmemek gerekir.

Divan şairleri arasında 15.yüzyıldan itibaren yavaş yavaş güçlü simalar yetişmeye başlar. Ahmed Paşa ve Şeyhî, şiirlerini Fars şiirinden gelen unsurlarla donatırlarken³²⁶⁶, geleneğin yeni yeni olgunlaşmaya başladığı bir dönemde, çağdaşları arasında eserlerindeki yerli hava ve halk söyleyişleriyle dikkati çeken, sadeliğe ve konuşma diline has özelliklerle yerli zevki bir merak hâline getiren önemli bir şair yetişir: Necati. Aslında bu arayış Necati'den önce başlar. İvaz Paşazade Atayı, Sarıca Kemal ve Cezerî Kasım Paşa (Safi) şiirlerini yerli unsurlarla donatırlar.³²⁶⁷ Fakat bu unsurlar, bu şairlerin şiirlerinde, Necati'de olduğu gibi canlı durmaz. Öte yandan İran

³²⁶⁴ Ahmet Hamdi Tanpınar, 19uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi, s.2.

³²⁶⁵ Ahmet Hamdi Tanpınar, age., s.3.

³²⁶⁶ Mustafa İsen, Lâtîfi Tezkiresi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s.106.

³²⁶⁷ Muhsin Macit, *Mahallîleşme Cereyanı ve Nedim, Osmanlı*, Yeni Türkiye Yayınları, c.9, Ankara, 1999, s.712; Ziya Avşar, *Türkî-i Basît'i Yeniden Tartışmak*, *Bilig*, S.18, Ankara, 2001, s.139.

edebiyatına büyük bir özenti duyulmakta; İran'dan gelen şairlere iltifat edilmektedir. Bu durumu, Mesîhî'nin

“Mesihî gökten insen sana yer yok

Yürü var gel Acem'den ya Arab'dan

beyti pek güzel açıklar.”³²⁶⁸ Tüm bu zorluklara rağmen - şiir dilindeki değişime bir tepki olarak- Necati, şiirlerinde yarattığı yerli hava ve halk söyleyişleriyle, ismiyle anılan bir ekol oluşturur. Hatta *“Nedim'de en güzel ifadesini bulan bu canlı konuşma dilini şiire sokma çabası Necâtî ile başlamıştır.”*³²⁶⁹ Fuat Köprülü'nün *“Mahallileşme Cereyanı”* adıyla söz ettiği³²⁷⁰ bu hareket 16.yüzyılda da devam eder ve bu yüzyılda ortaya, remil dükkânını edebî bir mahfile çevirerek yetiştirdiği genç şairlere Necati'nin tarzını aktaran Zati çıkar. Yine yüzyılın başlarında Mesihî'nin Edirne Şehrengizi ile Tacizade Cafer Çelebi'nin Hevesname'sinde yerli konular dikkati çeker. Zati'nin öğrencilerinden Anadolu sahasının en büyük şairi olan Baki, şiirlerindeki ahenk, teknik mükemmeliyeti ve rindâne eda kadar, sade söyleyişle de devrine damgasını vurur. Devrinin *“sultânü'ş-şu'arâ”*sı olan Baki, şiir özellikleriyle *“XV. yüzyıl şairlerinden Necâtî Bey ile XVII. yüzyıl şairlerinden Nef'i ve Şeyhülislâm Yahyâ arasında bir köprü durumundadır. Birçok yönlerden XVIII. yüzyılın büyük şairi Nedim'in hazırlayıcılarından sayılır.”*³²⁷¹ İstanbul Türkçesinin en pürüzsüz ve en ustaca kullanımı, yine onun şiirlerinde aruzun ahengiyle birleşmiştir. Arapça ve Farsça'yı iyi bilmesine rağmen genellikle sade ve zarif İstanbul Türkçesini kullanmayı tercih etmiştir.

Dîvân'ındaki (G.371/3a), (G.395/1, (G.508/1b), (Musammat 1/V-2), (G.201/5), (G.279/1b), (G.229/ 9b) gibi mısraları ile o, *“birçok şiirinde halk diline yaklaşan; külfetsiz, sade beyitler söylemiş, halk deyimlerine fazlaca yer vermiştir. Necati Bey'le başlayan ve edebiyatımızda daha çok ikinci derece şairlerin kullandığı bu sade Türkçe, İstanbul halkının kullandığı sözler ve deyimlerle süslenmiş temiz dil şiirimize Baki tarafından yerleştirilmiş ve XVIII. Yüzyılda Nedim'le en yüksek*

³²⁶⁸ Hasibe Mazıoğlu, *Necati'nin Türk Dili ve Edebiyatının Gelişmesindeki Yeri*, *Türk Dili*, X, (Mart 1961), Ankara, s.609.

³²⁶⁹ Hasibe Mazıoğlu, agm., s.367.

³²⁷⁰ Fuat Köprülü, *Millî Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri*, *Edebiyat Araştırmaları I*, İstanbul, 1989, s.281.

³²⁷¹ Halûk İpekten, Baki, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998, s.43.

*derecesine ulaştırılmıştır.*³²⁷² Sadeleşme akımı Anadolu sahasının diğer şairlerini de etkilemiş; “*tasavvuf düşüncesinin bütün sembol ve mecazlarını, her şeyden önemlisi duyuş tarzını Türkçeleştiren Hayreti, Hayali, Usuli, Yahya Bey gibi Rumelili şairler yerli, ahenkli bir şiir dili*”³²⁷³ oluşturmuşlardır.

Baki'nin çağdaşı, Azerî sahasının ve Türk edebiyatının büyük şairi olan; Arap, Fars ve Türk dillerini çok iyi bilen Fuzuli, şiirlerinde aşkın ıstırabını işlerken; Türk dilinin inceliklerini de çeşitli kelime oyunları ile dile getirerek, Nevayi Türkçesinin bayrağını gururla dalgalandırmayı bilmiştir. Âşık edebiyatının günümüze kadar süregelen ve güzel bir atışma türü olan³²⁷⁴ ‘dedim dedi’li koşma kalıbının, Fuzuli'nin dilinde aruzla ve müseddes nazım şekliyle yeniden işlendiğini görmekteyiz.³²⁷⁵

*“Ol sebebdan Fârsî lâfz ile çokdur nazm kim
Nazm-ı nâzik Türk lâfzıyla inen düşvâr olur
Lehce-i Türki kabûl-i nazm ü terkîb etmeyip
Ekser-i elfâzî nâ-merbût u nâ-hemvâr olur
Bende tevfiğ olsa bu düşvârî âsân eylerüm
Nev-bahâr olgaç dikenden berg-i gül izhâr olur”*³²⁷⁶

kıt'asıyla da Türkçe ile şiir yazmak kudretinin kendisine verildiğini ifade eder.

16. yüzyıl şairlerinden ikisi vardır ki bu şairler üzerinde edebiyat tarihlerimizde oldukça fazla durulmuştur: Edirneli Nazmî ve Tatavlı Mahremî. Adları ilk defa Fuad Köprülü'nün Millî Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri ve Divan-ı Türkî-i Basit adlı eserinde³²⁷⁷ geçen bu şairler, Köprülü tarafından büyük bir heyecanla takdim edilmelerine rağmen, devirlerinde pek etkili olamazlar.³²⁷⁸ Ayrıca Köprülü'nün vurguladığı gibi, Türki-i Basit, bir akım olamamıştır. Hatta Mahremî ve

³²⁷² Halûk İpekten, age., s.49.

³²⁷³ Muhsin Macit, agm., s.712.

³²⁷⁴ Bu konuyla ilgili olarak bk.: Lütfi Alıcı, *Klasik Türk Edebiyatında Müraca'a Şiirler, İlmî Araştırmalar*, S.14, İstanbul, 2002, s.1-15.; Hayrettin İvgin, *Dedim-Dedi'li Şiirlerin Halk Edebiyatı İçindeki Yeri ve Erzurumlu Emrah'a Mal Edilen Dedim-Dedi'li Şiir*, www.hayrettinivgin.cjb.net; Hayrettin İvgin, *Halk Şiirinde Dedim Dedi*, II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Halk Edebiyatı, Ankara, 1982, c.2, s.255-265.

³²⁷⁵ F, Müseddes 1/ III., IV. ve VI. bendler.

³²⁷⁶ F, Kıt'a 10

³²⁷⁷ Fuat Köprülü, agm., s.281-294.

³²⁷⁸ Hasibe Mazıoğlu, agm., s.611.

Edirneli Nazmi'nin bir araya geldiklerine dair bile en ufak bir kayıt yoktur.³²⁷⁹ Fakat bu şairler, Necati'nin başlattığı Mahallileşme Cereyanının etkisinde şiirler yazmışlardır.

Folklorik zevk ve yerli söyleyiş merakının giderek hız kazandığı 17.yüzyılda hem Divan edebiyatının, hem de Halk edebiyatının çehresi önceki asırlara göre daha da değişmiştir. Her iki edebiyat alanının birbirlerini etkilediğini ve birincil derecedeki hitap kitlelerinin kapsamında bir artışın meydana geldiğini açıkça görmek mümkündür. Aruzla şiir yazan Gevheri, Âşık Ömer gibi âşıkların yanı sıra; sade söyleyişi ve İstanbul Türkçesini zirvelere taşıyan Şeyhülislâm Yahya ve Sabit gibi Divan şairleri de yetişmiştir. Ayrıca Nabi, "hikemî tarzın temsilcisi olmakla beraber aynı zamanda şiirlerinde yer yer konuşma dilinden gelen unsurları"³²⁸⁰ tercih etmiştir. Kullanılan Türkçe kelimeler, deyimler ve halk ağzı, yine bu yüzyılda, Divan şiirine vurulmaya çalışılan Türk kimliğini ve Türkçe seslendirilişi; Türk Divan edebiyatının İran edebiyatından farkını ortaya koyduğunu ve şairlerimizin de önceki asır Türk şairlerini –bazı şairler hariç- örnek aldığını göstermektedir.

Divan edebiyatında yeni bir mektep yolu oluşturarak hayat hadiseleri karşısında hayali değil, fikir ve aklı ön plâna çıkararak, söyleyeceğini süsten arındırarak görgü, bilgi ve tecrübelerle dayandırarak anlatan Nabi, didaktik tarzın öncüsü olmuş; üslûpta sanatkâranelikten çok, sadeliğe özen göstermiş ve uzun yıllardır belleklerde yer eden darb-ı mesel niteliğindeki mısra ve beyitleriyle,

*Divân-ı gazel nüsha-i kâmûs değildir*³²⁸¹

diyerek, lisan anlayışını ortaya koymuştur. Nabi, çağı için yenilikçi bir şairdir. Yapmacıktan, gösterişten uzak durarak, İstanbul Türkçesinin işlenmiş zevklerin hepsini bünyesinde taşıyan bir ortak kültür dili olduğunu belirtmiştir. Yüzyılın sonunda yetişen ve 18.yüzyılın başlarında da ömür süren Sabit'te de aynı arayışı görmek mümkündür. Sabit de şiirine halk ağzını ve deyimlerini, günlük konuşma dilindeki kelimeleri ve hatta argoyu sokmuştur.³²⁸²

³²⁷⁹ Ziya Aşar, *Türkî-i Basît'i Yeniden Tartışmak*, s.127-141.

³²⁸⁰ Muhsin Macit, agm., s.712.

³²⁸¹ Na, G.167/8.

³²⁸² S. s.62.

Bu isimlerden hareketle özellikle 17. yüzyıldan itibaren dikkati çeken bir dönüşümün yaşandığı fark edilebilir. Fakat bu değişim ve kırılma sadece edebiyatta değil, musikide, hat sanatında ve mimaride de görülür. Aynı değişimi askerî sahadaki yenilgilerin getirdiği komplekste de bulabiliriz. 18.yüzyıla geldiğimizde değişimin tüm kurumlarıyla benimsendiğini görürüz. Minyatür sanatı da diğer sanat dallarındaki değişime paralel olarak bir dönüşüme uğramış ve Levnî'nin elinde soyuttan somuta geçmiş; perspektifi benimsemiştir. Yüzyılın başında vefat eden Sabit'te gördüğümüz yerleşme eğilimi sürmüştür; Nedim'in hece vezniyle yazdığı manzumeleri, şarkılarındaki ve gazellerindeki sade dili; yüzyılın ikinci yarısında yetişen Şeyh Galib'in

Kılıcı kanlı eli kanlı delikanlı güzel

*Deşt-i âşûba aşiret begi Türkmenli güzel*³²⁸³

matlalı şiiri, yine

Dökdü omuzdan poşu saçağını

*Açdı gönüller deli bayrağını*³²⁸⁴

'matlalı gazeli,

Gül gibi açıldım amma gülmedim

*Rengine kapıldım amma gülmedim*³²⁸⁵

matlalı gazeli, onun Mahallileşme akımından etkilendiğini göstermektedir.

Fakat özellikle Nedim, bu konuda, Tanpınar'ın görüşüne göre bütün bu şairlerden daha başarılıdır: “Yahya Kemal'e kadar 'Nedimâne şiir'in manası, daha ziyade, uçarı çapkınlık ve mahallî zevke inhisar eder. Yalnız Namık Kemal onun yaptığı yeniliği biraz takdir eder. Halbuki gerek mahallilik, gerek çapkınca mazmun, Nedim'den çok evvel şiirimizde vardı. Açık, çapkınca hava ve heves şiirleri ise daha çok önceden mevcuttu. Çağdaşları Nedim'de daha çok bunları görüp sevdiler. Onun sesini, eşya ile duyularının temasa geliş tarzını, mısraa verdiği bükülüştü ve bu mısraın hafifliğini, kısaca kemanın yayını çekiş tarzını fark edemediler.”³²⁸⁶

³²⁸³ ŞG, G.202.

³²⁸⁴ ŞG, G.312.

³²⁸⁵ ŞG, G.226.

³²⁸⁶ Ahmet Hamdi Tanpınar, Edebiyat Üzerine Makaleler, s.178.

17.yüzyıldaki Şeyhülislâm Yahya, Nabi, Vecdi, Fasih ve Nefî gibi bazı şairlerde görülen bir geleneği –İstanbul ve semtleri üzerine şiir söylemeyi- de sürdüren Nedim, şiirlerinde, o günlerdeki İstanbul’u ebedileştirmiştir.³²⁸⁷

Şiirimizdeki yerlilik hareketleri yukarıda saydığımız şairlerle sınırlı değil elbette. Gerek 17. gerekse 18. ve 19. yüzyıllarda yetişen diğer şairlerde de aynı çabayı gözlemleyebiliriz. Bu şairlerden biri de 18. yüzyılda yetişen Hâtem’dir.

Hâtem’in Türkçe, Arapça ve Farsça şiirlerinden oluşan Divan’ının dışında ahlâk ilmine dair Arapça bir manzumesi ve şerhi, Tuhfe-i Şâhidî şerhi, Bedrî Reşîd’in Elfâz-ı Küfr risalesinin şerhi, hesaba dair Şerhü'l-lem'a isimli bir eseri ve Mültekâ şerhi vardır. Ayrıca, şairin Arapça takrîrleri, talebelerinden "İbn-i Reyhân" lâkabıyla anılan Muhammed Sa’îd Efendi tarafından Fevâid-i Hâtem ismiyle bir araya getirilmiştir.

Asırlar boyunca işlene işlene ifade imkânlarını ve kelime inceliklerini iyice zirveye taşıyan Klâsik edebiyatın tüm imkânlarından yararlanan Hâtem, kullandığı deyim ve atasözlerini lügat anlamlarına uygun olarak işlemiş; aynı zamanda konuşma dilinin rahatlığını nazmında hissettirmiştir. Ayrıca Divan’ındaki bazı beyitlerinde İstanbul’u (K.2, 36a; G.26,8b; G.5, 9b; G.109, 7a), Çubuklubahçe (G.26, 8b), Çatalçeşme (G.5, 9a), Beşiktaş (G.113, 3b), Aksaray (K.2, 36b) gibi semtleri de zikreden şair, birçok yönüyle olduğu gibi, bu özelliği ile de Nedim’in takipçilerindedir. Hâtem Divanı’ndaki deyim ve atasözleri ya irsâl-i mesel yoluyla doğrudan ya da vezne uydurulmak suretiyle eklemeler ve çıkarmalar yapılarak, yerleri değiştirilerek, küçük değişikliklerle kullanılmıştır. Örnek olarak şairin,

Bu demde ‘izzeti tâ öyle kim âb-ı musaffânun

*Bir içim suya ağızı sultanur la’l-i dil-ârânun*³²⁸⁸

Şîr-h’âr-ı sâkî-yi leb-şekkerin ağzın arar

*Şemme yok devr-i surâhilerde kulkuldan bana*³²⁸⁹

Anası südi gibi gonçeye helâl olsun

*Alursa jâle be-sân girye-i hezârımız*³²⁹⁰

³²⁸⁷ Muhsin Macit, agm., s.713.

³²⁸⁸ Ht, K.2-65

³²⁸⁹ Ht, G.1-9

*Mey-i dü-sâleyi zâhid kemâl-i şefkatden
İki yaşında kızım deyu bağrına basmış³²⁹¹*

beyitleri incelendiğinde, bu deyimlerin şiire bir tasannu ile yerleşmemiş olduğu fark edilebilir. Şairin divanını bu zaviyeden inceledik ve divanın sadeliği ve halk ağzını içermesi dışında birçoğu bugün dahi kullanılan deyimlerle örüldüğünü gördük. Aşağıda bunlardan tespit edebildiklerimizi sunuyoruz:

ağız aç- :	(K.1-57)
ağızı sulan- :	(K.2-65)
ağızına bal çal- :	(G.65-4)
ağızından ayrılma- :	(K.2-66)
ağızını ara- :	(G.1-9)
ahı tut- :	(K.1-30)
anası sütü gibi helâl ol- :	(G.124-4)
aradan su sızma- :	(K.2-11)
Arap topuna dön- :	(K.1-73)
ayaktan düşür- :	(K.3-52)
bağrına bas- :	(Kit'a2-1)
başına kar kürü- :	(K.2-8)
başına soğuk geç- :	(K.2-53)
başında püsküllü sevda ol- :	(Ş.2-IV.4)
başını bağla- :	(K.14-2)
başını taştan taşa vur- :	(G.113-5)
bıçak çek- :	(K.3-46)
binde bir ol- :	(G.95-5)

³²⁹⁰ Ht, G.124-4

³²⁹¹ Ht, Kit'a 2-1

<i>bir içim su</i>	(K.2-65), (G.32-6)
<i>boyun ver- :</i>	(G.120-5)
<i>burnu büyü- :</i>	(K.1-12)
<i>burnu kalk- :</i>	(K.1-60)
<i>burnunu kır- :</i>	(K.1-93), (G.120-2)
<i>canı yan- :</i>	(K.2-51)
<i>cenaze lokması say- :</i>	(G.18-1)
<i>çekip çevir- :</i>	(G.121-1)
<i>çın çın öt- :</i>	(K.2-31)
<i>darısı başına</i>	(G.85-6)
<i>dibine darı ek- :</i>	(G.36-4)
<i>dil yarası</i>	(G.58-7)
<i>dünya başına dar ol- :</i>	(T.18-8)
<i>eli ulaşma- :</i>	(G.85-8)
<i>emişli kırışlı ol- :</i>	(G.27-6)
<i>endam biç- :</i>	(G.87-7)
<i>eteğini çek- :</i>	(K.2-89)
<i>göğüs ger- :</i>	(G.58-7)
<i>göz açtırma- :</i>	(K.1-135)
<i>göz kırp- :</i>	(G.5-1)
<i>göz kulak eyle- :</i>	(G.92-4)
<i>göz süz- :</i>	(T.1-15)
<i>gözden düş- :</i>	(K.3-38)
<i>gözleri aydın ol- :</i>	(Muh.1/II-1)
<i>gözü gibi sakla- :</i>	(K.1-25)

gözü kal- :	(K.2-75), (T.24-7), (G.77-1)
gözünden ayır- :	(K.3-3)
gözünden sakın- :	(K.2-7)
gözüne mil çek- :	(T.43-5)
gözünün nurunu dök- :	(G.83-5)
haddi olma- :	(K.2-85)
hayrını gör- :	(K.1-56), (K.2-90)
hazır lop elde et- :	(K.3-38)
hırs küpü	(K.2-40)
huyu kurusun	(G.87-2)
ibret gözü	(G.110-7)
içten pazarlıklı	(G.19-3)
iğneden ipliğe hesap et- :	(G.6-2)
iki bir (ikide bir)	(K.1-93)
ipliğini pazara çıkar- :	(K.15-6)
işi laftan başka bir şey olma- :	(K.1-57)
kabını kacağını başına çal- :	(K.3-45)
kan kus- :	(K.2-50)
kanat aç- :	(G.4-7)
kanına su kat- :	(G.84-6)
kanını dök- :	(K.2-51)
kanını iç- :	(K.9-9)
kapağı at- :	(K.3-21)
karaya vur- :	(K.2-16)
kıl elek tut- :	(K.6-5)

<i>kıl kondurma-</i> :	(G.30-6)
<i>kızır-, bozar-</i> :	(G.71-7)
<i>kokusu çık-</i> :	(K.1-12)
<i>kucaktan kap-</i> :	(K.3-12)
<i>kulağına küpe et-</i> :	(K.3-9)
<i>kulağını bük-</i> :	(K.3-10)
<i>kulak kabart-</i> :	(K.1-6)
<i>kum gibi gökten yağ-</i> :	(K.1-63)
<i>kuru bir namı ol-</i> :	(K.2-81)
<i>kuş beyinli</i>	(K.1-56), (G.22-7)
<i>kuyu kaz-</i> :	(K.1-55)
<i>mum gibi yan-</i> :	(K.1-94)
<i>mum ol-</i> :	(K.3-27)
<i>o gün bu gün :</i>	(K.1-90)
<i>parmak hesabı:</i>	(K.3-10), (G.43-9)
<i>pot kır-</i> :	(K.1-133)
<i>rüyada bile göreme-</i> :	(T.1-15)
<i>ser vermek sır verme-</i> :	(G.56-2)
<i>sıkıntısı başından aş-</i> :	(K.1-102)
<i>sikkeyi mermerde kaz-</i> :	(K.1-64)
<i>söz at-</i> :	(K.1-59)
<i>söz bul-</i> :	(K.3-41)
<i>söz düş-</i> :	(K.1-77)
<i>şapkasını havaya at-</i> :	(K.1-36)
<i>takke kap-</i> :	(K.1-30)

<i>tası tarağı kaldır- :</i>	<i>(K.3-25), (G.90-10)</i>
<i>taş kalpli</i>	<i>(K.3-37)</i>
<i>temize çek- :</i>	<i>(K.2-43)</i>
<i>topuğunu dök- :</i>	<i>(G.85-9)</i>
<i>tuz hakkı</i>	<i>(G.85-3)</i>
<i>türlü türlü külâh oynat- :</i>	<i>(G.89-9)</i>
<i>üzüntüden çatla-</i>	<i>(K.1-25)</i>
<i>varını pula sat- :</i>	<i>(K.1-106)</i>
<i>vebâlini al- :</i>	<i>(G.18-1)</i>
<i>yağını çıkar- :</i>	<i>(K.3-37)</i>
<i>yakınından uzağından geç- :</i>	<i>(G.99-1)</i>
<i>yan verme- :</i>	<i>(G.30-7)</i>
<i>yerden bit- :</i>	<i>(K.1-63)</i>
<i>yumruğına tükür- :</i>	<i>(K.1.67)</i>
<i>yüz bul- :</i>	<i>(G.92-3)</i>
<i>yüzü ak alını açık ol- :</i>	<i>(T.16-4)</i>
<i>yüzü ak ol- :</i>	<i>(K.2-42)</i>

2.11. 18.Yüzyıl Edebî Hayatında Polemikler

18.yüzyıldaki edebî hayat, tarihî ve içtimaî buhranlara rağmen canlılığını yitirmemiştir. Zaman zaman bu dış gerçekler, şairlerin ince hayallerini, şiirlerindeki konuları ve üslûplarını etkilemektedir. Ancak şairler, edebiyat dünyasında ilk sırada yer almak için yarışmaktan geri kalmamışlar; aralarında sözlü sataşmalarla polemige girmişlerdir. Özellikle Osmanzade Taib'in reis-i şairan seçildikten sonra padişah III.Ahmed'e yazdığı kasidesinde zamanı şairlerine sataşması ve bu makama kendinden sonra Seyyid Vehbi'yi vekil bırakması, şairlerin şiirlerini değerlendirerek şair ile müteşairi ayırmaya çalışması ortamı alevlendirmiştir. Taib'in sert mizacı ve sivri dili, kasidelerinde şairler için söylediği iğneleyici beyitler, Taib'in saldırısına maruz kalan şairlerin de tepkisine neden olmuştur. III.Ahmed'e sunulan kaside, devrin şairlerinden bahsetmesi açısından önemlidir.³²⁹²

Taib, zamanı şairlerinden Nedim ile pek geçinememiştir. Bu sebeple, III.Ahmed'e yazdığı kasidesinde Nedim'in adını zikretmemiş; hatta üstü kapalı olarak ona sataşmıştır. Yapılan bu üstü kapalı sataşmaları Nedim de ince zekâsı sayesinde anlamış; o da şiirlerinde üstü kapalı bir şekilde Taib'e cevap vermiştir. Nedim'in tepkisine yol açan beyit şudur:

*Sudâ' irâs ider nakli sayılmaz mahlâs erbâbı
Kimi şehri kimi Mâzenderânî kimi dihkânî³²⁹³*

Nedim gibi zeki ve söz ehli bir şairin bu sözün altında kalması düşünülemez. Şair, kendisini şairden saymayan, hatta mahlâs erbabı olarak da görmeyen Taib'e şu beytiyle cevap verir:

*Ma'lûmdur benim sühanım mahlâs istemez
Farkeyler anı şehrimizin nükte-danları³²⁹⁴*

³²⁹² Tb, s.28-39.

³²⁹³ Tb, s.36.

³²⁹⁴ N, G.155/5

Taib ile Nedim'in aralarında geçen bu söz düellosu, başka beyitlerle devam eder. Aşağıdaki beytinde de şiirin iyisini kötüsünden ayıran terazinin iyi işletilmesi hâlinde herkesin olgunluğu ile eksik taraflarının ortaya çıkacağını belirtir:

*Olur ise eger mîzân-ı temyîz-i suhan der-kâr
Bilinür herkesin ol dem kemâlâtıyla noksânî³²⁹⁵*

Taib'in Nedim'i şairden saymamasına, Nedim'in bir rübaisinde verdiği cevap şöyledir:

*Zâhirde egerçi cümleden ednâyız
Erbâb-ı nazar yanında pek a'lâyız
Saymazsa hesâba n'ola ahbâb bizi
Biz zümre-i şâ'irânda müstesnâyız³²⁹⁶*

Taib'in Nedim ile olan dil yarışı bunlarla bitmez. Şair o kadar ileri gider ki, Nedim'i 'bat-ı sahbâ' olarak niteler.

*Tâibâ bezm içre geh sen neşve-rîz-i câm idin
Geh Mulakkab-zâde dolaşdı bat-ı sahbâ gibi³²⁹⁷*

Ancak Nedim'in cevabı da hemen gelir:

*Sen bat-ı sahbâ degil tâvûs-i kudsîsin Nedîm
Kim zuhûr-ı hâletin meclisde cevlânındadır³²⁹⁸*

18.yüzyıl, kaynaklarda en çok Divan şairi yetiştiren yüzyıl olarak anılır. Yüzyılın bu özelliği göz önüne alındığında şairlerin birbirleriyle yarışmaları ve üstünlüklerini kanıtlamaya çalışmaları, doğal bir sonuç olarak karşılanmalıdır. Reis-i şairan unvanına sahip şairlerin kendilerinden sonra bu unvanı taşıyacak şairleri yine kendilerinin vekil bırakması önemli bir ayrıntıdır. Şairlerin padişahlar, sadrazamlar ve diğer devlet adamları tarafından himaye edilmesi bu yüzyıla has bir durum değildir. Ancak yüzyıl için önemli sayabileceğimiz husus, şairlerin bu unvanı birbirlerine devr

³²⁹⁵ Tb, s.36

³²⁹⁶ N, R.4.

³²⁹⁷ Tb, s.6

³²⁹⁸ N, G.20/6

ederlerken Damat İbrahim Paşa'nın, Nedim'in reis-i şairan olması için araya girmesidir.³²⁹⁹ Osmanzade Taib de resmî bir fermanla reis-i şairan seçilmiştir.

Yüzyılın edebiyat polemğinde, şair sayısının fazla olmasına bağlı olarak, taklit seviyesinde şiirler yazılması ve yenilik arayışlarının taklit sebebiyle sathî kalması da etkili olmuştur. Meydan şair geçinen insanlarla dolup taşınca şairle müteşairi ayırmak zorlaşmıştır.

18.yüzyıl edebî hayatındaki şairlerin tartışmaları bunlarla sınırlı değildir. Asrın son büyük şairi Galib'in mesnevî konusunda Nabi ve onun yolunu takip edenleri eleştirmesi de önemli bir durumdur. Galib, Hüsn ü Aşk'ın "*Der-beyân-ı Sebeb-i Te'lif*" bölümünde Nabi'nin yaşına yakışmayan bir eser yazmasını, Attar'ın eserini yeniden yazmanın Nabi'ye hiçbir getiride bulunmayacağını, üstelik bu eserin şairler tarafından çok büyük bir eser olarak vasıflandırılmasını eleştirir.

Asrın ilk yarısında Nedim'in şahsına yapılan hücumlara birkaç beyitle cevap vermesi, Taib-Nedim çatışmasının çok daha ileriye gitmesini önlemiştir. Oysa Galib, kendi şahsına herhangi bir saldırı yapılmaksızın, şiir meclisinde söylenen sözlerden alınır ve kendini yeni bir eser yazmaya mecbur hisseder. Bu hareket doğrultusunda yazdığı eserinin muhtelif bölümlerinde de Nabi'yi ve onun yolunda gidenleri eleştirir. Galib'in eleştirisinin büyük bir tartışmaya yol açmadığını, sadece kendi şairlik gücünü, çevresine kanıtladığını söyleyebiliriz.

Galib'in Hayrabad'a yönelttiği eleştiriler yanıtız kalmakla birlikte, bu beyitler, onun iyi bir şair ve iyi bir eleştirmen olduğunu kanıtlamıştır.

³²⁹⁹ Tb, s.5.

3. 18.YÜZYIL ŞİİRİNİN GÖNDERGELERİ

Her metnin bir üretilme süreci ve bu sürecin de metinden metne değişen gerçekleşme safhaları vardır. Bir metindeki derin anlamsal yapıyı kavramsallaştırabilmek için onu temalarla donatmak gerekir. Bazı evrensel ya da özel semboller kullanarak temaların dille ifade edilmesi, yani özel olarak süslenmesi mümkündür. Bu süsleme işi figürlerin kullanılması demektir ki söz sanatları, mecazî anlatımlar, benzetme ve istiareler, bunun alt birimleridir. Metin üretme sürecinin daha ilk aşamalarında, en soyut düzlemlerde gerçekleşen anlatımlar da vardır. Bir dili, soyut boyuttayken süslemek, sonsuza açılacak bir üretim düzeneğini kullanmak demektir. ³³⁰⁰ Divan şiirinin metin üretimi soyut düzlemdedir. Şiir, ortak bir dünya görüşünün kalıplarına ve klişeleşmiş söz varlığına dayanır.

Divan şairlerinin dünyaya bakışları, duyuş tarzları, ifade imkânları ve dil malzemeleri ortaktır. Şairlerin iç dünyalarına duygu (aşk), otorite ve tasavvuf boyutlarından yaklaşmak; şiir bağlamlarının göndergelerine inmek demektir. Şiirde sadece söylem olarak yer alan göstergeler, yani duygunun imleri, şairlerin anlamsal boyutta neyi ima ettiğini, neye gönderme yaptığını verebilir. Divan şiirinin geçmişi ile hâli arasında ortak bir çizginin olması, onun dil boyutunu da kapalı ve klişe durumuna getirmiştir. Ancak her devrin belirgin bir çizgisi ve üslûp özelliği bulunduğundan; şairlerin yaptıkları işaretlerle yüzyıllara göre farklılık gösteren göndergeler anlaşılabilir.

18. yüzyıl divan şiiri, geçmiş asırlardaki geleneksel çizgisini devam ettirmekle birlikte; değişen dünya görüşü, toplumsal yapı ve sosyolojik olayların bazılarını bünyesine katarak yeni bir bakış açısı getirmemekle birlikte, kendi potasında eritir. Bu asırda teşekkül eden yeni edebiyat görüşü, özellikle söyleyiş ve duyuş tarzının ürünüdür. 15. yüzyılda Necatî Beğ ile başlayan yerleşme temayülü, 16. ve 17. yüzyıllarda Bakileri, Yahyaları ve Nefîleri yetiştirip; bu asırda, Nedim ile buluşur. Nedim'in söyleyiş mükemmelliği devrinin de ilgi odağı olur. Lâle Devri'nin yaşam

³³⁰⁰Mehmet Rifat, Homo Semioticus, Kaf Yayınları, İstanbul, 1999, s. 39- 43.

sahnelerini, İstanbul'unu ve sevgililerini somutlaştırarak anlatması; şiirlerinin çok sevilmesine ve kendisinden sonra da yolunun takip edilmesine olanak sağlar.

Bu asırda, belirgin ölçüde şiire giren bazı öğeler vardır. Bunlar şairlerin sosyal sınıflarına, bağlı oldukları dünya görüşüne ve yetişme şartlarına paralellik gösterir. Bu öğeler içinde 18. yüzyılın çehresini aydınlatan belli göndergeler şunlardır: III. Ahmed (otoritenin mutlak hâkimi ve kutlu bir şahıs olarak), Sadrazam Damat İbrahim Paşa (otoritenin temsilcilerinden biri ve sanatkârların hâmisi olarak), Lâle Devri (devrin tüm prensiplerinin ve zevk anlayışının adı), tarihî ve içtimaî olaylar, III. Selim (otoritenin sahibi ve özelde bir duygu adamı olarak), İstanbul (otoritenin merkezi ve şiirde ilk kez müstesna görülüp değer verilen mekân olarak) ve sosyo- etnik çevreler.

3.1. İstanbul

Osmanlı Devleti içinde çekim gücü en fazla olan şehir şüphesiz ki İstanbul'dur. Devletin başkenti ve gözbebeği olarak bütün şöhretini dünyaya duyuran İstanbul, Fatih devrinden itibaren her türlü kültürel faaliyetin merkezi olmuştur. Osmanlı Devleti için, merkezî ilkeler üzerine kurulu bir düzenin kalbi olarak görülen payitaht (İstanbul), belirli bir güç ifadesinin odağını oluşturmakta ve ideal düzenin mümkün olduğu kadar muhafaza edilmesini gerektiren bir gösteri alanını tanımlamaktadır. 18. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin yönetimde, savunma alanında, sosyal hayatta ve her türlü kültür ortamında 'yeni'yi aradığı ve uygulama alanı yaratmaya çalıştığı bir dönemdir. Osmanlı Devleti'nin yeni yöntemlerle sosyal ve siyasal alanlardaki kaosu dağıtma çabaları, toplumda da bir kargaşa yaratmıştır. Bu kargaşanın giderilmesi ve devletin eski gücünün ve varlığının yeniden etrafa (yabancı devletlere) gösterilebilmesi için farklı tarzlarda eğlenceler tertip edilmiştir.

18. yüzyıla talihsiz olaylarla başlayan Osmanlı Devleti, alınan yenilgilerin ve ağır şartlar taşıyan anlaşmaların izlerini silebilmek için, lüks ve israfa aldırmandan birbirinden görkemli eğlencelerle tarihe damgasını vurmuştur. Lâle Devri'nin eğlenceleri İstanbul hayatına renk getirmiştir. Avrupaî tarzda yapılan imar faaliyetleri, şehri değiştirmeye başlamıştır.

18. yüzyılın tarihî ve içtimaî özellikleri göz önüne alındığında İstanbul'daki kültürel yapının arka plânı da ortaya çıkmaktadır. İstanbul, yalnızca Anadolu'nun ve Doğu'nun değil; Avrupa'nın da en çok ilgisini çeken şehirlerden birisidir. Osmanlı coğrafyasına seyahat etmiş seyyahların birçoğunun büyüünden kurtulamadığı şehirdir İstanbul. Madam Fontmagne, *"Doğunun bir köşesini gören insan, orada ruhundan bir şeyler bırakır gider. Ben de daima, hem de büyük bir zevk duyarak gençliğimde İstanbul'da geçirdiğim güzel günleri hatırlar, anarım, Ne hayatı etkileyen olaylar ne de yaşadığım sevinçli ve üzüntülü hâdiseler o geçmiş günlerin*

bende bıraktığı izlerin canlılığını silememiştir. ³³⁰¹ sözleriyle İstanbul'a olan hayranlığını dile getirmiştir.

Seyahatnamelerde yer verilen mekânlardan en önemlisi kuşkusuz İmparatorluğun kalbi ve 'dersaadet'i olan İstanbul'dur. "*Ayrıca İstanbul, Roma ve Kudüs'ün yanı sıra üç mistik şehirden biridir ve insanların hayalinden hiçbir zaman çıkmamıştır. İşte bu sebeplerden her gezgin eserinde bu büyüğü şehirden mutlaka söz etmiştir.*"³³⁰²

Osmanlının klâsik dönemlerinde yaratılan dengelerin belirgin biçimde değişmeye başlaması 18. yüzyılda ortaya çıkmıştır. 18. yüzyıldaki değişim her ne kadar yönetsel, yapısal, toplumsal ve hatta sanatsal alanlarda, Batı etkisi veya ilhamı ile gerçekleşse de İstanbul için önemli bazı iç dinamikler içermiştir. Bu dinamiklerin başında, devlet ile aydın zümrenin bir değişim sürecine girmesi gelmektedir. "*Mekân ile doğrudan ilişkili bu iki olgu, bir yandan saray ve çevresinin belirli bir genişleme ve zenginleşme süreci sonucunda geleneksel merkezden dışarıya doğru yayılmaya başlaması, diğeri ise, devletin özellikle askeri yapısının benzer bir hareketlilik ile kentten yeni kesimlerini fethedercesine, bazı yeni kullanım ve yerleşim eksenlerinin belirmeye başlamasıdır. Bu anlamda, saray çevresinde gözlemlenen adım adım aristokratikleşme ve Haliç ile Boğaz boyunca gittikçe artan sayıda beliren saray, kasır, köşk ve yalılar, buna paralel olarak da ordudaki yeni gereksinim ve yapılanmalara cevap vermek üzere kuzeye doğru ve Anadolu yakasında kurulmaya başlayan kışlalar, kentten yüzyıllar boyunca süregelen sınırlarının genişlemeye başladığının ilk işaretleriydi.*"³³⁰³

İstanbul'un tarihî, siyasî, ekonomik ve kültürel yapısı, her devirde her milletten sanatçıyı, devlet adamını ve gezgini kendine çekmiştir. İstanbul'a gelen yabancılar, buranın tarihini aydınlatacak vesikalar bulundurmışlardır. Özellikle de sanatçılar ve seyyahlar, İstanbul'un tarihine dair pek çok eser ve belgeyle bu şehrin unutulmasına engel olmuşlardır. 18. yüzyıl İstanbul'una dair en önemli vesikalardan

³³⁰¹ La Baronne Durand De Fontmagne, Kırım Harbi Sonrasında İstanbul, (çev.: Gülçiçek Soytürk), İstanbul, Tercüman Yayınları, 1977, s. 11.

³³⁰² İrfan Karakoç, *Yabancıların Hatıralarında Osmanlı İmparatorluğu Ve Yabancı Yazarların Osmanlılarla İlgili Olarak Türkçe'de Yayımlanmış Anıları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi*, Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, c.9 s.96

³³⁰³ Edhem Eldem, *Osmanlı Dönemi İstanbulu, İstanbul Armağanı*, (Yayına Hazırlayan: Mustafa Armağan), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul, 1996, c.3, s.20.

biri Lady Montegü'nün mektuplarıdır. Birçok dile çevrilen bu mektupların büyük kısmı Türkiye'ye, III. Ahmet devri İstanbul'unun sosyal hayatına ve yaşayış tarzına dairdir. Bu eserde, diğer tarih kitaplarımızda o döneme ait bilgilerin eksik kaldığı, sultanların ve hanımların kıyafetleri, saraylardaki teşrifat hakkında önemli bilgiler yer almaktadır. Montegü, mektuplarında o güne değin İstanbul hakkında söylenen şeylerin birçoğunun asılsız iddialar olduğunu, bunu bizzat kendi müşahadesiyle gördüğünü belirtir: “*Şimdiye kadar seyyahların İstanbul hakkında söyledikleri şey, ya yanlış veya tarafgirânedir. Birçoklarının İstanbul'u görmeden Beyoğlu'nda vakit geçirdiklerine şüphe yoktur; bununla beraber onlar gene İstanbul'u tasvir etmek cüretinde bulunurlar.*”³³⁰⁴ Montegü, Nedim'in anlata anlata sonunu getiremediği İstanbul'un büyüüne kapılmış insanlardan biridir. İstanbul'un Anadolu ve Rumeli sahilini, yeşilini anlatır, bu şehirde tabiatın her bir ögesinin sanki elle yerleştirilmiş gibi, intizamlı durduğunu belirtir ve sözü saraya getirir. Ona göre tüm Hıristiyan dünyasında bu sarayın yarısı büyüklüğünde bir saray yoktur:

“Boğaz içinden inerken, yirmi mil kadar uzaklıkta nezaret o derecede lâtif ve mütenevvi ki, emsâli dünyada bulunmaz. Hepsi meyve ağaçlarıyla dolu olan Anadolu sahili, nazara gayet lâtif bir köy manzarası vücuda getiren karyeler arz ediyor; Rumeli sahilinde de, yedi tepe üzerinde İstanbul görülüyor. İstanbul pek büyük bir şehir. Tesis bulunduğu mevkiin bir seviyede olmaması şehri olduğundan daha büyük gösteriyor. Burada birbirine zarif bir surette karışmış bahçeler, çamlar, serviler, saraylar, camiler, hulâsa bir büfeye muhtelif kaplar, porselenler, şamdanlar vesair edevat nasıl ki nizamla konulursa, burada da onlar tıpkı aynı intizamlı birbiri üzerinde görülüyor. Ne kadar görebilmek kabilsen, Sarayı o kadar gördüm. Saray denize doğru uzanmış bir dil üzerinde. Şekli gayri muntazam, fakat gayet geniş. Bahçeleri büyük ve hepsinde de harikulade yüksek serviler dikili. İşte görebildiklerim. Binalar beyaz taştan; üzerlerinde ufak kulelerin ve ehamların yükseldiği görülüyor ve bu oldukça lâtif bir tesir hasıl ediyor. Bütün Hıristiyanlık âleminde bunun yarısı büyüklüğünde bir saraya malik kıral yoktur sanırım. Sarayın ağaçlarla müzeyyen, taş galerileriyle çevrili altı büyük ve yuvarlak

³³⁰⁴ Lady Montegü, Şark Mektupları, Timaş Yayınları, İstanbul, 1998, s.108.

avlusu var. Bu avluların birincisi bekçiler, ikincisi köleler, üçüncüsü aşçılar, dördüncüsü seyisler, beşincisi Divan, altıncısı huzura kabuller için. Sarayın kadınlar tarafından işgal olunan kısmında da hemen bu kadar avlu daha var. Harem Ağaları'nın, zabitlerin, aşçıların burada da daireleri ayrı."³³⁰⁵

Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya gönderdiği seyyahlar ve elçiler de İstanbul'a döndüklerinde yeni bir şehir yaratma arzusu duymuşlardır. Seyyahların Avrupa'daki yaşam tarzını, olduğu gibi, Osmanlıya model olarak sunmaları, hem bir yozlaşmayı hem de yüzeysel bir yenileşmeyi beraberinde getirmiştir. İstanbul'un yenileşmesini sağlayan en önemli unsurlar arasında seyyahların ve elçilerin mektupları ve sefaretnameleri sayılabilir. Örneğin Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendinin (1720-21) Sefaretnamesi resmî bir gezinin izlenimlerinin rapor hâlinde sunulması yoluyla meydana getirilmiştir. Osmanlının Avrupalılaşıma tarihinde önemli bir yere sahip olan Sefaretname'de, XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Fransızların yaşayışı hakkında bilgiler verilir. Yirmisekiz Çelebi, "*Marsilya, Paris, Toulon, Toulouse... gibi şehirlerde, kalelerden yollara ve saraylara, sokaklardan opera ve tiyatrolara, saray erkânından sokaktaki insana kadar görebildiği hemen her şeyi eserine aktarmıştır. Verdiği bilgiler Osmanlı sarayında da bir heyecan uyandırmış, yapılan yeniliklerde bu seyahat raporuna özel bir dikkatle bakılmıştır. Avrupa'yı bizzat görüp incelemiş insanların henüz sayıca az olduğu bir dönemde Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendinin bu sefaret raporunu farklı bir gözle değerlendirmek gerekir. Osmanlının Fransa (Batı) ile temasında dikkate değer yazılı ürünlerin öncülerinden biri olması, Osmanlı Devleti'nde ve toplumunda olumlu ya da olumsuz bazı hızlı değişmelere yol açmış bulunması bu sefaretnamenin önemini daha da artırır.*"³³⁰⁶

Yirmisekiz Çelebi Mehmed'in gezisinin Osmanlılar için faydalı bazı sonuçları da olmuştur. Matbaanın bizde ilk kez kuruluşu ve kitap basma tekniğinin gelişmesi, bu seyahatin bir sonucudur. Bununla birlikte matbaa için İstanbul'a gelen heyetin zararları da olmuştur. "*Matbaanın açılışı 1728 yılını bulurken, zevk ve eğlence planındaki hızlı çalışmalar; Avrupa'da sefaret heyetinin beraberinde getirdiği birçok*

³³⁰⁵ Lady Montegu, *age.*, s.109.

³³⁰⁶ Baki Asiltürk, *Osmanlı Seyyahları Avrupa Yolunda, Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, c.9 s.101.*

köşk ve lâle bahçesi planının uygulanması için İstanbul'da geniş bir imar faaliyetine girişilmesi bu yanlış tavırların sadece bir yanıdır. ³³⁰⁷

Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendinin Sefaretnamesi Batılılaşma tarihimiz içinde önemli bir yere sahiptir. Tanpınar da bu Sefâretname'nin önemini şu cümlelerle vurgular. *“Hiçbir kitap garplılaşma tarihimizde bu küçük Sefaretname kadar mühim bir yer tutmaz. Hakikatte bu Sefaretname'de bütün bir program gizlidir.* ³³⁰⁸

18. yüzyılda, sadece Osmanlılar yabancı milletlerin kültürlerinden etkilenmiş değildir. Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya gönderdiği elçiler, Batı'da bir Türk modası oluşmasını sağlamışlardır. *“XVIII. yüzyılda Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendinin sefaret seyahati sonrasında Fransa'da turquerie modası alıp yürümüştür.* ³³⁰⁹ Ancak Osmanlıların Batı modası, içi boş ve taklit hâlinde kalırken; Avrupalılar, Türk modasını kendilerinde köklü değişiklikler oluşturacak şekilde kullanmamışlardır. Osmanlı elçileri, faydalı olsun ya da olmasın, kendilerini etkileyen her şeyi kayıtlarına geçirmişlerdir. ³³¹⁰ Avrupa'ya giden Osmanlı seyyahları kendilerine ilginç gelen, okuyanların da ilgisini çekeceğini düşündükleri hemen her şeyi seyahatnamelerine boca etmişler; kendileri için yeni olan bu coğrafyayı en ince ayrıntısına kadar anlatmaya çalışmışlardır. *“Bunu yapmaktaki amaçları büyük ölçüde, faydalı olmak, okuyanların istifade etmesini sağlamaktır. Bu amaçla eserlerini meydana getirirlerken içlerinde Avrupa'ya eleştirel gözle bakanlar da vardır, büsbütün hayran olanlar da. Manevî ve ahlâkî meselelerde tereddüt gösterebilirler bile şehircilik, eğitim, sanat, ekonomi, haberleşme gibi alanlarda Avrupa'nın üstünlüğü bütün seyyahlar tarafından mutlak bir doğru olarak kabul edilmiştir. Buna karşılık seyyahların büyük kısmı Osmanlı insanının ahlâk anlayışının Avrupalıların ahlâk anlayışından daha insana yakışır olduğunu söylemektedir.* ³³¹¹

Osmanlı Devleti'nde İstanbul'da düzenlenen eğlencelerin de sosyo-kültürel yapı içerisinde farklı bir yeri vardır. Sosyal yapı içinde değerlendirilmesi gereken,

³³⁰⁷ Abdullah Uçman, Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi Sefaretnamesi, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1975, s.5.

³³⁰⁸ Ahmet Hamdi Tanpınar, a.g.e., s. 44.

³³⁰⁹ Baki Asiltürk, a.g.m., s.106.

³³¹⁰ Batılılaşma dönemine dair daha fazla bilgi için bk.: Niyazi Berkes, Türkiye'de Çağdaşlaşma, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul, 1978.

³³¹¹ Baki Asiltürk, a.g.m., s.107.

devlet eli ile tertip edilen eğlencelerin en görkemlileri düğün törenleridir. Düğün, doğum ve sünnet için yapılan bu eğlenceler, devletin içindeki etnik grupları birleştirmesi bakımından da önemlidir. Aynı zamanda sanatsal faaliyetlerin de hız kazanmasına yardımcı olmaktadır.³³¹² Ayrıca bu törenler, devletin gücünü ve ihtişamını göstermek için de iyi bir fırsattır. Şenliklere davet edilen yabancı misafirler, gördükleri muhteşem gösteriler ve zenginlik karşısında hayran olurlar; devletin maddî ve manevî gücünü bir kez daha alkışlamak durumunda kalırlardı.³³¹³

Yine bu düğün ve şenliklerde bir sosyal dayanışma ve kaynaşma da söz konusudur:

“Osmanlı şenliklerinde toplumun her kesiminden insanlar bu eğlencelere katılmış, bir kısmı izleyici, bir kısmı gösterici bir kısmı da görevli ve davetli olarak üzerlerine düşeni yapmışlardır. Halkın sarayla irtibatı bir kat daha artmış ve bazı merakları da bu vesileyle giderilmiştir. Bazı dini ve sosyal yasakların da bu şenliklerde bir zaman için de olsa ortadan kalktığı gözlenir ve bu durum halk arasında bir rahatlamayı da beraberinde getirir. Bu şenlik ve düğünler bazı siyasi ve askeri başarısızlıkları unutturmak veya doğal afetlerin acılarını bir nebze olsun dindirmek için yapılmıştır. Muhteşem düğün ve şenlikler bu başarısızlıkların veya felaketlerin sonuna denk getirilmeye çalışılmıştır. Bu şenlikler vasıtasıyla genel hava yumuşatılmış, tekrar halka ve saray çevresine bir kendine güven havası getirilmiş, bir nevi yenilenme ve kendine gelme özelliği ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu şenlikler, sosyal hayattan bezginliğe uğrayan fertlerin her an patlayabilmeleri ihtimali karşısında alınan bir önlemdir. Bu düğün ve şenliklerin bir gizli sebebi de ruhi gevşemenin yanında kişiye davranış örnekleri göstererek yaşadığı toplumla kaynaşmasını sağlaması için yapılan şartlandırmalardır.”³³¹⁴

³³¹² Surnameler için bk. Mehmet Arslan, *Osmanlı Saray Düğünleri Ve Şenlikleri Ve Bu Konuda Yakulan Eserler: Sûrnâmeler, Osmanlı*, c.9, s.169-189)

³³¹³ Mehmet Arslan, agm., s.175.

³³¹⁴ Mehmet Arslan, agm., s.175. Osmanlı Devleti'nde resmî törenler ve teşrifatı hakkında bk.: Zeynep Tarım Ertuğ, *Osmanlı Devletinde Resmî Törenler ve Birkaç Örnek, Osmanlı*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, c.9 s.133-142; Ertuğ, *Padişah Törenlerinde Peykter, XV. Sanat Tarihi Araştırmaları Haberleşme Seminerine sunulan Tebliğ (31 Mayıs- 4 Haziran 1999; Ertuğ, Osmanlı Devletinde XVI. yy. Cülus ve Cenaze Törenleri, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1995, s. 51, 53, 62; Mübahat S. Kütükoğlu, Minyatürlerde Divân-ı Hümâyün ve Arz Odası, İÜEF, Tarih Enstitüsü Dergisi, S. 16, (1998), s. 48.*

Osmanlı Devleti'nin sosyal yapısını etkileyen faktörlerden birisi de yangınlardır. Bu yangınlar, sosyal yapıyı etkilediği gibi sanata da yansımıştır. Özellikle mimarîde ve şiirde aksi görülmektedir. “*Yangınlar Osmanlı döneminde de kent yaşamını etkileyen en önemli olgulardan biriydi. Ortalama her yıla, semt ya da semtler ölçeğinde bir yangın düştüğü hesaplandığında kentin, doğal afet ve salgınlarla toplumsal ve askerî olaylardan daha çok yangınlardan etkilendiği gerçeği ortaya çıkmaktadır.*”³³¹⁵

“*Eski İstanbul bir terkiptir. Bu terkip küçük büyük, manalı manasız, eski yeni, yerli yabancı, güzel çirkin -hatta bugün için bayağı- bir yığın unsurun birbiriyle kaynaşmasından doğmuştur. Bu terkinin arkasında Müslümanlık ve imparatorluk müessesesi, bu iki mihveri de kendi zaruretlerinin çarkında döndüren bir iktisadî şartlar bütünü vardı. Bu terkip iki asırdan beri büyük manasında, hemen her sahada müstakil olmaktan çıkmış bir içtimaî manzumenin malıydı.*”³³¹⁶ diyen Tanpınar, İstanbul'un sosyal yapısını özetler.

Osmanlı Devleti'nin en önemli şehri olan İstanbul hakkında birçok eser yazılmıştır. Yerli ve yabancı kaynaklarda İstanbul'dan bahseden veya bizzat İstanbul'u konu alan eserler vardır. Bunlardan birisi şehrengizlerdir. İstanbul'u konu alan şehrengiz sayısı 10'un üzerindedir. Ağâh Sırrı Levend, İstanbul hakkında şehrengiz yazan şairlerin Kâtip, Taşlıcalı Yaltya, Fakirî, Safî, Fikrî, Kıyası, Tab'î, Cemalî, Azizî olduğunu; ama bunların dışında, şairi belli olmayan üç tane daha şehrengiz bulunduğunu belirtir.³³¹⁷ Öte yandan İstanbul hakkında bilgiler veren mesnevîler de vardır.³³¹⁸ Tüm bunların dışında başlı başına İstanbul'u anlatmak amacıyla kaleme alınmış eserler de vardır. Örneğin Latifi'nin Evsaf-ı İstanbul adlı eserinde İstanbul için şöyle söylenir: “*Her taraflı hezâr zevrak-ı hilâl-revnâk ile lüccce-i gerdûna hemser ve bahr-i sipihr-i nilgüne beraber olup nice fülk-i felek-peyker ve sefine vü kamer-lenger ki bâdbâni sehâb, rîsmânî şihâb, küleği âfitâb, her biri bir*

³³¹⁵ Necdet Sakaoğlu, *Yangınlar, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, C.7, s.427.

³³¹⁶ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Beş Şehir*, M.E.B.Yayınları, İstanbul, 1969, s.21.

³³¹⁷ Ağâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatında Şehrengizler ve Şehrengizlerde İstanbul*, 1958, s.144.

³³¹⁸ Tacizade Cafer Çelebi'nin *Hevesnâmesi*, Taşlıcalı Yahya'nın *Şâh u Gedası* ve Nabi'nin *Hayriyyesi*

mürğ-i sîmîn-bâl anber-nesîm ü şîmâl olup rûy-ı deryâda tayarân veyâhud taht-ı Süleymân'dur ki bâd ile âlemi seyrân eder.”³³¹⁹

18. yüzyılda Fennî İsmail Efendi tarafından yazılan bir mesnevî de İstanbul hakkında yazılan önemli bir eserdir. “*Sevahilname* adıyla meşhur olup müteakip asırlarda nazireleri kaleme alınan bu şiir Galata'dan başlayarak Rumeli Kavağı'na kadar Avrupa yakasının bütün iskeleleri ve yerleşim merkezlerini sıra ile anlatıp sonra Anadolu yakasına geçerek Fenerbahçesi ve Adalar'a kadar Anadolu yakasının iskele ve yerleşim merkezlerini beyit beyit ele alıp anlatır. (...) Her semtin en önemli özellikleri ile anıldığı beyitlerde, genellikle semt isimleri üzerinde edebî sanatlar ve cinaslı kullanımlar ile nükteler yapar:

*Kırıldı deyü kederlenmeniz bezmde sebû
Boğaziçi'nde husûsâ durur iken Göksu
Hazer hazer bizi sonra topa tutar kâfir
Hisâr'a gittiğimiz duymasın seninle adû
Hezâr-veş dutalım âşiyân Kayalar'da
Öte geçince Kabataş'ı yok imiş kaygu
Bebek de aynı ile Kuru Çeşme'ye döndü
Cihânda şimdi göz açdırmayın yasaktır bu
İmâm serviye dek uyduk ardına sonra
Kavağ'a dek bizi çekdi o kâmet-i dilcû
Rakîbi Çengel'e sal dil seninle mahfice
Sofalar eyleye Beylerbeyi de ey meh-rû
Teb-i gam ile görün şimdi ki ne hâl olduk
O Sarı Yâr benim benzim etdi zerdâlû”³³²⁰*

Faruk Nafiz, şairlerin en çok rağbet ettikleri ve şiirlerine yansıttıkları mekân olarak Boğaziçi'ni gösterir: “*Kahramanlar gibi mevkiler de edebiyata geçtiği nispette değer taşırlar. İstanbul'un her yeri güzeldir, fakat, bu yerlerden Türk şiirine en fazla*

³³¹⁹ Latîfi, *Evsâf-ı İstanbul* (Haz.: Nermin Suner Pekin), İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1977, s.55.

³³²⁰ İskender Pala, *Divan Şiirinde Boğaziçi, İstanbul Armağanı 2*, Boğaziçi Medeniyeti, İstanbul Büyükşehir B.Yayınları, (Yayına Hazırlayan Mustafa Armağan, İstanbul, 1996, s.30-31.

tesir eden, hiç şüphesiz, Boğaziçidir. Bu üstünlükten de anlaşılıyor ki, tabiat güzelliğinin en fazla coştığı yer burasıdır. ³³²¹

Boğaziçi, esas olarak 18. yüzyılda yapısını bulmaya başlayan bir Türk mimarî dehasının ürünüdür. *“Türklerin fethinden önce, bu bölge şehirden uzak, şuraya buraya serpilmiş küçük balıkçı köyleri ve terkedilmiş manastırların bulunduğu bir doğa parçasından ibaretti.* ³³²²

Sultan III. Ahmed zamanında, Sadrazam İbrahim Paşa, Boğaziçi’ni şehirleştirmeye koyulur. Yeni sarayların çevresinde şehri kurar. 18. yüzyıl başlarında, Lâle devrinde, Boğaziçi’nde özellikle sahil saraylarının yapımına hız verildiği görülmektedir:

“Bu dönemde mimarimize yansıyan Avrupa etkisi, yapılan saray, köşk ve kasırlardaki süslemelerde kendisini hissettirmiştir. Mimarimize Batı etkisinin yayılmaya başladığı bu dönemde Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendinin Paris’te bulunduğu sırada tuttuğu raporların, padişah III. Ahmed’in dikkatinin Paris’te yapılan köşk, saray ve benzeri yapılar ile bahçelere çekilmesinde rolü büyük olmuştur. Bunlardan ilham alınarak Kâğıthane’nin imarına başlanmış, burada 170 kadar kasır yapılmıştır. ³³²³

Osmanlı Devleti’nin sosyo-kültürel yapısı içinde değerlendirilmesi gereken unsurlardan birisi de bahçe kültürüdür. Bahçeler, Osmanlı’nın bütün hayata bakışını yansıtan bir kültür ürünüdür. Bu sebeple, hayatın her alanında önemli bir mekân olarak yer almaktadır. Osmanlı bahçelerinin en bilinen yapısı çevreden merkeze gittikçe sıklaşan beşli ağaç ve çiçek kümeleri ve tam ortada da köşkların bulunmasıdır. *“Burada çarpıcı olan, etrafımızda gördüğümüz hâliyle doğanın ve dünyanın reddidir. Doğu bahçesi peyzaj bahçesinin tam tersidir; bu düşsel doğa, doğa üzerinde aşama aşama egemenlik kuran, onu fetheden klâsik bahçenin aksine, bizi merkezi bir düşünceye, düşüncenin kendi içinde dinlendirilmesine götürür.* ³³²⁴

Andrews, Osmanlı toplumunda bahçe kavramının bildiğimiz bahçenin ötesinde bazı anlamları da içerdiğini belirtir. Bahçe her şeyden önce duygusal bir

³³²¹ Faruk Nafiz Çamlıbel, *Boğaziçi Edebiyatı, İstanbul Armağanı 2*, s.99.

³³²² Sedat Hakkı Eldem, *Boğaziçi Anıları, İstanbul Armağanı 2*, s.39.

³³²³ Aygün Ülgen, *Boğaziçi Sarayları, İstanbul Armağanı 2*, s.129.

³³²⁴ Lois Massignon, *İslâm Halklarının Sanatsal Yaratım Yöntemleri, Sanat Dünyamız*, s.46-47.

sığınaktır.³³²⁵ Andrews, 17. yüzyılın ilk yarısında İstanbul'u ziyaret eden Avrupalı bir seyyahın tasvirine dikkati çeker:

“Bir Türk, bir yaz günü güzel bir bahçede olmaktan aldığı hazzı, başka hiçbir yerde duyamaz, böylesine rahat edip keyiflendiği bir yer daha yoktur. Bahçeye gelir gelmez, kaftanını çıkarıp bir kenara serer, sonra sarığını çıkarır, ardından kollarını güzelce bir sıvar, yakasının düğmelerini çözüp, rüzgâr varsa, bağrını rüzgâra gerer, yoksa yelpazesini sallar yahut uşağına sallatır. Yine, su kenarına yakın bir yamaçta dikilir, taze havayı ciğerlerine doldurur, kollarını suyun üzerine doğru açıp kaldırır. Mevsime ve tatlı havaya tatlı sözler söyler, ona ‘canım, güzelim’ diye hitap eder, az sonra belirgin bir memnuniyet hareketi yapar; bahçeye (bu hoş zevk anında) cennetten başka bir isim verilmez, bahçedeki çiçeklerle kucağını doldurur, sarığını süsler, güzel görünüşlerine başını sallayarak cevap verir ve bazen güzel bir çiçek karşısında şarkı söylemeye başlar, belki çiçeğin ismiyle sevgilisine seslenir, sanki o anda sevgilisi oradaymış gibi büyük bir neşe bildiren sözler ağzından dökülür.”³³²⁶

Andrews, sosyal hayattaki bahçeyi Divan şiirindeki bahçeyle karşılaştırır ve arada güçlü bir uyum görür. *“Türk için, bahçe, bir tür sığınaktır; orada, şiirle büyük ölçüde ritüelleşen duygusal hareketlere izin verilir, hatta bunlar beklenir. Seyyahın tasvirinde geçen önemli şiir temalarını da gözden kaçırmamak gerekir: şiirde, genellikle âşığa sevgiliden haber getiren rüzgâr cennet bahçelerine gönderme, çiçekler ve sevgili.”³³²⁷*

Osmanlı bahçeleri, başka kültürlerdeki bahçe tertiplerinden farklıdır. Bu bahçe, doğayı kontrol altına alarak onu âdeta üslûplaştırır. *“Özellikle yapılmış doğal görünümlü tepeler, vadiler, göller, ağaç topluluklarının inşa edilmesiyle oluşan İngiliz ve Çin bahçelerinin aksine, Osmanlılar doğayı denetim altına alarak bahçe haline getirmişlerdir, İstanbul’da doğal bahçeler ve mesireler manzaraya, tercihen Boğaziçi veya Haliç’e açılan vadilere yerleşmiştir. Bu çok geniş alanlarda ağaç grupları veya tek ve anıtsal ağaçlar, dereler, pınarlar, kanal, çeşme, havuz gibi su*

³³²⁵ Walter Andrews, *Şiirin Sesi Toplumun Şarkısı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s.191.

³³²⁶ David Talbot Rice, *Constantinople from Byzantium To İstanbul*, New York: Stein and Day, 1965, s.195.

³³²⁷ Walter Andrews, *age.*, s.191.

elemenları, taş veya çemen sofalar, köşkler, tarih, mihrap ve nişan taşlarıyla özel noktalar yaratılmıştır. Düz çayırılık alan, çeşitli eğlenceler, oyunlar ve cirit, güreş, ok talimi gibi spor eylemleri için ayrılmıştır. ³³²⁸

İstanbul'un mesire yerleri de sosyal hayata damgasını vuran öğelerdendir. En gözde mesire yeri olan Kâğıthane'nin mazisi Bizans dönemi öncesine kadar uzanır. İsmi Bizans'tan kalma kâğıt imalathanelerinden alan Kâğıthane vadisi, ağaçları, geniş çimenlikleri, tatlı içme suyu, gül ve lâle bahçeleri sebebiyle, Fetih sonrasında da mesire yeri olarak kullanılmıştır. Her yıl Hıdrellez burada kutlanır, saray atları burada çayırlandırılır, sarayın süt ve yoğurt ihtiyacı buradaki ağıllardan karşılanırdı. Kanunî Sultan Süleyman da üç oğlunun (Şehzade Mustafa, Mehmed ve Selim'in) sünnet düğününü burada yapmıştır. Aynı dönemde Mimar Sinan, Kâğıthane ormanlarının suyunu bentler ve suyollarıyla şehre getirmiş, bunun için hazineden 40 milyon akçe harcanmıştır. 18. yüzyılda Kâğıthane deresi de önceki önemini koruyordu. 16. ve 17. yüzyılın en önemli mesire yeri olan bu civar, Lâle devrinde önemini bir kat daha artırmış ve parlak eğlenceleriyle devre damgasını vurmuştur.

Boğaziçi ve Haliç de önemini önceki dönemlere göre artırmış; Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendinin, Fransa'da gördüğü XIV. Louis'in Versailles Sarayı ve bahçeleri hakkındaki raporunu padişaha sunmasından sonra III. Ahmed ve Damat İbrahim Paşa da, Boğaziçi'nde ve Haliç'te çeşitli saray, köşk ve bahçeler yaptırmışlardı. ³³²⁹

18. yüzyılda yabancıların biraz daha hür şekilde yaşantısı başlar. Daha IV. Mehmed devrinde Belgrat ormanı, İbrahim Paşa zamanında ve onu takip eden zamanlarda Büyükdere; III. Selim devrinde de Tarabya, yabancıların yaşadığı alanlardır. Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyıldaki sosyal hayatının değişmesine yardımcı olan ve bu değişim sürecindeki İstanbul manzaralarını ölümsüzleştiren yabancılar, sosyal hayatın bir parçası olurlar. Lâle Devri'nde İstanbul birçok ressamda ev sahipliği yapmış; bu ressamlar o günün İstanbul'unu çeşitli yönleriyle

³³²⁸ Tülay Artan, *Bahçeler, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, C.1, s.545; Osmanlı'da bahçe için bk.: M. Erdoğan, *Osmanlı Devrinde İstanbul Bahçeleri*, Vakıflar Dergisi, İstanbul, S. IV, s.149-182; G. A. Evyapan, *Eski Türk Bahçeleri ve Özellikle Eski İstanbul Bahçeleri*, Ankara, 1972; Evyapan, *Tarih içinde Formel Bahçenin Gelişimi ve Türk Bahçesinde Etkileri*, Ankara, 1974.

³³²⁹ Faik Yaltrık, *Bahçeler, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, C.1, s.547.

ebedileştirmişlerdir. Dönem İstanbul'unun en önemli ressamlarından biri de Vanmour'dur.

“O devirde Fransa’da ve Avrupa’da başlayan ‘turquerie’ modasında onun resimlerinin de büyük payı vardır. Boğaziçi’nde ve Bentler’deki bu ecnebi hayatı III. Mustafa ve I. Abdülhamid devirlerinde biraz daha gelişir. Zaten artık İstanbul’da antika meraklısı âlimler, arkeologlar, sefaretlerin hususi mimarları çoğalmıştı. III. Selim, devrinin yeni mimarî ve bahçe zevkini açacak olan Melling’i onların arasından seçmişti. Melling’in yaptığı eserlerin çoğu kalmadı. Fakat albümü duruyor; bu albüm Şeyh Galib divanı ile beraber, devrin en güzel konuşan müşahididir. Zaten albümün mühim bir kısmı III. Selim’in ve kardeşi Hatice Sultanın teşvikiyle hazırlanmıştı. Padişah bütün Avrupa’dan gelen şeyler gibi resmi de seviyordu.”³³³⁰

İstanbul’da surlar, Bayrampaşa, Eyüp’te Fulya tarlası, Çekmece yönünde Çırpıcı ve Veli Efendi çayırları başlıca mesire yerleridir. *“Eyüp’ün daha yukarılarında Silâhdarağa mesiresi ise kiskançların tercih ettikleri تنها bir yer olarak tanınmıştır. Boğaziçi kıyılarının Rumeli yakasında Dolmabahçe, Baltalimanı, Kalender ve Sarıyer mesireleri vardır. Daha arkalarda Bentler de sevilen, ağaçlıklı ve bol yeşillikli bir mesire yeridir. Boğazın Anadolu yakasının başlıca mesireleri olarak Üsküdar, Çamlıca, Bulgurlu ve Haydarpaşa çayın sayılabilir. Aynı yakanın daha yukarılarında Göksu, Körfez, Sultaniye çayırı ile Beykoz çayırı tanınmış yerlerdir. Osmanlı döneminin en sonunda ise Anadolu tarafı varoşunda Fikirtepesi, Gazhane, Kuşdili, Modaburnu, Fenerbahçesi, Çiftelhavuzlar, Merdiven Köyü, Alemdağı mesireleri, halkın tercih ettiği yerler olmuş, hatta bu yüzden de nesir edebiyatında romanlara konu olmuştur. Fakat hiç şüphe yok ki bütün bu irili ufaklı mesire yerleri arasında en ünlüsü ve ününü hemen hemen Osmanlı dönemi sonuna kadar koruyan tek yer Kâğıthane olmuştur.”³³³¹*

Kâğıthane civarı, IV. Murad zamanında da en ünlü gezinti yerlerinden biri hâline gelmiştir:

³³³⁰ Ahmet Hamdi Tanpınar, Beş Şehir, s.89

³³³¹ Semayî Eyice, İstanbul Halkının ve Padişahlarının Ünlü Mesiresi: Kâğıthane, İstanbul Armağanı, c.3, s.75-76

“Burada yapılan eğlencelere dört oda yeniçeri çorbacısı nezaret eder; ara sıra Yeniçeri Ağası da gelerek teftişte bulunurdu. Geceleri hemen her çadırdan çeng, rebap, santur, tambur, ud, keman ve zurna sesleri yükselirdi. Geceleri saz eşliğinde eğlenen halk, gündüzleri de hokkabaz, ateşbaz, sihirbaz, sinibaz, ayı, maymun, köpek oyunları, pehlivan güreşleri seyrederek eğlenirlerdi. Devrin en meşhur oyuncularını Samurbaş kolu, Nazlı kolu, Akide kolu gibi oyuncu kollarının bu mevsimde Kâğıthane’de hüner sergiledikleri görülürdü. Evliya Çelebinin yaşadığı devirde Kâğıthane, zevkleri ve eğlenceleriyle meşhurdur. Hatta Evliya Çelebi ‘yârân-ı safâ’nın birinden, Kâğıthane âlemlerini sorduğu zaman şu cevabı almıştı:

- Ey gam köşesinde gönlü perişan olan biçare! Aklını, fikrini yitirmiş âvâre! Niçin gam çölünde Mecnun gibi mahzun olup bu aşk ve heves dolu Kâğıthane’den haberdar değilsin? Bu yüce Osmanlı devletinin zuhurundan beri hiçbir mesire yerinde bu Kâğıthane eğlenceleri gibi şenlikler olmamıştır. Bu bayram yerini görmeyen âdem, dünyada bir şey görmüş değildir.”³³³²

Lâle Devri eğlencenin zirveye çıktığı bir devirdir. Bu eğlencelerin en önemlilerinden biri de Çerağan eğlenceleri idi. Eğer eğlence Topkapı sarayında ise *“haremin kumral ve sarışın kalabalığı da çiçek tarhları arasına bir çiçek gibi dağılır, şem’aların aydınlığında birer efsane kandili gibi baş eğen lâleler ve türlü çiçeklerle, güzellikle yarış ederlerdi. Bu çerağan eğlenceleri için, karanlığı yenmek ister gibi ağarmış mehtaplı geceler tercih edilir, mum ve şem’alarla aydınlatılan çiçek bahçeleri, sazın sözün, cilve ve işvenin kaynayıp harman olduğu bir başka dünya olurdu.”³³³³*

Çırağan Safaları ve III. Ahmed’in lâleye olan tutkusu, lâlenin değerini artırmıştı. *“Başta veziriazam olmak üzere; vezirler ve devlet erkânı, bahçelerini lâlelerle süslüyorlardı. Hazine-i evrâk’ta çıkan lâle pusulalarına bakılacak olursa en çok rağbet gören lâle, Câm-ı hursîd, Mücella Turuncu, Hoş Turuncu, Zib-i hümayûn, Mensûb-i ferah, Sun’-ı Huda, Nevvâr-ı şeyh, Reşk-i elmâs, Yegâne, âl-i harîde, Ah-ı fütâde, Hadeng, Kit’a-i yâkût, Nîze-i lâleyin, Şu’le-i çemen, Sîm-endâm, Dilcû,*

³³³² Ahmed Refik, age., s.35-37.

³³³³ Sâmîha Ayverdi, age., s. 463; Ahmed Refik, age., s.60.

Mücessem turuncu, Teselli-i hâtır, Nahl-i erguvân, Kerem-i bârî, Saye-i elmâs'tı. Bunlardan Mensûb-ı ferah, Güvez, Sun-i Huda ile Sâye-i elmâs, leylâkî idi. Bununla beraber beyaz, sarı, mor, kırmızı, ela renkler vardı. Dürr-i yektâ unvanlı beyaz bir lâle vardı ki, oldukça rağbet görürdü. Lâle pusulalarında, lâlelerin adedi, rengi, kuzusu, kimde bulunduğu yazılırdı. Bazılarının kenarına 'eski kâğıtta', 'uç kâğıtta' diye işaret konulurdu. Ismarlanan lâleler her renkten ve cinsten, elli ilâ yüz kırk tane olmak üzere, beş altı yüz soğan birden ismarlanırdı. Yalnız bir bahçede bu kadar çeşitli lâle cinsi görülür, her birinin yetiştirilmesine son derece itina edilirdi.”³³³⁴

Padişah da Çırağan eğlencelerine bizzat iştirak etmiş; şiir sohbetlerine katılmıştır. Bu eğlenceler için “Çırağan Bahçesi'ne, Salıpazarı'ndaki Emnabad Sarayı'na, İbrahim Paşanın Beşiktaş'taki Asafabad Kasrı'na Çırağan temaşası için gelirdi. Gece yaralarına kadar ahenk ve sürur ile vakit geçirilir, şiirler okunur, sohbetler yapılırdı. Çırağan sefaları Ramazana tesadüf ettiği zaman, bütün şehrin bahçelerin ve minarelerin mahyalarla donatıldığı görülürdü. O zaman şehrin bu parlaklığı ve sefası bütün şairlere söz sermayesi olurdu.”³³³⁵

Bu devirde Haliç semti de, saraylar, köşkler, yalılar, gül ve lâle bahçeleriyle önemli yerlerden biridir. “Karaağaç ve Tersane kasırlarıyla, valide sultanın ve Kara Mustafa Paşanın yalılarında başka, Alibeyköyü civarında Hüsrevabad, Defterdar'da Neşatabad, Kâğıthane'de Sadabad, İstanbul cennetinin eşsiz köşeleri idi.”³³³⁶

27 Şevval 1134 tarihinde yapımı tamamlanan Sadabad Kasrı parlak bir törenle açılmıştır. Tarihçi Ahmed Refik, açılış törenini şu cümlelerle anlatır: “O gün kasrın iki tarafına da, süslü ve muhteşem otağlar, Kumbarahane civarına sırma işlemeli çadırlar kurulmuştur. III. Ahmed, parlak bir alayla Sadabad'ı şerefletirmiştir. Açılış töreninde devlet erkânı hemen hemen tamamen hazırды. Devlet erkânına ziyafetler verilmişti. At koşuları yaptırılmıştı. Koşuda kazananlara 'öndil namına kumaşlar', altınlar verilmişti. Atlı ciridi, piyade koşuları tertiplenmişti. Ayı ve samsun güreşleri seyredilmişti. Akşamlara kadar ziyafetler verilmiş, oyunlar oynanmıştı.

³³³⁴ Ahmed Refik, age., s.45; Türklerdeki lâle çılgınlığı ve lâle çeşitleri için bk. :Ahmet Kartal, Klâsik Türk Şiirinde Lâle, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998.

³³³⁵ Nurhan Atasoy, Hasbahçe: Osmanlı Kültüründe Bahçe ve Çiçek, Koçbank Yayınları, İstanbul, 2002, s.301; Ahmed Refik, age., s.61.

³³³⁶ Sâmîha Ayverdi, age., s.457

Devlet erkânına, seraser'e kaplı erkân kürkleri ihsan olunmuştu. O gün Damat İbrahim Paşa için şanlı bir başarı günüydü. Padişahın Kâğıthane'yi tebcili, şairler tarafından da övülüyordu. ³³³⁷

Kasrın yapımı tamamlandıktan sonra civarı da daha bir güzelleşmeye başlanmıştır. Derenin her iki tarafı saray erkânına ait zarif ve beyaz köşklerle dolmuştur. *“14. Lois'nin Versay'ına, Sadabad âdeti nazire teşkil ediyordu. Çayırın çiçeklerini öperek akan derenin üzerinde Cısr-i Sürûr, yüksek çınarların dallarının altında Cısr-i nurânî, hoş bir manzara ortaya koyuyordu. Fransız sefirinin padişaha takdim ettiği kırk kadar portakal ağacı, koyu yeşil, parlak yapraklarıyla büyük saksıların içinde Sadabad'ın kıymetli süslerini oluşturuyordu. Sadabad'ın inşası önemli bir olaydı. Büyük elçiler, krallarına yazdıkları raporlarda; bu yüksek kasırdan bahsettikleri gibi Paris'te yayınlanan Merkür gazetesi bile, Sadabad'ın tasviriyle ilgili olarak İstanbul'dan gönderilen bir mektubu neşrediyordu.* ³³³⁸

Şiirleriyle İstanbul'u ebedileştiren Nedim, İstanbul'a hayran bir şairdi. Şiirde İstanbul'u konu eden Tanpınar, Yahya Kemal örneğini verir. Fakat şiirde İstanbul'u ilk olarak konu edinen, Yahya Kemal değildir. Eski şiirimizin bir tarafı tamamıyla bu konudan ibarettir. Fetihten bu yana bu böyledir. Şairlerimiz nerede doğmuş, yetişmiş olurlarsa olsunlar, İstanbul'u, şehrin güzelliklerini, zevk âlemlerini şiirlerinde işliyorlardı. Fakat bu şairler arasında birisi, Nedim, ön sıradadır. İstanbul bir bakıma bu şairle özdeşleşmiştir: *“Nedim, bu İstanbullu şairlerin başında gelir. O hastalığını, sefaletini, hiddetini, ruh tezatlarını İstanbul'a geçirmemiştir. Fakat neş'esi etrafımızdaki havada hâlâ yaşamaktadır. Nedim'i hatırlamadan eski İstanbul'u, mevsimlerini, eski bayramları şehirli hayatını, İstanbul güzelini hatırlamak pek az mümkündür. Bâkî ondan çok evvel, Yahya Efendi Bâkî'den az sonra, başka tarzda olsalar bile, Cafer Çelebi ve Ataî hep İstanbullu şairlerdir. Şeyh Galib, bu mirası az çok değiştirmiş, yaşadığı şehri yeni denebilecek bir hayal dünyası arasından görmeye çalışmış, hiç olmazsa Boğaziçi mehtabını yeni bir iklim gibi bulmuştur.* ³³³⁹

³³³⁷ Ahmed Refik, age., s.39.; Sa'dâbâd Sarayı ve eğlenceleri hakkında bk.: Necla Arslan, *Sadabad, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, C.6, s.385.

³³³⁸ Ahmed Refik, age., s.40; Tarih-i Râşid, c. 1, s. 443.

³³³⁹ Ahmet Hamdi Tanpınar, Edebiyat Üzerine Makaleler, s.350-351.

3.2. Lâle Devri

‘Lâle Devri’ tabirini bu devir için ilk kez Yahya Kemal Beyatlı kullanmıştır. Paris’te Ahmed Refik (Altınay) ile konuşurlarken Yahya Kemal tarihimizin 18. asrındaki bu medeni hamle devrine lâle devri diyeceğini söylemiş, bu ismi çok beğenen Ahmet Refik de o sıralarda hazırladığı bir kitabı Lâle Devri’yle isimlendirmiştir. Böylelikle Nedim’in şiirinde Devr-i Sultan Ahmed-i Gâzi diye isimlendirilip baharlarından ‘Çerağan vakti’ ve ‘fasl-ı Sadabad’ diye bahsedilen bu çağ, tarihimizde Lâle Devri diye ebedileşti. ³³⁴⁰

Daha sonra Ahmed Refik’in, devir hayatına dair, 1913 yılında İkdam gazetesinde tefrika hâlinde makaleleri çıkmış; bunların birleştirilmesiyle oluşan kitabın başlığında kullanılan bu ad kullanılmıştır. ³³⁴¹

Anadolu’da lâle ile ilgili ilk bilgiler Türklerle başlar³³⁴² Banarlı, bu çiçeği şiirinde ilk kullanan³³⁴³ Mevlâna’nın lâle yorumundan yola çıkar ve Lâle Devri’ni özetler:

“Bizim, Anadolu’daki edebiyatımızda, lâle için mısralar söyleyen ilk şairimiz Mevlâna Celâleddin Rumîdir. Mevlâna, dıştan kırmızı bir neşe gibi görünen çimen lâlesinin içinde gizli, siyah rengi düşünmüş ve onun gülüp açılmasını tebessümlerin en bedbahtı saymıştı. Belki de dış görünüşünün bütün neşeli allığına rağmen bu bedbaht rengi yüzündendir ki bizim tarihimizdeki Lâle Devri de dıştan şuh bir neşe ve içten bir kara talih oldu. Türkiye’nin 18. asır gibi, hâlâ kuvvetli bir çağında, Lâle Devri, Osmanlı sarayının, Batı dünyasındaki medeni hamlelerin farkına vararak aynı hamleleri Türkiye için de lüzumlu gördüğü çağdı. Bu devirde devletin, Avrupa’nın üstünlüğünü, toptan tüfekten ziyade, kültürde, matbaada fark edip

³³⁴⁰ Nihat Sami Banarlı, *Bir Lâle Kervanı, Lâle Devri*, s.127.

³³⁴¹ Abdülkadir Özcan, *Lâle, İslâm Ansiklopedisi*, c.26, s.82.

³³⁴² Turhan Baytop, *Osmanlı Lâlesi, Lâle*, S.5, Aralık 1987, s.3; Ahmet Kartal, age., s.3.

³³⁴³ Osman Genç, *Mevlânâ’nın Rubailerini I-II*, İstanbul, s.97, 108, 143; Turhan Baytop, *İstanbul Lâlesi, Kültür Bakanlığı Yayınları*, Ankara, 1992, s.1.

yeni medeniyeti yurdumuza matbaa yoluyla getirmek isteği, dikkate değer incelik ve derinliktir.”³³⁴⁴

Ruşen Eşref o devri hayal eder ve günümüzün İstanbul’u gözünün önüne getirerek hayıflanır: “*Ve bütün nazarlar memleketin içine çevrildi. Nazenin payitahtta bir safa âlemi kuruldu. Misilsiz Boğaz’ın yeşil kıyılan nadide birer mercan, birer sedef gibi beyazlı, kırmızılı yalılarla, kasırlarla süslendi. Lâlezarlar, sümbüllükler, gülistanlar İstanbul’u renklere ve kokulara bürüdü! Şimdi o vakitki İstanbul gözümün önüne geliyor: Tepelerde sıkışık, ağır ve yüksek taş binalar yok, basık ve somurtkan tahta evler yok. Limanın içinde ne rahat kaçırın bir düdük yaygarası, ne leke yapan bir siyah duman parçası! Minareli ve kubbeli, bahçeli ve saraylı payitaht bir rüya belgesi kadar şaşaadar, bir hayal kadar narin ve sessiz! Bütün bu güzellikleri doya doya tatmak için bir Ahmed-i Salis, bir İbrahim Paşa olmalıydı.*”³³⁴⁵

Yahya Kemal, Lâle Devri’ne, İbrahim Paşa sadaretine hayat veren Nedim olduğunu, Nedim aradan çekildiğinde bu devrin pek sönük kalacağını belirtir. Ona göre Nedim’in divanından ışıltılarla akseden bu devre diğer şairlerin divanlarında pek de yaldızlı durmaz. Hatta şair Hamî-i Amidî’nin şiirlerinde Anadolu coğrafyası tam bir ‘yaban-abad’ imiş gibi görünür:

“Son devrede Lâle Devri gözlerimizi kamaştırıyor. Nice Türkler’e, son on senede peyda olan bu Lâle Devri unvanı kırmızı bir çiçek gibi güzel göründü; bütün bir devri bu Lâle Devri kitabesinin arkasından seyrediyorlar ve sanıyorlar ki ondan evvel ve ondan sonraki devirlerimiz onun yanında sönüktürler. Bir devri gözlerimize böyle gösteren yalnız bir şairin şiiridir. Bilirim ki bu iddiayı kabul etmekte birçok zevk sahipleri tereddüt ederler. Nedim hazfedilince İbrahim Paşa sadâreti yüzde doksan söner, Seyyid Vehbî, Sami gibi şairlerin divanlarından pek soluk görünür. Hele Raşid gibi vakanüvislerin yazılarından tamamıyla anlaşılır ki Türklük rehavet devrindedir. Başlıca meziyeti on iki senelik haricî bir sulh olan bu devrede İstanbul eğlenir. Lâkin ondan evvel de, ondan sonra da, yine tıpkı öyle, Çırağan’la, helva sohbetiyle, yine aynı mesirelerde, Kâğıthane’de, Göksu’da,

³³⁴⁴ Nihat Sami Banarlı, *Bir Lâle Kervanı, Lâle Devri*, s.128

³³⁴⁵ Ruşen Eşref Ünaydın, *Lâle Devrinde Sa’dâbâd Akşamları, Lâle Devri*, s.132.

Bebek'te, Çubuklu'da eğlenirdi. Eğlenceler başka türlü değildiler. Hakikatte Türk medeniyeti inkırızdaydı. Mimarîde cülz eserler vücuda geliyordu. Bunu anlamak için o zamandan kalan çeşmelere ve Eski Saray'daki köşke bakmak kâfi. Saraylara, evlere Avrupa eşyası giriyordu, o eşyanın üslûbu Türklerin tezyinat üslûbuna karışmaya başlıyordu. Sanatta Türk zevki yavaş yavaş bozuluyordu. Hasılı bu devre hülyalı gözlerle bakmayanlar, için için inkırızı görürler. Bütün o şevk ve o neşe İstanbul'da, İstanbul'un da birkaç sarayında, birkaç köşkünde, birkaç vadisindeydi. O zaman İstanbul'a gelen Diyarbakırlı şair Hamî'nin, Üsküdar'dan Diyarbakır'a dönüşünü musavvir, manzum seyahatnamesi vardır; bir vesikadır ki eğlenen İstanbul'un hâricinde, büyük ve geniş vatan nasıl bir yaban-abadmış iyi gösterir. Zavallı Hamî, Üsküdar'dan memleketine gidinceye kadar konak konak, ne felâketler geçirir, tauna uğrar, haramilere soyulur, hasılı diyâr-ı İslâm'ın ortasında kendi tabiriyle:

Koca zimmilere cânım diyerek Serkis'im, rûh-ı revânım

diyerek gider. Kendi âleminin eğlencelerinde yaşayan Nedim'e o zaman:

*Cihân yekpâre nûrânî görünmüş.*³³⁴⁶

Lâle Devri İstanbul'u canlı-cansız tüm unsurlarıyla büyük bir değişimin göstergesidir. III. Ahmed'in ve Damadının siyasetiyle savaflara son verildiği gibi fikirlerde, ahlakta ve yaşayışta bir değişiklik ortaya çıkmıştır. Her taraftan altın ve gümüş eğerlerle, elmaslarla ve yakutlarla süslü alınlıklar, son derece ağır koşum takımları görülmeye başlamıştır. Kâğıthane mevsimi gelir gelmez herkes olanca servetini ziynete ve ihtişama sarf etmek hissine kapılıyordu. Bu devirde hanımların da süse ve lükse karşı ilgileri artmıştı. Hatta İbrahim Paşa, bu zevk ve eğlence masraflarının ifrata varması üzerine, her zümreye özgü kıyafetler belirlemiştir.³³⁴⁷

İbrahim Paşa imar faaliyetlerinin dışında kültür ve sanata da önem vermiş; bu bağlamda Saray-ı Hümayûn'a bir de kütüphane eklemiştir. Kütüphaneye dört binden fazla kitap konmuş, iç süslemesine büyük özen gösterilmiştir. Kütüphanenin tavanına sanat değeri yüksek bir kandil ile bir fanus asılmıştır. En önemli tarafı, kitapların

³³⁴⁶ Yahya Kemal, Edebiyata Dair, s.186-188.

³³⁴⁷ Ahmed Refik, age., s.69.

cildinin de Osmanlının bu devrini yansıtmıştır. Lâle devrinin sanat inceliği ve temizliği, yıldızlı ciltlerin nakışlarında ve çiçeklerinde de kendini göstermiştir.³³⁴⁸

Lâle Devri'nin en önemli özelliklerinden birisi de o dönemde üretilen her esere bu devrin damgasının vurulmasıdır. Günümüze dek gelebilen mimarî eserlerinde bu damgayı okuyabiliriz. O dönemde yaptırılan çeşmelerde, camilerde, medrese, kütüphane gibi yapılarda bir lâle motifi hem açıktan hem de gizliden gizliye kendi varlığını hissettirir. Üzerinde pek durmamasına karşın Tanpınar, sanatlar arasında belli bir hiyerarşi bulunduğuna inanır; *“fakat ona göre bu hiyerarşinin yanı başında, devirlerin kurduğu ikinci ve gizli bir değerler zinciri daha vardır ki meselâ Sultanahmet Çeşmesi'nde, devir, mimarîyi kitap sanatının emrine vermiştir. Kendisinden önceki hiçbir sebil ve çeşmede bu durum görülmez.”*³³⁴⁹ Bu değer, *“bazen mimarî gibi doğrudan doğruya idare edici bir sanatı bile, hiç farkında olmadan, hatta küçük sanatlardan birinin emrine verir. Fakat yine aynı çeşmede, göz, bilhassa yazının üstünde durursa, o zaman muhayyile musikiye döner. Çünkü Itrî'yi idrak etmiş bir devirde, büyük sanatımız musikidir. Üçüncü Ahmed'in annesinin Üsküdar'da yaptırdığı camide bu musiki üstünlüğü daha barizdir ve mimarîyi o idare eder. Hatice Emetullah Sultanın bu camiin yanındaki türbesinde ise bu zevk bir nevi his bozuluşuna kadar gider. Ölüm, kendisini duyurmakla kalmaz, ölüyü âdeta teşhir eder.”*³³⁵⁰

III. Ahmed devri İstanbul'unun en cazibeli noktaları köşklerle, kasırlarla süslüydü. *“Zeyrek'te Ayşe Sultan, Paşakapısı'nda Fatma Sultan Sarayları ile Kandilli Sarayı ne kadar muntazam ve mükemmel ise, İstanbul'un en ferahfeza mevkilerinde yapılan köşkler ve bahçeler de aynı intizam ve mükemmellikteydi. Bunlardan Salıpazarı'nda Emnabad, Cıgala Sarayı civarında Ferahabad, Alibeyköyü yakınında Hüsvabad, Bebek'te Hümayunabad, Defterdar'da Neşatabad, Kâğıthane'de Sadabad kasırları hep Sultan Ahmed devrinin yadigârlarıydı. Üsküdar ve Kadıköy sahilleri de tamamen köşklerle süslenmişti. Yalnız bu sahilde yüzden fazla zarif ve göz*

³³⁴⁸ Ahmed Refik, age., s.81.

³³⁴⁹ Beşir Ayvazoğlu, Geleneğin Direnişi, s.248.

³³⁵⁰ Ahmet Hamdi Tanpınar, Yaşadığım Gibi, Türkiye Kültür Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1970, s.119.

alıcı saray vardı. Mesela Silahtar Ali Paşanın Fatma Sultan ile evlenmeden önce yaptırdığı saray gerçekten seyretmeye değerdi. ³³⁵¹

Damat İbrahim Paşanın karakteri, Lâle Devri'nin karakteristik yapısıyla örtüşüyordu. *“İbrahim Paşa mütenasip bir vücuda, çok kibar bir inceliğe ve davranışlarında yumuşak bir vakara sahipti. Ziyet ve debdebeye, sanata düşkünlüğü kişiliğinde de kendini gösteriyordu. Elleri tıpkı zarif ve yumuşak bir kadın eli gibi elmas ve zümrüt yüzüklerle müzeyyendi. Elbiseleri baştan ayağa elmaslarla ve incilerle bezenmişti. Sadrazamın ziyete olan düşkünlüğü ile beraber padişahın da zevk ve sefaya iptilâsı bu devre başka bir renk vermişti.* ³³⁵²

18.yüzyıldan önce önemli bir eğlence ve gezi mekânı olan ³³⁵³ Kâğıthane Damat İbrahim Paşanın sadrazamlığı sırasında da, yüksek tabakanın ve halkın en önemli gezinti yerlerindendi. Dolayısıyla Paşa, İstanbul'un en önemli noktalarındaki Neşatabad, Asafabad, Hüsrevabad, Şerefabad, Şevkabad, Emnabad gibi kasırlardan daha görkemli olmasını istediği kasır için burasını düşünmüştü. İlk olarak derenin yatağını değiştirtti. Bahariye sahillerini takip eden dereye, Kumbarahane tarafında da eski mecradan daha geniş, sekiz yüz arşın mesafeye kadar iki tarafı mermer rıhtımlarla süslü bir mecra açıldı. İnşaatın bir an önce tamamlanmasını istiyordu. Bu sebeple devrinin usta mühendislerini bu kasır için görevlendirdi. Önce Kâğıthane deresinin aktığı yeri temizletti. Çengelköyü'ndeki Kuleli Bahçe Kanunî Sultan Süleyman zamanındaki şöhretini kaybetmiş; bahçesindeki kale yıkılmış, harap bir hâle gelmişti. İbrahim Paşa, Kuleli Bahçe'deki yontulmuş ve perdahlanmış mermerleri gemiler ile Kâğıthane'ye getirtti. Mimarlarla ve diğer ustalarla Kâğıthane'ye gitti. (22 Şaban 1134) O gün yapılacak kasrın ilk temel taşı şatafatlı bir surette konuldu. Derenin kenarına otuz sütun dikildi ve Kasr-ı Hümayun bu sütunların üzerine bir inşa edildi. Kasrın önüne gayet büyük bir havuz yapıldı. Dere suyunun havuza döküleceği yerde büyük setler, mermer teknelerle çağlayanlar oluşturulmuştu. Karaağaç bahçesine gelen su borularla mermer setten Kasr-ı Hümayun'un tarafına aktarıldı. Büyük havuzun ortasına yapılan ejder ağızlı fiskiyenin suyu bu şekilde

³³⁵¹ Lâle Devri, s.31

³³⁵² Ahmed Refik, age., s.32.

³³⁵³ Mehmet Kaplan, Türk Edebiyatında İstanbul, Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar II, İstanbul 1987, s. 44.

temin edildi. ³³⁵⁴ Havuzun içine, ayrıca iki fiskiye, derenin kenarına da iki çeşme yapıldı. “*Kâğıthane kasrı ve havuzları bu şekilde inşa edildikten sonra kasırdan Baruthane’ye kadar dere kenarına yalı tarzında köşkleri, ayrıca hamamları havi bir harem dairesi inşa edilmişti, işçiler gece gündüz çalışıyorlardı. Öyle ki bu kadar inşaat, sırf İbrahim Paşanın gayretiyle, altmış günde son bulmuştu. Sadrazam İbrahim Paşa bu eserinin tarihini hiçbir şaire bırakmamış, bizzat kendisi: Mübârek ola Sultan Ahmed’e devletle Sadabad tarihiyle bu yüksek kasra, Sadabad namını vermişti.*”³³⁵⁵

Lâle Devri eğlence yerleri açısından çeşitli alternatifler de sunardı:

“*Meselâ III. Ahmed bazen Sadabad’a gitmez; Bentler’de, Çifte Havuzlar’da, Defterdar’da veya Neşatabad Kasrı’nda eğlenirdi. Sadrazam da Topkapı’da Vezir Bahçesi’nde, Kandilli Bahçesi’nde ziyafetler tertip ederdi. İbrahim Paşanın elçilere ve devlet erkânına verdiği ziyafetlerde de merasime riâyet edilirdi. Boğazın mavi sularına bakan ziyafet odaları, çiçeklerle ve meyvelerle süslenir, elçinin kabul edileceği odanın direklerine murassa kılıçlar; yastıklar üzerine, mücevherli hançerler konulurdu. Enderun ağaları kareli kaftanlar giyerler, bellerine mücevherli hançerler takarlardı. Ziyafet padişaha verildiği zaman sadrazam padişahı gelirken ve giderken özel bir merasimle karşılardı. Elçilere ziyafet verildiği zaman, ziyafet dairesine sadrazamın gelişi, son derece parlak olur, odada herkes ayağa kalkar; Selâm Ağası yüksek sesle selâm alırdı. Ziyafet esnasında daima fasıl devam ederdi. Saz takımı genellikle on üç hanende, sekiz neyzen, dört tamburî, iki santûrî, üç kemânî, bir düdük, iki nefir, bir çeng, iki miskalîden meydana gelir; bazen okuyucularla çalgıcıların toplamı altmış kişiye ulaşırdı. Ziyafetin sonunda bütün davetlilere, hatta dışarıda özel merasim ile bekleyen çavuşlara, samur veya kakum kürkler, hediyeler ve hil’atler verilirdi. İçeride devlet erkânı samur kürk giyerlerken, dışarıda çavuşlara işaret edilir, derhal alkış sesleri göklere yükselirdi. Ziyafet esnasında, çoğu zaman denize testi dikerek, sadrazam ve misafiri kurşun atarlar, Türklerin askerliğe ve nişancılığa olan*

³³⁵⁴ Râşid, Tarih-i Râşid, İstanbul 1281-1282, s. 440; Safâyi, Tezkiretü’ş-şu’ârâ, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi, No. 2549, v. 191.

³³⁵⁵ Ahmed Refik, age., s.39.

meraklarını böylece ispat ederlerdi. Daha sonra kukla ve hokkabaz oyunları verilir; o zaman hayli şöhret bulan Bahçıvan Kolu tarafından köçekler oynatılırdı. ³³⁵⁶

Lâle Devri'nde kır gezintilerine elçiler de çıkar, yanlarında da ressam bulundurulardı. Bu ressamlardan biri de Jean Baptiste Vanmour idi. 1726 Eylül'ünde İstanbul'a gelen Hollanda elçisi Cornelis Calkoen'in maiyetinde bulunan Vanmour,³³⁵⁷ İstanbul'da otuz yıl kalmış ve bu süre boyunca çizimler yapmıştır. III. Ahmed'in, Sadrazam Damat İbrahim Paşanın, Patrona Halil'in resimleri de aralarında olmak üzere, 132 parça eser meydana getiren Vanmour'un tabloları o dönem yaşantısına ve kılık kıyafetine en iyi kaynaktır. Eserde halktan ve imparatorluğun diğer topraklarından Müslümanların ve gayrimüslimlerin de resimleri vardır. ³³⁵⁸ En önemlileri, padişahın Marki do Bonnak'ı huzura kabul etmesi³³⁵⁹ ve isyancıların öldürülmesini gösteren resimdir. ³³⁶⁰

Lâle devrinde teknoloji alanında da gelişmeler kaydedilmiştir. Bu bağlamda dönemin sünnet eğlencelerinde kullanılan ve içine beş kişi alabilen, timsah şeklinde bir denizaltıdan söz edilir. ³³⁶¹

Lâle Devri, edebiyatta da etkilerini göstermiştir. Bu dönemde yaşayan bazı şairlerin şiirlerinin çoğunda toplum yaşayışıyla divan şiiri arasındaki ilişkinin oldukça üst seviyelerde olduğu dikkati çeker. *“Bu ilişki bir taraftan örf ve âdetlerin, eğlence hayatının, çeşitli mekân tasvirlerinin, mahallî özelliklerin karmaşık mazmun ve belâgat oyunlarına sapsmadan oldukça yalın ifadelerle şiire yansımaları, diğer taraftan şiirin her dönemden daha fazla çeşitli halk tabakaları arasında ve gündelik hayat içinde okunması ve besteleriyle terennüm edilmesi suretiyle olmuştur. Bu karşılıklı etkileşimde, halkın itibar ettiği devletlerinin güzel sanatlara ve edebiyata gösterdikleri teşvik edici ilginin de rolü önemlidir. Başta devrin hükümdarı III.*

³³⁵⁶ Ahmed Refik, age., s.59; *Lâle Devrinin Siyah Beyaz Fotoğrafi, İstanbul Armağanı IV*, İstanbul 2000, s. 25-39; Emine Eroğlu, *Cevad Rüşti Bey'in Lâle Devriyle ilgili Yazıları, İstanbul Armağanı IV*, İstanbul 2000, s. 143-156.

³³⁵⁷ Eveline Saint Nicolas-Duncan Bull, vd., *Lâle Devri'nin Bir Görgü Tanığı, Jean-Baptiste Vanmour, Koçbank Yayınları, İstanbul, 2003, s.9.*

³³⁵⁸ Eveline Saint Nicolas-Duncan Bull, vd., age., s.208-245.

³³⁵⁹ Eveline Saint Nicolas-Duncan Bull, vd., age., s.16, 44.

³³⁶⁰ Eveline Saint Nicolas-Duncan Bull, vd., age., s.46.

³³⁶¹ Arslan Terzioğlu, *Türk-İslâm Kültür Çerçevesinde Uçma Denemeleri, Otomatik Makinalar, Denizaltı ve Roket Teknolojisi, Türkler* (nşr. Hasan Celâl Güzel v.dğr), Ankara 2002, XI, 265; Salim Aydüz, *Bilimsel Faaliyetler Açısından Lâle Devri, a.e., s. 159-193.*

Ahmed ve sadrazamı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa olmak üzere devlet ricalinin şiir, mûsiki, mimarî, nakış gibi sanat eserlerine yakından ilgi duyması saray çevresinde sanatçıların yer almasına, böylece giderek estetik duyarlılığa sahip şahsiyetlerin yetişmesine zemin hazırlıyordu. Başka bir açıdan saray mensuplarının ve İstanbul halkının eğlence hayatına aşırı düşkünlüğü şiiri de kaynağını sathî bir dünya lezzetinde ve zevkperestlikte bulan bir hayat felsefesine (hedonisme) sevk etmekteydi. Nedim'in,

*Gülelim eğlenelim kâm alalım dünyâdan
Gidelim serv-i revanım yürü Sâdâbâd'a"*

mısraları bu felsefeyi özetleyen bir formül olmuştur. ³³⁶²

Bu devirde Fransız bahçesi, Fransız mimarîsi, sadece uzaktan taklit edilmiş; bazı eski tezyinat geleneklerine Batılı motifler bir tür natüralist zevk getirmiştir. ³³⁶³ Halil İnalçık'a göre 18. yüzyılda Batı, beğenilen, taklit edilen bir 'prestige-kültür' hâline gelmiştir. Rokoko mimarîsi ile beraber o zaman ekâbir evlerinde Frenk eşyası ile döşeli odaları ortaya çıkmaya, Frenk odaları ortaya çıkmaya başlamıştır. ³³⁶⁴

Lâle Devri'nde musikide de büyük bir atılım dönemidir. "İtrî ile başlayan musikideki değişim rüzgârları, Lâle Devri'nde tüm ihtişamıyla ve ekolleşmiş olarak karşımıza çıkar." ³³⁶⁵

³³⁶² İskender Pala, *Lâle, İslâm Ansiklopedisi*, c.26, s.83; İskender Pala, *Nedim ve Lâle Devri*, İstanbul Armağanı IV, İstanbul, 2000, s. 75-86.

³³⁶³ Oral Sander, *Siyasi Tarih, İlk Çağlardan 1918'e*, 3. bs., İmge Kitabevi, Ankara 1993, s. 147.

³³⁶⁴ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu, Toplum ve Ekonomi*, Eren Yayınları, İstanbul 1988, s. 427

³³⁶⁵ M.Fatih Salgar, *III.Selim Hayatı, Sanatı, Eserleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2001, s.30; Hayri Yenigün, *Lâle Devri Bestekârları*, TY, 1/4 (1960), s. 47-48.

3.3. Reform

Lâle Devri'nde, bilim ve düşünce hayatımızda, bedîî ve edebî yaratıcılığımızda, kurumlarımızın yeniden yapılandırılmasında, ordunun yetersizliği ve geriliği konusunda, yöneticilerde ciddi bir değişim arzusu ve arayışı doğmuştur. Bu bakımdan 'Lâle Devri' olarak adlanan süreç, *"bir yandan toplum hayatına egemen olmaya başlayan yıkım psikolojisini ortadan kaldırmaya ve yeni bir anlayışı yerleştirmeye, ihtiyaç duyulan yenilikleri uygulamaya imkân verecek bir zemin kurmaya dönüktür."*³³⁶⁶

Yenileşme arzusu aslına bakılırsa imparatorluğun kendisini birçok noktada âciz hissetmesinden kaynaklanıyordu. Batı artık model olmaya başlamıştı. Osmanlıda son yüzyıllarda peşine düşülen ıslâhat hareketlerinin temelinde de bu yatmaktaydı. İmparatorluk hastalanmıştı ve eldeki mevcut imkânlarla bu hastalığın tedavisi zordu. Konu 16. yüzyılda Fuzulî'nin Şikâyetnamesi'nden 20. yüzyılın ilk yıllarında yaşayan yazarlarca değişik şekillerde kaleme alınmıştı. Yahya Kemal de bu konuda hassasiyeti olanlardan biridir. Bu sarsıntılara hatıralarında ve zaman zaman da diğer yazılarında yer vermiştir. Ona göre de medeniyetimiz çöküş tehlikesindedir. *"İmparatorluğun son yüz elli yıl içinde geçirdiği sarsıntılar, Avrupa'nın kendini gitgide daha fazla hissettiren teknolojik üstünlüğü ve baskısı, piramidin tepe noktasında sağlıklı yenileşme arzuları yaratırken, tabanda tamamen farklı bir tavıralış doğuyordu. Halk, çeşitli baskılara maruz kaldıkça, artık kabuk bağlamış ve göreneklerle kuşatılmış inançlarına daha hırslı bir şekilde sarılmaya, kendi hayatının dışında kalanları ister istemez ezmeye ve çerçevesinin dışına doğru itmeye başlamıştı. Bu ilgi çekici gelişmeyi Yahya Kemal'in hayatında da açık bir şekilde görmek mümkündür. Âmin alayıyla götürüldüğü mahalle mektebine üç yıl devam ettiği halde elifba'yi bir türlü sökemez. Zira sistem çözülmüş, kendi kabuğuna çekilen kültür, hayatiyetini yitirerek bağlayıcı bir alışkanlıklar bütünü hâline gelmiştir. Aslına bakılırsa, bu durum, henüz gücünün mahiyeti kavranılmamış bir düşman karşısında*

³³⁶⁶ Dursun Yıldırım, *Türk Edebiyatının Yüzyılları*, Kök Araştırmalar, C.III, S.1, s.112.

insiyaki bir ie çekilişin neticesidir. İdareci sınıf ve aydınlar, bu gayrışıuuri ie çekilişi şuurulu bir direniş ve kendini yenileme hareketi hâline getirebilirlerdi.”³³⁶⁷

Lâle Devri, esasında tam olarak değişimin görüldüğü yüzyıl değil; değişim ihtiyacının belirginleştiği ve hayatın hemen her safhasında kıvılcımlandığı bir dönemdir. Klâsik sanatlarımızdan musiki de bu alanlardan biridir. Her ne kadar Kara İsmail Ağa, Enfi Hasan Ağa, Tab’i Mustafa Efendi ve Ebubekir Ağa gibi “klâsik çizginin büyük ustalarını bünyesinde barındırmış bir büyük sanat patlaması dönemi idiyse de Tamburî Mustafa Çavuş gibi eski köye yeni âdet getiren bir bestekârı da musiki tarihine armağan etmiştir.”³³⁶⁸ Devrin diğer sanatlarında olduğu gibi musiki sanatı da çok önemli bir ayırım noktasında bulunmaktadır. Mimarîdeki, minyatürdeki ve sair sanatlardaki değişimi musiki de yaşayacaktır. Daha önceleri uhrevî olanı merkeze alan musikimiz bu dönemle birlikte ‘yaşanan an’ı merkeze alacaktır. Nitekim Nedim’in şiirlerini de bu bağlamda değerlendirebiliriz. Nedim’in şiirlerindeki yapıya paralel, musiki sanatı da Tamburî Mustafa Çavuşun bestekârlığıyla kendini gösteren ‘şarkı’ formunu tanımaya başlayacak ve bu form, “yüz yıllık etkileyici bir seyir izledikten sonra XIX. yüzyıla gelindiğinde Hacı Ârif Bey kimliği ve imzasıyla bütün Türk musikisinin en çok tercih edilen beste şekli hâline gelecektir.”³³⁶⁹

Lâle Devri sonrası değişen birçok şeyle birlikte mesken mimarîsi de değişmişti. 19. yüzyıla kadar, belki de “Siz her yüksek yere bir alâmet bina edip boş şeyle mi uğraşırsınız”³³⁷⁰ ayetindeki ikazla gösterişsiz yapılan yapılarda hemen her zaman ahşap, kireç ve kerpiç gibi dayanıksız malzemeler kullanılmıştı. Ünlü şehirci mimar Le Corbusier, bunun sebebi olarak, insanlara baki olanın sadece Allah olduğunu ima etmenin olduğunu gösterir ve şunları yazar: “İstanbul’da her ev ahşaptır ve çatıları aynı eğimde olup aynı cins kiremitle örtülmüştür. Bütün büyük binalar, camiler, mabetler, kervansaraylar ise taştandır. Bütün bunların temeli bir standardın varlığıdır. İstanbul’da veciz bir doku görülür; bütün fanilerin evleri ahşap

³³⁶⁷ Beşir Ayvazoğlu, Yahya Kemal- Eve Dönen Adam, Ötüken Yayınları, İstanbul, s.17.

³³⁶⁸ Mehmet Güntekin, *Osmanlı’da Musiki ve ‘Hikmete Dair Fenn’in ‘Son Osmanlılar’ı*, www.turkmusikisi.net.

³³⁶⁹ Mehmet Güntekin, agm., www.turkmusikisi.net.

³³⁷⁰ K, 26/128-129.

ve Allah'ın evleri ise taşandı. ”³³⁷¹ Hatta kârgir evlerin yaygınlaşmaya başladığı 19. yüzyılda bu evleri inşa ettirenler ayıplanırdı. ³³⁷²

Ayverdi imar faaliyetlerinin sıçrama yaptığı Lâle Devri'nde Avrupa ve Asya'dan getirilen mimarların karma zevkiyle inşa edilen yapılardaki tarza hayflanır. Ona göre ilâhî ölçülerin zaferi olan Türk mimarîsi yakasını ağıyar zevkine kaptırmıştır. Bunda da Yirmisekiz Mehmed Çelebinin önemli rolü vardır. Kâğıthane köşklerine ilham veren, Çelebinin Paris'ten getirdiği Versailles ve Fontainebleu saraylarının plânlarıdır. Bu mimarî elemanlarının oluşumunda, toplumu saran Avrupa karşısındaki küçüklük psikozunun etkisi çoktur. ³³⁷³

Mimarîdeki ve tezyinattaki değişimi yorumlayan Celâl Esad Bey şekillerin kadınlaştığına hükmeder: “*Gerek mimarîde, gerek tezyinatta klâsik üslûp ile lâle üslûbunu mukayese edecek olursak, klâsik devir şekillerinin erkek olduğuna ve Lâle Devri'nde ise kadınlaştığına hükmedebiliriz. Bu da tıpkı Yunan mimarîsindeki Dorik nizamının erkek ve Korent nizamının dışı telakki edilmesi gibidir’ diyen Celal Esad Bey, mezar taşlarının bile ‘bu yeni zevke ıyarak, klâsik devrin karnaslı ağır tezyinatı yerine çiçek ve dallarla daha şuh ve neşeli bir şekil aldığını’ söyler.*”³³⁷⁴ Köşkerin iç düzenlemelerinde de değişimler görülmeye başlanmıştır; “*yavaş yavaş klâsik sedirin yerini sandalye ve koltuklar, yer sofrasının yerini ise masalar almaya başlamıştı.*”³³⁷⁵

Yukarıda da belirtildiği gibi, bu değişiklikler, soğukkanlı bir değerlendirmenin değil, geçici heveslerin sonucuydu. Zaten dönemin aydını da, Batı'da yaşanan büyük değişimleri değerlendirebilecek birikime ve düşünce disiplinine sahip değildi. Bu yüzden, mimarîdeki Avrupâî eğilim, yapısal özellikler tam anlamıyla massedilemediğinden yine yapısal bir değişime yol açmamış; Osmanlı mimarları da kendi alışkanlıklarından kurtulamadıklarından, mimarîde “*yeni zevklerin klâsik anlayış içinde asimile olmasına, dolayısıyla Türk karakteri taşıyan bir Barok ve Rokoko'nun doğmasına zemin hazırlamışlardır.*”³³⁷⁶

³³⁷¹ Enis Kortan, Le Corbusier Gözüyle Türk Mimarlık ve Şehirciliği, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara, 1983, s.79.

³³⁷² Beşir Ayvazoğlu, Aşk Estetiği, s.139-140.

³³⁷³ Samiha Ayverdi, age., s.458.

³³⁷⁴ Beşir Ayvazoğlu, Geleneğin Direnişi, s.19.

³³⁷⁵ Beşir Ayvazoğlu, age., s.19.

³³⁷⁶ Beşir Ayvazoğlu, age., s.19.

Lâle Devri'nde çiçek ve bahçe tutkunluğu yüksek bir noktaya varmış; bu tutku, bahçe mimarisinde bir değişim yaratmıştır. Damat İbrahim Paşa da, Fransız sefiri Marquis de Bonnac'ın telkinlerine kapılarak Fransız usulü bahçeler kurma hevesine kapılmış; bunda Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendinin özellikle Marly bahçeleri hakkında yazdıkları etkili olmuş, “*sonuçta ‘dâmâd-ı hazret-i şehri-yârî’, De Bonnac’dan Fransız bahçe mütehasısları rica etmiştir.*”³³⁷⁷

Ahmet Hamdi Tanpınar bu değişim rüzgârını İstanbul'da Cumhuriyet sonrasında da fark etmiştir. İstanbul mahallelerinin yirmi otuz senede bir çehre değiştire değiştire yaşadıklarını, “*geleceğe ait çok zengin ve iç açıcı bir proje olmak üzere birdenbire kaybolduklarını*” söyler ve “*Dedelerimiz ahşap ev denen şeyi icat ettikleri gün bu imkânı bize hazırlamışlardır.*”³³⁷⁸ der. “*Bir başka deyişle, Müslüman Türk şehrinde hayat, Avrupa şehirlerinde olduğu gibi ebedî formlar içinde dondurulmamıştır. Tanpınar'ın bahsettiği bu imkân, kültürümüzün hemen her sahası için geçerlidir. Ne yazık ki, inkıraz döneminde, kültürün bünyesindeki geleceğe ait bu zengin proje çok farklı bir istikamette kullanılmıştır. Türk insanı yanan yıkılan mahallelerinde, kendi dünyasına tamamen yabancı bir mimarinin yükseldiğini görünce, ister istemez elinde kalanı muhafaza etmenin telâşına düşmüş ve böylece sözünü ettiğimiz gayrişuuri içe çekiliş başlamıştır.*”³³⁷⁹

İbrahim Paşa, devletin, gücünü sadece ordudan, askerlerden almadığını, bu gücün başka göstergelerinin de olması gerektiğini biliyor ve bu anlamda, kültür ve sanat faaliyetlerine destek veriyordu. Geçen yüzyılda sıçrama yapan müzik de yüzyılın başlarında, bu gücün göstergelerindendi. Mesela, İran'dan bir elçi geldiğinde verilen mutaf ziyafetlerde ‘usul şinasan-ı Rum’un nağme-i bülend maharetleri’ tarafından İran musikisine meydan okuyan fasıllar dinletilirdi. Bunda İbrahim Paşanın herhangi bir devlete karşı kazanılacak asıl zaferin, kültür ve sanat üstünlüğü olduğuna inancı etkiliydi. “*Onun için İran'ın edebî nüfuzuna karşı çıkardığı Seyyid Vehbiler, Nedimler, Velî Efendiler, Dürrî Efendiler arasında Raşid'i de bulundururdu.*”³³⁸⁰

³³⁷⁷ Beşir Ayvazoğlu, age., s.20.

³³⁷⁸ Ahmet Hamdi Tanpınar, Sahnenin Dışındakiler, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1997, s. 21.

³³⁷⁹ Beşir Ayvazoğlu, Yahya Kemal- Eve Dönen Adam, s.18.

³³⁸⁰ Sâmîha Ayverdi, age., s.457.

Tanpınar değişim rüzgârını 18. yüzyılda değil, 17. yüzyılda görür. Sivil mimarîmiz Boğaz'a yaraşır bir üslûba kavuşurken, Türkçe de asıl gücünü, etkisini, parlaklığını Nedim'e saklar. Ona göre, "küçük, Fransız taklidi birkaç havuz ve şelâle ile buluştan öteye geçemeyen, bir eğlence ve israf devrinden başka bir şey olmayan Lâle Devri", görkemine Nedim'in şiiriyle kavuşmuştur.³³⁸¹

18. yüzyıl İstanbul'u, tüm rengi, biçimi ve görünümüyle eski edebiyattaki mekândan farklı olarak Nedim'in şiirlerinde yer almıştır. "*Lâle devri İstanbul'unun benzersiz güzelleri, eğlence yerleri, eğlenceli toplantıları onun şiirine gerçekçi gözlemler ve izlenimler vasıtasıyla aktarılır; İstanbul âdeta onun şiirlerinin dekorunu oluşturur. Eski şiirin idealist yaklaşımı karşısında, Nedim'in şiirindeki bu gerçekçi tutum, boyutsuz minyatür sanatından, gerçekçi resim sanatına geçişe benzetilmektedir.*"³³⁸²

Gece âlemlerini omuzlayan ve şiirleriyle mehtaplı gecelere başka bir güzellik katan Nedim, Damat İbrahim Paşa ile birbirini bütünlüyordu. "*Kadirbilir sadrazamın sanki ikinci bir nüshası imiş gibi, her zaman yanında bulunan büyük sanatkâr, zekâ ve inceliği ile bir yandan paşanın yorgunluklarını, suyu uğurlayan güneş gibi, aheste aheste buharlaştırıp silerken, İstanbul da onun şarkılarını besteler, gazellerini ezberler dururdu.*" Nedim'in İstanbul'u işlediği, İstanbul'un eğlencelerini yansıttığı şiirleri birer tablodan farksızdır. Bir bakıma Nedim bu şiirleriyle Divan şiirinin ve tüm İslâm sanatlarının klâsik tarzı olan noktada derinleşmeyi terk etmiş; yüzeyde genişlemeyi denemiştir. Bu denemesiyle Divan şiirinde bir nevi realizm uygulamıştır. "*Cemiyet hayatını yaşayarak tanımış, halk zevkiyle haşır neşir olarak yetişmiş Nedim, Divan şiirinin küçük ve kısa çizgilerle verdiği tabiatı ve cemiyeti, geniş ve canlı tablolar hâlinde şiirine katıp işleyerek, Divan edebiyatında bir nevi realizm yapan adamdı. Nedim'in Divan ananelerini sakatlamadan, milli ve mahallî icbarlara da sanatında cesaret ve muvaffakiyetle yer verebilmesi, kuvvetli kültürü kadar, halk ruhuyla karışık tılsımda da aransa revadır.*"³³⁸³

³³⁸¹ Ahmet Hamdi Tanpınar, Beş Şehir, s.236

³³⁸² *Boyutsuz Minyatürden Gerçek Resme Geçiş*, Thema Larousse-Tematik Ansiklopedi, Sanat ve Kültür: Türk-İslâm, Milliyet Yayınları, 1993, s.55.

³³⁸³ Sâmîha Ayverdi, age., s.464.

Tanpınar, Nedim'i, şiiirlerinde devrin panoramasını çizmesi yönüyle Evliya Çelebiye benzetir. Nedim, Damat İbrahim Paşanın yarattığı yeniliği şiiirleriyle bütünlemiştir: “*Nedim’de pitoresk çoktur. Eskiler, az çok, daima pitoresktir. Fakat onun hayatı benimseyiş tarzıyla öbürlerinin arasında fark vardır. Bu itibarla daha ziyade Evliya Çelebiye benzer. Şiiirimizde bir iklim değilse bile, bir nevi mevsim gibi hususî kalmıştır.*”³³⁸⁴. Nedim etrafındaki hayata yaşanması, görülmesi, sevilmesi gereken bir şey gibi bakmaktadır. Tenselliği, keyfi, zamanın tadını çıkarmak arzusunu Nedim’de bulmak mümkündür. Nedim devrinin hayatını benimsemiş ve yansıtmıştır. Bazı şarkı ve gazellerinde, hatta kasidelerinde hep yaşadığı hayatın peşindedir. Nedim, Damat İbrahim Paşa devrinde farklı aşk anlayışı ile bir tür kibar eğlenceler vücuda getirmiştir. Bu yeni modayı ve anlayışı sevdirmiştir.

Nedim’in şiiirlerinde İstanbul’un güzelleri, yosmaları açıkça görülür. Sevgilinin kanıyla, canıyla, cismanî güzelliği ile şiiirde yer alması; İstanbul’un en şatafatlı günlerinin yansıtılması Nedim’in şiiirinin en çarpıcı yönleridir. “*Nedim’in söylediği aşk, Sadabad’da, Küçükusu’da, mesirelerde, şehrin sokak aralarında, helva sohbetlerinde, hamam eğlencelerinde, düğünlerde ve bayramlarda karşılaşılan yaşmaklı, feraceli, şemsiyeli, mendilli güzellere yöneliktir. Şarkılarında bunun geniş tasvirlerini bulmak mümkündür. Artık Divan şiiirinin güzeli, ekseriyetle maşuka değil bizzat maşuk’tur. İster gül-endam olsun, ister serv-i naz; ister nazın koymunda büyüsün, ister güllü dibalardan incinsin, bu güzel, o asırda yaşamaktadır ve aşk, beşerî seyrini icra etmektedir.*”³³⁸⁵

18. yüzyılda Nedim’in ve Şeyh Galib’in hece tecrübelerine karşılık, “*sözel ortam yaratıcıları da, yazılı ortam yaratıcıları gibi ‘divan’ tertip edecek ölçüde ‘aruz’ kalıpları ile şiiir yazmayı dener. Sözel şiiir, aruzun kimi kalıplarını benimser ve bunlarla divan, selis, kalenderi, satranç, semaî, muamma ve lûgaz gibi şiiirler vücuda getirir veya bu tür ve biçimlerde şiiir söylemeyi benimser. Yazılı ortam yaratıcılığından kelime ve mazmun dağarcığı ödünçlemesi yapar. Yazılı ortam yaratıcılığı da, sözel şiiir gibi hayatın içinde olmaya yönelir. Bu süreçte şiiir dili, bütün*

³³⁸⁴ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Nedim’e Dair Bazı Düşünceler*, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, s.177.

³³⁸⁵ İskender Pala, *Ah Mine’l-Aşk*, *Cogito*, Bahar 1995, S.4, s.94

kesimlerde, genelde müşterek, külfetsiz bir mahiyet kazanmaya, müşterek bir zevk terkip etmeye eğilim gösterir. ³³⁸⁶

Lâle Devri ve sonrası şiiri için “Bu dönemlerin bazı şairlerine ait manzumeler, XVI. yüzyıl klâsik şiir örgüsünün kuralcı yapısından taşarak şeffaf bir perde, bir cam fanus gibi toplumun görünen yüzüyle de nakışlandırılacaktır. Artık halka daha sıcak gelen kelimeler, küçük zihin egzersizleriyle çözülebilecek hayaller, âşinâ çağrışımlar ve daha somut örnekler sahnededir. Klâsik şiirin en müstesna konusu olan aşk da eskisine oranla daha tenselleşir ve ifade yerindeyse sevgililer dizelerden çıkıp şairlerin karşılıklarına oturabilirler; elle dokunulabilirler. Şairin, hayalinde değil de karşısında görebildiği, belki dokunabildiği bir sevgiliye hitabı da ister istemez somutlaşacak; onun giyim kuşamından takıp takıştırdıklarına, yiyip içtiklerinden yapıp ettiklerine kadar pek çok söz de çağın estetik anlayışına bürünerek dizelere yansıyacaktır. ³³⁸⁷” diyen İskender Pala, bu yüzyılda gelişen sanat çizgisinin özelliklerine değinir.

18. yüzyıldaki reformist düşünceyi ve değişimi gösteren ögelerden biri de minyatür sanatıdır. 17. yy. sonunda yeniden parlayan bu sanat, Lâle devrinde III. Ahmed ve Damat İbrahim Paşanın da katkılarıyla önemli bir aşama göstermiştir. Dönemin en verimli sanatçısı Levnî’dir. Gençliğinde İstanbul’a gelerek Topkapı Sarayı’ndaki nakkaşhanede tezhip sanatını öğrenmiş ve II. Mustafa döneminde baş nakkaş olmuştur. Bu görevini III. Ahmed döneminde de sürdürmüştür. Minyatürlerinde geleneksel yapının aksine perspektif tekniğini uygulamıştır. Bu özelliğiyle minyatür sanatı içerisinde özel bir yere sahip olmuştur. Levnî, eserlerinde Lâle devri sosyal yaşantısına da uyarak genellikle eğlence sahnelerini işlemiştir. Levnî’nin bu sanat dalında başarılı olmasında belki de şairliğinin de payı vardır. 1710–1720 yılları arasında çizdiği kadın ve erkek figürleri, bir murakkada toplanmıştır. Şerbet içen, müzik yapan, dinlenen, çiçek toplayan ve bunun gibi pozlarda canlandırılmış tek ya da ikili üçlü gruplardan oluşan minyatürleri vardır. Bu eserler dönemin giyim-kuşam ve yaşam biçimini yansıtmaları açısından kültür tarihimiz adına önemli eserlerdir. En önemli çalışması, I. Osman’dan III. Ahmed’e kadar bütün Osmanlı padişahlarının portrelerine yer verdiği Silsilenamedir. Bu

³³⁸⁶ Dursun Yıldırım, agm., s.115.

³³⁸⁷ İskender Pala, Ve Gazel Yeniden, L&M Yayınları, İstanbul, 2002, s.141.

murakkada yer alan 45 portrenin 43 tanesi Levnî'ye aittir. Seyyid Vehbî'nin III. Ahmed'in şehzadelerinin 1720'deki sünnet düğününü konu eden Surnamesi'ndeki minyatürler de Levnî'ye aittir. 137 minyatürün yer aldığı Surname'de, sünnet düğününde geçit yapan esnaf loncalarını, geceleri Haliç'te düzenlenen ateş oyunlarını, çeşitli eğlenceleri, şölenleri, Haliç kıyısında sıralanan yapıları gerçekçi bir biçimde ele almıştır. *“Figür gruplarına ve sahnelere diyagonal yuvarlak hareketlerle de derinlik kazandırma tekniği vardır. Figürlerdeki parlak renklere karşı arka plânda uçucu, hafif renkler egemendir. Levnî'nin minyatürleri düzenlemelerinde incelikle beliren çizgi yetkinliği gözleme dayanan çok renkli tensel anlatım gücü ve doğu belgeleyiciliği vardır.”*³³⁸⁸

Levnî'nin Surname-i Vehbî'deki minyatürlerinde, o zamana kadar Türk minyatüründe pek görülmeyen derinlik etkisinin yanısıra gerçekçilik kaygısı da vardır. Sezer Tansuğ, Şenlikname Düzeni'nde, Nakkaş Osman'ın resimlediği III. Murad Surnamesi ile Levnî'nin resimlediği Surname-i Vehbî'yi karşılaştırır ve Levnî'de, yeni bir dış gözlem çabasının görüldüğü sonucuna varır: *“Levnî gece yapılan şenlikleri, donanmaları tasvir ederken üstü yıldızlı koyu renkte bir gök kullanarak zaman kavramının dış gözlem sonucunda elde edilmiş bir görünüşünü saptamaktadır. Ne var ki bu dış gözlem sonucu olsa da minyatür sanatının şematik niteliklerinin dışına çıkamamaktadır. Osman'a gelince, onun minyatürlerinde gök çoğu sahnelerde altın yaldızlı bir zemin olarak ele alınmıştır. Şüphesiz bu da zaman kavramının yaşanmış, içten duyulmuş bir anlamına denk düşmektedir (. . .) Bu demektir ki XVIII. yüzyılda anlatımın kazandığı özel bir çeşni, yeni bir anlatım tekniği, gelişmenin kavranmasında rol oynamaya başlıyor.”*³³⁸⁹

Ayvazoğlu, XVIII. yüzyılda ve XIX. yüzyıl başında görülen, diğer sanatlarımızdaki çözüluşe karşılık, musikimizdeki yeni bir çiçeklenmeden ve dinamızdan söz eder: Ahmed Hamdi Tanpınar'ın 'tam klâsik devrimiz' diye tarif ettiği XVII. yüzyıl, Hafız Post diye tanınan Tanburî Hanende Mehmed Çelebiyi (1630-1694), Türk musikisinin Abdülkadir Meragî'den sonra en büyük bestekârı olarak kabul edilen Buhurîzade Mustafa İtrî Efendiyi (16407-1712) ve başka büyük

³³⁸⁸ M.Celâlettin Akın, *Klâsik Sanatlarımızdan Nakış Ya da Minyatüre Dair, Kayıtlar*, Mayıs 1995, S.44, s.47, Ankara.

³³⁸⁹ Sezer Tansuğ, *Şenlikname Düzeni, De Yayınları*, İstanbul 1961, s. 17.

bestekârları yetiştirmiştir. Musikimizin bu atılımı XVIII. yüzyılda da devam etmiş, üstelik padişahlardan da yakın ilgi ve destek görmüştür. Lâle Devri'nde III. Ahmed ve onun aynı zamanda bestekâr olan Damadı Nevşehirli İbrahim Paşa, daha sonra da I. Mahmud Türk musikisini himaye etmişlerdir. Musikimizin kendi çizgisindeki bu büyük gelişim, mimarî ve tezyinattaki barok salgınıyla tam bir tezat teşkil etmektedir. Aynı tezat, musikimizin en büyük bestekârlarından olan III. Selim'in hükümdarlığı döneminde de yaşanacaktır. Temelleri Lâle Devri'nde atılan şarkı musikimiz daha önce pek itibar görmeyen şarkı formunun Tanburî Mustafa Çavuşla birlikte ağırlık kazanmasıyla, bir asır sonra Hacı Arif Beyde zirveye ulaşacaktır.³³⁹⁰

Ayvazoğlu, Lâle Devri yeniliklerini çok önemli bulmaz. Ona göre bu yenilikler, Yirmisekiz Çelebinin izlenimleri gibi sathî uygulamalardan ibarettir. Yenilik gibi gördüğümüz öğeler Batı özentisi ile atılmış küçük adımlardır. Bu özentinin kaynaklarından birisi de Çelebinin Paris'teki saraylar ve bahçeler hakkında İstanbul'a yazdığı mektuplardır. Bu mektuplar, Osmanlı sarayında ve köşklerinde de bunların benzerlerini yapma arzusu uyandırmıştır. Devrin yaşama biçimindeki değişmelerin ilk işaretlerinden biri de, Osmanlı ileri gelenlerinin Avrupa elçileriyle sık bir araya gelmesidir. Bu devirde Osmanlı tarihinde ilk defa dindışı mimarî, dinî mimarînin önüne geçmiştir. *“Üstelik saray yapılarında kalın taş duvarların, kubbenin, kısaca, genel olarak yapıda dışa kapalılığın terk edilmeye başlandığını görürüz. Daha da önemlisi, tezyinatta klâsik anlayışın soyut formlarından uzaklaşmaya, duvarlarda ve tavanlarda perspektifli resimler belirmeye başlar. Klâsik anlayışın devamı niteliğindeki çeşitli uygulamalarda da zevk değişikliği çok açık bir biçimde görülmektedir. Tezhipte, çinilerde, tahta ve taş oyma işlerinde, hatta mezar taşlarında sadece lâle motiflerinin kullanıldığı bir tezyinat uygulanmış, rumî, hatâî ve hendesî süslemelerin yerini çiçek ve lâle motifleri almıştır. Bu tesir yalnız tezyinatta kalmaz; şekillerde ve hacimlerde de çiçek inhinaları belirmeye ve eski şekillerin sertlikleri giderek yuvarlaklaşmaya, Celâl Es'ad Beyin tabiriyle 'daha cümbüşlü ve oynak bir karakter' kazanmaya başlar. Klâsik devirde boş bırakılan satırlar süslerle doldurulmakta, şekil ve hacim güzelliği yerine tezyinat bolluğu*

³³⁹⁰ Beşir Ayvazoğlu, age., s.38-39

*aranmaktadır. Bu gelişme, sanat tarihçilerinin Lâle Üslûbu dedikleri yeni bir üslûbun doğmasına yol açacaktır.*³³⁹¹

---

³³⁹¹ Beşir Ayvazoğlu, a.g.e., s.19.

3.4. Saray- Otorite

18. yüzyılın iki büyük şairi Nedim ve Galib'in şiirlerinde yer verdikleri otorite ve duygu bağlamı göndermeler, belki de onları diğer şairlerden ayıran en önemli özelliklerin başında gelir. Nedim'in Damat İbrahim Paşaya ve III. Ahmed'e; Şeyh Galib'in de III. Selim'e yazmış oldukları kasidelerini, Divan edebiyatının alışlagelmiş nazım şekli dışında, duygusal bağlamda da ele almak gerekir. Nedim, Damat İbrahim Paşaya ve III. Ahmed'e; Şeyh Galib ise III. Selim'e duygusal yollardan bağlıydı. Her iki şair de kasidelerinin birçoğunda, gazellerinde ve şarkılarında doğrudan ya da dolaylı yollardan bağlı oldukları otoriteye gönderme yapmışlardır. Şiirlerinin hemen tamamının belli bir noktada yoğunlaşması onları diğer şairlerden farklı kılar. Dolayısıyla bu şiirlerin göndermeleri ya da başka bir deyişle bu şiirlerdeki istiare, mecaz ve mazmun dünyası alışageldiğimiz şiirlerden –her ne kadar klişe kalıplar içinde olsalar da- farklıdır.

Her iki şairin şiirini de otorite karşısında şairin takındığı tavır ve tutumu ele alarak; Nedim'i ve Şeyh Galib'i kendi dışsal çevrelerinde izleyeceğiz. Bu şairlerin şiirlerinin anlamsal yüzeyini şairlerini dışsal çevreleri nasıl etkilemiştir? Bu yansıma şiirin anlamsal alanına ne şekilde nüfuz etmiştir? Bu anlamsal katman, şairlerin gelenekten yararlandıkları, hatta klâsik kalıpların dışına çıkmadıkları düşünüldüğünde şiire nasıl bir boyut vermiştir? Her iki şaire de 'büyük şair' deyimini kazandıran noktalar nelerdir? Bu şairler, acaba sadece otoritenin sözcüsü mü olmuşlardır, yoksa otoriteye güç kazandırmışlar mıdır? Bu sonuçlardan hareketle, şiir duygusal merkezin sözcüsü olarak insanlarda nasıl bir etki bırakmıştır?

Andrews, şairin otorite karşısındaki durumunu efendi-kul, âşık-sevgili, tahakküm-boyun eğme ilişki örüntüsü bağlamında irdeler. Bu örüntü aynı zamanda hükümdarın rolünü de belirlemektedir. Şiirsel formülasyonun temelde, hükümdarı bir sevgi nesnesi olarak belirlediğini ifade eden Andrews'e göre hükümdar duygusal ilişkinin hareketsiz başlatıcısıdır ve aynı zamanda duygusal yoğunluğun yöneldiği hedeftir.

“Şiirin kimi standart aşk mazmunlarında bu durum kendini apaçık gösterir: Gül ile bülbül, mum ile pervane ve daha genel olarak kayıtsız sevgili ile âşık. Bülbül, güle yaklaşır ve ona nağmeler söyler; pervane, mumun etrafında döner durur; âşık, sevgilinin eteğinden ayrılmaz, kâyuna gelir gider. Benzer biçimde, hükümdar, kutupsal, hareketsiz bir kendiliktir, eylemlerinden değil, doğasından gelir etkisi. Gül (mum), güzelliğiyle (ışıyla) çeker ve dikenleriyle (sıcaklığıyla) incitir; sevgili, doğası gereği çeker ve âşığın acısı, sevgilinin ilgisizliği veya ona karşılık vermemesi yüzündendir. Dolayısıyla, bir açıdan, aşk nesnesi, ilişkiye doğası gereği katılamaz (gül ve mum örneğinde), bir başka açıdan ise, sevgili, kayıtsızlığını yalnızca bir parça azaltmakla, iyileştirebilir, acıyı dindirebilir veya gönlü şad edebilir. Bu örüntünün, tebaa-hükümdar ilişkisinin belirli ilkelerini tanımladığı görülüyor: Sevgi dolu, şahsî sadakat, sadakat nesnesinin eylemlerinden bağımsız olarak normatiftir ve pratikte, otorite ilişkisiyle özdeş sayılan sistemin ödülleri, hükümdarın şahsî ilgisine bağlıdır nihaî olarak.”³³⁹²

Hükümdarı kişisel ilişkiler bağlamında ele aldığımızda o, yine merkezdedir. Bu, sistemin bir sonucudur. Bu sistemde, “bütün himaye ve intisap olanakları hükümdarın şahsından büyüyen halkalar hâlinde yayılır, çünkü sistemdeki bütün zenginlik ve iktidar hükümdara aittir.”³³⁹³

Bir başka boyutta, dünyevî düzeyde ise, “şirde çizilen sevgili/ hükümdar imgesi, belirli bir davranışı aşk nesnesi için norm olarak yerleştirir. Sevgilinin davranışı, örneğin cefa, sitem, zulüm ve cevr ile anılır ki bütün bunlar, şiir dışı kullanımda, doğrudan doğruya otorite ilişkisinin olumsuz yönlerini belirtir. İlişkinin olumlu yönünü ifade eden, lütuf, rahm ve himmet gibi kavramlar da, biraz daha seyrek de olsa gazelde karşımıza çıkar.”³³⁹⁴

Durum kasidelerde farklıdır. Özellikle de methiye ve dua bölümlerinde hükümdarın cefasından, vefasızlıklarından pek bahsedilmez. Gazellerdeki vefasız duygusal merkez, burada yerini vefalı, idealize edilmiş bir güzele bırakır.

³³⁹² Walter Andrews, age., s.117.

³³⁹³ Walter Andrews, age., s.117.

³³⁹⁴ Walter Andrews, age., s.118.

Şair, kul rolünün benimsendiği bir sistemdedir ve tüm ödül ve cezalar sonuçta padişahın iki dudağı arasındadır. Bağlanabileceği başka bir sistem de bulunmamaktadır. “*Dolayısıyla, hiç değilse psikolojik olarak, hükümdarın tutumuna direnmeyi veya bu tutumun sonuçlarından sakınmayı sağlayacak hiçbir tatmin edici yol bulunmaz. Kişi, bir başka güçlü hizbe de bağlanamaz, çünkü böyle bir hizip yoktur (tabii ki, daha alt düzeyde, ‘geniş ordu’ hiyerarşisi içinde birçok hizip mevcuttu). Kişi ömrünü otoritenin fiziksel yerinden uzakta da geçiremez, çünkü ilişkinin kişisel olduğu yerde, mesafe, olası kazanımları tehlikeye sokar ve ‘kul’, hükümdarın kontrolü dışında olabilecek, kendine ait hiçbir şeye sahip değildir: Ne iktidara, ne itibara, hatta ne de servete veya geçim imkânına...*”³³⁹⁵

Gerek Nedim’in gerekse Şeyh Galib’in şiirlerine baktığımızda kendilerini bir otoriteye kayıtsız şartsız bağladıklarını apaçık bir biçimde görebiliriz. Bu bağlılık gazellerinin makta beyitlerinde ve kasidelerindeki lutf, rahm gibi kelimelerde sezilir. Nedim’deki otorite merkezi III. Ahmed ve Damat İbrahim Paşa iken Şeyh Galib’de Mevlâna ve III. Selimdir. Her iki şairin de kaside, gazel ve şarkılarında bu ilişkiyi, bu ilişkiyi yansıtan atmosferi görebiliriz. Bu atmosfer Nedim’de devrin eğlence hayatı, imar faaliyetleri iken Şeyh Galib Divanı’nda yoğun musiki, Mevlevîlik inancı ve teceddüt göndermeleridir.

Nedim’in ve Şeyh Galib’in şiirlerini otoriteye yakınlıkları açısından da ele almak gerekir. Bilindiği üzere her iki şair de hükümdara ve onun en yakınındakilere yakındılar. Şiirlerinin ve kendi şahsiyetlerinin itibar görmesinde bu yakınlık oldukça önemlidir. Şair, şiirleriyle hükümdarı ve onun eserlerini, yönetim dehasını alkışlarken padişah da şairi ve onun sanatını kanatları altına alıyordu.

Otorite sahibine duyulan fiziksel yakınlık, önemli bir sonucu, “*hükümdarın ikamet ettiği yere*” de yakın olma sonucunu doğurmuştur. İstanbul’un fethinden sonra İstanbul’a bir süre Edirne de eşlik etmişse de I. Selim’den itibaren (1512-1520), İstanbul, esas iktidar merkezi olarak ağırlığını hissettirmeye başlamış ve sonraki padişahlar döneminde de bu böyle devam etmiştir. Padişaha yakın olmak, onun bulunduğu merkeze de yakın olmayı gerektirir. Bu merkez de İstanbul’dur. “*Gerçi İstanbul’a dolaysız göndermelere gazellerde pek sık rastlanmaz, ama şiirlerin çoğu*

³³⁹⁵ Walter Andrews, age., s.120.

*gayet 'şehirlileşmiş' diye nitelenebilir, ayrıca şehrin büyük bir bölümüne de 'şirleşmiş' gözüyle bakılabilir. Şirde sıkça anlatılan ortamlar, İstanbul rengini taşıyan şehirli bir hava sunar; sular, çeşmeler, kaynaklar, kubbeli binalar ve anıtlar, meclisler ve bahçeler, hepsi şehir hayatına işaret eder.*³³⁹⁶

---

³³⁹⁶ Walter Andrews, *age.*, s.127.

3.4.1. Otoritenin merkezi: İstanbul

Nedim'in şiirlerine bütüncül bir gözle bakarsak, bu şiirlerde otorite sahibiyle şair arasında kurulu fiziksel bir yakınlığı sezebiliriz. Otorite sahibi (padişah) İstanbul'da ikamet etmektedir ve dolayısıyla Nedim'in şiirindeki göndergeler dünyası da bu şehre aittir. Bu durum sadece Nedim'e has bir durum değildir. Benzer göndergeleri aynı yoğunlukta olmasalar da İstanbul'un fethinden önceki başkentler için de bulabiliriz. Bursa da, Edirne de hatta şehzadelerin bulunduğu sancaklar da şiire girmiş; birçok kelime, terkip bu şehirlerin göstergesi olmuştur. İstanbul'un fethi Avrupa dünyası açısından ne kadar önemliyse Osmanlı dünyasında da hatta bütün bir şark dünyasında ondan daha da fazla önemliydi. Şehrin fatihi tarafından 1471'de yaptırılan külliye (Sahn-ı Semân), yaşanacak değişimin ya da bir başka deyişle toplumsal ilerlemenin ilk göstergelerindendi. Şehir hâlihazırda bir kültür ve medeniyet merkeziydi ama fetihden itibaren Avrupa'daki doğudaki birçok ilim, kültür ve sanat adamını çeken bir cazibe merkezi olmuştu. Aynı cazibeyi şairler için de söyleyebiliriz. Şairler de İstanbul'un bir payitaht olması hasebiyle bu cazibeye kapılmışlardır. Fetihden I. Selim devrine dek, Edirne de, padişahın mutad ikamet yerlerinden biri olduğundan, bir bakıma merkezdi ve bu şehir de kültürel açıdan aktifti. Ama I. Selim döneminden sonra İstanbul padişahın hem resmî hem de mutad olarak bulunduğu şehir durumuna geldi ve bir bakıma yıldızı bir kez daha parladı. Bu devirden (1512-1520) itibaren İstanbul, ağırlığını hissettirmeye başladı ve sonraki padişahlar İstanbul'dan daha seyrek ayrıldıkları için şehrin önemi hep arttı. Andrews, 'İstanbul'un taşı toprağı altın' sözünü bu bağlamda yorumlar: "*Hükümdarın fiziksel mevcudiyetine verilen toplumsal değer göz önüne alındığında, 'geniş ordu'yu oluşturan askerî elit ile idarî elitin, zat-ı şahanenin iltifatına mazhar olmak için rekabet etmesi şaşkıncı değildir. Bir taraftan, orduyla birlikte sefere katılması ısrarla istenirken, öte taraftan kendisini İstanbul'da tutmak için büyük gayret harcanırdı. Genel olarak, 15. yüzyıl ortalarından 19. yüzyıla dek uzanan zaman dilimi boyunca, idarî kesim, padişahı İstanbul'da tutmak konusunda giderek daha başarılı oldu ve böylece padişaha yönelik duygusal enerjinin bir kısmını payitahta yöneltti. Padişaha*

yakın olmak, İstanbul'a gelmek anlamını kazanmaya başladı, İstanbul'un taşının toprağının altın olduğu şeklindeki halk efsanesinin çok pratik bir değer taşıdığı ortadadır: Şehir ile şehrin zenginlik ve iktidar kaynağı seçkin ahalisi, halkın kafasında özdeşleşmiştir."³³⁹⁷

Nedim'in şiirlerinde, özellikle de kasidelerinde İstanbul şehrinin her türlü vafına rastlanır. O, İstanbulludur³³⁹⁸ çağının tanığı bir şairdir. ³³⁹⁹ Divanı'nda çeşitli beyitlerde İstanbul hayatından sahneler aktaran Nedim, şiire günlük hayattan aldığı unsurları başarıyla katabilmiştir.³⁴⁰⁰ Kasidelerinin nesib bölümlerinde canlı İstanbul hayatından sahneler sunulur. Günlük hayatın çeşitli yönleri tasvir edilir. Şiirde mekân, dekor, olay ve karakterler hareket olgusuna bağlantılı bir şekilde anlatılır. Nedim hayatın akışını dilin hareketli ve kıvrak söyleyişi ile bize yansıtır. Onun ;

Eyvâh o üç çifte kayık aldı karârım

Şarkı okuyup geçdi bir dilber var içinde

Ey şüh Nedîmâ ile bir seyrin işitdik

*Tenhâca varup Göksuya işret var içinde*³⁴⁰¹

mısraları, bu hareketi açıkça göstermektedir.

Nedim'in başarısının altında yatan en önemli etkenlerden biri de İstanbul'un artık şiirin aynası hâline gelmesidir. Şiirdeki istiare, mecaz ve mazmunlar, sosyal hayatı daha çok imlemeye başlamış; dolayısıyla İstanbul, Nedim'in ele aldığı biçimde hem kamusal hem de özel bahçelerle dolu bir şehir hâline gelmiştir. "Ayrıca, şehir giderek daha fazla 'şiirleşince', bahçe göndermeleri de giderek mecazî olmaktan çıkmış, şehri daha dolaysız şekilde imlemeye başlamıştır."³⁴⁰² Bu sebeple Nedim Divanı'nda rastladığımız 'gülşen, gülistan, bezm vs.' kelimeleri bize Kâğıthane'yi, Sadabad'ı, Göksu'yu, Çerağan'ı vs. verir. Buradan şu sonuca ulaşabiliriz: "Şiir

³³⁹⁷ Walter Andrews, age., s.127.

³³⁹⁸ Ali Canip Yöntem, *Nedim'in Hayatı ve Çağdaşları Üstündeki Tesirleri*, T.T.K. Kongresine Sunulan Tebliğler (15-20 Kasım 1943, Ankara), s. 109-121.

³³⁹⁹ Mehmed Çavuşoğlu, *Nedim'e Dair*, Türk Dili, LII, 426 (Haziran 1987), 331-344.

³⁴⁰⁰ Tunca Kortantamer, *Nedim'in Şiirlerinde İstanbul Hayatından Sahneler*, Eski Türk Edebiyatı Makaleler, Ankaral993, s. 337-390.

³⁴⁰¹ N, G.145/ 3,5.

³⁴⁰² Walter Andrews, age., s.128.

*geleneği, yarattığı simgelerle toplumsal bağlamını etkiler, söz konusu simgeler de davranışlar üzerinde etkili olur, böylelikle yeni anlam boyutları yaratır.*³⁴⁰³

*Sitanbulu kılup envâ'-ı şehîr-âyin ile tezyîn
Meserretler ile döndürdü her sükun gülistâna*³⁴⁰⁴

Nedim'in şiiirlerinin asıl mekânı İstanbul ve semtleridir. Bir Lâle Devri şairi olarak Nedim'in en çok üzerinde durduğu semt ise Sadabaddır. Aşağıdaki beyitlerinde de tekrarladığı gibi Sadabad onun neşesinin ve hoşluğunun, sevgililerinin açılımıdır.

*Bak Sitanbulun şu Sa'd-âbâd-ı nev-bünyânına
Âdemin cânlar katar âb u havâsı cânına*³⁴⁰⁵

*Bir gazel tarh edeyim bâri ki kalsın yâdgâr
Sahn-ı Sa'd-âbâdda İstanbulun hûbâmına*³⁴⁰⁶

*Sitanbulun hele her cânibin reşk-i behişt etdi
Bu da'vâya delil olur mu Sa'd-âbâddan a'lâ*³⁴⁰⁷

Nedim, İstanbul şehrinin güzelliklerini andıran yeni tarz gazelini İran zeminine hediye eder:

*İran-zemîne tuhfemiz olsun bu nev-gazel
İrgürsün İsfahâna Sitanbul diyârını*³⁴⁰⁸

İstanbul, onun yaşadığı dönemde mimari olarak yenilenmiştir:

*Sitanbul içre vü etrâfda âsârı pek çokdur
Birisi dahı işte bu müzeyyen sük-ı vâlâdır*³⁴⁰⁹

*Sitanbul içre vü etrâfda bî-haddır âsârı
Husûsâ kim bu beytü'l-kütb-i 'âlî 'âlem-ârâdır*³⁴¹⁰

Bir beytinde de İstanbul oğlanı tabirini kullanır:

³⁴⁰³ Walter Andrews, age., s.128.

³⁴⁰⁴ N, K.17/29

³⁴⁰⁵ N, K.21/1

³⁴⁰⁶ N, K.21/46

³⁴⁰⁷ N, T.7/7

³⁴⁰⁸ N, G.164/7

³⁴⁰⁹ N, T.16/7

³⁴¹⁰ N, T.57/9

*Ki ya'ni bendene lûtf-ı hitâb edüp buyurdun kim
Gel ey bigâne-meşreb bî-vefâ İstanbul oğlanı³⁴¹¹*

18. yüzyıl İstanbul'unun mahalleleri, sokakları, sarayları, hamamları, meyhaneleri, bahçeleri ,mesire yerleri, çeşmeleri, Nedim'in şiirleri ile ölümsüzlük suyu içmiştir. Bu mekânlar, Klâsik şiirde alışıık olduğumuz türden soyut mekânlar değil; bizzat hayatın içinde var olan yerlerdir. Hatta Nedim, İstanbul'un coğrafi özelliklerini de şiire sokup şehrin kesin sınırlarını da çizer:

*Bir gevher-i yektâdır iki bahr arasında
Hurşîd-i cihân-tâb ile tartılsa sezâdır³⁴¹²*

Nedim'in İstanbul'u, özelde Sadabad, özlenen ve coşkun bir dille anlatılan önemli bir yerdir. Lâle Devri'nin tüm eğlencelerine, mesirelerin özelliklerine, sevgililerin şûhluğuna Sadabad'da rastlanır. Onun sevgilisini Sadabad'a davet ettiği şarkısı ile 'Seyr-i Sadâbadı sen bir kerre iyd olsun da gör' nakaratlı şarkısı, Nedim'in bu heyecanını en iyi yansıtan şiirleridir:

*Bir safâ bahş edelim gel şu dil-i nâ-şâda
Gidelim serv-i revânım yürü Sa'd-âbâda
İşte üç çifte kayık iskelede âmâde
Gidelim serv-i revânım yürü Sa'd-âbâda
Gülelim oynayalım kâm alalım dünyadan
Mâ-yı tensîm içelim çeşme-i nev-peydâdan
Görelim âb-ı hayât akdığın ejderhâdan
Gidelim serv-i revânım yürü Sa'd-âbâda
Geh varup havz kenârında hurâmân olalım
Geh gelüp kasr-ı cinân seyrine hayrân olalım
Gâh okuyup gâh gazel-hân olalım
Gidelim serv-i revânım yürü Sa'd-âbâda³⁴¹³*

³⁴¹¹ N, K.23/4

³⁴¹² N, K.22/ 2

³⁴¹³ N, Ş.40/ 1,2,3.

İyd gelsin bâ'is-i şevk-i cedîd olsun da gör
Seyr-i Sa'd-âbâdı sen bir kerre ıyd olsun da gör
Gûşe gûşe mihrlere mehler bedîd olsun da gör
İyd gelsin bâ'is-i şevk-i cedîd olsun da gör
Dur zuhûr etsin hele her gûşeden bir dil-rübâ
Kimi gitsin bâğa doğru kimi sahrâdan yana
Bak nedir dünyâda resm-i sohbet-i zevk u safâ
İyd gelsin bâ'is-i şevk-i cedîd olsun da gör
Tıfl-ı nâzım cümle gördüm deyü aldatma beni
Görmedin bir hoşça sen dahı ol dil-cû gülşeni
Serv-i nâzım gel Nedîm-i zâr gezdürsün seni
İyd gelsin bâ'is-i şevk-i cedîd olsun da gör³⁴¹⁴

Nedim'in şiirlerinde Atmeydanı, Tophane meydanı, Üsküdar, Sadabad, Çırağan, Kasr-ı cinan, Cedvel-i Sîmîn, Neşatabad, Feyzabad, Şevkabad gibi isimler geçmektedir. İstanbul'un bayram yerlerini ve yapılan şenlikleri anlatır³⁴¹⁵:

Velikin bu mübârek ıyd dahı eyleyüp teşrîf
Sitanbûlun ferahla ıyd-ber-ıyd oldu her yanı
Binüp sad izz ü nâz ile semend-i şûh-reftâre
Güzeller Atmeydânında alır şimdi meydânı
Husûsa Hazret-i Eyyûb ile meydân-ı Tophâne
Birer takrîb ile elbette cezb eyler cüvânânı
Firâz-ı Üsküdârın bu'dı vardır gerçi kim ammâ
Yine inkâr olunmaz Hak bu kim anun da seyrânı
Yâ Sa'd-âbâd-ı dil-cûnun efendim sorma hiç vasfın
Kulun bir vech ile ta'bîre kâdir olmazam anı

³⁴¹⁴ N, Ş. 17/ 1,4,5.

³⁴¹⁵ Hasibe Mazioğlu, age., s 63.

Müferrih gam-zedâ hâtır-güşâ dil-cû vü rûh-efzâ

Temâşası muhassal mest ü hayrân eyler insânı

Biçinmiş bağlar ıydıyye cümle fistikî atlas

Sarınmış başa neftî şâlini serv-i hırâmânı

Gümüş renginde bir dîbâ biçinmiş cedvel-i sîmîn

Velikin hâre gibi mevci var şeffâf u nûrânî

O dîbâ âb-şârın dahı egninde hemân farkı

Bunun mevci biraz sık anun ise kaddi tûlânî

Yine ıydıyye bahşişler verüp fevvâre-i dil-cû

Dem-â-dem etmede etrâf-ı havza sîm-efşânı

Şehinşâhâ bu ıydıyyâmı cümle kulların çünkim

Şeref-yâb oldu pâ-bûsunla buldı izzet ü şânı

Yâ Sa'd-âbâd dahı çekmede hasret pâ-bûsa

Anun hakkında da icrâ kul ol lûtf-ı firâvânî³⁴¹⁶

Heft iklim içre fermân-ı hümâyûnun revân

Şimdi sensin pâdişâhım âleme sâhib-kırân

Bâb-ı kasrında neşât olsun hemîşe pâsbân

Sa'd ola kasr-ı Neşât-âbâd hünkârım sana³⁴¹⁷

Mâh-ı ıydâsâ gelüp ey âsaf-ı âli-cenâb

Pertev-i lûtfunla Şevk-âbâdı kıldın şevk-yâb

Kasrlar oldu neşât ile burûc-ı âftâb

Pertev-i lûtfunla Şevk-âbâdı kıldın şevk-yâb³⁴¹⁸

Gâhi feyz-âbâda doğru azmediüp eyle safâ

Asaf-âbâda gelüp gâhî salın ey meh-likâ

Gel hele gör Sa'd-âbâda hiç olmaz bahâ

Iyddır çık nâz ile seyrâna kurbân olduğum³⁴¹⁹

³⁴¹⁶ N, K.11/ 52-63.

³⁴¹⁷ N, Ş.12/ 2.

³⁴¹⁸ N, Ş.14/ 1.

*Gülistân lâle-i ahmerle pür-zîb oldu ser-te-ser
Çırağan faslı ıyd eyyâmıdır şevketlü hünkârım
Karâr etsin mi İstanbul'da şimden sonra hâtırlar
Çırağan faslı ıyd eyyâmıdır şevketlü hünkârı³⁴²⁰*

Nedim, doğduğu semti, Beşiktaş'ı da şiirinde zikretmiş ve divan şiirinde pek görülmeyen bir şeyi gerçekleştirmiştir. Bu da onun 'ben'ini şiire soktuğunu ortaya koyar:

*Münâsıptir sana ey tıfl-ı nâzım hüccetin al gel
Beşiktaş'a yakın bir hâne-i vîrânımız vardır³⁴²¹*

Tanpınar, Sadâbâd'ın Nedim'in şiirlerinin malikânesi olduğunu belirtir "*III. Selim devrinin kibar hayatına dekor teşkil eden Boğaziçi ve Boğaz mehtabı da*" Şeyh Galib'in şiirlerinin mekânıdır ve bu iki unsur, Şeyh Galib'in şiirini "*yer yer bir avize gibi renk ve ışıkla doldurur.*"³⁴²² Şeyh Galib de Baki gibi, Şeyhülislâm Yahya, Cafer Çelebi, Nev'îzâde Atâyî gibi, Nedim gibi, şiirlerinde İstanbul'u terennüm edenlerdendir. Fakat Galib'in terennümü büsbütün başkadır. O, "*yaşadığı şehri yeni denebilecek bir hayal dünyası arasından görmeğe çalışmış, hiç olmazsa Boğaziçi mehtabını yeni bir iklim gibi bulmuştur.*"³⁴²³

III. Selim döneminde, Yaş Barış Antlaşması'ndan sonraki sulh döneminde imar faaliyetleri hızlanmış; Boğaziçi bu faaliyetlerin merkezi olmuştur. İnşa edilen yalılara ve saraylara şairler tarafından tarih manzumeleri yazılır; fakat bu dönemi şiirleriyle yaldızlayan ve yaşatan Şeyh Galib olmuştur. Bu dönemdeki mehtap sefalarını mehtâbiyyeleriyle ve mâhtâb redifli gazeliyle dile getirmiştir.³⁴²⁴ Şairin 'âlem-i âb' redifli gazeli de aynı manzarayı aksettirir.³⁴²⁵

Ayvazoğlu, Ortaköy'de Neşetâbâd adını taşıyan ünlü sahilsarayın yeniden düzenlenişiyile ilgili söylediği tarih manzumesinde Galib'in, bu düzenlemeyi yapan

³⁴¹⁹ N, Ş.25/ 3.

³⁴²⁰ N, Ş.27/1.

³⁴²¹ N, G. 26/ 3.

³⁴²² Ahmet Hamdi Tanpınar, Edebiyat Üzerine Makaleler, s.179-180.

³⁴²³ Ahmet Hamdi Tanpınar, Edebiyat Üzerine Makaleler, s.350.

³⁴²⁴ Şeyh Galib Divanı, Kasîde-i Mehtâbiyye Ber-Vasf-ı Şerif-i Sultân Selim Hân-ı Sâlis ü Şehîd Nûre'llâhu Merkadchû, K.11; Diğer Kasîde-i Mehtâbiyye Ber-Evsâf-ı Şâh-ı Şehîd Sultân Selim Han-ı Sâlis Rahmetu'llâhi Aleyh, K.12; G.14.

³⁴²⁵ Şeyh Galib Divanı, G.16.

Melling hakkında herhangi bir imada bulunmamasını şaşkıncı bulur. “*Melling, III. Selim nezdinde kazandığı itibar sayesinde İstanbul'da çok rahat bir şekilde gezer ve bol bol resim yapar. Yirmi yıl kadar yaşadığı ve hayran olduğu İstanbul'un çeşitli semtlerini ve insanlarını büyük bir titizlikle çizip Pera'daki elçiliklerin taraçalarıyla Üsküdar ve Kandilli tepelerinden nefis İstanbul panoramalarını tuvallerine aktaran sanatkâr, birçok Türk bahçesini bozup yerlerine zevksiz Fransız bahçeleri yapmış, birçok köşkün, sarayın klâsik tezyinatını kazıyıp yok etmişse de, gravürleriyle III. Selim devri İstanbul'unu ebedileştirdiği için aynı zamanda kültür tarihimize büyük bir hizmette bulunmuştur. Voyage Constantinople et des rives du Bosphore'un sayfalarını çevirirken, farkında değildir ama, Melling'in açtığı pencerelerden Şeyh Gâlib'in İstanbul'una bakarız.*”³⁴²⁶

Galib ile Esrâr Dede arasındaki dostluğa ilişkin Asaf Hâlet şu cümleleri sarf eder: “*Dergâhta eksik olmayan ney sesleri, sonra mukabele günlerinde bütün ihtişamıyla açılan semâ ve âyin-i şeriflerin musikisi ve şiiri, sık sık okunan Mesnevî ve Divan-ı Kebîr'in havası, ziyaretlerine gelen kendileri gibi zarif ve mümtaz dostlarla daima yapılan fikir ve his teatileri içinde geçen bu hayatta iki ruhu birbirine yaklaştıran daimî bir vecdin heyecanı vardı. Bu musiki ve şiir dolu hava yalnız dergâha münhasır değildi. Gâlib vefakâr arkadaşını yanına alarak bazı yaz gecelerinde Boğaz'ın o meşhur mehtap âlemlerinde sabaha kadar dolaştıkları da oluyordu. Esrar Dede bir şiirinde:*

‘Sâye-i hazret-i Gâlib’de Boğaz içre bu şeb
Zevkimin tahtihil-enhârı idi bana her sû³⁴²⁷

beyti ile bu mehtap gezintilerini anlatıyordu. Kayık sakin sular içinde yer yer dolaşırken nutripların yani müzisyenlerin bazen ‘Düm düm tek’ bazen ‘Hû ve hey’leri yükseldiğini söylüyor ve :

‘Subha dek eyleyeyim şevk ile zevk-i mehtâb
Mesttir çeşme-i siyâh-meste n’eyler bu uyku³⁴²⁸

³⁴²⁶ Beşir Ayvazoğlu, Kuğunun Son Şarkısı, s.70.

³⁴²⁷ E, G.207/15.

³⁴²⁸ E, G.207/5.

diyordu, öyle ya... Boğaz, mehtap, nağmeler, şiirler, birbirini seven ve anlayan, bütün güzelliklere meftun iki hassas Mevlevî şair böyle bir zamanda uykuyu ne yapacaklardı?”³⁴²⁹

Şiirlerinde İstanbul’un sosyal olaylarına ve imar faaliyetlerine yer veren şairlerden birisi de Osmanzade Taib’dir. ³⁴³⁰ Şair, kaside ve tarihlerinde devrinde huzur ortamının sağlanması ve yapılan imar faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi konularına yer verir:

Oldu yümn-i himmeti nîrû-yı bazû-ı cihâd

İtdi adl u ra’feti âşûbdan dehri emîn³⁴³¹

Sitanbul halkını yek-ser binâya eyledi teşvîk

O mi’mâr-ı mebânî-i himem destûr-ı vâlâdâd

Firâk-ı şehriyârî âteşine yanan İstanbul

Kudûmiyle neşât oldu evelkinden daha müzdâd³⁴³²

Şiirlerinde mahallî hayatı işleyen şair, Kumkapı yangınına da işaret etmektedir:

Pâdişâhum meded âteşlere yandırdı bizi

Nemçe sekbân başının şâimet-i ef’âli

Dâd ol hâin-i bed-kîş-i sitem-perverden

Ki ta’addîsi ile yandı cihânın malı

Vak’a-yı Beç’de meğer yanmış imiş varoşda

Bir donuz damı içinde bir iki partâh

İntikâm aldı henüz âteşi teskîn oldu

Mehd-i nâr içre görüp girye eden etfâli

Böyle ma’mureyi sad hayf ki vîrân itdi

Ola vîrâne hâbâset-gede-i âmâli

Nice cami nice mekteb nice mescid yandı

Görmedik dâiresinde bir eli kancalı

³⁴²⁹ Asaf Halet Çelebi, *Eski Türk Şiirinde Reform: Gâlib Dede*, s.213.

³⁴³⁰ Tb.

³⁴³¹ Tb, K. 5/20.

³⁴³² Tb, T.1/7,8

*Lik kurtardı kilisâyı yedi kîse alıp
 Öyle çalışdı ki aşk eyledi Dülger Bâlî
 Dir gören şimdi Sitanbulu belî böyle olur
 Zâbiti Nemçe olan memleketin ahvâlî
 Gerçi takdîr-i Hudâ böyle imiş lik gerek
 Def'e imkânı kadar sa'y ide zâbit vâlî
 Yanarak yoksa revâ mı diyeler târîhin
 Yakdı İstanbulu vâlîlerinin ihmâlî³⁴³³*

İstanbul pahalılığı, kıtlığı ve halkının fakirliği ile de şairin şiirlerine girer. Şair dik başlı bir eda ile İstanbul kaymakamına manzum bir dilekçe yazarak halkın içinde bulunduğu durumu özetler:

*Ahz edüp kanda muhtekir var ise
 Eyle resm-i vezâreti icrâ³⁴³⁴*

1723 yılında Mısır kadılığına atanan Taib, Mısır Valisi tarafından zehirletilip öldürülmüştür. İstanbul hasretini gönlünde derin bir yara olarak saklayan şair, İstanbul sevgisini dile getirirken şehri hayalinde yaşatır ve onun havasını da suyunu da ruhunda hisseder:

*Nice vakt oldu Tâ'ib biz ki mehcûr-ı Sitanbûluz
 Hayâl-i dîdede âb u havâsı artar eksilmez³⁴³⁵*

İstanbul'un imarından söz eder:

*Sitânbûl halkını yek-ser binâya eyledi teşvîk
 O mi'mâr-ı mebânî-i himem destûr-i vâlâ-dâd³⁴³⁶*

İstanbul, Taib'in şiirlerinde reel bir mekân olarak yer alır ve başka milletten olanlar İstanbul tarzını bilmezler. Şair bu duruma şöyle yorum getirir:

*Firengîdir ne bilsün tarz-ı güftâr-ı Sitanbûlu
 O kâfir-mâcerâyâ söylen olsun tercümân hançer³⁴³⁷*

³⁴³³ Tb, Târîh-i İhrâk-ı İstanbul Der Kumkapu

³⁴³⁴ Tb, K. 3/ 28.

³⁴³⁵ Tb, G.18/5

³⁴³⁶ Tb, T.1/8

*Firâk-ı şehriyârî âteşine yanan İstanbul
Kudûmiyle neşât oldu evelkinden daha müzdâd³⁴³⁸*

İstanbul'da 18. yüzyılda yaşanan bir kargaşa ve ayaklanma Taib'in şiirine şöyle aksetmiştir:

*Zehî bi-âr imiş kavm-i Sitanbûl nâ-müselmânî
İhânet kasd idüp dîn-i mübine döküder kânî³⁴³⁹*

Bir beytinde de İstanbul'u küle çeviren yangınların ihmal sonucu çıktığını beyan eder ve valilere çatar:

*Yanarak yoksa revâ mı diyeler târihin
Yakdı İstanbulu vâlîlerinin ihmâlî³⁴⁴⁰*

22 Ağustos 1782'deki büyük yangında Selanikli Ata Efendi, evinin ve eşyalarının yanışını izler ve bu manzarayı mektubuna aktarır: "Mavnacı Ali'nin evinde çıkan yangın, Ata Efendi'ye göre, Âşık Paşa semtine ateş yanaklı bir dilber gibi yönelir. Kadı Hamamı'ndan ve Kadı Çeşmesi'nden fetva üzerine geçer. Otlakçı Yokuşu'nu çayır çayır yakar. İfrâziye semtine kâmet-firâz-ı efrâz olduktan sonra, kubbesi göğüs gerip minareleri dik geldiği için Fâtih Camii'nin etrafını dolaşmakla yetinerek Fâtih merhumun türbesini ziyaret eder ve merkad-i şeriflerine ihlasla fatiha okur. Ateş medrese talebelerini dil-suhte etmiş, Azablar yönünde cehennem azabı neşredip At Pazarı'nda üzengi parlattıktan sonra Küçük Pazar'da alışverişe başlamış, Çinili Hamam'a girip solundaki sokakları döne döne yakmıştır. Vefa semtine 'Ol bî-vefâye dek gideriz' diyerek yönelen ateş, Eski Odalar'dan yenilenmesi gerektiğini tenbih ederek geçer. Halıcılar Köşküne hile halısını döşer. Lâleli Camii'ni lâle bahçesine çevirip Simkeşhâne'de rişte-i imtidâdı hadde-i sükûnundan geçirir. Yedikule'ye yedi başlı bir ejderha gibi savlet eder ve Langa Hisarı'nın çevresini ateşten bir palanga ile çevirir."³⁴⁴¹

³⁴³⁷ Tb, G.5/3

³⁴³⁸ Tb, T.1/7

³⁴³⁹ Tb, Hicviye/1

³⁴⁴⁰ Tb, T.2/10

³⁴⁴¹ Beşir Ayvazoğlu, Kuğunun Son Şarkısı, s.39.

Bu yangını yaşayan Surûfî de bir manzumesinde, ‘İstanbul’da nice ateş yanaklı dilber ve bunları görüp aşk ateşiyle tutuşan nice âşık bulunduğunu, yangının bu yüzden hiç eksik olmadığını’ dedikten sonra, yangını şu şekilde tasvir eder: “Münadiler sokaklarda ‘Yangın var’ diye bağırdıkça, İstanbul halkının etekleri tutuşmaktadır. Rengarenk dumanlar gökte âdetâ eleğimsağmaya dönüşmüş, gürül gürül akan sular bile, duman yüzünden abıhayat gibi görünmez olmuştur. Eğer yükselen duman arada engel teşkil etmese, ateşin şiddetinden gökyüzü bile tutuşabilir. Kıvılcımlar yıldızlar gibi ışık saçtıkça, bakanlar mavi dumanı gökyüzü zannetmektedirler. Yerdeki ıslaklık geceleyin düşen çiğden değil, gözlerine duman kaçan yıldızların gözyaşlarındandır. Yangın gecesini gökyüzünde parlayan şeyleri yıldız zannetmemek gerekir, çünkü onlar, çerhe yerden sıçrayıp saplanan çivilerdir. Öyle bir yangındır ki, minarelerin başlarındaki alemler bile yanarak dehr denilen bu ibadet yerine mumlar gibi ışık saçmışlardır.”³⁴⁴²

Nedim gibi bir İstanbul âşığı sıfatıyla şehrin bütün semtlerini şiirlerinde sık sık anan, 18. yüzyılın başlarında da şiirdeki varlığını sürdüren Sabit,³⁴⁴³ devrin eğlence anlayışının yansıtıldığı tüm eğlence merkezlerini şiirlerine yansımıştır.

*Dökse gulû-yı rinde mey-i erguvan sebû
Şeytan Akıntısı 'yla Boğaz'dan hemân sebû.
Fânus-ı keştiyân-ı donanma-yı şevk ile
Yaktıkça meş'al-i mey-i âteş-feşân sebû
Bintü'l-ineb olunca derûnunda cilveger
Kız Kulesi gibi görünür ol zemân sebû*³⁴⁴⁴

*Ben İstanbul'da gönlüm sûzişinle âsitânında
Vakf-ı kandildir ol sülhem-i Cevzâ intâk üzre*³⁴⁴⁵

*Münâsib idi bu mevsimde zevrak-ı sahbâ
Çekilse semt-i Hisâr'a hava da limanlık*³⁴⁴⁶

³⁴⁴² Beşir Ayvazoğlu, “Şeyh Galib’in Hayatı”, Şeyh Galib Kitabı, s.19.

³⁴⁴³ Turgut Karacan, Bosnalı Alaeddin Sabit: Divan, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 1991, Sivas.

³⁴⁴⁴ S, G, 276/ 1-3

³⁴⁴⁵ S, G, L/16.

³⁴⁴⁶ S, G, 198/ 4.

*Eyledim yâr ile tenhâca temâşâ-yı Hisar
Bahtıma Karye-i Çengel'de bulundu ağyâr³⁴⁴⁷*

İstanbul tüm semtleriyle Sabit'in şiirlerinde yerini alır. Tıpkı Nedim gibi canlı bir İstanbul manzarası çizen Sabit, divanındaki ebyat bölümündeki bazı beyitlerde İstanbul'u âdeta sevgili ile özdeşleştirmiş gibidir ve sembollerini de yaşadığı şehirden seçer:

*Merdüm-i dîde hayâl-i ruh-ı yâr akçesidür
Güyyâ sâhil-i deryâda Bebek bahçesidür³⁴⁴⁸*

*Her subh eyler olmak için vasl-ı hisar
Horşîd kal'a-bendi Yedi Kuleden firâr³⁴⁴⁹*

*Gönül ne Göksuya mâ'il ne Sarı Yâre gider
Sipâh-ı gamdan emîn olmaga Hisara gider³⁴⁵⁰*

*Kim ki esmâ çekerek nâ'il olur mahbûba
Yâ Vedûd İskelesinden yanaşur Eyyûba³⁴⁵¹*

*Dil hadeng-i gamzesinün menzil-i idmânıdır
Ol kemân-ebriya sahn-ı sine Ok Meydânıdır³⁴⁵²*

*Döndükçe virür âdeme bir gûne safâ
Her nakş-ı bedî'i ruh-ı dildâr misâl*

*Tasvîr-i şukûfeyle göründi gözüme
'Ayn ile Fenâr Bağçesi fânûs-ı hayâl³⁴⁵³*

Sabit, sevgilisinin özelliklerinden bahsederken Kâğıthane'nin adını zikreder ve mekân olarak burayı seçer:

*Kesretinden ak sâdeyle gelen cânânenün
Bir tabak-âbâdîdür sahrâsı Kâğıdhânenün*

³⁴⁴⁷ S,

³⁴⁴⁸ S, E, 175

³⁴⁴⁹ S, E, 153.

³⁴⁵⁰ S, Ebyat, 127.

³⁴⁵¹ S, Ebyat, 124.

³⁴⁵² S, Ebyat, 75.

³⁴⁵³ S, R, 16.

*Lâle faslı mevc-zen bir kıt'a-ı ebri olur
Eşk-i hûn-âlûdesinden âşık-ı divânenün
Keştî-i sahbâ değül üstinde zevraklar yürür
Cûy-ı Kâğıdhâne-âsâ girye-i mestânenün³⁴⁵⁴*

Lâle Devri şairlerinden Sami de şiirlerinde İstanbul'un değişik yerlerinden ve Boğaz semtlerinden söz eder. Onun bazı beyitleri Lâle Devri eğlencelerini ve İstanbul hayatını sahneler. Hatta hayatın güzelliklerini de bu mekânda yaşadığını dile getirirken Lâle Devri'nin bir daha hiç yaşanmayacağını da sezmiş gibidir:

*Terâvet-i çemen ü nûş-ı mey leb-i deryâ
Tamam-ı âlem-i âbı Hisârdan gördük³⁴⁵⁵
Sarayburnu, Beşiktaş, Üsküdar u kasr-ı Tersane
Cihan bağında yokdur gerçi bunlar gibi şâhâne
Velî gayr-i mükerrerdur bu tarh-ı pâdişâhâne
Safâlar ile Sa'dâbâd'a gel şevketlû hünkârım³⁴⁵⁶*

Devrinde 'üstüne' redifli gazeli ile dikkat çeken, Nedim ve diğer bazı şairler tarafından da bu şiiri tazmin ya da tahmis edilen Râsih de İstanbul'u seven ve şiirlerinde bu sevgisini belli eden şairlerdendir. Onun bir beytinde İstanbul arzu edilen bir şehirdir:

*Mısr'a gelicek şi'r-i teri ârif-i Rûmun
Meyl-i dil-i Râsih yine İstanbul'a düştü³⁴⁵⁷*

Seyyid Vehbî (ö. 1736) de,

*Gül-bûseler yerin gör o zerrin ızârda
Güya, kirâs mevsimidir Sanyâr'da
Gözüne eşk-i çeşm bi-aynihî rakibin
Şeytan Akıntısı'na müşabih Hisâr'da*

mısralarıyla şehrin güzelliğinden bahseder.

³⁴⁵⁴ S, G. 208/ 1-3.

³⁴⁵⁵ Komisyon, Büyük Türk Klâsikleri, Ötügen- Söğüt Yayınları, 1987, İstanbul, C.6, s.301.

³⁴⁵⁶ İskender Pala, *Divan Şiirinde Boğaziçi*, İstanbul Armağanı 2, s.31.

³⁴⁵⁷ Komisyon, Büyük Türk Klâsikleri, C.6, s.294.

Yine Lâle Devri'nin İstanbul'unu anlatan Neccarzade de Beşiktaş'tan şöyle bahseder:

*“Açıldı yine gonca-i gülzâr-ı Beşiktaş
Mânend-i cihan oldu çemenzâr-ı Beşiktaş
Açıldı dilâ lâle-i gül-reng-i Beşiktaş
İşrâb-ı Çerâğân eder âheng-i Beşiktaş”³⁴⁵⁸*

Selvi boylu sevgilisi ile dolaşmayı arzu eden Nahifi ise gezinti yeri olarak Hisar'ı seçer:

*Tasmîm-i dil o serv ile seyr-i Hisaredir
Bir iki gün tevakkufumuz nevbaharedir³⁴⁵⁹*

Kâmi Efendi,

*Dâne-i hâli bırakmış mürğ-i diller saydına
Dâm kurmuş perçemin gördüm Boğaziçi'nde ben*

diyerek Boğaziçi'nden söz eder. “Bu ifade bize, o güne kadar Avrupalı oryantalistlerin "Bosphorus" dedikleri İstanbul Boğazı'nın, Boğaziçi adıyla köklü biçimde bu asırda kullanıldığını gösteriyor. Aynı şairin,

*Sinede şâh-ı muhabbet kurdu âteşden otağ
Tıfl-i dil pervanesin etsün Beşiktaş'da çırağ*

mısralarıyla başlayan bir gazeli ve,

*Orucu tutdu uykuya, aciz verme o gül-hûya
Çifte kayıkla Göksu'ya, akşama iftâre buyur*

dediği bir de iftar davetiyesini biliyoruz. Yine o yıllarda Neş'et'in (ö. 1807) "Der vasf-ı Bebek" serlevhalı bir kasidesi, Neşetabad sahilsarayı için söylenmiş bir tarih kasidesi ve Beşiktaş vasfında bir gazeli vardır.³⁴⁶⁰

İstanbul için şarkılar yazan ve sanatkâr kişiliğiyle ön plana çıkan padişah şair III. Selim de İstanbul'un mesire yerlerini ve mehtaplarını anlatmıştır:

³⁴⁵⁸ İskender Pala, agm, s.31.

³⁴⁵⁹ Komisyon, Büyük Türk Klâsikleri, C.6, s.331.

³⁴⁶⁰ İskender Pala, *Divan Şiirinde Boğaziçi*, s.33.

Üsküdar'a gidelim geldi çü vakt-i leylak

Bir iki sâz ile al dilberi gel zevkine bak

Çıkalım Beykoz'a Sultâniyye'den ayak ayak

Gidelim seyr-i çemenzâr edelim leyl ü nehâr

İlhamî'nin andığı semtler içinde Göksu, Hisarlar, Küçüksu, Dolmabahçe ve Beşiktaş önemli yer tutar. Buna ilaveten Karabağ, Tophane, Beşiktaş, Bebek, Beykoz vs. de onun manzumeleri içinde ayrıca zikredilir.³⁴⁶¹

Aslen Kerküklü olan ve İstanbul'a gelerek burada birçok önemli görevlerde bulunup ismini duyuran 18. yüzyıl şairlerinden Nevres de İstanbul'u zikreden şairlerdendir. O bir beytinde İstanbul'a sonradan geldiğini ve burayı mesken tuttuğunu şöyle aktarır:

Terk-i vatan ferâgat-ı mal u menâl edip

*Nevres Sitanbulu giderek mesken eyledim*³⁴⁶²

Asrın bir başka şairi Haşmet bir gazelinde Boğaziçi ve Göksu âlemlerinden ve buraların sefasından şöyle söz eder:

Devşir Boğaziçi'nde o şûhun yakasını

Mey-nûş olunca gerdeninin sür safâsını

Haşmet suyunca var o bütün mâcerâyı ko

*Göksu'da görsün âlem-i âbın safâsını*³⁴⁶³

Nedim'in şiirlerinde İstanbul'un güzelleri, semtleri nasıl dile getirilmişse; Sünbülzade Vehbî'nin şiirlerinde de benzer şekillerde dile getirilmiştir. "Bu yönüyle ona bir ikinci İstanbul şairi dememiz hiç de yanlış sayılmaz."³⁴⁶⁴

Sitanbul cümle âlemden ibâret başka âlemdür

Acem nısf-ı cihân ta'bîr ider gerçi Sifâhâna

Bizüm İstanbulun bûstânlarından bir en ednâsın

Değişmem merkad-i Sa'dideki â'lâ gülîstâna

³⁴⁶¹ İskender Pala, *Divan Şiirinde Boğaziçi*, s.33.

³⁴⁶² Komisyon, *Büyük Türk Klâsikleri*, C.6, s.374.

³⁴⁶³ Komisyon, *Büyük Türk Klâsikleri*, C.6, s.392.

³⁴⁶⁴ SV, s. 23.

İstanbul'un terk edilemeyecek kadar güzel ve eşsiz olduğunu söyleyen şair; onu bir bütün olarak sever ve över:

*Terk etmez idim cennet-i İstanbulu Vehbî
Bir kendim idâre edecek âdem olsaydım*

İstanbul bir mekân olarak güzel olduğu gibi, güzelleri ile de çekici bir şehirdir. Tüm letafet, naz, çekicilik İstanbullu güzellerde aranmalıdır; taşra kızları bu letafetten yoksundur:

*Taşra güzelinde arama nâz u letâfet
Hûbân-ı Sitanbul gibi dünyada bulunmaz*

İstanbul'un tüm semtleri ayrı ayrı konu edilir. Âşıklarıyla, güzelleriyle, eğlenceleriyle, camileriyle, yeni yetme sevgilileriyle, meyhaneleriyle...

*Bu Kâğıdhâne-i âbâdı taklîd eylemiş gúyâ
Ser-i râyında rûd üzre o Sa'd-âbâd-ı vîrâne
Uşşakın almış yanına çekmiş safâ limanına
Çıkmiş Boğaz seyranına hûbân-ı sîmîn gerdan
Yari gökkandil idüb Göksuya dek çekdürelüm
Sâgar-ı bâde kanâdil-i fûrûzân olsun*

*Husûsâ Câmi-i Fâtihden âdem istemez çıkmak
Anı cennet sanur seyreyleyenler bu ne seyrandur*

*Tıfl-ı nâzum Bebeke gidince tenhâ
Merdüm-i dîde kalur eşk ile dünyâda meded*

*Çâh-ı zekan üftâdesi dil-beste-i zülfüz
Zincirlikuyu anunçün meskenimüzdür*

*Görüb ol mâhı fitil aldı Fenerde Vehbî
Mum olan yanmağa şem-i dil-i súzân midur*

*Pek çamurdur bilirüm Kumkapı meyhâneleri
Vehbîyâ gel Galata semtine itme galat*

Beşiktaş semtidür kâşânemüzde râhat eylersün
Benüm ey dâye-perver tıfl-ı nâz-ı dil-sitânum gel
Kurda kapdurmayaalum pek küçücükdür kuzulu
Koyuna girsün emîn olsun o âfetden emân
İşte kuc başuna kurbân kuzucağum diyerek
Dem-i tyd eyleyelüm cânımı cânâna fedâ
Yeter yıkdun dil-i vîrânumı şimden gerü yab yab
Gel ey genc-i ümîdüm gel meded lutfunla âbâd et
Keyfümce yapılmış hele meyhâne müferreh
Sahbâsı neşât-âver ü peymâne müferreh
Mâyilüm bir nev-nihâlün tâze şeftâlûsına
Bâğ-ı dehrün bakmazam âlûsına bâlûsına³⁴⁶⁵

Sünbülzade'nin İstanbul'daki "favori semtleri, Beşiktaş, Galata ve Hisarlar olarak sıralanır. Kalenderane ve şuhane ifadelerle anlattığı ve özellikle içkili eğlencelerinden bahsettiği Boğaz'ın diğer semtleri için o,

Göz bahsidir hayâl-i Hisâr-ı derûnda kim
Merdüm-nişin-i çeşm-i ümidim Bebeklidir
Seferber-i reh-i aşkın nice diyara gider
Güzel adın işidip tâ Güzel Hisâr'a gider
Teşnesin suya götürse yine susuz getirir
Acı Musluk'da Kuru Çeşme'li Sakkâ-zâde

gibi sanat ve kelime oyunları ile dolu beyitler de söylemiştir. ³⁴⁶⁶

Devrin bir başka ünlü şairi olan Endurunlu Fazıl Bey, İstanbul'u ve Boğaziçi'ni nefes nefes yaşayan ve yaşadıklarını da mısra mısra şiirleştiren adamdır. Özellikle mehtap alemlerinin ve kibar eğlencelerinin vazgeçilmez isimleri arasında bulunan bu şuh şair, Boğaziçi'nin en müstesna demlerinde en coşkunsu şiirleri kaleme almıştır:

³⁴⁶⁵ SV.

³⁴⁶⁶ İskender Pala, *Divan Şiirinde Boğaziçi, İstanbul Armağanı 2*, s.34.

*Şevk ile âb ü hevâya uyalım
Vaktidir zevk ü sofaya doyalım
Ne Hisar u ne Tarabya koyalım
Tâ seher sâz ile mehtâb edelim*

gibi coşkun ifadelerine bakılırsa saz meclislerinde onun güfteleri icra edilmekte ve musiki ile yaşanan hayat mehtap altında kucaklaşmaktadır. III. Selim'e sunduğu bir bahariyesinde ve hassaten Beşiktaş kasırları için yazdığı kıtalar ile tarihlerde bu semt hakkında sitayişkâr sözler eden şair İhlamur Kasrı'nı, Neşetbad Sahilsarayını, Çırağan Sarayı'nı öve öve bitiremez. Binaenaleyh söylediğince de vardır. Tophaneli bir dilberin tutkunu olan Fazıl, bu semt için de bir hayli manzume kaleme almıştır. Bunlar arasında,

Yandım âteşlere Tophaneli bir dilber için
nakaratlı şarkısı ile,

*Cihan içre eğer bir kerre o Tophaneli şuhun
Dudağın emse âşık bal yemez ta ömrü oldukça*

beyti zikredilmeye değer (dudak ve balyemez, birer topçu tabiridir). Şairin Hubanname ve Zenanname mesnevîleri, genel olarak İstanbul'dan ve İstanbul dilberlerinden bahseder.³⁴⁶⁷

18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın başlarında şiirleri ile edebiyatımızda yerini alan Enderunlu Vasıf da şarkılarının bazılarında İstanbul'un eğlence yerlerinden, sefalarından coşkuyla söz eder:

*Bakma ağyârın tehî serd ettiği efsâneye
İtibar eyler mi âkil sohbet-i divâneye
Hiç söz olur mu bahar eyyâmı Kâğuthâneye
Seyre çık gel oyna gül vakt-i bahar eyyâmıdır
Gelip fasl-ı bahar âlem safâ-yı gülşen ettikte
Nevâ-yı bülbülü şâh-ı gül-i ra'na işittikte*

³⁴⁶⁷ İskender Pala, *Divan Şiirinde Boğaziçi*, s.35.

*Uyup ahhâba cânâ seyr-i Sa'dâbâda gittikte
Sirişk-i çeşmimin bak farkı var mı çağlayanlardan³⁴⁶⁸*

Devrin Mevlevî şairlerinden Esrar Dede³⁴⁶⁹ de Sitanbul redifli bir gazel yazarak bu şehri şiirlerine sokmuştur:

*Dildâr edicek va'de-i yâ-hûy-ı Sitanbul
Teng oldu yine başıma her sûy-ı Sitanbul
Yârin kademi basdığı yer olmasa anda
Bir dahı harâm idi bana bûy-ı Sitanbul
Her semtine baksam görünür âteş-i hicrân
Dûzah bana her kûçe vü her kûy-ı Sitanbul
Bir âh edene bin kez eder hayfı-ı melâmet
'Âşık-keş olur nâsîh-ı bed-kûy-ı Sitanbul
Gelmez mi aceb ol gül-i handân dahı Esrâr
Gülmez mi bu günlerde yine rûy-ı Sitanbul³⁴⁷⁰*

Asrın Şeyhülislâm şairleri olan Es'ad ve İshak da İstanbul'u çeşitli vesilelerle şiirlerinde anmışlardır³⁴⁷¹:

*Olmağa rû-mâl bir serv-i revânın pâyına
Sûy-i İstanbula sular gibi akdı gönlümüz³⁴⁷²
Halîc-i bahr-i İstanbulu pür-mevc-i neşât itdi
Nesîm-i makdem-i sultân-ı bahr u berr-i lutf-ârâ³⁴⁷³
Pey-ender-pey fütühâta olup mazhar bi-hamdi'llâh
Yine devletle itdi azm-i İstanbul-ı sa'd-âbâd³⁴⁷⁴
Kudûm-i sadr-ı emced eyledi İstanbuli ihyâ
Bu şehre makdem-i sadr-ı mücâhid oldı zîb-âbâd³⁴⁷⁵*

³⁴⁶⁸ Halûk İpekten, Enderunlu Vâsıf, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989.

³⁴⁶⁹ Osman Horata, Esrâr Dede: Hayatı Eserleri Şiir Dünyası Ve Divânı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998.

³⁴⁷⁰ E, G.165

³⁴⁷¹ Şİ ve ŞE

³⁴⁷² ŞE, G.81/3

³⁴⁷³ Şİ, K.31/3

³⁴⁷⁴ Şİ, K.40/6

Şehrin adı Hüsn ü Aşk mesnevîsinde Nev'izade'den söz edilirken kullanılır:

İstanbul 'umuzda Nev'i-zâde

*Etmîş tek ü pû velî piyâde*³⁴⁷⁶

18. yüzyılın son büyük şairi Galib, İstanbul'u şiir görüşünü dile getirirken dile getirmiştir:

Pesend-i şî'rini matlûb eden Gâlib Sitanbulda

*Zemîn-i kişver-i Bağdâd u yâ Mardînden gelsin*³⁴⁷⁷

Devrin bir başka şairi Hatem de İstanbul'u şiirlerinde yâd etmiştir:

Sitanbulun hayâle sahn-ı kâğir-hânesi gelmez

*Gözünde Aksaray'dır âlem erbâb-ı temâşânun*³⁴⁷⁸

Akkavak gibi mahal-dâr-ı Sitanbul olsam

*Dil virirdüm Karağaca misâl-i deryâ*³⁴⁷⁹

Çünkü cenâb-ı şeyh Çatalçeşmeli imiş

*İtsün üzüm kızını Sitanbulun iltihâb*³⁴⁸⁰

Şiirlerinin İstanbul'un Çubuklubahçe semti gibi revnaklı olduğunu belirtir:

Nihâli dâz-ı kilik-i vâdi-yi güftârımız Hâtem

*Sitânbul'un Çubuklıbağçesi gibi temâşâdır*³⁴⁸¹

Bir diğer beytinde ise kumaş benzetmesi yapar ve şiir tarzını İstanbul şehriyle özdeşleştirir. Nabi'nin şiirini ise laf kalabalığı olarak niteler:

Biz kumâş-ı Sitânbul'uz Hâtem

*Lâf-bâf-ı Haleb nenün nesidir*³⁴⁸²

Hirâsân olsa da ruhsâr-ı âşık sarı yârinden

*Sitanbulun geçilmez leb-girâsân-ı hisârından*³⁴⁸³

³⁴⁷⁵ Şİ, K.40/10

³⁴⁷⁶ HA, 796

³⁴⁷⁷ ŞG, G.261/7

³⁴⁷⁸ Ht, K.2/37

³⁴⁷⁹ Ht, G.2/9

³⁴⁸⁰ Ht, G.5/9

³⁴⁸¹ Ht, G.26/8

³⁴⁸² Ht, G.46/7

Dil-i Hâtem Sitanbul-zâde bir kumrı-yı nâz ister
Kapılmaz tüyli müyli nakş-ı şeh-per-gün-ı şeh-bâza ³⁴⁸⁴

Zihni'nin İstanbul'a özel bir ilgisi yoktur. Onu Şam, Bağdat gibi şehirlerle beraber zikreder:

'Azîz-i Mısrđır metbû'-ı şeh-i Şâm u İstanbul
Tabîb-i Rûmdur Bâğdâddan eyler sefer kahve ³⁴⁸⁵

Şehri şiir bağlamında zikredenlerden Nabi, toplam 12 beytinde İstanbul'dan söz etmiştir. Devre damgasını vuran bir şair olması bakımından aşağıdaki beyitleri vermeyi uygun görüyoruz.

İstanbul şiirini şekerli sözler olarak değerlendiren Nabi, Halep'te bulunduğu yıllarda bu şehri ve şiirini özlemiştir:

Elfâz-ı sükkerîn-i Sitanbuliyândan
Sem'ün kenarlarda kalur dilde hasreti ³⁴⁸⁶

Yaşadığı devirde şiirlerinin kervanlarla İstanbul'a taşınmasına gönderme yapar:

Sûdâgerân-ı şeh-i Sitânbul'a 'arz ider
Nâbî bu nev-kumâş Haleb yâdigâridur ³⁴⁸⁷

Şive ve naz kişiye İstanbul'un toprağından geçer:

Bilen hâk-i Sitanbuldur rûsûm-ı şive-i nâzı
Kenârın dilberi nâzik de olsa nâzenîn olmaz ³⁴⁸⁸

İstanbul'dan uzakta olduğu yıllarda şiirlerinin tatsız, tuzsuz olmasından dolayı şaşılmaması gerektiğini belirtir:

Nâbî 'aceb mi sözlerümüz olsa bî-nemek
İstânbul'un lisânın unutduk kenârda ³⁴⁸⁹

³⁴⁸³ Ht, G.101/1

³⁴⁸⁴ Ht, G.109/7

³⁴⁸⁵ Z, G.290/4

³⁴⁸⁶ Na, K.16/41

³⁴⁸⁷ Na, G.153/5

³⁴⁸⁸ Na, G.303/10

³⁴⁸⁹ Na, G.697/7

3.5. 18. Yüzyılda Değişimin Üç Önemli Göstergesi

3.5.1. III. Ahmed

Osmanlı Devletinin mutlak hâkimi olan sultan, âlimlerin, şairlerin, düşünürlerin, ressamların, musikîşinasların vb. koruyucusu ve efendisidir. Ona yakın olmak, ilgi ve lütuf görmek demektir ki hayatın devam etmesi için bu gerekli bir durumdur. Sultan, bir anlamda, sanatkârın ve âlimin kabiliyet ve şöhretini artıran ve duyuran kişidir. Onun icraatlarını makbul ve muteber yapan da sultanın ilgisidir. Sultanın iltifatına nâil olmak için sanatçının çok fazla çaba sarf etmesi gerekir. Tüm bu çabaların neticesinde sanatın gelişimi sağlanır. *“Patronun özel ilgisine erişenler, onun ‘terbiyeti’ sayesinde iyi mevkiler elde ederler, onun ‘mürebba’larından sayılırlardı. Yalnız sanatçılar için değil, genelde, Osmanlı patrimonyal toplumunda terbiyet, kulluk, intisab sosyal ilişkilerin temeli olmuş, hem patron hem kul için gerekli bir sosyal bağ oluşturmuştur. Patron için şöhretini ve mevkiini yüceltmek, kul için hayatta kalmak, ilerlemek için bu bağlılık esastı.”*³⁴⁹⁰

Lâle Devri’nin safâ-bahş padişahı III. Ahmed, divan şairlerinin şiirlerinde birçok mehdiye ile onurlandırılmış ve yad edilmiş unutulmaz padişahlardandır. III. Ahmed, şairlerin şiirlerinde birçok sıfatla birlikte anılmıştır. Bunlar, genellikle benzer sıfatlardır; ancak şairlerin meşrepleri ve istidatları ya da gördükleri ilgi de bu sıfatların seçimini belirlemiştir. Divanında padişah için 12 methiye bulunduran Nedim, divanındaki ilk kasidede III. Ahmed’i şu şekilde övmektedir:

Onu âlemin süsü olarak görür:

*Habbezâ ey taht u tâcın mâye-i zîb ü ferî
‘Alemin ârâyişi mülkûn tırâz u zîveri*³⁴⁹¹

³⁴⁹⁰ Halil İnalçık, Şair ve Patron, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2003, s.16.

³⁴⁹¹ N, K. 5/ 1

Onu Feridun ve Kubâd gibi efsanevî şahıslardan yüce görür:

*Habbezâ ey tâc-bahşâ-yı Ferîdûn u Kubâd
Habbezâ ey müttekâ-pîrâ-yı mülk-i Kayserî³⁴⁹²*

O, Güneş gibi yüce ve parlaktır:

*Habbezâ ey şu'le-i şemşîr-i dest-i saltanat
Ey fîrûğ-ı rûy-ı hurşîd-i sipîhr-i serverî³⁴⁹³
Sûret-i akl-ı müşahhas peyker-i zihn-i selîm
'Akl-ı kül burc-ı kemâlin âftâb-ı enverî³⁴⁹⁴*

Atlas, onun omzuna aldığı, nakışlı bir entari gibidir:

*Ya'ni Sultân Ahmed-i Gâzi ki dût-ı kadrine
Atlas-ı gerdun müzerkeş tügmeli bir anterî³⁴⁹⁵*

Nedim'in şiirleri arasında III. Ahmed ile Sadrazam İbrahim Paşayı birlikte andığı ve yücelttiği kasideleri mevcuttur. Hatta bir beytinde İbrahim Paşanın sadrazamlığa getirilişini şöyle anlatır:

*O sözler kim demişdin bana oldu cümlesi zâhir
Vezir etdikde Sultân Ahmed İbrahîm Pâşâyî³⁴⁹⁶*

Nedim, Sultan Ahmed'i ecdadı ile birlikte ele alır ve onu dinin, devletin, hükümdarların soyunun ve tüm halkın hâmisî olarak görür:

*Eyâ iklim-i pür-tekrîm-i İslâmın nigezbânı
Bu kişver görmemiştir sen gibi sultân-ı zî-şânı
Bu dünyâda sen ana sâlis oldun çünkü lâyıkdır
Bununla fahr ede ukbâda Sultân Ahmed-i Sâni
Nesîmâsâ çü fermânın iki deryâyâ şâmildir
Denilsin zât-ı âlî-şânına İskender sâni³⁴⁹⁷*

³⁴⁹² N, K. 5/ 2

³⁴⁹³ N, K. 5/ 3

³⁴⁹⁴ N, K. 5/ 14

³⁴⁹⁵ N, K. 5/15

³⁴⁹⁶ N, K. 9/19

³⁴⁹⁷ N, K. 11/ 29-31.

Padişahın adli, ülkeye verdiği huzur ve güven, dini yaşatması, namının yüce olması da Nedim'in padişaha layık gördüğü vasıflardandır. Ayrıca Peygamberle aynı adı taşımasını, devrinin peygamber devri kadar huzur verici olmasıyla bağlar:

Ey husrev-i gîti-sitan nâmın ki Ahmeddir ıyân
Devrinde oldu bî-güman şer'-i Muhammed muhterem
'Adlin ile âlem dola mülk ü milel revnak bula
Encüm gibi tâbân ola nâmınla ruhsâr-ı direm³⁴⁹⁸

Padişahı doğa güçlerine benzeterek yücelten Nedim, onun gücünü ve yüce kişiliğini anlatmaktadır:

Cenâb-ı hazret-i Sultân Ahmed-i Gâzi
Derinde mihr ü kamer bende âsman çâker³⁴⁹⁹

Nedim, padişahın marifet ehline gösterdiği ilgiyi ve yaptığı ihsanı anlatırken; padişahın kadirbilir bir insan olduğunu ve cömertliğini de dile getirir. Hatta böyle bir padişahın bir daha dünyaya gelmeyeceğini söylediği ve padişahın eşsizliğini anlattığı şu beyitleri de dikkate değerdir:

Ya'ni Sultân-ı felek-mertebe Han Ahmed kim
Çarh meçhûlünü re'yinden eder isti'lâm
Gelmedi âleme gelmek dahı olmaz mümkün
Ma'rifet kadri bilir böyle şeh-i nâdiredân
Dâ'imâ âdetidir dîn-i mübîne i'zâz
Her zaman pîşesidir şer'-i metîne ikrâm³⁵⁰⁰

Nedim padişahın adını kaside ve tarihlerinde zikretmiş ve onun yüce kişiliğini övmüştür. Ayrıca devrinin lüks ve zenginliğine de işaret ederek bize tarihî belgeler de sunmuştur. Eli açık padişahın haşmetinden, izzetinden, adlinden, lütfundan, gücünden, devrinde yaşanan huzurlu barış döneminden, heybetinden bahsetmiştir:

³⁴⁹⁸ N, K. 12/ 4-5.

³⁴⁹⁹ N, K. 13/ 26.

³⁵⁰⁰ N, K. 14/ 1-3.

Megâzî-pîşe adl-endîşe Sultân Ahmed-i sâlis
Ki Rüstem hançerinden lerze-nâk-i bîm ü dehşetdir
Fenâ-yı sâyebân-ı ser-bülend-i lûtf u cûdunda
Ser-â-pây-ı cihan der-hâb-ı emn ü istirâhatdir
Anun bezm-i hümayûnunda gûyâ kim duran saf saf
Celâl ü câh u izz ü devlet ü ikbâl ü şevketdir
Süvâr oldukça rahşa san yemîninde yesârında
Olan pûyan vekâr u satvet ü iclâl ü heybetdir
Ne âlâyîşdir âlâyındaki âlâyîş ü tertîb
Ya dîvân-ı hümayûnundaki haşmet ne haşmetdir
Ya ol dîvân-ı âlînin firâz-ı sadrına el-hak
Cenâb-ı sadr-ı a'zam verdiği ziynet ne ziynetdir³⁵⁰¹

Nedim'in, padişahı efsane kahramanlarla kıyaslanarak yücelttiği şiirleri padişaha verdiği önemi açıkça belli eder:

Cenâb-ı hazret-i Sultân Ahmed Han-ı sâlis kim
Olur ser-pençe-i hurşîd yâl-i esbine şâne
Şehensâh-ı cihân-ârâ ki tâc u tahtı yanında
Serîr-i Husrev ü taht-ı Ferîdun köhne efsâne³⁵⁰²

Lâle Devri'nde güzel sanatlar zirvelere çıkmıştır. III. Ahmed de şair ve hattat olduğundan sanatçılara büyük önem vermiştir. Şairlerin şiir söyleme merakı arttığı için çok fazla şair yetişmiştir. Şair Nedim de şiirine, sultanı 'Veliyy-i ni'metim' diye tanımlar:

Cenâb-ı Han Ahmed kim anun tûğuna der nusret
Ki tûğ-ı şâhi-i bâğ-ı du'â-yı müstecâbımsın
Hitâb edüp anun eltâfına fasl-ı bahâran der
Veliyy-i ni'metim sermâye-bahş-ı reng ü tâbımsın³⁵⁰³

³⁵⁰¹ N, K. 15/ 29-34.

³⁵⁰² N, K. 17/ 12,13.

³⁵⁰³ N, K. 19/ 13, 14.

Nedim'in şiirlerinde Sultan III. Ahmed'in vasıfları ve özellikleri şu şekilde sıralanır:

*Husrev-i rûy-ı zemin Hazret-i Sultân Ahmed
'Alemin pâdişehi bahr u berin hakânı*³⁵⁰⁴

*Şimdi ammâ cümlesin baht-ı sa'âdet cem' edüp
Hutbe-i Sultân Ahmed ile şâdân eyledi*³⁵⁰⁵

Nedim'in kasideleri kadar yazdığı tarihleri de padişahı onurlandıran övgülerle doludur:

İskender'e ve Dârâ'ya tacını bağışlayan odur:

*Ya 'ni Sultân Ahmed-i Sâlis
Tâc-bahş-ı Sikender ü Dârâ*

Yedi iklim ve yedi derya onun hükmü altındadır:

*Zîr-i destindedir yedi iklim
Taht-ı hükmündedir yedi deryâ*

Dünya onun asrında baştan sona abad olmuştur:

*Pâdsâh-ı cihân ki asrında
Oldu ma'mûre ser-be-ser dünyâ*³⁵⁰⁶

*Şehensâh-ı mu'allâ-pâye Sultân Ahmed-i Gâzî
Ki oldu sâye-i adlinde âbâdan bütün dünyâ*

İskender ile aynı talihe sahiptir:

*Pâdişâh-ı heft-kışver şehriyâr-ı bahr u ber
Ya 'ni Sultân Ahmed-i Sâlis o İskender-siyer*³⁵⁰⁷

*'Alemin pâdişehi bahr u berin sultânı
Ya 'ni Han Ahmed-i zî-şân-ı Sikender-'unvân*³⁵⁰⁸

³⁵⁰⁴ N, K. 20/ 21.

³⁵⁰⁵ N, K. 26/ 28

³⁵⁰⁶ N, T. 40/ 2-4.

³⁵⁰⁷ N, T. 42/1.

³⁵⁰⁸ N, T.10/ 1.

Onun zamanında dünya bayram yeri gibidir:

*Leb-â-lebdir cihan ahdinde envâ'-ı meserretle
Heman her bir günü bir ıyd-ı nevdür âlemin gûyâ³⁵⁰⁹*

Saltanat süsü bir yanında, kutlu talihi bir yanında, daima ona eşlik etmektedirler:

*Sultân Ahmed Han kim dâ'im rikâbında yürür
Bir yana ferr-i saltanat bir yana da baht-ı sa'îd³⁵¹⁰*

Haşmetiyle Feridun'a galip gelmiştir:

*Hüdâvend-i cihân şevketlü Sultân Ahmed-i Gâzî
Ki gâlibdir Ferîdûna sunûf-i izz ü haşmetle³⁵¹¹*

O, Allah'ın yeryüzündeki gölgesidir:

*Semiyy-i fahr-i mevcûdât Sultân Ahmed-i Gâzî
Şeh-i sâhib-me'âsir zill-ı pâk-i Hazret-i Vehhâb³⁵¹²*

Lâle Devri şairlerinden Osmanzade Taib, padişah III. Ahmed'i şiirlerinde anarak ona bağlılığını bildiren şairlerden biridir. Padişah tarafından reis-i şairân seçilen Taib, padişaha duyduğu sevgi ve bağlılığı şiirlerinde şöyle dile getirir:

Tüm âlem, onu sena etmektedir:

*Ol pâdişeh değil midir ol kim senâsını
Âlem bu gûne zîver-i silk-i beyân ider
Şâh-ı zafer-penâh hüdîv-i bülend-câh
Kim nusreti rikâbına peyk-i devân ider
Hân Ahmed-i yegâne şeh-i bî-bahâne kim
Ehl-i dili sitâyiş-i rabtû'l-lisân ider³⁵¹³*

³⁵⁰⁹ N, T. 7/ 1,2.

³⁵¹⁰ N, T.8/ 3.

³⁵¹¹ N, T.9/ 1.

³⁵¹² N, T.11/ 1.

³⁵¹³ Tb, K. 1/ 39-41

Osmanlı tahtı, onun padişahlığıyla fahretmektedir:

*Sütûde-menkabet Hân Ahmed ol sultân-ı gâzî kim
İder Zât-ı humâyûniyle fahr evreng-i Osmânî
Yegâne sâhib-i seyf ü kalem kim hem-dem olmuşdur
Zebân-ı tîz-i nevk-i hâmesiyle tîğ-i bürrânî³⁵¹⁴*

Firdevsi, bu asırda yaşamış olsaydı, İran padişahlarının övgüsünü yapmazdı:

*Eğer Firdevsî-i mu'ciz-edâ görseydi bu asrı
Getürmezdi lisâna midhat-ı şâhân-ı İrân'³⁵¹⁵*

Onun sözleri, Müslüman âleminin fahr ettiği kanunlar olmuştur:

*Hazret-i Han Ahmed-i Gâzî ki olmuşdur anın
Ahdî revnâk-bahşî şer'-i pâk-i Fahrü'l-müslimîn³⁵¹⁶*

Sanki ikinci bir İskender'dir:

*Cülûs idüp yirine çünkü Ahmed Hân şevketle
Serîr-i saltanat üzre olup İskender-i sâni³⁵¹⁷*

Enderunlu Vasıf da yazdığı tarih manzumelerinde padişah III. Ahmed'in adını zikretmiştir. Padişahın sanatkâr kimliğine de vurgu yapan şair, III. Ahmed'in devrini ihya etmesine de değinerek onun cömertliğini dile getirmiştir:

*Sultân Ahmed gibi hat yazmış yok evvel hem vasat
Meşk-ı celi etmiş fakat sa'y ile nice rüzgâr³⁵¹⁸
Vasfını tanzîm ü tevsî' eyleyip bünyâdını
Ceddi Sultân Ahmed'ün âsârın ihyâ eyledi³⁵¹⁹*

Lâle Devri şairlerinden Şeyhülislâm Es'ad da Sultan Ahmed'e tarihler yazmıştır. Bu tarihlerde, padişahın icraatları anlatmakta ve yüce ismi zikredilmektedir:

³⁵¹⁴ Tb, K. 2/10,11.

³⁵¹⁵ Tb, K. 2/25

³⁵¹⁶ Tb, K. 5/ 18.

³⁵¹⁷ Tb, Hicviyye/ 29

³⁵¹⁸ V, T. 30177/41

³⁵¹⁹ V, T. 68215/ 6

*Habbezâ şeh-zâde-i Han Ahmed-i âlî-cenâb
Zât-ı âlî-şanı mahz-i nûr-ı Hak bî-irtiyâb*³⁵²⁰

Onun adını Sadabad'ın inşası konusunda anar:

*İtdi Sa'dâbâdı Sultân Ahmede resm ü bina
Sıhr-i adl-engîzi İbrahim Pâşâ-i cezîl*³⁵²¹

İsmiyle, Çırağan eğlencelerine gönderme yapar:

*Yine dihîm-pîrâ-yı şeref kıldı sa'âdetle
Çırâgân vakti sultân-ı cihan şâh-ı kerem-kârî*

Onu İran padişahlarından Dârâ'ya benzetir:

*Şeh-i Dârâ-haşem Sultân Ahmed Han-ı Gâzî kim
'Adîm eyler şükûh-ı savleti a'dâ-yı bed-kârî*

Azametini fezaya benzetir:

*Fezâ-yı heybetinde her giyeh bir nîze-i elmas
Zemîn-i devletinde cümle âlî-şân ezhârî*³⁵²²

Kardeşi Es'ad gibi, padişaha yazdığı kasideleri ile bağlılığını gösteren Şeyhülislâm İshak ise onun yüce kişiliğini över:

*Cenâb-ı Hazret-i Sultân Ahmed-i Sâlis.
Ki oldı sıdk ile âlem anın senâ-kârî*³⁵²³

*Cenâb-ı Hazret-i Sultân Ahmed-i Gâzî
Ki zât-ı pâki tirâz-ı serîr-i adl ü ata*³⁵²⁴

*Ya'nî rûh-ı kâleb-i âlem meh-i evc-i kefem
Şâh-ı vâlâ-rütbe Sultân Ahmed-i âlî-nazar*³⁵²⁵

³⁵²⁰ ŞE, T. 17/1

³⁵²¹ ŞE, T. 26/ 8

³⁵²² ŞE, T. 39/16-18

³⁵²³ Şİ, K. 12/ 34

³⁵²⁴ Şİ, K. 13/ 19.

³⁵²⁵ Şİ, K. 34/ 15

3.5.2. III. Selim

Şeyh Galib'in şiirlerinde çeşitli vesilelerle ismi en çok geçen iki kişi Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve III. Selim'dir.

Ayvazoğlu, Divan şiirinin son büyük şairinin, Şeyh Galib'in bir Mevlevî olmasını manidar bulur. Onun şiirinde aslında bir hesaplaşma söz konusudur: *“Denebilir ki, Şeyh Gâlib, son demlerini yaşayan bir medeniyetin son bir hamleyle hayata tutunma, adım atmasını zorlaştıran zincirleri kırma gayretiydi; onun bu hamlesi karşılığını Dede Efendi'nin musikisiyle Sultan III. Selim'in siyasî ve askeri reformlarında bulmuştur. Gâlib, hem son derece zengin kültür üzerinde oturduğunun, hem de bu kültürün bir süredir ciddi bir şekilde meydan okuyan Batı kültürüyle karşı karşıya gelince görünür hale gelen zaaflarının farkındaydı. Şiiri bunun için hem bir meydan okuma, hem de bir itiraf ve hesaplaşma niteliği taşıyordu.”*³⁵²⁶

Güçlü sanatı ile 18.asrın ikinci yarısına kendi damgasını vuran Şeyh Galib'in şiirindeki ışıltıyı gösteren III.Selim'dir. III.Selim'in teceddüt fikrini alevlendiren de Şeyh Galib'dir tabii. Ayverdi, bu iki tarihî şahsiyeti birbirine karışmış, birbirinden kuvvet alan iki meşale olarak değerlendirir: *“Onun şiirini üzerindeki Şeyh Gâlib'in his, hayal ve mana ürperişlerini kuvvet ve ahenkle aksettiren şiir dünyası içinde, değerli bir şâir olan Üçüncü Selim'i, şavkları birbirine karışmış ve birbirleriyle kuvvetlenmiş, iki meşale gibi görmek lâzımdır.”*³⁵²⁷

Güzel sanatlara ilgi duyan, bir makam icat edecek besteler yapabilecek kadar müzik bilgisine sahip, hat sanatında da usta olan III. Selim, aynı zamanda İlhamî mahlâsıyla şiir de yazıyordu ve bir Mevlevî'ydi. Fakat belki de tüm bunlardan daha önemlisi, çağına yenilikçi bir padişah olarak kimlik vurmuş olmasıydı. Yapmak istedikleri sezilince önce tahtından indirilmiş; sonra da idam edilmiştir. Bu yönüyle Osmanlı tarihinde 'reformist' arzuları dolayısıyla hal' edilen padişahlar arasına girmiştir.

³⁵²⁶ Beşir Ayvazoğlu, Altın Kapı, s.217.

³⁵²⁷ Sâmîha Ayverdi, age., s. 508.

III.Selim, Mevlevîliğe karşı derin bir sevgi beslemekteydi. Belki bu sevgiden dolayı, yapmayı düşündüğü reformlarda kalemi olan ve Galata Mevlevîhanesi'nde meşihat makamında bulunan Şeyh Galib'le de şehzadelikinden beri ilgilenmiştir. Elbette bu sevgi karşılıklıydı ve Şeyh Galib de hâmisini, sunduğu kasidelerle yüceltiyor; onun yenilik isteğini kamçılıyordu. Enver Ziya Karal'a göre III.Selim, tahta, “İmparatorluğun varlığını ve kurumlarını yeni temellere dayandırarak yeni bir düzen yaratmak amacıyla geçmişti.”³⁵²⁸ ve şehzadelikinden beri düşündüğü ilk reformunu, Nizâm-ı Cedîd'i gerçekleştirmek üzere çalışmalara başlamıştı.

III.Selim'in gerçekleştirmeyi düşündüğü reformlarını, hem de en ateşli bir şekilde, destekleyen Şeyh Galib idi. Fakat onun bu desteği, sadece III.Selim'in Mevlevî olması ve Mevlevî dergâhlarına destek vermesiyle açıklanamaz. Bu Şeyh Galib'in tabiatından kaynaklanan bir destekti. Onun ruh hâli, doğduğundan itibaren yenilik hamuruyla yoğrulmuştu. Bir Mevlevî olan Galib'in desteklerine rağmen 30 yıllık çelebiligi içinde (1785-1815) Selim'in saltanat yılları da bulunan Konya'daki Mehmet Emin Çelebi (1742-1815) padişahın Nizâm-ı Cedîd çalışmalarına cephe almış, hatta bu yoldaki ayaklanmaların içinde bulunmuştur.³⁵²⁹

İlginç olan noktalardan biri de Şeyh Galib'in, Osmanlı sultanları içinde sadece III. Selim'e kaside yazmasıydı. Bu durumu sorgulayan Cem Dilçin, şu tespitlerde bulunur: “Sanatçılığı, siyasî ve askerî alandaki yenilikçi yönüyle, kendisinin şiir alanındaki yenilikçiliği arasında bir paralellik gören Şeyh Gâlib, sadece III. Selim için kaside yazmıştır. Selim'den önceki padişahlar I. Abdülhamit (1725-1789) ve III. Mustafa (1717-1774)'ya kasidesi yoktur. Şeyh Gâlib'in III. Mustafa'nın öldüğü tarihte 15-16 yaşında genç olması nedeniyle, onun için kaside yazmaması doğal sayılabilirse de, döneminde sahib-i divan bir şair olarak I. Abdülhamit'e kaside sunmamasının nedenini, onun şiir ve musikiyle ilgilenmeyen bir padişah olmasında aramalıdır.”³⁵³⁰

Fakat III.Selim'e kaside sunan şairler arasında başka şairler de vardı. Bunlardan biri de Sümbülzade Vehbî'dir (1719-1809). III.Selim'in saltanat yıllarında ünlü bir şair olan Sümbülzade Vehbî III. Selim'e kaside, tarih gibi 15 tane şiir

³⁵²⁸ Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri, Ankara 1988, 5. bas., c. V, s. 13.

³⁵²⁹ Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik, İstanbul 1983, 2. bas., s. 171-175, 249, 271.

³⁵³⁰ Cem Dilçin, Şeyh Gâlib'in Şiirlerinde III.Selim ve Nizâm-ı Cedîd, Türkoloji Dergisi.

yazmıştır.³⁵³¹ İlginç olan, Sünbülzâde Vehbî’de Şeyh Galib’deki gibi vurgulara rastlanmamasıdır. Sünbülzade Vehbî’nin III.Selim’in yenilikçi yönünü gösteren tek bir şiiri yoktur.³⁵³²

Şeyh Galib de, bir tarih manzumesinde III.Selim’i ve onun yenilikçi özelliğini tüm şairlerden önce söylediğini ifade eder:

*“Güvâhımdur ki erbâb-ı sühan ben cümleden evvel
Dimişdüm şimdi buldı revnak-ı evreng-i Hakânî”*³⁵³³

Şiirlerinde nev, yeni, tâze, tecdîd, teceddüd, müceddid, mücedded, turfe, nizam, tanzim, intizam gibi kelimeleri çokça kullanan Şeyh Galib, bu şiirlerinde sürekli olarak III.Selim’e gönderme yapmıştır. Şiirleri her ne kadar geleneğin ürünü ise de, şairimiz klâsik kalıplardan dışarı çıkmaya da Galib küçük hamlelerle muhatabını yakalamıştır. Öte yandan, *“bu şiirlerden III. Selim’in adı çıkarılsa da onun için yazıldığı kolaylıkla anlaşılabilir. Ayrıca, III. Selim’in adı çıkarılınca, bu şiirlerin başka bir padişahın niteliklerine uyması da düşünülemez.”*³⁵³⁴

Hemen her olay, Şeyh Galib için III.Selim’e yapacağı göndermenin malzemesi olmuştur. Şiirde bazen yenilik bildiren kelimelerle terkip hâlinde bazen de bağımsız olarak çokça kullandığı ‘nizâm’ kelimesi de³⁵³⁵ göndermeye giden bir yoldur.

Cem Dilçin, Şeyh Galib’in çeşitli vesilelerle söylediği şiirlerde bu izleri arar:

³⁵³⁶

“Top arabacılarına yapılan kışla için söylediği tarihte, dünyanın yeniden nizamını onunla bulduğunu anlatır:

*Sad hamd ola dünyâ yeniden buldı nizâmın
Bu hâli görüp düşmede düşmen halecâna*³⁵³⁷

³⁵³¹ Divan-ı Vehbî, Mısır (Bulak) 1253, s. 9, 10, 14; Kasâid s. 6, 27, 33, 37, 40, 42; Tevarih s. 5, 6.

³⁵³² Cem Dilçin, agm.

³⁵³³ ŞG, T.2/2.

³⁵³⁴ Cem Dilçin, agm.

³⁵³⁵ Divanda 33 yerde geçmektedir.

³⁵³⁶ Cem Dilçin, agm.

³⁵³⁷ ŞG, T.5/18.

Ok Meydanı Tekyesi'nin tamiri için yazdığı tarihte, devletin temelini yeniden kurulduğunu belirtir:

*Mürûr-ı dehr ile pek indirâsa mâ'il olmuşdu
Esâs-ı devlete şimdi yeniden kurdu nev bünyâd³⁵³⁸*

Levend Çiftliği'nde, asâkir-i cedîd için yapılan mahallere söylediği tarihte, himmet ve adli onun yeniden icat eylediği anlatılır:

*Cenâb-ı Hân Selîm-i kâr-fermâ-yı kerem-mu'tâd
Ki oldur himmet ü 'adli yeniden eyleyen icâd³⁵³⁹*

Humbarahane'nin içine yapılan kasr-ı hümâyûn için yazdığı tarihte, dinin ve devletin yeniden âbâd olmaya başladığını söyler:

*Cenâb-ı Hân Selîm-i ma'delet -pîrâ ki devrinde
Yeniden başladı bu dîn ü devlet olmağa âbâd³⁵⁴⁰*

Şeyh Galib, III. Selim'in yeniliklerini, şiirlerinde türlü benzetmeler ve mecazlardan yararlanarak da belirtmiştir. Humbarahane içine yapılan kasr-ı hümâyûna yazdığı tarihte, 'nev-bahâr' sözcüğünü bu yolda kullanır:

*Şeh Selîm Hân ki dehri kılmışdur
Mevsim-i nev-bahâr-veş handân
Hızr irişdi bu devlete feyzi
Sebz olup sâyesinde bâğ-ı cihân³⁵⁴¹*

Şeyh Galib III. Selim'i, yenilikçiliğinden dolayı 'rûh-ı nev' ve 'tâze cân' olarak nitelendirir. Kasımpaşa Mevlevîhanesinin Mihr-i Şah Valide Sultan tarafından 'tecdîd' edilmesi üzerine söylediği tarihte şöyle der:

*Selîm Hân ki cihâna rûh-ı nevdür pertev-i re'yi
Husûsâ tâze cândur kâlib-i evreng-i hâkâna³⁵⁴²*

³⁵³⁸ ŞG, T.9/2.

³⁵³⁹ ŞG, T.25/1.

³⁵⁴⁰ ŞG, T.16/1.

³⁵⁴¹ ŞG, T.26/1-2.

³⁵⁴² ŞG, T.14/5.

'Rûh-ı nev' ve 'tâze cân' olan III. Selim, Osmanlı mülküne bir 'hayât-ı nev' vermiştir:

*Virmiş mi kirnse mülke bu rütbe hayât-ı nev
Sultân Selîm-i Sâlis-i 'Oşmâniyân gibi*³⁵⁴³

Şeyh Galib'in şiirlerinde III.Selim'in yeniliklerini vurgulayan kelimelerden biri de 'tertîb' kelimesidir. Divanda 'tertîb-i devlet', III.Selim'in yeniliklerinin gücünü de gösterir:

*Bilir tertîb-i devlet resmini baht-ı hümâyûnı
Mülûk-i sâlîfe san bundan öğrenmiş cihân-bânı*³⁵⁴⁴
*Tertîb-i emr-i devlete masrûf himmeti
Hakkâ budur mukaddem-i erbâb-ı ihtîşâm*³⁵⁴⁵

Şeyh Galib, Divan'ında Nizâm-ı Cedîd'i, yani orduyu da betimler. Nizâmı Cedîd askerine ve onların tertibine düzenine, karargâhlarına sayısız beyitlerde göndermeler vardır. Fakat özellikle iki ayrı kasidesinde kurduğu iki terkipte, 'nevasker-i müretteb' ve 'nev nev sipâh', bu askerleri doğrudan tanımlar:

*Ebyâtım oldu saf-keş-i dîvân-ı ma'rifet
Nev-'asker-i müretteb-i şâh-ı cihân gibi*³⁵⁴⁶
*Nev nev sipâh îcâd ider âheng-i 'adl ü dâd ider
Rûh-ı resûli şâd ider hakkâ budur re'y-i ehem*³⁵⁴⁷

Şeyh Galib, III.Selim'in bir 'müceddit' olduğunu bir kasidelerinde açıkça belirtir:

*O hâkân kim müceddid-sâz olup iklim-i ikbâli
Cihân-ı köhneye ahd-i şebâb-ı feyz-i Yezdândır*³⁵⁴⁸
*Müceddid olduğu dünyâ vü dîne günden azherdür
Odur sâhib-kırân-ı nev-zuhûr-ı nesl-i 'Osmâni*³⁵⁴⁹

³⁵⁴³ ŞG,K.13/24.

³⁵⁴⁴ ŞG,T.2/8.

³⁵⁴⁵ ŞG,T.6/15.

³⁵⁴⁶ ŞG,K.13/15.

³⁵⁴⁷ ŞG,K.19/25.

³⁵⁴⁸ ŞG,K.22/16

*Müceddid olduğu Suttan Selimin dîn ü dünyâya
Nümâyândır bu nev-pûşîdesinden kabır-i Monlâya*³⁵⁵⁰

Şeyh Galib'in bu son beyti, III.Selim'in Konya'ya Mevlânâ'nın sandukasına örtülmek üzere gönderdiği pûşîde için söylenen kasidenin vasıta beytidir. Galib'in bu beyti de pûşîdeye altın sırma ile işlenmiştir.

*“Nizâm-ı Cedîd terimi ilk kez, Sadrazam Köprülü Fazıl Mustafa Paşa (1637-1691) tarafından imparatorluğun iç düzeni için kullanılmış ve III. Selim dönemine gelinceye kadar da Osmanlı tarihlerine girmemiştir.”*³⁵⁵¹ Şeyh Galib'in şiirlerinde bu terimlerin geçmesi, *“daha sonraki dönemlere ad olarak verilen ‘Tanzimat’ terimi için, edebî metinlerde kullanılmak açısından bir başlangıç oluşturmaktadır.”*³⁵⁵²

Şeyh Galib'in şiirleri, gelenek düşünüldüğünde edebiyatımız açısından da yeni şiirlerdir. Başlığı ve memduhun övgüsü çıkarıldığında bu kasidelerin kime yazıldığı da belirsizleşmektedir. Gerçi aynı durumu bir bakıma Nedim'in Damat İbrahim Paşa'ya sunduğu kasideleri için de söyleyebiliriz.

Cem Dilçin bu konuda edebiyat tarihlerimizde yapılan bir yanlışlığa dikkati çeker: *“Edebiyat tarihleri, ‘övgüde kullanılan nitelemelerin yalnız o kişiye ilişkin olmasına’ ilk kez Şinasi (1826-1871) ’nin Mustafa Reşit Paşa (1800-1858) için yazdığı kasidelerde rastlandığını yazarsa da; Şinasi ölçüsünde olmasa da, bunun ilk örnekleri Şeyh Gâlib ’in şiirlerinde görülmektedir. Şeyh Gâlib ’in yazdığı kasideler, III. Selim ’in yenilikçi damgasını taşıdığı için sadece ona özgüdür. Şeyh Gâlib ’in III. Selim için yazdığı toplam 38 kaside ve tarihe, padişahın annesi Mihr-i Şah Vâlide Sultan ve kız kardeşleri Beyhan ve Hatice Sultan ’lar için yazdığı medhiye ve tarihler de eklenince, sayısı elliye geçen bu şiirler, III. Selim ’in Nizâm-ı Cedîd çalışmalarının divan şiirindeki tarihe ışık tutan edebî belgeleridir.”*³⁵⁵³

Kasidelerdeki bu ilişki, bir gerçeği de gözler önüne serer. Divan şiiri, zaman zaman ileri sürülen görüşlerin aksine hayatla da toplumla da bağlantılı şiirlerdir ve yazıldığı tarihin damgasını üzerinde taşır.

³⁵⁴⁹ ŞG,T.2/3.

³⁵⁵⁰ ŞG,Terciiibend 4/Vasıta beyti.

³⁵⁵¹ Enver Ziya Karal, age.

³⁵⁵² Cem Dilçin, agm.

³⁵⁵³ Cem Dilçin, agm.

Tanpınar, Hüsn ü Aşk'ı bir gençlik döneminin eseri olarak yani olduğu gibi kabul eder. Galib'in bu mesnevîdeki hamlesini 'tatlı bir acemilik' olarak değerlendirir ve mesnevîdeki renk ve tecrid fikrinin, ince hayallerin girift bir doku oluşturduğunu söyler. Nasıl ki Damat İbrahim Paşa Nedim'in şiirlerinde yaşıyorsa III.Selim devri de Galib'in şiirlerinde hayat bulmaktadır.³⁵⁵⁴

Ayvazoğlu, III.Selim'in Mevlevîliğe ve Şeyh Galib olan ilgisinin politik hesapların da göz ardı edilmeden düşünülmesi gerektiğini bildirir. Galib'in divanında sık sık 'müceddid' kelimesiyle gönderme yapılan III. Selim'in Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmak ve onun yerine yeni bir askerî teşkilat kurmak istediğini biliyoruz. Bunu yapabilmesi için Yeniçeri Ocağı'nın mensup olduğu Bektaşîliğe karşı Mevlevîliği desteklemiştir. *"Bu iki büyük şahsiyetin dostluğu, esasen -biri çok büyük bir bestekâr, diğeri deha sahibi bir şair olarak- mukadder gibidir. Selim'in, cülusundan kısa bir süre sonra, Mevlâna'nın kabrine-örtülmek üzere Konya'ya göndereceği pûşîdeye işlenecek beyti Gâlib Dede'den istemesi, sadece Hüsn ü Aşk gibi bir şahesere imza atmış büyük bir şaire hak ettiği itibarı göstermek için değil, aynı zamanda bu yolla onun desteğini kazanmak içindir. Gâlib çiçeği burnunda hükümdarın beklentisini boşa çıkarmaz ve 'ârzû-yı şâhâne'yi tek bir beyitle değil, sıkı bir dostluğun başlamasına yol açan koca bir terci-i bendle yerine getirir. Tekrarlanan beyitte hünkârdan 'müceddid' diye söz edilmektedir:*

*Müceddid olduğu Sultan Selim'in dîn ü dünyâyâ
Nümâyândır bu nev pûşîdesinden kabr-i Monlâ'ya*³⁵⁵⁵

Sultan I. Abdülhamid'e tek bir kaside bile yazmayan Şeyh Galib, divanında III. Selim'e on bir kaside, yirmi dört tarih, bir terci-i bend, bir şarkı, iki mesnevî ve altı beyit yazmıştır. Divanındaki bu hacim, Şeyh Galib'in III. Selim'e duyduğu sevgi ve saygının seviyesini ve samimiyetini de gösterir. Bir de dikkati çeken bir diğer nokta, III. Selim'e kaside söyleyen şairler içinde yalnız Galib'in 'teceddüd' kelimesini kullanmasıdır. Divanında çok fazla zikredilen 'yeni' ve 'nev' kelimeleri bir başka noktadır. Padişahı 'rûh-ı nev' ve 'tâze cân' olarak takdim eden "*Gâlib'e*

³⁵⁵⁴ Ahmet Hamdi Tanpınar, Edebiyat Üzerine Makaleler, s.179-180.

³⁵⁵⁵ Kuğunun Son Şarkısı, s.62.

göre III. Selim, onun 'Merd ana dinür ki aç a nev râh' formülüne tastamam uyar."³⁵⁵⁶

19. yüzyılın başlarında, Galata Mevlevîhânesi'nin bir teceddüd merkezi hâline gelmesi, hatta mutrib heyetine piyanonun dâhil edilmesi Galib'in modernleşme ideallerini samimiyetle benimsediğini göstermektedir.³⁵⁵⁷

"Sultan, şiiri, musikisi, incelikleri, kısacası bütün güzellikleriyle gündelik hayatın sıkıntılarından, sığınılacak bir ada konumundaki Mevlevîhaneyi ve orayı varlığıyla güzelleştiren, anlamlaştıran Galib'in dünyasını bir ilticâ-gâh olarak görüyordu. Orada artık III. Selim, iç ve dış gâilelerle sarsılan dünyanın en büyük ülkesinin padişahı değil, Galib'in kendisini anlayan bir arkadaşı, bir dostu hüviyeti ile bulunuyordu. Mesela padişah bütün protokol kaidelerini bir yana bırakarak yalnız mukabele günlerinde değil, zamanlı zamansız dergâha geliyor, buna karşılık Galib de teklifsizce saraya girip çıkıyordu. Örneğin Sultan bir defasında bazı borçlarını ödemesi için Galib'e bin lira vermişti. Buna karşılık Sultan ayine geldiği zaman ekseriya onun bestelediği ayin okunuyor ve sema bu ayinle yapılıyordu. Hatta sözlü Mevlevî geleneğinde anlatıldığına göre Sultan Selim başını Galib'in kucağına koyarak onun okuduğu şiirleri tam bir vecd ve hayranlıkla dinlemekteydi. Bu rivayet, bir yakıştırma bile olsa, Osmanlı'da başka hiç bir şair ve padişah için hayal bile edilmemiş bir manzaradır. Ayrıca Sultan ona bütün dertlerini anlatır, rüyalarını söyler ve ondan bunları yorumlamasını isterdi."³⁵⁵⁸

Göndermelerini III.Selim'e yapan Şeyh Galib, Sultan'ın kendisine duyduğu yakın alâkaya karşı, kasideler ve tarihler sunuyordu. III.Selim'e övgü yapmak için vesilesi çoktu. Önceki yüzyıllardan bu yana yapılagelen mehtâb âlemleri, III.Selim'in Mevlevîhane'ye yaptığı bir yardım, yeni bir bina, askerî bir başarı... Galib, III. Selim için on kaside, yirmi altı tarih, bir terci' ve bir kısa mesnevî kaleme almıştır. Şiirlerin sayısını değerlendiren İsen, bu durumu 'dostâne alâkanın bir sonucu' olarak değerlendirir: "*Gâlib gibi tasavvuf vadisindeki bir Mevlevî dedesinin devrin padişahıyla ilgili olarak bu kadar çok sayıda şiir kaleme almasının sebebi maddî alâka olamaz. Bunu, bütün Osmanlı şairlerince hep bir model ilişki olarak gözlenen Hüseyin Baykara-Molla Câmî ve Ali Şîr Nevâî münasebeti dışında bir ikinci örneği*

³⁵⁵⁶ Kuğunun Son Şarkısı, s.68.

³⁵⁵⁷ Ekrem Işın, İstanbul'da Gündelik Hayat, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s.273.

³⁵⁵⁸ Mustafa İsen, *Osmanlılarda Devlet-Sanat İlişkisi ve Bu İlişkinin III. Selimle Şeyh Gâlib'deki Görüntüsü*, Şeyh Galib Kitabı, s.41.

daha görülmeyen dostâne alâkanın bir sonucu olarak değerlendirmek gerekecektir.”³⁵⁵⁹

Orhan Okay da, Şeyh Galib’in III. Selim dışındaki bir Osmanlı padişahına, I.Abdülhamid’e tek bir kaside bile yazmamış olmasını III.Selim’e duyduğu hasbî bir sempati olarak değerlendirir: “III. Selim için kaleme aldığı 12 kasidede caize karşılığı bir methiyeden çok, hasbî bir sempati aramak daha doğru olacaktır. Onun Hüsn ü Aşk’ta ifade ettiği,

*Her nesne ki söylerim senâdan
Âsüdedir âfet-i riyâdan*³⁵⁶⁰

mısraları, Gâlib’in bütün methiyeleri için geçerlidir. Gâlib ile III. Selim arasında, saray protokolünün dışındaki dostluk, Osmanlı sarayında bir şair ile hükümdar arasındaki en tekellüfsüz yakınlık olmalıdır. III. Selim, kendisinden sadece dört yaş büyük olan bu Mevlevî dedesinin dostluğuna da, şairliğine de ihtiyaç duyuyordu.”³⁵⁶¹

Galib’in başka birçok saire nasip olmayacak bir şekilde saraya rahatlıkla girip çıkabilmesine rağmen, Orhan Okay, satır aralarında gizli bir sıkıntıyı yakalar.³⁵⁶²:

*Râh-ı aşka sülûk müşkil imiş
İntisâb-ı mülûk müşkil imiş*³⁵⁶³

Yine ondaki bu ikilemi, bir başka beytiyle ortaya koyar:

*Reh-i Mevlevî’de Gâlib bu sıfatla kaldı hayrân
Kimi terk-i nâm ü şâna kimi itibâra düşdü*³⁵⁶⁴

“Bazıları son mısraı ‘Kimisi şöhreti terk etti, kimisi ona düşkün oldu’ şeklinde anlamışlardır. Buradaki ‘kimi’, kimi zaman demektir. Binaenaleyh, itibarla onu terk etmek arasında kalan başkaları değil, bizzat Gâlib’dir.”³⁵⁶⁵

Stanford Show, Galib’in şiirinin konusunu ‘en yüce varlığın peşinde içi boş mistik arayışlar ve saray hafifliklerinin bitmek bilmeyen tasvirleri’ olarak takdim

³⁵⁵⁹ Mustafa İsen, agm., s.42.

³⁵⁶⁰ Hüsn ü Aşk, b.166.

³⁵⁶¹ M. Orhan Okay, *Gâlib Dede’nin Dram*, Şeyh Galib Kitabı, s.78.

³⁵⁶² M. Orhan Okay, agm., s.78.

³⁵⁶³ ŞG,G.140/I.

³⁵⁶⁴ ŞG,G.311/7.

³⁵⁶⁵ M. Orhan Okay, agm., s.79.

eder. III. Selim de Galib'in bu tarzını desteklemeyi seçmiştir. *“Selim, geçmişin sadece tema ve değerlerini yansıtan şair ve yazarların çabalarını desteklemeyi seçti. Gâlib ve koruyucusunu en yüce varlığın peşinde içi boş mistik arayışlar ve saray hafifliklerinin bitmek bilmeyen tasvirleri çekiyordu, zamanlarının politik, toplumsal ve ekonomik sorunları değil”*³⁵⁶⁶ Fakat Holbrook bu görüşe katılmaz. Ona göre bu, *“Shaw'ın iğneleyici değerlendirmesi”* değerlendirmesidir ve yine bu cümleler, *“Osmanlı entelektüel tarihi üzerine çalışmaları yasaklamayı sürdüren oryantalist klişelerin dikkatsiz bir tekrarıdır.”*³⁵⁶⁷

Holbrook, Galib'in Divanında seçerek ve özenle kullandığı ‘adalet’, ‘nizam’, ‘iman’ ve ‘devlet’ terimlerinin III. Selim'in gerçekleştirmeyi düşündüğü reformlarla tam olarak örtüştüğünü belirtir. Bu terimler, *“yeni Yeniçerilik-dışı askerî kurumlarını Osmanlı hanedan gücünün kutsanmış semiyotiği içine yerleştiriyordu. Tüm şiirlerde terimlerin tipik bir biçimde kullanıldığı görülür. Bunların tamamı Selim'in reformlarındaki adaleti, devlet düzenini edebî-dinsel düzenle, askerî zaferi tinsel zaferle ve Osmanlı sultanlığının lütufkârlığını doğanınkiyle özdeşleştiren analogik bir divan koduna sokarak vurgularlar. Geleneksel imtiyaz sahiplerini tehdit ettiği yaygın bir biçimde kabul gören politikaları, geleneksel semiyotik teamüllerin kodu aracılığıyla ‘yeniyi’ yüzlerce yıllık uygulamanın onayından geçmiş gibi göstererek doğallaştırırlar.”*³⁵⁶⁸

Gölpınarlı, Galib'in reformlarıyla tepki çeken III.Selim'e olan yakın pozisyonunun ateşli tepkilere yol açtığını belirtir.³⁵⁶⁹ Gölpınarlı bir Osmanlı arşivinde, Konyalı Çelebi Hacı Mehmed'e yazılmış bir mektup bulmuştur. Bu mektup, Konya'daki Âsitâne'nin III.Selim'e yönelik olumsuz duygu ve görüşlerinin de belgesi niteliğindedir. Mektubu özetleyen Gölpınarlı'ya göre, Çelebi Hacı Mehmed, yerel gruplarla, padişaha karşı komplo plânındadır: *“Konya'da bazı aşağılık adamların, padişahın emrine aykırı harekete geçtikleri cihetle bunların te'dibi ve düzene konması, Karaman Beylerbeyi Abdurrahman Paşa'ya yazılmış olduğundan Çelebi'nin, bu kargaşalık zamanında şehirde bulunmaması için Karahisar'a, yahut*

³⁵⁶⁶ Stanford Shaw, *Between Old and New: The Ottoman Empire under Sultan Selim III, 1789-1807*, Cambridge, Harvard University Press., 1971, page 199.

³⁵⁶⁷ Victoria Holbrook, *age.*, s.194.

³⁵⁶⁸ Victoria Holbrook, *age.*, s.197.

³⁵⁶⁹ Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s.171.

*Kütahya'ya gitmesi tensib edilmiş ve bu hususta da kendisine mektup yazılmış olduğu hâlde gitmemesine şaşılmakta ve padişah da bunu emrettiğinden, kendisine isnad edilen bu isyandan uzak kalması için emir gelir gelmez hemen yukarıda adları geçen iki şehirden birine gitmesi tavsiye olunmaktadır.*³⁵⁷⁰

III. Selim döneminin iki önemli tarikatını, Mevleviliği ve Bektaşiliği karşılaştıran Holbrook, Bektaşiliği, “*Bektaşilik tüm Osmanlı tarikatlarının en popülist, sinkretist [birleştirmeci] ve kurumlaşmış Ortodoks doktrinlerin katılığında sapma konusunda en hoşgörülü olanıydı- bu durum cinsiyet meseleleri gibi önemli sorunlar için de geçerliydi.*”³⁵⁷¹ sözleriyle, diğer birçok tarikata göre hoşgörülü bulur. Fakat aynı Bektaşilik, döneminde, politik açıdan gerici olarak betimlenmektedir. Mevlevî tarikatı ise, 16. yüzyıl sonlarına kadar, kentli bir görünüme bürünmüştü bile. Hele 18.yüzyıl sonlarında, III.Selim’in gerçekleştirmeyi düşündüğü reform hareketine entelektüel bakımdan en hazır cemaatti. Fakat bu İstanbul Mevlevîhaneleri için geçerliydi. Aynı şey Konya’daki Âsitâne için geçerli değildi.

18. yüzyılın musikişinas ve şair padişahı III. Selim, devlet yönetiminde ve orduda yaptığı hamlelerle dikkat çekmiş; devrin ünlü şairi Galib tarafından ‘*müceddid*’ olarak nitelendirilmiştir. III. Selim devri hem edebiyat, hem musikî, hem devlet yönetimi hem de maneviyat açısından ilgi çeken bir dönemdir. Lâle Devri’nin zevk ve sefalarını aratmayacak eğlenceler, toplumsal hayatta baş gösteren yangınlar ve yenilik denemeleri, sanatta geline nokta açısından bu padişahın dönemi irdelenmeye değerdir. Sadece yenilik arayışı yerine yeniliği denemekten yana olan padişah, şiirlere de bu vasfı ile girmiştir. Devrin üstat şairi Galib, onu yücelten kasideler ve tarihlerle ismini ebedileştirmiştir. Galib’in şiirleri içinde Selim’i vasıflandıran birçok sıfat, kavram ve kelime vardır; ancak bizce önemli olan *müceddid* sıfatı Selim’i tüm yönleriyle anlatan bir kelimedir. Bu sebeple, bu kelime çerçevesinde Galib’in Selim’i ele alışını incelemek gerekir. Şairin divanında Sultan Selim için doğrudan söylenmiş ve bazı vesilelerle de zikredilmiş olduğu birçok kaside ve tarih vardır. Galib bir kasidesinin şu beytinde onun yenilikçi kişiliğine şöyle yorum getirir:

³⁵⁷⁰ Abdülbaki Gölpınarlı, age., s.171.

³⁵⁷¹ Victoria Holbrook, age., s 199.

*O hâkân kim müceddid-sâz olup iklim-i ikbâli
Cihân-ı köhneye ahd-i şebâb-ı feyz-i Yezdândır³⁵⁷²*

Şair, Sultan Selim Han'ı Osmanlı tahtının yeni padişahı ve sahibi oluşunu da yine *müceddid* kelimesini kullanarak belirtir:

*Müceddid olduğu dünyâ vü dîne günden azherdir
Odur sâhib-kırân-ı nev-zuhûr-ı nesl-i Osmânî³⁵⁷³*

Sultanın yaptığı icraatlara tarih düşüren Galib, onun yaptığı faaliyetlerde de yenilikçi oluşundan söz eder:

*Erişdi müjde-i târihi Gâlib çarh-ı çârümden
Mücedded kışla yaptı topçuyâna şâh-ı gerdûn-câh³⁵⁷⁴*

Padişahın reformcu kişiliği, cömertliği ile birleşmiş ve etrafındakilere yenilikler göstererek onları ihya etmiştir:

*O şâhenşâh-ı ekrem kıldı ihyâ
Mücedded yapıdırıp bu hânkâhı³⁵⁷⁵
Ne himmetler kalıp bak ol hudûvin mihr-i ulyâsı
Mücedded yaptı bu dergâhı döndürdü gülistâna³⁵⁷⁶*

Sultan Selim ile Galib'in yakınlığı sadece padişah- kul ilişkisinden ibaret değildir. Onları birbirine bağlayan bir gönül bağı da vardır: Mevlevîlik. Ayrıca padişahın sanattan anlaması da Galib ile iyi diyalog kurmasını sağlayan etkenlerdendir. Minyatürlere bile konu olan Selim - Galib yakınlığı, maneviyatla, Galib'in sanatsal dehasıyla ve padişahın lütfü ile de birleşmiş; şairin şiirlerine bu görüntü şu tarih beytindeki gibi yansımıştır:

*Müceddid olduğu Sultan Selimin dîn ü dünyâya
Nümâyândır bu nev-pûşîdesinden kabr-i Monlâya³⁵⁷⁷*

³⁵⁷² ŞG, K.22/16

³⁵⁷³ ŞG, T.2/3

³⁵⁷⁴ ŞG, T.4/24

³⁵⁷⁵ ŞG, T.12/5

³⁵⁷⁶ ŞG, T.14/6

³⁵⁷⁷ ŞG, Terciibend 4

Sultan Selim devrini -belki de- en içten duygularla anlatan şair Galib'dir. Sultana her zaman teşekkürlerini ve dualarını dile getiren şair, yaptığı faaliyetleri de samimi duygularla onaylamış ve sultanın yenilikçi oluşunu her fırsatta dile getirmiştir:

*Bu kasr-ı mücedded be-Arş-ı mecîd
Ola Hân Selîme mübârek sa'id³⁵⁷⁸*

Galib'in şiirlerinde III. Selim'i hatırlatan ya da doğrudan ona gönderme yapılan kelimer vardır. Bunlar asker, kanun, nizam- intizam, tertip, devlet, nev, sipah gibi kelimelerdir.

III.Selim öncesi askerlerin başıbozukluğuna şu mısraıyla işaret eder:

Bozulmuş çaresiz askerlere lütfün hisar eyle³⁵⁷⁹

Nizâm-ı Cedîd, III.Selim'in askerî düzenlemelerinin genel adıdır ve Şeyh Galip şiirlerinde 'nizâm-ı nev' kelimesiyle bu düzenlemelere gönderme yapmıştır:

*Nizâm-ı nev verip tecdîd eder bünyân-ı ikbâli
Bunu ilhâh eder dâ'im ana tevfik-i Yezdâni³⁵⁸⁰*

Osmanlı mülküne kimse onun kadar düzenleme getirememiştir:

*Vermiş mi kimse mülke bu rütbe hayât-ı nev
Sultân Selîm-i Sâlis-i Osmâniyân gibi³⁵⁸¹*

*Hânedân-ı keremi tab'ı edip nev ihyâ
Himmeti kaldı nice bî-ser ü sâ mânî çerâğ³⁵⁸²*

Yeni kanunlar meydana getirmiştir:

*Sâhib-zuhûr-ı Mülk-i Rûm kânûn-tırâz-ı nev-rüsûm
Leşker-keş-i deryâ-hücûm Sultân Selîm-i pür-kerem³⁵⁸³*

³⁵⁷⁸ ŞG, Mesnevî 2/25

³⁵⁷⁹ ŞG, Terciibent. 3/2.

³⁵⁸⁰ ŞG, T. 2/ 5

³⁵⁸¹ ŞG, K. 13/ 24.

³⁵⁸² ŞG, K. 14/ 18.

³⁵⁸³ ŞG, K. 19/19

III.Selim'in kurduğu orduyu, 'nev nev sipâh' tamlamasıyla belirten Şeyh Galib, bu orduyla, adaleti düzene sokacaktır:

*Nev nev sipâh icâd eder âheng-i adl ü dâd eder
Rûh-ı Resûlü şâd eder hakkâ budur re 'y-i ehem³⁵⁸⁴*

Şeyh Galib, padişahın yeni ordu için yaptığı kışlalara ve diğer binalara da övgüler yağdırır. En ilgisizmiş gibi görünen beyitlerinde bile *cedîd, tecdîd, yeni, nev* kelimeleriyle padişaha gönderme yapar:

*Kurdu ez-cümle bu barut-hâneye bünyâd-ı nev
Kim mu 'âdildir desem gerdûna yokdur iştibâh³⁵⁸⁵*

*Muzaffer 'askerinin zer-ger-i mukanninidir'
Döküp eşi"asını zer çeleng eder mehtâb³⁵⁸⁶*

*Bir donanma-yı meserretedir yahûd bu nev sarây
Ol donanma içre fânûs-ı mücevherdir bu kâh*

*Böyle lâzımdır tulû'-ı subh-ı ikbâl-i cedîd
Köhne takvîm-i bahâra hande-âverdir bu kâh*

*Seyr edip her kasrına sordum bu devlet-hânenin
Cümlelizden yâ niçin şad güne ber-terdir bu kâh*

*Dediler kim asumana nâz ederse eylesin
Kim makâm-ı pâdişâh-ı heft kişverdir bu kâh*

*Cennet-i ruhsâr-ı canan gibi olsun handenâk
Makdem-i Sultân Selîm ile mübeşşirdir bu kâh³⁵⁸⁷*

*Rasadgâh eyleyip ol askere bu kasr-ı zer-tâkı
Edip teşrîf gâhî âfitâb-âsâ olur rassâd³⁵⁸⁸*

*Yapdı bu kışlayı hem eyledi cem '-i estât
Toplayıp askerini etdi umûrun tanzîm³⁵⁸⁹*

³⁵⁸⁴ ŞG, K. 19/ 25

³⁵⁸⁵ ŞG, T. 23/ 5.

³⁵⁸⁶ ŞG, K. 11/28.

³⁵⁸⁷ ŞG, K. 23/ 4-9

³⁵⁸⁸ ŞG, T. 16/5.

*Yapdırıp her sınıf-ı askere bir başka makâm
Etdi her sınıfını bir emre makâmında mukîm³⁵⁹⁰*

*Kurup çarh-ı felekler asker-i encüm-şümârından
Gaza kasdıyla bu ta'limgâhı eyledi i'dâd³⁵⁹¹*

*Tamâm oldukda ol âli eser Gâlib dedim târîh
Bu dârü'l-askeri Sultân Selîmdir eyleyen âbâd³⁵⁹²*

*Askerî zümresin edip ihyâ
Yapdı çok kışlalar edip ihsân³⁵⁹³*

*Oldu bâlâ-nişîn re'y-i rezîn
Etmeğe hâl-i askeri seyrân³⁵⁹⁴*

*Ne câmi' mehbî-i envâ'-ı rahmet menba'-ı nusret
İbâdetgâh-ı bi-minnet matâf-ı asker-i mansûr³⁵⁹⁵*

O, cihanın ilkbaharıdır:

*Cihânın nev-bahârı mülk-i dînin ebr-i dür-bârı
Mülûkun sâhib-esrârı cihândâr-ı melek-sîmâ
Esâsından tutup tecdîd-i tanzîm Mülk-i Osmânı
Ser-â-ser zâhir ü bâtında kıldı himmetin icrâ³⁵⁹⁶*

Ondan önceki padişahlar kanunu bırakın yeniden düzenlemeyi, daha çok bozmaktayken III.Selim, yeni bir kanun getirerek devletin zayıflayan temellerini yeniden sağlamlaştırmıştır:

*Re'y-i müstahsenle icrâ etdi bir kânûn-ı nev
Devlete gûyâ yeniden eyledi vaz'-ı temel
Münderis olmuşdu bi'l-külliyye kânûn-ı kadîm
Bozmadan yapmağa hiç bir kimseye değmezdi el³⁵⁹⁷*

³⁵⁸⁹ ŞG, T. 18/5.

³⁵⁹⁰ ŞG, T. 19/6.

³⁵⁹¹ ŞG, T. 25/5.

³⁵⁹² ŞG, T. 25/8.

³⁵⁹³ ŞG, T. 26/3.

³⁵⁹⁴ ŞG, T. 26/6.

³⁵⁹⁵ ŞG, T. 28/6.

³⁵⁹⁶ ŞG, T. 1/ 10,11.

Daha önceleri sürekli âhlar çekilmekteyken, onun bu düzenlemelerinden sonra bestelerden başka yerde ah kelimesi işitilmez olmuştur:

*O rütbe adle âheng etdi kânûn-ı eltâfi
İşitmez oldu kimse bestelerden gayrı yerde âh
Cihân ma'mûre-i emn ü emân oldu zamânında
Nizâm-ı nev verip re'y-i münîri açdı bir şeh-râh³⁵⁹⁸
Şehensâh-ı cihân Sultân Selîm-i ma'delet-mu'tâd
Ki oldur eyleyen cümle ibâdı gussadan âzâd*

Devletin esasına yeni bir düzen getirmiştir:

*Mürûr-ı dehr ile pek indirâsa mâ'il olmuşdu
Esâs-ı devlete şimdi yeniden kurdu nev bünyâd*

Maksadı tüm dünyaya önceki nizamını kazandırmaktır:

*Nizâm-ı evvelin buldurmadır dünyâyâ maksûdu
Cihân-gîr-i zamandır şübhesiz Allah ede imdâd³⁵⁹⁹*

Galib, III.Selim'in yaptığı düzenlemelerden o derece etkilenmiştir ki, şiirleri de padişahın yeni düzenli ordusu gibi marifet divanında saf tutmuşlardır:

*Ebyâtım oldu saf-keş-i dîvân-ı ma'rifet
Nev-asker-i müretteb-i şâh-ı cihân gibi³⁶⁰⁰*

Bir şiirinde de sahraya karargâh kuran orduya gönderme yapar:

*Çadır çiçekleri zeyn etdi kûh u sahrâyı
Tağıldı tağlara yek pâre asker-i ezhâr³⁶⁰¹*

Onun askerlerini Cem'in askerleriyle karşılaştırır:

*Keyhusrev-i nusret-pejûh asker-nivâz-ı Cem-şükûh
Vehhâb-ı nakd-ı kûh kûh bahşende-i genc-i direm³⁶⁰²*

³⁵⁹⁷ ŞG, T. 3/ 16,17.

³⁵⁹⁸ ŞG, T. 4/ 9,10.

³⁵⁹⁹ ŞG, T. 9/1-3.

³⁶⁰⁰ ŞG, K. 13/15

³⁶⁰¹ ŞG, K. 16

³⁶⁰² ŞG, K. 19/22.

Asker zümresini, ayanları ve diğer devlet görevlilerini de yaptıkları işler bakımından birbirinden ayırmıştır:

*Kılıp ta'yîn-i hidmet fark u temyîz eyledi bir bir
Gürûh-ı askerî vü zümre-i a'yân u erkânî³⁶⁰³*

Aşağıdaki beyitlerinde de bu yeni düzenlemelerden ve düzenlemelerden memnun kalan kendisinin ve halkın tutumlarından söz eder:

*Mülk-i mâl ile re'âyâ asker asker şâh ile
Bûdver eyler demişler kâr-binân-ı evel³⁶⁰⁴*

*Olmasa bir asker el-hâsıl mutî'-i şehriyâr
Şehr olur vîrân gelir hâl-i re'âyâya halel³⁶⁰⁵*

*Askere lâzım itâ'atdır hudûv-i dehre cûd
İttifâk üzre bunu teslîm eder cümle milel³⁶⁰⁶*

*Şeh Selîm Han İbni Sultân Mustafâ Handır o kim
Eyledi tanzîm umûr-ı askeri vefku'l-mahall³⁶⁰⁷*

Onun askerine zafer kazanması için dua eder:

*Düşmeni kör ola dâ'im askeri mansûr ola
Devleti ma'mûr ola vech-i kerîmi bî-hacel³⁶⁰⁸*

*Yapdı Gâlib hâme târîh-i alem-efrâzını
Dâver-i mülk asker-i mansûruna yapdı mahall³⁶⁰⁹*

Topçular sınıfına da değinir:

*Gürûh-ı askerînin elzemiyken tobcuyân el-hak
Aceb te'hîr olunmuş hikmeti var hâh-ı tâ-nâ-hâh³⁶¹⁰*

³⁶⁰³ ŞG, T. 2/9.

³⁶⁰⁴ ŞG, T. 3/2.

³⁶⁰⁵ ŞG, T. 3/3.

³⁶⁰⁶ ŞG, T. 3/4.

³⁶⁰⁷ ŞG, T. 3/7.

³⁶⁰⁸ ŞG, T. 3/23.

³⁶⁰⁹ ŞG, T. 3/24.

³⁶¹⁰ ŞG, T. 4/7.

İlhâm kelimesiyle, padişahın mahlâsına gönderme yapar:

İlhâma sorup başladı tanzîm-i umûra
*Tertîb ederek asker-i bî-hadd ü kerâna*³⁶¹¹

III.Selim, daha önce başbozuk olan ve denetim altında olmayan askerleri kayıt altına almış; bu sayede başarılı olmanın yolunu da açmıştır:

Edîb tertîb-i asker zabt-ı defter bezl-i sîm ü zer
*Olub tevîfika mazhar çok eserler eyledi bünyâd*³⁶¹²

Ordusunu, Süleyman peygamberin ordusuna benzetir:

Süleymân gibi tertîb eyledi kudretle bir asker
*Tayanmaz düşmeni mûr olsa da tavr etdi merdâne*³⁶¹³

Onun kurduğu orduyu İskender rüyasında bile görmemiştir:

Kurduğu askeri tertîb-i umûr-ı mülkü
*Görmedi hâbda İskender-i Yûnânî-zâd*³⁶¹⁴

Taradığımız divanlarda ve mesnevîlerde müceddid kelimesine rastlamadık. Kelime, Şeyh Galib Divanı'nda karşımıza müceddid ve mücedded şeklinde 7 kez çıkar. Her iki kullanımda da Üçüncü Selim'in yenilikçi kişiliğini göstereni kelime, zaman zaman onun eserlerini de tamlamaktadır:

O hâkân kim müceddid-sâz olup iklim-i ikbâli
*Cihân-ı köhneye ahd-i şebâb-ı feyz-i Yezdândır*³⁶¹⁵

Müceddid olduğu dünyâ vü dîne günden azherdir
*Odur sâhib-kırân-ı nev-zuhûr-ı nesl-i Osmânî*³⁶¹⁶

Müceddid olduğu Suttan Selîmin dîn ü dünyâya
*Nümâyândır bu nev-pûşîdesinden kabr-i Monlâya*³⁶¹⁷

³⁶¹¹ ŞG, T. 5/8.

³⁶¹² ŞG, T. 16/4.

³⁶¹³ ŞG, T. 20/8.

³⁶¹⁴ ŞG, T. 72/31.

³⁶¹⁵ ŞG, K.22/16

³⁶¹⁶ ŞG, T.2/3

³⁶¹⁷ ŞG, Terciibend 4

*Erişdi müjde-i târihi Gâlib çarh-ı çârümden
Mücedded kışla yaptı topçuyâna şâh-ı gerdûn-câh³⁶¹⁸*

*O şâhenşâh-ı ekrem kıldı ihyâ
Mücedded yapıdırıp bu hânkâhı³⁶¹⁹*

*Ne himmetler kılıp bak ol hıdivin mihr-i ulyâsı
Mücedded yaptı bu dergâhı döndürdü gülistâna³⁶²⁰*

*Bu kasr-ı mücedded be-Arş-ı mecîd
Ola Hân Selîme mübârek sa'id³⁶²¹*

---

³⁶¹⁸ ŞG, T.4/24

³⁶¹⁹ ŞG, T.12/5

³⁶²⁰ ŞG, T.14/6

³⁶²¹ ŞG, Mesnevi 2/25

**3.5.2.1. Kasîde vü Medhiyye Be-Rikâb Şâh-ı Devrân Esbak Şehîd Sultân
Selîm Hân-ı Sâlis Rahmetu'llâhi Aleyh³⁶²²**

Meydân-ı nazma çıkadı kalem Kahramân gibi

Aldı cihânı kabzaya sâhib-kırân gibi

Bir neş'e var ki şehd-i makâlinde nutkumun

Ser-mest olur gürûh-ı melek bülbülân gibi

Bir feyz var ki şakk-ı zebânında hâmemin

Zemzem teraşşuh etmede zer nâvdân gibi

Bir şûr var ki bahr-ı safâsında tab'ımın

Âfâka nûr-ı aşk verir hâverân gibi

Uryan gelir zamîrime ervâh-ı şâ'irân

Beyt-i Hudâyı tâ'if olan hâciyân gibi

Hüsn-i edâyı benden alır kârbân-ı nâz

Çıkadı gazellerim hat-ı anber-feşân gibi

Rûşen nikâtı etmede endişem âşikâr

Pür-gevher-i kevâkib olan âsumân gibi

Efsûnu bikr-i fikrimin âhir edip eser

Açdım tılısm-ı ma'nîyi genc-i nihân gibi

Elfâzım oldu nûr-ı cilâ çeşm-i ma'nîye

Ken'âna pîrehen getiren kârbân gibi

Her iki mısra'ımdan açıb bâl ü per sühan

Eyler urûc-ı Arş-ı berîn kudsiyân gibi

Etmekdeyim cevâhire müstağrak âlemi

Cûş eyledikçe nazm ile deryâ vü kân gibi

Oldukça sûmnât-ı hayâlim suver-nümâ

Ebkâr-ı ma'nî secdeler eyler mugân gibi

*Sûku's-suver midir bilemem küçe-i kalem
Sad-renk eder mezâmîni hûr-ı cinân gibi*

*Aldım tamâm kişver-i mazmûnu söz budur
Verdim nizâm-ı hükmünü dil-hâh cân gibi*

*Ebyâtım oldu saf-keş-i dîvân-ı ma'rifet
Nev-asker-i müretteb-i şâh-ı cihân gibi*

*Ol pâdişâh kim etmede cem'-i cünûd-ı gayb
Gencûr-ı vâridâtı bulan ârifân gibi*

*Ol pâdişâh ki tâbi'idir leşker-i sürûş
Piş-i rikâb-ı mehde yürür ahterân gibi*

*Ol pâdişâh ki verdi mühimmât devlete
Hüsn-i nizâm-ı Mehdi-i sâhib-zamân gibi*

*Gerdûna erdi debdebe-i kûs-ı şevketi
Avâz-ı kürre-nây-ı mülûk-ı keyân gibi*

*Behrâm işitdi çarhda sît-ı hadengini
Bâz etdi çeşm-i zırhını gûş-ı kemân gibi*

*Nazm-ı umûru âlem-i bâlâda zikr olur
Ikdü'l-le'âl-i sübha-i kerrûbiyân gibi*

*Bir hulku var ki mecma'-ı ahlâk-ı âliye
Lutf-ı tîbâ'-ı hazret-i peygamberân gibi*

*Bir ihtimâmı var ki umûr-ı cihâdda
Ashâb-ı pür-salâbet-i adl-âverân gibi*

*Vermiş mi kimse mülke bu rütbe hayât-ı nev
Sultân Selîm-i Sâlis-i Osmâniyân gibi*

*Hîç bir mi hıfz-ı sıhhat ile def-i mühlikât
Pânzehr-i re'yi geldi bize tâze cân gibi*

*Esbâb-ı ihtişâmının olmaz beyânı kim
Segbânı var derinde Kızıl Arslân gibi*

*Bilmek dilersen akl-ı rasîn-i mehâbetin
Yapdirdığı binâları gör âsumân gibi*

*Her biri bir gürûha mahaldir cüyûşdan
Âsûde bişezârda şîr-i jiyân gibi*

*Tab'-ı bülendi öyle latîf öyle dil-pezîr
Kim yâdı hâlet-âver olur gülsitân gibi*

*Vasf-ı cemîli öyle müfferih ki söylesem
Te'sîr eder dimâğa mey-i erguvân gibi*

*Ez-cümle geldi şevk-ı senâsıyla bu gazel
Kalb-i hazîne müjde-i devlet-resân gibi*

*Alsam lebin dehânıma rûh-ı revân gibi
Tutsam o zülfü kâfiye-i râygân gibi*

*Bir kâfirin kemendine düşmek kolay mıdır
Zâhid seninle söyleşeyim müşlimân gibi*

*Fehm eyle tîğ-ı gamzesinin bî-emânlığın
Ditrer hemîşe kâkülü berg-i hazân gibi*

*Temyîz-i nîk ü bedde değildir o tıfl-ı nâz
Bilmez fesâne-i gamı dinler yalan gibi*

*Perhâş-ı aşkı eğlenecek dâstân sanır
Ben söyledikçe şevk ile Şehnâme-hân gibi*

*Jülîde mû başımda semender yuvasıdır
Zann etme Kaysa sâye salan âşiyân gibi*

*Kim başladıysa gamze-i gûyâsı vasfına
Oldu hamûş Gâlib-i mu'ciz-beyân gibi*

*Bed' edelim du'âya ki olmuş du'â-yı hayr
Söz âhîrinde âdet-i nazm-âverân gibi*

*Olsun hemîşe çetr-i mu'allâ-yı devleti
Bâlâ-yı çarh-ı himmetine sâyebân gibi*

*Memdûd edip Cenâb-ı Hudâ zıll-ı adlini
Salsın fûrûgunu şeh-i hâversitân gibi*

ÇÖZÜMLEME

Kasideyi dört ana bölüm halinde inceleyebiliriz. Her bölüm kendi içerisindeki konu bütünlüğü esas alınarak ayrılmıştır:

İlk bölüm, kasideyi yazan şairin kasidedeki anlatıcı vasıtasıyla kendi nazmını övdüğü bölümdür (Fahriye).

İkinci bölüm, methiye adı verilen, anlatıcının III. Selim’i övdüğü bölümdür.

Üçüncü bölüm, genel anlatının içerisinde yer verilen bir tegazzül bölümüdür.

Son bölüm ise anlatıcının methiye bölümünde övdüğü III. Selim’e gönderdiği duaları içine alan “dua” bölümüdür.

Kasidedeki her bölüm, kendi içerisinde ayrı alt bölümler hâlinde incelenecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM (FAHRIYE)

Meydân-ı nazma çıkdı kalem Kahramân gibi

Aldı cihânı kabzaya sâhib-kırân gibi

Bir neş'e var ki şehd-i makâlinde nutkumun

Ser-mest olur gürûh-ı melek bülbülân gibi

Bir feyz var ki şakk-ı zebânında hâmemin

Zemzem teraşşuh etmede zer nâvdân gibi

Bir şûr var ki bahr-ı safâsında tab'ımın

Âfâka nûr-ı aşk verir hâverân gibi

Uryan gelir zamîrime ervâh-ı şâ'irân
Beyt-i Hudâyı tâ'if olan hâciyân gibi
Hüsn-i edâyı benden alır kârbân-ı nâz
Çıkdı gazellerim hat-ı anber-feşân gibi
Rüşen nikâtı etmede endişem âşikâr
Pür-gevher-i kevâkib olan âsumân gibi
Efsûnu bîkr-i fikrimin âhir edip eser
Açdım tılsım-ı ma'nîyi genc-i nihân gibi
Elfâzım oldu nûr-ı cilâ çeşm-i ma'nîye
Ken'âna pîrehan getiren kârbân gibi
Her iki mısra'ımdan açıb bâl ü per sühan
Eyler urûc-ı Arş-ı berîn kudsiyân gibi
Etmekdeyim cevâhire müstağrak âlemi
Cûş eyledikçe nazm ile derya vü kân gibi
Oldukça sûmnât-ı hayâlim suver-nümâ
Ebkâr-ı ma'nî secdeler eyler mugân gibi
Sûku's-suver midir bilemem kûçe-i kalem
Sad-renk eder mezâmîni hûr-ı cinân gibi
Aldım tamâm kişver-i mazmûnu söz budur
Verdim nizâm-ı hükmünü dil-hâh cân gibi
Ebyâtım oldu saf-keş-i dîvân-ı ma'rifet
Nev-asker-i müretteb-i şâh-ı cihân gibi

beyitlerinden oluşmuştur. Şair, bu bölümde kendi nazmını övmektedir.

Kasidenin bu bölümü tüm kasideye konu bakımından hâkim olan III. Selim'in övgüsüne hazırlık aşamasıdır. Bu bölümde ortaya konan her beyit ve anlatıcının övdüğü her yön, III. Selim'i övmeye lâyık bir nâzımı ortaya çıkarmak içindir.

Kasidenin göz alıcı beyti ilk beyittir:

Meydân-ı nazma çıkdı kalem Kahramân gibi

Aldı cihâni kabzaya sâhib-kırân gibi

Anlatıcı, anlatıya hakimane bir beyitle ve kudretli bir söyleyişle başlar. Her bir hususiyeti dile getiren ve anlatıcıyı okurla buluşturan şey, kalem olmasından dolayı, anlatıcı, övgüsüne ilk olarak kalemlle başlar. Sözünün, dilinin, tabiatının, fikirlerinin mana işçiliğinin vs. övgüsünü yapan anlatıcı, son olarak, beyitlerinden bahseder ve kasidenin tüm yükünü taşıyan asıl bölüme (methiyeye) geçeceğine işaret eder.

ALT BÖLÜM I

Meydân-ı nazma çıkdı kalem Kahramân gibi

Aldı cihâni kabzaya sâhib-kırân gibi

beyti kasidenin en göz alıcı beytidir. Bu beyitle, anlatıcı, âdeta cenk meydanına girmiştir. Beyte, güç, kuvvet ve yenilmezliğin timsali olan ifadeler hâkimdir. Daha ilk beyitle birlikte, anlatıcı, okura güçlü ve azametli birini anlatacağını sezdirir. Anlatıcının bakış açısı, okuru kendi etkisi altına almakta ve kendi gözüyle gördüğü azameti okura da göstermektedir. Beyitte adı geçen *Kahraman*, İran'ın efsanevî şahsiyetlerindendir. Anlatıcının kendi nazmını *Kahramân*'a benzetmesi önemli bir husustur. "*Meydân-ı nazm*" tamlamasının kullanılması, anlatıcının bir gelenekten geldiğine işaret eder. Böylece anlatıcı, o gelenekte güçlü bir yere sahip olduğunu süslü ve tehditkâr bir şekilde anlatır. Aslında anlatıcının verdiği mesaj, kendi kaleminden, kendi nazmından güçlü hiçbir nazım ve kalemin olmadığıdır. "*Cihâni kabzâya*" alan, her zaman kazanan hükümdar gibi güçlüdür onun kalemi. Böyle bir kalemden çıkan her sözün kudretinin nasıl olacağına bu mesajdan sonra, okur karar verir. Anlatıcı, okura verdiği 'güç' güveniyle, 'inandırıcılık' fonksiyonunu yerine getirir. Bu mesajdan sonra okur, onun söyleyeceği her sözden önemli çıkarımlarda bulunabilecek seviyeye gelir.

Anlatıcı, anlatıya, kalem gibi görünen ve şekle ait bir nesneyle başlamıştır. Kasidenin ilerleyen bölümlerinde bu “*kalem*”in görünmeyen, soyut ifadelerle bütünleştiği, özellikle de mana, fikir, lafız gibi ifadelerle bütünleştiği görülür.

ALT BÖLÜM II

*Bir neş'e var ki şehd-i makâlinde nutkumun
Ser-mest olur gürûh-ı melek bülbülân gibi*

*Bir feyz var ki şakk-ı zebânında hâmemin
Zemzem teraşşuh etmede zer nâvdân gibi*

*Bir şûr var ki bahr-ı safâsında tab'ımın
Âfâka nûr-ı aşk verir hâverân gibi*

beyitlerinden ibaret olan bu alt bölümün önemli bir özelliği vardır: Bu üç beytin ilk mısralarındaki söz dizimi, aynı şekilde sıralanmıştır. Üç beytin ilk mısraları şu şekilde dizilmiştir:

Bir + (isim) + var ki + (isim tamlaması) + (isim)

Bu alt bölüm, şekil hususiyetlerinin benzerliği dikkate alınarak ayrılmıştır.

Anlatıcı,

*Bir neş'e var ki şehd-i makâlinde nutkumun
Ser-mest olur gürûh-ı melek bülbülân gibi*

beytinde sözünden bahseder: Onun sözü bal gibidir. Şehd (bal), okura güçlü bir ‘inandırıcılık’ hissi verir. Bal, ‘tatlı’ olma özelliğiyle söze bağlanmıştır. Bu özellikle birlikte, anlatıcının sözü, alelâde bir söz olmaktan çıkar. Anlatıda yer verilen *neş'e* sözcüğü de mutluluk tablosu çizer. Okur, anlatıcının sözüyle, mutlu ve neşe dolu şeyler duyacağına inanır. Ayrıca ikinci mısradaki yer alan melek sözcüğü, beyti tılsımlı bir havaya iter. Melekler, varlıkları bilinen ancak görülmeyen yaratıklardır. Daima,

iyilik kavramını hatırlatırlar. Anlatıcı, sözünün neşesinden meleklerin sarhoş olduğunu söyleyerek bakış açısını genişletmiştir. Bülbüllerin sevgilileri için, mest olmuş, kendinden geçmiş vaziyette şakıdıkları bilinir. Melekler de anlatıcının sözünün neşesiyle, sarhoş bülbüller gibi, kendilerinden geçmişlerdir. Beyitteki derinlik olgusu, ‘sözün doğruluğu’ dur.

*Bir feyz var ki şakk-ı zebâında hâmemin
Zemzem teraşşuh etmede zer nâvdân gibi*

beyti, anlatıcının kalemini övdüğü beyittir. Öyle bir kalem ki, içindeki mürekkeple, daima yazma eylemine hazır hâldedir. Eskiden kalemlerin ucu yarık olurmuş. Bu yarıktan mürekkebin sızması, altın bir oluktan sızan zemzem suyuna benzetilmiştir. Anlatıcı, bu beyitte de, yine kalemi vasıtasıyla, sözün doğruluğunu vurgulamaya çalışmıştır. Okura verilen mesaj, böyle bir kalemden yanlış bir sözün çıkmayacağıdır.

*Bir şûr var ki bahr-ı safâsında tab'ımın
Âfâka nûr-ı aşk verir hâverân gibi*

beytinde anlatıcı, kendi sanatından bahseder. Bu sanatın safa denizinde öyle bir gürültü vardır ki, ufuklara, doğu ile batı gibi, aşk nuru verir. Doğu ile batı, birbirine muhtaçtır. Biri olmadan diğeri olmaz. Doğu, aydınlığın başlamasını, batı da karanlığı anlatır. Bu tezatla birlikte, gecenin gündüzü kovalaması, birbirine âşık iki sevgilinin kavuşma isteğine benzetilir. Ufuklara nur veren, güneştir. Anlatıcı, süslü, ancak kapalı bir söyleyişle, kendi sanatının güzelliğinden bahsetmiştir. Bu güzel sanat, anlatıcının böbürlenmesi anlamına gelmez. İleride öveceği kişinin mizacını yüceltmek için, kendi sanatının güzelliğinden bahsetmekle, ileriye yönelik mesaj vermiştir.

ALT BÖLÜM III

*Uryan gelir zamîrime ervâh-ı şâ'irân
Beyt-i Hudâyı tâ'if olan hâciyân gibi*

Hüsn-i edâyı benden alır kârbân-ı nâz

Çıkdı gazellerim hat-ı anber-feşân gibi

beyitlerinden oluşmuştur. Anlatıcı,

*Uryan gelir zamîrime ervâh-ı şâ'irân
Beyt-i Hudâyı tâ'if olan hâciyân gibi*

beytinde, vicdanından bahseder. Şairlerin ruhunun, anlatıcının vicdanına konuk olması, anlatıcının hem kendisi hem de şairlerin ruhlarıyla bir hesaplaşma içinde olduğunu gösterir. Beytin ikinci mısraında yer alan benzetme (hacıların Kabe'yi tavaf etmesi) anlatıcının yine söz kudretini göstermektedir. İkinci mısraı okuyan kişi, anlatıcının ilhamının, söz kudretinin, diğer şairlerin ruhlarını etkisi altına aldığını gösterir. Bundan sonraki bölümlerde anlatıcının şairlik yönü daha da vurgulanacaktır. Beyitte, anlatıcı ile şairlerin ruhları arasındaki karşıtlık ilişkisi, beyte yön vermektedir. Anlatıcı gizlidir ve şahıs eklerinin varlığı ile tekil bir kişi olduğu ortaya çıkar. “*Ervâh-ı şâ'irân*” ise çoğuldur. Bu karşıtlık ilişkisine göre, tekil olan, çoğul olana üstünlük sağlamaktadır. Bu üstünlük, beyitteki fiilden de bellidir. “*Gel-*“ fiili, tekil olan anlatıcının odak olduğunu kanıtlar ve çoğul olanı, odağa yaklaştırır. Beyitteki ikinci mısra da bu fikri desteklemektedir. “*Beyt-i Hudâ*” tekildir ve “*hâciyân*” çoğul olduğu hâlde, onun etrafında gezinir. “*Beyt-i hudâ*”ya yakın olan, uzak olana oranla daha mutludur ve işinden daha çok haz duyar. Anlatıcı/şair de tek ve kıymetli oluşunu, diğer şairlere feyiz dağıtışını, ustalığını bu benzetmeyle ortaya koyar.

*Hüsn-i edâyı benden alır kârbân-ı nâz
Çıkdı gazellerim hat-ı anber-feşân gibi*

beytinde ise, anlatıcı kendisinden ilk kez ‘ben’ diye bahseder. Önceki beyitlerde, isimlere eklenen iyelik eklerinden hareketle tekil kişi olduğunu anladığımız anlatıcı, kendisini ilk kez bu beyitte açıkça göstermiştir. Beyte hâkim olan derindeki anlam, yine anlatıcı şairin büyüklüğü ve şairlikteki kudretidir. Beyitteki “gazellerim” ifadesi, anlatıcının şair olduğunu yine kanıtlar. Şair, şiirdeki estetik zevki ve güzelliği “*hüsn-i edâ*” tamlamasıyla belirtir.

Beyitte, açık bir şiir tanımı da vardır: “*Hüsn-i edâ*”, şiirin estetiği; “*gazellerim*”, şiirin şekli; “*kârbân-ı nâz*”, şiirin muhtevası; “*ben*”, şairin kendisi; “*hatt-ı anber-feşân*” ise, şairin diğer şairleri etkilediğinin açık bir kanıtıdır.

ALT BÖLÜM IV

*Rûşen nikâtı etmede endişem âşikâr
Pür-gevher-i kevâkib olan âsumân gibi
Efsûnu bîkr-i fikrimin âhir edip eser
Açdım tılsım-ı ma'nîyi genc-i nihân gibi
Elfâzım oldu nûr-ı cilâ çeşm-i ma'nîye
Ken'âna pîrehan getiren kârbân gibi*

beyitlerinden meydana gelmiştir. Şair şiiri anlayışını,

*Rûşen nikâtı etmede endişem âşikâr
Pür-gevher-i kevâkib olan âsumân gibi*

beytiyle ortaya koyar. Konu, bu beyitten itibaren şiir övgüsü olmaktan çıkar ve şiir anlayışına dönüşür. Anlatıcı, bir önceki alt bölümde şiir tanımı yapmakla bu alt bölümün zeminini hazırlamıştır. Genel konu olan “fahriye” başlığı altında şiir anlayışına da yer veren anlatıcı, bu alt bölümden itibaren kendi şiirini övmeyi bir adım geriye itmiştir. Ancak bu geriye itişin şiir övgüsünü tümünden ortadan kaldırdığını söyleyemeyiz. Aksine, övgüden hareketle şiir anlayışı ortaya konmaya çalışılmıştır. Yedinci beyitte anlatıcı, düşüncesinin parlak ve ince manayı ortaya çıkardığını söyler. Burada, onun düşünme eylemini gerçekleştirirken çok zor ve zahmetli bir işi yerine getirdiği anlaşılır. Özellikle de “mana” kavramının başına getirilen “*rûşen / parlak*” ve “*nikât / ince mana*” kelimeleri çok ince ve zahmetli işe girişildiğini, söyleyiş ve anlam olarak da destekler. Anlatıcı, işini başarıyla tamamladığını, “*âşikâr etmede*” ifadesiyle okura sezdirir. Beytin ilk mısraı, yapılan işin ne olduğunu ortaya koyarken, ikinci mısraı da, bu işin boyutunun ve derecesinin gösterenidir. Beyitte leff ü neşr sanatıyla bu iki mısraın ilişkisini ortaya koyan anlatıcı, “*rûşen*” kelimesini “*kevâkib*” kelimesine “ışık ve parlaklık” bağıyla bağlar. *Nikât* kelimesinin incelik ve iç içe

geçmişlik anlamının “*pür-gevher*” kelimesine bağlandığı görülür. “*Rûşen-kevâkib*” ve “*nikât-pür-gevher*” ilişkisi, beyitteki işin derecesini göstermektedir. *Endîşe* ve *âsmân* kelimelerinin genişlik bağıyla birbirine bağlanması ise beyitteki işin boyutunu gösterir.

Anlatıcının beyitte üzerinde durduğu ilişkinin derinliğinde, düşüncesiyle manayı ince eleyip sık dokuduğu, açığa çıkardığı mananın parlak ve görkemli olduğu fikri yatar. Beyitteki “*rûşen*” kelimesi “aydınlık” ve “ışık” kavramlarının somut bir şekilde ortaya konduğunu gösterir ki, verilmek istenen mesaj, yapılan mana işçiliğinin somut verisini göstermektedir. “*Rûşen*”, gözle görülebilen ve algılanan bir şeydir. Parlaklık ve aydınlık hissi, okura inandırıcılık sağlar. Beyitte, hem söyleyiş hem de anlam olarak “*rûşen*” kelimesinin kullanılması, okurun yüzünü, olumlu yönde ışığa çevirmek ve beyitte anlatılanların doğruluğunu göstermek için yeterli bir kanıttır.

Efsûnu bîkr-i fikrimin âhir edip eser

Açdım tılsım-ı ma'nîyi genc-i nihân gibi

beytinde, şairin şiir anlayışının bir başka yönü ortaya konulur. Bu beyit, önceki beyte göre, daha etkili ve çarpıcı ifadelerle doludur. Bir önceki beyitte mana işçiliğinin kudretinden söz eden anlatıcı, bu beyitte de aynı fikirden hareket ederek el değmemiş fikirlerin büyüsunü bulduğunu, mana tılsımını gizli bir hazine gibi açtığını söyler. Beyte hâkim olan düşünce, önceki beyitteki gibi, zor bir işten yüz akıyla çıkmaktır. Beyitte, gizlilik, büyü, tılsım, hazine gibi ifadelerin varlığı, “anlamın” -hazine gibi- büyü ve gizli yerlerde saklı olduğunu gösterir. “*Bîkr*” sözcüğü, “*nihân*” sözcüğüyle; “*fîkr*”, “*genc*” sözcüğüyle; *efsûn*”, “*tılsım-ı ma'nî*” sözcüğüyle ve “*eser etmek*” de, “*açmak*” sözcüğüyle örtüşür. Beyitte, derinden yüzeysel bir hareket olgusu vardır. “*Fîkr/genc*”, derindedir. Onların derinde bulunduğunu, “*bîkr/nihân*” belirtir. Hareket unsurunu sağlayan, “*efsûn/tılsım-ı ma'nî*”dir. Nihayet, derindeki hareketle yüzeye çıkarılmasını, “*eser etmek / açmak*” sağlar. Aslında bu beyitte, Divan şiirinin mana anlayışını bulmak da mümkündür. Ancak daha çok, şairin şiir anlayışı yer almaktadır.

Elfâzım oldu nûr-ı cilâ çeşm-i ma'nîye

Ken'âna pîrehan getiren kârbân gibi

beyti, ilk iki beytin tamamını kapsamaktadır. Bu beytin kapsayıcılık özelliği, bu alt bölümdeki beyitlerden bir sonrakinin bir öncekini bütünlediği özelliğini ortaya koyar.

Bu beyitte, Hz. Yusuf'un gömleğinin Hz. Yakup'a götürülüp, onun gözlerinin açılması olayına telmih vardır. Bu olayla, beyitteki ilk mısraın ilişkisini ortaya koyalım: Anlatıcı, sözlerinin, mananın gözüne cilâ olduğunu söylemektedir. Bu ifade şöyle açıklanabilir: Mana çok derinde ve gizli olduğu için açığa çıkmamıştır. Bu yüzden, lafızla birleşmemiştir. Anlatıcı, manayı lafızla birleştirerek onu gün yüzüne çıkarmayı başarmıştır. Böylece, lafzı mananın gözüne “*nûr-ı cilâ*” olmuş ve onu âşikâr etmiştir.

Mana soyuttur ve lafızla birleşince somutluk kazanır. İlk mısra da anlatılmak istenen, gizli olan mananın lafızla ortaya çıkarılmasıdır. İkinci mısra ise, bu işin kıymetini, derecesini bir olaya telmihte bulunarak göstermeye çalışır. *Ken'ân* ili, Hz. Yakup'un yaşadığı yerdir. Bu değerinin yanı sıra, bir de açık ve geniş bir mekân oluşuyla da beytin havasını etkiler. *Ken'ân* ili, açık mekânı ve genişliği temsil ederek “kapsayıcılık” görevini görür. *Kârbân*, çokluk ifade eder ve *Ken'ân*'a gelerek daha büyük bir topluluğa karıştığını gösterir. Bu iki çokluk arasında tek ve yektâ olan, “*pîrehen*”dir. Beytin ilk mısraı da, aynı ilişkiyi ortaya koyar. “*Elfâz*” çokluktur; mana ise, çokluk ve genişlik bildirir. Bu ikisi arasında en dikkat çekici olan ve “*pîrehen*”le bütünleşen şey, “*nûr-ı cilâ*”dır.

ALT BÖLÜM V

Her iki mısra'ımdan açıb bâl ü per sühan

Eyler urûc-ı Arş-ı berîn kudsiyân gibi

Etmekdeyim cevâhire müstağrak âlemi

Cûş eyledikçe nazm ile deryâ vü kân gibi

Oldukça sümânât-ı hayâlim suver-nümâ

Ebkâr-ı ma'nî secdeler eyler mugân gibi

*Sûku's-suver midir bilemem kûçe-i kalem
Sad-renk eder mezâmîni hûr-ı cinân gibi*

beyitlerinden oluşmuştur.

Şair, onuncu beyitte sözden bahseder:

*Her iki mısra'ımdan açıb bâl ü per sühan
Eyler urûc-ı Arş-ı berîn kudsiyân gibi*

Onun sözü, iki mısradan kanat açıp arşa yükselen kutsiler gibidir. Beyte söyleyiş bakımından hâkim olan ve beytin anlam derinliğini anlatan kelimeler; “*bâl ü per*”, “*urûc-arş-ı berîn*” ve “*kudsiyân*”dır. Söz, tıpkı bir kuşa benzetilmiştir. Anlatıcının söyleyiş kudretini ve inandırıcılık gücünü bu kelimeler sayesinde öğrenebiliyoruz. “*Kudsiyân gibi*” benzetmesiyle, beyte uhrevî bir hava katılmıştır.

*Etmekdeyim cevâhire müstağrak âlemi
Cûş eyledikçe nazm ile deryâ vü kân gibi*

beyti, anlatıcının nazımının tamamını içine alan bir beyittir. Onun nazmı, âlemi cevherlerle süslenmiş bir hâle getirmektedir. *Âlem* onun nazmıyla coşmakta, *deryâ* ve *kan* gibi çağlamaktadır. Bu beyitte özel bir durum vardır: İlk mısradaki *âlem* ve anlatıcının kendisi ile *deryâ* ve *kan* kelimeleri bir noktada birleşmektedir. *Âlem*, büyüklük ve kapsayıcılıkla *deryâyı*, anlatıcının kendisi de, *kan* kelimesini içine almaktadır. *Âlemi* bir insan olarak düşünürsek, ki insan âlem-i kübrâ veya âlem-i sugrâ olarak da nitelendirilir, onun sıvısı ve can kaynağı *deryâ* olur. Anlatıcının kendisi de zaten bir insandır ve onun hayat sıvısı ve can kaynağı ise *kandır*. Beyitte, *âlem* ile anlatıcı, *kan* ile *deryâ* aynı fonksiyonlara sahiptir. Anlatıcıyı bir adım ileriye götüren, onun nazmıdır, ki âlemi cevhere batmış gibi göstermektedir. Bu durumda, küçük olan varlık (anlatıcı), büyük olan varlığı (âlemi) etkilemektedir. Bu beyitteki derinlik, nazımın etki alanı ve etkileyici gücüdür.

Beytin düğümü *nazm* kelimesinde gizlidir. İlk mısra da ikinci mısra da temelde bu kelimeye bağlıdır. Bu kelime ise sıradan bir kelime değildir: Şairin şiiri, şiirinin gücünü gösteren anahtar kelimedir.

*Oldukça sûmnât-ı hayâlim suver-nümâ
Ebkâr-ı ma'nî secdeler eyler mugân gibi*

Bu beyitte anlatıcı, yine manadan söz eder. Anlatıcının düşünce ve hayal gücünün büyüklüğü beyti sarmaktadır. *Hayâlinin* put hanesi, mananın el değmemişini kısıktandırarak, onu secdeye yöneltecek kadar güzel suretler gösteren sözler üretmiştir. Onun surete bürünmüş düşüncesi ve hayali, yeni yeni şeyler üretmede çok başarılıdır. Bu başarıyı, ikinci mısra apaçık ortaya koymaktadır:

Ebkâr-ı ma'nî secdeler eyler mugân gibi

13. beyit, bir önceki beyti tamamlayıcı niteliktedir:

Sûku's-suver midir bilemem kûçe-i kalem

Sad-renk eder mezâmîni hûr-ı cinân gibi

Mazmunları, cennetlerin hurileri gibi bin bir renk hâlinde ortaya çıkarır. Her bir mazmun, anlatıcının zihninde (Bunu suretler çarşısı diye belirtir.) şekil bulur, kalem çarşısında söze dökülür. İlk beyitteki kalem, burada tekrar gün yüzüne çıkar.

ALT BÖLÜM VI

Aldım tamâm kişver-i mazmûnu söz budur

Verdim nizâm-ı hükmünü dil-hâh cân gibi

Ebyâtım oldu saf-keş-i dîvân-ı ma'rifet

Nev-asker-i müretteb-i şâh-ı cihân gibi

14. ve 15. beyitleri içine alan bu alt bölüm, birinci bölüm (Fahriye)'ün son alt bölümüdür. Bu alt bölümde anlatıcı, asıl bölüm olan ve kasidenin yükünü taşıyan ikinci bölüme (Methiye) geçeceğine işaret eder. 14. beyitte anlatıcı,

Aldım tamâm kişver-i mazmûnu söz budur

Verdim nizâm-ı hükmünü dil-hâh cân gibi

“mazmun ülkesini aldım, söz budur; hüküm düzenini gönül isteğiyle verdim cân gibi” diyerek sözü bağlamaya çalışır.

Ebyâtım oldu saf-keş-i dîvân-ı ma'rifet

Nev-asker-i müretteb-i şâh-ı cihân gibi

beytinde ise, ikinci bölümde öveceği şahsa işaret ederek, sözü kesin bir şekilde bağlar: “Beyitlerim cihan şahının düzenlediği yeni asker gibi, marifet divanının saf ve temiz insanları oldu.”

İKİNCİ BÖLÜM (METHİYE)

Ol pâdişâh kim etmede cem'-i cünûd-ı gayb

Gencûr-ı vâridâtı bulan ârifân gibi

Ol pâdişâh ki tâbi'idir leşker-i sürûş

Pîş-i rikâb-ı mehde yürür ahterân gibi

Ol pâdişâh ki verdi mühimmât devlete

Hüsn-i nizâm-ı Mehdî-i sâhib-zamân gibi

Gerdûna erdi debdebe-i kûs-ı şevketi

Avâz-ı kürre-nây-ı mülûk-ı keyân gibi

Behrâm işitdi çarhda sût-ı hadengini

Bâz etdi çeşm-i zirhını gûş-ı kemân gibi

Nazm-ı umûru âlem-i bâlâda zikr olur

Ikdü'l-le'âl-i sübha-i kerrübiyân gibi

Bir hulku var ki mecma'-ı ahlâk-ı âliye

Lutf-ı tubâ'-ı hazret-i peygamberân gibi

Bir ihtimâmı var ki umûr-ı cihâdda

Ashâb-ı pür-salâbet-i adl-âverân gibi

Vermiş mi kimse mülke bu rütbe hayât-ı nev

Sultân Selîm-i Sâlis-i Osmâniyân gibi

Hîç bir mi hıfz-ı sıhhat ile def-i mühlikât

Pânzehr-i re'yi geldi bize tâze cân gibi

Esbâb-ı ihtişâmının olmaz beyânı kim

Segbânı var derinde Kızıl Arslân gibi

*Bilmek dilersen akl-ı rasîn-i mehâbetin
 Yaptırdığı binâları gör âsumân gibi
 Her biri bir gürûha mahaldir cüyûşdan
 Âsûde bişezârda şîr-i jiyân gibi
 Tab'-ı bülendi öyle latîf öyle dil-pezîr
 Kim yâdı hâlet-âver olur gülsitân gibi
 Vâsf-ı cemîli öyle müferrih ki söylesem
 Te'sîr eder dimâğa mey-i erguvân gibi*

Yukarıdaki beyitlerden oluşan bu bölüm, kasidenin asıl konusunu teşkil eden ve Sultan III. Selim'i öven methiye bölümüdür. Birinci bölümde methiyenin hazırlığını yapan anlatıcı, asıl gayesi olan III. Selim'i övmeyi bu bölümde gerçekleştirir. Bu övgü içerisinde III. Selim'in farklı yönleri dile getirilir. Bu bölüm, altı farklı alt bölüm hâlinde incelenecektir:

ALT BÖLÜM I

*Ol pâdişâh kim etmede cem'-i cümûd-ı gayb
 Gencûr-ı vâridâtı bulan ârifân gibi
 Ol pâdişâh ki tâbi'idir leşker-i sürûş
 Pîş-i rikâb-ı mehde yürür ahterân gibi
 Ol pâdişâh ki verdi mühimmât devlete
 Hüsni-i nizâm-ı Mehdi-i sâhib-zamân gibi*

Bu üç beyit, “*Ol pâdişâh ki(m)*” tamlamasıyla başlamıştır. On altıncı beyitle birlikte, anlatıcının kendisini bırakıp “*Ol pâdişâh*” dediği şahsı anlatmaya başladığı görülmektedir. Bu beyitte, padişahın gizli cevherleri bir araya topladığını, varlığın hazinedarını bulan arifler gibi olduğunu, anlatıcı, okura duyurur. Padişahın özelliklerinden ilki, cevher gibi gizli olan yetenekli insanları bir araya toplamak; ikincisi ise arifler gibi yüce olmaktır. İkinci mısra, padişahı daha güçlü bir hâle sokar, ona kutsiyet verir.

*Ol pâdişâh ki tâbi'idir leşker-i sîrûş
Pîş-i rikâb-ı mehde yürür ahterân gibi*

beytinde padişahın bir melek askeri, doğal bir insan oluşu, ayın önünde yürüyen yıldızlar gibi olduğu anlatılır. Bu beyitte, padişahın huyunu anlatan anlatıcı, “(sîrûş) melek” kelimesiyle padişahın iyilik yönünü ortaya koymaya çalışmıştır. Padişah, ülkenin, yani çoğunluğun tek'idir. Padişahlık sembolü güneştir. Beyitte geçen ay ve yıldız kelimeleri Hz. Yusuf'u ve peygamberliğini hatıra getirir. Ayrıca padişahın güzel huylu oluşu, askerlerinin her birinin önünde yıldızlar gibi parlak ve yüce oluşunu da düşündürür.

*Ol pâdişâh ki verdi mühimmât devlete
Hüsn-i nizâm-ı Mehdî-i sâhib-zamân gibi*

On sekizinci beyitte, padişahın devlete lüzumlu şeyler (savaş malzemesi) verdiğinden, bu işin düzeninin güzelliğinin de zamanların sahibi Mehdî'nin nizamının güzelliğine benzediğinden söz edilir. Padişahın Mehdî'ye benzetilmesi, onun doğru, dürüst ve hidayete ermiş biri olduğunu göstermek içindir. Ayrıca, ilâhi düzeni sağlayan Mehdî'nin, dünyanın karışıklıklar içinde olduğu bir dönemde yeryüzüne ineceğine inanılır. Padişah da, sağladığı düzenlemelerle, ülkenin karışıklık içinde bulunduğu bir dönemde yarar sağlamıştır.

ALT BÖLÜM II

*Gerdûna erdi debdebe-i kûs-ı şevketi
Avâz-ı kürre-nây-ı mülûk-ı keyân gibi
Behrâm işitdi çarhda sît-ı hadengini
Bâz etdi çeşm-i zirhını gûş-ı kemân gibi
Nazm-ı umûru âlem-i bâlâda zikr olur
İkdü'l-le'âl-i sübha-i kerrûbiyân gibi*

19. beyitte şevketin kôs seslerinin debdebesinin göklere erdiğini, bu seslerin de şahların mülklerindeki ney seslerinin avazı gibi olduğunu anlatır. Bu beyitte,

padişahın yüceliğinden kaynaklanan otoritenin gücünün, dört bir tarafa yayıldığı anlatılır. Kös sesleri ney seslerine benzetilerek, devletin otoritesi ile ney seslerinin hâkim olduğu Mevlevî dergâhları bütünleştirilmeye çalışılmıştır. Bu bütünlüğe sebep, padişahın yüce varlığıdır. Otorite kavramı, padişahın yüce şahsında dile getirilmiştir; ancak, doğrudan otorite kavramına bir gönderme yoktur. Önce padişah; ardından, otorite yüceltilmiştir. Otoritenin sağlanması, padişaha bağlı hâle getirilmiştir.

Behrâm işitdi çarhda sît-ı hadengini

Bâz etdi çeşm-i zırhını gûş-ı kemân gibi

beytinde padişahın savaşçı kimliğine gönderme vardır. Hadenginin ününü, çarhta Behram'ın işittiğini,³⁶²³ yayın kulağı gibi, zırhın gözünü avladığını söyler. Hadeng, Behrâm, kemân, zırh kelimeleri birbiriyle ilişkili kelimelerdir. Behrâm kelimesi, Merih yıldızı anlamına da gelmektedir.

Nazm-ı umûru âlem-i bâlâda zikr olur

Ikdü'l-le'âl-i sübha-i kerrûbiyân gibi

Yukarıdaki beyitte, padişahın yüce âlemde emirlerinin düzeni anlatıldığından, bu emir düzeninin de tıpkı büyük meleklerin tespihlerinin inci dizisine benzediğinden bahsedilir. Büyük melekler sadece Allah'ı zikrederler ve onların tespihleri de dizisi de bu yüzden kutsaldır. Melekler gibi, onların tespihleri de görünmeyen şeylerdir. Ancak anlatıcı, beyti uhrevî bir havaya sürükleyip padişahın şahsını yüceltmek için bu benzetmeyi kullanmıştır. Padişahlar, tanrının yeryüzündeki gölgeleri gibi görülürler. Ama anlatıcı, her padişaha nasip olmayan bir benzetme ile padişahı yüceltmıştır. Onun emirleri, tarihte de ilk olmuştur.

ALT BÖLÜM III

Bir hulku var ki mecma'-ı ahlâk-ı âliye

Lutf-ı tıbâ'-ı hazret-i peygamberân gibi

³⁶²³ Behram'ın gezegenleri sembolize eden yedi kümbetleri sarayına atıfta bulunmuştur. bk.: İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s.181.

*Bir ihtimâmı var ki umûr-ı cihâdda
Ashâb-ı pür-salâbet-i adl-âverân gibi*

beyitlerini ihtiva eder. Bu iki beyit, “*Bir... var ki...*” tamlamasıyla başlar. İlk beyitte, padişahın huyundan bahsedilir. Onun huyu, yüce ahlâkın toplandığı, peygamberlerin yaratılışlarının lütfu gibi yücedir. Peygamberler, “sıdk” sıfatıyla adlandırılırlar. Onların asla yalan söylemediği, aşikârdır. Anlatıcı, padişahın, peygamberlerin yaratılışından gelen saflık ve temizlikle dolu bir huya sahip olduğunu dile getirerek onun güvenilirliğini ortaya koyar. Tek bir şahıs olan padişah, bu huyu ile nizamı sağlayacak, tüm ülkeyi adaletle yönetecek bir şahıs gibi gösterilir.

*Bir ihtimâmı var ki umûr-ı cihâdda
Ashâb-ı pür-salâbet-i adl-âverân gibi*

Anlatıcı, yukarıdaki beyitte padişahın önemini vurgular. Padişahın öyle bir özenle iş görme özelliği vardır ki, cihat emirlerini verirken, adalet taşıyan manevî kuvvet sahipleri gibi dikkatlidir. *Ashâb* kelimesiyle peygamber zamanındaki sahabelerden söz edilir. Peygamber devrindeki savaşlarda, manevî imanla, birçok zaferin kazanılması gibi, padişahın cihat emirlerini verip, ardından zafer kazanması da aynı şekilde değerlendirilmiştir.

ALT BÖLÜM IV

*Vermiş mi kimse mülke bu rütbe hayât-ı nev
Sultân Selîm-i Sâlis-i Osmâniyân gibi*

beytini ihtiva eden bu bölümde, ilk kez, padişahın isminden söz edilir. Beytin ikinci mısraı tamamıyla padişahın isminden ibarettir. III. Selim’in yenilikçi bir padişah olması, bu beyitte dile getirilir. “*Hayât-ı nev*” tamlamasıyla, bu özelliğine dikkat çekilen III. Selim’in yaptığı işte ‘tek’ oluşu da “*vermiş mi kimse*” ifadesiyle ortaya konur. Beyitteki “*hayât-ı nev*” ve “*rütbe*” kelimeleri koskoca bir devri özetler niteliktedir. III. Selim’in yenilikçi ve düzenleyici oluşu, “*rütbe*” ve “*hayât-ı nev*” kelimeleriyle ortaya çıkar.

ALT BÖLÜM V

*Hîç bir mi hıfz-ı sıhhat ile def-i mühlikât
Pânzehr-i re'yi geldi bize tâze cân gibi
Esbâb-ı ihtişamının olmaz beyânı kim
Segbânı var derinde Kızıl Arslân gibi
Bilmek dilersen akl-ı rasîn-i mehâbetin
Yapdırdığı binâları gör âsumân gibi*

beyitlerini ihtiva eder.

*Hîç bir mi hıfz-ı sıhhat ile def-i mühlikât
Pânzehr-i re'yi geldi bize tâze cân gibi*

beytinde, dertleri kovmakla, sıhhati korumanın kıyaslanamayacağı, görüş panzehirinin taze can gibi geleceği anlatılmıştır. Bu beyitte, anlatıcı tekrar kendisini ve kendisinin de içerisinde bulunduğu bir grubu dile getirir. Anlattığı şey kendileriyle ilgili gibi görünse de aslında padişahın gücünü ortaya koyarak kendilerinin de sıhhat bulduğudur. Onun yenilikçi oluşu, yeni düşünceleri, anlatıcıyı ve anlatıcının içinde yaşadığı toplumu koruyucu ve onlara sıhhat verici bir durumdur. Görüş panzehiri ifadesi, geçmişte olan veya bugün var olan, padişahın görüşüne uygun olmayan, direnen görüşle padişahın yenilikçi görüşünü kıyaslamaktadır. Onun yepyeni görüşleri, toplum için “tâze cân” gibidir.

*Esbâb-ı ihtişamının olmaz beyânı kim
Segbânı var derinde Kızıl Arslân gibi*

beytinde padişahın ihtişamından bahseden anlatıcı, onun ihtişamının beyanının bulunmayacağını söyler ve onu “Kızıl Aslan”a benzetir. Beyitteki “segbân” sözcüğü, bir grup askeri anlatır.

*Bilmek dilersen akl-ı rasîn-i mehâbetin
Yapdırdığı binâları gör âsumân gibi*

Bu beyitte okura mesaj verilir. “*Bilmek dilersem*” ifadesiyle başlayan beyit, okurun dikkatini beyte çekmektedir. Padişahın ihtişamını, heybetini, aklının gücünü gösteren bu beyitte okura şöyle denilir: ‘Padişahın heybetini, sağlam aklını görmek dilersem, yaptırdığı binaları gör ki, onlar asuman gibi yükselmektedir.’ Beyit, padişahın gücünü göstermekle birlikte, yaptığı binaların gösterişini de ortaya koyar.

ALT BÖLÜM VI

*Her biri bir gürûha mahaldir cüyûşdan
Âsûde bîşezârda şîr-i jiyân gibi
Tab'-ı bülendi öyle latîf öyle dil-pezîr
Kim yâdı hâlet-âver olur gülsitân gibi
Vasf-ı cemîli öyle müferrih ki söylesem
Te'sîr eder dimâğa mey-i erguvân gibi*

beyitlerini ihtiva eder.

*Her biri bir gürûha mahaldir cüyûşdan
Âsûde bîşezârda şîr-i jiyân gibi*

beytinde, önceki beyitteki, binaların konforunu ve rahatlığını anlatan anlatıcı, binaların her birinin askerî bir takıma yer olacağını, rahat bir ormanda kükreyen aslanın dinçliğinin, ormanında gelmesi gibi, askerlerin de bu binalarda rahat edeceğini anlatır. Ormanların hâkimiyeti aslanların elindedir. Bu beyitte, askerler de aslana benzetilmiştir.

*Tab'-ı bülendi öyle latîf öyle dil-pezîr
Kim yâdı hâlet-âver olur gülsitân gibi*

beytinde ise, padişahın meydana getirdiği eserlerden, (*Tab*’ kelimesinin ‘*huy*’ anlamını da göz önünde bulundurmak gerekir.) bahseden anlatıcı, onun lâtif ve gönül eğlendirici bir olduğunu, onun yadının gül bahçesinden bir hâl taşıdığı benzetmesiyle dile getirir. Padişah, ülkenin tek varlığıdır. Gül de gülistanın tek ve en önemli varlığıdır. Güle yakın olan her çiçek, onun yakınında olmaktan dolayı mutludur.

Padişaha yakın olan da mutludur. Beyitteki gülistan sözcüğü, Osmanlı ülkesinin, padişah da gülün göstergesidir. Anlatıcı,

*Vasf-ı cemîli öyle müferrih ki söylesem
Te'sîr eder dimâğa mey-i erguvân gibi*

beytinde, padişahın güzel vasıflarının ferahlatıcı olduğunu ve her dimağa, erguvan şarabı gibi tesir ettiğini söyleyebileceğini anlatır. Şarap içen kişinin başı nasıl hoş olursa, dünyevî kayıtlardan kurtulursa, padişahın güzel vasıflarının anılması da aynı hoşluğu vermektedir. Bu alt bölümde, diğer bir bölüme geçileceğinin mesajı, bu beyitte verilir. III. Selim'in vasıfları kişiyi coşturmakta ve duygusal bağını güçlendirmektedir. III. Selim'in şahsı, otoriteyi de güzel bir şekilde anmayı beraberinde getirmiştir. Ancak anlatıcı, bu beyitte III. Selim'in şahsının dimağa ferahlık verdiğini söyler. Yani otorite kavramının yüceliği değildir, dimağa hoşluk veren. III. Selim'in yüce şahsıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM (TEGAZZÜL)

Bu bölüm,

Ez-cümle geldi şevk-ı senâsıyla bu gazel

Kalb-i hazîne müjde-i devlet-resân gibi

Alsam lebin dehânıma rûh-ı revân gibi

Tutsam o zülfü kâfiye-i râygân gibi

Bir kâfirin kemendine düşmek kolay mıdır

Zâhid seninle söyleşeyim müşlimân gibi

Fehm eyle tîğ-ı gamzesinin bî-emânlığın

Ditrer hemîşe kâkülü berg-i hazân gibi

Temyîz-i nîk ü bedde değildir o tıfl-ı nâz

Bilmez fesâne-i gamı dinler yalan gibi

*Perhâş-ı aşkı eğlenecek dâstân sanır
Ben söyledikçe şevk ile Şehnâme-hân gibi
Jülîde mû başımda semender yuvasıdır
Zann etme Kaysa sâye salan âşiyân gibi
Kim başladıysa gamze-i gûyâsı vâsfına
Oldu hamûş Gâlib-i mu'ciz-beyân gibi*

beyitlerinden meydana gelir. Bu bölüm, anlamlı bütünün (kasidenin) içinde özel bir yere sahiptir. Methiye bölümünde, III. Selim'in yüce şahsının dimağa verdiği hoşluk ve şevkle, anlatıcının duygusal boyutunun arttığı açıklanmıştı. Bu duygusal boyut, tegazzül bölümünün oluşma sebebidir. Ruhi coşkunluğa eren anlatıcı, en güzel, en ince, en muazzam söyleyişin bütünleyeceği bir gazel meydana getirir. Bu gazelin yazılma sebebini de 31. beyitte dile getirir:

*Ez-cümle geldi şevk-ı senâsıyla bu gazel
Kalb-i hazîne müjde-i devlet-resân gibi*

Bu beyitte, “mutluluk” kavramı gizlenmiştir. Devlete ulaşmak, mutluluk ve bağış demektir. Bu mutluluğun yâdını gazelle dile getiren anlatıcı, gazelin her bir beytinde sevgiliye ait hususları III. Selim'in şahsıyla bütünleştirerek anlatır. Sevgili gibi gördüğü III. Selim'in *leb*inden ve *zûlf*ünden bahseder. Sonraki beyitlerde de yine, saçtan, gamzeden, nazdan söz eder. Anlatıcı, yer yer, kendisinden de söz ederek şehname-hân olduğunu, saçının semender yuvası olduğunu, Mecnun'a benzediğini anlatır. Gazelin mahlâs beytinde hem tegazzül bölümüne son nokta konulur, hem de bu bölümün en çarpıcı beyti dile getirilir. Mahlâs beyti, bir sonraki bölüm için de mesaj verir. Bu beyitte, III. Selim'in vâsfını kim anlatmaya başladıysa, anlatışı kimseye benzemeyen şair Galib gibi “hâmûş” olmuştur. Beyitteki sessizlik, aslında, çok şey söylemeye yönelik bir sessizliktir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM (DUA)

*Bed' edelim du'âya ki olmuş du'â-yı hayr
Söz âhirinde âdet-i nazm-âverân gibi
Olsun hemîşe çetr-i mu'allâ-yı devleti
Bâlâ-yı çarh-ı himmetine sâyebân gibi
Memdûd edip Cenâb-ı Hudâ zill-ı adlini
Salsın fûrûgunu şeh-i hâversitân gibi*

beyitleri kasidenin dua bölümünü oluşturur.

Bu bölümde, III. Selim için hayır duaları edilir. 39. beyitte anlatıcı,

*Bed' edelim du'âya ki olmuş du'â-yı hayr
Söz âhirinde âdet-i nazm-âverân gibi*

(Duaya başlayalım ve hayır duası edelim!)

diyerek, kasidenin sonuna yaklaşıldığına işaret eder. Özellikle de “söz âhirinde” ifadesi, sözün sonuna gelindiğini açıkça belirtir.

*Olsun hemîşe çetr-i mu'allâ-yı devleti
Bâlâ-yı çarh-ı himmetine sâyebân gibi*

beytinde anlatıcı, asıl duayı eder: ‘Devletin yüce çadırı (otorite) daima var olsun, himmet göğünün yücesine gölgelik olsun!’, denilerek dua, otoriteye sunulur. Beyitte, açık bir otorite kavramı vardır. III. Selim’in varlığı, şaire otoriteyi ilk kez, açıkça söyler. Son beyitte III. Selim ve otoritenin ikisine birden dua gönderilir:

*Memdûd edip Cenâb-ı Hudâ zill-ı adlini
Salsın fûrûgunu şeh-i hâversitân gibi*

“Allah, adaletinin gölgesini (otoriteyi ve padişahı) uzun edip, şark şahına (III. Selim’e) kendi nurunu salsın.” Bu beyitte, padişahın yeryüzünde Allah’ın adlinin bir

gölgesi olduğu açıkça beyan edilmiştir. Hem padişahın hem de otoritenin devamı ve uzun ömürlü olması için dua edilmiştir.

SONUÇ

Kasidede anlatma tekniği kullanılmıştır.

Kasidenin bütününde III. Selim'in övgüsü geniş yer tutmaktadır. Kasidenin bütünlüğünü sağlayan unsurlardan birisi de, "gibi" redifidir. Ayrıca üzerinde durulması gereken unsurlardan birisi de fiillerdir. Birinci bölümdeki her beyitte, öznelerin üstünlüğünü fiiller sağlamaktadır. Örneğin, kalemin *Kahramân* gibi meydana olmasını "çıktdı" fiili sağlar. Cihanı pençesine sıgdırmasını da "aldı" fiili sağlar. Kasidede geniş zaman ve di'li geçmiş zaman kipleri kullanılmıştır. Bu iki zamanın, kasidedeki yargılara farklı ve önemli özellikler kattığı görülmektedir. Geniş zamanlı ifadeler, öznenin her zaman hükümrân olduğunu ve öneminin daim olduğunu göstermektedir. Geçmiş zamanlı ifadeler ise, kesinliği ve olayın bitmişliğini, böylece öznenin gücünü ortaya çıkarmaktadır.

Kasideyi farklı kılan nokta, hiç şüphesiz ki, tegazzül bölümüdür. Bu bölüm, genel anlatının monotonluğunu da kırmıştır. Kasidenin çok bölümlü olmasına yol açmakla birlikte, renkli söyleyişe ve duygu hâkimiyetine sahip olmasını da yine tegazzül bölümü sağlamıştır.

Kasidedeki mahlâs beytinde, "Gâlib" ismini kullanan anlatıcı, ilk bölümde, varlığını iyelik ekiyle göstermiş; ardından, kendisini "ben" diye tanımlamış ve nihayet bu bölümde, "Gâlib" diye açıkça bildirmiştir. Mahlâs beytinde, *Gâlib* isminin anlatıcıyla birleşmesini sağlayan unsurlar ise, fahriye bölümündeki şairlik tanımlarıdır. Bu beyitte de "Gâlib-i mu'ciz-beyân" tamlamasından, *Gâlib* mahlâsının anlatıcıyla birleştiğini söyleyebiliriz.

3.5.3. Damat İbrahim Paşa

Yeniliklerin mucidi, sanatın ve ilmin hâmisi; lüks, gösteriş, eğlence, zenginlik ve zarafetin temsilcisi olan Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, devri ile birlikte anılan ve ismi en çok yad edilen ender sadrazamlardan biridir. Lâle Devri'nin şanına layık her türlü etkinlik ve eğlencelerini tertip eden sadrazam, nev-icad bir şahıs olarak değerlendirilmiş, orijinal buluşlarla hem padişahı hem de devletin içinde varlık gösterenleri kendine hayran bırakmıştır. Lâle Devri'nde padişah kadar sanatçıları o da korumuş ve lütufta bulunmuştur. Etrafına topladığı sanatçılar, hem kendisini hem de onu sadrazamlığa getiren padişahı yücelterek devlete bağlılıklarını bildirmişlerdir. Sadrazamın devrinin aynası olan sanatçılar vardır. Bunlar arasında şairler, ressam, tarihçiler, mimarlar ve âlimler mevcuttur. Sadrazam bir gönderge olarak şiirlere girdiğinde, devrinin tüm anlayışı ile birlikte aksetmiştir. Sadrazam ile yapılar, eğlenceler, barış ortamı, geziler, fasıllar, mekânlar ve reel hayattaki insanlar birlikte yer almışlardır. Lâle Devri'nde şiirde varlık gösteren herkes, mutlaka onun adını zikretmiştir.

Nedim, sadrazamın devrinin en iyi aynasıdır. Nedim, divanında sadrazam için oldukça fazla kaside vardır. Bu kasidelerden birinde sadrazam ve devri için şöyle denilir:

Bi-hamdi'llah yine feyz-i safâ şâmil cihân üzre

Cihan âsâr-ı hükm-i sulh ile emn ü amân üzre

Zamân-ı rezm geçdi şimdi vakt-i bezmdir söylen

Çemen nakş eylesin nakkaşlar püşt-i kemân üzre

Dem-i nev-bâve-çîni-i tarabdır geçdi vakt-i rezm

Murabba' şakk urulsun ba'd-ezin nevk-i sinân üzre

Bu ol demdir ki bâlîn-i siperden penbeyi sâkî

Çıkarup vaz' ede ser-şîşe-i sahbâ-keşân üzre

Bu ol demdir ki esbân-ı neberdin perçemin mutrib

Koparup bend ede destindeki çûb-ı kemân üzre

Olup necm-i emânî munsarıf nahs-ı mukâbilden

Yine pertev-feşân oldu zemîn ü âsmân üzre

Bi-hamdi'llah yine nûr-ı safâdan muzmahil oldu

*Zalâm-efşân olan ebr-i kesâfet ins ü cân üzre*³⁶²⁴

Nedim, Damat İbrahim Paşa'nın yaptığı kısa rönesanstan bir kibar eğlenceler vücuda getirmiş; bir modayı, bir anlayışı sevdirmiştir. "Hayat kendisini sevenleri daima taltif ettiği için Nedim de bu aşkın mükâfatını gördü. Şiirimizde bir iklim değilse bile, bir nevi mevsim gibi hususî kalmıştır."³⁶²⁵

Ruşen Eşref Ünaydın'ın Nedimle ve onun şiirleriyle ilgili yaptığı açıklamalara katılmamak elde değildir. Ona göre Nedim'in beyitleri, İbrahim Paşa'nın ve onun İstanbul'unun başka bir açıdan yansımasıdır. "Denebilir ki Nedim, divanını İbrahim Paşa için yazdı! İçinde hemen bir kaside yoktur ki orada vezir-i azamın sitayışı bulunmasın! İbrahim Paşa bir meclise girdiği zaman göğse girmiş can gibidir, orası hemen ruhlanır. İbrahim Paşa öyle bir güneştir ki zer-nigarlı tavanlara asılmış avizelerin ziyası onun tâbişi karşısında sönük kalır. İbrahim Paşa öyle cömerttir ki saçtığı altınlar bir imar tohumu gibi mülkün her köşesine ekilmiştir! İbrahim Paşa öyle derin nazarlı bir siyasidir ki bir bakışı padişahın gönlünü de teshir etmiştir, İran'ı da. İbrahim Paşa Nedim'in sabit fikri, müzmin ilham-kârıdır: Kış gelse onu hatırlar, ramazan girse onu hatırlar, bayram olsa onu hatırlar. Kasırlarda, hamamlarda, bağlarda hatırladığı, sıkıntı demlerinde medet umduğu hep odur. Ona mecburiyeti ezelidir ve ebedi olacaktır. Lâle, gül, mûy, sâkî, Sa'dâbâd, İbrahim Paşa, Ahmed-i Sâlis! İşte Nedim Divanı."³⁶²⁶

³⁶²⁴ N, K. 6/ 1-7.

³⁶²⁵ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Nedim'e Dair Bazı Düşünceler*, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, s.177.

³⁶²⁶ Ruşen Eşref Ünaydın, *Lâle Devrinde Sa'dâbâd Akşamları*, *Lâle Devri*, s.136.

3.5.3.1. Der-Vasf-ı Sa'd-Âbâd u İstanbul Der-Zımn-ı Medh-i İbrâhîm Pâşâ³⁶²⁷

1. *Bu şehir-i Stanbul ki bi-misl ü bahâdır
Bir sengine yek-pâre 'Acem mülkü fedâdır*
2. *Bir gevher-i yektâdır iki bahr arasında
Hurşîd-i cihan-tâb ile tartılsa sezâdır*
3. *Bir kân-ı ni'amdır ki anun gevheri ikbâl
Bir bâğ-ı Iremdir ki gülü 'izz ü 'ulâdır*
4. *Altında mı üstünde midir cennet-i a'lâ
El-hak bu ne hâlet bu ne hoş âb u havâdır*
5. *Her bağçesi bir çemenistân-ı letâfet
Her gûşesi bir meclis-i pür-feyz ü safâdır*
6. *İnsâf degildir anı dünyâya değişmek
Gülzârların cennete teşbîh hatâdır*
7. *Herkes erişir anda murâdına anunçün
Dergâhları melce-i erbâb-ı recâdır*
8. *Kâlâ-yı ma'ârif satılır süklerinde
Bâzâr-ı hüner ma'den-i 'ilm ü 'ulemâdır*
9. *Câmi'lerinin her biri bir kûh-ı tecelli
Ebrû-yı melek andaki mihrâb-ı du'âdır*
10. *Mescidlerinin her biri bir lücce-i envâr
Kandilleri meh gibi leb-rîz-i ziyâdır*
11. *Ser-çeşmeleri olmada insâna revan-bahş
Germ-âbeleri câna safâ cisme şifâdır*

³⁶²⁷ N, K 22.

12. *Hep halkının etvârı pesendide vü makbûl*
Derler ki biraz dil-beri bî-mihr ü vefâdır
13. *Şimdi yapılan 'âlem-i nev-resm-i safânın*
Evsâfi hele başka kitâb olsa sezâdır
14. *Nâmı gibi olmuşdur o hem sa'd hem âbâd*
Istanbula sermâye-i fahr olsa revâdır
15. *Kûhsârları bâğları kasrları hep*
Gûyâ ki bütün şevk u tarab zevk u safâdır
16. *Istanbulun evsâfını mümkün mi beyan hiç*
Maksûd heman sadr-ı kerem-kâra du'âdır
17. *Dâmâd-ı güzîn-i şeh-i zî-şân-ı felek-câh*
Fahrü'l-vüzerâ âsaf-ı ferhunde-likâdır
18. *Hem-nâm-ı Halil olmağ ile zât-ı şerîfi*
'Ahdinde cihan pür-ni'am-ı cûd u sehâdır
19. *Devşirmededir saçdığı ihsânı şeb ü rûz*
Pîr-i felegin anun için kaddi düttâdır
20. *Ser-pençesinin nâmı lisân-ı küremâda*
Deryâ-yı himem kân-ı kerem bahr-ı 'atâdır
21. *Endişesinin künyesi tûmâr-ı nesebde*
Nûr ibni süheyl ibni reşad ibni zekâdır
22. *Bîm-i ser-i şemşîr-i dırahşan güherinden*
Sîmâ-yı ehâlî-i sitem kâh-rübâdır
23. *Hâtem-sıfatâ tab' u dil ü dest-i kerîmin*
Deryâ-yı himem kân-ı kerem ebr-i 'atâdır
24. *Feyz-i eser-i sâgar-ı dest-i kereminden*
Şahs-ı felegin çehresi yâkut-nümâdır
25. *Ey sadr-ı keremkâr ki dergâh-i refi'in*
Erbâb-ı dile kible-i ümmîd ü recâdır

26. *Sensin o cihan-sadr felek-pâye ki dâ'im
Dergâhına ikbâl ü şeref perde-güşâdır*
27. *Ihlâs ile bendendir eyâ sadr-ı keremkâr
Kulluktur amun pişesi dahi neye kâdir*
28. *Devrinde senin fırka-i erbâb-ı ma'ârif
Asûde-i cevr-i felek-i bi-ser ü pâdır*
29. *'Tydın ola ikbâl ü sa'âdetle mübârek
Günden güne ikbâlin ola gün gibi zâhir*
30. *Sadrında seni eyleye Hak dâ'im ü sâbit
Hep 'âlemin etdikleri şimdi bu du'âdır*
31. *Ey sadr-ı cihanbân ede Hak devletin efzûn
Kim devletin erbâb-ı dile lûtf-ı Hüdâdır*
32. *Ez-cümle Nedîmâ kulun ey âsaf-ı zî-şân
Müstağrak-ı lûtf u kerem ü cûd u 'atâdır*

ÇÖZÜMLEME

Kasideyi genel olarak iki bölüme ayırmak mümkündür. Bu ayrımı yaparken, şairin şiiri iki bölüm hâlinde tertip etmesinden yararlanabiliriz. Birinci bölümde İstanbul şehrinin özelliklerini anlatan ve daha çok, betimlemelere yer veren şair, ikinci bölümde İstanbul şehrinin vasıflarından hareketle Sadrazam İbrahim Paşanın övgüsüne yer vermiştir. Birinci ve ikinci bölümleri de kendi içinde çeşitli alt bölümlere ayırarak çözümlememizi bu çerçevede yapalım:

BİRİNCİ BÖLÜM

Bu bölüm, İstanbul şehrinin özelliklerini, camilerini, çeşmelerini, kasırlarını vs. anlatan ve öven, mekân kurgusuna dayalı bir bölümdür. İlk on beş beyti ihtiva eden birinci bölümde, hemen her beyit, kendi içinde İstanbul şehrinin farklı birer özelliğini dile getirmektedir. Birinci bölümdeki beyitlerde vurgulanan her öge, kasidenin (anamlı bütünün) birer parçası olmakla birlikte, kendi başına da ayrı bir bütünlük taşımaktadır. Mekân unsurları, alt başlıklar ve alt bölümler hâlinde çözümlenirken; anlamlı bütünün birer parçası oldukları; lâkin kendi içerisindeki bütünlükleri de dikkatlerden uzak tutulmamıştır.

Mekân kurgusu, ilk beyitlerde tumturaklı ifadelerle ve kasidenin en çarpıcı beyitleriyle karşımıza çıkmaktadır. Anlatının (kaside) konusu “övgü” üzerine kurulduğu için, mekân kurgusunun incelenmesinde bu hususiyetin en açık bir şekilde ortaya çıktığı görülmektedir.

ALT BÖLÜM I

Bu şehir-i Stanbul ki bî-misl ü bahâdır

Bir sengine yek-pâre 'Acem mülkü fedâdır

beytine İstanbul'un emsalsizliği hâkimdir. Şehrin “*bir sengine yekpâre Acem mülkü*”nü feda eden anlatıcı, mekâna ilişkin ilk etkin hamleyi yapmıştır. Beytin derinlik olgusu, “*İstanbul-Acem*” ikilemi içerisinde yatmaktadır. Anlatıcı, İstanbul mekânında duygusal olarak yaşamaktadır ve buraya bakarken, “sevgi” duygusu ön plâna çıkmıştır. İstanbul kelimesinin altında “saray” ve “otorite” kavramlarının derinliği de mevcut olup; İstanbul, karşımıza sadece bir şehir imgesi olarak değil, aynı zamanda koskoca bir devletin sembolü olarak da çıkmaktadır. Şehrin mekân güzelliğinin altında, Osmanlı Devleti'nin gücü ve değeri de yatmaktadır. Anlatıcıyı

İstanbul'un övgüsüne iten sebep, bu güce duyulan sevgi ve bu gücün ebedîliği fikridir. Çünkü bütün bir Acem mülkünü, tek bir taşta feda etmek, ancak bu şekilde terennüm edilebilir. Beyti daha yüzeysel bir ifadeyle değerlendirmek gerekirse; İstanbul, estetik güzelliğin sembolü şeklinde anlatılmıştır, diyebiliriz.

Beyitteki asıl mekân İstanbul; karşı mekân ise, Acem mülküdür. Bu ikilik ilişkisi, Acem mülkünün (bütünün), İstanbul'un bir sengine (tek parçaya) karşılık olmasıdır. Bu ilişkiyi kesin ifade şekline sokan şey, beyitteki “-dır” ek fiilidir. Acem mülkü, rastgele kullanılmış bir ifade değildir. Anlatıcı, mekânın eşsizliğini desteklemek üzere, Acem mülkünü kullanmıştır.

Anlatıcının bakış açısına göre İstanbul, hem görünürde eşsizdir, hem de otoritesinin gücü ebedîdir. Okura bırakılan bu yorum, anlatıcının okura sezdirmek istediği asıl şeydir.

ALT BÖLÜM II

Kasidenin ikinci, üçüncü ve dördüncü beyitlerini ihtiva eden bu alt bölüm,

Bir gevher-i yektâdır iki bahr arasında

Hurşîd-i cihan-tâb ile tartulsa sezâdır

Bir kân-ı ni'amdır ki anun gevheri ikbâl

Bir bâğ-ı Iremdir ki gülü 'izz ü 'ulâdır

Altında mı üstünde midir cennet-i a'lâ

El-hak bu ne hâlet bu ne hoş âb u havâdır

şu özellikleri taşır. İkinci beyitte, İstanbul şehrinin gerçek coğrafi özelliklerini anlatmaktadır:

Bir gevher-i yektâdır iki bahr arasında

Hurşîd-i cihan-tâb ile tartulsa sezâdır

İstanbul, birbirine Boğaz ile bağlanan iki denizin arasında bir mekândır. Beyitte, “iki bahr arasında” oluşu, açık bir ifadeyle vurgulanmıştır. Anlatıcının,

“hurşîd-i cihân-tâb” yakıştırmasının derin anlamdaki ifadesi yine otoritedir. Çünkü İstanbul, devletin başkentidir. “Hurşîd” kelimesi de İstanbul ile birleşerek otorite anlamını kazanmıştır. Ayrıca beyitte, “ışık, aydınlık” kavramlarının mecazî anlamları da güç kazanmıştır.

Okurun, anlatıcının bakış açısıyla gördüğü İstanbul şehri, eşsizdir, güneş gibi tektir. Burada, güneş kelimesinin, Divan şiirinde sahip olduğu geniş semantik yüzeyi göz önünde bulundurmanız gerekir. Kelime bu özelliğiyle farklı anlam örüntüleri oluşturacak ve her örüntü, İstanbul’un güzelliğini, eşsizliğini, yüceliğini farklı çağrışımlarla sergileyecektir. Anlatıcının ifadesiyle, bu “yektâ” şehrin, otoriteye yönelik göndergesi,

Bir kân-ı ni'amdır ki anun gevheri ikbâl

Bir bâğ-ı Iremdir ki gülü 'izz ü 'ulâdır

beytinde tekrar vurgulanmaya çalışılmıştır. İstanbul, sarayın mekânı olduğu için (Varsayım olarak böyle düşüneceğiz.), saraya yakın olanın lütuf ve nimetlerden yararlanması, saraya uzak olan halka göre daha fazla olacaktır. Anlatıcının “gevher-i ikbâl” diye adlandırdığı lütfun varlığı açıkça belirtilmiştir.

Dördüncü beyit, anlatıcının İstanbul şehri ile cenneti kıyasladığı bir beyittir:

Altında mı üstünde midir cennet-i a'lâ

El-hak bu ne hâlet bu ne hoş âb u havâdır

Cennet, varlığı kutsal kitaplarda yer alan; ancak duyular dünyasında görülmeyen bir mekândır. Cennetin gizli bir mekân oluşu, onu daha çekici ve cazip hâle getirmekte; okurun anlatı dünyasında İstanbul şehrine bakışını daha büyümlü ve fantastik kılmaktadır. Anlatıcı, bu etkiyi uyandırmak için İstanbul şehrinin cennetten daha ileri bir seviyede olduğunu anlatmış; cennetin, İstanbul’un altında ya da üstünde olacağını söylemiş; havasının ve suyunun buna göre şekillendiğini belirtmiştir. Buna göre, cennetin İstanbul’un altında olduğunu düşünen okurun, İstanbul’un suyunun cennetten geldiğine; cennetin İstanbul’un üstünde olduğunu düşünen okurun ise, havasının cennetten geldiğine inanmasını sağlamıştır. Yine bu varsayımlardan hareketle, cennetin ırmaklarının suyunun tatlılığı ve havasının muhteşemliği

düşünülerek, beytin görüntüsü tamamlanmalıdır. Cennet, İstanbul’u sarıcı ve çevreleyici bir mekân konumunda düşünülmüştür.

ALT BÖLÜM III

Beşinci ve altıncı beyitlerden oluşmuştur:

*Her bâğçesi bir çemenistân-ı letâfet
Her gûşesi bir meclis-i pür-feyz ü safâdır
İnsâf degildir anı dünyâyâ değişmek
Gülzârların cennete teşbîh hatâdır*

Bu bölümle birlikte, yukarıda incelenen bölümlerdeki İstanbul şehrinin genellik ifadesi özele indirgenerek şehrin özellikleri dile getirilmiştir. Ayrıca, yine bu bölümden itibaren, mekân kurgusunun işlendiği tüm beyitlerin ilk mısraları genelliği; ikinci mısraları da genelden çıkarılan özeli anlatmaktadır. Bu açıklamadan sonra, bölümü oluşturan beyitleri inceleyelim:

*Her bağçesi bir çemenistân-ı letâfet
Her gûşesi bir meclis-i pür-feyz ü safâdır*

beytindeki genellik ifadesi, “*bâğçe*”; özellik ifadesi de “*gûşe*”dir. İlk mısradaki “*bâğçe*” ve “*çemenistan*”, ikinci mısradaki ise “*gûşe*” ve “*meclis*” kelimelerinin kullanılması, anlatıcı için özel bir durumdur. İlk mısradaki mekân unsurları, açık ve genel mekân ifadesidir. İkinci mısradakiler ise, daha kapalı ve özel mekân unsurlarıdır. Anlatıcının, metnin anlattığı devri, “*safâ*” kelimesiyle değerlendirdiğini görüyoruz. Gerçek tarihten, itibarî olan bu metne izler geçmiştir ve devrin safâ ve eğlence meclisleriyle dolu olduğu fikri beyan edilmiştir. Derindeki bu anlam, İstanbul şehrinin bir başka yönünü göstermekle birlikte, yüzeysel olarak, İstanbul’un bahçe ve tabiat görünümünü dile getirmiştir. Anlatıcının, bu bahçelerin her köşesini feyz ve safâ dolu, diye anlatması, okuru etkilemek ve derin anlama ulaşmasına kapı aralamak içindir.

*İnsâf degildir anı dünyâyâ değişmek
Gülzârların cennete teşbîh hatâdır*

beytindeki *dünyâ*, genel; *gülzâr*, özel ifadelerdir. Ayrıca, *cennet* kavramının kullanılması, iki farklı âlemin varlığını ortaya koymak için bir gerekçedir. Bu durumda cennet, genellik; dünya, özellik ifade eder ve dünyanın da kendi içinde özeli “gülzâr” olur. Bu beyit, beşinci beyitteki anlamın pekişmesini sağlayacak şekilde kurulmuştur. Ancak beytin yüzeysel anlamı, İstanbul’un bahçe ve tabiat görünüşünün çok güzel oluşudur. Bu güzelliğin okurda etki oluşturması için cennet ile kıyaslanması, bahçelerin olağanüstü bir çağrışım (görünüm) kazanmasına sebep olmuştur. Çünkü cennetin güzelliği, görülmüş ya da duyular âleminde algılanmış değildir. Anlatıcı, okuru, yine heyecana sürüklemektedir. “*Hatâ*” kelimesiyle değerlendirme yapan anlatıcı, bir yandan İstanbul’un güzelliğini dile getirmekte diğer yandan ise, cennetle kıyaslanmasının yanlış olduğunu ifade etmektedir. Cennet duyularla algılanamadığı için, nasıl olduğu bilinmemektedir. Bu kıyasın yanlış olduğu anlatılmaktadır. Ancak, İstanbul’un güzelliğinin vurgulanmasının, bu kelime ile gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır.

ALT BÖLÜM IV

Yedinci ve on birinci beyitleri ihtiva eder:

*Herkes erişir anda murâdına anuñçün
Dergâhları melce-i erbâb-ı recâdır
Kâlâ-yı ma'ârif satılır sûklarında
Bâzâr-ı hüner ma'den-i 'ilm ü 'ulemâdır
Câmi'lerinin her biri bir kûh-ı tecelli
Ebrû-yı melek andaki mihrâb-ı du'âdır
Mescidlerinin her biri bir lücce-i envâr
Kandilleri meh gibi leb-rîz-i ziyâdır*

Ser-çeşmeleri olmada insâna revan-bahş

Germ-âbeleri câna safâ cisme şifâdır

Yedinci beyitte, İstanbul'un lütufkârlık özelliği yine vurgulanmıştır. Anlatıcı, bu beyitte, "herkes erişir" diyerek İstanbul'un çekiciliğini artırmaktadır.

Kâlâ-yı ma'ârif satılır sûklarında

Bâzâr-ı hüner ma'den-i 'ilm ü 'ulemâdır

beytinde ise, İstanbul'un bir başka özelliği dile getirilmiştir: İlim ve kültür merkezi olma özelliği... Anlatıcı, bunu vurgulayarak duygu dünyasından somut dünyaya geçmiş ve İstanbul'un daha kalıcı bir özelliğini anlatmıştır. Dokuzuncu beyitte,

Câmi'lerinin her biri bir kûh-ı tecelli

Ebrû-yı melek andaki mihrâb-ı du'âdır

İstanbul'un camilerinden ve o mekânların kutsîliğinden söz edilir. Anlatıcı, bu beyitte, okurun manevî tarafına eğilerek somut mekânı tekrar soyutlaştırmıştır. Beytin okuyucuya uhrevî bir havayla sunulduğu görülür. "Melek" ve "tecelli" kelimeleri bu uhrevîliği yansıtmaya işlevi görürler. Anlatıcı, "mihrâb-ı du'âdır" diyerek, dua eden insan portresi çizmiştir. İstanbul'daki camilerin (kapalı mekân) içindeki unsurlar "mihrâb" kelimesiyle anlatılmıştır. Bu beyit ve onuncu,

Mescidlerinin her biri bir lücce-i envâr

Kandilleri meh gibi leb-rîz-i ziyâdır

beyti, aynı duyguları dile getirerek, dikkati İstanbul'daki camilere çekmiş; beyitte, estetik güzelliğin yanı sıra, manevî boyut da dile getirilmiştir.

Ser-çeşmeleri olmada insâna revan-bahş

Germ-âbeleri câna safâ cisme şifâdır

beytinde ise tekrar maddî varlıklara yönelen anlatıcı, çeşme ve hamamların, İstanbul'un bir başka yönünü oluşturduğunu vurgular. Çeşmeler ve hamamlar, metnin anlatıldığı zamana ilişkin özel mekânlardır. Çünkü, anlatıcının derin anlamdaki kastı, bu mekânlardaki safa ve şifadır. Fakat bu mekân unsurları, aynı zamanda, beraberlerinde, kalabalık bir insan grubunu da akla getirirler ki, safa için bu tespit yeterlidir. "Safâ" kelimesinin eğlence ve temizlik anlamlarının her ikisi birden

düşünüldüğünde, çeşmelerdeki ve hamamlardaki suyun saflıkla ve temizlikle; yine eğlencelerin su kenarlarında ve bazen hamamlarda yapıldığı göz önüne alındığında ise bu kelimelerin eğlenceyle ilişkisi ortaya çıkar.

ALT BÖLÜM V

Hep halkının etvârı pesendide vü makbûl

Derler ki biraz dil-beri bî-mihr ü vefâdır

beytini ihtiva eder. Beyitteki tüm halkın (İstanbul halkının) oturuş, kalkış ve davranışlarının yerinde ve güzel olduğu anlatılarak, ‘kibar insan’ portresi çizilmiştir. Ancak, bu genelin içinde, güzelliğiyle dikkati çeken dilberlerin (sevgililerin) özel olduğu görülmektedir. Dilberin “*bî-mihr ü vefâ*” olması, anlatıcının, dikkati dilber üzerine çekmesini sağlamıştır. Dikkat edilirse, İstanbul’un buraya kadar anlatılan özellikleri içinde ‘olumsuzluk’ ifadesinin ilk kez bu beyitte baş gösterdiğini görüyoruz. İstanbul’un buraya kadar sıralanan tüm bu güzellikleri dahi dilberin olumsuz davranışlarını düzeltememiştir. Dilberin bu olumsuzluğu mekânın güzelliği ile birleşince, onu daha da çekici hâle getirmiştir. Okurun dilberi merak etmemesi düşünülemez. Anlatıcı, anlatının içerisinde, dilberi kendisi görmez, başka birisinden duyar. Beytin derin anlamı, anlatının (beytin) içinde, adı geçen halkın kibar oluşu ve davranışlarının hoş oluşudur. Bu durumda derinlik, anlatı zamanındaki halkın sosyal yaşantısına ışık tutan ‘davranış’ olgusudur.

ALT BÖLÜM VI

Şimdi yapılan 'âlem-i nev-resm-i safânın

Evsâfi hele başka kitâb olsa sezâdır

Nâmı gibi olmuşdur o hem sa'd hem âbâd

Istambula sermâye-i fahr olsa revâdır

Kûhsârları bâğları kasrları hep

Gûyâ ki bütün şevk u tarab zevk u safâdır

beyitlerini ihtiva eder.

*Şimdi yapılan 'âlem-i nev-resm-i safânın
Evsâfı hele başka kitâb olsa sezâdır*

beytinde ilk kez (kasidenin bundan önceki beyitleri boyunca) anlatının kesin zamanı belirtilmiştir: “Şimdi”. Bu zaman kavramı, anlatının geçtiği, anlatıcının anlattığı zamanı ifade etmektedir. ‘Şimdi’nin karşılığı, ‘şu günlerde’ şeklinde çevrilebilir. Anlatı zamanı ‘yenilik’ ve ‘yeni moda’ zamanıdır. Beyitteki “nev-resm”, bu şekilde algılanabilir. Anlatıcı, devrindeki yeni moda eğlencelerin yapıldığını ve bunların, bu manzumeyle anlatılamayacağını, yazılsa, kitap olacağını söylemektedir. Beytin derin anlamı, yine sosyolojik bir kavramla çıkar karşımıza: Yeni moda eğlence (Metnin yazıldığı devirdeki eğlencenin özel adı, Yahya Kemal’in adlandırmasıyla, Lâle Devri eğlenceleridir.).

*Nâmı gibi olmuşdur o hem sa'd hem âbâd
İstanbul sermâye-i fahr olsa revâdır*

beytinde açık bir övgü vardır. Anlatıcının, Sadabad’ı, İstanbul için övünç vesilesi olarak nitelediğini görmekteyiz. “Sa ’d” (:Kutluluk) ve “âbâd” (: bayındır) kelimeleri bir araya gelerek bir ‘mekân’ kavramı oluşturmuştur. Sadabad, anlatıcının anlattığı zamanın övünç vesilesi iken, kasidenin yazıldığı zamanın da gözdesi olmuştur.

*Kûhsârları bâğları kasrları hep
Gûyâ ki bütün şevk u tarab zevk u safâdır*

beyti, mekân kurgusuna özgü son beyittir. Aynı zamanda kasidenin I. bölümünün de son beytidir. Burada da, İstanbul’un dağları, bağları, köşkleri hatırlanmış; buraların baştanbaşa, zevk ve eğlence dolu mekânlar oldukları dile getirilmiştir. Anlatıcı, yine devrindeki eğlencelere gönderme yapmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

Bu bölüm, anlatıcının, devrindeki bir paşayı övdüğü ve onun hususiyetlerini ortaya koyduğu bölümdür. İkinci bölümü, kasidedeki

*İstanbulun evsâfını mümkün mi beyan hiç
Maksûd heman sadr-ı kerem-kâra du'âdır*

*Dâmâd-ı güzîn-i şeh-i zî-şân-ı felek-câh
Fahrü'l-vüzerâ âsaf-ı ferhunde-likâdır*

*Hem-nâm-ı Halîl olmağ ile zât-ı şerîfi
'Ahdinde cihan pür-ni'am-ı cûd u sehâdır*

*Devşirmededir saçdığı ihsânı şeb ü rûz
Pîr-i felegin anun için kaddi düttâdır*

*Ser-pençesinin nâmı lisân-ı küremâda
Deryâ-yı himem kân-ı kerem bahr-ı 'atâdır*

*Endişesinin künyesi tûmâr-ı nesebde
Nûr ibni süheyl ibni reşad ibni zekâdır*

*Bîm-i ser-i şemşîr-i dırahşan güherinden
Simâ-yı ehâlî-i sitem kâh-rübâdır*

*Hâtem-sıfatâ tab' u dil ü dest-i kerîmin
Deryâ-yı himem kân-ı kerem ebr-i 'atâdır*

*Feyz-i eser-i sâgar-ı dest-i kereminden
Şahs-ı felegin çehresi yâkut-nümâdır*

*Ey sadr-ı keremkâr ki dergâh-i refî'in
Erbâb-ı dile kıble-i ümmîd ü recâdır*

*Sensin o cihan-sadr felek-pâye ki dâ'im
Dergâhına ikbâl ü şeref perde-güşâdır*

*Ihlâs ile bendendir eyâ sadr-ı keremkâr
Kulluktur anun pîşesi dahı neye kâdir*

*Devrinde senin fırka-i erbâb-ı ma'ârif
Asûde-i cevri-i felek-i bî-ser ü pâdır*

*'İydın ola ikbâl ü sa'âdetle mübârek
Günden güne ikbâlin ola gün gibi zâhir*

*Sadrında seni eyleye Hak dâ'im ü sâbit
 Hep 'âlemin etdikleri şimdi bu du'âdır
 Ey sadr-ı cihanbân ede Hak devletin efzûn
 Kim devletin erbâb-ı dile lûtf-ı Hüdâdır
 Ez-cümle Nedîmâ kulun ey âsaf-ı zî-şân
 Müstağrak-ı lûtf u kerem ü cûd u 'atâdır*

beyitleri oluşturur. İkinci bölümün başlangıç beytinde,

*İstanbulun evsâfını mümkün mi beyan hiç
 Maksûd heman sadr-ı kerem-kâra du'âdır*

İstanbul'dan son kez bahsedilir. Birinci bölümde anlatılan İstanbul şehrinin tüm özelliklerinin, bu bölümde anlatılan paşanın övgüsü için bir vesile oluşu vurgulanmıştır. Bu bölümün konusunu teşkil eden paşa, Damat İbrahim Paşa'dır. Bu, kasidenin başlığında kesin şekilde belirtilmiştir. Tarihî bir şahıs anlatıldığı için, Birinci bölümde anlatılan ve bu bölümde de, beyitteki ilişkiler sonucunda tespit edilmeye çalışılan tüm sosyolojik, siyasî ve tarihî olayların, kasidedeki anlatıcının anlattığı devir ve anlattığı olaylarla kesiştiği görülmektedir. Ancak şunu da açıkça belirtmek gerekir: Çözümlememizi yaparken, kasidenin şairi ile kasidedeki anlatıcıyı birleştirmiyoruz. Çünkü şair, kişiliğini, mahlâsı yoluyla paranteze almıştır.

ALT BÖLÜM I

*İstanbulun evsâfını mümkün mi beyan hiç
 Maksûd heman sadr-ı kerem-kâra du'âdır
 Dâmâd-ı güzîn-i şeh-i zî-şân-ı felek-câh
 Fahrü'l-vüzerâ âsaf-ı ferhunde-likâdır
 Hem-nâm-ı Halil olmağ ile zât-ı şerîfi
 'Ahdinde cihan pür-ni'am-ı cûd u sehâdır
 Devşirmededir saçdığı ihsânı şeb ü rûz
 Pîr-i felegin anun için kaddi dütâdır*

beyitlerini ihtiva eder. Bölümün başlangıç beytinde İstanbul'un vasıflarının anlatmakla bitmeyeceği üzerinde durularak Paşa'nın övgüsüne geçileceğine işaret edilmiştir. İstanbul'un, yani otoritenin, yerini şahıs almıştır. Sadrazamın kişiliği etrafında, yine otoritenin gücü bulunmaktadır.

Dâmâd-ı güzîn-i şeh-i zî-şân-ı felek-câh

Fahrü'l-vüzerâ âsaf-ı ferhunde-likâdır

Hem-nâm-ı Halil olmağ ile zât-ı şerîfi

'Ahdinde cihan pür-ni'am-ı cûd u sehâdır

beyitlerinde sadrazamın makamı övülür. Onun şahsının yüceliği anlatılırken “felek” kelimesiyle de, miktarı kıyas edilir. Sadrazam'ın “Âsaf” adı verilen, Doğu edebiyatının en ünlü vezirlerinden birine benzetilmesi de, sadrazamın şahsının yüceliğiyle ilgilidir. Âsaf'ın, Süleyman peygamberin veziri oluşu ve Belkıs'ın tahtını getirişi gibi özellikleri, Sadrazamın şahsında değer buluşu gibi gösterilmiştir. Hâl böyle olunca, sadrazam, Âsaf gibi yüce; padişah, Süleyman peygamber gibi kutsî ve payitahtı da Belkıs'ın tahtı gibi eşsiz bir durumda değerlendirilir. Sadrazamın bu benzetmeyle yer alması, derin anlamda, ileri görüşlülüğünü, fazilet sahibi olmasını, idare ve tedbirde timsal olmasını belirtmektedir. Sadrazam, anlatıcı tarafından İbrahim peygambere adaş olarak nitelendirilir. Böylece, okurun sadrazama bakış açısı, anlatıcının bakış açısından etkilenir ve sadrazam, ululuk kazanır. Bu ululuğun, beraberinde, nimet ve bolluk getirdiği yine anlatıcı tarafından, okura duyurulur.

Devşirmededir saçdığı ihsânı şeb ü rûz

Pîr-i felegin anun için kaddi düttâdır

beyti, sadrazamın lütfkârlılığının sınırsız oluşunu anlatır. Bu beyitte, “rûz u şeb” kavramlarıyla, genellik ifade eden ve bir devridaim olan zaman kavramı ortaya konmuştur. Böylece zaman, sadrazamın ihsanı için bir genellik ifade eder. Hatta anlatıcı, gecenin ve gündüzün birbirini takip etmesini, sadrazamın ihsanını almak için yer değiştirmelerine benzetmiştir.

ALT BÖLÜM II

*Ser-peңsesinin nâmi lisân-ı küremâda
Deryâ-yı himem kân-ı kerem bahr-ı 'atâdır
Endişesinin künyesi tûmâr-ı nesebde
Nûr ibni süheyl ibni reşad ibni zekâdır*

beyitlerini ihtiva eder.

Bu bölümde, sadrazamın akıl ve zekâsından söz edilmektedir. Sadrazamı daha etkili ve onun zekâsını daha pekiştirici kılmak için, “nûr”, “süheyl” ve “şâd” kelimelerinden yararlanılmıştır ki, bu kelimelerin derininde aydınlık kavramı yatar. Derindeki mana, yine, sadrazamın ileri görüşlülüğü ve zekâsıdır.

ALT BÖLÜM III

*Bîm-i ser-i şemşîr-i dırahşan güherinden
Sîmâ-yı ehâlî-i sitem kâh-rübâdır
Hâtem-sıfatâ tab' u dil ü dest-i kerîmin
Deryâ-yı himem kân-ı kerem ebr-i 'atâdır
Feyz-i eser-i sâgar-ı dest-i kereminden
Şahs-ı felegin çehresi yâkut-nümâdır
Ey sadr-ı keremkâr ki dergâh-i refî'in
Erbâb-ı dile kible-i ümmîd ü recâdır*

beyitlerini ihtiva eder.

*Bîm-i ser-i şemşîr-i dırahşan güherinden
Sîmâ-yı ehâlî-i sitem kâh-rübâdır*

beytinde, sadrazamın adaleti ve zalimlerle mücadelesi anlatılmıştır.

*Hâtem-sıfatâ tab' u dil ü dest-i kerîmin
Deryâ-yı himem kân-ı kerem ebr-i 'atâdır
Feyz-i eser-i sâgar-ı dest-i kereminden
Şahs-ı felegin çehresi yâkut-nümâdır*

beyitleri, onun cömertliğini, yardım ediciliğini, doğruluğunu (Çünkü felek dönektir ve doğrulukla, bunun önüne geçilmiştir.), iyiliksever ve lütufkâr oluşunu belirtmektedir.

*Ey sadr-ı keremkâr ki dergâh-i refi'in
Erbâb-ı dile kible-i ümmîd ü recâdır*

beytinde, sadrazamın koruyuculuğu ön plândadır.

ALT BÖLÜM IV

*Sensin o cihan-sadr felek-pâye ki dâ'im
Dergâhına ikbâl ü şeref perde-güşâdır
Ihlâs ile bendendir eyâ sadr-ı keremkâr
Kulluktur anun pîşesi dahı neye kâdir
Devrinde senin fırka-i erbâb-ı ma'ârif
Asûde-i cevri-i felek-i bî-ser ü pâdır
'Tydın ola ikbâl ü sa'âdetle mübârek
Günden güne ikbâlin ola gün gibi zâhir
Sadrında seni eyleye Hak dâ'im ü sâbit
Hep 'âlemin etdikleri şimdi bu du'âdır*

beyitlerini içerir.

Bu bölüm, sadrazam için dua bölümüdür.

*Sensin o cihan-sadr felek-pâye ki dâ'im
Dergâhına ikbâl ü şeref perde-güşâdır*

beytinde sadrazamın dergâhının mutluluk ve şeref kapısı olduğu anlatılmıştır.

*Ihlâs ile bendendir eyâ sadr-ı keremkâr
Kulluktur anun pîşesi dahı neye kâdir*

beytinde ise anlatıcı, sadrazama dua göndermektedir.

*Devrinde senin fırka-i erbâb-ı ma'ârif
Asûde-i cevr-i felek-i bî-ser ü pâdır*

beyti, anlatıcının yine bir zaman kavramını kullandığı beyittir. “Devrinde” ifadesi, sadrazamın kendi yaşadığı devirdir ve anlatıcı, okura bu devirden bahseder. Bu devirde, sadrazamın herkesi koruduğunu, gönül erlerine sahip çıktığını, anlatıcı, okura sunar.

*'İydın ola ikbâl ü sa'âdetle mübârek
Günden güne ikbâlin ola gün gibi zâhir*

beytinde anlatıcı, metin içinde seslendiği sadrazama tebrikte bulunur; makamının ve geleceğinin devamı için dua eder. Sadrazamın varlığı, bayram sebebidir ve anlatıcı, bunu kutlar.

*Sadrında seni eyleye Hak dâ'im ü sâbit
Hep 'âlemin etdikleri şimdi bu du'âdır*

beytinde dua tamamlanır ve anlatıcı, “(cümle) âlemin” sadrazama duada bulunduğunu söyler.

ALT BÖLÜM V

*Ey sadr-ı cihanbân ede Hak devletin efzûn
Kim devletin erbâb-ı dile lûtf-ı Hüdâdır
Ez-cümle Nedîmâ kulun ey âsaf-ı zî-şân
Müstağrak-ı lûtf u kerem ü cûd u 'atâdır*

beyitlerinden oluşur.

Bu bölümde en dikkat çekici husus, bir şahıs adının kullanılmasıdır. Bundan önceki bölümlerde, adına yalnızca ‘anlatıcı’ dediğimiz metnin nakilcisi, bu bölümde

kendini adlandırır ve karşımıza “*Nedim*” ismiyle çıkar. *Nedim* (anlatıcı), sadrazamdan cömertlik ve lütfun fazlasını gördüğünü söyleyerek, sadrazamın varlığının, gönül erleri için Allah’ın bir lütfu olduğunu belirtir. Tekrar belirtelim ki, anlatıcı olan *Nedim*’i, şairin kimliği olarak düşünmüyoruz. *Nedim*, yalnızca, kasidenin nakilcisidir. Sadrazama son kez seslenen *Nedim*, kendisini onun kulu, kölesi olarak niteler.

SONUÇ

Kasidede kullanılan teknik, anlatma tekniğidir. Mekân kurgusunun işlendiği bölümlerde bile gösterme tekniği uygulanmamıştır.

Kasidenin çözümlenmesinde zaman zaman 18. yüzyıldaki sosyal ya da tarihî özelliklerle karşılaşmıştır. Özellikle kasidenin başlığında, Damat İbrahim Paşa’nın adının geçmesi (tarihî bir şahsiyet olduğu için), kasidedeki anlatıcının anlattığı devri, bu yüzyıl olarak görmemizi sağlamıştır. Bunun için, mekân kurgusu işlenirken; zevk, safa, meclis gibi kavramlar, bizi, Lâle devri olaylarını hatırlatmaya sevk etmiştir (Bu kavramlar her ne kadar Divan şiirinin geneli içerisinde yer almakta ve belli bir yüzyıla ya da şaire has kelimeler olmasalar da...). Özellikle “Sadabad kelimesi, bize Lâle devrini hatırlatır.

İkinci bölümün son alt bölümünde “*Nedim*” ismi, yalnızca mahlâs olarak ve anlatıcının ismi olarak değerlendirilmiştir. Şairin varlığı, asla dikkate alınmamıştır. Çünkü şair ister gam- aşk şiiri, ister övgü şiiri, isterse hikemî şiir yazmış olsun; Divan şiiri geleneğinde daima kendi varlığını mahlâsının arkasına gizlemiştir. Beyitlerdeki övgüler, şaire değil; beyitteki anlatıcı olan *Nedim*’e aittir. Son beyit, aslında şaire değil, *Nedim*’e, anlatıcıya (mahlâsa) aittir.

3.6. Sosyal Ve Tarihî Olaylar

18. yüzyılın tarihî ve sosyal hayattaki bazı olayları da şiirde yer almıştır. Bu olayları hatırlatan bazı kelimeler olduğu gibi, doğrudan göndermeler de yapılmıştır. Bazılarında da olayı hatırlatan açık bir işaret olmamasına rağmen şairin çok sık kullandığı kelime ve imajlardan hareketle bu olaylara ulaşılmaktadır. 18. yüzyılın sosyal ve tarihî olaylarına yer veren şairler, daha çok Nabi yolunu izleyen şairlerdir. Ancak kendi şiir mecrasını bulmuş şairler de bunlara gönderme yapmıştır. İlk olarak Sabit'in şiirlerine bakıldığında şu olaylar tespit edilmektedir. Sabit devrinin önemli tarihî olaylarına işaret eder. Selim Giray için yazdığı kasidesinde 17. yüzyılın sonlarında Ruslarla yapılan savaşı şöyle anlatır:

*Esince bâd-ı inâyet mehebb-i nusertten
Tozittı tâbûrını Moskovun misal-i remâd³⁶²⁸
Demed demed idüp a'dâyı dâs-ı şemşîri
Acep ki düşdi şitâ faslına zaman-ı hasâd³⁶²⁹
Büride kelleler oldı kabak gibi galtan
Bozulmuş arsa-yı bûstâna döndi sahn-ı cihâd³⁶³⁰*

III. Ahmed zamanında 1711'de yapılan ve Prut Antlaşması ile sonuçlanan Osmanlı-Rus savaşını da şöyle tasvir eder:

*Bir teveccühle tağıtdı Moskovun cem'iyetin
Tig ü hançer çekmeden kutb-ı zafer-yâver gibi³⁶³¹
Şâh-ı deryâ-dil ki istedi rikâba askeri
Akdtı bahr ü berrden emvâc-ı yem-i ahzâr gibi
Sadr-ı a'zam aldı gitdi sancak-ı peygamberi
Düşdiler kuddâmına cünd-i zafer-yâver gibi³⁶³²*

³⁶²⁸ S, K. 7/ 36.

³⁶²⁹ S, K. 7/ 40.

³⁶³⁰ S, K. 7/ 43.

³⁶³¹ S, K. 43/ 21.

Bir taraftan zehr yağdırdı tüfeng ef'i-misal

*Bir taraftan tob saçdı âteşin ejder gibi*³⁶³³

Falya viridi tob ü deprendi tüfeng-i kîne-cû

*Kelleden çıkdı adû galtañ olan miğfer gibi*³⁶³⁴

Pâdişâh-i Âl-i Osman kuvvet-i bâzûsını

*Kâfire gösterdi zûr-ı bâzû-yı Hayder gibi*³⁶³⁵

Cemal Kurnaz, *Divan Şiirinde Belge Redifler* başlıklı makalesinde “*Divan şairlerinin kullandığı bazı yeni redifler, aynı zamanda birer ‘belge’ niteliğindedirler. Redif olarak seçilen bu kelimeler, şairlerin ve aynı zamanda içinde yaşadıkları toplumun psikolojisini de yansıtır. Bu gibi rediflerle yazılmış şiirler kronolojik olarak sıralandığında, siyasal olaylara paralel olarak değişen toplum psikolojisini takip etmek mümkündür.*”³⁶³⁶ der ve Bağdatlı Ruhi’den ‘eksilmede’; Nabi’den, ‘kalmamış’ ve ‘unutulmuş’; Enderunlu Vâsıf’tan ‘o da bir zaman imiş’; Keçecizade İzzet Molla’dan ise ‘harâb’ rediflerini rediflerini bu çerçevede değerlendirir.

Aslında terkihibendinde onun dile getirdiği şikâyetler, Fuzuli’nin Şikâyetnâme’sinin bir devamıdır. Bağdatlı Ruhi, Osmanlı Devleti’ndeki çözülüşün farkına ilk varanlardandır. ³⁶³⁷“*Kaside der Hasb-i Hâl-i Zamâne Gofte Şod*” başlıklı kasidesinde redif olarak ‘eksilmede’ kelimesini seçer ve tüm eleştirisini bu fiil üzerine bina eder.

Devrden peymâne-i mihr ü vefâ eksilmede

Kalb-i ehl-i hâlden zevk ü safâ eksilmede

Dem-be-dem yüz tutmada meclis perîşân olmağa

Encümenden bâde-i behcet-fezâ eksilmede

Sâz u söze kalmadı evvelki gibi meylümüz

Ya’ni dilden ârzû başdan hevâ eksilmede

³⁶³² S, K. 43/ 27,28.

³⁶³³ S, K. 43/ 35.

³⁶³⁴ S, K. 43/ 40.

³⁶³⁵ S, K. 43/ 56.

³⁶³⁶ Cemal Kurnaz, *Divan Şiirinde Belge Redifler*, **Yedi İklim**, Ekim 1995, S.67, s.65.

³⁶³⁷ Cemal Kurnaz, *Çağının Cesur Bir Tanığı: Bağdatlı Rûhî*, **Türk Kültürü Araştırmaları** (Prof.Dr. Zeynep Korkmaz’a Armağan), XXXIII-2, Ankara 1995, s. 267-286.

Tab'ı kılmakda gubâr-âlûde cevr-i rûzgâr
 Safvet-i âyîne-i âlem-nümâ eksilmede
 Çeşm-i pür-nemde ziyâdan gayrisi urmakta mevc
 Gönümüzde derd ü gamdan mâ'adâ eksilmede
 Geçmede vakt-i şebâb u gelmede eyyâm-ı şîb
 Gitmede dilden safâ gözden cilâ eksilmede
 İş u nûşa şevkümüz gitdükçe noksân bulmada
 Bezmümüzden gün-be-gün ol meh-likâ eksilmede
 Ey dirîgâ ekseri halkun cefâ üstündedir
 Bu vefâsuz dehrden ehl-i vefâ eksilmede
 Olmada mihr ü muhabbetden müberrâ hâs u âm
 Cem' olup ağyâr u yâr-ı bî-riyâ eksilmede
 Bir gönül eğlencesi yâr isteniz girmez ele
 Gam hüçûm itmekde yâr-i gam-zedâ eksilmede
 Halk-ı âlem âh kim olmakda bir yüzden dahi
 Adl u sıdk-ı firka-i mîr ü gedâ eksilmede
 Olmada dervîşden mihr ü muhabbet münkatı'
 Şâh-ı âlî-câhdan lütf u atâ eksilmede
 Rûy-i nâsa bâb-ı hayrat olmada gitdükçe sed
 Kalb-i ehl-i hâlden mihr-i Hûda eksilmede
 Kisvet-i ehl-i fenâya turmayup girmede halk
 Ârif-i bi'llâh olan ehl-i fenâ eksilmede
 Câhilün kadri terakkîde temâşâ bundadır
 Kâmilün âsâyîşi subh u mesâ eksilmede
 Bir aceb âlemdeyüz rif'atde hep ehl-i hilâf
 Kavline fî'li muvâfık asdikâ eksilmede
 Âb-ı rahmet gökden inmez gökyüzi gülmez iken
 Halka gûyâ şefkat-i arz u semâ eksilmede

Kâni' olmazlar cihânda olsalar Kârûn-ı vakt
 Ağniyânun tîre kalbinden gınâ eksilmede
 Ekseri kâdîlarun rüşvet tarîkin tutmada
 Hürmet-i şer'-i Resûl-i Müctebâ eksilmede
 Mü'min oldur eyleye ol kavmdan nefret k'ola
 Dillerinde hubb-ı Âl-i Mustafâ eksilmede
 Kendi hâlinden değül hoşnûd şimdi kâinât
 Hak Te'âlâ'nun kazâsına rızâ eksilmede
 Hâl-i dilden bâ-haber kâmil bulunmaz değmede
 Câhil artup merd-i dâna mücmelâ eksilmede
 Derdümüz şerh itmeğe bir yâr-ı sâdık bulmazuz
 Hayf kim girdükçe yârân-ı safâ eksilmede
 Kime arz itsün bir ehl-i derd müşkilin
 Dehrden müşkil bu kim müşkil-küşâ eksilmede
 Binde bir nazm ehlinün şî'rinde hâlet görmezüz
 Şâ'irân-ı hâlet-efzâ câ-be-câ eksilmede
 Gevher-i bahr-ı sūhan ayakda mânend-i hazef
 Şâ'irün kadrin bilür ehl-i sehâ eksilmede
 Ol günü âyâ bize görmek nasîb olur mı kim
 Zevk ü şevk ola terakkîde inâ eksilmede
 Kâmilân-ı vakt ide fazl-ı Hudâ gibi zuhûr
 Münkirân-ı sâlikâna aşk ola eksilmede
 Tâlibân-ı feyz-i Ahmed âkıbet Mahmûd olup
 Şübhe ref' olub ola çün ü çirâ eksilmede
 Bir tükenmez rızkdur zâd-ı kanâ't ârife
 Yoksa halkun âb u nâmı dâima eksilmede
 Artuk eksük sözi ko hatm-ı kelâm it ebsem ol
 Çekme gam ger olsa kadrin Rûhiyâ eksilmede

Hazret-i Hak'dur terakkîden tenezzülden beri
Lahza lahza yoksa artup mâsivâ eksilmede³⁶³⁸

17.yüzyıla gelindiğinde ise durum iyiden iyiye değişir. Çözülme artık hız kazanmıştır.

*Gülsitân-ı dehre geldik renk yok bu kalmamış
Sâye-endâz-ı kerem bir nahl-i dil-cû kalmamış
Eylemiş der-beste dükkânın tabîb-i rûzgâr
Hokka-i pîrûze-i gerdûnda dârû kalmamış
Teşnegânın çâk çâk olmuş leb-i hâhişgeri
Çeşmesâr-ı merhametde bir içim su kalmamış
Kadriñ anlar yok bilir yok her dür-i sencîdenin
Çâr-sû-yı kâbiliyyetde terâzû kalmamış
Ceş-i gamdan kanda etsin ilticâ ehl-i niyâz
Kal'a-i himmetde Nâbî burc u bârû kalmamış³⁶³⁹
Bir devrde geldük ki azîzân unutulmuş
Tutmuş yerini hurd ü büzürgân unutulmuş
Gitmiş nemeki mâ'ide-i hân-ı vefânın
Âlemde hukuk-ı nemek ü nân unutulmuş
Nâ-pâk yatur dest-i kerem dâmen-i ismet
Has-pûş kalub çeşme-i hayvân unutulmuş
Kalmış ser-i meydân-ı mahabbet tek ü tenhâ
Zen-tab'lar almış yiri merdân unutulmuş
Nâdânlık olub mu'teber ebnâ-yı zamânda
Hattı bozulup nüsha-i irfân unutulmuş
Hikmet taleb-i mâlda Kârûn gibi şimdi
Hâhişgerî-i lokmada Lokmân unutulmuş*

³⁶³⁸ Kitâb-ı Eş'âr-ı Rûhî-i Bağdâdî, İstanbul 1287, s. 51-53.

³⁶³⁹ Na, G.353.

*Olmuş o kadar halk-ı cihan mekrde üstâd
 Kim sâbika-i şöhret-i şeytân unudulmuş
 Halk açmadadur birbirine pençe-i târâc
 Ahkâm-ı Huda ma'nâ-yı Kur'ân unudulmuş
 Nâbi kimi görsen yürütür hükmünü nefsün
 Hakkun bize gönderdiği ferman unudulmuş³⁶⁴⁰*

Sarayda da muhtelif görevlerde bulunmuş olan Enderunlu Vâsıf, 'o da bir zamân imiş' redifli gazelinde bizzat gözlerinin önünde cereyan eden çözülmeyi fark eden ve eski günlere özlem duyan birisi olarak duygularını dile getirir:

*Erbâb-ı lutf u himmet o da bir zamân imiş
 Biz görmedik 'inayet o da bir zamân imiş
 Yâr-ı kadîmin etmez imiş döstân feda
 Yârânda mürüvvet o da bir zamân imiş
 Şimdi münâfık-ânedir ülfet zamânede
 Ahbâb ile mahabbet o da bir zamân imiş
 H'âhiş ne bizde kaldı ne yâr u ne yârânda
 Cümbüş mahabbet ülfet o da bir zamân imiş
 Ne zevkler eyledik şeb-i halvâda yâr ile
 Ağz ağza tatlı sohbet o da bir zamân imiş
 Kim şimdi nazm u nesre eder Vâsıf i'tibâr
 İnşâ vü şî're rağbet o da bir zamân imiş³⁶⁴¹*

İzzet Molla ise, harâb redifli gazelinde devletin içinde bulunduğu durumu anlatır:

*Meşhûrdur fiskla olmaz cihân harâb
 Eyler anı müdâhene-i 'âlimân harâb
 Bilmez ki iki kat yıkılır kendi halkdan
 İster cihân yıkıldığını hânümân-harâb*

³⁶⁴⁰ Na, G.345.

³⁶⁴¹ V, G.61/6

*A'mâl-i hayr süllemidir kasr-ı cennetin
 Mümkün mi çıkma olsa eger nerdübân harâb
 Bir mevsim-i bahârına geldik ki 'âlemin
 Bülbül hamûş havz tehî gülsitân harâb
 Çıkmaz bahâra degmede bî-çâre 'andelîb
 Pejmürde bâl vakt şitâ âşiyân harâb
 Elbette bir sûtûnu olurdu bu kubbenin
 'İzzet nihâyet olmasa kevn ü mekân harâb
 Teslîm olursa Pîre medenk-i idâresi
 Olmaz diyâr-ı Rûmda bir hânedân harâb³⁶⁴²*

18. yüzyıldaki sosyal bozukluklar da şiire konu olmuştur. Bunlardan başlıcası ve her devirde şikayet edileni rüşvettir. Devlet görevleri rüşvetle satılmaya başlanmış, devletin temeli olan dairelerde, taşrada ve en küçük memuriyetlerde bile rüşvet almış yürümüştür. Rüşvet, şair Sünbülzade'nin şiirine şu şekilde yansır:

*Hep rüşvet ile eylediler devleti ber-bâd
 Bak şu ulemâya vükelâ vü vüzerâyâ³⁶⁴³
 Müstağrak iken ni'metine şâh-ı cihâmın
 Hırs ile sanursın yine bî-vâye vü mâye³⁶⁴⁴*

Şiirlerinde sosyal hayatın izlerini taşıyan şairlerden biri de Galibdir. Ayvazoğlu, Şeyh Galib'in ateş imajını İstanbul'un yangınlarından almış olabileceği ihtimalini değerlendirerek: "1782 yangın yılıdır; üçü büyük olmak üzere tam beş yangınla cehennemi günler yaşayan İstanbul'un ateşle içiçeliği, Şeyh Galib'e Hüsn ü Aşk'ı yazdıran ilhamın kaynaklarından biridir. Birer ay arayla çıkan Balat, Samatya ve Cibâli yangınları, İstanbul halkının üzerine gerçekten ateş yağdırmış, "dâne-i şerâre ektirip kalb-i pâre pâre" biçirmiştir. Özellikle 1196 Ramazan'ının on dördüncü günü gecesi Cibâli'de bir mavnacının evinde çıkan ve poyraz yüzünden kısa sürede önüne geçilemez bir ateş denizine dönüşen yangının genç Es'ad Galib'i

³⁶⁴² İbrahim Bülbül, Keçecizade İzzet Molla, Ankara-1989, s.66

³⁶⁴³ SV, s.239.

³⁶⁴⁴ SV, s.239.

derinden etkilememiş olması düşünülemez. Büyük ihtimalle, arkadaşlarıyla iddiaya bu yangının öncesinde veya hemen sonrasında giren genç şair, bütün ateşli, kıvılcımlı, ışıklı, şem’li imajlarını, belki de oturduğu semtin civarında kadim surlara turmanıp bu ateş denizini dehşet içinde seyrederek devşirmişti.”³⁶⁴⁵ yargısına varır. Gerçekten de Galib’in şiirlerinde ateş kelimesi ve imajı çok geçmektedir. Devir- eser-şair üçgenini hesaba katınca bu ihtimalin doğru olabileceği sonucuna varılabilir. Yine Ayvazoğlu bu zannıyla ilgili olarak Şeyh Galib’den bir mısrayı örnek olarak verir:

“Hüsn ü Aşk’taki “Âteşler içinde hemçü kaknûs” mısraı eski ahşap İstanbul’u tarif etmek için söylenmiş gibidir. Âdetâ her an tutuşmaya hazır çalıcırpı üzerinde oturan İstanbul, kısa aralıklarla çıkan yangınlarda bir baştan bir başa kül yığınınâ dönüşür ve sonra bu kül yığınınâ yepyeni bir İstanbul doğardı. Kaknûs’un yüzlerce delikli gagasından çıkan ve kendisini de büyüleyen nağmeler gibi irticâlî bir dokuya sahip olan bu inanılmaz şehir, sanki sürekli yeniden doğmak için ateşle tuhaf bir ünsiyet kurmuştu.”³⁶⁴⁶

Şiire akseden sosyal hayatın bir parçası da şairleri yetiştiren sosyal muhitlerdir. Bunların ilk hatırlanması gerekeni tekkelerdir. 18. yüzyılda Mevlevî tekkelerine devletin de ilgi gösterildiği bilinmektedir. III. Selim’in Mevlevîliğe intisap etmesi ve tekkeye yardım göndermesi, buranın şiirin göndergelerinden birisi olmasını sağlamıştır. Ayrıca devrin üstat şairlerinden olan Galib’in bir Mevlevî şeyhi olması da Mevlâna ve Mevlevîlikle ilgili terminolojinin şiire girmesini kolaylaştırmıştır. Bu yüzyılda Mevlevî şairleri konu alan bir de tezkire yazılmıştır.

Galib’in divanında Mevlâna için yazılmış kasideler ve onu hatırlatacak kelimeler vardır. Bunlar şu şekilde geçmektedir:

*Düşdüm yine kaldır beni Yâ Hazret-i Monlâ-yı Rûm
Bakmaz deyü bildim seni Yâ Hazret-i Monlâ-yı Rûm*³⁶⁴⁷

*Mu’allâ dūd mân-ı evliyadır matbah-ı Monlâ
Dil ü cana ocağ-ı kimyadır matbah-ı Monlâ*³⁶⁴⁸

³⁶⁴⁵ Beşir Ayvazoğlu, Kuğunun Son Şarkısı, s.35.

³⁶⁴⁶ Beşir Ayvazoğlu, age., s.35-36

³⁶⁴⁷ ŞG, K. 5/1.

³⁶⁴⁸ ŞG, K. 7/1

Hususa cânib-i Monlâ-yı Rûma gûş edip meylin

Sadâ-yı aferîni zümre-i kerrûbiyân verdi

Eğerçi hubb-ı Monlâ şive-i adl-âverândır hep

Veli hakk-ı edasın bu hidiv-i nükte-dân verdi

Hilâl olmuşdu mâhı Şems işrâkıyla bedr etdi

Gürûh-ı Mevlevîye makdemiyle tâze cân verdi

Bu ma'nâ rûh-ı Mevlânâdan ilham oldu bî-şübhe

Bize râh-ı hidâyet gösterir hük-m-i ayan verdi³⁶⁴⁹

Münevver merkad-i kâşî binâ-yı Hazret-i Monlâ

Ki oldur pertev-endâz-ı revâk-ı künbed-i hadrâ³⁶⁵⁰

Hazret-i Monlâ-yı Rûma hürmeten

Kıldı dervîşâna ihsân-ı amîm³⁶⁵¹

Hazret-i Monlâya hürmet âlemi ta'mîrdir

Feyz zîrâ andan almışdır bütün merdân-ı aşk³⁶⁵²

Gürûh-ı evliyanın ekmelidir Şems ü Mevlânâ

Misâl-i mihr ü subh-ı mühcelidir Şems ü Mevlânâ

Şeh-i aşkın iki kudret elidir Şems ü Mevlânâ

Sıfat u zâta bürhân-ı celîdir Şems ü Mevlânâ

Hemân ayn-ı Muhammedle Alidir Şems ü Mevlânâ³⁶⁵³

Şimdi Gâlib feyz-i Mevlânâyıla

Hamdu li'llâh şâd u hurremdir gönül³⁶⁵⁴

Lâle devrinde yetiştirilen lâleler çeşitli adlar alarak şiire de girmektedir.³⁶⁵⁵
 “Nedîm'in şiirlerinde döneminde yetiştirilen lâle çeşitlerinin adlarını bile buluruz.
 Lâle adlarının çeşitli edebî sanatlara imkân verebilecek nitelikte ele alındıklarını

³⁶⁴⁹ ŞG, K.17/ 17-20

³⁶⁵⁰ ŞG, T. 1/1.

³⁶⁵¹ ŞG, T. 10/9.

³⁶⁵² ŞG, T. 11/ 6.

³⁶⁵³ ŞG, Tercüibent 2/1.

³⁶⁵⁴ ŞG, G. 200/ 6.

³⁶⁵⁵ Münir Aktepe, *Damad İbrahim Paşa Devrinde Lâleye Dair Bir Vesika, Türkiyat Mecmuası* c. II, (1954), s. 115-130.

görüyoruz. Nedîm'in aşağıdaki matla'larında geçen 'nize-i rüm-mâni', 'gül-ruhsâr' ve 'ferah- engiz' terkiplerinin birer lâle adı olduğunu biliyoruz.”³⁶⁵⁶

'Âlemveş nize-i rümmâni oldukça çemen pîrâ

Bula râyât-ı hâkân-ı cihan nusretle isti'lâ³⁶⁵⁷

Bu nâzûk lâle-i zîbâ ki olmuş nâmi gül-ruhsâr

Ola hünkârımıñ bezminde sad şevk ile hidmetkâr³⁶⁵⁸

Hemîşe bu müferrih lâle-i dil-cûy-ı hüsn-âmiz

Ola ismi gibi bezm-i şehensâha ferah-engîz³⁶⁵⁹

Yukarıdaki beyitlerde de görüldüğü üzere, her ne kadar dış dünyaya kapalı gibi görünse de şairler beyitlerinde devrin sosyal hayatına dair kesitler sunmuşlardır.

³⁶⁵⁶ Muhsin Macit, Mahallîleşme Cereyanı ve Nedim, Osmanlı, c.9, s.715.

³⁶⁵⁷ N, Matla 1

³⁶⁵⁸ N, Matla 5.

³⁶⁵⁹ N, Matla 7

SONUÇ

Divan şiirinin Nedim ve Şeyh Galib gibi iki büyük şairi yetiştirdiği ve zirvedeki son dönemini bu şairlerin şiirleriyle yaşadığı 18. yüzyıl, geleneğin vardığı son noktayı göstermesi bakımından oldukça önemlidir. 15. yüzyılda kurulma aşamasını tamamlayan ve 16. yüzyılda Baki, Fuzuli, Hayali, Taşlıcalı Yahya, Nev'î, Lâmii gibi büyük şairlerin elinde klâsikleşen Divan şiiri 17. yüzyıla gelindiğinde bir arayışın ilk kıpırtılarını hissettirir. Devlet yapısındaki çözülme her ne kadar şiiri, musikiyi ve diğer klâsik sanatları sarsmasa da şiirin çerçevesini genişletmiş; şairlerin toplumsal yapıdaki bazı aksaklıkları dile getirmelerini sağlamıştır. 17. yüzyılda hemen her nazım şekli bir üstat yetiştirmiş; Kâtip Çelebi ve Evliya Çelebi gibi tarihçiler doğurmuştur.

Yüzyılda ön sırada bulunan üç sorun vardır:

1. Devlet yönetimindeki yozlaşma
2. Toplumsal yozlaşma
3. Sıradan bir hâle gelen ve artan şair sayısı ile ortak hayallerin kullanıldığı bir şiir.

Şairler kuşkusuz bu üç sorunu da görmüşler ve kendilerince, şiirlerinde çıkış kapıları aramışlardır. Nabi, Nef'î, Sururî, Nev'îzade Atâyî, yazdıkları manzumelerinde bu sorunlara kayıtsız kalmayan şairlerdendir. Bu yüzyıldaki bir diğer sorun da şiir söyleyenlerdeki hayal kısırlığı ve müteşair sayısındaki artıştır. Söz konusu sorun, özellikle Nef'î'de olmak üzere kasidede fahriyenin önem kazanmasına, zaman zaman gazeldeki beyitlerin dahi fahriye olarak kullanılmasına yol açmıştır.

18. yüzyıla böyle bir şiir ortamında girilir. Devlet yönetiminde yine zaafklar vardır. Şair sayısı ve müteşair çoktur. Toplumsal hayat inkıraz hâlinindedir. Damat İbrahim Paşanın gayretleriyle savaflara verilen 18 yıllık ara, mevcut sorunların ikinci plâna itilmesini sağlayan bir döneme imza atar: Lâle Devri. Nedim'in yıldızı bu devrede parlar. Ne kasidelerinde ne gazellerinde ne de şarkılarında bu sorunlarla

ilgilenmeyen Nedim'in ilgi alanını iki şahıs oluşturur: III. Ahmed ve Damat İbrahim Paşa. Lâle Devri, Nedim'i; Nedim ise III. Ahmed'i ve Damat İbrahim Paşayı ebedileştirir.

Yüzyılın ilk yıllarında İstanbul'da bulunan ve hikemî tarzdaki şiiirleriyle kendisinden sonra gelen birçok şairi etkileyen, devrinde üstat olarak anılan Nabi ise sorunlara temas eder. Takipçileri Sünbülzade Vehbî, Koca Ragıb Paşa gibi şairler de Nabi tarzını devam ettirirler.

Yüzyılın ikinci yarısına geldiğimizde ortaya Şeyh Galib çıkar. Genç yaşta hayata veda eden şair iki eser bırakır. Divan'ı ve Hüsn ü Aşk'ı. Şair her iki eseriyle ama özellikle de Hüsn ü Aşk'ıyla, hem devrinde hem de sonraki dönemlerde adından çok söz ettirmiş; olumlu-olumsuz eleştiriler almıştır. Fakat o da özellikle III. Selim dönemi ıslâhatlarını şiiire taşımış; nev, yeni, asker, cedîd, müceddid, mücedded gibi kelimelerle devrini; Monla, hünkâr, gibi kelimelerle Mevlâna'yı ve Mevlevîliği; tanbur ve ney redifli gazelleriyle, şiiirlerindeki mevcut makam adları ve musiki terimleriyle devrinin musiki atmosferini dile getirmiştir.

Devrin diğer şairlerine de baktığımızda geniş bir musiki atmosferinden söz edebiliriz. Nabi'de, Nedim'de, Şeyh Galib'de, Hatem'de, Sami'de ve devrin birçok şairinde bu atmosfer fazlasıyla sezilir.

Şairler Divan edebiyatının sınırlı kelime yüzeyinde, şiiir adına yapabilecekleri yeniliği aramışlar ve bunu birtakım anahtar kelimelerle ortaya koymuşlardır. Yaptığımız kelime taramaları, şairlerin şiiir karşısındaki duruşlarını, kendi poetikalarını ortaya koymayı amaçlamıştır.

Çalışmamızda, vardığımız sonuçları maddeler hâlinde şöyle özetleyebiliriz:

1. İstiare, mecaz ve mazmun kelimeleri geniş bir anlam düzlemine sahiptir. Sadece beytin değil, gazelin, kasidenin, hatta bir şairin ve belli bir dönemin şiiir hareketinin mazmunu olabilmektedir. Divan şiiirinde mecaz yoluyla anlatılamayacak hiçbir konu söz konusu değildir. Şairler kendilerini beytin dar çerçevesi içerisine hapsedmemişler; düşüncelerini istiare ve mecaz yoluyla ve belli kavramlar vasıtasıyla aktarmışlardır.

Şairler istiare kelimesini edebî sanat bağlamında mecâz kelimesini ise hakikat kavramının zıddı olarak ve daha çok tasavvufî kaygılarla ele almışlardır. Terimi, kullanım oranı olarak ise Sebkihindi'nin etkisindeki şairler daha fazla tercih etmiştir.

Mazmun kelimesi ise genellikle şairlerin poetik arayışları sırasında gündeme gelmiştir. Terim, sanatlı, nükteli ifade, gizli anlam, verilmek istenen öz, beytin ya da kelimenin ilk bakışta fark edilmeyen, ancak ehli tarafından anlaşılabilir anlamı, yeni, sanatlı hayal, söylenmemiş ifade manalarında ele alınmıştır. Bazı açık istiareler, klişe sözler mazmun olarak yorumlanmış; mektubun mesajı, anlatılmak, okuyucuya verilmek istenen düşünce, kader, saklı gerçeğ, sır, papağanın güzel sesi, o güne kadar bulunamamış hayal, sevgilinin yüzündeki ben, çan sesi, hedef, amaç, hoş, etkileyici, sanatlı, nükteli söz, imalı söz, vahiy, düşüncenin işaret ettiği nokta, şiirdeki yeni tarz, edalı, işveli bir güzel, zor çözümler anlam, kelimenin altında yatan anlam, beyte teksif edilmiş anlam, ölçülü, güzel söz, şiirin konusu mazmun olarak değerlendirilmiştir. Gonca, gül, tohum, asker, dilber, inci, gevher, ülke, meyve kelimeleri mazmun konusunda benzetilen olarak kullanılmıştır.

İlk dönem şairlerimizde karşımıza daha az sayıda çıkan mazmun kelimesinin kullanım oranının 17. yüzyılda artması ve bu oranın 18.yüzyılda da aynı yoğunlukta sürmesi, şairlerimizin İranlı şairlere olan tavrının da bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

2. 18.yüzyıl Divan şairleri, kendi şairlik güçlerini dile getirmeye çalışmışlardır. Bu açıdan 17.yüzyılda şiirde artmaya başlayan fahriyecilik anlayışı sürmüştür. Bu yüzyılda, hemen her şairimiz eserinin tazeliğinden, şiire kazandırdığı yeni renkten ve kendi şiir vadisinden söz etmiş; kasidelerin fahriye bölümleri uzamış, fahriye zaman zaman gazele ve mesnevîye taşınmıştır.

3. Şairler, şiir üzerine görüşlerini belli birtakım kelimeler yoluyla ortaya koymuşlar; ama bu konuda kullanım sıklığı açısından birbirlerinden ayrılmışlardır. Bu farklılık, şairlerin şiirdeki amaçlarının ne olduğunun ya da şiirdeki önceliklerinin en önemli kanıtıdır. Şiir üzerine görüşlerini ve kendi şiir atlaslarını, belagat, bîkr, fikr, hayâl, ma'nâ, nükte, şi'r, eş'âr, gazel, tab', nazm, şâir, şuarâ, müteşâir, kalem, hâme, kilik, söz, sühan, güft ü gû, zebân, bâzâr, meydân, kâle, kumâş, edâ, tarz, köhne, yeni, nev, tâze sözcükleriyle ve bu kelimeler vasıtasıyla yaptıkları

tamlamalarla ifade etmişlerdir. Tablolarımızda bu farklılık net bir şekilde görülebilmektedir.

4. 18.yüzyıl şairlerinde hâkim olan düşünce, yenilik düşüncesidir. Bu düşünce, şiire, hem toplumsal hem de şiirsel anlamda yansımıştır. Kâğıthane'nin fetihten itibaren Osmanlı Devleti'nde vazgeçilmez eğlence mekânlarından biri olduğunu biliyoruz. 18.yüzyılda hemen her sahada görülen değişim kendisini eğlencede de (köklü bir değişim olmasa da) göstermiştir. Bu değişim arzusu 18.yüzyıla Sadabad'ı kazandırmıştır. Galib'in beytinde bu değişim arzusunu rahatlıkla görebiliriz:

Usandık seyr-i Kâğıd-hâne-i eş'ardan Gâlib
*Bahâr ermez mi âyâ vakt-ı Sa'd-âbâd yetmez mi*³⁶⁶⁰

Sadece eğlence mekânlarında değil, şiirde de yeni tarz söyleyişler aranmaya başlanmıştır; şairler bu konuda da imada bulunmuşlardır. Galib'in

Gelmişti kelâl güft ü gûdan
*Geçmişti hayâl reng ü bûdan*³⁶⁶¹

beytiyle özetlediği devrin şiirinin panoraması yeni söyleyişlere, farklı tarzlara kapı aralamaktadır:

Tarz-ı nev-sâha tırâzân-ı sühandır Hâtem
*Eyle âverçe-i destânuñi mahtûm-ı du'â*³⁶⁶²
Hâtem zebân-ı tâze-edâ sâde bezdedir
*Elbet mükellef olsa sühan gıll u gışlıdır*³⁶⁶³

5. Şairlerin bir kısmı, özellikle de Şeyh Galib, Hatem, Osmanzade Taib gibi şairler, kendi özgünlüklerini kanıtlayabilmek amacıyla önceki şairleri, özellikle de Nabi'yi tenkit etmişlerdir. Bir kısmı da Nabi yolundan giderek onun şiir tarzını benimsemiştir.

³⁶⁶⁰ ŞG, G.333/6

³⁶⁶¹ HA, 160.b.

³⁶⁶² HT, T.2/27

³⁶⁶³ HT, G.27/11

6. Bu yüzyıl şairlerinin bazıları İran şiirine ve şairlerine karşı, kendi özgünlükleri çerçevesinde tavır takınmışlar; Farsça ağırlıklı bir şiir diline karşı Türkçeyi öne sürmüşler; Nabi, ve onun tarzını sürdüren bazıları ise vadilerinin Acem vadisi olduğunu dile getirmişlerdir.

7. Hüsn ü Aşk mesnevîsi Divan şiiri geleneğinde bir yeniliğin ürünü sayılabilecekken, dönemin önemli mesnevîsi Lutfiyye ise Nabi tarzının bir devamı olarak kalmıştır. Şeyh Galib, bu mesnevîsinde devrin şiir anlayışını, bu anlayışın köhneliğini vurgular ve gelenekten kopmadan bir çıkış kapısı aralamaya çalışır. Lutfiyye ise Nabi'nin Hayriyye'sine bir nazire niteliğindedir.

8. Bu yüzyılda şiirin dili genel anlamda sadeleşmiştir. Nedim'in, Hatem'in, yüzyılın başında Sabit'in, yüzyılın sonunda ise Enderunlu Vasıf'ın şiirleri İstanbul halkının günlük konuşma Türkçesiyle kaleme alınmış şiirlerdir. Hatem'in,

*Biz Türkçe söyleriz 'Acemî dikkat eylesün
Hâtem döner rediyyelenür her deriyyemiz³⁶⁶⁴*

beyti bu çerçevede değerlendirilebilir.

9.Şairler arasında zaman zaman birbirlerine karşı sataşmalar yaşanmış; şairler poetikalarını bu beyitler arasında da ortaya koymuşlardır. Özellikle Osmanzade Taib ve Nedim arasındaki söz düellosu yüzyılın başındaki hareketli şiir atmosferini tasvir eder.

10. Yüzyıl şiirinde İstanbul şehrinin ve halkının manzarasını bulabilmek mümkündür. Genel anlamda İstanbul şehri, özelde ise Kâğıthane, Sadabad, Çerağan, Göksu, Küçükusu, Haliç, Boğaz, Galata, Çubuklubahçe gibi semtler şiire girmiştir. Yine dönemin eğlenceleri ya da toplumsal sorunları şiire yansımıştır.

11. Devre damgasını vuran üç büyük devlet adamı şiirle ebedileşmiştir: III.Ahmed, III.Selim ve Nevşehirli Damat İbrahim Paşa. Nedim, şiirleriyle III.Ahmed'i ve Damad İbrahim Paşa'yı ebedileştirirken, divanının birçok yerinde onlara ve onların getirdikleri yeni tarz eğlenceye, sulh ve sükûn dönemlerine atıfta bulunurken; Şeyh Galib de III.Selim'e, yapmaya çalıştığı reformlar konusunda destek verir. Hem Nedim'in, hem de Şeyh Galib'in yenilik heyecanlarının, şiirde yapmaya

³⁶⁶⁴ Ht, G.61/5

çalıştıkları yeniliklerin bu üç devlet adamının sosyal hayatta ve devlet siyasetinde gerçekleştirmeye çalıştıkları yeniliklerin karşılıkları olduğunu ifade edebiliriz.

Şairler, şiirlerinde, yukarıda sıraladığımız bu konuları işlemişler; şiirlerindeki mecazlarını, hayallerini ve mazmunları bu konularla çevrelemişlerdir. Devrin şiirine bir arayış hâkimdir. Şairler hem şiir tarzına hem sosyal hayata hem de yönetim düzenine ilişkin bu arayışları Divan şiiri geleneğinin izin verdiği ölçüde dile getirmeye çalışmışlardır. Arayışı ve yenilik fikrini ifade eden beyitlerin yoğunluğu açısından 18.yüzyıl Divan şiiri, hem 14., 15., 16. hem de 17. yüzyıla göre daha zengindir. Bu da asrın Divan şairlerinin geleneğin çizgilerini aşmadan hangi mihverler etrafında döndüklerini gösterir.

KAYNAKÇA

ABDULKADİROĞLU, Abdülkerim, İsmail Belîğ: Nuhbetü'l-Âsâr Li-Zeyli Zübdeti'l-Eş'âr, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1985.

Abdülazîz 'Atîk, 'İlmü'l-Beyân, Dârü'n-Nehdati'l-'Arabiyye, Beyrut, 1985.

Abdülhalim Memduh, *Târih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye*, İstanbul, 1303.

AÇIKGÖZ, Namık, *Edebiyatta Üslûp ve Anlam Derinliği Çağı: 17.Yüzyıl, Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara, 1999, c.9.

-----, *Riyâzî Dîvânından Seçmeler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.

ADIVAR, Adnan, *Osmanlı Türklerinde İlim*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1991.

Ahmed Cevdet Paşa, *Belâgat-i Osmâniye*, (Turgut Karabey-Mehmet Atalay), Akçağ Yayınları, Ankara, 2000.

Ahmed Hikmet, *İlâve-i Hak*, Sayı: 12, İstanbul, 1328.

Ahmed Matlûb, *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-Belâğiyye ve Tatavvürîhâ*, 2.baskı, Mektebetü Lübnân en-Nâşirûn Yayınları, Beyrut, 1996.

Ahmed Refik, *Lale Devri*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1997.

Ahmet Hâşim, *Gurabâhane-i Laklakan / Diğer Yazıları* (Haz. İnci Enginün-Zeynep Kerman), *Dergâh Yayınları*, İstanbul, 1991.

AKALIN, L. Sami, *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1980.

AKIN, M.Celâlettin, *Klâsik Sanatlarımızdan Nakış Ya da Minyatüre Dair*, Kayıtlar, Mayıs 1995, Ankara, S.44.

AKKUŞ, Metin, *Nef'î Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1993.

-----, *Nef'î ve Sihâm-ı Kazâ*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998.

AKSO, Bülent, vd., *Şiir ve Şiir Kuramı Üstüne Söylemler*, Düzlem Yayınları, İstanbul, 1996.

Akşam, nr. 1510, 6 Kânunuevvel 1922.

AKÜN, Ömer Faruk, *Divan Edebiyatı Maddesi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, c.9, İstanbul, 1994.

AKYÜZ, Kenan (vd.), *Fuzuli Dîvânı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1990.

ALICI, Lütfi, *Klâsik Türk Edebiyatında Müraca'a Şiirler*, İlmî Araştırmalar, S.14, İstanbul, 2002.

Ali el-Cârim-Mustafa Emin, *el-Belâgatü'l-Vâziha*, Mısır, 1959.

Ali Şîr Nevâyî, *Leylâ vü Mecnûn*,

Ali, *Mecma'ü'l-Bahreyn*, Millî Kütüphane Yazmalar, A. 136

ALPARSLAN, Ali, Şeyh Galib, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988.

Ana Britannica, Ana Yayınları, İstanbul, 1992.

ANDREWS, Walter, *Şiirin Sesi Toplumun Şarkısı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

ARSLAN, Mehmet, *Hamse: Subhîzâde Feyzî*, Dilek Matbaası, Sivas, 1999.

-----, *Nedim Divanında Musiki*, Osmanlı Makaleleri, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2000.

-----, *Osmanlı Döneminde Padişah Çocuklarının Doğumları Münasebetiyle Yapılan Şenlikler Ve Vilâdet- Nâme-i Hadîce Sultân*, Türklük Bilimi Araştırmaları, S.4, , Sivas, 1997

-----, *Osmanlı Saray Düğünleri Ve Şenlikleri Ve Bu Konuda Yakılan Eserler: Sûrnâmeler*, Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, c.9.

ARSLAN, Mustafa, *Sâmî Divanı'nda Musiki*, İlmî Araştırmalar, İstanbul, 1998, S.6.

ARSLAN, Necla, *Sadabad*, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, C.6.

ARTAN, Tülay, *Bahçeler*, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, c.1.

Asaf Hâlet Çelebi, *Eski Türk Şiirinde Reform: Gâlib Dede*, Şeyh Galib Kitabı, s.183.

ASILTÜRK, Baki, Osmanlı Seyyahları Avrupa Yolunda, Osmanlı, c.9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.

ATASOY, Nurhan, Hasbahçe: Osmanlı Kültüründe Bahçe ve Çiçek, Koçbank Yayınları, İstanbul, 2002.

ATIL, Esin, Levnî ve Surnâme, Koçbank Yayınları, İstanbul, 1999.

ATİK, Kayhan, *XVIII.Yüzyıl Osmanlı Aydınlarına Göre İlmiye Teşkilâtındaki Çözölmeye İlişkin Tespit ve Teklifler*, Türkler, c.11.

AVŞAR, Ziya, *Türki-i Basît 'i Yeniden Tartışmak*, Bilig, S.18, Ankara, 2001.

-----, *Bir Başka Yönden Nedim, Türklük Bilimi Araştırmaları*, S.12-2002, Niğde, s.155.

AYAN, Gönül, Mesnevî ve Kısa Hikâyecilik, Konya Selçuk Üniversitesi 5. Millî Mevlâna Kongresi (Tebliğler) 3-4, Mayıs 1991.

-----, Tebrizli Ahmedî: Esrârname, Konya, 1989.

AYAN, Hüseyin, Fuzuli : Leylâ vü Mecnûn, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1981.

-----, Şeyhoğlu Mustafa: Hurşid-nâme, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum, 1979.

----- -Orhan Okay, Hüsn ü Aşk, 2.baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1992.

AYDÜZ, Salim, *Bilimsel Faaliyetler Açısından Lâle Devri*, Türkler, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

Aynu'l-Kudât Hemedânî, Nâmeçâ, (Tashih: Alinakî Münzevî - Afif Aşîrân), Tahran, 1969, c. I.

AYNUR, Hatice, *18.Yüzyıl İstanbul Çeşmeleri*, 18.Yüzyılda Osmanlı Kültür Ortamı, Sanat Tarihi Derneği Yayınları, İstanbul, 1998.

AYVAZOĞLU, Beşir, Altın Kapı, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2001.

-----, Aşk Estetiği, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1993.

-----, Geleneğin Direnişi, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1996.

-----, Kuğunun Son Şarkısı, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1999.

- , *Ömrüm Benim Bir Ateşti*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2000.
- , *Şeyh Gâlib'in Hayatı*, Şeyh Galib Kitabı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul, 1995.
- , *Yahya Kemal- Eve Dönen Adam*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- AYVERDİ, Sâmiha, *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları*, Kubbealtı Neşriyatı, IV.Baskı, 1999, İstanbul.
- BANARLI, Nihad Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1971, c.2.
- , *Bir Lâle Kervanı*, Lâle Devri, Ahmed Refik, Timaş Yayınları, İstanbul, 1997.
- BARANOĞLU, Şahin, *Dil, Mecaz, Gramer*, Journal of Turkish Studies, S.24, Harvard, 2000.
- BAŞGÖZ, İlhan, *Nedim'de Halk Edebiyatının İzleri*, Folklor Yazıları, İstanbul 1986.
- BATİSLÂM, Dilek, *Kânî'nin Mensur Letâifnâmesi ve Hezliyyatı*, Basılmamış Doktora Tezi, Adana 1997.
- BAYTOP, Turhan, *İstanbul Lâlesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.
- , *Osmanlı Lâlesi*, Lâle, S.5, Aralık, 1987.
- Behçet Necatigil'le Şiir Üzerine Bir Sohbet*, Gerçek Dergisi, Mayıs 1979.
- BERKES, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul, 1978.
- BEYATLI, Yahya Kemal, *Edebiyata Dair*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1971.
- , *Hayyam Rubailerini Türkçe Söylemiş*, Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1963.
- BEYZADEOĞLU, Süreyya Ali, *Sünbülzâde Vehbî, Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserleri ve Divanından Seçmeler*, İklim Yayınları, İstanbul, 1993.
- , *Sünbülzade Vehbî: Lutfiyye*, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1996.

BİLGEGİL, Kaya, *Hüsn ü Aşk'a Dair*, **Hüsn ü Aşk** (Haz.: Orhan Okay, Hüseyin Ayan), Dergâh Yayınları, İstanbul, 1975.

-----, Edebiyat Bilgi ve Teorileri I (Belâgat), Ankara, 1980.

BİLKAN, Ali Fuat, *Nabi Divanı*, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1997.

BİLMEN, Ömer Nasuhi, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali*, İpek Yayınevi, İstanbul, 2002.

BOLELLİ, Nusreddin, *Belâgat*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001.

BROCKELMANN, Carl, *Geschichte der Arabischen Litteratur Supplementband, I-III*, Leiden 1937-42.

-----, *Geschichte der Arabischen Litteratur*, Leiden, E.J.Brill, c.II, 1943.

Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul, Matbaa-i Âmire, c.2, 1311.

BÜLBÜL, İbrahim, *Keçecizade İzzet Molla*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989.

Büyük Türk Klâsikleri, *Ötüken-Söğüt*, İstanbul, c.6, 1987.

CAN, Şefik, *Mesnevî*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1997.

CANIM, Rıdvan, *Türk Edebiyatında Sâkînameler ve İşretname*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997.

Cenab Şehabeddin, *Servet-i Fünûn*, nr. 293, 10 Teşrînievvel 1312, s, 100.

-----, *Tabî'ata Karşı Şâ'ir*, *Servet-i Fünûn*, nr. 340, 4 Eylül 1313.

COOMARASWAMY, Ananda Kentish, *Figures of Speech or Figures of Thought*, Londra, 1946.

COŞKUN, Menderes, *Edebî Sanatların Terim Olarak Divanlardaki Kullanımı Üzerine*, Türkler, c.11.

ÇAMLİBEL, Faruk Nafiz, *Boğaziçi Edebiyatı*, İstanbul Armağanı 2, Boğaziçi Medeniyeti, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, (Yayına Hazırlayan Mustafa Armağan), İstanbul, 1996.

ÇAVUŞOĞLU, Mehmed, *Divan Şiiri*, Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler, haz. Mehmet Kalpaklı, YKY, Ankara, 1999.

-----, *Mazmun*, Türk Dili, S. 388-389, Ankara, 1984.

-----, *Bir Beyitin Çevresinde*, Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999.

-----, *Divanlar Arasında*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998.

-----, *Nedim'e Dair*, Türk Dili, LII, 426 (Haziran 1987), 331-344.

ÇELEBİOĞLU, Amil, *Yunus'un Bir Şiirinin Şerhi*, Kültür Bakanlığı Millî Kütüphane Başkanlığı, Yunus Emre Sempozyumu-Bildiriler- (2-5 Mayıs 1988), Ankara, 1990.

ÇELTİK, Halil, *18. Yy. Tezkirelerinde Divan Şairleri*, Journal of Turkish Studies, 1998.

ÇIRAKLI, Durmuş Ali, *Kânî'nin Manzum Letâifnâmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana 1998.

DE FONTMAGNE, La Baronne Durand, *Kırım Harbi Sonrasında İstanbul*, (çev.: Gülçiçek Soytürk), Tercüman Yayınları, İstanbul, 1977.

DEMİREL, Şener, *Mazmun Üzerine Bir Değerlendirme*", Bilig, Bahar 2002.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 11.Baskı, Aydın Kitabevi, Ankara, 1993.

DİLÇİN, Cem, *Fuzûlî'nin Bir Gazelinin Şerhi ve Yapısal Yönden İncelenmesi*, Türkoloji Dergisi, c.9, Ankara, 1991.

-----, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 5. Baskı, TDK Yayınları, Ankara, 1999.

-----, *Şeyh Gâlib'in Şiirlerinde III.Selim ve Nizâm-ı Cedîd*, Türkoloji Dergisi, Ankara Üniversitesi. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, XI. Cilt, Ankara, 1993.

-----, *Türk Kültürü Kaynağı Olarak Divan Şiiri*, Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999.

DOĞAN, Muhammet Nur, *Divan Şiirinin Millî Karakteri*, **Türkler**, c.11.

- , Hüsn ü Aşk, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2002.
- , Leylâ ve Mecnûn, Çantay Kitabevi, İstanbul, 1996.
- , Şeyhülislâm Es'ad Divanı, M.E.B. Yayınları, Ankara, 1998.
- , Şeyhülislâm İshak Divanı, M.E.B. Yayınları, Ankara, 1998.
- Doris Behrens Abouseif, *Beşir Ağa Sebilküttâbı*, Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1992, c.6.
- DURMUŞ, İsmail -İskender Pala, *İstiâre maddesi*, İslâm Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul, 2001, c.23.
- Ebü'l-Bekâ', Eyyub b.Musa el-Hüseynî, el-Külliyât, (tahkik: Adnan Derviş-Muhammed el-Mısrî, 2.baskı, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1993.
- Ebü'l-Meyâmin Mustafa Efendi, Süleymaniye Kütüphanesi, nr.:675/29
- Ebüzziya Tevfik, Nümûne-i Edebiyat-ı Osmaniyye, İstanbul, 1329
- el-'Askerî, Ebû Hilâl, Kitâbü's-Sına'ateyn (Neşreden: Müfid M.Kumeyha), Beyrut, 1984.
- el-Câhiz, Ebû 'Osmân 'Amr b.Bahr, el-Beyân ve't-Tebyîn (I-III), Kahire, 1968, c.I, III
- , Kitâbü'l-Hayevân (I-VII), (tahkik: Abdüsselâm Hârûn), Beyrut, 1955, c.II-IV.
- el-Cürcânî, 'Ali b.Muhammed b.Ali, et-Ta'rîfât, (Tahkik: İbrâhim el-Ebyârî), Dârü'l-Kitâbi'l-'Arabî Yayınları, Beyrut, 1992.
- el-Cürcânî, Abdülkâhir, Delâ'ilü'l-İ'câz, 3.baskı, (tahkik.: Mahmûd Muhammed Şâkir), Matbaatü'l-Medenî, Kahire, 1992.
- , Esrârü'l-Belâğa, (tahkik: Mahmûd Muhammed Şâkir), Matbaatü'l-Medenî, Kahire, 1991.
- el-Cürcânî, Ebü'l-Hasan, El-Vesâta Beyne'l-Mütenebbî ve Husûmihi (neşr.: M.Ebü'l-Fâz İbrâhim- Ali M. El-Bicâvî), Kahire, 1370-1951.

ELDEM, Edhem *Osmanlı Dönemi İstanbulu*, İstanbul Armağanı, (Yayına Hazırlayan: Mustafa Armağan), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul, 1996, c.3.

ELDEM, Sedad Hakkı, *Boğaziçi Anıları*, İstanbul Armağanı 2, Boğaziçi Medeniyeti, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, (Yayına Hazırlayan Mustafa Armağan, İstanbul, 1996.

el-Hafâcî, İbn Sinân, *Sırrü'l-Fesâha*, Beyrut, 1982.

el-Hâşimî, es-Seyyîd Ahmed, *Cevâhirü'l-Belâğa fi'l-Meânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*, (tahkik: Yûsuf es-Sameylî), el-Mektebetü'l-'Asriyye Yayınları, Beyrut, 1999.

el-Hâtib, Muhammed b.Abdurrahman el-Kazvînî, el-İzâh fi 'Ulûmi'l-Belâğa I-II, (tahkik: Muhammed Abdülmü'min Hafâcî), 5.baskı, Beyrut, 1980, c.II.

el-Kazvînî, el-Hâtib Muhammed b.Abdurrahman, *Telhîs ve Tercümesi*, (Yayına Hazırlayan: Sadi Çöğenli-Mustafa Kılıç-Nevzat H.Yanık), Huzur Yayınları, İstanbul, 2001.

el-Merâğî, Ahmed Mustafa, *'Ulûmü'l-Belâğa*, Beyrut, 1984.

el-Meydânî, Abdurrahman Hasan Habenneke, *el-Belâgatü'l-Arabiyye, Üsüsühâ ve Ulûmühâ ve Fünûnühâ I-II, Dârü'l-Kalem Yayınları, Beyrut, 1996, c.II.*

el-Mühendis, Mecdî Vehbe-Kâmil, *Mu'cemü'l-Mustalahâti'l-'Arabiyye, Mektebetü Lübnân en-Nâşirûn Yayınları, 2.baskı, Beyrut, 1984.*

ENGİNÜN, İnci, Zeynep Kerman, Mehmet Kaplan'dan Seçmeler I-II, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları Ankara, 1988.

ENVER, Ali, *Semâ-hâne-i Enver*, İstanbul 1309, s. 175.

ERBAY, Erdoğan, *Eskiler ve Yeniler*, Akademik Araştırmalar Yayınları, Erzurum, 1997.

ERDBRÏNK, G.R.B., *At The Threshold Of Felicity - Ottoman-Dutch Relations During The Embassy Of Cornelis Calkoen At The Sublime Porte 1726-1744*, Ankara, 1975.

ERDOĞAN, M., *Osmanlı Devrinde İstanbul Bahçeleri*, Vakıflar Dergisi, S.4, 1946.

- ERGUN, Sadettin Nüzhet, Şeyh Galib, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1932.
- EROĞLU, Emine, *Cevad Rüşti Bey'in Lâle Devriyle İlgili Yazıları*, İstanbul Armağanı IV, İstanbul 2000.
- ERSOYLU, İ.Halil, Cem Sultan'ın Türkçe Divanı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.
- ERTEM, Rekin, Şeyhülislâm Yahya Divanı, Akçağ Yayınları, Ankara, 1995.
- ERTUĞ, Zeynep Tarım, *Osmanlı Devletinde Resmî Törenler ve Birkaç Örnek*, Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, c.9.
- , Osmanlı Devletinde XVI. yy. Cülus ve Cenaze Törenleri, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1995.
- , *Padişah Törenlerinde Peykler*, XV. Sanat Tarihi Araştırmaları Haberleşme Seminerine Sunulan Tebliğ (31 Mayıs- 4 Haziran 1999).
- ERÜNSAL, İsmail, *Beşir Ağa Kütüphanesi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, c.6, 1992.
- , Türk Kütüphaneleri Tarihi, II, Atatürk Kültür Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.
- es-Sekkâkî, Ebû Ya'kûb Yûsuf b.Ebî Bekr Muhammed b.Ali, Miftâhu'l-Ulûm, (tahkik: Naim Zerzur), 2.baskı, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye Yayınları, Beyrut, 1987.
- et-Tahânevî, Muhammed b.Ali b.Ali, Keşşâfü Istılâhâti'l-Fünûn (I-IV), (tahkik: Ahmed Hasan Besec, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye Yayınları, Beyrut, 1999, c.3.
- et-Teftâzânî, Sadüddin, el-Mutavval 'ala't-Telhîs, Matbaa-i 'Âmire, İstanbul, 1891.
- , Muhtasarü'l-Meânî, Beyrut, 1965.
- EVELİNE, Saint Nicolas-Duncan Bull, Lâle Devri'nin Bir Görgü Tanığı, Jean-Baptiste Vanmour, Koçbank Yayınları, İstanbul, 2003.
- EVİN, Ahmet O., Origins and Development of the Turkish Novel, Minneapolis: Bibliotheca, 1983.

EVYAPAN, G. A., Eski Türk Bahçeleri ve Özellikle Eski İstanbul Bahçeleri, Ankara, 1972.

-----, Tarih içinde Formel Bahçenin Gelişimi ve Türk Bahçesinde Etkileri, Ankara, 1974.

EYİCE, Semavi, *Beşir Ağa Cami*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, c.6, İstanbul, 1992.

-----, *Beşir Ağa Külliyesi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, c.6, İstanbul, 1992.

-----, *İstanbul Halkının ve Padişahlarının Ünlü Mesiresi: Kâğıthane*, İstanbul Armağanı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, (Yayına Hazırlayan Mustafa Armağan, İstanbul, 1996, c.3.

ez-Zerkeşî, Muhammed b.Abdullah Bedrüddîn, el-Bürhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân I-IV, (tahkik: Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, Dârü'l-Ma'rife Yayınları, Beyrut, 1972, c.III.

Fahreddin er-Râzî, Nihâyetü'l-Îcâz Fî Dirâyeti'l-Î'câz, Kahire, 1894.

FAROQHÎ, Suraiye, İktisat Tarihi: Türk Tarihi (Osmanlı Devleti) III, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1999.

FELDMAN, Walter, *Hâlâ Gizemini Koruyan Bir Besteci İtrî*, (çev.: İdil Eser), Sanat Dünyamız, YKY, İstanbul, 1999.

GAZÂLÎ, Ebu Hâmid Muhammed, İhyâu Ulûmi'd-Din, (Çev. Müeyyedüddin Muhammed Hârezmî, Haz. Hüseyin Hıdîv-i Cem), Tahran, 1359.

GENÇ, İlhan, Esrar Dede: Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye, AKM Yayınları, Ankara, 2000, s.XXIII.

GENÇ, Osman, Mevlâna'nın Rubaileri I-II, İstanbul.

GİBB, E. J.W., Osmanlı Şiir Tarihi, (Tercüme: Ali Çavuşoğlu), Akçağ Yayınları, Ankara, 1999.

-----, *A History of Ottoman Poetry*, (Edward G. Browne), London, Luzac, 1900-1909, volume III.

GÖLPINARLI, Abdülbâki, *Divan Şiiri: XVIII. Yüzyıl*, Varlık Yayınları, İstanbul 1955.

-----, *Fuzuli: Sıhhat ve Maraz Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü 18. İstanbul, Millî Mecmua.*, 18.

-----, *Hüsn ü Aşk*, Altın Kitaplar, İstanbul, 1968.

-----, *Mesnevî ve Şerhi*, 3.Baskı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, b.229.

-----, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik*, İnkılâp Yayınları, İstanbul 1983.

-----, *Şeyh Galip Divanı'ndan Seçmeler*, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1988.

GÜLER, Sinan, *18.Yüzyılda Hassa Mimarlar Teşkilâtı*, 18.Yüzyılda Osmanlı Kültür Ortamı, Sanat Tarihi Derneği Yayınları, İstanbul, 1998.

GÜNTEKİN, Mehmet, *Osmanlı'da Musiki ve 'Hikmete Dair Fenn'in 'Son Osmanlılar'ı*, www.turkmusikisi.net.

GÜREL, Rahşan, *Enderunlu Osman Vâsif Bey ve Divanı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1997.

GÜVEN, Hikmet Feridun, *Klâsik Türk Şiirinde Hiciv*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1997.

H.Nâzım, *Mesâlik-i Edebiye*, Servet-i Fünûn Mecmuası, nr. 416, 18 Şubat 1314, (s.402-413).

HALMAN, Talât Sait, *Yunus Emre'nin Hümanizması*, **Hisar**, S.93, Ankara, 1971.

HATEMİ, H.Hüsrev, *Şeyh Gâlib Devri Bilim ve Kültür Çevresi*”, **Şeyh Galib Kitabı**, s.46.

HOLBROOK, Victoria, *Aşkın Okunmaz Kıyıları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.

-----, *Mazmun mu Klişe Yoksa Devralınmış Mazmun Kavramı mı? Galib'in Hayalinde Renk ve Yorumu*, **Şeyh Galib Kitabı**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul, 1995.

HORATA, Osman, Esrâr Dede: Hayatı Eserleri Şiir Dünyası Ve Dîvânı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998.

-----, *Zihniyet Çözülüşünden Edebî Çözülüşe: Lâle Devri'nden Tanzimat'a Türk Edebiyatı*, Türkler, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001, c.11.

HUYUGÜZEL, Ömer Faruk, *Doğumunun Yüzüncü Yılında Yahya Kemal Beyatlı, Doğumunun Yüzüncü Yılında Yahya Kemal Semineri Bildirileri*, Millî Kütüphane Yayınları, Toplantı Bildirileri Dizisi 2, Ankara 1984.

Hüseyin Remzi, Lügât-i Remzî, C.II, İstanbul, 1305.

IŞIN, Ekrem, İstanbul'da Gündelik Hayat, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.

-----, *Mevlevîliğin Osmanlı Modernleşmesindeki Yeri ve Şeyh Gâlib, Şeyh Galib Kitabı*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul, 1995.

İbn Raşık, Ebû Ali el-Hasan el-Kayravânî el-Ezdî, el-'Umde fi Mehâsini's-Şi'r ve Âdâbih ve Nakdih I-II, (Tahkik: Muhammed Karakazan), Dârü'l-Ma'rife Yayınları, Beyrut, 1988, c.I.

İbnü Kuteybe, Te'vilü Müşkili'l-Kur'ân, (tahkik: es-Seyyid Ahmed Sakr), Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye Yayınları, Beyrut, 1981.

İbnü Manzûr, Ebu'l-Fadl Muhammed b.Mükrim b.Ali b.Ahmed, Lisânü'l-Arab I-XV, Beyrut, 1994, c.XIII.

İbnü'l-Esîr, Nasrullah b.Muhammed Ziyâüddîn, Kıyâfetü't-Tâlib fi Nakdi Kelâmî's-Şâ'ir ve'l-Kâtib, (tahkik: Nûrî Hammûdî el-Kaysî-Hâtim Sâlih ed-Dâmin-Hilâl Nâcî), Musul, 1982.

İbnü'n-Nâzım, El-Misbâh fi 'İlmi'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî', Kahire, 1341.

İLAYDIN, Hikmet, Türk Edebiyatında Nazım, 6. Baskı, Akçağ Yayınları Ankara, 1997.

İNALCIK, Halil, Osmanlı İmparatorluğu, Toplum ve Ekonomi, Eren Yayınları, İstanbul, 1988.

-----, Şair ve Patron, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2003.

İPEKTEN, Halûk, Baki, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998.

- , Divan Edebiyatında Edebî Muhitler, M.E.B.Yayınları, İstanbul, 1996.
- , *Divan Şiirinde Mazmunlar*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi I, Erzurum, 1993.
- , Enderunlu Vâsıf, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989.
- , Fuzuli, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003.
- , Naili Divanı, Akçağ Yayınları, Ankara, 1990.
- -vd., Şair Tezkireleri, Grafiker Yayınları, Ankara, 2002.
- İrfân Matraccî, el-Câmi' li funûni'l-lugati'l-'Arabiyye ve'l-Arûz, Beyrut, 1987.
- İSBİR, Muhammed Said-Bilâl Cüneydî, eş-Şâmil, Beyrut, 1998.
- İSEN, Mustafa (Hazırlayan), Latîfi Tezkiresi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.
- , *Başlangıçtan XVIII.Yüzyıla Kadar Türk Edebiyatı*, Türkler, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, c.11.
- , *Osmanlılarda Devlet-Sanat İlişkisi ve Bu İlişkinin III. Selimle Şeyh Gâlib'deki Görüntüsü, Şeyh Galib Kitabı*
- Cemal Kurnaz, Şeyhî Divanı, Akçağ Yayınları, Ankara, 1990.
- İVGİN, Hayrettin, *Dedim-Dedi'li Şiirlerin Halk Edebiyatı İçindeki Yeri ve Erzurumlu Emrah'a Mal Edilen Dedim-Dedi'li Şiir*, www.hayrettinivgin.cjb.net
- , Halk Şiirinde Dedim Dedi, II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, II.Cilt Halk Edebiyatı, Ankara, 1982.
- KAHRAMAN, Mehmet, *Delisi*, Hece, Mart 1998, S.15.
- KALKIŞIM, Muhsin, Şeyh Galib Divanı, Akçağ Yayınları, Ankara, 1994.
- KAPLAN, Mehmet, Türk Edebiyatında İstanbul, Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar II, İstanbul, 1987.
- KARAALIOĞLU, Seyit Kemal, Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü, İnkılap ve Aka Kitabevi, İstanbul, 1969.

KARABEY, Turgut, vd., Şerefeddin Râmî: Enîsü'l-Uşşâk (Klâsik Doğu Edebiyatlarında Sevgiliyle İlgili Mazmunlar), Ecdâd Yayınları, Ankara, 1994.

-----, vd., Şerh-i Cezîre-i Mesnevî, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum, 1996.

KARACAN, Turgut, Bosnalı Alaeddin Sabit: Divan, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 1991, Sivas.

KARAGÖZ, Memet, *Osmanlı Fikir Hayatında Kadızâdeliler*, Türkler, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, c.11.

KARAHAN, Abdülkadir, *Ali'nin Bilinmeyen Bir Eseri, Mecmaul-Bahreyn*, V. Tarih Kongresi (Bildiriler), Ankara, 1960.

-----, Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1980.

KARAKOÇ, İrfan, *Yabancıların Hatıralarında Osmanlı İmparatorluğu Ve Yabancı Yazarların Osmanlılarla İlgili Olarak Türkçe'de Yayımlanmış Anıları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi*, Osmanlı, Yeni Türkiye yayınları, Ankara, c.9, 1999.

KARAKOYUNLU, Yılmaz, *Nağmelerin Dehası İtrî*, Sanat Dünyamız, YKY, İstanbul, 1999.

KARAL, E. Ziya, *Garplulaşma Hareketinin Başlangıcı*, Tanzimat, 1940.

-----, Osmanlı Tarihi, Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri, Ankara 1988, 5. bas., c. V.

KARLIĞA, Bekir, *Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin Yeni Bulunan Bir Fizik Kitabı Tercümesi ve XVIII. Yüzyıl Başında Osmanlı Düşüncesi*, Bilim Felsefe Tarihi, İstanbul, 1991.

KARTAL, Ahmet, Klâsik Türk Şiirinde Lâle, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998.

KASIR, Hasan Ali, *Şeyh Gâlib ve 'Yâr-ı Vefâdâr': Esrar Dede, Hece*, Şubat-Mart 1999, S.26-27.

KEDKENÎ, M.Şefî, *Şiirsel Tecrübe, Tahayyül, Hayâl ve Tasvir 2*, (çev. Yakup Şafak), *Yedi İklim*, Temmuz 1997.

-----, *Şiirsel Tecrübe, Tahayyül, Hayâl ve Tasvir*, (çev.Yakup Şafak), **Yedi İklim**, Temmuz 1997, S.88

KIRKKILIÇ, Ahmet, 17.Yüzyıla Kadar Eski Türk Edebiyatı, Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Matbaası, Erzurum, 1993.

-----, 18.yy. Divan Şiiri, Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Matbaası, Erzurum, 1993.

-----, *Başlangıçtan Günümüze Tasavvuf*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1996.

-----, Sultan Üçüncü Murad (Muradî): Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni, Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1985.

-----, Şeref Hanım Divanı ve İncelemesi, Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Matbaası, Erzurum, 1993.

KISAKÜREK, Necip Fazıl, Çile, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 1977.

Kitâb-ı Eş'âr-ı Rûhî-i Bağdâdî, İstanbul 1287.

KOCAKAPLAN, İsa, Açıklamalı Edebî Sanatlar, MEB Yayınları, İstanbul, 1992.

KOCATÜRK, Vasfi Mahir, Hüsn ile Aşk, İstanbul 1944.

-----, Türk Edebiyatı Tarihi, Ankara, 1970.

Komasyon, Türkçe Yazma Divanlar Katalogu, c.3, İstanbul, 1943.

-----, Ana Britannica, Ana Yayınları, İstanbul, 1992, c.15.

-----, Boyutsuz Minyatürden Gerçek Resme Geçiş, Thema Larousse-Tematik Ansiklopedi, Sanat ve Kültür: Türk-İslâm, Milliyet Yayınları, 1993.

-----, Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, c.15, İstanbul, 1992.

-----, Büyük Türk Klâsikleri, Ötüken- Söğüt Yayınları, İstanbul, 1987, c.6.

-----, el-Belâğatü ve'n-Nakd I-II, 7.baskı, Riyad, 1984, c.II.

-----, Fuzuli Divanı, Akçağ Yayınları, Ankara, 1990.

-----, Genel Kültür Ansiklopedisi, Sabah Yayınları, İstanbul, 1997, c.3.

- , Osmanlı Ansiklopedisi, İz Yayıncılık, İstanbul, 1993, c. II.
- , Türk Ansiklopedisi, M.E.B. Yayınları, Ankara, 1972, c.23.
- , Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1990, *Mazmun* maddesi.
- , Yazma Divanlar Katalogu, cilt II, XVII. Asır, İstanbul 1959.
- , Yeni Türk Ansiklopedisi, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1985, c.4.
- KORTAN, Enis, *Le Corbusier Gözüyle Türk Mimarlık ve Şehirciliği*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara, 1983.
- KORTANTAMER, Tunca, *Eski Türk Edebiyatı Makaleler*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1993.
- KÖPRÜLÜ, Fuat, *Divan Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul, 1931.
- , *Eski Şairlerimiz 2 - Divan Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul, 1931.
- , *Millî Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri Edebiyat Araştırmaları I*, İstanbul, 1989.
- , *Şeyh Galib, Hayatı ve Şiirleri*, CHP Yayınları, Ankara, 1937
- KUDRET, Cevdet, *Divan Şiirine Uzaktan Merhaba*, Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler, haz. Mehmet Kalpaklı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999.
- KURNAZ, Cemal, *Çağının Cesur Bir Tanığı: Bağdatlı Rûhî*, **Türk Kültürü Araştırmaları** (Prof.Dr. Zeynep Korkmaz'a Armağan), XXXIII-2, Ankara 1995.
- , *Divan Şiirinde Belge Redifler*, **Yedi İklim**, Ekim 1995, S.67.
- , *Halk ve Divan Şiirinin Müşterekleri Üzerine Denemeler*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1990.
- KUT, Günay, *Şeyh Gâlib ve Ötekiler (1757-1799)*, **Ludingirra**, Yaz-Güz 99, S.10-11.
- KÜÇÜK, Sabahattin, *Baki Divanı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1994.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., *Minyatürlerde Divân-ı Hümayûn ve Arz Odası*, İÜEF, **Tarih Enstitüsü Dergisi**, İstanbul, 1998, S. 16.

Lady Montegu, *Şark Mektupları*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1998.

Latîfi, *Evsâf-ı İstanbul* (Haz.: Nermin Suner Pekin), İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1977.

Latîfi, Tezkire, Halet Efendi 342, vk. 117a.

LEVEND, Agâh Sırrı, *Türk Edebiyatında Şehrengizler ve Şehrengizlerde İstanbul*, 1958.

LİVİNGSTON, Ray, *Geleneksel Edebiyat Teorisi*, (çev. Necat Özdemiroğlu), İnsan Yayınları, İstanbul, 1998.

M.E., **Malûmat**, nr. 73, 27 Şubat 1312/ 7 Şevval 1314.

Ma'mer b.Müsennâ, *Nekâ'iz*, Leiden, (1905-1908), c.I, c.II.

MACİT, Muhsin, *Cihanşah Divanı*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2001.

-----, *Gelenek, Tasavvuf ve Ali Günvar'ın Şiiri*, **Yedi İklim**, Aralık 1995.

-----, *Mahallileşme Cereyanı ve Nedim*, **Osmanlı**, Yeni Türkiye Yayınları, c.9, Ankara, 1999.

-----, *Mert Ona Dinür ki Aça Nev-Râh*, **Hece**, Şubat-Mart 1999, S.26-27.

-----, *Nedim Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997.

-----, *Nedim*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000.

-----, *Zihnî Divanı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.

MASSIGNON, Lois, *İslâm Halklarının Sanatsal Yaratım Yöntemleri*, (Çev. Ali Berktaş), **Sanat Dünyamız**, YKY, İstanbul, 1999.

MAZIOĞLU, Hasibe, *Necâti'nin Türk Dili ve Edebiyatının Gelişmesindeki Yeri*, **Türk Dili**, X, (Mart 1961), Ankara, 1961.

-----, *Nedim*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988.

-----, *Nedim'in Divan Şiirine Getirdiği Yenilik*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1957.

Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb Fîruzâbâdî, el-Kâmûsü'l-Muhît, Mektebetü Tahkîkû't-türâs fî Müesseseti er-Risâle Yayınları, Beyrut, 1987.

Mehmed Celâl, Âsâr-ı Celâl, İstanbul, 1312.

-----, Elvâh-ı Ma'sûmâne ve Makâlât-ı Edebiyye, İstanbul, 1311.

Mehmed Rifat, Mecâmi'u'l-Edeb, (İlm-i Beyân), Dersaadet Matbaası, İstanbul, 1890.

Mehmed Süreyyâ, Sicill-i Osmânî, Matbaa-i Amire, İstanbul, c.2, c.3, 1309.

Menemenlizade Tahir, Hâver Mecmuası, nr. 2, 1301.

-----, *Yeni Edebiyât-ı Cedîde*, **Servet-i Fünûn**, Nüsha-i Mümtâze, İstanbul, 1313.

MENGİ, Mine, Divan Şiiri Yazıları, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000.

-----, *Mazmun Üzerine Düşünceler*, **Dergâh**, C.III.

-----, Mesihî Divanı, AKM Yayınları, Ankara, 1995.

MENZEL, Theophil, *Encyclopedie de l'Islam*, Barnes & Noble, Hardbound, New York, c. II.

MERMER, Ahmet, Mezâkî: Hayatı Edebî Kişiliği ve Divânı'nın Tenkitli Metni, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1991.

Mevlânâ, Fîhi Mâfih, (çeviren: Meliha Ülker Anbarcıoğlu), M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1990.

Muallim Naci, Esâmi, İstanbul, 1308.

-----, İstılâhât-ı Edebiyye, (Haz. Yekta Saraç), Risale Yayınları, İstanbul, 1996.

-----, Lügat-ı Nâci, Çağrı Yayınları İstanbul, 1978.

-----, Mecmu'a-i Muallim, nr. 16, 13 Kanûnisânî 1305/ 12 Cemâziyelevvel, İstanbul, 1303.

-----, Mehmed Muzaffer Mecmuası, İstanbul 1306.

Muhammed Gazâlî, Ebu Hâmid, İhyâu Ulûmi'd-Din, (Çev. Müeyyedüddin Muhammed Hârezmî, Haz. Hüseyin Hıdîv-i Cem), Tahran, 1359.

Müstakimzade Süleyman, Tuhfe-i Hattatîn. (Hazırlayan: İbnülemin Mahmud K. İnal), Devlet Matbaası, İstanbul, 1368.

Nabizade Nazım, *Tahayyülât-ı Edebiyye-Nedim*, **Servet-i Fünûn**, Sene: I, nr. 6, 1307.

Namık Kemal, *Bahâr-ı Dâniş Mukaddimesi*, İstanbul.

-----, *Kemâl Bey'in Bir Mektubu*, **Mecmûa-i Ebüzziyâ**, nr. 10, Gurre-i Safer 1298 (1881).

OCAK, Fatma Tulga, *Nef'i Konusunda Yeni İki Belge*, Hacettepe Beşerî Bilimler Dergisi, Ankara, c.10, Sayı 4.

-----, *XVII.Yüzyılın İlk Yarısında Divan Edebiyatı ve sebkihindî*, **Türkler**, c.11.

OKAY, M. Orhan, *Gâlib Dede'nin Dramı*, **Şeyh Galib Kitabı**.

-----, *Edebiyatımızın Batılılaşması Yahut Yenileşmesi*, **Büyük Türk Klâsikleri**, Ötüken-Söğüt Yayınları, İstanbul, 1988, c. 8.

-----, Necip Fazıl Kısakürek, **Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları**, Ankara 1987, s.58.

-----, *Sanat ve Edebiyat Yazıları*, **Dergâh Yayınları**, İstanbul, 1990.

-----, *Tanzimat Devri*, **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi**, c. 14, İstanbul, 1990.

OKÇU; Naci, **Şeyh Galib**, **Kültür Bakanlığı Yayınları**, Ankara, 1978.

OKUMUŞ, Ejder, *Osmanlı Devleti'nde Değişim Süreci ve III.Selim Öncesi Yenileşme Çabaları*, **Türkler**, **Yeni Türkiye Yayınları**, Ankara, c.11.

OKUYUCU, Cihan *Fuzuli'yi Yetiştiren Kültür*, **Fuzuli Kitabı**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul, 1994.

-----, *Divan Şiiri ve Devrin Diğer Güzel Sanatları Arasındaki Ruh Akrabalığı*, **Türkler**, **Yeni Türkiye Yayınları**, Ankara, 2001, c.11.

ONAY, Ahmet Talât, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı, haz.Cemâl Kurnaz, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1992.

ÖZCAN, Abdülkadir, “Beşir Ağa”, Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1992, c.5.

-----, “Lâle”, İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003, c.26.

ÖZCAN, Hüseyin, *Gerçek, Rüya Ve Hakikat Arasındaki Yolculukta Tanpınar, Yağmur*, S.14.

ÖZDEMİR, Emin, Edebiyat Bilgileri Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1990.

ÖZKAN, Salih, Türk Eğitim Tarihi, Tolunay Yayınları, Niğde 1997.

ÖZKIRIMLI, Atilla, Genel Kültür Ansiklopedisi, Sabah Yayınları, İstanbul, c.2.

-----, Türk Edebiyatı Ansiklopedisi, Cem Yayınevi, İstanbul, 1990, c.3.

ÖZÖN, Mustafa Nihat, Edebiyat ve Tenkit Sözlüğü, İstanbul, 1954.

PALA, İskender, “Divan Şiirinde Boğaziçi”, İstanbul Armağanı 2, Boğaziçi Medeniyeti, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, (Yayına Hazırlayan Mustafa Armağan, İstanbul, 1996.

-----, *Ah Mine'l-Aşk*, Cogito, Bahar 1995.

-----, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, 3.baskı, Akçağ yayınları, Ankara, 1995.

-----, *Gâlib Vardur Şeyh Gâlib'den İçeru*, Şeyh Galib Kitabı.

-----, *Lâle*, İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c.26, İstanbul, 2003.

-----, *Mazmunun Mazmunu*, Dergâh, Ocak 1993, c.III.

-----, *Nedim ve Lâle Devri*, İstanbul Armağanı IV, İstanbul, 2000.

-----, Nedim, Timaş Yayınları, İstanbul, 2001.

-----, *Ve Gazel Yeniden*, L&M Yayınları, İstanbul, 2002.

- POUND, Ezra, "İmgeciliğe Dair", (Çeviren: Süleyman Sahra), Hece, Mayıs 1998.
- PÜRCEVADİ, Nasrullah, Can Esintisi, (Çev.: Hicabi Kırlangıç), İnsan Yayınları, İstanbul, 1998.
- , *Ma'nâ-yi Husn va 'Ishq dar Adabiyât-i Fârsî*, The Meaning of Beauty and Love in Persian Literature, **Sophia Perrenis** 2 (1, Spring), 1976.
- Râşid, Tarih-i Râşid, İstanbul 1281-1282.
- Recaizâde Mahmud Ekrem, Kudemâdan Birkaç Şâir, İstanbul, 1885.
- , Zemzeme I, 1. Tab'ı, İstanbul, 1299.
- REDHOUSE, Sir James W., Turkish and English Lexicon, Çağrı Yayınları İstanbul, 1992.
- RİCE, David Talbot, Constantinople from Byzantium To İstanbul, New York: Stein and Day, 1965.
- RİFAT, Mehmet, Homo Semioticus, Kaf Yayınları, İstanbul, 1999.
- RUMMÂNÎ, en-Nüket fi 'Îcâzi'l-Kur'ân, (Neşr.: Muhammed Halefullah-M.Zağlûl Sellâm), Kahire, Dârü'l-Maârif Yayınları, (tarihsiz).
- Safâyî, Tezkiretü's-şu'ârâ, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi, No. 2549, v. 191.
- SAKAOĞLU, Necdet, "Yangınlar", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, c.7.
- SALGAR, Fatih, III.Selim Hayatı, Sanatı, Eserleri, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2001.
- SANDER, Oral, Siyasî Tarih, İlk Çağlardan 1918'e, 3. bs., İmge Kitabevi, Ankara, 1993.
- SCHİMMEL, Annemarie, Ben Rüzgârım Sen Ateş, (çev. Senail Özkan), Ötüken Yayınları, İstanbul, 1999.
- , İslâmın Mistik Boyutları, Kabalcı Yayınları, Ankara, 2001.
- SEFERCİOĞLU, M. Nejat, Nev'î Divanı'nın Tahlili, Akçağ, Ankara, 2001.
- , *Divan Şiirinde Musiki İle İlgili Unsurların Kullanılışı*, **Osmanlı**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, c.9.

SELLS, Michael A., *Ibn 'Arabi's Polished Mirror: Perspective Shift and Meaning Event*, Studia Islamica, University of Chicago Press, Chicago, 1994, S. 67.

SHAW, Stanford, *Between Old and New: The Ottoman Empire under Sultan Selim III, 1789-1807*, Cambridge, Harvard University Press, 1971, page 199.

SUNGUR, Necati, *Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi'nin Heves-nâme'si: İnceleme-Tenkitli Metin*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 1998.

Süleyman Nazif, *Edebiyat-ı Kadîme ve Cedîde*, **Malûmat**, nr. 43, 12 Kanûnî sâni 1310/ 27 Receb1312.

ŞANAL, Mustafa, *Kuruluşundan Ortadan Kaldırılışlarına Kadar Olan Süre İçerisinde Medreseler*, <http://yayim.meb.gov.tr/yayimlar/143/17.htm>.

Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, Çağrı Yayınları İstanbul, 1978.

ŞENLER, Yaşar, *Kültür ve Edebiyata Dair Görüşleriyle Yahya Kemal*, İstanbul, 1997, s.50.

ŞENTÜRK, Ahmet Atillâ, *Ahmed Paşa'nın Güneş Kasidesi Üzerine Düşünceler*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1994.

-----, *Nedîm, Osmanlı Şiiri Antolojisi*, YKY, İstanbul, 1999, s.597.

ŞEREFÜDDİN, Hüseyin b.Muhammed et-Tîbî, *et-Tîbyân fi İlmi'l-Meânî ve'l-Bedî' ve'l-Beyân*, (Tahkik: Hâdî 'Atiyye Matarü'l-Hilâlî), Mektebetü'n-nehdeti'-'Arabiyye Yayınları, Beyrut, 1987.

Tabâne Bedevî, *Mu'cemü'l-Belâgati'l-'Arabiyye*, 4.baskı, Dârü İbn Hazm Yayınları, Beyrut, 1997.

Tahirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lügati*, (haz. Kemal Edip Kürkçüoğlu), Enderun Kitabevi, İstanbul, 1973.

TANINDI, Zeren, *Topkapı Sarayı'nın Ağaları ve Kitaplar*, Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl 3, S.3, İstanbul, 2002.

TANPINAR, Ahmet Hamdi, *19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 1997.

-----, *Beş Şehir*, M.E.B.Yayınları, İstanbul, 1969.

-----, Edebiyat Üzerine Makaleler, (Haz. Zeynep Kerman), Dergâh Yayınları, İstanbul, 1995.

-----, Mahur Beste, Dergâh Yayınları, İstanbul 1988, s. 110-111.

-----, *Nedim'e Dair Bazı Düşünceler*, Edebiyat Üzerine Makaleler, 6.baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2000.

-----, Sahnenin Dışındakiler, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1997.

-----, Yaşadığım Gibi, Türkiye Kültür Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1970.

TANSEL, Fevziye Abdullah, Nâmık Kemâl'in Hususî Mektupları, TTK Yayınları, İstanbul, 1973, c. III.

TANSUĞ, Sezer, Şenlikname Düzeni, De Yayınları, İstanbul 1961.

TARLAN, Ali Nihat, Ahmet Paşa Divanı, M.E.B. Yayınları, Ankara, 1997.

-----, Ali Nihat Tarlan'ın Makalelerinden Seçmeler, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1990.

-----, Edebiyat Meseleleri, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1981.

-----, Hayali Divanı, Akçağ Yayınları, Ankara, 1992.

-----, Necati Beg Divanı, Akçağ Yayınları, Ankara, 1992.

TAŞDEMİRCİ, Ersoy, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Medreselerin Bozulmaları, Islah Etme Teşebbüsleri ve Kapatılmaları", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Kayseri, 1990, S.4.

TATÇI, Mustafa, Yunus Emre Divanı, Akçağ Yayınları, Ankara, 1991.

TDK Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, C.II, Ankara, 1989.

TEKİN, Arslan, Edebiyatımızda İsimler ve Terimler, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1995.

TEKİNDAĞ, Şehabettin, Cumhuriyetin 50. Yılında İstanbul Üniversitesi, "Medrese Dönemi", İstanbul, 1973.

TERZİOĞLU, Arslan, *Türk-İslâm Kültür Çerçevesinde Uçma Denemeleri, Otomatik Makinalar, Denizaltı ve Roket Teknolojisi*, Türkler, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.

Tevfik Fikret, *Musâhabe-i Edebiyye, Servet-i Fünûn*, nr. 270, 2 Mayıs 1312.

Thema Larousse, Tematik Ansiklopedi, Sanat ve Kültür: Türk-İslâm, “İnsan Sevgisinin Şiiri”, Milliyet Yayınları, 1993.

TOLASA, Harun, Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyası, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1973.

TULUM, Mertol-M.Ali Tanyeri, Nev'î: Divan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1977.

TURAL, Sadık Kemal, Edebiyat Bilimine Katkılar, Ecdad Yayınları, Ankara, 1993.

TURİNAY, Necmettin, Geleneğin Dünyası Yeniliğin Ufukları, Akçağ Yayınları, Ankara, 1996.

-----, *Klâsik Hikâyenin Son Merhalesi: Hüsn ü Aşk, Şeyh Galib Kitabı*, s.88.

Türk Ansiklopedisi, M.E.B. Yayınları, Ankara, 1972, c.20.

UÇAR, Şahin, Tarih Felsefesi Yazıları, Vadi Yayınları, Ankara, 1994.

-----, *Varlığın Mana ve Mazmunu*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1995.

UÇMAN, Abdullah, Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi Sefaretnamesi, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1975.

UNAT, Faik Reşit, Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu, TTK Yayınları, Ankara, 1994.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, Osmanlı Tarihi (I-IV), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1982, c.IV.

ÜLGEN, Aygün, Boğaziçi Sarayları, İstanbul Armağanı 2, Boğaziçi Medeniyeti, İstanbul Büyükşehir B.Yayınları, (Yayına Hazırlayan Mustafa Armağan, İstanbul, 1996.

ÜNAYDIN, Ruşen Eşref, *Lâle Devrinde Sadabad Akşamları*, Lâle Devri, Ahmed Refik, Timaş Yay., İstanbul, 1997.

ÜNVER, İsmail, *XIX. Yüzyıl Dîvân Şiiri*, Büyük Türk Klâsikleri, Ötüken-Söğüt Yayınları, İstanbul, 1988, c. 8.

ÜZGÖR, Tahir, *Fehîm-i Kadîm Divanı: Hayatı, Sanatı, Dîvân'ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 1991.

-----, *Türkçe Dîvân Dîbâceleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.

VARIŞOĞLU, M.Celâl, *Hâtem: Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserleri, Dîvânının Tenkitli Metni ve İncelemesi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1997.

-----, *Türk-İslâm Sanatlarının Felsefesi Bağlamında Müzik-Şiir Yakınlaşması ve Hâtem Divanı'nda Musiki*, Türklük Bilimi Araştırmaları, Niğde, 2003, S. 14, s.187-218.

Veled Çelebi, *Hazîne-i Fünûn Mecmuası*, nr. 7, 11 Ağustos 1310/ 22 Safer 1312.

-----, *Kış İçinde Bahar Âlemi*, **Hazîne-i Fünûn**, nr. 33, 2 Şubat 1310/ 19 Şaban 1312

WELLEK, R. -A. Warren, *Edebiyat Biliminin Temelleri*, Çev: Ahmet Edip Uysal, Ankara, 1983.

www.mewlana.co.nr

Yahya b.Ziyâd el-Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân* (neşr. Ahmed Yûsuf Necati-M.Ali en-Neccâr), Kahire, 1955, c.II.

Yahya Kemal, *Çocukluğum, Gençliğim, Siyasî ve Edebî Hatıralarım*, Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1973, s. 108.

-----, *Edebiyata Dair*, 4.baskı, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1997.

-----, *Mektuplar, Makaleler*, İstanbul 1977.

-----, *Rubailer*, İstanbul 1983.

YALTIRIK, Faik, *Bahçeler*, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, C.1.

YATMAN, Mustafa, Osmanzade Taib Divanından Seçmeler, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989.

Yazma Divanlar Katalogu, cilt II XVII. Asır, İstanbul, 1959.

YENİGÜN, Hayri, *Lâle Devri Bestekârları*, TY, S.4, 1960.

YILDIRIM, Dursun, *Türk Edebiyatının Yüzyılları*, **Kök** Araştırmalar, 2001, C.III, S.1.

YÖNTEM, Ali Canip, *Nedim'in Hayatı ve Çağdaşları Üstündeki Tesirleri*, T.T.K. Kongresine Sunulan Tebliğler, 15-20 Kasım 1943, Ankara.

YÜKSEL, Sedit, Şeyh Galip, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1980.

Ziya Paşa, Harâbât, c. I, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1291.

ESER, KAVRAM, KİŞİ VE YER ADLARI İNDEKSİ

- A'dâ, 191, 233
 A'lâ, 181, 189, 209, 236, 267, 292, 306
 Âb u tâb, 136, 140
 Âb, 113, 249, 299, 303, 581
 Âbdâr, 78, 219, 266, 271, 273, 275, 281, 370, 391, 395
 Abdî, 26
 Abdulkadir Karahan, 71
 Abdü'l-Hamîd, 186
 Abdülhalim Memduh, 141, 149, 160, 419, 420, 595
 Abdülkadir Meragî, 478
 Abdülkâhir El-Cürcânî, 29, 31, 32, 43
 Âb-ı Hayvân, 244, 299
 Abıhayat, 77, 131, 205, 206, 244, 249, 257, 264, 278, 279, 329, 379, 488, 496
 Acem, 19, 82, 89, 103, 143, 306, 354, 404, 405, 414, 415, 426, 432, 500, 561, 564, 565, 593
 Acı Musluk, 502
 Acz, 202, 207
 Açık İstiare, 73
 A'dâ, 207, 514
 Adem, 247
 Aden, 110, 185, 320
 Adl, 208, 519
 Adû, 120
 Âferîn, 111, 185, 191, 238, 262, 303, 337, 342, 391
 Âfet, 88, 134, 138, 361, 523
 Âfitâb, 242, 454, 528
 Agâh, 23, 454, 611
 Âgûş, 98, 172, 178, 184
 Ağaç, 67, 121, 456, 457
 Ağız, 73, 77, 78, 349, 437
 Âh, 89, 138, 504, 530, 581
 Ahbâb, 94, 265, 267, 299, 301, 341, 372, 388, 443
 Ahd, 519, 526, 532
 Ahenk, 19, 79, 432, 461
 Ahenktar, 143
 Âhir, 209
 Ahkâm, 256
 Ahker, 137
 Ahlâk, 24, 140, 409, 428, 436, 452, 535, 548, 551
 Ahmed B. Muhammed El-Hamevî, 30
 Ahmed Dahlan, 30
 Ahmed Hikmet, 160, 595
 Ahmed Paşa, VIII, 32, 85, 220, 238, 431, 616, 618
 Ahmed Refik, 12, 13, 131, 142, 460, 461, 462, 463, 465, 466, 467, 468, 469, 595, 598, 619
 Ahmed Şemseddîn Efendi, 74
 Ahtal, 258
 Âhû, 42, 67, 119, 150, 180
 Ahvâl, 192
 Ahz, 191
 Akademizm, 76, 145
 Akide Kolu, 460
 Akif Paşa, 137
 Akkavak, 505
 Akrân, 216
 Aks, 112
 Aksaray, 436, 505
 Aktarma, 105, 135, 244
 Alay, 105, 130, 344, 425
 Alaycı, 130
 Alegori, 34, 35, 39
 Alem, 209
 Âlem, 63, 91, 93, 146, 168, 187, 192, 193, 198, 211, 213, 218, 227, 256, 262, 268, 275, 295, 307, 325, 334, 348, 365, 375, 379, 385, 386, 390, 392, 420, 487, 491, 498, 500, 503, 505, 509, 512, 514, 535, 546, 548, 550, 551, 562, 570, 571, 581
 Alemdağı, 459
 Âlem-i âb, 146, 268
 Alın, 78
 Âl-i harîde, 460
 Ali Kuşçu, 30
 Ali Nihad Tarlan, 62, 66, 161, 617

- Ali Şir Nevaî, VIII, 85, 86, 87, 154, 155
 Alibeyköyü, 461, 466
 Aliterasyon, 149
 Allah, 34, 45, 47, 50, 65, 87, 135, 138, 197, 289, 353, 365, 401, 404, 410, 423, 472, 512, 530, 551, 557, 578
 Altın, 16, 96, 195, 215, 219, 285, 348, 372, 465, 478, 485, 520, 541
 Âmir, 146
 Ana Fikir, 77
 Anadolu, 12, 432, 433, 448, 449, 450, 455, 459, 463, 464
 Anber, 281, 302, 394
 Andelîb, 170, 193, 212, 249, 266, 288, 585
 Ankâ, 309, 379, 381
 Anlam, 29, 31, 32, 38, 39, 40, 51, 52, 61, 63, 64, 66, 73, 74, 77, 86, 87, 89, 91, 92, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 104, 105, 109, 110, 113, 117, 118, 120, 147, 150, 163, 167, 171, 232, 306, 310, 329, 406, 417, 418, 421, 424, 487, 542, 543, 544, 546, 566, 567, 590, 591
 Arap, 21, 29, 35, 61, 64, 89, 143, 430, 433, 437
 Arayış, 15, 145, 149, 431, 594
 Ârâyîş, 119, 186, 189, 197, 288, 306, 352, 385
 Ârız, 247
 Ârif Efendi, 166
 Aristo, 33, 37, 184, 185
 Armağan, 21, 278, 286, 302, 382, 394, 415, 472
 Arpaeminizade Sami, 23
 Arsa, 191, 249, 279, 299, 301, 330, 352, 358, 388, 579
 Arş, 138, 546
 Arûs, 55, 93, 173, 196, 214, 249, 269, 279, 291, 314, 339, 380
 Aruz, 127, 142, 154, 366, 430, 431, 476
 Arz, VII, 22, 186, 209, 265, 266, 312, 322, 329, 372, 395, 410, 413, 450, 506, 581, 582
 Asâ, 109, 338
 Asaf Hâlet, 161, 492, 596
 Âsaf, 148, 161, 195, 207, 211, 490, 492, 493, 490, 562, 563, 572, 573, 574, 577, 596.
 Âsafabad, 461, 467
 Âsâr, 36, 53, 72, 78, 82, 89, 109, 139, 142, 209, 243, 249, 265, 276, 372, 381, 387, 400, 559, 595, 612
 Âsâyîş, 287
 Âsım, 124, 137, 142, 291, 397
 Âsitâne, 368, 524, 525
 Asker, 112, 113, 374, 400, 519, 527, 529, 530, 531, 532, 535, 538, 547, 548, 590, 591
 Asmaî, 29
 Asonans, 149
 Âsumân, 237, 534, 536, 538, 543, 549, 553
 Âşık Çelebi, 122
 Âşık Derûnî, 27
 Âşık Halil, 26
 Âşık Kâmil, 27
 Âşık Ömer, 26, 434
 Âşık Paşa Semti, 495
 Âşık, 26, 27, 79, 89, 109, 138, 164, 168, 195, 213, 260, 406, 409, 433, 434, 481, 482, 496, 495, 498, 503, 504, 505, 541
 Âşıkâne, 120, 199, 309
 Âşikâr, 119, 228, 237, 329, 534, 538, 543, 545
 Âşiyân, 69, 269, 381, 536, 556, 585
 Aşk, 20, 24, 35, 44, 50, 53, 102, 116, 145, 149, 168, 213, 230, 232, 233, 263, 314, 325, 372, 375, 390, 423, 446, 460, 476, 477, 482, 494, 496, 534, 537, 540, 541, 578, 582, 587
 Aşk, 25, 39, 43, 48, 63, 74, 75, 109, 145, 149, 154, 157, 158, 174, 273, 357, 405, 406, 409, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 428, 473, 476, 590, 597, 599, 609, 614
 At Pazarı, 495
 Atasözleri, 135, 436
 Atasözü, 136
 Atâyî, 258
 Âteş, 92, 98, 99, 137, 148, 213, 260, 264, 308, 496, 504
 Ateşbaz, 460

- Âteşîn, 78, 194, 201, 242, 580
 Âteş-Pâre, 199
 Âtîf, 142, 397
 Atmeydânî, 489
 Attâr, 147, 319, 326, 402, 403, 409, 410, 425
 Âvâze, 273, 285
 Âvîze, 149
 Avla-, 184, 209
 Avni Bey, 127, 366
 Avrupa, 14, 15, 17, 18, 127, 448, 451, 452, 455, 456, 459, 463, 465, 471, 473, 474, 479, 485, 597
 Avrupaî Tarz, 131
 Avşar, 132
 Avusturya, 12, 13
 Ay, VIII, 72, 73, 76, 106, 550, 585
 Ayak, 500
 Âyât, 209
 Âyende, 98, 232, 254, 265, 269, 282, 299, 372
 Âyet, 99, 213
 Âyîn, 191, 377
 Âyîne, 56, 81, 88, 92, 93, 112, 171, 178, 182, 189, 206, 210, 213, 242, 260, 279, 291, 298, 307, 311, 314, 323, 324, 325, 326, 335, 361, 380, 581
 Aynu'l-Kudat Hemedanî, 38
 Ayyâr, 212
 Azablar, 495
 Azamet, 208
 Bâde, 53, 135, 198, 224, 290, 292, 314, 501, 580
 Bâdî, 208, 267, 376
 Bâğ, 55, 146, 164, 165, 168, 177, 187, 192, 202, 204, 211, 218, 249, 268, 276, 289, 293, 304, 321, 324, 329, 375, 376, 391, 502, 510, 518, 561, 565, 566
 Bahâ, 194, 299, 315, 319, 332, 386, 490
 Bahâr, 47, 76, 121, 129, 137, 193, 198, 271, 277, 275, 312, 361, 366, 370, 379, 380, 391, 433, 503, 518, 592, 613
 Bahariye, 139
 Bahâyî, 136
 Bahçe, 16, 268, 367, 456, 457, 458, 459, 474, 486, 567, 568
 Bahr, 20, 99, 148, 149, 152, 185, 197, 249, 272, 314, 325, 380, 422, 424, 454, 488, 504, 511, 534, 537, 540, 541, 561, 562, 565, 572, 575, 579, 582
 Bahr-ı Taviil, 152
 Bahş, 58, 88, 113, 143, 228, 282, 309, 315, 326, 488, 507, 510, 511, 561, 569
 Bahşiş, 110
 Baht, 99, 102, 233, 320, 511, 512, 519
 Bahtiyâr, 159
 Baki, VIII, 13, 22, 32, 75, 79, 81, 85, 85, 101, 101, 111, 111, 120, 122, 122, 128, 129, 130, 136, 137, 140, 142, 153, 249, 258, 258, 266, 266, 308, 308, 309, 309, 310, 310, 336, 357, 412, 430, 431, 432, 433, 451, 452, 462, 491, 589, 597, 606, 610.
 Bâl ü per, 214, 534, 538, 545, 546
 Bâlâ, 19, 93, 103, 159, 187, 206, 208, 236, 249, 275, 375, 529
 Baldırı Çıplak, 118
 Baltacı Mehmed Paşa, 101
 Baltalimanı, 459
 Bârgah, 177
 Bârîk, 97, 178, 183, 227, 232
 Baron De Tott, 17
 Bârut, 175
 Baudelaire, 136
 Bayağılık, 24, 127
 Bayatlık, 125
 Baygın, 131
 Bayram, 104, 460, 489, 512, 560, 577
 Bayrampaşa, 459
 Bâzâr, 206, 244, 289, 345, 346, 351, 388, 403, 561, 568, 569
 Bâzîçe, 137, 297, 330
 Bâzîçe-i fincân, 297
 Bebek, 455, 465, 466, 497, 499, 500
 Bebgâ, 258, 285
 Bedbin, 131
 Bedel, 111, 310, 381
 Bedî', 166
 Bedîî Söz, 75
 Behâ, 110, 146, 185
 Behçet Necatigil, 36, 598
 Behzâd, 190, 197, 199, 215
 Bektaşilik, 525
 Belâ, 150

- Belagat, 30, 30, 31, 35, 37, 43, 51, 139, 142, 153, 164, 165, 166, 194, 195, 204, 207, 212, 213, 215, 223, 247, 280, 288, 289, 293, 316, 323, 324, 349, 357, 383, 469, 591, 595, 599.
- Belgrat, 17, 458
- Beliğ, 23, 25, 34, 84, 103, 212, 234, 248, 288, 289, 323, 595
- Benân, 160, 199, 207, 208, 290, 294, 342, 385
- Bende, 154, 224, 273, 340, 354, 449, 509
- Bender, 112, 164, 285, 346, 349, 389
- Benî Mahabbet, 74, 422
- Bentler, 459, 468
- Benzetilen, 31, 33, 36, 39, 77, 113, 591
- Benzetme, 31, 32, 33, 36, 40, 42, 43, 52, 71, 72, 75, 167, 348, 378, 446, 542, 551
- Benzeyen, 31, 32, 36, 39, 77, 328, 396, 409
- Berceste, 184, 213, 325
- Berg, 119, 260, 265, 266, 285, 321, 372, 433, 536, 555
- Berrâk, 284, 301
- Beşiktaş, 436, 461, 491, 498, 499, 500, 502, 503
- Beşir Ağa, 16, 601, 603, 604, 614
- Beyân, 29, 30, 31, 32, 43, 97, 166, 170, 191, 192, 198, 213, 224, 249, 260, 263, 279, 288, 290, 292, 308, 335, 391, 401, 411, 412, 425, 444, 512, 536, 556, 558, 595, 601, 602, 606, 612, 616
- Beyâz, 234
- Beyit, 42, 45, 61, 68, 73, 75, 76, 77, 133, 153, 224, 226, 227, 228, 229, 419, 421, 427, 442, 455, 521, 538, 544, 547, 549, 552, 554, 564, 566, 568, 569, 578
- Beykoz, 459, 500
- Beylikçi Raşid Efendi, 17
- Beyt, 78, 81, 84, 91, 92, 108, 112, 164, 175, 178, 181, 183, 194, 196, 210, 230, 237, 286, 293, 294, 296, 304, 305, 383, 384, 385, 427, 534, 538, 541, 542
- Beytül-Kasîd, 102
- Beytül-Harem, 214
- Beyzâ, 192, 329
- Bezm, 35, 83, 98, 178, 184, 188, 201, 210, 216, 230, 233, 249, 286, 305, 314, 320, 334, 335, 355, 402, 443, 486, 510, 588
- Bi'setname, 25
- Biçim-Anlam, 150
- Bihzâd, 182, 193, 197, 199, 215
- Bikr, 32, 61, 81, 84, 90, 103, 104, 111, 136, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 183, 259, 275, 396, 429, 534, 538, 543, 544, 591
- Bilâl, 31, 43, 187, 196, 219, 607
- Bilâl-ı Habeşî, 196, 219
- Billûr, 182
- Bilmece, 62, 63
- Bint, 168, 170
- Bircis, 224, 286
- Bisütûn, 74
- Bizans, 458
- Boğaz, 201
- Boğaz, 449, 450, 464, 475, 491, 492, 493, 496, 498, 501, 502, 565, 593
- Boğaziçi, 134, 455, 456, 457, 458, 459, 462, 491, 498, 499, 500, 502, 503, 599, 602, 614, 618
- Boş Lâf, 234
- Boy, 61, 75, 187, 326, 364, 430
- Bozulma, 11, 14, 21, 125
- Bû Tayyib, 258
- Bû-Alî, 208
- Buhârî, 23, 126, 155
- Buhterî, 258
- Buhurîzade Mustafa İtrî, 478
- Bulgurlu, 459
- Burâk, 121
- Burc, 192, 384, 508, 583
- Bursa, 11, 23, 25, 485
- Bûy, 42, 119, 285, 504
- Bûlbûl, 36, 54, 67, 72, 79, 164, 187, 191, 192, 193, 199, 204, 210, 211, 215, 242, 249, 267, 286, 314, 322, 329, 336, 383, 389, 396, 482, 585
- Bülegâ, 137

- Bülend, 232, 282, 286, 317, 327, 474, 510, 512
 Bünyâd, 212, 256, 287, 299, 331, 375, 380, 381, 386, 394, 400, 518, 528, 530, 532
 Bürhân, 263, 587
 Bürka', 170
 Bürûdet, 137
 Büt-Hâne, 172
 Büyükdere, 458
 Ca'fer Beg, 88
 Câdû, 67, 79, 204, 252
 Câdû-fen, 204
 Câfcâflı, 258, 270
 Câh, 205, 380, 510, 512, 526, 533, 562, 572, 573, 574
 Câhiz, 29, 31, 601
 Câm, 53, 88, 97, 177, 286, 314, 443, 460
 Câme, 103
 Câm-ı Hurşîd, 460
 Câmî, 19, 420, 522
 Can u Cânân, 25
 Cân, 41, 74, 88, 89, 94, 112, 138, 169, 184, 185, 225, 241, 246, 261, 319, 376, 408, 421, 518, 519, 521, 535, 538, 547, 548, 553, 560, 587
 Cânân, 90, 286, 310
 Cârî, 41, 59, 60, 198, 199, 263
 Câvid, 186
 Câvidân, 213, 283
 Cazibe, 130, 485
 Ceberût, 184
 Cebîn, 199, 203, 279, 297, 347, 388, 413
 Cebrâil,
 Cebrail, 184, 185, 423
 Cedîd, 152, 198, 262, 392, 489, 518, 528, 590
 Cedvel-i Sîmîn, 489, 490
 Cefâ, 166, 581
 Cehennem, 495
 Celâdet, 140
 Celâl Sahir, 143
 Celâl, 246
 Celalî, 12
 Celâlî'd-dîn-i Rûmî, 245
 Celâlzade Mustafa, 87
 Cem Sultan, VIII, 32, 603
 Cem, VIII, 18, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 39, 61, 72, 76, 80, 85, 117, 118, 207, 220, 273, 319, 359, 366, 371, 516, 517, 520, 530, 581, 600, 603, 604, 613, 614
 Cem'iyet, 244
 Cemâl, 63, 170, 237, 244, 246, 334, 421, 614
 Cemmâl, 184, 199
 Cenab Şehabeddin, 36, 139, 140, 599
 Cenab, 36, 139, 140, 161, 599
 Ceng, 92
 Ceres, 83, 91
 Cerîde, 172, 183, 275, 277, 312
 Cevâb, 146, 192, 194, 258, 268
 Cevâhir, 113, 184, 189, 249, 271, 278, 312, 314, 328
 Cevdet Kudret, 78
 Cevdet Paşa, 31, 127, 223, 595
 Cevher, 20, 93, 112, 113, 236, 244, 249, 260, 272, 278, 279, 302, 549
 Cevlân, 175, 216, 265, 372
 Cevr, 164, 195, 213, 482, 563, 572, 576, 577, 581
 Ceyb, 105, 193, 249, 288, 321, 329
 Ceyş, 206, 208, 583
 Cezbe, 95
 Cibrîl, 91, 184
 Cihân, 166, 184, 205, 207, 211, 216, 224, 243, 247, 253, 282, 293, 300, 328, 330, 334, 359, 370, 374, 387, 397, 422, 488, 500, 510, 511, 512, 518, 519, 530, 535, 538, 547, 559, 566, 584
 Cihân-Âbâd, 309
 Cihanşah, VIII, 220, 611
 Cilâ, 205, 314, 534, 538, 543, 544, 545, 581
 Cild, 97
 Cilve, 168, 172, 173, 179, 183, 198, 201, 275, 279, 291, 293, 314, 324, 325, 372, 460
 Cinân, 108, 488, 535, 538, 546, 547
 Cinas, 75, 357
 Cins, 119
 Coşkunluk, 132

- Cûd, 211, 386, 400, 531, 562, 563, 572, 573, 574, 577
 Cumhûr, 289
 Cumhuriyet, 76, 474, 496, 608
 Cûş, 103, 178, 193, 255, 260, 261, 287, 294, 396, 424, 534, 538, 545, 546
 Cuşış, 134
 Cûybâr, 295, 390
 Cümle, 61, 106, 110, 120, 293, 314, 328, 373, 375, 408, 424, 489, 490, 500, 514, 528, 530, 531, 536, 555, 556, 563, 573, 577
 Cünbân, 201, 253
 Cünbiş, 184, 199
 Cünbüş, 203
 Cünd, 81, 112, 224, 237, 249, 579
 Cünûn, 233, 319, 373
 Cüst-Cû, 201
 Cûvân, 101, 104, 171, 266, 394
 Çâbuk, 191, 352
 Çâğatayca, 155
 Çâğrışım, 135, 568
 Çâh, 100
 Çâk, 182, 207, 321, 583
 Çal, 126
 Çal, 437, 439
 Çamlıca, 459
 Çan Sesi, 91, 591
 Çandarlı Halil Paşa, 10
 Çapkınca mazmun, 129
 Çapkınlık, 129, 435
 Çâpük-Süvâr, 279, 288, 322
 Çarh, 74, 86, 211, 286, 292, 340, 427, 509, 526, 529, 533, 536, 557
 Çârsû, 166, 189, 379
 Çatalçeşme, 436
 Çatışma, 149, 367
 Çavuşoğlu, 62, 69, 72, 73, 74, 604
 Çeh, 194
 Çehre, 81, 92, 96, 138, 142, 172, 380, 474
 Çekmece, 459
 Çekre, 216
 Çelebiler, 368
 Çelebizade Asım, 25, 26
 Çemen, 249, 265, 458, 460, 498, 588
 Çene, 78
 Çeng, 173, 175, 265, 372, 460, 468
 Çengâl, 100
 Çengel, 455, 497
 Çep ü râst, 94
 Çerâğ, 99, 108, 119, 174, 224, 307, 527
 Çerağan, 460, 463, 486, 593
 Çeşm, 81, 93, 112, 119, 179, 182, 184, 235, 250, 275, 307, 374, 386, 498, 502, 534, 535, 538, 543, 544, 548, 550, 551, 581
 Çeşme, 186, 202, 216, 251, 260, 278, 332, 378, 384, 386, 400, 455, 457, 468, 488, 492, 502, 569, 583
 Çeşmesâr, 179, 253
 Çevgân, 279, 284, 351
 Çınar, 121
 Çırağan, 241, 341, 395, 396, 460, 461, 464, 489, 491, 503, 514
 Çırpıcı, 459
 Çiçek, 38, 121, 143, 408, 456, 457, 460, 464, 473, 474, 477, 479, 554
 Çiftehavuzlar, 459
 Çihâr-Yâr-ı Güzîn, 52
 Çîn, 199, 288, 297, 457
 Çinili Hamam, 495
 Çözülme, 10, 13, 80, 125, 589
 Çözülüş, 21, 127
 Çubuklubahçe, 215, 243, 358, 436, 505, 593
 Da'vâ, 92, 204
 Da'vî, 94, 187, 279
 Dâd, 192, 207, 288, 316, 328, 374, 494, 519, 528, 529
 Dâdâr, 207
 Dâğ, 108, 196, 207, 208, 278, 393
 Dağdağa, 180
 Dahme, 102, 323
 Dakîk, 160, 176, 224, 428
 Dalga, 196
 Dâm, 99, 327
 Dâmâd, 173, 207, 361, 562, 572, 573, 574
 Dâmân, 138, 168, 208
 Damat İbrahim Paşa, VI, VII, 104, 153, 360, 363, 399, 444, 447, 458, 462, 470, 474, 475, 476, 483, 520, 521, 559, 560, 573, 578, 590, 593
 Dâmen, 53, 188, 236, 271, 583

- Dâniş, 189, 200, 279, 330
 Dârâ, 201, 511, 514
 Dârû, 212, 583
 Dâstân, 94, 165, 189, 203, 252, 390, 422, 536, 556
 Daüssıla, 129
 Da'vâ, 247, 256, 259, 279, 296, 300, 333, 334, 342
 Dâver, 107, 201, 208, 211, 252, 294
 Da'vî, 269, 334, 339, 422
 Day Lewis, 33
 Dâye, 170, 502
 Debîr, 209, 392
 Dede Efendi, 24, 515
 Dede Korkut, 73
 Dedikodu, 135, 401
 Defter, 202, 241, 276, 287, 309, 373, 532
 Defterdar, 14, 461, 466, 468
 Defter-i Aşk, 25
 Değer, 27, 127, 135, 336, 375, 413, 427, 447, 451, 455, 464, 466, 485, 503, 574
 Değiş, 127
 Değişme, 127
 Dehân, 198, 216, 219, 224, 260, 263
 Dehen, 165, 195, 201, 202, 208, 219, 237, 261, 262, 332, 349, 383
 Dehr, 185, 189, 282, 298, 309, 331, 364, 375, 400, 496, 518, 530
 Dekadan, 161
 Delâlet, 38, 50, 70, 101, 207
 Dellâl, 261, 285
 Dendân, 196, 281, 289, 295
 Derârî, 206
 Derc, 94
 Derd, 81, 88, 108, 150, 213, 308, 327, 581, 582
 Dergâh, 312, 562, 572, 575, 576
 Derrâk, 333
 Derûn, 83, 110, 113, 178, 184, 185, 196, 199, 201, 204, 278, 300, 305, 308, 314, 333, 334, 393
 Deryâ, 53, 103, 107, 137, 175, 196, 206, 213, 288, 294, 308, 310, 320, 374, 380, 384, 498, 505, 511, 527, 534, 538, 545, 546, 562, 572, 575, 576, 579
 Deryûze, 279, 292, 324, 352
 Dest, 93, 94, 95, 112, 154, 179, 181, 193, 198, 207, 209, 224, 265, 293, 301, 315, 321, 329, 331, 334, 354, 372, 376, 390, 508, 562, 572, 575, 576, 583
 Destân, 249, 257, 398
 Destâr, 42, 119, 254
 Devât, 98, 100, 202, 204, 216, 247, 256, 259
 Devellioğlu, 30, 43, 61, 167, 223
 Devlet, 10, 11, 13, 16, 17, 18, 53, 99, 107, 108, 181, 191, 193, 208, 341, 366, 368, 381, 400, 443, 449, 453, 460, 461, 468, 470, 510, 518, 519, 524, 525, 527, 528, 531, 536, 555, 556, 593
 Devr, 268, 299, 463
 Devrân, 99, 110, 176, 188, 252
 Dıraşân, 165
 Dîbâ, 211, 380, 490
 Dîbâce, 232
 Dîde, 102, 104, 186, 195, 275, 332, 386, 396, 497, 501
 Dikkat, 18, 22, 64, 71, 73, 95, 133, 179, 183, 199, 223, 234, 366, 415, 425, 430, 498, 525, 545, 552, 570, 577, 593
 Dilber, 83, 95, 98, 113, 118, 132, 176, 225, 234, 261, 486, 495, 496, 503, 570, 591
 Dilcû, 460
 Dilçin, 79
 Dindışı, 132
 Dinî-Tasavvufî, 128
 Dîrîne, 174
 Dîv, 150
 Divan Edebiyatı, 14, 37, 76, 80, 136, 139, 145, 407, 431
 Divan Şairi, 124
 Divan Şairleri, 128, 310, 431, 434, 591
 Divan Şiiri, III, V, 14, 68, 79, 80, 116, 124, 125, 127, 139, 366, 369, 430, 520, 578, 589, 593, 594
 Dîvân, 27, 53, 84, 87, 93, 97, 116, 118, 120, 134, 136, 159, 160, 178, 187, 276, 306, 310, 326, 374, 375, 383,

- 385, 432, 434, 510, 519, 530, 535, 538, 547, 619
 Dîvâne, 149, 210, 287
 Divan-ı Kebîr, 492
 Diyâr, 119, 465, 585
 Dokunma, 154
 Dolab, 80
 Dolmabahçe, 459, 500
 Donanma, 374, 496, 528
 Dram, 149
 Du'â, 108, 190, 191, 192, 208, 257, 355, 383, 387, 510, 592
 Dûd, 183
 Dudak, 73, 77, 105, 151, 503
 Duhter, 82, 103
 Dûn, 211
 Dûrbîn, 235
 Duygu, 68, 125, 127, 133, 446, 447, 481, 524, 558, 569
 Duyusal, 51, 150
 Dûdüg, 216
 Dükân, 164, 186, 288, 321
 Dükkân, 96, 193, 250, 349
 Dür, 102, 103, 160, 193, 236, 288, 292, 304, 311, 320, 323
 Dürc, 90, 166, 189, 215, 293, 294
 Dürer, 185, 197, 205, 206, 208, 270, 279, 303, 332, 336, 337, 393
 Dürerü'l-ibârât, 30
 Dür-i Şehvâr, 304
 Dürr, 54, 90, 160, 166, 196, 215, 291, 293, 301, 384
 Dürr-i Aden, 110, 185
 Dürr-i Yektâ, 461
 Dürr-i Yetîm, 52
 Dürrî, 26, 176, 474
 Dürüst, 550
 Düşünce, V, 14, 22, 68, 95, 101, 105, 127, 167, 241, 421, 471, 473, 544, 547, 591, 592
 Düzdeğişmece, 37
 Düzen, 18, 44, 127, 301, 363, 516, 530
 Ebkâr, 81, 93, 100, 168, 170, 171, 172, 173, 183, 225, 534, 538, 545, 546, 547
 Ebkem, 256, 262, 263, 274, 357
 Ebr, 95, 193, 249, 297, 321, 379, 529, 560, 562, 572, 575, 576
 Ebrû, 42, 178, 181, 193, 203, 208, 212, 227, 290, 380, 382, 383
 Ebruvân, 297
 Ebû Emr B. Alâ, 29
 Ebu Hamid Ekolü, 38
 Ebu Hamid Gazalî, 34, 38
 Ebû Hilâl El-'Askerî, 31, 32
 Ebû Ubeyde Ma'mer B. Müsennâ, 29
 Ebussuud Efendi, 13
 Ebü'l-Hasan El-Cürcânî, 29, 30, 31
 Ebü'l-Kasım Es-Semerkindî, 30
 Ebü'l-Meyâmin Mustafa Efendi, 601
 Ebüzziya Tevfik, 141
 Ebyât, 79, 120
 Ecsâm, 112
 Edâ, 98, 111, 160, 180, 181, 186, 191, 198, 201, 214, 233, 256, 257, 258, 262, 264, 267, 268, 269, 270, 279, 299, 300, 302, 303, 311, 315, 319, 321, 322, 323, 330, 333, 334, 341, 342, 348, 352, 353, 358, 372, 373, 375, 376, 381, 383, 385, 388, 392, 393, 395, 398, 415, 513, 542, 543, 591, 592
 Edhem ü Hü mâ, 25
 Edhem, 25, 182, 199, 214, 238, 294, 385, 449, 602
 Edîbâne, 138, 298
 Edirne, 11, 13, 14, 23, 432, 483, 485
 Edirneli Nazmî, 433
 Ef'î, 187, 327
 Efendi, 137, 210, 481
 Efkâr, 36, 112, 138, 160, 168, 173, 181, 215, 238, 370
 Efsane, 53, 74, 88, 216, 370, 460, 510
 Efsûn, 41, 172, 174, 204, 212, 544
 Efsûs, 104, 186, 277, 312, 396
 Efsürde, 173
 Eğlen, 266
 Eğretileme, 37, 71, 72, 151
 Ehâdis, 202
 Ehl-i dâniş, 91, 96
 Ehl-i sanâyi', 120
 Ehl-i zamâne, 111
 Ejderha, 495
 Ekâbir, 50, 148, 470
 Ekrem, 160, 367, 368, 369, 407, 421, 422, 522, 606, 615

- Ekser, 50, 79, 104, 111, 113, 136, 148, 171, 259, 396, 433
 Eleştiri, V, 116, 125, 146, 362
 Elfâz, 108, 119, 136, 137, 140, 209, 269, 436, 506, 545
 Elhân, 185, 332, 387
 Elîm, 95, 223
 El-İsti'ârât, 30
 Eltâf, 193, 336, 386
 El-Umde, 37
 Emn ü Amân, 192, 559
 Emvâc, 54, 196, 579
 Encüm, 171, 176, 509
 Encümen-i Şuarâ, 27, 127, 128
 Endâm, 112
 Endâze, 209, 410, 413
 Endek, 119
 Enderunî Fazıl, 24
 Enderunlu Akif, 23
 Enderunlu Vasıf, 60, 114, 125, 127, 503, 513, 593
 Endîşe, 81, 95, 96, 98, 101, 110, 112, 168, 169, 170, 207, 212, 229, 238, 347, 356, 370, 390, 510
 Endûh, 110, 150
 Endûhte, 180, 377
 Enfâs, 55, 109
 Engûr, 119
 Engübîn, 202
 Engüşt, 179, 187, 199, 201, 208, 297, 263, 342
 En-Nazariyyetü'l-İstibdâliyye Li'l-İsti'âre, 30
 Envâr, 45, 55, 99, 561, 568, 569
 Enverî, 21, 137, 224, 235, 287, 340, 414
 Erbâb, 54, 79, 104, 157, 171, 207, 213, 218, 250, 259, 267, 277, 279, 315, 325, 333, 336, 341, 347, 373, 386, 387, 396, 404, 426, 443, 505, 517, 519, 561, 562, 563, 568, 572, 573, 575, 576, 577, 584.
 Erbay, 65, 69, 122, 127, 140, 141, 407
 Erdoğan Erbay, 68
 Erjeng, 172, 183, 193, 204, 275, 337, 382
 Er-Risâletü'l-Emîniyye Fi'l-İstiâre, 30
 Er-Risâletü's-Semerkandiyye, 30
 Erzurum, 14, 23, 62, 65, 71, 134, 597, 602, 607, 608, 609, 619
 Es'ad, 41, 57, 102, 107, 155, 157, 158, 165, 181, 182, 187, 196, 197, 208, 213, 236, 237, 242, 256, 262, 267, 274, 282, 289, 290, 291, 292, 311, 317, 323, 345, 357, 364, 383, 392, 410, 411, 479, 504, 514, 585
 Es'adzade, 23
 Esb, 176, 179, 191, 255, 315, 322, 328, 330, 352, 358
 Eser, 30, 96, 107, 126, 131, 158, 159, 160, 165, 172, 174, 207, 321, 335, 338, 378, 391, 402, 406, 407, 410, 417, 419, 420, 421, 425, 426, 444, 449, 454, 469, 529, 534, 538, 543, 544, 562, 572, 575, 576, 586, 590, 604
 Esîr, 112, 185, 224, 362
 Eski Odalar, 495
 Eski, 13, 15, 19, 22, 33, 36, 50, 64, 66, 67, 69, 70, 76, 80, 103, 112, 124, 126, 127, 130, 131, 134, 160, 167, 361, 364, 369, 378, 420, 448, 454, 461, 462, 467, 470, 472, 475, 479, 584, 586
 Eslâf, 152, 244, 272, 359
 Eslâfda Dekadanlık Ve Şeyh Galib, 160
 Esrar Dede, VIII, 25, 57, 109, 152, 154, 155, 164, 171, 175, 180, 194, 221, 231, 238, 245, 260, 272, 284, 285, 290, 309, 310, 318, 338, 348, 351, 372, 492, 504, 604, 608
 Esrâr, 32, 109, 126, 152, 164, 175, 176, 195, 209, 213, 236, 237, 241, 260, 263, 265, 273, 284, 285, 309, 310, 319, 348, 351, 354, 372, 373, 492, 504, 606
 Estetik, 48, 49, 63, 69, 117, 119, 167, 367, 470, 477, 542, 565, 569
 Eş'âr, 84, 89, 105, 109, 122, 137, 146, 160, 164, 172, 183, 185, 187, 227, 244, 256, 266, 270, 271, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 303, 312, 315, 320, 332, 333, 347, 370, 373, 391, 395, 392, 393, 398, 419, 583, 591, 595, 609
 Eşk, 148, 498
 Eşref Paşa, 128
 Eşribe, 243

- Etfâl, 268
 Etvâr, 56, 207
 Ev Ednâ, 184
 Evâhir, 122, 209
 Evâsıt, 122
 Evliya Çelebi, 130, 460, 589
 Evrâk, 202, 241, 286, 373, 460
 Evsâf, 121, 197, 208, 201, 455, 491, 611
 Evtâr, 173
 Eyüp, 459
 Eyyûb, 330, 489
 Ezân, 262, 383
 Ezra Pound, 51
 Fahr, 191, 257, 508, 512, 513, 562, 570, 571
 Fahreddin Er-Razî, 29, 31
 Fahr-ı Âlem, 121
 Fahriyye, 92, 123, 145, 146, 152, 205, 258, 543, 558, 589, 591
 Fâik Reşâd, 79
 Fârisî, 258
 Fark, 11, 15, 38, 39, 54, 73, 81, 95, 113, 121, 129, 130, 131, 137, 435, 437, 463, 474, 476, 531, 584, 591
 Fars, 18, 23, 35, 72, 166, 430, 431, 433
 Farsça, VII, 16, 155, 156, 161, 215, 409, 430, 432, 436, 593
 Fârsî, 19, 423, 433, 615
 Faruk Nafiz, 143, 455, 456, 599
 Fasih Ahmed Dede, 155
 Fâtih Camii, 495
 Fatih, 10, 368, 448, 470, 495, 615
 Fazıl, 24, 25, 101, 125, 142, 153, 154, 502, 503, 520, 609, 613
 Fazîlet, 106, 141
 Fecr-i Ati, 80
 Fedâ, 240, 502
 Fehîm, 40, 41, 137, 155, 277, 312, 327, 619
 Fehm, 89, 90, 95, 120, 215, 223, 227, 232, 234, 237, 240, 255, 302, 328, 334
 Felâtûn, 235
 Felek, 52, 165, 175, 233, 289, 290, 312, 317, 323, 346, 454, 509, 562, 563, 572, 573, 574, 576, 577
 Fenâ, 56, 209, 347, 581
 Fenerbahçesi, 455, 459
 Fenn, 165, 207, 250
 Fennî, 25, 455
 Ferah, 205, 214, 381, 460, 588
 Ferhâd, 74, 79, 180, 185, 377
 Fermâ, 180, 400, 518
 Ferman, 11, 12, 186, 267, 270, 301, 331, 393, 395, 584
 Feryâd, 138, 202, 285
 Fesâhat, 141, 165, 166, 215, 293
 Fesâne, 216, 536, 555
 Feth, 154, 174, 189, 263, 313
 Fethün karîb, 192
 Fetva, 99, 495
 Fevvâre, 78, 131, 325, 378, 490
 Feyz, 84, 90, 96, 109, 112, 148, 165, 172, 175, 192, 194, 195, 198, 207, 213, 249, 257, 262, 263, 267, 275, 280, 288, 289, 299, 314, 315, 319, 320, 321, 323, 335, 342, 370, 373, 375, 383, 389, 391, 422, 490, 519, 526, 532, 534, 537, 540, 541, 542, 559, 561, 562, 567, 572, 575, 576, 582, 587
 Feyzabad, 489
 Feyzî-i Hindî, 21
 Fezâ, 188, 218, 224, 233, 271, 301, 352, 376, 514, 580
 Fırsatî, 92
 Fitnat, 25, 142
 Figân, 89, 198
 Fikir, 37, 65, 102, 122, 125, 128, 129, 160, 176, 182, 223, 362, 366, 369, 434, 492, 540
 Fikirtepesi, 459
 Fikr, 67, 82, 93, 95, 99, 100, 119, 167, 168, 169, 170, 171, 174, 175, 176, 180, 181, 182, 185, 195, 197, 219, 224, 235, 256, 276, 292, 310, 315, 320, 327, 340, 394, 544, 591
 Fikret, 176, 182, 424
 Fincân, 297, 330
 Firâş, 178
 Firdevs, 175
 Firdevsî, 154, 257, 348, 415, 513
 Firengî, 242
 Fiten, 208
 Fitne, 226, 244, 302

- Fontainbleu, 473
Fransa, 13, 18, 451, 452, 458, 459
Fransız, 367, 462, 470, 474, 475, 492
Frenkçe, 161
Freud, 37
Fuad Paşa, 127
Fuad Köprülü, 19, 143, 151, 365, 420, 432, 433
Fulya, 459
Fuzuli, VIII, 21, 32, 39, 45, 50, 62, 65, 74, 76, 81, 85, 87, 118, 128, 131, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 145, 151, 153, 155, 160, 161, 363, 407, 424, 425, 430, 433, 471, 580, 589, 596, 597, 600, 605, 607, 609, 613,
Fülân, 258, 264, 270
Fülk, 454
Fütâde, 140, 460
Galat, 110, 175, 276, 290, 501
Galata, 368, 455, 501, 502, 516, 522, 593
Galib, III, IV, V, IX, 18, 23, 24, 25, 26, 32, 39, 40, 57, 58, 59, 69, 71, 74, 76, 81, 85, 86, 105, 106, 107, 108, 120, 125, 126, 127, 128, 131, 133, 136, 138, 139, 142, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 166, 172, 174, 177, 180, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 189, 190, 194, 205, 212, 220, 221, 222, 231, 237, 238, 240, 241, 245, 246, 248, 256, 257, 260, 261, 262, 263, 265, 268, 269, 271, 274, 275, 276, 277, 282, 290, 294, 295, 296, 312, 313, 317, 319, 325, 326, 327, 328, 339, 340, 348, 351, 354, 355, 356, 357, 362, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 373, 375, 376, 377, 388, 389, 390, 391, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 414, 417, 418, 419, 420, 421, 423, 424, 425, 426, 427, 430, 435, 444, 459, 462, 476, 481, 483, 491, 492, 493, 496, 505, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 536, 556, 558, 585, 586, 587, 589, 590, 592, 593, 596, 598, 600, 603, 605, 606, 607, 608, 610, 613, 614, 618.
Gam, 44, 54, 74, 120, 148, 166, 187, 208, 261, 280, 289, 291, 327, 455, 460, 490, 578, 581, 582
Gamze, 78, 79, 91, 139, 196, 235, 263, 346, 536, 556
Garîb, 119, 184, 260, 282, 420
Garîbâne, 138
Garîk, 185
Garrâ, 227, 242, 384, 385
Gavgâ, 211, 250, 256
Gavvâs, 108, 156, 157, 339
Gayb, 42, 93, 108, 119, 156, 157, 183, 227, 339, 393, 428, 535, 548, 549
Gayr, 180, 421, 498
Gayûr, 185, 317
Gazâ, 191
Gazâl, 198, 269, 293, 296, 297
Gazalî, 38, 39
Gâze, 60, 170
Gazel, IV, VIII, 19, 24, 26, 41, 86, 88, 98, 101, 109, 118, 120, 124, 134, 136, 146, 152, 154, 155, 165, 175, 181, 186, 198, 205, 208, 209, 210, 212, 213, 214, 219, 220, 221, 222, 242, 258, 259, 262, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 273, 282, 288, 291, 296, 300, 301, 306, 309, 326, 331, 332, 335, 336, 337, 339, 352, 354, 357, 372, 379, 382, 383, 385, 392, 393, 394, 395, 396, 398, 407, 415, 434, 477, 483, 487, 488, 504, 536, 555, 556, 591, 614
Gazelserâ, 145
Gazhane, 459
Gece, 106, 180, 210, 461, 468, 475, 478
Geçit, 246, 478
Gedâ, 215, 581
Gelenek, 129
Geleneksel, 24, 48, 123, 150, 152, 361, 446, 449, 477, 524
Gelibolulu İsmail, 11
Gelin, 101, 291

- Genc, 42, 54, 82, 93, 111, 126, 155, 172, 174, 180, 182, 197, 205, 206, 208, 216, 236, 273, 281, 292, 312, 319, 326, 377, 405, 502, 530, 534, 538, 543, 544
- Gencine, 126, 148, 174, 187, 241, 255
- Genç Kız, 167
- Gerd, 179, 195, 250
- Germ, 137, 289, 329, 345
- Germiyyet, 187, 325
- Gevâhir, 244, 278
- Gevher, 82, 93, 102, 107, 113, 152, 160, 175, 192, 193, 197, 211, 237, 248, 250, 259, 261, 273, 281, 295, 309, 311, 315, 321, 322, 326, 332, 344, 379, 488, 534, 538, 543, 544, 561, 565, 566, 591
- Gevherî, 26
- Gıdâ, 69, 170
- Gıll u Gış, 258
- Gırbâl, 176
- Gıbb, 18, 19, 72, 124, 420
- Girdab, 131
- Giribân, 182, 193
- Girîve, 150
- Girye, 198, 436, 493, 498
- Gîsû, 72, 102, 182, 294, 382
- Giyeh, 207, 514
- Gonca, 77, 82, 84, 88, 107, 112, 113, 218, 244, 325, 329, 330, 376, 389, 390, 499, 591
- Gonce, 54, 168, 192, 211, 266, 288, 322, 396
- Gonça, 187, 315
- Göksu, 455, 459, 464, 486, 499, 500, 593
- Gölpınarlı, 46, 49, 155, 156, 419, 421, 422, 423, 424, 425, 516, 524, 525
- Gönül, 37, 72, 112, 150, 172, 178, 190, 213, 237, 246, 260, 300, 327, 334, 339, 341, 344, 362, 497, 526, 547, 554, 577, 578, 581, 587, 597
- Göz, 35, 44, 57, 65, 78, 84, 113, 117, 139, 169, 231, 363, 366, 431, 438, 443, 448, 455, 466, 485, 521, 539, 554, 566, 570
- Gözet, 101
- Gubâr, 191
- Gulüvv, 137
- Gurbet, 104, 186, 291, 383, 396
- Gurerü'l-İşârât Fî Tahkîki Me'âni'l-İsti'ârât, 30
- Gurûrî, 158
- Gûş, 54, 119, 164, 173, 175, 189, 196, 201, 202, 203, 207, 218, 237, 262, 277, 306, 310, 312, 332, 333, 344, 383, 535, 548, 550, 551, 587
- Gûy, 111, 229, 242, 255, 267, 317, 323, 325, 351, 383, 386, 390
- Gûyâ, 20, 154, 164, 175, 182, 193, 195, 200, 204, 207, 211, 235, 243, 263, 265, 297, 298, 310, 312, 318, 324, 336, 372, 374, 376, 380, 381, 386, 408, 413, 422, 501, 510, 512, 529, 562, 570, 571, 581
- Gûy-ı zamâne, 111
- Güft ü gû, 93, 134, 240, 244, 591
- Güftâr, 93, 95, 111, 165, 187, 190, 199, 206, 207, 214, 215, 233, 241, 242, 243, 245, 261, 332, 333, 355, 398, 494
- Güfte, 240, 241, 243, 244, 247, 293, 299, 332
- Güft-Gû, 200, 201, 244, 278
- Güher, 108, 156, 157, 160, 182, 192, 197, 206, 218, 249, 270, 282, 289, 295, 296, 317, 321, 324, 333, 336, 339, 393, 415
- Gül, 36, 59, 64, 67, 77, 82, 84, 88, 96, 105, 107, 109, 113, 121, 130, 138, 150, 151, 187, 192, 200, 202, 208, 219, 224, 242, 265, 266, 269, 271, 275, 276, 277, 280, 285, 286, 290, 295, 299, 303, 304, 315, 319, 321, 323, 328, 329, 330, 336, 337, 340, 347, 370, 372, 387, 391, 411, 433, 435, 458, 461, 476, 482, 498, 499, 503, 504, 554, 560, 588, 591
- Gülâb, 233
- Gülberg, 138
- Gülbün, 266, 329
- Gülgonça, 290, 346
- Gülistân, 183, 191, 250, 269, 271, 275, 286, 293, 313, 315, 321, 324, 328, 411, 486, 491, 536, 549, 554, 555, 585

- Gülsitân, 193, 269, 271, 275, 293, 313, 315, 321, 324, 328, 411, 536, 549, 554, 585
 Gülşen, 165, 170, 187, 211, 214, 271, 275, 276, 315, 375, 389, 486, 503
 Gülzâr, 53, 113, 212, 218, 224, 241, 280, 295, 299, 315, 319, 336, 372, 387, 390, 391, 499, 568
 Gümân, 155
 Gün, 137, 158, 165, 193, 266, 289, 323, 394, 409, 440, 461, 467, 474, 499, 545, 547, 563, 572, 576, 577, 581
 Günâh, 180
 Gündelik Hayat, 127, 469
 Güneş, 45, 73, 76, 106, 321, 323, 328, 337, 475, 508, 566, 616
 Günlük Dil, 135
 Güreş, 458
 Gürûh, 294, 301, 391, 392, 534, 537, 540
 Güstâh, 198
 Güşâyîş, 99, 181, 202, 278, 287, 322, 332
 Güvez, 461
 Güzâf, 234
 Güzâr, 358
 Güzel Hisâr, 502
 Güzel, 15, 37, 41, 98, 103, 104, 107, 109, 110, 111, 113, 116, 118, 134, 137, 139, 141, 142, 143, 149, 153, 155, 158, 167, 179, 197, 198, 199, 209, 212, 218, 232, 235, 243, 247, 257, 258, 264, 267, 268, 288, 298, 304, 313, 322, 323, 324, 327, 335, 337, 338, 339, 357, 364, 393, 420, 427, 432, 433, 435, 448, 454, 457, 459, 464, 469, 476, 501, 510, 541, 547, 550, 555, 556, 568, 570, 591
 Güzellik, 39, 42, 76, 103, 124, 231, 337, 475
 H. Nâzım, 67
 Hâb, 139, 140, 184, 401, 510
 Hacle, 170, 314
 Hadde, 183
 Hadeng, 460, 551
 Hadis, 117
 Hafız Post, 478
 Hafız, 20, 478
 Hafız-ı Şirazî, 20
 Hâk, 188, 326, 330
 Hâkân, 164, 519, 526, 532, 588
 Hakanî, 21, 517
 Hakikat, 40, 41, 43, 48, 50, 52, 53, 57, 58, 59, 60, 68, 224, 276, 591
 Hakîm, 213
 Hakîmâne, 337, 412
 Hâl, 21, 55, 79, 91, 102, 109, 143, 181, 200, 208, 209, 243, 258, 260, 262, 266, 305, 387, 420, 455, 529, 531, 554, 574, 580, 582
 Haleb, 203, 209, 219, 347, 349, 350, 388, 389, 410, 412, 413, 505, 506
 Hâlet Bey, 128
 Hâlet, 128, 176, 181, 320, 394
 Hâletî, 258
 Halhal, 173
 Halıcılar Köşkü, 495
 Haliç, 449, 457, 458, 461, 478, 593
 Halid Ziya Uşaklıgil, 143
 Halil Nihad, 143
 Halîl, 207, 562, 572, 573, 574
 Halk Ağzı, 127, 431, 434
 Halk Şairi, 124
 Halk, 16, 26, 27, 123, 124, 127, 187, 201, 299, 360, 430, 431, 432, 434, 437, 453, 460, 469, 475, 486, 581, 584
 Halka, 90, 99, 253, 424, 430, 453, 477, 566
 Halkâr, 232
 Hall ü 'akd, 119
 Hâme, 55, 82, 100, 101, 112, 164, 166, 173, 174, 176, 181, 182, 184, 188, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 213, 219, 240, 247, 256, 258, 260, 261, 262, 264, 268, 275, 278, 280, 284, 291, 293, 295, 297, 326, 330, 332, 349, 351, 355, 357, 358, 370, 371, 376, 377, 382, 385, 390, 391, 392, 427, 531, 591
 Hamî, 23, 464, 465
 Hamid, 34, 38, 39, 143
 Hâmî-i Âmidî, 142
 Hamle, 69, 127, 463
 Hammâd er-Râviye, 29
 Hammamizade İhsan, 143

- Hamse, 25, 596
 Hâmûş, 175, 190, 201, 211, 212, 219, 237, 260, 261, 270, 287, 310, 328, 382, 394, 424, 556
 Hançer, 55, 93, 184, 233, 242, 355, 494, 579
 Handân, 285, 504, 518
 Hande, 131, 528
 Hânedân, 527
 Hanîf, 146, 213, 295
 Hânkâh, 526
 Harabat Mukaddimesi, 19
 Harâbat, 121, 137
 Harem, 74, 230, 235, 468
 Harf, 227, 235, 286, 408
 Harîdâr, 189, 250, 261, 285, 290, 326
 Harname, 21
 Hârût, 204, 205, 213, 275
 Hâs, 82, 93, 96, 304, 308, 581
 Hased, 187, 271, 275, 301, 302
 Hasen, 241, 298, 358
 Hasibe Mazioğlu, 20, 23, 109, 123, 124, 364, 432, 433, 489
 Hâsiyyet, 113
 Hasm, 166, 247
 Hasret, 87, 190, 212, 490
 Hassan, 303, 333
 Haste, 164, 195, 213, 306
 Haşim, 121, 161, 595
 Haşmet, 25, 26, 500
 Haşr, 208
 Hatâ, 103
 Hatem, VI, VIII, 24, 32, 109, 110, 184, 188, 199, 200, 201, 215, 216, 220, 221, 236, 243, 245, 247, 257, 258, 260, 264, 270, 277, 297, 298, 315, 330, 331, 338, 342, 345, 349, 352, 355, 358, 364, 370, 387, 392, 393, 400, 412, 413, 415, 430, 436, 505, 506, 562, 572, 575, 576, 590, 592, 593, 619,
 Hâtır, 82, 94, 140, 173, 178, 198, 205, 304, 305, 314, 335, 341, 411, 461, 490
 Hatice Sultan, 520
 Hatt, 99, 160, 190, 214, 233, 384, 543
 Havz, 488, 585
 Hayâ, 138, 172, 298
 Hayâl, 33, 34, 35, 37, 41, 42, 49, 66, 67, 76, 77, 78, 90, 92, 93, 95, 96, 98, 100, 102, 103, 104, 105, 107, 110, 112, 113, 118, 122, 125, 132, 132, 133, 137, 150, 152, 157, 160, 168, 169, 171, 172, 173, 174, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 182, 183, 184, 185, 197, 199, 205, 209, 214, 225, 234, 240, 267, 275, 280, 292, 300, 303, 304, 305, 307, 315, 320, 322, 324, 335, 336, 341, 353, 356, 361, 363, 364, 384, 389, 394, 396, 398, 402, 407, 421, 462, 464, 491, 494, 497, 502, 515, 522, 547, 589, 591, 592, 608, 609,
 Hayâlât, 55, 83, 110, 137, 183, 185, 203
 Hayali, VIII, 58, 85, 90, 151, 179, 180, 183, 185, 377, 433, 589, 617
 Hayat, V, 15, 22, 24, 26, 46, 47, 66, 111, 127, 129, 132, 139, 143, 205, 232, 249, 281, 299, 303, 365, 370, 377, 434, 442, 464, 470, 474, 503, 519, 521, 527, 535, 546, 548, 552, 589
 Haydarpaşa, 459
 Hayder-i Kerrâr, 52
 Hayf, 104, 186, 396, 493
 Hâyîde Edâ, 126
 Hayr, 191, 376, 402, 410, 536, 557, 585
 Hayrabad, 146, 402, 410, 426, 444
 Hayrân, 138, 142, 190, 488, 490, 523
 Hayyâl, 182, 214
 Hazâne, 216
 Hâzık, 190, 191
 Hazine, 126, 180, 324, 544
 Hazine-i Evrâk, 460
 Hazret, 74, 112, 166, 194, 214, 247, 257, 289, 357, 400, 489, 511, 512, 513, 514, 583, 586, 587
 Hazret-i Ömer, 74
 Hece, 142, 148, 154, 435, 476
 Hedef, 91, 206, 591
 Hediye, 171, 176, 177
 Heft- Hân, 112
 Hegel, 39
 Helâl, 170
 Hemedân, 240

- Hemşîre, 241, 261
 Hendesî, 63, 66, 204, 247, 259, 361, 479
 Hengâm, 139, 190
 Hengâme, 193
 Hersekli Arif Hikmet, 127
 Herze, 201, 401
 Hesâb, 192
 Hevâ, 55, 102, 137, 275, 347, 580
 Hevayî, 26
 Heves, 97, 98, 133, 178, 180, 213, 260, 377, 393, 398, 435, 460
 Hevesname, 177, 432
 Hey'et, 181
 Hezâr, 165, 214, 242, 261, 315, 454
 Hıdmet, 112
 Hired, 99, 108, 156, 157, 168, 172, 339, 381
 Hıristiyan, 36, 450
 Hırmen, 175, 271, 295, 306
 Hırrename, 21
 Hıtâb, 235
 Hıttâ, 280, 299, 331
 Hızâne, 113
 Hızır, 213, 244, 299, 370, 377, 518
 Hiciv, 21, 26, 125, 127
 Hicviye, 158
 Hidîv, 133, 153, 210, 387
 Hidmet, 247, 395, 531
 Hikâye, 34, 49, 201, 405, 409, 418, 423
 Hikâyet, 97, 403
 Hikem, 97, 206, 227, 308, 312
 Hikemî Şiir, 127, 158
 Hikmet, 83, 111, 116, 159, 216, 227, 271, 312
 Himmət, 210, 247, 259, 268, 381, 400, 482, 518, 557, 584
 Hind, 183
 Hired, 100
 Hisâb, 178, 304
 Hisâr, 93, 161, 270, 280, 301, 331, 393, 455, 496, 497, 498, 499, 502, 503, 605
 Hisârî, 280, 299, 315, 332, 347
 Hisarlar, 500, 502
 Hitâb, 44, 213, 488
 Hitâm, 209
 Hoca Neş'et, 23, 151, 161
 Hokka, 195, 216, 261
 Hokkabaz, 460, 469
 Holbrook, 37, 39, 71, 150, 151, 364, 401, 404, 406, 417, 418, 419, 423, 424, 425, 524, 525
 Hollanda, 13, 469
 Hoş Turuncu, 460
 Hoş, 78, 83, 89, 92, 98, 99, 102, 111, 113, 119, 138, 148, 182, 196, 198, 199, 207, 212, 215, 219, 225, 231, 232, 234, 242, 243, 251, 256, 262, 269, 273, 281, 290, 291, 292, 297, 299, 307, 311, 323, 327, 338, 339, 340, 342, 344, 376, 377, 383, 385, 392, 397, 411, 457, 462, 555, 561, 565, 566, 570, 591
 Hûb, 83, 89, 113, 166, 198, 280, 292
 Hûbân, 178, 256, 305, 311, 323, 391, 501
 Hubb, 140, 582, 587
 Huceste, 201
 Hudâ, 97, 110, 155, 208, 238, 494, 537, 542, 557, 582
 Hudut, 195
 Hulk, 170
 Humbaracı Ahmed Paşa, 17
 Hûn, 55, 109, 146, 194, 203, 260, 268, 280, 295, 390, 498
 Hûr, 99, 108, 535, 538, 546, 547
 Hurde, 176, 181, 190, 236, 285, 315, 320, 394
 Hurşîd, 45, 56, 210, 285, 377, 384, 460, 508, 510, 566
 Husrev, 154, 191, 203, 250, 370, 510, 511
 Hutbe, 178
 Huzur, 43, 112, 158, 264, 602
 Hücçet, 82, 91, 94, 251
 Hüküm, 88, 89, 559, 587
 Hükûmî, 27
 Hükûmet, 299
 Hümâ, 165, 280, 297, 315, 322, 324, 328, 381
 Hümâyûn, 111, 194, 214, 233, 241, 312, 460, 518
 Hüner, 64, 75, 84, 101, 104, 111, 118, 186, 187, 188, 189, 195, 196, 229,

- 233, 247, 250, 261, 266, 288, 306, 307, 318, 325, 327, 333, 341, 352, 395, 396, 460, 561, 568, 569
- Hünermend, 187
- Hünkâr, 186, 213, 260, 267, 319, 590
- Hüsâmeddîn, 45
- Hüseyin Siret, 143
- Hüseyin Suad, 143
- Hüsn ü Aşk, VIII, 25, 32, 39, 59, 74, 105, 120, 125, 126, 146, 147, 154, 155, 157, 158, 160, 174, 175, 180, 221, 245, 261, 338, 356, 357, 389, 401, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 414, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 444, 505, 521, 523, 585, 586, 590, 593, 597, 599, 601, 605, 618
- Hüsn, VIII, 25, 32, 37, 39, 42, 53, 59, 73, 74, 75, 82, 87, 94, 98, 101, 104, 105, 108, 120, 125, 126, 137, 146, 147, 154, 155, 157, 158, 160, 169, 170, 174, 175, 180, 181, 184, 196, 219, 221, 225, 235, 237, 245, 261, 269, 282, 289, 299, 302, 314, 319, 326, 328, 329, 331, 332, 337, 338, 353, 356, 357, 359, 377, 379, 380, 383, 389, 401, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 414, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 444, 505, 521, 523, 534, 535, 538, 541, 542, 543, 548, 549, 550, 585, 586, 588, 590, 593, 597, 599, 601, 605, 609, 618,
- Hüsn-i matla', 108
- Hüsn-i ta'lil, 73, 75
- Hüsrev Hâtemî, 158
- Hüsrevabad, 461, 466, 467
- Hüve'l-Âhir, 245
- Hüve'l-Evvel, 245
- Hüznî, 158
- Hüzün, 129
- Hz. Ali, 246
- I. Abdülhamid, 17, 18, 459, 521
- I. Mahmud, 12, 17, 479
- III. Ahmed, II, 15, 16, 17, 24, 130, 403, 442, 447, 456, 458, 460, 461, 465, 466, 468, 469, 470, 477, 479, 481, 483, 507, 508, 510, 511, 512, 513, 579, 590, 593
- III. Murad, 11, 478
- III. Mustafa, 17, 459, 516
- III. Selim, II, III, IV, VII, 10, 18, 191, 194, 351, 365, 366, 367, 368, 369, 374, 388, 399, 400, 447, 458, 459, 470, 479, 481, 491, 492, 499, 503, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 527, 528, 529, 530, 532, 537, 538, 549, 552, 555, 556, 557, 558, 586, 590, 593, 600, 613, 615,
- Irâkî, 287
- Irmağ, 246
- Isfahan, 267, 287, 309
- Işk, 55, 89, 227
- IV. Murad, 459
- Iyd, 186, 193, 266, 395, 489
- İ'câz, 146, 165, 213, 228, 269, 292, 315, 324
- İ'tibâr, 119, 188, 204, 271, 277
- İâne, 148
- İbn Ebü'l-İsba', 31
- İbn Sinân El-Hafâcî, 31
- İbni Haldun, 34
- İbn-i Reşîk El-Kayrevânî, 37
- İbnü'l-Arabî, 51
- İbnü'n-Nâzım, 32, 606
- İbrahim Paşa, 13, 130, 133, 153, 361, 364, 456, 458, 464, 465, 467, 474, 479, 560, 587, 593
- İbrâm, 192
- İbrâz, 94, 192, 258
- İcâd, 96, 99, 218, 227, 244, 256, 258, 268, 274, 282, 286, 318, 338, 345, 355, 374, 375, 376, 377, 380, 385, 387, 388, 400, 413, 518, 519, 528
- İcat, 33, 72, 125, 150, 198, 199, 268, 274, 338, 344, 355, 363, 364, 413, 474, 515, 518
- İcraat, 526
- İdrâk, 88, 203, 321
- İfrâziye, 495
- İğrak, 121
- İham, 77
- İhsân, 210, 251, 275, 324, 529, 587
- İhtimâm, 233

- İhtirâm, 82, 109, 338
İhtiyâc, 193
İhtiyâr, 109, 338
İhyâu Ulûmi'd-Dîn, 34
İkbâl, 211
İkdam, 463
İkitelli, 201
İksîr, 195, 332, 344
İlâhî, 39, 44, 48, 50, 51, 149, 228, 473
İsmail Hakki-yı Burusevî, 21
İlhâm, 94, 108, 112, 116, 127, 228, 288, 320, 326, 423, 430, 456, 473, 560, 587
İlhâmî, 191, 515
İmâdü'd-Dîn, 299, 336
İmaj, 23, 33, 35, 49, 63, 64, 68, 161
İmân, 146, 246, 339
İmdâd, 210, 333, 403, 530
İmge, 63, 132, 151
İmgelem, 117, 150
İmlâ, 179, 197, 198, 205, 207, 208, 214, 268, 341, 358, 385
İmrü'l-Kays, 29, 38
İmtiyâz, 123, 232, 258
İmzâ, 286, 340
İnân, 159, 195, 216, 284, 331
İnbîk, 206
İnci, 103, 113, 236, 239, 291, 337, 361, 551, 591
İngiliz, 33, 457
İngiltere, 18
İnkâr, 105, 135, 155, 244, 299, 373, 489
İnsan, 11, 12, 33, 38, 47, 50, 78, 127, 134, 137, 142, 152, 366, 409, 421, 448, 509, 546, 550, 569, 570
İnşâ, 42, 98, 119, 120, 137, 168, 171, 195, 197, 208, 259, 267, 304, 307, 309, 376, 381, 384, 385, 428, 429, 584
İnşâd, 108, 198, 265, 280, 292, 310, 372, 373
İntihâb, 93, 203
İntikâm, 191
İntisâb, 181, 375
İntizâm, 99
İran Edebiyatı, 19
İran, VI, 19, 20, 21, 64, 65, 117, 123, 124, 137, 142, 152, 153, 167, 191, 221, 258, 267, 327, 356, 362, 370, 371, 382, 414, 415, 416, 420, 430, 431, 434, 474, 487, 513, 514, 539, 560, 593
İrânîlik, 148
İrâs, 119
İrem, 218
İrfân, 19, 20, 56, 107, 122, 134, 142, 153, 159, 166, 181, 187, 209, 211, 333, 389, 402, 583
İsâ, 82, 94, 175, 254, 265, 310, 372
İsbât, 94, 118, 204, 246, 247, 259
İshâk, 182, 187, 198, 199, 214, 243, 256, 262, 292, 293, 294, 317, 324, 325, 385, 386, 392
İsî, 172
İslâm Estetiği, 66
İslâm, 16, 24, 29, 38, 39, 48, 49, 62, 66, 74, 117, 125, 214, 430, 431, 456, 463, 465, 469, 470, 475, 596, 601, 603, 604, 609, 611, 613, 614, 618, 619
İsm, 194, 198, 207
İsmâ'il, 194
İsmail B. Ahmed-i Ankaravî, 21
İsmail Belig, 25
İspanya, 13
İstanbul, III, VI, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 29, 30, 31, 33, 34, 35, 37, 39, 43, 45, 46, 48, 52, 61, 62, 65, 66, 68, 69, 71, 72, 73, 76, 77, 78, 79, 80, 85, 87, 117, 120, 121, 125, 132, 134, 135, 137, 139, 140, 142, 143, 147, 150, 154, 155, 156, 157, 158, 160, 161, 215, 219, 232, 242, 243, 264, 267, 338, 349, 350, 355, 356, 358, 362, 365, 367, 368, 369, 389, 399, 405, 407, 408, 410, 412, 413, 414, 415, 419, 420, 425, 432, 433, 434, 436, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 472, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 483, 485, 486, 487, 488, 489, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 516, 522, 525, 560, 561, 563, 564, 565, 566, 567, 568,

- 569, 570, 571, 573, 574, 583, 585,
586, 590, 593, 595, 596, 597, 598,
599, 600, 601, 602, 603, 604, 605,
606, 607, 608, 609, 610, 611, 612,
613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620
İsti'ârât, 32, 40, 41, 50, 55, 59
İsti'dâd, 100, 212, 230, 237
İstiare, III, V, 29, 30, 32, 33, 34, 35,
36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 51, 59, 60,
69, 70, 71, 72, 73, 77, 119, 151, 180,
366, 414, 481, 486, 590, 591
İstifham, 96
İstihza, 157
İstişâre, 119, 307
İş'âr, 185
İşâ, 173
İşret, 174, 327, 486
İstiyâk, 218, 333
İvaz, 199, 297
İz'ân, 188
İzâfât, 120
İz'ân, 247, 248, 250
İzz ü Şân, 193
İzzet Ali Paşa, 25, 124, 142, 234, 397
İzzet Molla, 127, 142, 153, 580, 584,
585, 599
İzzet, 25, 26, 124, 127, 142, 146, 153,
234, 397, 580, 584, 585, 599
Jakobson, 37
Jâle, 138, 436
Kâ'be, 74
Ka'be, 74, 91
Kabataş, 455
Kabr, 520, 521, 526, 532
Kabza, 186, 210, 352
Kabzâ, 205
Kadd, 118, 179, 242, 307
Kadeh, 44, 135
Kader, 86, 87, 88, 591
Kadı Çeşmesi, 495
Kadı Hamamı, 495
Kadızedeliler, 10
Kâdir, 74, 177, 193, 205, 275, 341,
489, 563, 572, 576, 577
Kadr, 118
Kâf u Nûn, 209
Kâfir, 74, 135, 242, 355, 455, 494
Kafiye, 24, 121, 122, 123, 133, 360
Kâğıd, 195, 263, 313
Kâğıthane, 272, 277, 456, 458, 459,
460, 461, 462, 464, 465, 466, 467,
473, 486, 497, 592, 593, 604
Kâhin, 188
Kahramân, 112, 205, 294, 315, 327,
351, 353, 534, 537, 539, 558
Kaht, 113
Kâinât, 36, 209, 582
Kâkül, 242, 262
Kalb, 97, 148, 207, 244, 327, 536, 555,
556, 580, 581, 585
Kâle, 82, 112, 150, 164, 203, 206, 215,
271, 277, 280, 290, 299, 321, 332,
345, 346, 347, 348, 388, 413, 427, 591
Kalem, 31, 98, 99, 108, 156, 164, 165,
177, 178, 179, 181, 182, 190, 197,
198, 202, 203, 204, 205, 208, 209,
211, 212, 216, 218, 219, 225, 240,
247, 256, 259, 261, 262, 266, 267,
275, 280, 291, 294, 295, 304, 325,
327, 328, 338, 351, 378, 383, 394,
395, 513, 534, 535, 537, 538, 539,
540, 541, 546, 547, 591, 602
Kalender, 160
Kalender, 459
Kalıp Benzetme, 76
Kalıplaşmış Mecaz, 75
Kâlib, 82, 94, 518
Kamer, 136, 140, 454, 509
Kâmet, 78, 103, 208, 455, 495
Kamış, 219
Kâmi, 25, 108, 109, 499
Kâmran, 315
Kâmûs, 119, 120, 306, 434
Kand, 199, 205, 208, 219, 242
Kandîl, 171
Kâni, 21, 26, 102, 132, 582, 598, 600
Kanun, 14, 44, 374, 527, 529, 530
Kanunî, 11, 14, 129, 458, 467
Kara Mustafa Paşa, 461
Karaağac, 505
Karabağ, 500
Karahisar, 524
Karaman Beylerbeyi Abdurrahman
Paşa, 524
Karanfil, 121
Karargâh, 269

- Kârbân, 210, 280, 285, 534, 538, 541, 542, 543, 544, 545
 Kâr-geh, 110
 Karınca, 137
 Karl Shapiro, 67
 Karlofça, 10
 Kasâ'id, 201, 358, 371
 Kâse, 251, 262, 263, 334
 Kasem, 209
 Kaside, IV, 19, 85, 86, 107, 124, 134, 152, 186, 210, 221, 235, 258, 286, 338, 357, 366, 390, 407, 420, 421, 442, 483, 493, 509, 516, 520, 521, 522, 523, 525, 559, 560, 564
 Kasr, 310, 375, 376, 378, 379, 380, 381, 384, 386, 488, 490, 498, 518, 527, 528, 533, 585
 Kasr-ı Cinan, 489
 Kaş, 44, 75, 78
 Kâşâne, 113, 148, 173
 Kat', 146, 240
 Kâtib, 99, 294
 Kâtibî, 27
 Katmer, 112
 Katra, 206, 208
 Kavak, 455
 Kaval, 216
 Kayalar, 455
 Kays, 205, 206, 325
 Kazâ, 82, 86, 171, 176
 Kazanc, 185, 303
 Kâzım Paşa, 127
 Kebâb, 119
 Kebk, 184, 209, 335
 Keder, 47, 131
 Kedkenî, 34, 35, 37, 49
 Keklik, 184, 185, 209
 Kelâl, 180, 240, 592
 Kelâm, 34, 42, 82, 87, 90, 94, 105, 111, 139, 159, 198, 199, 227, 232, 233, 235, 254, 317, 389, 403, 410, 425, 582
 Kelîm, 23, 94, 155, 199, 240, 317, 323, 377
 Kelimecilik, 124
 Kelîm-i Kâşanî, 23
 Kemâl, 95, 141, 164, 186, 198, 204, 262, 265, 269, 272, 273, 276, 282, 288, 299, 302, 319, 325, 331, 354, 379, 393, 393, 437, 613
 Kemal-i Isfahanî, 21
 Kemân, 129, 184, 187, 209, 335, 382, 460, 497, 535, 548, 550, 551, 559, 560
 Kemend, 269, 296, 340
 Kemer, 89
 Kenâr, 119
 Kerâmât, 245
 Kerâmet, 148
 Kerem, 193, 199, 207, 208, 211, 287, 374, 379, 394, 400, 514, 518, 527, 562, 563, 572, 573, 575, 576, 577, 583
 Kerkük, 23
 Kesâd, 330, 345, 346
 Kesâfet, 244, 332, 560
 Kesel, 196
 Keşîde, 195, 198
 Keşşâf, 170
 Keştî, 498
 Ketb, 232
 Kevâkib, 112, 237, 534, 538, 543
 Kırım, 23, 449, 600
 Kismet, 236
 Kışla, 399, 517, 526, 533
 Kıt'a, 101, 153, 158, 220, 272, 407, 498
 Kıt'a-i Yâkût, 460
 Kiyem, 110, 185
 Kıymet, 97, 160, 192
 Kız Oğlan Kız, 167
 Kızlık, 167
 Kibriyâ, 191
 Kîl ü Kâl, 102, 180, 424
 Kîfîd, 93, 197
 Kilise, 183, 185
 Kîlk, 164, 165, 166, 169, 173, 182, 186, 187, 190, 195, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 218, 219, 225, 235, 242, 243, 251, 259, 261, 264, 266, 267, 270, 280, 287, 293, 295, 332, 333, 349, 357, 358, 370, 377, 379, 382, 383, 385, 387, 392, 393, 394, 410, 413, 505, 591
 Kîmyâ, 195
 Kinâyât, 40, 55, 59
 Kinâye, 40, 232
 Kinâyet, 235

- Kindî, 164, 212, 288
 Kirpik, 75
 Kîse, 98, 165, 494
 Kişver, 82, 108, 156, 200, 233, 246, 251, 263, 307, 313, 330, 505, 508, 511, 535, 538, 547
 Kişveristân, 112
 Kitâb, 225, 238, 315, 379, 408, 562, 570, 571
 Kitabullah, 117
 Kizb, 204
 Klâsik Edebiyat, 80
 Klişe, 42, 76, 77, 113, 122, 145, 363, 446, 481, 591
 Klişeleşmiş Söz, 71, 446
 Koca Ragıp Paşa, VIII, 17, 26, 139, 233, 590
 Koku, 205
 Konya, 368, 516, 520, 521, 524, 525, 597
 Korent, 473
 Koşma, 26, 148, 433
 Köhne Mazmun, 84
 Köhne, 79, 82, 84, 98, 103, 107, 167, 174, 177, 201, 271, 275, 323, 327, 340, 342, 358, 369, 370, 371, 374, 391, 393, 510, 528, 591
 Köhnemiş Hayal, 95
 Köpek, 460
 Körfez, 459
 Krusewski, 37
 Kuburîzade Abdurrahman, 26
 Kûçe, 108, 175, 395, 504, 535, 538, 546, 547
 Kûçe, 210, 326, 351, 397
 Kudemâ, 22, 122, 276
 Kudsiyân, 546
 Kudüm, 112
 Kuhl, 291
 Kulak, 78, 438, 440
 Kulzüm, 113
 Kum Saati, 74
 Kumaş, 41, 164, 195, 205, 210, 215, 235, 252, 257, 258, 280, 285, 290, 296, 307, 348, 349, 372, 375, 379, 383, 387, 389, 392, 398, 412, 413, 427, 505, 506, 591
 Kumbarahane, 461, 467
 Kumkapı, 493, 501
 Kumrî, 211
 Kumru, 211
 Kur'ân, 29, 31, 74, 146, 246, 339, 584, 604, 606, 615, 619
 Kur'anikerim, 33, 45, 46, 246, 339
 Kurb, 138, 184
 Kuru Çeşme, 455
 Kuş, 73, 121, 185, 214, 322, 325, 440
 Kuşa, 73, 180, 183, 184, 185, 219, 337, 546
 Kuşdili, 459
 Kûşe, 93, 237
 Kuvvet, 13, 45, 119, 251, 316, 515, 539, 552, 580
 Kübrâ, 166, 546
 Küçük Kaynarca Anlaşması, 17
 Küçük Pazar, 495
 Küçüksu, 476, 500, 593
 Küfrî-i Bahayî, 21
 Kühen, 181, 285, 322, 377, 389
 Küheylân, 165
 Kümeyt, 82, 100
 Küncîde, 104, 186, 396
 Küntü Kenzen, 209
 Künûz, 197
 Küstâh, 190
 Kütahya, 525
 Kütüb, 207
 La'l, 73, 77, 89, 120, 194, 225, 243, 282, 436
 La'li, 155
 Lâf ü Güzâf, 234
 Lâf, 204, 247, 259, 349, 413, 505
 Lâfiz, 64, 66, 67, 69, 197, 540
 Lafz, 75, 94, 98, 109, 120, 159, 160, 166, 167, 168, 169, 183, 192, 197, 225, 265, 280, 289, 306, 334, 372, 433
 Lafz-ı Garîb, 120
 Lâhût, 172, 175, 310
 Lahza, 286, 288, 583
 Lâle Devri, III, 12, 13, 15, 16, 17, 21, 129, 131, 143, 377, 379, 388, 390, 400, 446, 447, 448, 458, 460, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 477, 479, 487, 488, 498, 499, 507, 510, 512,

- 513, 525, 559, 560, 571, 578, 589,
597, 598, 603, 606, 614, 619, 620
Lâle, 16, 55, 109, 121, 202, 265, 267,
274, 320, 372, 383, 391, 452, 458,
460, 461, 463, 466, 473, 479, 491,
495, 499, 587, 588
Lâleli Camii, 495
Lâlezâr, 25, 241
Langa Hisarı, 495
Lâtîf, 140
Latife, 67, 125, 138, 411
Latîfî, 50, 454
Lâubalî, 131, 143
Le Corbusier, 472, 473, 610
Le'âl, 294
Leb, 56, 90, 105, 120, 172, 175, 219,
225, 242, 251, 270, 376, 424, 436,
498, 505, 512, 561, 568, 569, 583
Leff ü Neşr, 75, 543
Lehçe, 200, 258, 334, 433
Leskofçalı Galib, 127
Leşker, 89, 209, 400, 535, 548, 549,
550
Letafet, 137, 501
Lev Kâne Mûsâ Remzi, 110
Levend, 170
Levh, 95, 112, 201, 209, 237, 242,
267, 272, 280, 310, 341, 383
Levha, 181, 204, 209, 232, 236, 255,
261, 267, 271, 290, 311, 395
Levnî, 17, 27, 435, 477, 478, 597
Leyla Hanım, 127
Leylâ İle Mecnun, VIII, 39
Leylâ Vü Mecnun, 25, 50, 85, 86, 89
Leylâ, VIII, 25, 32, 39, 50, 85, 86, 89,
419, 425, 596, 597, 601
Leylâkî, 461
Leyle, 170
Leylî, 82, 104
Lezîz, 176, 199, 242, 244, 284, 292,
299
Lezzet, 42, 64, 93, 119, 208, 212, 271
Libâs, 195, 285, 348, 372
Likâ, 82, 112, 277, 312, 490, 581
Lirik, 131, 155, 158
Lirizm, 145
Lisân, 98, 198, 202, 235, 258, 262,
263, 392, 512, 562, 572, 575
Lisânü'l-Arâb, 70
Livingston, 48, 147
Liyâkat, 243, 284, 293
Lois Massignon, 38, 39, 456
Londra, 15, 45, 599
Lû'lû, 97, 206, 236, 261
Lugât, 119, 126, 354, 410, 436
Lugaz, 216
Lutf, 82, 88, 101, 104, 111, 133, 193,
204, 225, 252, 286, 316, 325, 371,
483, 488, 490, 504, 510, 535, 548,
551, 563, 573, 577, 584
Lutfiyye, 26, 227, 234, 428, 429, 593,
598
Ma'ânî, 41, 84, 98, 112, 119, 168, 170,
172, 173, 178, 206, 220, 225, 232,
301, 308, 331, 334, 428
Ma'âdin, 236
Ma'ârif, 166, 293
Ma'den, 180
Ma'nâ, 50, 54, 70, 82, 86, 93, 94, 95,
98, 99, 101, 107, 112, 146, 154, 168,
169, 170, 172, 173, 174, 179, 181,
183, 187, 191, 206, 213, 216, 220,
228, 234, 402, 424, 587, 591
Ma'ni, 42, 97, 106, 112, 113, 119, 146,
159, 168, 172, 174, 178, 179, 183,
184, 190, 194, 203, 213, 220, 226,
230, 235, 237, 238, 251, 305, 307, 544
Ma'rîfet, 100, 165, 166, 189, 330, 345,
519, 530
Ma'zûr, 190
Ma'ârif, 197, 561, 563, 568, 569, 572,
576, 577
Mâcerâ, 242, 422
Ma'delet, 207, 400, 518, 530
Maden, 133, 153, 377
Mâder, 103
Mâh, 138, 179, 242, 304, 323
Mahabbet, 228, 257, 273, 583, 584
Mahallî, V, 22, 26, 129, 145, 435, 469,
475, 493
Mahallîleşme, 27, 128
Mahallilik, 129, 435
Mahâret, 160, 234, 289
Mahbere, 184, 202
Mahbûb, 206, 379

- Mahlâs, 102, 123, 131, 157, 158, 236,
 442, 556, 558, 578
 Mahlûle, 170
 Mahmûd Celâleddîn Paşa, 142
 Mahrem, 103, 171
 Mahremiyet, 130
 Mahsûl, 293, 324
 Mahzen, 184, 195, 319, 328
 Mahzûz, 237, 310
 Makâl, 119, 178
 Makâle, 199, 225
 Makbûl, 243, 293
 Maksûd, 211, 257, 348
 Mâlik, 42, 180
 Mana, 32, 33, 37, 43, 48, 49, 62, 64,
 66, 69, 70, 73, 75, 77, 110, 111, 120,
 147, 167, 171, 174, 197, 205, 207,
 209, 216, 218, 220, 221, 222, 223,
 230, 240, 269, 296, 305, 321, 326,
 329, 339, 345, 347, 351, 352, 356,
 375, 389, 390, 393, 515, 539, 540,
 543, 544, 545, 575, 584, 618
 Mani, 174, 176, 193, 219, 275, 330,
 337
 Ma'nî, 174, 193, 240, 268, 276, 286,
 295, 329, 377, 381, 395, 534, 538,
 545, 546, 547
 Manifesto, 146
 Mansıb, 180
 Manzara, 57, 121, 462
 Manzume, 134, 420, 503
 Ma'rifet, 198, 261, 285, 293, 324, 325,
 352, 374, 535, 538, 547
 Marki Do Bonnak, 12, 13, 469
 Mâşita, 170
 Matbû', 233
 Matla', 148, 149, 297
 Matla', 92, 139, 183, 196, 210, 211,
 281, 383, 384
 Mavnacı Ali, 495
 Maymun, 460
 Mazhar, 55, 112, 236, 241, 251, 275,
 285, 485, 504, 532
 Mazmun, III, V, 32, 33, 37, 49, 51, 52,
 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70,
 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80,
 81, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91,
 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100,
 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107,
 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114,
 136, 139, 167, 168, 169, 171, 175,
 176, 182, 185, 186, 223, 230, 236,
 246, 251, 257, 259, 260, 265, 273,
 281, 292, 311, 312, 316, 323, 330,
 338, 340, 355, 361, 363, 370, 372,
 373, 389, 396, 398, 400, 414, 429,
 435, 469, 476, 481, 547, 590, 591,
 600, 605, 610, 612
 Mazmunculuk, 76
 Me'âl, 55, 77, 112, 177, 188, 227, 302,
 393
 Me'ânî, 165, 211, 234, 383
 Me'nûs, 198
 Mecâl, 216, 332
 Mecâlis, 88
 Mecâz, III, V, VI, 26, 29, 31, 32, 33,
 34, 38, 40, 43, 44, 45, 48, 49, 50, 51,
 52, 53, 57, 58, 59, 60, 62, 71, 74, 75,
 76, 77, 190, 246, 366, 481, 486, 590,
 591, 598
 Mecazı Mürsel, 37, 73
 Mecazî, 44, 51, 53, 58, 70
 Mecazlı Söz, 77
 Meclâ, 206
 Meclis, 98, 251, 269, 306, 326, 401,
 402, 561, 567, 578, 580
 Mecnûn, 32, 39, 50, 55, 79, 85, 88, 90,
 96, 172, 319, 373, 419, 422, 425, 460,
 556, 596, 597, 601
 Mecerâ, 40, 59, 206, 214
 Medâyih, 165, 207
 Medh, 83, 110, 111, 137, 153, 165,
 168, 182, 191, 194, 207, 225, 233,
 262, 301, 342, 561
 Medhiye, 133, 153
 Medîh, 208
 Medrese, 10, 11, 56, 466, 495
 Mefhar, 207
 Mefhum, 77, 414
 Meftûn, 100, 101, 104, 109, 171, 259,
 260, 396

- Meh, 83, 104, 106, 113, 200, 251, 290, 326, 328, 335, 347, 455, 490, 514, 561, 568, 569, 581
Mehd, 170, 281, 290
Mehmed Akif, 143
Mehmed Celâl, 72, 78, 79, 138, 139, 160, 612
Mehmed Muzaffer Mecmuası, 157, 158, 612
Mehmed, 14, 23, 25, 30, 31, 37, 72, 73, 75, 76, 78, 79, 101, 138, 139, 142, 143, 153, 157, 158, 160, 403, 451, 458, 473, 478, 486, 524, 599, 600, 612
Mehtâb, 234, 492, 503, 522, 528
Mekân, 113, 135, 447, 455, 456, 469, 486, 494, 497, 501, 545, 564, 565, 566, 567, 569, 571, 578, 585
Meknûn, 90, 196, 291
Mekrûmet, 241
Mektup, 91, 140, 524
Melâhat, 110, 196
Melâl, 185, 325
Melhûz, 237, 310
Memdûd, 235
Menâkıb, 256, 338
Menba', 257, 329
Menber, 178
Menemenlizade Tahir, 119, 120, 141, 143, 612
Mengi, 37, 49, 61, 64, 66, 68, 69, 70, 71, 74, 75, 76, 124, 223
Menhus, 157
Menkıbet, 201
Menşûr, 203, 251
Mer'â, 206
Merd, 288, 582
Merdâne, 293, 532
Merdiven Köyü, 459
Merrîh, 296
Mersiye, 154
Mersiye, 75, 129, 154
Mertebe, 136, 140, 509
Meryem, 172, 390
Mesâğ, 188, 333
Mesaj, 57, 87, 88, 89, 91, 97, 99, 167, 305, 539, 541, 544, 554, 556
Mesâlik-i Edebiye, 67, 605
Meserret, 193
Mesîh, 213, 237, 240, 295, 310
Mesîhâ, 172, 175
Mesîhi, 109, 118, 432, 612
Mesire, 458, 459, 460, 488, 499
Mesken, 79, 113, 472, 500
Mesnevî, IV, 19, 25, 26, 45, 46, 47, 49, 54, 83, 111, 123, 124, 126, 168, 172, 178, 183, 201, 202, 220, 227, 228, 229, 243, 249, 252, 253, 254, 258, 271, 279, 280, 281, 299, 301, 304, 314, 315, 316, 317, 326, 332, 336, 347, 359, 387, 393, 404, 407, 410, 412, 415, 417, 419, 422, 424, 425, 444, 455, 492, 527, 533, 597, 599, 605, 608
Mest, 56, 190, 198, 225, 292, 319, 370, 395, 424, 490, 534, 537, 540, 541
Meşk, 54, 65, 80, 208, 242, 325, 396, 424, 513
Meşrutiyet, 80
Meşşâta, 169, 173, 196, 197, 206, 214, 225, 291
Metâ', 119, 166, 186, 261, 281, 285, 288, 289, 299, 345
Metafor, 33, 37, 63
Metîn, 256, 271, 412
Metn, 100, 208
Metonimi, 37
Mevâlî, 288
Mevc, 99, 107, 178, 261, 272, 319, 372, 498, 504, 581
Mevce, 260, 295
Mevhûm, 183
Mevlâ, 227, 247, 372, 384
Mevlâna, IV, 34, 35, 45, 46, 47, 49, 183, 226, 238, 245, 246, 247, 257, 268, 275, 319, 354, 368, 422, 463, 483, 515, 516, 520, 521, 524, 586, 587, 590, 597, 604, 605, 612
Mevlevî, 31, 44, 85, 127, 146, 266, 272, 319, 366, 368, 369, 404, 420, 493, 504, 515, 516, 522, 523, 525, 551, 586
Mevlevîhâne, 368, 522
Mevsim, 88, 121, 129, 139, 476, 560, 585
Mevvâc, 288, 320

- Mevzûn, 83, 87, 105, 107, 111, 187, 236, 275, 313, 317, 326, 328, 389, 411
Meydan Oku, 126
Meydân, 126, 156, 177, 179, 185, 186, 191, 205, 210, 249, 251, 255, 281, 294, 298, 302, 322, 326, 330, 334, 351, 352, 353, 358, 382, 388, 403, 444, 474, 489, 515, 534, 537, 539, 583, 591
Mey-Hâne, 257
Mey-Hâne, 329
Meyhane, 44, 67, 135, 203, 502
Meyve, 84, 110, 113, 316, 330, 361, 450, 591
Meyyâl, 201, 358, 371
Mezâd, 166, 298, 346, 352
Mezakî, 40, 41
Mezâmîn, 81, 102, 103, 104, 105, 106, 108, 111, 112, 113, 168, 171, 173, 224, 237, 323, 373, 535, 538, 546, 547
Mezâyâ, 97, 103, 171, 189, 207, 225, 234, 238, 317, 320
Mısır, VII, 31, 494, 517, 596
Mısra, 65, 77, 105, 108, 109, 129, 153, 181, 184, 187, 213, 260, 268, 290, 295, 314, 319, 325, 326, 341, 351, 361, 366, 372, 376, 377, 380, 383, 419, 434, 502, 534, 538, 542, 545, 546, 547, 549
Mızrâb, 244, 262
Mi'sâr, 218
Midâd, 90, 195, 261, 346
Midhat, 160, 182, 191, 198, 199, 202, 207, 214, 219, 342, 385, 386, 415, 513
Miftâh, 166, 197, 215, 216, 293
Mihmân, 148
Mihnet, 104, 186, 396
Mihr ü Mâh, 138
Mihr, 56, 106, 111, 138, 165, 173, 228, 236, 271, 273, 289, 315, 323, 328, 330, 347, 509, 518, 520, 526, 533, 562, 570, 580, 581, 587
Mihrâb, 237, 561, 568, 569
Millî Edebiyat, 80, 432, 433, 610
Mi'mâr, 251, 256, 376, 493, 494
Mînâ, 165, 207
Mine Mengi, 33, 36, 37, 49, 52, 61, 64, 66, 68, 70, 71, 75, 76, 118, 124, 125, 167, 223, 407
Minyattür, 475, 477, 478
Mir'ât, 110, 112, 422
Miraciye, 25
Mirâs, 193, 309
Mîrî Malı, 126, 424
Misâl, 47, 178, 305, 307, 587
Misk, 100, 197, 205
Mîve, 206
Miyân, 181, 184, 194, 199, 218, 225, 399, 422
Mizac, 134
Mizah, 124
Mizahî, 127, 136
Mîzân, 175, 443
Moda, 16, 21, 146, 361, 430, 571
Modaburnu, 459
Monlâ Celâl, 246
Monlâ, 52, 246, 268, 425, 521, 586, 587
Monlâ-yı Rûm, 52, 268, 586
Mora, 14, 23
Mu'ammâ, 206
Mu'ârız, 166
Mu'azzam, 234
Mu'ciz, 82, 87, 94, 165, 191, 192, 195, 198, 202, 213, 214, 226, 242, 254, 258, 261, 262, 263, 268, 276, 281, 282, 289, 290, 299, 301, 317, 323, 334, 335, 336, 341, 342, 377, 385, 391, 411, 412, , 415, 513, 536, 556, 558
Mu'cize, 165, 166, 198, 205, 206, 207, 208, 240, 247, 242, 267, 275, 383
Muallim Feyzî, 78
Muallim Naci, 31, 61, 68, 157, 158, 159, 419, 612
Mu'ammâ, 294
Mugân, 172, 183, 534, 538, 545, 546, 547
Muhabbet, 206, 273, 499, 581
Muhammed, 29, 30, 31, 34, 39, 43, 46, 246, 423, 436, 509, 601, 602, 603, 604, 606, 607, 612, 613, 615, 616
Muhammes, 25, 109, 407
Muhayyel, 68, 225, 231
Muhibb, 287, 322

- Muhkem, 256
 Muhteşem-i Kâşanî, 21
 Muhtevî, 143
 Mukallid, 124
 Mukayese, 20, 135, 141, 420, 473
 Muntazam, 192, 270, 336, 393, 450, 466
 Mûr, 84, 88, 137, 531, 532
 Murabba, 25, 124, 152
 Murâd, 91, 105, 180, 181, 218, 341, 396
 Murg, 69, 73, 119, 184, 213, 214, 251, 260, 281, 297, 325
 Murgân, 119
 Murtaza Kuli Han, 142
 Mûsâ, 110
 Musaffâ, 206
 Musammat, 25, 127
 Musavver, 215
 Mushaf, 246
 Musiki, 24, 216, 466, 472, 474, 483, 492, 503, 590
 Mustar, 110, 355, 400
 Mutasavvifâne, 138
 Mu'teber, 79, 289, 583
 Mutrib, 244, 559
 Mûy, 182, 197, 199, 218, 560
 Mûy,
 Mübalağa, 31, 75, 137, 159, 402
 Mücedded, 526, 533
 Müceddid, 366, 374, 517, 519, 520, 521, 525, 526, 532, 590
 Mücella Turuncu, 460
 Mücellâ, 206, 301
 Mücerred, 112
 Mücessem Turuncu, 461
 Müdde'â, 188
 Müdde'î, 176, 195
 Müfred, 102
 Mühr, 290
 Müjde, 140, 210, 526, 533, 536, 555, 556
 Müje, 208
 Müjgân, 196, 197
 Mükellef, 258, 264, 392, 592
 Mükerrerem, 194
 Mülâzım, 150
 Mülk, 88, 192, 203, 246, 250, 288, 320, 325, 374, 375, 378, 397, 508, 509, 527, 529, 531
 Mültezem, 112
 Mün'akis, 178, 307
 Münif, 155
 Münîr, 81, 110, 318
 Münşe'ât, 98
 Müntehab, 207, 385
 Mûraat-i Nazir, 73
 Mürâdif, 265, 372
 Mürde, 299
 Mürebbâ, 208, 290
 Mürekkeb, 211, 261
 Mürettep, 118
 Mürg, 121, 148, 269, 316, 455
 Mürgân, 183
 Mürsel Mecaz, 52
 Mürtesem, 112
 Mürüvvet, 104, 584
 Müseddes, 148, 152, 433
 Müsellem, 166
 Müslüman, 63, 74, 474, 513
 Müstehzî, 212
 Müstezâd, 258
 Müşebbeh, 31, 39, 40, 78
 Müşebbehün bih, 78
 Müşerref, 241, 395
 Müşgîn, 170, 187, 295
 Müşk, 102, 206
 Müşkil, 119, 181, 225, 287, 307, 355, 395, 523, 582
 Müşkilâtın, 119
 Müşkîn, 197, 243
 Müşterek, 24, 64, 81, 146, 477
 Müşteri, 166
 Müteferrika, 14, 16
 Mütercem, 100
 Müzerkeş, 164, 508
 Müzeyyel, 210, 235, 349, 379
 Nâ'ilî, 32, 91, 225, 242, 311
 Na't, 97, 178, 187, 191, 196
 Na'tî, 25
 Nabi, V, VI, IX, 18, 19, 20, 21, 23, 25, 32, 40, 42, 57, 58, 67, 85, 86, 97, 98, 99, 100, 101, 116, 118, 119, 120, 122, 124, 125, 128, 134, 137, 142, 145, 149, 151, 153, 155, 158, 159, 170,

- 174, 177, 178, 179, 180, 185, 189, 190, 203, 209, 220, 221, 222, 231, 238, 252, 259, 290, 304, 305, 306, 307, 308, 313, 317, 328, 348, 349, 350, 351, 360, 362,363, 364, 389, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 425, 426, 427, 428, 430, 434, 436, 444, 454, 505, 506, 579, 580, 583,584, 589, 590, 592, 593, 599
- Nabizade Nazım, 141, 142, 143, 613
- Nâcî, 31, 159, 419, 606
- Nâdân, 179, 234, 252
- Nâdîde, 234, 386
- Nâdim, 164, 195, 213
- Nadir, 92, 96, 122, 134, 288, 353, 355
- Nâdire, 100, 101, 111, 123, 173, 210, 218, 225, 235, 243, 244, 252, 278, 281, 300, 304, 318, 320, 323, 332, 345, 349, 379, 388, 393
- Nağme, 79, 127, 187, 191, 196, 204, 210, 212, 214, 241, 247, 262, 281, 285, 354, 394, 474
- Nahcîr, 184, 209, 335
- Nahifî, 25, 26, 40, 155, 499
- Nahl, 206, 242, , 293, 316, 324, 461, 583
- Nahl-i Erguvân, 461
- Nahv, 226
- Nailî Efendî, 128
- Nâilî, IX, 20, 21, 57, 85, 90, 91, 136, 137, 138, 220, 360
- Nâilî-i Kadîm, 136
- Nâimâ, 137
- Nakd, 31, 84, 96, 98, 165, 252, 279, 285, 292, 324, 330, 345, 346, 377, 530, 609
- Nakdî, 26
- Nakkâd, 101, 282, 294
- Nakkâl, 201
- Nakkaş Osman, 478
- Nakkâş, 181
- Nakş, 42, 56, 93, 97, 110, 119, 169, 175, 183, 190, 193, 196, 202, 204, 211, 232, 236, 257, 298, 310, 342, 370, 382, 393, 497, 506, 559
- Nâkûs, 172
- Nakz, 192
- Nâl, 169, 173, 184, 199, 204
- Nâle, 89, 213
- Nâliş, 165, 214
- Nâme, 88, 100, 193, 198, 202, 243, 280, 297, 305, 316, 597, 616
- Namık Kemal, 128,129, 137, 140, 141, 143, 419, 435, 613, 617
- Nâmî, 142
- Nâr, 263, 316, 390, 493
- Nâ-Refte, 212, 397
- Nasr, 192
- Naşid, 25, 103
- Nâtık, 262
- Nâtıka, 224, 262, 268, 385, 392
- Nâvdân, 194, 195, 214, 216, 263, 534, 537, 540, 541
- Nây, 196, 210, 287, 382, 535, 548, 550
- Nayî, 25
- Nâz, 83, 91, 93, 126, 165, 237, 244, 266, 287, 328, 355, 378, 389, 394, 395, 422, 489, 490, 501, 502, 506, 528, 534, 536, 538, 541, 542, 543, 555
- Nazar, 44, 58, 79, 138, 154, 156, 159, 177, 241, 341, 424, 443, 514
- Nâzende, 93, 272, 274
- Nâzenîn, 170, 506
- Nazım, III, 25, 26, 58, 64, 68, 78, 86, 109, 123, 124, 145, 149, 152, 219, 221, 279, 280, 288, 328, 336, 364, 433, 481, 539, 589
- Nâzik, 232, 252, 433, 506
- Nazîm, 190, 197, 236, 279, 291, 292
- Nazîr, 102, 189, 273, 290, 311, 341, 381, 411
- Nazire, 23, 25, 134, 146, 149, 161, 242,397, 408, 409, 421, 462, 593
- Nazireci, 124
- Nazirecilik, 127
- Nazirî, 20
- Nazlı Kolu, 460
- Nazm, 41, 58, 74, 83, 90, 92, 102, 113, 122, 164, 165, 166, 168, 169, 182, 185, 196, 198, 201, 205, 206, 208, 212, 213, 215, 225, 236, 238, 243, 252, 258, 261, 265, 266, 278, 279, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 311,

- 315, 320, 322, 323, 324, 326, 331, 332, 333, 334, 336, 337, 342, 345, 347, 349, 351, 353, 358, 359, 364, 371, 372, 377, 382, 383, 388, 392, 393, 394, 395, 396, 398, 411, 416, 433, 534, 535, 536, 538, 539, 545, 546, 548, 550, 551, 557, 582, 584, 591
 Nâzük, 186, 267, 273, 318, 340, 379, 381, 395, 588
 Neberd, 187
 Necati, IX, 42, 79, 85, 86, 113, 120, 123, 128, 220, 430, 431, 432, 434, 446, 616, 617, 619
 Necip Fazıl, 142
 Nedim Tarzı, 127
 Nedim, III, IV, V, VI, VIII, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 32, 65, 72, 77, 78, 81, 85, 86, 104, 105, 111, 120, 121, 124, 125, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 145, 146, 147, 148, 149, 151, 152, 153, 155, 158, 160, 164, 171, 176, 180, 181, 186, 188, 190, 192, 193, 194, 203, 204, 210, 211, 212, 220, 221, 222, 225, 231, 235, 236, 238, 240, 241, 242, 247, 248, 257, 258, 259, 260, 261, 263, 265, 267, 266, 273, 282, 285, 286, 287, 288, 290, 298, 309, 318, 319, 321, 322, 331, 340, 341, 346, 348, 349, 351, 352, 354, 355, 357, 360, 361, 362, 363, 364, 366, 369, 370, 377, 378, 380, 382, 388, 394, 395, 396, 397, 399, 414, 415, 421, 430, 431, 432, 435, 436, 442, 443, 444, 446, 450, 462, 463, 464, 465, 470, 472, 475, 476, 481, 483, 485, 486, 487, 488, 489, 491, 496, 497, 498, 500, 507, 508, 509, 510, 511, 520, 521, 559, 560, 578, 587, 588, 589, 590, 593, 596, 597, 598, 600, 611, 613, 614, 616, 617, 620
 Nedimâne, 25, 129, 435
 Nefî, IX, 18, 19, 20, 21, 23, 32, 58, 65, 67, 78, 85, 86, 92, 93, 94, 95, 96, 99, 100, 111, 118, 121, 124, 128, 130, 133, 134, 137, 139, 140, 141, 142, 153, 155, 159, 160, 169, 170, 179, 185, 220, 221, 222, 223, 231, 238, 245, 247, 248, 258, 259, 334, 354, 357, 407, 430, 431, 432, 436, 589, 595, 613
 Nefes, 90, 172, 175, 216, 317, 390, 398, 502
 Nefha, 100
 Negam, 185, 211, 332, 387
 Nemâ, 165, 206, 211, 280, 289
 Nemek, 68, 200, 506, 583
 Nemekdân, 200
 Nergis, 121, 344
 Nergisî, 119
 Nesîb Dede, 155
 Nesîm, 213, 276, 504
 Nesr, 125, 281, 290
 Nessâc, 164, 210, 225, 235, 290, 316, 321, 346, 349, 379
 Neş'e, 119, 143, 159, 177, 219, 300, 540
 Neş'et, 108, 155, 157, 161, 166, 194, 271, 499
 Neşât, 94, 173, 198, 218, 234, 266, 273, 292, 333, 376, 395, 490, 493, 495, 502, 504
 Neşatabad, 461, 466, 467, 468, 489
 Neşatî, 21
 Neşe, 132, 214, 457, 463, 465, 540
 Neşve, 56, 113, 135, 252, 264, 386, 443
 Nev zemîn, 107, 283, 376, 377, 390
 Nev, 67, 71, 74, 82, 95, 97, 106, 107, 109, 112, 120, 126, 130, 148, 155, 165, 167, 175, 180, 183, 185, 193, 195, 198, 199, 203, 204, 205, 208, 210, 212, 213, 214, 215, 218, 228, 235, 241, 242, 243, 244, 252, 256, 257, 259, 260, 262, 265, 266, 267, 268, 282, 285, 287, 291, 294, 301, 303, 304, 311, 318, 319, 329, 331, 332, 334, 336, 345, 347, 348, 349, 353, 355, 356, 357, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 390, 392, 394, 395, 397, 400, 404, 410, 412, 413, 415, 417, 426, 433, 487, 488, 491, 502, 505, 506, 517, 518, 519, 520, 521, 526,

- 527, 528, 529, 530, 532, 535, 538, 547, 548, 552, 559, 562, 570, 571, 589, 590, 591, 592, 611, 615, 618
 Nev'izade Atayi, 155, 589
 Nevâ, 172, 188, 192, 200, 212, 247, 283, 287, 322, 382, 394
 Nevâyî, 212, 258, 596
 Nevbet, 194
 Nev-Gazel, 109
 Nevk, 193, 203, 212, 513, 559
 Nev-Râh, 95, 417
 Nevres, 26, 155, 500
 Nevres-î Kadim, 26, 155
 Nevvâr, 195, 289
 Ney, 188, 194, 211, 216, 492, 550, 590
 Neylî, 25, 26, 124
 Neyyir, 185, 191, 272, 314, 331, 332, 387
 Nezâket, 106, 200, 238, 316, 330
 Nigâh, 138, 140, 225, 235, 296, 329, 348, 386
 Nigâr, 191, 196, 200, 316, 330, 342, 370, 393
 Nigâr-Hâne, 172, 183, 275
 Nigeh, 101, 197
 Nihâl, 110, 215, 330
 Nihân, 108, 172, 174, 175, 197, 226, 236, 292, 320, 424, 534, 538, 543, 544
 Nikâb, 170, 244, 302, 334
 Nikât, 81, 108, 112, 169, 172, 173, 197, 223, 224, 232, 234, 236, 237, 238, 283, 285, 290, 292, 311, 543
 Nisâr, 102, 193, 273, 283, 289, 311, 379
 Nişân, 101, 171, 176, 183
 Nişânlu, 170
 Nitâk, 218
 Nizâm, 18, 108, 168, 178, 207, 246, 287, 300, 305, 365, 366, 374, 387, 394, 399, 400, 516, 517, 519, 520, 527, 530, 535, 538, 547, 548, 549, 550, 600
 Nizam-ı Cedîd, 18, 520
 Nizami, 154, 155, 253, 257, 348, 404, 405, 420, 426
 Nîze-i Lâleyin, 460
 Noksan, 192, 581
 Nokta, 58, 70, 91, 95, 200, 298, 521, 525, 556, 558, 591
 Nukat, 200
 Nukl, 211, 356
 Nukre, 101
 Numûne, 176, 185, 407
 Nûn Ve'l-Kalem, 209
 Nûr, 54, 160, 170, 295, 325, 375, 514, 534, 537, 538, 540, 541, 543, 544, 545, 560, 575
 Nutk, 112, 148, 191, 196, 206, 207, 237, 263, 286, 328
 Nühüfte, 119, 226
 Nüket, 215, 349, 387, 392
 Nükte, 32, 41, 66, 84, 90, 94, 95, 97, 109, 110, 111, 166, 205, 206, 216, 219, 223, 224, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 252, 256, 257, 259, 272, 276, 278, 283, 301, 302, 306, 312, 316, 320, 323, 328, 333, 334, 393, 442, 587, 591
 Nümûdâr, 181
 Nümûne-i Edebiyat, 137, 141, 601
 Nûsha, 84, 88, 93, 120, 165, 166, 208, 226, 234, 296, 306, 348, 384, 434, 583, 612
 Ok, 75
 Olgunlaşma, 161
 Oluk, 195, 285, 348, 372
 Ordu, 76
 Ortodoks, 525
 Osmân Nevres, 142
 Osman Şems Efendi, 127
 Osmanlı Devleti, 10, 448, 451
 Osmanlı Şiiri, 80
 Osmanlı, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 37, 71, 72, 73, 75, 78, 80, 121, 132, 135, 141, 143, 167, 246, 277, 360, 365, 367, 368, 378, 406, 414, 420, 431, 448, 449, 451, 452, 453, 454, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 463, 470, 472, 473, 477, 479, 485, 507, 513, 515, 516, 519, 520, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 555, 564, 579, 580, 588, 592, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 602, 603, 604, 605, 606, 608, 610, 611, 613, 615, 616, 617, 618

- Osmanzade Taib, IX, 24, 26, 102, 132, 165, 191, 203, 209, 233, 246, 310, 322, 391, 399, 410, 413, 442, 444, 493, 512, 592, 593, 620
Otlakçı Yokuşu, 495
Oyun, 46, 47, 64, 127
Ölümsüz, 131, 143, 414
Ömer Hayyam, 52
Ömr, 208
Öndil, 165, 461
Örfî, 25, 287, 340, 351, 414
Öşr, 218
Özgün, 50, 116, 132, 147, 150, 425, 426, 429
Özgünlük, 118, 360
Pâdişâh, 100, 171, 225, 241, 252, 375, 395, 528, 535, 548, 549, 550
Pâdişeh, 101
Pâk, 88, 112, 168, 175, 177, 201, 208, 252, 266, 271, 273, 278, 282, 289, 303, 316, 320, 379, 380, 381, 386, 395, 512, 513, 583
Pâkîze, 118, 123, 203, 266, 267, 269, 288, 291, 341, 380, 396
Palân, 238
Papağan, 90, 285, 311, 323, 324, 327, 335
Paradoks, 64
Paris, 15, 451, 456, 462, 463, 473, 479
Pasarofça, 13, 15
Pây, 177, 206, 207, 294, 510
Pâyân, 192, 251, 406
Pâyê, 179, 253, 511, 563, 572, 576
Payitaht, 131, 448, 464, 485
Peder, 186, 422
Pehlivan, 336, 460
Pehnâ, 206
Pejmürde, 173
Penbe, 108, 179
Pençe, 112, 172, 408, 510, 584
Per ü Bâl, 183
Perçem, 72, 235, 239, 340
Pergâr, 174
Perî-hâne, 183
Perişân, 262, 310, 340, 580
Pertev, 25, 45, 146, 151, 161, 193, 271, 275, 330, 490
Pervâ, 138, 281, 286, 326, 351
Pervâne, 36, 67, 79, 149, 210, 246
Pervîn, 295
Pervîz, 180, 377
Pesend, 181, 198, 206, 256, 262, 267, 287, 322, 355, 385, 392, 395
Peydâ, 87, 107, 110, 211, 228, 261, 302, 336, 376, 378, 379, 384, 387, 390
Peyember, 263, 313
Peygamber, 246, 365, 423, 552
Peygûle, 244, 359
Peyk, 201, 512
Peyker, 181, 261, 285, 287, 396, 454, 508
Peymâne, 502, 580
Pîçide, 178, 182
Pîçiş, 187
Pinhân, 93, 228, 255
Pîrâmen, 119
Pîrâye, 170, 386
Pîrehen, 179, 534, 538, 543, 544, 545
Pişânî, 99
Pitoresk, 27, 130, 476
Piyâle, 121, 391
Poetika, 42, 86, 92, 146, 220, 357
Problem, 12, 125
Puhte, 244, 272, 290, 332
Pûşide, 520
Puşt ü Pâ, 191
Puthane, 185
Ra'nâ, 59, 138, 170
Racine, 136
Râgıb, 137, 138, 142, 158, 190, 234
Râh, 106, 148, 205, 257, 275, 308, 523, 611
Râh, 56, 89, 102, 150, 190, 212, 249, 272, 373, 374, 376, 397, 404, 410, 424, 426, 522, 530, 587
Râhat, 176, 185, 502
Rahm, 196, 482, 483
Rahmet, 83, 111, 529, 581
Raşsiyye, 121, 409
Râhvâr, 288, 322
Rakam, 57, 85, 99, 177, 178, 182, 192, 197, 205, 214, 304
Rakîb, 74, 138, 232
Rakîk, 102, 160, 178, 182, 292
Rakip, 34, 158, 195, 302, 351, 404
Ramazan, 585

- Ramazâniyye, 101
 Ramiz, 23
 Rasad, 184
 Râsih, 211, 238, 498
 Raşha, 218
 Raşid, 17, 25, 26, 124, 464, 474
 Râtib, 200
 Ravza, 165, 175, 207, 289
 Râyât, 112, 237, 588
 Râyic, 256, 311, 391
 Râz, 91, 178, 188, 202, 206, 226, 233, 305, 337, 359
 Râzî, 29, 211, 604
 Re'y, 183, 519, 528, 529, 530
 Realizm, 127, 362, 363, 475
 Recâ, 202, 323, 376
 Recâizâde Celâl Bey, 128
 Recaizade Ekrem, 128, 137, 143, 148, 159, 160, 407, 421, 422, 407,
 Redif, 109, 123, 134, 245, 265, 580
 Reel, 494, 559
 Refi-i Amidî, 25
 Reform, II, 148, 161, 368, 471, 493, 596
 Reftâr, 152, 260
 Reh, 54, 84, 106, 187, 188, 191, 195, 196, 230, 252, 257, 283, 336, 342, 352, 523, 355, 502
 Re'is, 293, 385
 Reisü'l-Küttâb Râşid, 151
 Remy, 206
 Remz, 110, 238
 Renc, 95, 223, 405
 Reng, 42, 56, 59, 96, 104, 105, 119, 138, 180, 182, 183, 195, 197, 202, 227, 240, 282, 287, 289, 300, 307, 320, 348, 394, 413, 422, 427, 499, 510, 592
 Rengîn, 83, 99, 111, 120, 146, 160, 178, 185, 194, 224, 268, 280, 294, 295, 300, 303, 304, 305, 307, 312, 328, 333, 334, 422, 427
 Rengîn-Edâ, 111
 Renk, 108, 129, 149, 196, 448, 467, 491, 521, 535, 538, 546, 547, 583
 Resim, V, 183, 185, 475, 492
 Resm, 74, 78, 102, 126, 181, 193, 205, 207, 208, 215, 322, 341, 373, 374, 375, 376, 379, 384, 386, 489, 494, 514, 562, 570, 571
 Resm-i nev, 126
 Resul, 187, 191
 Reşha, 218
 Reşk, 193, 199, 212, 230, 252, 287, 288, 306, 319, 325, 394, 415, 487
 Reşk-i elmâs, 460
 Revâc, 98, 165, 187, 206, 252, 256, 277, 281, 287, 289, 298, 325, 340, 345, 347, 349, 352, 353, 414
 Reviş, 190, 207
 Revnak, 136, 171, 183, 187, 194, 300, 309, 334, 348, 374, 404, 509, 517
 Rızâ, 88, 202, 582
 Rikâb, 535, 548, 549, 550
 Rind, 119, 230
 Rişte, 185, 296, 303, 337, 339, 348, 372, 495
 Riyâz, 198
 Riyâzî, 91, 595
 Robert Frost, 34
 Rû, 96, 107, 109, 265, 286, 372, 395, 455, 504
 Rubaî, IV, 104, 156, 197, 258
 Rûh, 94, 112, 113, 177, 179, 211, 215, 249, 261, 301, 305, 319, 327, 374, 375, 381, 390, 465, 490, 514, 518, 519, 521, 528, 536, 555, 587
 Ruhî, 136
 Ruhsâr, 181, 214, 232, 252, 505, 509, 528, 588
 Ruhsat, 182, 214, 305, 331
 Rûhu'l-Kuds, 172
 Rûm, 52, 121, 156, 162, 268, 274, 286, 306, 309, 338, 355, 374, 407, 415, 474, 527
 Rummânî, 31
 Rumûz, 165
 Ruşen Eşref, 131, 464, 560, 619
 Rûşen, 88, 179, 230, 237, 241, 285, 318, 332, 336, 396, 534, 538, 543, 544
 Rûy, 56, 84, 113, 169, 224, 233, 269, 271, 276, 286, 304, 312, 395, 455, 504, 508, 511
 Rûz, 41, 106, 316, 562, 572, 573, 574

- Rûzgâr, 199, 581, 583
 Rûknâ, 258
 Rûmûz, 238
 Rüstem, 165, 189, 203, 219, 510
 Rûtbe, 108, 146, 175, 200, 207, 243, 246, 321, 332, 339, 514, 519, 527, 530, 535, 548, 552
 Rûzgâr, 121, 123, 130, 131, 362, 457, 513
 Sâ'at, 74
 Sa'dî, 21, 420, 500
 Sabâ, 241, 247, 354
 Sabbân, 30
 Sabit, IX, 23, 26, 32, 68, 85, 99, 100, 101, 123, 124, 125, 142, 155, 169, 170, 220, 221, 231, 232, 259, 357, 366, 389, 411, 412, 430, 434, 435, 496, 497, 579, 593, 608
 Sabrî-İ Şâkir, 137
 Saç, 73, 363
 Sadâ, 191, 252
 Sadabad, 16, 131, 194, 277, 377, 378, 379, 461, 462, 463, 464, 466, 468, 476, 486, 487, 488, 489, 490, 501, 514, 560, 571, 578, 592, 593, 596, 619
 Sâde, 26, 41, 42, 84, 88, 97, 108, 119, 120, 143, 212, 232, 242, 258, 264, 267, 282, 291, 297, 311, 324, 337, 361, 365, 392, 430, 432, 434, 435, 592
 Sadr, 99, 183, 188, 210, 230, 252, 341, 354, 386, 387, 504, 510, 562, 563, 572, 573, 575, 576, 577
 Safâ, 82, 88, 96, 102, 109, 119, 143, 213, 216, 224, 233, 260, 265, 283, 300, 315, 333, 344, 372, 376, 386, 460, 488, 489, 490, 497, 501, 503, 507, 559, 561, 567, 569, 580, 581, 582
 Safâî, 23, 123
 Safderunluk, 130
 Safvet, 23, 171, 316, 321, 429, 581
 Sâgar, 56, 135, 297, 330, 501, 562, 572, 575, 576
 Sahbâ, 56, 148, 177, 211, 252, 443, 496, 498, 559
 Sâhib-Kırân, 205, 294, 351, 374, 490, 519, 526, 532, 534, 537, 539
 Sahîl, 191, 255, 352
 Sahilname, 25
 Sâhir, 200, 213, 253
 Sahn, 100, 165, 182, 214, 307, 331, 379, 485, 487, 497, 505, 579
 Sahrâ, 179, 209
 Sâib, 23, 155, 162, 258, 331
 Saîd, 146
 Sakıb Dede, 155
 Sâki, 56, 138, 211, 334, 355, 436, 559, 560
 Sâkinâme, 143
 Sâl, 79, 193
 Salâ, 56, 191, 336
 Sâlik, 56, 147, 152, 241, 257, 263
 Salim, 23, 132, 289, 298, 469, 597
 Saltanat, 56, 233, 365, 368, 508, 512, 513, 516
 Sami, 24, 25, 61, 76, 137, 181, 209, 267, 405, 463, 464, 498, 590, 595, 596, 598, 616
 Samurbaş Kolu, 460
 Samurbaş, 460
 Sanâdîk, 299, 332, 347
 Sanat, 14, 16, 18, 22, 23, 24, 34, 36, 40, 41, 42, 58, 59, 66, 71, 74, 80, 120, 128, 149, 151, 197, 282, 357, 363, 407, 408, 425, 426, 427, 430, 435, 452, 465, 470, 472, 474, 477, 480, 485, 502, 541, 591
 Sanâyi, 120, 121
 Sanem, 174
 Sarây, 374, 381, 386, 528
 Sarf, 185, 300, 408
 Sarı Yâr, 455
 Sarıyer, 459
 Sarîr, 173, 187, 191, 196, 198, 203, 210, 215, 218, 262, 333, 383, 411
 Sarsar, 137
 Satr, 119, 196
 Sâye, 36, 211, 235, 297, 305, 381, 461, 492, 511, 536, 556, 583
 Saye-i Elmâs, 461
 Sâye-i Elmâs, 461
 Saykal, 206
 Schimmel, 34, 45, 46, 47, 48, 49, 117
 Sebkîhindî, , III, IV, 20, 21, 22, 23, 26, 57, 91, 155, 156, 183, 199, 274, 323, 331, 338, 360, 427, 591, 613
 Sebz, 213, 265, 370, 372, 377

- Secde, 172, 183
 Sedit Yüksel, 142, 146, 151, 152, 154, 156, 161, 162, 420, 421
 Sefâretname, 22, 451, 452, 618
 Sefine, 268
 Sefir, 142
 Sehâb, 198
 Seher, 160, 193, 267, 287, 322, 383, 503
 Sehv, 170
 Sekkâkî, 29, 30, 31, 43, 603
 Selanikli Ata Efendi, 495
 Selef, 50, 110, 160, 227, 236, 257, 358, 412
 Selîkî, 74
 Selîm, 24, 164, 317, 331, 374, 375, 376, 400, 491, 515, 518, 519, 521, 522, 527, 528, 530, 531, 534, 535, 548, 552
 Selîs, 111, 272, 282, 317, 321
 Selman, 21
 Semantik, V, VII, 35, 48, 63, 75, 118, 566
 Sembol, 35, 39, 64, 68, 433
 Sembolik Dil, 162
 Sembolist, 161
 Sembolizm, 44
 Semend, 176, 179, 185, , 191, 195, 284, 288, 299, 316, 322, 352, 423, 489
 Semender, 137, 148, 536, 556
 Semt, 106, 257, 454, 455, 487, 496, 503
 Senâ, 194, 196, 207, 229, 291, 294, 392, 514
 Seng, 177
 Sensualite, 127
 Seped, 269, 271, 276
 Sepîde, 195, 283, 289
 Serâ'ir, 258
 Serâb, 137
 Sergüzeştname-i Fakır Be-Azimet-i Tokat, 25
 Ser-Hadd, 195, 276, 284, 296, 328
 Serhoş, 201
 Serîr, 202, 370, 510, 513
 Serîre, 202
 Sermâye, 84, 96, 193, 510, 562, 570, 571
 Serv, 118, 211, 313, 328, 378, 379, 411, 470, 476, 488, 489, 490, 499, 504
 Servet-i Fünûn, 36, 67, 80, 120, 139, 140, 142, 160, 161, 599, 605, 612, 613, 618
 Servi, 61, 72, 75, 121
 Sevâd, 160, 182, 195, 197, 206, 283, 289, 295
 Sevdâ, 56, 205, 208, 253, 304
 Sevgili, 132, 304, 457, 481, 482, 497
 Sevinç, 131
 Seyf, 192, 513
 Seyr, 96, 105, 169, 230, 240, 244, 266, 268, 272, 277, 307, 332, 378, 386, 394, 488, 489, 499, 500, 504, 528, 592
 Seyrgâh, 184
 Seyyah, 154
 Seyyâl, 201, 358, 371
 Seyyid Vehbi, 25, 132, 442
 Sezâ, 41, 98, 99, 196, 199, 241, 243, 290, 291, 307, 312, 346, 411
 Sifâhân, 500
 Sihak, 119
 Sıkıntı, 12, 127, 560
 Sıklet, 120, 175
 Sırr, 57, 79, 93, 94, 97, 227, 237, 308, 309, 312, 326, 330
 Sırrî, 26
 Sıtabl, 165
 Sıtânbul, 215, 232, 243, 267, 349, 358, 382, 413, 415, 487, 495, 504, 505, 506
 Sihâm-ı Kazâ, 21, 92, 223, 595
 Sihirbaz, 460
 Sihr, 190, 191, 196, 205, 213, 226, 262, 263, 275, 281, 286, 301, 334, 340, 342, 377, 391
 Sikke, 165, 284, 285, 377
 Silahdarzade Mehmed Emin, 23
 Silk, 65, 192, 196, 218, 243, 272, 274, 284, 291, 293, 295, 301, 326, 512
 Sîm ü zer, 218, 532
 Sîm-Endâm, 460
 Simkeşhâne, 495
 Sinan, 13, 22, 137, 458, 605
 Sîne, 103, 171, 182, 196, 269, 285, 318, 324, 497
 Sinibâz, 460
 Sipâh, 179, 371, 374, 519, 527, 528

- Sipeh, 207
 Siper, 187
 Sipihr, 165, 240, 275, 324, 454, 508
 Sirâc, 154
 Sirişk, 138, 295, 390
 Sirişt, 188
 Sitanbul, 487, 493, 500, 501, 504
 Sitiğnâ, 164, 195, 213
 Sivâsîler, 10
 Siyâh, 102, 233, 492
 Siyâk, 256, 274, 357
 Siyeh, 40, 208, 346
 Skender, 274
 Sohbet, 146, 169, 272, 489, 503, 584
 Sokullu, 13
 Sosyal Aksaklık, 127
 Söylenen, 62, 125, 243, 362, 444, 450, 520
 Söyleyiş, 26, 52, 66, 125, 135, 148, 154, 248, 362, 428, 434, 446, 543, 544, 546, 598
 Söz, 18, 20, 22, 32, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 59, 61, 67, 68, 69, 70, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 80, 90, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 114, 116, 118, 120, 122, 123, 124, 126, 132, 140, 142, 147, 151, 154, 156, 160, 162, 166, 167, 169, 177, 187, 188, 189, 192, 196, 200, 205, 209, 215, 216, 219, 223, 232, 233, 236, 237, 238, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 255, 256, 259, 261, 263, 264, 268, 269, 273, 276, 277, 278, 285, 289, 292, 293, 298, 301, 308, 312, 313, 314, 324, 326, 328, 331, 336, 337, 339, 340, 341, 342, 344, 345, 347, 348, 349, 351, 352, 355, 356, 357, 358, 367, 368, 370, 372, 379, 392, 396, 401, 402, 404, 406, 407, 409, 412, 417, 430, 432, 440, 442, 443, 446, 449, 453, 461, 469, 477, 478, 487, 494, 498, 499, 500, 503, 505, 506, 515, 521, 526, 531, 535, 536, 538, 540, 542, 544, 547, 550, 552, 556, 557, 569, 575, 589, 590, 591, 593
 Sözü'n Sultânı, 126
 Subh, 69, 195, 283, 289, 312, 321, 362, 380, 385, 497, 528, 581, 587
 Subhizade Feyzî, 25
 Suhan, 136, 190, 248, 249, 283, 288, 443
 Suhen, 83, 91, 250
 Sûk, 186, 288, 487
 Sultan Ahmed-İ Gâzi, 211, 463
 Sultân, 17, 75, 103, 108, 126, 230, 246, 374, 380, 400, 491, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 519, 527, 528, 529, 530, 531, 534, 535, 548, 552, 596
 Sultanü'ş-Şuara, 233
 Sûmnât, 172, 183, 534, 538, 545, 546
 Sun', 99, 190, 209
 Sun'-ı Huda, 460, 461
 Suphî Ezgi, 143
 Sûr, 111, 172, 173
 Sûret, 19, 50, 56, 87, 88, 108, 132, 172, 175, 183, 184, 215, 272, 276, 278, 303, 402
 Surname, 478
 Surname-i Vehbî, 478
 Surûrî, 21, 157, 158, 496, 589
 Sutûr, 178
 Suver, 108, 172, 183, 534, 535, 538, 545, 546, 547
 Sûz, 150, 160, 196, 199, 210, 263, 286, 304, 308, 422
 Sübhân, 238
 Sühan Kasidesi, 59, 103
 Sühan, 19, 25, 40, 59, 79, 92, 96, 97, 99, 102, 103, 110, 111, 121, 126, 146, 147, 165, 168, 171, 173, 175, 183, 187, 197, 200, 201, 203, 206, 207, 208, 210, 211, 213, 215, 216, 228, 232, 234, 237, 240, 241, 242, 243, 244, 246, 248, 251, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 266, 267, 270, 272, 277, 279, 289, 292, 297, 299, 310, 311, 312, 314, 318, 319, 320, 321, 323, 324, 325, 328, 329, 330, 332, 337, 338, 339, 341, 342, 348, 349, 351, 355, 357, 358, 359, 370, 377, 383, 385, 386, 387, 391, 392, 393, 396, 398, 400, 401,

- 405, 412, 424, 427, 517, 534, 538,
545, 546, 582, 591, 592
Sühandân, 110, 188, 236, 257
Sühan-gû, 147
Sühanver, 211, 212, 259, 266, 275,
318, 357, 379, 394
Sükker, 194, 270, 333, 335
Süleyman Çelebi, 142, 153
Süleyman Nazif, 139, 142, 143, 616
Süleymân, 14, 75, 88, 142, 455, 532
Süllem, 179
Sünbül, 72, 73, 112, 121, 254
Sünbüle, 295
Sünbülzade Vehbî, IX, 25, 40, 59, 500,
516, 517
Sürâğ, 184, 269
Süreyya, 25, 26, 234, 283, 292, 295,
303, 338, 598, 612
Sürme, 195
Süs, 47, 119
Süvâr, 191, 510
Süvârân, 191, 352
Süvârî, 182
Süvari, 185
Süveydâ, 208
- Şâbâş, 247
Şâdî, 193, 384
Şâh, 89, 181, 200, 210, 230, 254, 266,
330, 371, 374, 376, 381, 384, 385,
499, 503, 514, 519, 526, 530, 531,
533, 535, 538, 547, 585
Şâh-Beyt, 181
Şâhen-Şeh, 112
Şâhid, 50, 82, 91, 94, 96, 108, 109,
170, 175, 197, 216, 230, 235, 249,
284, 301, 338, 355
Şâhidî, 155, 436
Şâhîn, 150, 151, 183, 180, 183, 184
Şahne, 170
Şair, 13, 18, 21, 23, 24, 31, 33, 36, 38,
42, 51, 57, 59, 65, 66, 68, 69, 70, 71,
72, 75, 78, 80, 86, 91, 95, 97, 101,
102, 108, 109, 113, 116, 117, 118,
119, 122, 123, 125, 129, 131, 132, 133,
135, 136, 139, 142, 143, 144, 145,
146, 147, 148, 150, 151, 152, 153,
154, 155, 157, 159, 161, 163, 177,
184, 193, 200, 202, 209, 230, 231, 234,
235, 238, 245, 256, 258, 262, 265,
279, 288, 290, , 294, 295, 296, 301,
302, 303, 310, 314, 316, 335, 336,
338, 340, 341, 342, 344, 351, 356,
360, 361, 362, 364, 365, 388, 391,
397, 401, 404, 407, 408, 414, 417,
418, 419, 422, 426, 427, 429, 431,
436, 442, 443, 444, 464, 465, 481,
483, 485, 493, 494, 499, 501, 502,
503, 506, 507, 510, 513, 515, 516, 521,
522, 523, 524, 525, 527, 526, 538,
542, 543, 546, 556, 563, 573, 578,
585, 586, 589, 590, 591, 599, 606, 607
Şâ'irân, 268, 274, 338, 355, 534, 538,
541, 542
Şâiriyyet, 59
Şairlik, V, 59, 80, 81, 90, 91, 92, 98,
102, 111, 141, 155, 163, 167, 174,
175, 176, 177, 181, 185, 186, 189,
195, 205, 214, 219, 245, 258, 261,
264, 274, 289, 295, 339, 406, 444,
542, 558, 591
Şaka, 125
Şakk, 194, 263, 297, 534, 537, 540,
541, 559
Şâm, 193
Şâne, 197, 208, 296, 305, 510
Şarab, 50, 56, 77, 131, 174, 175, 327,
370
Şarkı, 25, 26, 54, 124, 134, 152, 241,
247, 258, 354, 361, 457, 472, 476, 479,
486, 521
Şathiyye, 125
Şâyân, 79, 141, 179, 246
Şâyânter, 42, 119
Şâyeste, 177, 202, 273, 291
Şeb, 106, 171, 176, 178, 179, 195,
289, 295, 303, 305, 325, 329, 420,
492, 562, 572, 573, 574, 584
Şebdîz, 191, 219, 328
Şebistân, 171, 178, 254, 307
Şebnem, 84, 96
Şefkat, 133, 403, 581
Şehabeddin Mahmûd El-Halebî, 31
Şehd, 205, 208, 534, 537, 540
Şehir, III, 27, 130, 448, 450, 451, 484,
485, 486, 564, 586

- Şehnâme, 165, 166,203, 536, 556
 Şehnâz, 191
 Şehr, 57, 119, 132, 232, 234, 307, 413, 415, 487, 506, 531, 561, 564
 Şehrengiz, 227, 234, 432, 454
 Şehsüvâr, 112, 237
 Şehvanî, 131
 Şehvâr, 81, 103, 261, 282, 304, 335
 Şehzâde Sultan Mustafâ, 192
 Şehzâde, 186
 Şeker, 159, 193, 199, 200, 211, 219, 242, 243, 262, 268, 270, 292, 385, 387, 392, 394, 429
 Şekil, 24, 39, 66, 116, 122, 147, 152, 219, 420, 473, 479, 540, 547
 Şekker, 20, 90, 206, 208, 211, 242, 280, 290, 297
 Şekvâ, 164, 195, 213, 256
 Şem, 36, 50, 67, 96, 103, 145, 149, 171, 184, 201, 212, 246, 254, 460, 501, 586
 Şems, 127, 246, 247, 321, 587
 Şems-i Tebrizî, 246
 Şemşîr, 246, 279, 285, 302, 329, 508, 562, 572, 575
 Şenlikname Düzeni, 478, 617
 Şeref, 110, 205, 207, 514, 563, 572, 576
 Şerh, 21, 30, 45, 117, 119, 165, 194, 326, 582
 Şerha, 285
 Şerîf, 194, 210, 214, 378, 423
 Şerm, 138, 192
 Şermî, 27
 Şevk Âlem, 135
 Şevk ü tarab, 110, 193, 562, 570, 571
 Şevk, 32, 94, 102, 110, 131, 134, 149,176, 178, 181, 184, 193, 198, 199, 210, 214, 254, 258, 268, 286, 292, 293, 320, 331, 376, 381, 385, 386, 394, 408, 465, 489, 490, 492, 496, 503, 536, 555, 556, 562, 570, 571, 582, 588
 Şevkabad, 467, 489
 Şevkengiz, 26
 Şevket, 23, 41, 108, 112, 126, 137, 153, 155, 161, 162, 183, 218, 268, 274, 331, 338, 355, 362
 Şevketâne, 268, 274, 338, 355
 Şevket-i Rum, 155
 Şeydâ, 164, 195, 213, 242, 300, 333, 334, 341, 359, 381
 Şeyh Galib, 32, 57, 71, 74, 76, 85, 105, 133, 145, 147, 151, 153, 156, 157, 158, 160, 161, 162, 190, 220, 221, 366, 368, 369, 407, 481, 483, 491, 496, 515, 516, 521, 585, 593, 605
 Şeyhî, IX, 21, 32, 85, 220, 238, 431, 607
 Şeyhülislâm Arif Hikmet, 143
 Şeyhülislâm Esad, IX, 32, 40, 57, 59, 101, 165, 186, 190, 195, 205, 208, 214, 220, 221, 241, 242, 256, 261, 267, 274, 289, 323, 342, 345, 346, 349, 357, 383, 391, 411, 513, 601
 Şeyhülislâm İshak, IX, 25, 32, 40, 41, 59, 166, 182, 187, 198, 214, 220, 221, 236, 256, 262, 268, 274, 292, 324, 342, 385, 392, 514, 601
 Şeyhülislâm Kemal Paşazade, 74
 Şeyhülislâm Yahya, IX, 20, 21, 22, 32, 85, 91, 120, 266, 430, 434, 436, 491, 603
 Şiir, V, 18, 20, 24, 26, 29, 31, 34, 36, 37, 38, 39, 41, 43, 44, 48, 49, 50, 51, 52, 58, 59, 63, 64, 65, 66, 72, 76, 80, 84, 89, 90, 93, 97, 100, 102, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 123, 124, 126, 127, 128, 132, 133, 137, 139, 142, 143, 145, 146, 147, 149, 151, 152, 155, 156, 158, 163, 166, 167, 168, 171, 174, 175, 177, 178, 179,181, 184, 185, 186, 190, 191, 195, 198, 199, 203, 204, 216, 219, 220, 232, 234, 235, 238, 240, 243, 245, 248, 256, 257, 262, 264, 265, 269, 270, 273, 274, 275, 277, 288, 290, 292, 293, 298, 302, 303, 304, 305, 306, 307,308, 309, 311, 312, 314, 319, 321, 322, 323, 324, 330, 331, 336, 337, 340, 342, 344, 345, 346, 347, 349, 351, 352, 353, 355, 356, 357, 359, 361, 365, 367, 369, 370, 371, 372, 373, 383, 384,388, 389, 391, 392, 393, 395, 398,401, 404, 409, 410, 411, 414, 417, 420, 424, 425, 427, 428, 429, 431,

- 432, 433, 434, 435, 444, 446, 455,
457, 461, 470, 476, 477, 481, 482,
486, 492, 498, 505, 506, 510, 515,
516, 522, 543, 544, 578, 579, 589,
590, 591, 592, 593, 594, 595, 598,
600, 604, 606, 607, 618, 619
Şikâr, 119, 185, 300
Şikâyetname, 21, 87
Şikeste, 181, 266
Şinâs, 83, 95, 101, 111, 223, 224, 235,
254, 277, 312, 318, 331, 356
Şinasi, 127, 520
Şîr ü Şeker, 159
Şîr, 20, 84, 100, 159, 207, 314, 328,
408, 536, 549, 554
Şîre, 170
Şîr-i Yezdân, 52
Şîrin, 241, 261
Şîrîn, 74, 93, 111, 120, 135, 159, 191,
194, 199, 211, 230, 242, 249, 283,
292, 297, 311, 313, 377, 412
Şîşe, 74, 112, 316, 559
Şîve, 103, 106, 110, 126, 142, 152,
153, 159, 200, 212, 241, 243, 261, 316,
330, 355, 390, 506, 587, 400
Şöhret, 102, 132, 149, 156, 245, 273,
311, 407, 421, 469, 584
Şu'le,
Şu'arâ, 42, 67, 104, 111, 136, 168,
171, 178, 180, 315, 432
Şu'le, 145, 175, 201, 278, 284, 303,
460, 508
Şu'le-i Çemen, 460
Şu'ârâ, 259, 396, 468, 615
Şûh, 84, 111, 113, 138, 140, 179, 181,
208, 230, 231, 232, 244, 258, 264,
266, 270, 279, 288, 296, 315, 321,
322, 384, 486, 489
Şûh-Meşreb, 140
Şükûfe, 165, 289
Şükûfezâr, 202
Ta'bîr, 98, 113, 119, 138, 184, 193,
226, 236, 500
Tâ'ib, 102, 181, 191, 494
Ta'lîk, 118
Ta'n, 177, 291, 383, 428
Ta'rîf, 157, 166, 231
Tâb ü fer, 192
Tab', 82, 89, 91, 99, 102, 105, 110,
152, 170, 173, 175, 176, 181, 185,
187, 188, 189, 224, 232, 233, 237,
242, 265, 280, 306, 314, 323, 324,
330, 331, 389, 591
Tabi'at, 36, 95, 137, 139, 140, 212,
420
Ta'bîr, 196, 206, 331
Tacizade Cafer Çelebi, 177, 432, 454
Tafra, 200
Tahayyül, 108, 146, 237, 246, 296,
339, 353, 424
Tahayyülât, 138
Tahir Olgun, 63
Tahirü'l-Mevlevî, 43, 85, 616
Tahlil, 143, 156, 419
Tahmis, 25, 142, 155, 258, 407, 498
Tahrîr, 165, 200, 202, 206, 207, 216,
289, 304, 323, 332, 380, 381
Tahsîl, 101
Tahsîn, 41, 179, 273, 292, 307, 332,
335, 344, 386, 427
Taht, 308, 511
Taib, VI, 176, 181, 242, 255, 273, 288,
289, 311, 322, 352, 355, 415, 442,
443, 444, 494, 495, 512
Tâ'if, 214, 534, 538, 541, 542
Takilî, 14, 15, 21, 24, 25, 38, 50, 124,
125, 130, 136, 140, 143, 145, 149,
153, 200, 401, 406, 410, 444, 452,
470, 501
Takilîçi, 124, 136, 145
Taleb, 56, 583
Talib, 23
Ta'lîk, 208, 267
Tamâm, 108, 156, 245, 246, 270, 301,
331, 393, 535, 538, 547
Tamgâ, 206, 345, 346
Tanburî Hanende Mehmed, 478
Tannâz, 94, 212
Tanpınar, 15, 27, 35, 36, 63, 64, 66,
122, 125, 127, 129, 130, 133, 134,
136, 145, 147, 149, 153, 158, 360,
361, 362, 363, 365, 366, 367, 408,
409, 431, 435, 452, 454, 459, 462,
466, 474, 475, 476, 478, 491, 521,
560, 614
Tanrı Eğretilemesi, 39

- Tanzimat, 12, 15, 24, 64, 65, 76, 80, 125, 128, 153, 407, 516, 520, 606, 608, 613
 Tanzir, 20, 23, 103, 124, 142, 143, 195, 231, 276, 291, 300, 397, 412
 Târ, 102, 181, 182, 197, 208, 218, 255, 262, 292, 296, 348, 349, 383
 Tarab, 135
 Tarabya, 458, 503
 Tardiye, 133, 148
 Tarh, 107, 198, 204, 230, 235, 243, 261, 262, 265, 266, 297, 331, 341, 356, 372, 375, 376, 377, 379, 380, 381, 384, 386, 390, 392, 394, 395, 487, 498
 Târîh, 99, 170, 186, 293, 375, 376, 380, 381, 383, 386, 407, 529, 531
 Tarlan, 63, 64, 66, 69, 363
 Tarz, V, 21, 45, 68, 90, 96, 110, 126, 129, 137, 164, 199, 200, 215, 218, 241, 242, 247, 256, 257, 265, 268, 272, 274, 277, 287, 302, 305, 306, 329, 331, 338, 354, 355, 356, 358, 360, 371, 376, 379, 383, 386, 387, 390, 393, 397, 398, 399, 400, 404, 405, 414, 415, 419, 426, 487, 494, 591, 592, 593
 Tasavvuf, 48, 50, 148, 149, 158, 433, 446, 522
 Tasavvufî, 21, 24, 27, 34, 41, 44, 48, 53, 57, 58, 109, 127, 128, 140, 223, 231, 238, 310, 419, 420, 591
 Tasdîr, 206
 Tasrîh, 232
 Tasvir, 34, 35, 135, 216, 401, 404, 410, 426, 450, 478, 486, 496, 579, 593
 Tasvîr, 94, 138, 142, 174, 192, 375, 403, 405, 426
 Taşra, 134, 501
 Taştir, 142
 Tâtâr, 258
 Tatavırlı Mahremî, 433
 Tavr, 147, 241, 257, 263, 296, 323, 358, 359, 372, 407, 532
 Tavşif, 193
 Tavşif, 207
 Tavus, 190, 320
 Tayy, 177, 255
 Tâz, 100, 199, 294, 322, 326, 351, 352, 385, 397
 Taze Mazmun, 84
 Tâze, 24, 42, 82, 84, 96, 98, 101, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 119, 123, 126, 133, 136, 167, 171, 173, 178, 186, 189, 198, 204, 212, 214, 215, 216, 219, 227, 241, 256, 258, 259, 261, 262, 264, 266, 267, 268, 270, 272, 273, 280, 287, 294, 301, 302, 304, 305, 306, 311, 329, 331, 336, 347, 349, 355, 357, 375, 376, 379, 384, 385, 387, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 502, 517, 518, 519, 521, 535, 548, 553, 587, 591, 592
 Tazmin, 142, 211, 309, 310, 498
 Tebâr, 112
 Tebessüm, 286
 Tebrîk, 199, 383
 Tebrîz, 309
 Tebrîzî, 23
 Tecellî, 199
 Tecessüm, 177, 305
 Tecessüs, 176
 Tecrid, 188, 521
 Tefâhür, 201
 Tefekkürât, 138
 Tefsîr, 246
 Tegallüb, 157, 408
 Tegazzül, 537, 556, 558
 Tehniyet, 191
 Tehyi'e, 206
 Tekaddüm, 126, 354
 Tekellüf, 142, 243, 297, 404
 Tekellüm, 126, 354, 410
 Tekrar, V, 17, 127, 134, 143, 223, 362, 370, 389, 402, 430, 453, 547, 553, 566, 569
 Teksîr, 190
 Tekvîn, 209
 Telâş, 178
 Televvün, 258, 349
 Telmih, 34, 52, 73, 74, 75, 285, 414, 545
 Temsil, 22, 101, 142, 153, 157, 350, 362, 368, 404, 423, 545
 Tenâsüb, 75, 77, 141

- Tenezzül, 150, 151, 157, 240
 Teng, 179, 276, 318, 397
 Tenkit, 65, 122, 140, 158, 404, 409, 410, 592
 Terâne, 83, 91, 198, 214, 215, 256, 262, 385, 392
 Teraşşuh, 194, 263, 534, 537, 540, 541
 Tercemân, 261
 Terci, 148, 521, 522
 Terciibent, 152
 Tercümân, 242
 Terennüm, 127, 135, 215, 364, 469, 491, 565
 Terkîb, 99, 433
 Terkibibent, 148, 152
 Terkîm, 207
 Terkip, 65, 76, 90, 104, 120, 167, 172, 175, 176, 183, 184, 345, 356, 392, 393, 454, 477, 485, 517
 Tersane, 461, 498
 Tesdis, 142
 Tesellî-î Hâtır, 461
 Teshîr, 246, 263
 Teslîm, 188, 333, 585
 Tesvîd, 241
 Teşâbîh, 41
 Teşbih, 26, 29, 32, 33, 36, 37, 39, 40, 42, 49, 69, 71, 73, 75, 118, 119, 125, 140, 167, 170, 173, 174, 175, 179, 191, 258, 274, 275, 276, 277, 289, 292, 293, 294, 295, 296, 298, 301, 328, 331, 336, 362, 414, 418, 561, 567, 568
 Teşhis, 125, 191, 194, 198, 199, 201, 202, 204, 205, 208, 211, 212, 215, 218, 261, 419
 Teşrif, 107, 193, 194, 241, 381, 390, 395, 399, 489, 528
 Tetâbu, 120
 Tev'emân, 192
 Tefvik Fikret, 139, 142, 618
 Tefvik, 197, 380, 381, 433
 Tevriye, 51, 66, 73, 75, 420
 Tevsen, 238
 Tezeyyün, 206
 Tezkire, 122, 586
 Tezkire-i Şu'arâ-Yı Mevleviyye, 152
 Tezyîf, 216
 Tıfl, 84, 107, 155, 156, 199, 237, 245, 255, 263, 284, 297, 298, 328, 377, 489, 491, 499, 501, 502, 536, 555
 Tıkanma, 125, 362
 Tılsım, 172, 174, 319, 534, 538, 543, 544
 Tığ, 89, 203, 260, 261, 263, 287, 313, 396, 513, 536, 555
 Tinsel, 150, 406, 524
 Tîr, 184, 187, 206, 209, 335
 Tirâş, 184
 Tôb, 284, 351
 Tohm, 206, 272, 320
 Tohum, 106, 113, 591
 Tokındur-, 232
 Topcuyân, 526
 Tophane, 11, 17, 489, 500, 503
 Topluluk, 128
 Tûğ, 211, 510
 Tuğrâ, 203
 Tuhfe, 81, 110, 283, 298
 Tuhm, 84, 107, 340, 370
 Tûmâr, 202, 562, 572, 575
 Tûmâr, 256
 Tural, 50
 Turfe, 204, 393, 398, 517
 Turra, 187, 230, 295, 362
 Tûtî, 84, 90, 148, 182, 199, 213, 219, 231, 233, 242, 260, 262, 264, 268, 270, 285, 292, 311, 318, 323, 324, 327, 385, 392, 394, 429
 Tûtîyâ, 179
 Tutuk, 93, 171, 176
 Türk Edebiyatı Ansiklopedisi, 30, 43, 61, 77, 614
 Türk, V, IX, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 18, 19, 23, 24, 26, 27, 29, 30, 31, 32, 35, 36, 40, 41, 43, 61, 62, 63, 64, 71, 76, 77, 80, 84, 89, 103, 117, 121, 124, 125, 127, 128, 130, 131, 139, 140, 146, 148, 149, 150, 151, 161, 199, 234, 274, 294, 360, 361, 362, 363, 367, 385, 405, 406, 409, 410, 414, 425, 431, 432, 433, 434, 452, 454, 455, 456, 457, 458, 461, 465, 467, 469, 471, 472, 473, 474, 475, 478, 486, 492, 493, 498, 499, 500, 580, 596, 598, 599, 600, 601, 603, 604, 605,

- 606, 607, 608, 609, 610, 611, 613, 614, 616, 617, 618, 619, 620, 671
 Türkçe, 30, 45, 52, 61, 116, 133, 134, 156, 160, 360, 364, 365, 369, 409, 415, 431, 432, 433, 434, 436, 449, 475, 593, 598, 599, 600, 603, 608, 609, 617, 619
 Türki, 19, 61, 120, 121, 283, 365, 431, 433, 434, 597, 616
 Türkü, 124
 Ukde, 181
 Ukde, 89, 107, 119, 255, 284, 296, 340, 370
 Unûşîrevan, 192
 Unvân, 87, 110, 210, 255, 511
 Urfa, 134
 Urfî, 20, 21, 23, 331, 338, 340
 Usâre, 119
 Usta, 142, 151, 154, 157, 345, 353, 426, 467, 515
 Uşak, 118
 Uşşâk, 88, 93
 Utârid, 192
 Utbî, 259
 Uyku, 139, 492
 Üçüncü Ahmed, 466
 Üftâde, 119, 327
 Ülfet, 156, 171, 245, 329, 584
 Ülke, 113, 284, 291, 591
 Ümmü'l-Havâdis, 202
 Ünsî, 20
 Üsküdar, 459, 465, 466, 489, 492, 498, 500
 Üsküdarlı Hakkı, 128
 Üsküdarlı Talat, 143
 Üslûp, VI, 22, 141, 142, 160, 163, 178, 305, 306, 365, 417, 418, 420, 425, 426, 428, 446, 473
 Üst Dil, 162
 Üstat, 52, 74, 84, 97, 99, 116, 156, 193, 204, 234, 254, 258, 266, 273, 283, 299, 326, 330, 336, 340, 344, 377, 382, 412, 525, 586, 589, 584, 590
 Üşkûfte, 187
 Vadi, 64, 96, 123, 166, 189, 194, 212, 215, 243, 244, 256, 258, 259, 266, 272, 274, 277, 284, 300, 302, 333, 337, 356, 357, 358, 359, 379, 393, 394, 400, 505, 618
 Vahdet, 84, 229, 246, 424
 Vahid Mahtumî, 25
 Vahid, 25, 26, 297, 298, 352
 Vahiy, 95, 100, 150, 591
 Vahşet, 164, 195, 213, 325
 Vahy, 94, 238, 255
 Vakf, 119, 255, 262, 342
 Vakt, 173, 191, 202, 255, 277, 494, 500, 503, 559, 581, 582, 585, 592
 Vâlih, 100, 171
 Vanmour, 459, 469, 603
 Varak, 98, 202, 207, 251, 304
 Vasf, 94, 120, 132, 165, 182, 191, 192, 194, 203, 207, 210, 211, 218, 255, 270, 286, 290, 310, 320, 323, 341, 344, 348, 378, 499
 Vasfi Mahir Kocatürk, 157
 Vâsîf, IX, 27, 32, 57, 85, 111, 112, 127, 142, 158, 173, 221, 223, 237, 238, 362, 504, 580, 584, 605, 607
 Vasl, 138, 176, 497
 Vassâf, 259, 429
 Vatan, 104, 186, 465, 500
 Vecdî, 138
 Vech, 112, 138, 291, 324, 420, 489, 531
 Veciz, 308, 472
 Vefa Semti, 495
 Vehbî, 24, 25, 26, 32, 40, 103, 123, 142, 171, 227, 234, 362, 397, 464, 478, 498, 501, 516, 517, 590, 598
 Vehm, 155
 Vehmiyye, 137
 Vekkâd, 210, 333
 Veled Çelebi, 79, 152, 153, 619
 Veled, 79, 152, 153, 172, 175, 268, 327, 368, 619
 Veli Efendi, 459
 Verkâ, 258
 Verlaine, 136
 Versailles, 458, 473
 Veysî, 119, 137
 Vezin, 122, 142, 431
 Vezn, 127
 Vifâk, 292
 Virâne, 493, 501

- Visâl, 98, 178
 Viyana, 15
 Voyage Constantinople Et Des Rives
 Du Bosphore, 492
 Vuslat, 34, 76, 424
 Vusûl, 183, 192
 Vücûd,
 Vücûd, 166, 209, 229, 290
 Vüzerâ, 14, 101
 Warren, 43, 63, 619
 Wellek, 43, 63
 XIV. Louis, 458
 Yabân, 119
 Yahya B. Ziyâd El-Ferrâ, 29
 Yahya Kemâl, 133
 Yahya Kemal, 52, 65, 129, 131, 134,
 135, 143, 145, 155, 360, 369, 435,
 462, 463, 464, 465, 471, 472, 474,
 571, 598, 606, 616, 619
 Yahya, 29, 52, 65, 129, 131, 133, 134,
 135, 136, 145, 155, 197, 258, 291,
 360, 369, 431, 433, 435, 454, 462,
 463, 464, 465, 471, 472, 474, 571,
 589, 598, 606, 616, 619
 Yakîn, 228, 233
 Yâkut, 137, 562, 572, 575, 576
 Yalan, 204, 290, 383, 536, 552, 555
 Yalova, 17
 Yamân, 212
 Yanak, 44, 78
 Yangın, 454, 495, 585
 Yapısal, 37, 69, 118, 449, 473
 Yârân, 187, 224, 233, 255, 275, 276,
 284, 303, 306, 388, 404, 415, 460, 582
 Yaratıcılık, 167
 Yarenlik, 127, 363
 Yay, 75
 Yâymacı, 188
 Yed-i Beyzâ, 192, 214, 258
 Yedikule, 495
 Yegâne, 65, 460, 513
 Yem, 112, 579
 Yeni, 16, 18, 20, 25, 30, 43, 94, 105,
 120, 126, 218, 277, 294, 298, 344,
 348, 356, 358, 372, 373, 382, 385,
 393, 399, 400, 413, 430, 431, 449,
 451, 453, 456, 527, 571, 595, 596,
 597, 603, 606, 607, 608, 610, 611,
 612, 613, 615, 618
 Yenice, 25
 Yeniçeri, 460
 Yenilik, VI, 16, 20, 23, 24, 78, 118,
 123, 127, 163, 175, 176, 305, 360,
 363, 364, 369, 398, 400, 407, 417,
 419, 420, 444, 516, 517, 525, 571,
 592, 593, 594
 Yenilikçi, 147, 148, 366, 434, 515,
 516, 517, 520, 525, 526, 527, 532,
 552, 553
 Yenişehirli Avnî Bey, 128
 Yerel, 124, 524
 Yerli, 26, 125, 148, 152, 363, 431,
 432, 433, 434, 454
 Yıldız, 496, 550
 Yirmisekiz Çelebi Mehmed, 22, 451,
 452, 456, 458, 474, 618
 Yol aç-, 143
 Yosma, 113
 Yunan, 36, 473
 Yunus Emre, IX, 21, 79, 161, 220,
 223, 238, 428, 600, 605, 617
 Yûsuf Müsellem, 30
 Yusuf, 29, 30, 57, 79, 272, 275, 284,
 285, 337, 545, 550, 602, 603, 619
 Yüz, 13, 15, 34, 65, 73, 78, 97, 99,
 121, 151, 156, 192, 441, 461, 467,
 471, 472, 544, 580
 Zabt, 192, 532
 Zâhir, 88, 90, 112, 134, 187, 319, 341,
 508, 529, 563, 572, 576, 577
 Zâlim, 135, 138
 Zaman, 111, 148, 177, 179, 188, 208,
 213, 229, 232, 260, 305, 348, 375,
 442, 535, 548, 549, 550, 584
 Zamâne, 111, 188, 229, 317, 331, 333,
 356, 580
 Zamîr, 112, 312
 Zâr, 104, 186, 391, 396, 489
 Zarafet, 19, 365
 Zarif, 20, 22, 130, 223, 248, 364, 432,
 450, 462, 466, 467, 492
 Zât, 94, 191, 192, 201, 382, 390, 399,
 508, 514, 562, 572, 573, 574
 Zati, 69, 73, 120, 430, 432
 Zayıflama, 127

- Zeban, 57, 88, 110, 123, 124, 147, 194, 195, 198, 199, 200, 201, 204, 211, 212, 213, 216, 225, 241, 256, 257, 258, 260, 261, 262, 263, 264, 268, 270, 285, 313, 318, 342, 349, 355, 383, 385, 389, 390, 391, 392, 393, 395, 397, 398, 400, 412, 513, 591, 592
Zebûn, 112, 179
Zekâ, 321, 376, 475
Zemâne, 256, 311, 391, 401
Zemîn, 165, 177, 198, 199, 238, 256, 262, 267, 289, 294, 304, 358, 370, 372, 377, 383, 385, 391, 392, 395, 397, 398, 505, 514, 560
Zemzem, 194, 213, 263, 534, 537, 540, 541
Zemzeme, 143, 159, 160, 615
Zenaname, 24, 25, 503
Zencîr, 149
Zer, 248, 259, 285, 377
Zer-Bâf, 195, 258, 285, 348, 349, 372
Zerd, 138
Zerdâlû, 455
Zerre, 236, 285
Zerrîn, 69, 218
Zevâl, 97
Zevk, 16, 88, 125, 127, 129, 131, 132, 141, 147, 198, 199, 234, 242, 244, 262, 284, 299, 333, 362, 363, 367, 390, 392, 431, 434, 447, 448, 451, 457, 462, 464, 465, 466, 467, 470, 477, 479, 489, 492, 503, 525, 562, 570, 571, 578, 580, 582
Zevrak, 268
Zeyl, 212, 259, 266, 272, 357, 379, 394
Zımn, 61, 62, 101, 137, 561
Zîbâ, 107, 181, 206, 283, 315, 324, 346, 381, 384, 386, 390, 588
Zîb-i Hümâyûn, 460
Zifâf, 101
Zihinsel, 35, 132
Zihn, 210
Zihnî, IX, 32, 57, 110, 111, 166, 172, 173, 176, 184, 185, 188, 189, 202, 203, 209, 218, 219, 221, 231, 244, 270, 271, 277, 278, 280, 299, 300, 301, 302, 303, 312, 317, 333, 334, 336, 337, 342, 344, 347, 353, 356, 359, 387, 388, 393, 394, 413, 611
Zincirlikuyu, 501
Zînet, 19, 173
Zitvatoruk, 12
Ziver Paşa, 127
Zîver, 188, 196, 203, 208, 255, 272, 274, 290, 291, 347, 388, 413, 512
Ziya Avşar, 132, 133, 431, 434
Ziya Paşa, 19, 20, 121, 122, 127, 128, 136, 137, 140, 407, 408, 620
Ziyâ, 188, 317, 333
Ziyet, 120, 255, 399, 510
Zü'l-fikâr, 301
Zühre, 173
Zülf, 44, 48, 72, 79, 96, 176, 180, 181, 197, 204, 265, 296, 305, 320, 348, 372, 394
Zümre, 341, 443, 531, 587
Züyûl, 201, 358, 371

ÖZ GEÇMİŞ

1975 yılında doğdu. İlk ve orta öğrenimini Tokat'ta tamamladı. 1991 yılında girmeye hak kazandığı Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü'nden 1995 yılında mezun oldu. Aynı yıl başladığı Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans'ını Hâtem: Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserleri, Divanının Tenkitli Metni ve İncelemesi adlı teziyle 1997 yılında tamamladı. 1996-1999 yılları arasında Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Araştırma Görevlisi olarak görev yaptı.